This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 1,086,087

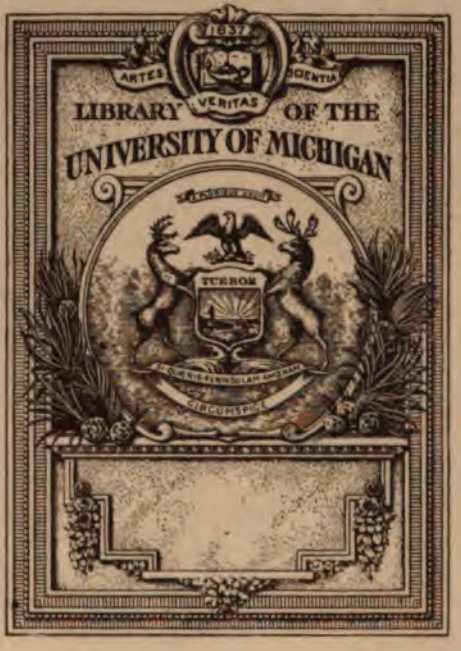
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

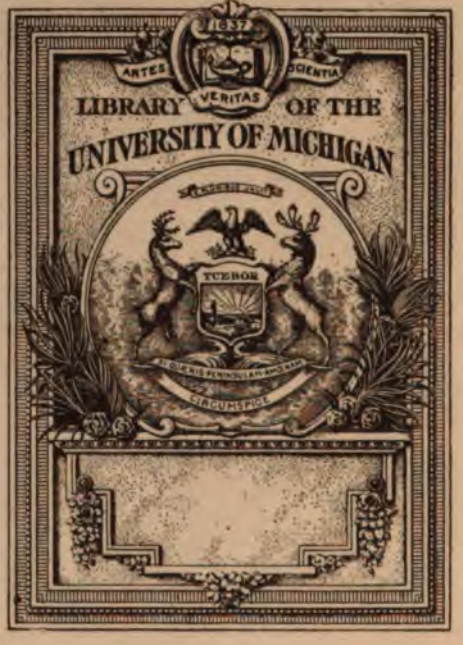
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

DJ
3
.H6

Mr. L. van Assen

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 40.

BRONNEN VAN DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

IN DE MIDDELEEUWEN.

RIJMKRONIEK

VAN

MELIS STOKE.

UITGEGEVEN

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

Eerste Deel.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 40.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1885.

MAR 17 1919

BRONNEN

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

IN

DE MIDDELEEUWEN.

RIJMKRONIEK VAN MELIS STOKE.

UITGEGEVEN

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

Eerste Deel.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 40.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1885.

INLEIDING.

I.

Om de betrekkelijke waarde van elk der drie Handschriften, waarin ons de Kroniek van Melis Stoke bewaard is, te bepalen, is het in de allereerste plaats noodig, waar verschil tusschen de Handschriften bestaat, de oorzaak van dat verschil na te gaan. — Reeds dadelijk merken wij op, dat twee der Handschriften (gemerkt B. en C.) in de hoofdzaak overeenkomen, zoodat deze beide codices voor ééne redactie mogen gelden. Ja, Handschrift B. moet (zoo als ons beneden zal blijken) voor een afschrift gehouden worden van het exemplaar, dat wij als codex C. gemerkt bezitten. Bij gevolg hebben wij slechts Handschrift A. met codex C. te vergelijken.

Het resultaat, waartoe ik bij die vergelijking gekomen ben, wil ik dadelijk mededeelen. Het bewijs voor mijn gevoelen worde in de volgende uiteenzetting zelve gevonden.

Dat Melis Stoke tijdens de regeering van Graaf Floris V zijne Kroniek zoo ver voltooid heeft gehad, dat hij ze aan dezen Vorst heeft kunnen opdragen, blijkt uit den aanhef van zijn geheele geschrift. Uit het feit dier opdracht blijkt genoegzaam, dat de schrijver tot dien Graaf in zekere betrekking gestaan heeft, of laat ik liever zeggen, bij dien Graaf zekere betrek-

367023

king heeft bekleed, en daarbij voor bevoegd gehouden is om den Graaf en de tijdgenooten in te lichten omtrent het regeeringsrecht en de oudste geschiedenis van het grafelijk geslacht. Het was voorzeker de Graaf, die hem den toegang verschafte tot de jaarboeken in het klooster van Egmond voorhanden. Door deze in den vorm der toenmaals voor ware geschiedenis gehouden ridderromans uit het Latijn over te brengen, bereikte hij het beoogde doel. Zoo Graaf Floris den Vlaming Maerlant heeft aangespoord zijne vertaling van Vincentius Bellovacensis' *Speculum historiale* te ondernemen [1]), is het waarlijk niet vreemd, dat hij tot een zoo nationaal en hem zelven en zijn Huis zoo van nabij betreffend werk eenen Hollander koos, die nauwer met hem was verbonden. Melis Stoke noemt zich zelven in de opdracht aan Willem III nederig des Graven *armen klerk*. Dus had hij eene geestelijke waardigheid, maar daarbij leefde hij aan het grafelijke Hof en dat wel reeds vóór dat het Huis van Henegouwen aan het bewind was gekomen. Immers, waar hij vermeldt, hoe de Graaf van Kleef, terwijl Guy, de zoon van Graaf Jan van Henegouwen, te Geertruidenberg vertoefde, in den Haag hof hield, klaagt hij, dat vrienden en magen den Graaf alle dagen bezochten en 's Graven spijs aten en dronken, en alzoo „*ons* (zegt hij) groote plaag deden" [2]). Elders laat hij zich over de hatelijkheid van hovelingen, die eenen ander niet gunden van 's Graven tafel gespijzigd te worden, dus uit, dat hij geacht mag worden hier zijn eigene zaak voor te staan [3]). Over het algemeen getuigen zijne uitweidingen over hetgeen aan het Hof gezegd werd en

---

1) Zie de Vries, Inleid. op Maerlants *Sp. hist.* bl. VIII.

2) V. 506.

3) Zie de verzen van C. aangehaald bij onzen tekst IV, 292.

voorviel, dat hij in al wat daar omging, was ingewijd [1]). Bij de overbrenging van Graaf Floris' lijk naar Alkmaar is hij tegenwoordig geweest: daar zag hij bij de baar 's Graven trouwe honden zitten [2]). Dat hij het vertrouwen bezat van de grootste heeren blijkt uit de plaats, waar hij meldt, wie hem met de medeplichtigheid van Wolfert van Borselen aan den aanslag tegen Graaf Floris hadden bekend gemaakt [3]). Ja, hij maakte deel uit van den Grafelijken Raad, reeds in den tijd van Graaf Jan I. Anders zou hij niet vermeld hebben, dat hij geen deel had aan de staatkunde van Wolfert, die den jongen Graaf een bondgenootschap met den Graaf van Vlaanderen deed aangaan en den steun der moordenaren van zijnen vader deed aannemen [4]). Hem had men daarbuiten gehouden, gelijk men reeds vroeger den maatregel om Jan van Renesse Baljuw van Zuid-Holland te maken, voor hem verborgen had gehouden [5]).

De taak, die Melis Stoke op Floris' uitnoodiging aanvaard had, strekte natuurlijkerwijze verder dan de mededeeling der oorkonden, waarop 's Graven Huis zijn recht grondde, verder ook dan de wederlegging van het beweren der Friezen, die de uitbreiding van 's Graven feodaal gezag over hun grondgebied op grond van eene bul van Keizer Karel den Groote trachtten tegen te houden. Dit had Maerlant reeds gedaan [6]). Melis Stoke zou de geschiedenis schrijven en ze verder dan tot daar waar de Annalen van Egmond eindigden, voortzetten. Weinig kon hij toen voorzien, dat het droevig uiteinde van den Graaf zulk een be-

---

1) IV, 83—94, 272—292. 2) V, 122. 3) Zie de pl. in C. bij V, 660. 4) V, 1265b, bij Huydec. vs. 1270. 5) V, 1066, bij Huydec. 1068. 6) *Spiegh. hist.* IV, Partie, Boek I, hoofdst. 46. en III, Partie, B. VIII, hoofdst. 93.

langrijk deel van zijn werk zou innemen en zulk eene onuitputtelijke stof aan zijne verontwaardiging zou opleveren.

Intusschen was het in den kring der Grooten eene bekende zaak, dat 's Graven klerk zich met de beschrijving der gebeurtenissen bezig hield, en dat het hun niet onverschillig was, hoe hun gedrag, bepaaldelijk in den strijd, die de bevestiging van het Huis van Henegouwen was voorafgegaan, geboekt zou staan, blijkt uit eene lange uitweiding ter beantwoording der vraag, waarom hij de namen niet noemde van hen, die zich daarbij gunstig hadden onderscheiden, en evenmin dezulken bij name aanduidde, die zich lafhartig hadden gedragen [1]). De graven uit het Huis van Henegouwen zelven, Jan II en Willem III, konden gerust zijn ten aanzien van het getuigenis, dat hij van hen in zijn geschiedwerk zou geven. Melis Stoke toch heeft de zaak van dit Huis met liefde omhelsd. Maar daarvoor vergunde hem dan ook Graaf Willem den toon der vermaning aan te slaan, waar hij, de „arme klerk", hem doet gevoelen, hoe het nieuwe Gravenhuis eeuwigen dank schuldig was aan de Hollanders, die door hunnen opstand tegen de Vlamingen, zichzelven aan hunne nieuwe meesters hadden gegeven [2]), en bepaaldelijk waar hij in zijne opdracht aan het slot van zijn werk den jongen Graaf als een vader met groot gezag toespreekt. Deze opdracht was in hare vrijmoedigheid voor den Graaf alleen bestemd en zal dus alleen in 's Graven exemplaar van het werk geschreven geweest zijn.

Nemen wij dit in aanmerking en merken wij daarbij op, dat die toespraak, tot Willem III gericht, ontbreekt in het Handschrift C. en bijgevolg ook in B. en in

---

1) X, 40—151. 2) IX, 252—256.

Cod. A. wordt gevonden, zoo schijnt het gevoelen gewettigd, dat wij in Handschrift A. een afschrift hebben van 's Graven exemplaar, hetwelk, door zijne opvolgers bewaard, honderd jaren later aan een' grooten heer van dien tijd, met name Philips van Polanen, zal toevertrouwd zijn om het te laten afschrijven. Maar dan bezitten wij ook in dat zelfde H. S. de laatste redactie, waarin de schrijver zijne vroegere redactie aan eene revisie zal hebben onderworpen, bij welke revisie de overweging zal gegolden hebben, wat oorbaar was onder het oog van den Graaf te brengen, en de auteur te rade zal zijn gegaan met het staatkundig belang van dezen Vorst. — Vergelijken wij nu het Handschrift C. met A., dan vinden wij gansche fragmenten in A., die C. niet heeft, en omgekeerd geheele stukken in C. die A. niet heeft. De inlassching hier, zoowel als de uitlating daar, moeten mijns bedunkens aan Melis Stoke zelven bij de eindredactie, met het oog op Graaf Willem III ondernomen, toegeschreven worden.

Laat ons die fragmenten, welke hetzij in A., hetzij in C. en dan ook in B. ontbreken, achtereenvolgens nagaan. Dit is te meer noodig, daar het de beste weg is om onzen kroniekschrijver te handhaven tegen de willekeurige kritiek van zijnen uitgever, den geleerde en voortreffelijken taalkundige Huydecoper, die bepaaldelijk de fragmenten, waar A. van de anderen verschilt, tot het voorwerp van zijn wegwerpend oordeel maakt. Tevens moeten wij de bedenkingen wegen, welke Huydecoper tegen plaatsen heeft, die zoowel in C. als in A. worden gevonden.

In het eerste Boek leest men vs. 606—622, hoe Hildegaerd, de vrouw van Graaf Dirk II, eene kostbare tafel van zilver en goud, met edele steenen ingelegd, aan St. Albrecht, den beschermheilige van het kloos-

ter van Egmond, ten geschenke heeft gegeven. Daar vindt men eene opsomming van allerlei edelgesteenten, en ten slotte wordt er een steen genoemd, die het wondervermogen bezitten zou om dengenen, die hem draagt, onzichtbaar te maken. Dit nu stuit den Heer Huydecoper tegen de borst; die breede optelling acht hij strijdig met het karakter, dat hij aan Melis Stoke toekent, volgens hem een gansch nuchter, volkomen verstandig man, die zich niets kinderlijks of niet ter zake dienends laat ontglippen, in één woord een man naar het hart van den verlichten Amsterdammer van de achttiende eeuw. Treft hij derhalve in den tekst iets aan, dat hem ongepast of kinderachtig dunkt, en eene zedekundige uitweiding of eene volgens hem onnoozele beschouwing betreffende het hofleven behelst, zoo is hij dadelijk gereed om gansche reeksen van verzen onecht te verklaren en aan den een' of anderen broddelaar toe te schrijven, die hij telkens als den ouden broddelaar begroet. En niet alleen als broddelwerk brandmerkt Huydecoper die vermeende inlasschingen, maar ook als sermoenen en monnikenpredikaties. — Welk eene voorstelling deze uitgever zich van zoodanige vervalsching van Melis Stoke's arbeid gemaakt kan hebben, is moeilijk na te gaan. Welke persoon had de stoutheid kunnen hebben om met den arbeid van een achtbaar voorganger, neen! tijdgenoot, dus te werk te gaan, dat hij daaraan allerlei aanmerkingen en beschouwingen toevoegde en telkens zelf het woord nam, alsof hij de auteur van het geheel ware. Neen! wij moeten het er voor houden, dat aan Melis Stoke's geschiedverhaal van den aanvang aan gezag is toegekend in die mate, dat niemand zich gerechtigd geacht kan hebben om daarmede zoo willekeurig te handelen, en hoe zou, gesteld dat er zoo iemand gevonden ware, aan dezen vervalscher van

eens anders werk de eer zijn ten deel gevallen van het onvervalschte werk door zijuen geinterpoleerden tekst geheel verdrongen te zien? Doch genoeg om Huydecopers denkbeeld in het algemeen als ongerijmd af te wijzen.

De optelling dan van edele en daaronder wonderkrachtige steenen vond Huydecoper ongerijmd. „Maar hoe vergat, schrijft hij (I. bl. 67) onze goede en beknopte Melis zich zoo verre in het optellen der steenen, die in die Tafel stonden? Geloof mij, die brok is niet van Melis." En na gezegd te hebben, dat het Chronicon Egmondanum en nog een ander bericht van het geschenk melding maken zonder dat bij een van beiden eenige steen genoemd wordt, voegt hij er bij, dat een uitschrijver, die waarschijnlijk romans gelezen had, waarin van allerlei gesteenten hoog wordt opgegeven, het werk van onzen dichter, die eene geschiedenis en geen roman schreef, met zijn valsch gesteente grooten luister meende bij te zetten, terwijl hij het integendeel bedierf. — Dus oordeelende blijkt Huydecoper onbekwaam om zich in de voorstellingen der middeleeuwen in te denken. Tot in de romans toe is ernstig gemeend wat van edele steenen geroemd mag worden. In dien tijd geloofde men aan hun soms bovennatuurlijk vermogen. Uitvoerige vertoogen, in 't Latijn geschreven, bestaan er, die daarover handelen. Maerlant, om niets anders te noemen, vervaardigde een *Lapidaris:* zoo noemde men de geschriften, die over de steenen en hunne krachten handelden; het geheele twaalfde boek van zijn *Naturen bloeme*, is aan de steenen gewijd, en daaronder vindt men ook den *ostonius* of *ostolanus*, van welken hij zegt, wat Huydecoper in Melis Stoke zoo belachelijk vindt, te weten:

diene draghet hi bedect dien,
Dat menne niet en can ghesien.

En van de steenen in 't algemeen zegt Maerlant, dat zij

ons comen, groet ende clene,
Bi den rivieren neder te waren
Uten paradyse ghevaren.

Edele steenen te bezitten was dan ook eene uitnemende onderscheiding en een waarborg van hoogen adel, en een kenmerk van soeverein recht. Melis Stoke zegt het zelf (vs. 631 en volgg.): al hadden wij anders geene oorkonde van den oorsprong van ons Graafschap, zoo zou men door die tafel met hare in het Roomsche Rijk nagenoeg ongeëvenaarde en onbetaalbare edele steenen alleen reeds kunnen bewijzen, dat onze Graven van edelen „tronke" gesproten zijn en tevens dat zij ware Christenen zijn geweest, daar zij door de tafel te schenken Christus vereerd hebben. Wanneer nu onze auteur, wien het er om te doen is, het door bisschop noch keizer te bestrijden recht onzer Graven te staven, zich verledigt om dien schat van juweelen breed uit te meten, zal men dan kunnen meenen, dat wij die uitweiding aan een' vervalscher te danken hebben?

Die toeleg om het recht van het Hollandsche Graafschap boven bedenking te stellen, verklaart eene andere plaats in dit eerste Boek, mede door Huydecoper als onecht verworpen.

De bedoelde verzen, 809—850, worden in C. niet gevonden. Evenwel schijnen zij daar (zoo als Huydecoper vermoedt) slechts te ontbreken ten gevolge van het overslaan van eene kolom: immers sluit zich aan vers 851 (tote Orliens in dat prisoen) het aldaar nu onmiddellijk voorgaande (van hem sijn drie kinder bleven) geenszins aan. Dit bewijst, dat er tusschen die twee verzen een stuk is uitgevallen.

Doch om die plaats goed te begrijpen, vragen wij: Wat wilden de Graven van Holland als hunne roeping

beschouwd hebben? Steunende op den titel van Graaf, in 969 aan een' hunner voorzaten door den toenmaligen vertegenwoordiger van het Karolingische Huis in Frankrijk gegeven, en op de oorkonde, waarbij een andere Karolingische Vorst (het was Karel de Eenvoudige, maar het feit hooger opvoerende, noemde men Karel den Kale) een' nog ouderen voorzaat met landgoederen beleend had, achtten zij zich bevoegd tot de taak om op dezen bodem onder de Friezen het Heilige Roomsche Rijk te vestigen en uit te breiden. Deze hunne aanspraak echter beschouwde de Bisschop van Utrecht als aanmatiging; het land der Friezen was het hem door den Keizer der Duitsche natie verleende gebied, en de onderwerping der Friezen of hunne inlijving in het Heilige Roomsche Rijk achtte hij zijne taak, die hij aan geen' ander Vorst kon afstaan, allerminst aan een Vorst, die zelf niet anders dan een Fries was en dus door hem, bisschop van Utrecht, aan de orde van het Rijk onderworpen moest worden. Dit standpunt nu wordt door onzen Melis Stoke gewraakt. Hij wijst voor de Hollanders, die hij wil dat Nedersassen zijn, den naam Friezen af: dezen naam laat hij aan de niet aan de Grafelijkheid onderworpen bewoners van Friesland over. Dat Dirk III in 1018 door een' Rijksvorst, van den Keizer gezonden, als een hoofd van woeste Friezen bestreden zou zijn, kan hem zoo weinig in den zin komen, dat hij het feit, dat een keizerlijk aanvoerder met een leger in het land is geweest, dus verklaart, dat dit geschied is niet om den Frieschen Graaf Dirk te bestrijden, maar om hem tegen de Friezen te helpen [1]).

---

1) Zie *Verslagen en Mededeelingen van de K. Akad. van Wetensch.* Afd. Letterk. Reeks III, Deel I, p. 216 en volgg. De in den aanvang zoo sterk uitkomende afkeer van de Friezen onderging

Dat Melis Stoke eenig feit, welks gedachtenis den Graaf min wenschelijk voor moest komen, zoo al niet (trouwens met de beste bedoeling) verdraait, gelijk hier, maar verzwijgt, daarvan vinden wij een bewijs in de omstandigheid, dat hij van den strijd in 1159 tusschen den bisschop van Utrecht en zijne beambten in Groningen, waarbij de stad Utrecht ten zeerste gemoeid werd, geene melding maakt, hoezeer die strijd in Stoke's bron, het *Cronicon Egmondanum*, uitvoerig verhaald wordt. In dezen oorlog werd de bisschop maar al te krachtdadig ondersteund door den Graaf van Holland, Floris III, en alzoo zou er door onzen auteur gewag van gemaakt hebben moeten worden. Maar dan zou hij ook hebben moeten vermelden, dat de bisschop door eenen Graaf van Holland bijgestaan was, en dat wel bepaaldelijk tegen zijne stad? Want het Chronicon vermeldt de zaak dus, dat het is alsof de bisschop uitsluitend met zijne onderhoorigen binnen Utrecht te strijden had gehad [1]).

Zoo begrijpen wij, welk gewicht door hem, die het volstrekte recht der Graven van Holland tegenover den bisschop van Utrecht of den keizer der Duitsche

---

bij den auteur in den loop der geschiedenis en zijner bewerking eene aanmerkelijke wijziging. Reeds in 't I B. v. 777 heet het: hier endt op die Vriesen mijn scelden. Toen, namelijk, Floris V de groote leenmannen gefnuikt had, en zich als onmiddellijk hoofd en vertegenwoordiger van den keizer over de Friezen gesteld had, ontviel aan de Friezen de grond van hunnen tegenstand tegen den Graaf, van wien zij alsnu geene invoering van een' leenadel te duchten hadden, en tegenover wien zij zich niet langer op een recht van Rijksonmiddelbaarheid hadden te beroepen. Hoe voorts zou Melis Stoke de Kennemers en Friezen met een ongunstig oog hebben kunnen blijven beschouwen, sedert zij zijnen Graaf hadden gewroken en tot de zege van het Henegouwsche Huis zoo veel hadden toegebracht?

1) Zie Kluit, *Hist. Crit.* I. Chron. Egm. ad annum 1159.

natie wilde staven, aan de betrekking gehecht werd, die er van ouds tusschen het grafelijke Huis en de Karolingen, met name Karel den Kale, bestaan had. Maar het beroep op den titel, door den Karolingischen Vorst verleend, kon men krachteloos trachten te maken door de opmerking, dat de Karolingers uitgestorven waren, na niet op de roemrijkste wijze van de regeering verstoken geraakt te zijn. — Hierop antwoordt Melis Stoke met het verhaal, hoe de laatste Karolingers de Kerk begiftigd hebben en Abdijen gesticht, waarin zij zelven monniken werden. Dit had bepaaldelijk Karel de Kale gedaan te Monte Sarepte. Alzoo had het geslacht der Karolingen waarlijk niet door ondeugd den troon verbeurd, maar een Gode gevallig einde gekozen.

Op deze wijze is het door Huydecoper gewraakte fragment, van hetwelk de ondergang van het geslacht der Karolingen den inhoud uitmaakt, genoegzaam gerechtvaardigd en blijkt het geheel met het doel van onzen auteur in overeenstemming te zijn, dermate dat wij het noode zouden missen.

Doch laat ons de bijzondere bezwaren van Huydecoper tegen dat brokstuk in oogenschouw nemen. — Vooreerst dan, zegt Huydecoper (op I, vs. 800): „hier houdt zich de dichter alleen op met de Kaarlingen, van welke hij reeds lang te voren plechtiglijk afscheid genomen had." Huydecoper heeft vers 303 op het oog, waar wij lezen:

Hier latic van den Kaerlinghen
Mijn scriven bliven ende mijn dinghen.

Maar deze woorden geven niet te kennen, dat hij later niet op de Karolingen terug zou komen: hij zegt: *hier* latic van den Kaerlinghen, dat is, voor ditmaal van hen genoeg, even goed als vs. 800, waar hij gezegd heeft:

Nu latic van desen Graven bliven,
Ic saelt wel weder anevaen,

had hij er dit laatste ook bij kunnen voegen, waar hij daar ter plaatse van de Karolingen afscheid nam.

Ten tweede, zegt Huydecoper: die uitweiding over de Karolingen komt hier niet te pas. Hier antwoordt Melis Stoke zelf, waar hij zegt:

Bin haren tiden
so is tegaen Karels geslachte.

dat is, in den tijd van de beide eerste Graven. Daar hij nu den tijd dier eerste Graven had afgehandeld, zoo was het hier juist de plaats om het zoo gewichtig stuk van den ondergang van het geslacht, waaraan het Hollandsche Huis zijnen rechtstitel te danken had, ter sprake te brengen.

Maar er zijn onjuistheden, zegt Huydecoper, in die uitweiding. Eene onjuistheid echter, mede in de opgave omtrent de zonen van Lodewijk den Vrome, komt ook vroeger voor in verzen, die door Huydecoper niet aan Melis Stoke ontzegd worden. In vers 289, namelijk, wordt Karel de Kale gezegd de tweede, en Lodewijk de Duitscher de jongste der zonen van Lodewijk den Vrome geweest te zijn. — Deze dwaling is ontstaan uit verwarring van Lodewijk den Duitscher, den tweeden zoon van Lodewijk den Vrome, met een' jongeren Lodewijk, zoon van Lotharius, die na dezen zijnen vader Keizer is geweest. Deze fout nu is in ons (volgens Huydecoper door eene vreemde hand ingelascht) fragment verholpen, doch niet zonder eene nieuwe onjuistheid. Hier, namelijk, wordt wel Lodewijk de Duitscher als tweede zoon van Lodewijk den Vrome erkend, maar van hem ten onrechte gezegd, dat hij na Lotharius keizer is geweest. Dus weder dezelfde verwarring met zijnen neef, Lotharius' zoon. Wel heeft Lodewijk de Duitscher getracht na den dood van

dezen neef de keizerskroon te bekomen, doch toen is de derde zoon, Karel de Kale, hem vóór geweest. Deze werd na zijnen neef keizer, om die waardigheid echter slechts kort te bekleeden. Als wij erkennen, dat Melis Stoke zelf te voren (vs. 289) de fout begaan had, behoeven wij het geheele fragment om eene dergelijke fout niet aan Melis Stoke te ontzeggen. Dat hij de eene plaats niet met de andere in overeenstemming heeft gebracht, is wellicht aan bij hem overgebleven onzekerheid te wijten.

Nog eene grieve heeft Huydecoper, en wel tegen vs. 857 en 858. Daar lezen wij:

Dit gesciede te voren een jaer
Eer dander Dideric starf voerwaer.

Wat is met dat *dit gesciede* bedoeld? Huydecoper zegt: de dood van hertog Karel in de gevangenis te Orleans. Dit nu is niet vóór, maar na den dood van Dirk den tweede geschied: aldus is onjuist wat hier gemeld wordt en in tegenspraak met hetgeen Stoke zelf gezegd heeft, dat Dirk in hetzelfde jaar is gestorven als Lodewijk V, en de dood van zijnen zoon Karel eenige jaren daarna is gevolgd. Alzoo besluit hij: „dat Melis Stoke dezen brok (797—869) niet heeft kunnen schrijven en deze schrijver derhalve door een ander, die hem niet genoeg onderzocht had, en zelf niet kundig genoeg was, hier, gelijk elders in 't vervolg, is bedorven." Doch wij herhalen de vraag: waarop ziet *dit gesciede?* Niet op den dood van hertog Karel, maar op zijne gevangenneming, welke door Melis Stoke als nog vóór den dood van Lodewijk V en dus ook vóór dien van Dirk II geschied, gesteld wordt.

Tusschen de verzen 1091 en 1092 neemt Huydecoper eene gaping aan, waar, zooals hij meent, een viertal

verzen zijn uitgevallen, die hij in Melis Stoke's taal aanvult. Men leest er:

Ende want hi teser geeste niet en hoert,
So sal hier na van hem voert
Ghetelt worden, wat ghesciede
In sinen tiden onsen lieden.

Terecht, zegt Huydecoper, verklaart Melis Stoke hier, dat Boudewijn van Vlaanderen, vader van Boudijn en Robert de Vries, niet in deze historie te huis behoort; maar hoe kan hij er dan op laten volgen, dat van hem later verhaald zal worden? Dus, besluit hij, zijn er regels uitgevallen, waarin sprake is geweest van Robert de Vries, van wien werkelijk later het noodige verhaald wordt. — Doch eene andere verklaring van de aangehaalde woorden maakt de aanvulling overbodig. Wij vatten ze dus op: omdat Boudijn tot deze historie niet behoort, zoo zal van hem hierna slechts verhaald worden wat in zijnen tijd *onzen lieden*, dat is, ons Hollanders geschiedde. En werkelijk wordt later (vs. 1169, volgg) van Boudijn niets meer verhaald, dan dat hij niet langer dan drie jaren geregeerd heeft en daarop is gestorven, hetgeen voor „onze lieden" van de belangrijkste gevolgen is geweest, omdat Robert, daardoor heer van Vlaanderen geworden, later in staat was zijnen stiefzoon na Godevaarts dood op den grafelijken zetel van Holland terug te brengen.

In het tweede Boek verklaart Huydecoper, dat de verzen 651 tot 662, waar een wonder, ten behoeve van vrouw Sofia, de moeder van Graaf Floris III, voorgevallen, verhaald wordt, door een' „lapzalver" zijn ingelascht. Maar bij dat zeggen bedacht hij niet, dat hetzelfde door het Chronicon Egmondanum op het jaar 1176 verhaald wordt. En die onderstelling, dat de

genoemde verzen onecht zijn, leidt hem tot eene andere onderstelling, te weten, dat andere verzen voor die onechte de plaats hebben moeten ruimen, en dat in die uitgeworpen regels Melis Stoke van Dirk VII en zijn huwelijk zou hebben gesproken. Dus maakt hij de verzen 996 en 999 goed, waar het heet, dat te voren van Dirk en zijn huwelijk was gewaagd, terwijl toch daarvan nergens te voren melding gemaakt wordt. De verklaring van Huydecoper tot oplossing van de zwarigheid kan bij de ongegrondheid zijner onderstelling niet gelden. Hoe ze anders op te lossen, dan door eene vergissing van Melis Stoke aan te nemen, zie ik niet in. Hij had vs. 687—692 gesproken van Diederik, Graaf van Kleef, en hoe hij vrouw Ade, dochter van Graaf Floris III huwde. Dit verhaald hebbende, kan het hem geweest zijn, alsof hij van het huwelijk van Dirk van Holland met Aleid van Kleef gesproken had. Doch dan blijft het zeer vreemd, dat hij zich door naslaan van hetgeen hij geschreven had, niet beter heeft ingelicht. De afschrijver C. schijnt de onjuistheid van het zeggen, dat te voren over Dirk van Holland en zijn huwelijk geschreven was, opgemerkt te hebben: althans hij laat het vers weg: „als hier te voren staat beschreven", hoezeer hij toch het vers: „Diedrike, die hier voren staet", heeft laten staan. Hoe dit zij, het weglaten van dat vers door den schrijver van C. pleit tegen de meening van Huydecoper.

Het gansche verhaal in Boek III (587—707) omtrent het tornooi te Corbie, en hoe Graaf Floris IV aldaar door verraad, hem door den minnenijd van den Graaf van Clermont gesmeed, is omgekomen, schrijft Huydecoper, die het eene fabel noemt, aan broddelaars toe, die uit hun eigen armoede onzen dichter verrijkt

hebben. Het is waar, dat breed verhaal wordt in C. niet gevonden; maar wat belet ons aan te nemen, dat Melis Stoke later, nader van de juistheid van hetgeen daaromtrent werd medegedeeld, overtuigd geworden, begrepen heeft zijnen lezers dat uitvoerig bericht niet te moeten onthouden. Huydecoper oppert menigen twijfel tegen de geloofbaarheid van het verhaal; doch een tijdgenoot van de gebeurtenis, Albertus Stadensis, bevestigt de hoofdzaak, waar hij meldt, dat Graaf Floris in een tornooi gesneuveld is. Nu moge Melis Stoke's verhaal in eenig opzicht niet nauwkeurig zijn, om te staven, dat het daarom niet van Melis Stoke afkomstig is, zou men bewezen moeten hebben, dat Melis Stoke omtrent iets, dat tachtig jaren geleden gebeurd was, geene onnauwkeurigheden heeft kunnen begaan en slechts aan hetgeen strikt waar was, geloof heeft kunnen hechten.

C. heeft, in plaats van de verzen 707—726 in A, de volgende regels:

Nu leggen wi vanden grave neder
Ende keren ter materien weder.

Deze of eene dergelijke uitdrukking is den schrijver gewoon, waar hij eene uitweiding plaats heeft gegeven. Op dezen grond zou men kunnen vermoeden, dat de uitweiding over 's Graven optreden en dood te Corbie in de eerste bewerking eene plaats gevonden had, en in de redactie C. is weggelaten. Dus zou zij in de laatste redactie, welke A. ons geeft, opnieuw opgenomen zijn geworden. Dit zou te meer voor de echtheid pleiten. Immers zou zij dan door den schrijver, na vroegeren twijfel aangaande de vertrouwbaarheid, eerst na nadere bevestiging der gebeurtenis, weder opgenomen zijn.

Maar hoedanig is de inhoud van die 19 verzen (707—726) in Codex A. welke de zoo even uit C.

overgeschreven verzen vervangen? Zij handelen over de kinderen van Graaf Floris IV. Huydecoper acht, dat hier de Codices B. en C., die, in eenige regels vóór de korte vermelding van Floris' dood in een tornooi, een beknopter bericht geven, verminkt zijn. Dit laat zich kwalijk bewijzen. Aannemelijker is, dat Melis Stoke in de laatste redactie het in de vroegere gestelde verbeterd heeft. Immers in C. en bij gevolg in B. werd slechts van éénen zoon van Graaf Floris gesproken, en dus verzuimd gewag te maken van Floris, den broeder van Graaf Willem II. Bovendien meldt A. hier van Floris' beide dochters en hare echtgenooten eene zaak, die de vermelding wel waard was, te meer omdat aan het huwelijk van de eerste der dochters de vermaagschapping der Huizen van Holland en van Henegouwen te danken was.

Vergelijken wij vers 733—743 in A. met de parallele plaats in C., zoo erkennen wij, mijns bedunkens, de hand van Melis Stoke, in later tijd niet alleen zelfstandiger van oordeel, maar ook voorzichtiger geworden, daar hij toen, als het ware, onder het oog van zijnen Vorst schreef. — Huydecoper denkt weder aan grove vervalsching van den tekst; dien wij in C. en B. lezen. Doch laten wij de beide lezingen beschouwen. — In C. lezen wij:

Keyser Vrederic sette hem jeghen
Der heiligher kerken, als nu pleghen
Vele lieden, als ic versta.
Namt hem de Paus alsoe na,
Dat hine condampneren dede
Ende roveden aldaar ter stede
Van der crone en van der ere,
Ende scieden van onsen here.

In A. daarentegen lezen wij:

Doe hem de keizer Vrederic sette
Om der heiligher kerken lette
Ende tachterne tgheestelike goet,
Doe was de Paeus ghemaket vroet,
Dat hi wilde cranken kerstinede,
So dat hine condampneren dede
Ende roveden van der keyser crone,
Die hi verbuerde herde onscone,
Ende ontseide hem gracie ende ere
En scietene daer van onsen here.

Vergelijken wij de twee teksten, zoo merken wij al dadelijk op, dat Melis Stoke in A. niet rechtstreeks zegt, dat Frederik II zich tegen de heilige Kerk vergrepen heeft, maar slechts dat de Kerk door zijn bedrijf verlet werd, en dat niet zoo zeer de Kerk zelve, als wel het geestelijke goed benadeeld werd. Voorts blijft de hatelijke uitval: „als nu pleghen vele lude" geheel weg, een uitval, door welken de schrijver én partij trok voor de Kerk tegen Frederik, en menigeen, die het zich aantrekken mocht, kwetste. Ook verdient opmerking, dat in A. de Paus gezegd wordt vroed gemaakt te zijn, dat Frederik de Christenheid wilde aanranden. Hiermede geeft Melis Stoke niet onduidelijk te kennen, dat Frederik het, ja, op het geestelijk goed, maar niet op de *Christenheid*, dat is, op het Christendom gemunt had, en dat de Paus dienaangaande is misleid geworden.

In de verzen 769—793 (B. III) vindt men in A. eene niet onbelangrijke mededeeling, die C. niet heeft. Zij betreft den valschen Frederik, dat is, den bedrieger, die zich, toen Keizer Frederik II van den troon vervallen was verklaard, voor dezen vorst uitgaf, maar zijn bedrog met de straf des doods moest bekoopen.

Huydecoper verklaart, dat dit toevoegsel niets ter zake doet. Doch ik zie niet in, waarom Melis Stoke die mededeeling niet belangrijk genoeg heeft kunnen achten om ze in zijn verhaal ter plaatse waar het best voegde, in te lasschen.

De regels 825—870 van dit IIIe Boek verklaart Huydecoper voor een zot sermoen, zoo zot als het groot is, louter wildzang, den samenhang afbrekend en niets vermeldend, dan 't geen kort te voren bondig gezegd was.

Doch beschouwen wij de plaats nader.

Vooreerst, vers 825: „in weet, wat bedieden mochte", behoort bij het voorgaande, te weten, bij de vermelding van den watervloed, een jaar na Koning Willems kroning voorgevallen. Dit natuurverschijnsel is voorzeker door Melis Stoke vermeld, omdat er een ongunstig voorteeken in gevonden werd. Doch na het vermeld te hebben, zegt hij: ik weet niet wat het beduiden kon, en hiermede geeft hij te kennen, dat hij, zeer verstandig, niet beslissen wil, of men terecht aan den watervloed die beduidenis gaf.

En nu, nadat hij vroeger te kennen heeft gegeven, hoe hertog Hendrik van Brabant de verkiezing van Willem tot Roomsch koning in dé hand heeft gewerkt, ten einde hem uit zijne nabuurschap te verwijderen, daar hij in hem, hoe jong ook, eene stoutmoedigheid en „felheid" opmerkte, die ongelegenheid voorspelde, — kan de auteur niet nalaten zijne bevinding mede te deelen omtrent de vraag, of de strafheid van een jong vorst aan een' naburig vorst en menigen landzaat grond geeft om te verlangen, dat hij door eene taak buitenslands afgeleid worde. Hij begint met in 't algemeen te zeggen, dat het onzeker is, of een vorst, hij zij wie hij zij, in zijn land eer of schande zal be-

halen, geacht zal worden goed of kwaad te doen, gelaakt of geprezen zal worden. Dit hangt, meent hij, van de omstandigheden af. En dan vraagt hij: berecht die Vorst de gemeente wel, die „onnoozel is en niet fel"? Op deze vraag wacht hij voorzeker een ontkennend antwoord, en hij gaat voort met te zeggen: die wreed, dat is, die stoutmoedig en scherp is, wederstaat dengenen, die meer begeert, dan hem toekomt. Dus is aan den fellen en niet onnoozelen de voorkeur te geven, mits hij rechtvaardig zij, en evenzeer zijne naburen, als zijne landzaten, hetzij arm, hetzij rijk, gelijkelijk behandele en, in één woord, rechtvaardig zij. Doch hield deze redeneering geen verwijt in tegen Graaf Jan II, den vader van den Vorst, wien hij zijn werk zal opdragen? Het scheen zoo, want van Graaf Jan werd geklaagd, dat hij alles behalve fel was, ja, hij werd van rechtsonthouding beschuldigd. Zie slechts zijne karakterschets, Boek X, vs. 700 en volgg. (bij Huydecoper 702). Van die blaam nu wil de auteur dien Graaf zuiveren. Menigeen, zegt hij, ijvert onbezonnen, luide om recht roepend. Het ware beter, dat hij zweeg: want, kreeg hij recht naar behooren, het kon hem wel eens kwalijk bekomen. — Is dan om de genoemde reden aan den strengen heer de voorkeur te geven, te meer is zulks het geval omdat onder den zachten elk de baas wil zijn. Men doet derhalve verkeerd, den strengen weg te wenschen, gelijk Hendrik van Brabant en anderen, even als hij, gedaan hebben, die Willem verwijderd hebben willen zien. Want mijn gevoelen, zegt de schrijver ten slotte, is, dat een zachtaardig vorst heden ten dage meer verliest, dan een die, hoewel niet overmatig, streng is jegens landzaat en nabuur.

Nu vraag ik, of deze uitweiding iets behelst, dat

overtollig of onzinnig en ongepast en op dien grond Melis Stoke onwaardig kan genoemd worden. Mij dunkt, het geheele betoog heeft zulk eene mate van toepasselijkheid op Melis Stoke's tijd en betrekking, dat kwalijk aan een' ander persoon kan gedacht worden, die den inval zou gehad hebben om hier zulk eene redeneering in te lasschen.

In plaats der regels 887—995 (B. III) in A. leest men in C. slechts 27 verzen, waarin het verhaal van Akens overgave aan Graaf Willem ten gevolge van de overstrooming, veroorzaakt door het openen van eene te voren gesloten bron, niet voorkomt. De korte vermelding van C. komt Huydecoper voor echt te zijn; het vinden van die bron, daarentegen, houdt hij voor een plomp verdichtsel. Behalve dat de zaak hem, zoo het schijnt, ongeloofelijk is voorgekomen, stoot hij zich aan vs. 892, waar gezegd wordt: hoe Willem „is getrect rechtevoert voer Aken, alse ghi hebt gehoert." Hier vraagt hij: waar en wanneer hebben wij het gehoord? Doch de zaak is duidelijk: immers twee verzen hooger was gezegd: hoe Willem „haestelike voer Aken voer." Maar vooral hindert hem de overeenkomst tusschen de wijze, waarop hier het opsporen van de bron en in het volgende Boek het vinden van koning Willems lijk te Hoogwoude wordt verhaald. Ook deze laatste geschiedenis houdt Huydecoper voor een verzinsel en nu acht hij beide verhalen „in denzelfden pot of kop gekookt en opgestoofd." Dat de wijze van het vinden van koning Willems lijk in Melis Stoke's tijd zoo verhaald werd, als deze het mededeelt, kan niet in twijfel getrokken worden, en dat Melis Stoke de zaak, zoo als zij geloofd werd, moest teruggeven, is te begrijpen. En wat de overeenkomst in de inkleeding van het eene en het andere geval aan-

gaat, zij vindt hare oorzaak in de gelijkheid der zaak. Wat, eindelijk, de wonderlijke geschiedenis van de overstrooming, door welke Aken tot de overgave gedwongen werd, betreft, zij wordt door tijdgenooten zoo stellig bevestigd, dat men hier aan geene verdichting kan denken. Wat toch, om geene andere oude berichten aan te voeren, schrijven Emo en Menko [1]): „Cumque fere tota aestate fuissent obsessi (te weten, die van de stad Aken) circa autumnum supervenerunt Frisones, occupantes planitiem campi versus Aquilonem et Chorum (dat is, corum of caurum, het Noord-Westen) ante introitum civitatis, quam nemo principum prius audebat occupare (waarschijnlijk om het gevaar van overstrooming). Aqua etiam (lees: etenim) ab oriente obstructa fuit aggere fortissimo bene 40 pedum in altitudine, et sic aquae praeclusae occupaverunt ad minimum tertiam partem civitatis, unde dicti cives, videntes se ex omni parte coarctatos, elegerunt inire pacem et concordiam cum rege et tradere in manus civitatem." — En vraagt men, hoe de Friezen naar Aken kwamen, wat wij lezen in het werk van Dr. Ad. Koch (*die frühesten Niederlassungen der Minoriten im Rheingebiete*) zal het ons leeren: Paus Innocentius had den Minoriten geboden de zaak van Willem van Holland, tot Roomsch Koning gekozen, te bevorderen. Toen het beleg van Aken lang aanhield, werd door hen in Holland en Friesland het kruis gepredikt, ten gevolge waarvan zich velen uit die gewesten naar 't belegeringsleger voor Aken begaven. Zij waren het, die den dam opwierpen, door welken het water in de stad kwam. Wel moet er een ontzaggelijke toevloed van water uit de hooger gelegene

---

1) Uitgave van het *Hist. Genootsch.* p. 194.

plaatsen zijn gekomen, dat de Friezen een' dam van 40 voet hoog hebben moeten opwerpen om het water uit de vlakte, waar zij gelegerd waren, te houden en het juist daardoor de stad te doen instroomen. Dat die buitengewone toevloed van water bekomen is doordien iemand, bekend met het bestaan van eene verborgen bron, die om te grooten aanvoer van water te verhoeden, gesloten gehouden werd, het geheim aan den koning openbaarde en de bron ontsloot, — wat is hierin onwaarschijnlijks? En al ware het bij het onloochenbare feit der overstrooming bijgedicht, waarom mogen wij het er niet voor houden, dat Melis Stoke aan een verdicht verhaal waarde en geloof gehecht heeft? Op degelijke gronden zou men moeten bewijzen, dat zulks bij onzen Kroniekschrijver onmogelijk was: anders heeft men het recht niet te beweren, dat dit verhaal niet door hem gesteld zou zijn. Neen! wij moeten aannemen, dat de auteur, later van deze bijzonderheid onderricht, ze in zijn geschrift heeft ingelascht. Hij zelf geeft het genoegzaam te kennen, waar hij vs. 911 zegt:

Hoert hier wonderlike ghile:
Ic salt u segghen, ic bens versonnen,
(dat is, ik ben het te weten gekomen)
Hoe dat Aken was ghewonnen,
Ende cort maken dese dinc.

Als of hij zeggen wilde: het verhaal is vrij lang, maar ik zal het zoo veel mogelijk bekorten.

De verzen 1173—1214 van hetzelfde Boek bevatten weder een stuk, dat de strenge afkeuring van Huydecoper niet ontgaan kon. Het handelt, na de vermelding der nederlaag van de Vlamingen bij Westcappel, over de rol, door uitgewekenen in het vreemde land gespeeld.

Die verzen behelzen, zegt Huydecoper, niets dat goed is: zij kunnen niet van Melis zijn, wij hebben hier een sermoen van den ouden broddelaar, louter wildzang, genoegzaam onverstaanbaar. Voorts wekt het zijne achterdocht, dat, terwijl men in het voorgaande geene schaduw van eenig verraad in Zeeland vindt, hier de Zeeuwen verraders genoemd werden, en hij eindigt met dezen uitval: „die vermaak vindt in den samenhang dezer 40 regelen te ontzwachtelen, ik gun het hem. Voor mij ik heb er geen' lust toe." Had hij wel lust gehad ze onbevooroordeeld te lezen, hij zou ze niet onjuist noch Melis Stoke onwaardig gevonden hebben, en ze niet hebben verworpen, zoo als hij gedaan heeft, zonder te vragen, hoe zulk eene verkeerde voorstelling, als hij er in vindt, in het hoofd zou zijn gekomen van iemand, die dan nog de stoutheid zou gehad hebben om met zijne betweterij het werk van Melis Stoke te vervalschen.

Huydecopers fout is voornamelijk deze, dat hij gemeend heeft, dat de plaats handelt over verraad onder de Zeeuwen. Dit nu is geenszins het geval. De auteur heeft een beweren op het oog, dat der Vlamingen schande moest bemantelen door de nederlaag aan verraad toe te schrijven. Uitgeweken landgenooten, heette het, hadden hen verlokt dien inval in Zeeland te doen. Hadden zij de overwinning behaald, dus redeneerde men, zoo zouden die ballingen zich de eer der overwinning hebben toegekend om aan het Vlaamsche Hof weder in gunst te komen.

Met deze voorstelling veinst Melis Stoke het eens te zijn. Ja, zegt hij, zoo is het, want anders zouden de Vlamingen niet zoo stout geweest zijn Zeeland te willen overrompelen. Zoo zij in Zeeland zelve, hetzij van derwaarts uitgeweken Vlamingen, hetzij, zoo als bij andere gelegenheden, van de Zeeuwen zelven, geen

hulp meenen te zullen vinden, durven de Vlamingen zoo iets niet ondernemen. Maar de balling, en hier wordt zijne taal ernst, trekt zich natuurlijk den tegenspoed zijner vroegere landgenooten niet te sterk aan; kan hij echter, door hun eene overwinning te bereiden, hunne gunst herwinnen, des te beter! Maar dwaas zijn dezulken, die zich door personen, welke zich de ongenade van hunnen landsheer op den hals hebben gehaald, laten innemen. Intusschen, zoo eindigt hij, ziet men het heden ten dage meer, dat door lieden, welke zich aan het Hof, welks gunst zij verbeurd hebben, weder aangenaam willen maken, een oorlog gestookt wordt, waar hun landsheer den last van dragen moet.

Zoo verklaard, heeft, dunkt mij, deze plaats niets, dat de blaam van Huydecoper wettigt.

Volgens zijne gewoonte om wat hij in zijne voorbarigheid niet juist acht, onecht te verklaren, stelt Huydecoper voor om in het verband der verzen 1364—1371 vier regels uit te werpen. Zij bevatten de taal van Margaretha van Vlaanderen tot den Graaf van Anjou om hem te bewegen op Koning Willems uitdaging te Assche te verschijnen. Zij luiden aldus:

Ghi soud hier liggen seven jaer,
Eer hi uten lande quame,
De koninc, om enighe vrame,
Mids onder sine viande.
Hi souds noch bringhen bloedighe hande,
Die onse maghe hebben verslaghen:
Des ne derf niement vraghen:
So koene wort hi nemmermere.

Hierop teekent Huydecoper aan: „Moest Margriet niet zot of ijlhoofdig geweest zijn, om tot Karel, dien zij

poogde een hart onder den riem te steken, aldus te spreken:

Hi souds noch bringhen bloedighe hande,
Die onse maghe hebben verslaghen.

Even goed had hij kunnen zeggen: vrees niet voor Willem: „hij is een verslindende leeuw." Op dezen grond nu wil hij na het behoorlijk aantal verzen uitgeworpen te hebben, dus lezen:

Eer hi quame uten lande
Mids onder sine viande:
Soe koene wort hi nemmermere.

Maar wie heeft Huydecoper gezegd, dat Koning Willem den Graaf van Anjou en den zijnen bloedige handen zou toebrengen? Neen! Gravin Margaretha zegt: Willem zal het niet wagen u in Brabant te ontmoeten: want hij zou er niet zonder bloedstorting afkomen, en daarvoor deinst hij terug. Dit drukt zij in hare bitterheid dus uit, hij zou daarvan de handen nog bloedig maken, hij zou er bij die ontmoeting met de handen, welke mijne magen te Westcappel hebben verslagen, niet onbebloed afkomen.

Tien verzen, welke in C. na vs. 1372 gelezen worden, ontbreken in A. Daar zij de woorden van Margaretha tot den Graaf van Anjou voortzetten, niets nieuws behelzen, en het reeds gezegde in overdreven taal herhalen, zoo houd ik het er voor, dat Melis Stoke zelf ze in zijne eindredactie heeft weggelaten. Evenzoo, meen ik, heeft hij gehandeld met de twee verzen, die na vs. 1380 in C. volgen, en dus luiden:

Al doer sijn wijf ende dor den broeder
Hoer vaders kint en sijnre moeder.

Als onnoodig en duister zal hij ze onderdrukt hebben.

Wanneer men het eind van Boek III, te beginnen

bij vs. 1581 in A. vergelijkt met hetgeen C. in plaats daarvan te lezen geeft, bespeurt men duidelijk, dat weggelaten is wat uitdrukking gaf aan het vermoeden, dat Koning Willem door zijn gevolg alleen gelaten zou zijn; men zou opzettelijk zijn achtergebleven en alzoo zou hij ten gevolge van verraad zijn omgebracht. Daar de verzen, die dit inhouden, in A. niet voorkomen, ligt het voor de hand te onderstellen, dat Melis Stoke, later voorzichtiger, raadzaam gevonden heeft, de onbewijsbare verdenking, welke voorzeker nog menigeen in zijn' persoon of nakomelingschap trof, te onderdrukken.

Van de verzen 1581 tot het einde (in A.), die Huydecoper voor verkieselijk houdt boven de lezing in C., werpt hij toch de regels 1580—1583 weg, omdat zij de historie van het vinden van Koning Willems lijk onderstellen, die in het volgende Boek alleen in A. wordt verhaald en door hem voor eene zotte fabel, Melis Stoke onwaardig, gehouden wordt. In plaats van ze willekeurig weg te werpen, hadden zij er hem van terug moeten houden dat verhaal onecht te verklaren. Doch hierover straks nader!

In het IVe Boek stelt Huydecoper in de verzen 83—94 twee verbeteringen voor, waarvan de laatste in vs. 93: *sine veete*, in plaats van *Ende sine veete*, noodzakelijk voorkomt. „Maar", zegt hij, „als gij die twaalf regels aldus verbeterd hebt, zullen ze nog niet anders uitleveren, dan wildzang, die noch te vatten noch te grijpen is. En daarom verwerp ik dit alles." — Integendeel, zij zijn zeer goed te vatten.

De auteur schildert de partijschappen, welke er heerschten onder het bewind van de Gravin van Henegouwen, tante en voogdes van het kind Floris (V). De

Heeren van het land, zegt hij, onttrokken de zaken aan de kennisneming van het Hof, maakten complotten en streden onderling, wie door den voogd over het kind te spelen, de baas in het land zou worden, — en daarna gaat hij in die twaalf verzen dus voort: had de een eene veete tegen den ander, dan misbruikte hij zijnen invloed bij de vrouwe van Henegouwen om, onder voorwendsel van het belang van den jongen Graaf te behartigen, op zijnen bijzonderen vijand wraak te nemen. Dus spreekt Melis Stoke met strenge afkeuring, als een die de kuiperijen aan het Hof steeds met leedwezen had waargenomen.

De verzen 272—292 worden door Huydecoper alweder voor de inlassching van een beuzelaar gehouden: en daar vs. 271 rijmt met vs. 272, zoo verklaart hij, dat deze regel (271) daar alleen staat om te rijmen hij kan intusschen kwalijk gemist worden, vermits het anders niet duidelijk genoeg zijn zou, dat met *der eren vader* (vs. 270) de Hertog Jan I van Brabant bedoeld werd. Dit vers, dat alzoo niet te verwerpen is, waarborgt de echtheid van het vers, dat volgt en van de onmiddellijk volgende, die daarmede samenhangen. Laat ons zien, of zij werkelijk verworpen verdienen te worden. Zij behelzen eenen uitval tegen hovelingen, die den landsheer naar den mond spreken en niet zijn voordeel, maar hun eigen belang op het oog hebben. De schrijver wenscht, dat de Heeren hen doorgrondden en hun geloof weigerden. Deden zij aldus (plaghens die heren), zoo zou menigeen, die zich nu met alle regeeringszaken bemoeit, wel zwijgen. — Wat nu hebben deze woorden, dat ze onwaardig moet doen achten door Melis Stoke geschreven te zijn? Zij passen volkomen bij den lof, aan den Hertog van Brabant toegekend, als die „oerstekers en verraders" van zich

afstiet. Of zou Melis Stoke wat hem op het hart lag en zijne ergernis wekte, waar hij het aan het Hof voor oogen had, hebben moeten smoren om alleen de sobere, onbewogen mededeeler van feiten te zijn? — Ten einde de echtheid nog meer te staven, kan dienen, dat dezelfde raad, hier den landsheeren gegeven, den smekers in den mond te zien, dat is, de vleiers aan den tand te voelen, met dezelfde woorden in de opdracht aan Graaf Willem III (aan het slot) gegeven wordt.

Maar op die verzen (te beginnen na vs. 292) volgt in C. en B. een brokstuk, dat almede door Huydecoper voor een sermoen verklaard wordt, des uitschrijvens niet waard. Het gaat voort in denzelfden toon en over hetzelfde onderwerp als de onmiddellijk voorgaande, ook in A. voorkomende, zoo even behandelde verzen; doch zij behelzen geenszins eene bloote herhaling; integendeel, wij lezen er: zoo de landsheer zijne eigene verwanten in zijnen Raad opneemt, rekenen die valsche hovelingen, dat hun aanzien zal verminderen: daarom stoken zij onmin tusschen den Vorst en zijne magen. Doch wanneer de heer doorgrondt, dat de vleiers hem kwalijk dienen, zoo verwijdert hij hen van het Hof; maar dan klagen de in ongenade gevallenen over hunnen Heer, als of het onmogelijk ware zulk eenen te dienen en te vriend te houden. — Hiermede heeft de schrijver zijn hart nog niet geheel uitgestort: hij klaagt, dat menigeen, die aan het Hof alle gunst geniet en van 's heeren tafel eet, anderen misgunt en ze gaarne van het Hof zou verdrijven om de zijnen daar toegelaten te zien. — Men mag het er voor houden, dat Melis Stoke hier een' bepaalden grooten Heer op het oog heeft, die hem ongenegen was. Is dit zoo, dan verwondert het ons niet, dat hij er bijvoegt:

wien dit geldt, en dit is duidelijk genoeg, hij trekke het zich vrij aan, en God geve, dat men deze mijne taal niet op mij wreke.

Vatten wij deze plaats dus op, dan kunnen wij kwalijk aan een' anderen auteur, dan aan Melis Stoke zelven denken. Hoe is het denkbaar, dat een vreemd persoon Melis' geschiedwerk zou gebruikt hebben om daarin aan zijne grieven lucht te geven: wat wij hier lazen, is te persoonlijk en te zeer op een bepaalden toestand toepasselijk, dan dat men hier het werk van een' ongenoemde zou kunnen vermoeden.

In dien wensch, dat zijne vrije taal niet op hem gewroken moge worden, vindt Hnydecoper aanleiding om te schrijven: „die broddelaars waren zeer bang voor hunne huid", en dezen „broddelaar" meent hij van onverstand te overtuigen, waar hij zijne woorden:

Dies nes te prisen niet een stro,
Dat eenich man op eenich stont
Eenen anderen siet in den mont —

in tegenspraak acht met den raad, dat de Heeren den vleiers in den mond moeten zien. Doch hij ziet over het hoofd, dat er op volgt:

Ende niet siet in sijns selfs stoet (lees: stroet, dat is, strot, keel). Dus misprijst hij niet, dat men een' ander in den mond ziet, maar dat men, terwijl men dit doet, zich zelven niet in den mond ziet.

Maar deze verzen, ongetwijfeld van Melis Stoke, worden in A. gemist. Wat intusschen is natuurlijker, dan dat zij bij de latere redactie door hem onderdrukt zijn, toen het Hof „veranderd" was, zijne stelling aldaar meer verzekerd zal geweest zijn en de grond der grieve, welke hem vroeger kwelde, niet meer bestaan zal hebben.

In C. vindt men, in plaats der in A. voorkomende

verzen 417—478, een veertiental regels, welke een beknopt verhaal behelzen van het opgraven van Koning Willems lijk te Hoogwoude. Die 61 regels in A., daarentegen, bevatten een omstandig verhaal van dezelfde zaak met verscheiden bijzonderheden, ja, met een gesprek tusschen den man in de gegraven diepte en dengenen, die daarboven bij stond, hetgeen eenige overeenkomst heeft met de voorstelling van het vinden der bron, wier opneming de stad Aken gedeeltelijk overstroomde. Had Huydecoper die bijzonderheid van de inneming van Aken door een' vervalscher ingelascht geacht, dit omstandig verhaal van het opsporen van het lijk van Floris' vader is in zijn oog een louter verdichtsel, niet waardig dat wij er ons mede ophouden. De beknopter mededeeling in C. en B., daarentegen, houdt hij voor echt. Niets evenwel is er tegen, dat wij het er voor houden, dat Melis Stoke de uitvoerige voorstelling later in zijn verhaal heeft ingelascht. Zal ik mijn gevoelen zeggen, zoo acht ik het zeer onzeker, of Koning Willems lijk in West-Friesland wel waarlijk teruggevonden is. Maar dat de tocht van Graaf Floris, met het doel ondernomen om zijne riddereer te staven, die twijfelachtig was, zoolang hij zijns vaders lijk ongewroken in vijandelijken bodem liet, — dat die tocht niet vruchteloos was geweest; dat 's Konings lijk teruggevonden was, — *moest* in de gansche wereld geloofd worden. Naarmate er wellicht meer twijfel bestond, of het lijk wel werkelijk teruggevonden was, moest dit des te stelliger verzekerd en met kleuren en geuren, zoo als men zegt, als op gezag van ooggetuigen verhaald worden. — Nog meer dan eene eeuw later werd de zoon van Hertog Albrecht van Beieren eerloos verklaard, zoolang zijn oudoom, Graaf Willem IV, ongewroken met schild en wapen in der Friezen land lag. Dus was er drin-

gende noodzakelijkheid, dat in het geval van Graaf Floris alle onzekerheid werd weggenomen door de omstandige voorstelling, die wij in Melis Stoke's laatste redactie lezen en die hij niet nalaten mocht mede te deelen, ten einde ook zijn gezag aan het aangenomen verhaal bij te zetten. Anders mochten de tegenstanders van den regeerenden Graaf uit het Huis van Henegouwen, met Koning Willem vermaagschapt, hem een verzuim van herstel der verloren riddereer tot verwijt maken.

Na vers 523 volgen in C. vier regels, die in A. zijn weggelaten. Ook wordt er niets aan gemist. Huydecoper verklaart ze voor nietswaardig broddelwerk. Zoo ongunstig evenwel verdienen zij niet beoordeeld te worden. Melis Stoke gewaagde van den grooten watervloed, die Zuid-Holland en Zeeland in 1287 bezocht. Geene plaats, zegt hij, bij de zee bleef verschoond, bepaaldelijk geheel Zeeland werd overstroomd, behalve Walcheren en Wolfaertsdijk: anders hoorde ik (zegt de schrijver) nooit een land (dat is, eene plaats in Zeeland), dat verschoond bleef, noemen. Hierbij nu heeft de andere redactie:

In wat lande ic bin comen
Dat staende bleef bi der zee,
Sonder Vlaender, wat sels mee,
En die lande, die ghi hoert nomen.

dat is, welk deel van Zeeland, aan de zee gelegen, ik ook bezocht heb, geen bleef verschoond, behalve Vlaanderen met de landen (Walcheren en Wolfaertsdijk), die gij daar zoo hoort noemen. Wellicht zijn deze regels een toevoegsel van den afschrijver, die meende, dat ook Vlaanderen, mede aan de zee gelegen, als door den watervloed niet bezocht moest vermeld worden.

De verzen 537—594 van ditzelfde (IV) Boek worden door Huydecoper weder in de verdenking van onechtheid gebracht. De auteur heeft gesproken van de onderwerping der Friezen aan Floris V, en hoe zij hem hulde zwoeren, eenen eed, dien zij echter verbraken, zoo als hij later verhalen zou, en dan zegt hij:

Maer hier gaet ene tale voren
Van andren dinghen; dat ghesciede
In den lande onder de liede.

Ieder onbevooroordeelde zal dit *in den lande* van Friesland, en dit *onder de liede* van de Friezen verstaan. Niet aldus Huydecoper. Hij verklaart, dat dit *in den lande* ziet op Holland en Zeeland, en vermits de schrijver eerst met vs. 595 weder met het voorgevallene in Zeeland begint, zoo wil hij al wat daar tusschen ligt (537—594) wegwerpen. Doch ook tegen den inhoud dier verzen heeft hij bezwaar: „zij houden ons op", zegt hij, „met het bouwen van kasteelen, die op éénen tijd afgebroken lagen en evenwel nog overeind stonden." — Laat ons zien, of deze ongerijmdheid daar werkelijk te lezen staat. In vers 584 en 585 lezen wij:

Sint droech soe der Vriesen raet,
Dat si de veste al te braken.

Hierin lees ik niet, dat de Friezen de kasteelen hebben afgebroken, maar slechts dat zij dit in den zin hadden. Dus vervalt de door Huydecoper gewraakte tegenstrijdigheid. — Nog een bezwaar heeft hij: in de verzen 573—579 zegt de schrijver: ik weet niet, of het huis te Medemblik vroeger of later dan de te voren genoemde kasteelen gemaakt is; doch, voegt hij daarbij: aan het gemis van bepaalde kennis daaromtrent is niet veel gelegen. — Hierin vermeen ik de taal van iemand, die gaarne alles op het nauwkeurigst bericht en liefst zou melden, of de stichting van het kasteel van Medemblik, dat in den tijd van Jan II zulk een

belangrijk punt is geweest, en waarvan hij te voren (vs. 538 en 539), thans naar zijn oordeel te stellig, had verzekerd, dat het tegelijk met de andere kasteelen gebouwd was, werkelijk gelijktijdig met die andere gesticht is. Maar hoe een interpolator, van wien niemand eenig zeker bericht verlangde, hier in den zin kon krijgen om, van zich zelven in den eersten persoon sprekende, te verklaren, dat hij 't rechte niet wist, is kwalijk te vatten.

Ook tegen de regels 595—632 werpt Huydecoper allerlei twijfel op. Laten wij zijne bezwaren achtereenvolgens nagaan!

Het eerste bezwaar is het volgende. Melis Stoke heeft gezegd, dat de Heeren van Zeeland aan Graaf Floris de gehoorzaamheid wilden opzeggen:

Zij pensder jeghen enen raet,

en dan voegt hij er bij:

Haer ghepense also voortgaet,
Dat si theerscap wel na ghemene
Van Hollant, groot ende clene,
Hadden brocht van haeren strike.

Hier merkt Huydecoper aan: „dit kan ik bezwaarlijk gelooven", namelijk, dat al de Hollandsche Heeren van den Graaf afvallig zouden geworden zijn. Maar dat zegt Melis Stoke ook niet: hij zegt slechts wat de Heeren van Zeeland dachten, te weten, dat zij de Hollandsche Edelen gemakkelijk van hunnen plicht afgebracht zouden hebben.

Een tweede bezwaar betreft de vermelding dat van Borselen en Renesse zich met elkaar verzoenden om Floris te wederstaan. Dit is geschied, zegt Huydecoper, tegen Jan II, en nu vermoedt hij, dat een broddelaar, naar zijne gewoonte, wat later gebeurd is, vroeger verhaald of aangeroerd heeft. — Doch wat is natuur-

lijker, dan dat die twee onderling vijandige Heeren, telkens wanneer zij kans zagen om met vereende krachten den hun te tiranniek dunkenden heer van Holland te bestrijden, gemeene zaak maakten?

Nu volgen zeven verzen, waarin gezegd wordt dat het vreemd is, dat een Vorst overloopers van een ander land vertrouwt: immers hoe kan hij verwachten, dat dezulken, die hunnen eigenen heer verzaakten, hem trouw zullen blijven? — en dan volgen in C. en B. 38 regels, welke in A. niet gevonden worden. — Deze regels zijn voorzeker door Melis Stoke bij de eindredactie onderdrukt. Nog blijkt zulks, mijns bedunkens, uit vs. 633.

Nu keric weder ten beghinne.

welke woorden eene grootere uitweiding aanduiden, dan thans in A. voorkomt. — En welke is dan de inhoud van die 38 regels, wederom door Huydecoper voor broddelaarswerk verklaard, en wat mag de reden wezen, dat zij later achtergelaten zijn? — Die regels sluiten zich aan de zoo even vermelde zeven regels (626—632) aan. Lieden, die hunnen eigen Vorst verzaakt hebben, zegt de auteur, zijn door den Vorst, in wiens dienst zij zich begeven, niet te vertrouwen: want als deze hunnen wil niet doet, dan brouwen zij kwaad tegen hem: immers zijn zij door geenerlei band van verwantschap of leenmanschap met hem verbonden, en het is hun slechts te doen om de meesten te zijn. Dus wisselen zij even snel van partij als de weerhaan op den kerktoren van richting. En wat kan een Vorst er mede winnen, dat hij gehoor geeft aan hetgeen de overloopers uit het vreemde land hem voorspiegelen: te weten, de verovering van het land, waaruit zij gebannen zijn? Veel beter kan hij in zijn eigen erfland zijne onderdanen onder behoorlijk bedwang krijgen, dan hij dit zou vermogen in een land, dat hij met

kracht en geweld veroverd had: al zweren de inwoners hem trouw, — daarop is niet te bouwen: want hoe zouden zij hem meer lief hebben, dan hunnen vroegeren heer? — En nu keert de schrijver tot het vroeger gezegde terug: de overlooper uit het vreemde land zal, zoo hij er kans toe ziet om zich met zijnen verzaakten heer te verzoenen, naar zijn land terugkeeren.

Waartoe nu kan Melis Stoke geacht worden deze gezonde taal later te hebben onderdrukt? Voorzeker omdat haar inhoud in volslagen tegenspraak is met hetgeen zoo straks volgt betreffende Floris' besluit om zijne aanspraak op de Schotsche koningskroon te verkoopen. Dat zal de schrijver gevoeld en deswege deze regels onderdrukt hebben.

Tusschen vs. 718 en 719 vindt men in C. en B. vier verzen, die in A. niet worden aangetroffen. Graaf Floris te Biervliet tegen de meening van den Hertog van Brabant door den Graaf van Vlaanderen verraderlijk gevangen, klaagt dien hertog zijnen nood en zegt, dat hij liever de kans van eenen veldslag met de Vlamingen had willen loopen. Hier volgt nu in die verzen, dat de Vlamingen, hoe talrijk ook, in zijn land gevallen, daar steeds slecht waren afgekomen. Die regels kunnen zonder schade gemist worden. Maar wie zal uitmaken, of zij door Melis Stoke als onnoodig of ongepast weggelaten zijn, dan wel of zij door den afschrijver zijn overgeslagen? Zeker pasten zij beter in den mond van iemand, die de verdrijving der Vlamingen in 1304 gezien had, dan hier waar zij in den mond van Graaf Floris gelegd zijn.

Bij de verzen IV, 736—743 ergert het Huydecoper, dat in vers 742 herhaald wordt wat men gelezen had

vs. 735, te weten, dat het den Hertog van Brabant *wel te moede* was. Dus verklaart hij: „deze acht regels zijn wederom van een vreemde hand en moeten hier niet geteld worden. Zij behelzen niets dat wij niet lichtelijk konden missen." — Maar ook niets, zeggen wij, dat wij niet gaarne aannemen. Die herhaling mag ons niet te zeer hinderen. Wij moeten in aanmerking nemen, dat de dwang van het rijm vaak zekere onbeholpenheid van stijl medebracht. In proza had men hier kunnen schrijven: „Den hertog dan (zoo als gezegd is), dit ziende, was wee te moede", en niemand zou de herhaling gehinderd hebben.

In de verzen 800—828 lezen wij de strenge afkeuring van Floris' handelwijze, die de kroon van Schotland had afgeslagen en zich liever door Eduard III van Engeland de aanspraak op die kroon had laten afkoopen. Aan het geld, dat hij er voor aangenomen had, zegt de schrijver, had hij op verre na niet het voordeel, hetwelk hij met een nieuw rijksgebied zou gewonnen hebben. Immers moest hij dat geld, om er meer aanhangers mede te winnen, weder wegschenken, terwijl hij de nieuwe onderdanen, al waren zij hem ongenegen, tot gehoorzaamheid had kunnen dwingen. — Hier zegt Huydecoper: „Die regels erken ik niet voor het werk van Melis, maar van den ouden broddelaar. — Maar paste het ook onzen dichter wel, en komt het met zijn karakter overeen, zoo te spreken, en zulk een vonnis te vellen over het doen van zijnen landsheer, toen zekerlijk nog niet lang geleden?"

Ik moet bekennen, dat ik de scherpe veroordeeling van de voorzeker niet onstaatkundige daad van Graaf Floris mede aan bedenking onderhevig vind. Niet onstaatkundig noem ik Floris' daad. Ja! had hij zijnen eerzuchtigen Hollandschen en Zeeuwschen Edelen leen-

goederen in het vreemde land kunnen schenken: hij ware van hunnen steun aldaar verzekerd en ze hier kwijt geweest; doch in Schotland waren groote Heeren te over, en die mocht hij zich niet tot vijanden maken. Het ontvangen geld, daarentegen, kon hij gebruiken om zijne graafschappen behoorlijk in zijn bedwang te krijgen, en onder anderen, de kosten van het bouwen van kasteelen in Westfriesland en het stichten van steden in Zeeland te bestrijden. — Voorts hoe hard is de uitdrukking: ik wilde dat men hem ophing, die den Graaf den raad gaf om niet naar de kroon van Schotland te dingen. En dan hoe tiranniek is het gevoelen: al waren de onderdanen hunnen nieuwen vorst ongenegen, hij zou ze wel kunnen bedwingen! — Doch wanneer wij in aanmerking nemen, dat de schrijver hier geen vonnis velt over den landsheer, die toen hij zoo schreef, regeerde, maar over zijnen geliefden Floris, aan wiens dood hij niet denken kon zonder bitteren rouw, dan verklaart het zich, dat hij zijn leedwezen niet kon bedwingen op de gedachte, hoe de Graaf de schoone kans had verspeeld om, heer van Schotland geworden, een leger op de been te brengen, waarmede hij én koning Eduard had kunnen bedreigen én de hem vijandige edelen had kunnen verslaan.

In C. is de plaats zes verzen rijker, welke tusschen 826 en 827 gelezen worden. Zij volgen na het gezegde, dat, had de Graaf het koningrijk verworven, hij een leger zou hebben kunnen werven. Dit, zeggen die verzen, had hij met het voor het koningrijk bekomen geld alleen niet vermocht. Want als dat geld eenmaal ware weggegeven (staat er), zoo waren magen en neven, aan wie het was geschonken, wederom al te maal vreemden, dat is, het ware even goed alsof zij niets ontvangen hadden: de banden van vriendschap en

verwantschap golden niet meer voor hen, terwijl de onderdanen van het nieuwe gebied wel gedwongen zouden geweest zijn hunnen heer dienst te bewijzen. — Deze woorden komen mij te gewichtig voor, dan dat zij door Melis Stoke bij de laatste redactie zouden weggelaten zijn. Dus denk ik liever aan eene vergissing van den afschrijver, die lichtelijk plaats kon grijpen, daar de zes regels met *Des* beginnen, en het op die zes volgende verzen met *Dus* aanvangt, welk woord bovendien, verkort, nagenoeg even als *des* geschreven werd: alzoo was het licht mogelijk, dat hij van dit *des* oversprong tot een volgend *dus*, — of het moest zijn, dat Melis Stoke zelf in eenen tijd, dat het nieuwe regeerende Huis de oude grieve tegen de moordenaren van Floris liever niet wilde oprakelen, in die verzen te duidelijk aangeduid achtte, dat hij met de personen, die, na geschenken ontvangen te hebben, weder de oude vijandschap aan den dag legden, de samenzweerders tegen dien Graaf bedoelde.

Na vers 932 heeft C. zes regels, die in A. terecht gemist worden: zij zijn overtollig. Waarschijnlijk zijn zij door een' afschrijver ingelascht, die in verwarring geraakt en door de noodzakelijkheid om rijmen te vinden voortgedreven was om er regel op regel bij te dichten. Maar zijn zij Melis Stoke zelven uit de pen gevloeid, dan heeft hij ze wijselijk later uitgelicht.

De vier verzen, die in C. na vers 1060 volgen, en in A. niet worden gevonden, zijn voorzeker in A. door de schuld vanden afschrijver uitgevallen: immers slaat vers 1061 op het laatste der vier in C. te vinden regels. Men oordeele: De schrijver had uitgeweid over de vergevingsgezindheid en mildheid van Floris V, jegens zijne vijanden, van Velzen, Amstel en Woerden, en zegt nu:

Si daden int hof wat si wouden,

Wat sf deden was ombescouden,
Also ghi noch hier na sult horen.

Dit laatste vers slaat niet op 't voorgaande, maar lascht men de vier regels van C. in:

Soe wel hadden sijt beide ghader,
Al had hi gesyn haer vader,
Hine had se niet meer mogen eren,
Dat si al in quade keren,

zoo sluit het naar behooren: het laatste, namelijk, dat die Heeren Floris' goedheid met kwaad beantwoordden, zou later vermeld worden.

Tegen de verzen 1062—1078 heeft Huydecoper weder allerlei bezwaar. In 1062—1068 wordt gesproken van Floris' gang naar Frankrijk en zijn verdrag met Philips den Schoone. Dit, zegt Huydecoper, komt hier niet te pas. Maar bedenkt men, dat Melis Stoke terecht in dit verdrag de bron der vijandschap van Koning Eduard van Engeland en van zijne verstandhouding met de Hollandsche Edelen en dus de oorzaak van Floris' val zag, zoo begrijpt men, dat waar hij van dien val zal gaan spreken, hem de vermelding van dat in zijne gevolgen zoo heilloos verdrag bijligt. Zoo had hij kort te voren (vs. 1025—1032) er van gezegd, dat Floris er dood om bleef. Den regel 1066:

Des ghi mi sult volghen wale,

zegt Huydecoper, beteekent hetzelfde als vs. 1061.

Also ghi noch hier na sult horen,

en beide verwerpt hij. Maar dit:

Des ghi mi sult volghen wale,

beteekent: waarin gij mij wel geloof zult geven.

Trouwens de onmisbaarheid dier verzen 1062—1068 wordt gestaafd door hetgeen wij vs. 1107 en 1108 lezen:

.... daer ic ave
Began te sprekene. Doe de Grave

Comen was van den Coninc.

Ook de regels 1069—1078 worden door Huydecoper verworpen. Hij zegt: Jan van Zieric, bisschop van Utrecht, is door den Paus niet afgezet, maar naar een ander bisdom verplaatst. Doch ook zegt Melis Stoke niet, dat hij is afgezet, maar alleenlijk, dat de Paus hem „uten stoele dede." En voorts wordt Willem van Mechelen, die in plaats van Jan van Zieric bisschop van Utrecht werd, Floris' „naeste neve" genoemd: dat was hij niet, zegt Huydecoper, maar Jan van Henegouwen bestond den Graaf veel nader. Doch mocht men dan toen niet, even als thans, iemands naastbestaande heeten, wanneer men niet juist de naastverwante was? — Op het eerste aanzien schijnt de vermelding van deze wisseling op den bisschoppelijken stoel van Utrecht eenigszins vreemd; maar zij wordt ons duidelijk, wanneer wij bedenken, dat de auteur het verraad, hetwelk te Utrecht werd bewerkstelligd, voor den geest heeft. Daarom vermeldt hij, vóór hij tot het verhaal van dat verraad overgaat, dat er aldaar juist een met Floris bevriend man aan het bewind was gekomen: anders zou hij zich wellicht niet in die stad gewaagd hebben. Vooral hindert Huydecoper vs. 1082, waar gesproken wordt van *de ghenoemde liede*, duidelijk met het oog op van Velzen, Amstel en Woerden. Maar nu was in de naastvoorgaande verzen van Willem van Mechelen en van Koning Philips gesproken. Op dezen grond vindt hij zich versterkt in de meening, dat die verzen het werk van een' dwazen vervalscher zijn. Doch had Melis Stoke die verraders dan niet genoemd (vs. 1055—1057), en kon hij zoo weinig op het gezonde oordeel zijner lezers rekenen, dat zij hier aan de toevallig laatstvermelden zouden denken?

Nog is Huydecoper in dit verband niet aan het eind

zijner verdachtmakingen. „De verzen 1079—1105 zijn", zegt hij, „zoo weinig van Melis, als ze van mij zijn. Zij behelzen, in een overvloed van woorden, niets zakelijks. „Ook", voegt hij er bij, „kunnen zij niet van dezelfde hand zijn, als de voorgaande." — Dus hebben wij, volgens hem, hier, met meer dan éénen „broddelaar" te doen. — Ik voor mij vind in die verzen niets, dat ons Melis Stoke niet als auteur zou doen erkennen. Huydecoper ergert zich aan den hartstochtelijken toon, daar hij den dichter als een toonbeeld van soberheid beschouwd wil hebben. Ik, daarentegen, erken hier de bitterheid en ergernis, die hem telkens vervult, waar de moord van Floris hem voor de aandacht komt. Hoe veel te meer moest dan dat gevoel in hem spreken, waar hij zal overgaan om dien moord te verhalen? Het is alsof hij er moeielijk toe kan komen, en zich er langzaam toe voorbereidt door eerst nog enkele bijzonderheden vooraf te vermelden, en dan ook nog eens aan zijne verontwaardiging lucht te geven.

In plaats van de verzen 1168—1180 in A. heeft O. een dertigtal regels, waarin hotzelfde gezegd wordt, slechts uitvoeriger en met aanhaling van het gezag van Cato. Men mag het er voor houden, dat Melis Stoke bij de laatste bewerking deze regels heeft bekort, waarbij de inhoud geene schade geleden heeft. Jammerlijk broddelwerk echter kan ik, met Huydecoper in hetgeen C. en B. hier meer hebben, dan A, niet vinden.

Van de verzen 1235—1252 zegt Huydecoper stoutweg: „zij zijn niet van Melis." — Wat is hun inhoud? Zij vermelden, hoe velen van het plan des verraads, tegen Floris gesmeed, geweten hebben, en alhoewel

zij het niet goedkeurden, nochtans hebben gezwegen. Ook Jan van Renesse heeft het niet alleen geweten, zegt de schrijver, maar het ook aan zes van zijne knapen medegedeeld. Hiervan nu verklaart Huydecoper: „dat velen in Holland van den aanslag geweten hadden, dien verfoeiden en nochtans gedoogden, zonder dat een eenige den Graaf daarvan kennis gaf, is genoegzaam onmogelijk. En desgelijks, dat Renesse daarvan tegen zes zijner knapen reeds zoude gesproken hebben, toen er nog gevaar was, dat het zoude uitkomen. Het laatste gedeelte (van die 18 verzen, zoo besluit hij) is volkomen broddelwerk en van geen nut ter wereld." — Wat Huidecoper voor genoegzaam onmogelijk verklaart, komt mij zeer mogelijk voor, en al ware het onjuist, zou dit dan bewijzen, dat Melis Stoke het niet geschreven kan hebben? Of was Melis Stoke onfeilbaar? — En bovendien wat in vs. 1254 volgt, veronderstelt dat er van gevaar, dat de zaak uit zou komen, gewaagd was; want hierin bestond juist de *behendigheid* van den heer van Kuik, dat hij den Graaf openlijk den *oorlog verklaarde.*

Wat de laatste regels aangaat, zoo zie men de verklaring aan den voet van den tekst op vs. 1248, 1249.

De verzen 1303—1322 houdt Huydecoper slechts voor een „laf en onnut invoegsel van een vreemde hand", een toevoegsel, zegt hij, „dat hier geenszins te pas komt en het historisch verhaal van den schrijver ontijdig vaneen scheurt." — Zij behelzen eene afkeuring dergenen, die de onschuldige verwanten van de verraders de schuld van dezen doen misgelden, terwijl die verwanten toch om al het goud der wereld hunnen vorst niet zouden verzaken, ja, liever hun leven zouden verliezen, dan iets tegen de hem verschuldigde trouw

bestaan. — Ik vraag, waarom Melis Stoke zich deze uitweiding niet heeft mogen veroorloven? Voorzeker had hij daarbij bepaalde personen op het oog, die in de ongunst deelden, welke hunne aan den moord medeplichtige verwanten verdienden.

Maar in C. vindt men bovendien nog een veertigtal regels, die eenigszins bedenkelijk kunnen schijnen, en in A. ontbreken. De eerste zes regels van die veertig luiden aldus:

Die goede ne sijns targher niet,
Al is den quaden dijt ghesciet;
Maer si sijns te beter vele,
Dat si hem in haren spele
Niet en keren, mer altoes pogen
Hoe dat si se nederen moghen.

Zij moeten, dunkt mij, dus verklaard worden: De goeden zijn niet minder goed omdat zij verwanten van kwade lieden zijn; integendeel, zij zijn er veel beter om, daar zij, met hun doel steeds in het oog, hun best doen om de kwaden laag te houden. Voorzeker had Melis Stoke hier een of meer bijzondere personen op het oog, en heeft hij reden gehad om dat oordeel later in te trekken. — En na die zes regels wordt, ter staving van het beweren, dat het verkeerd is de verwanten der verraders te doen boeten voor het ongeluk, dat zij zulke boozen in hunne familie hebben, een grond ontleend aan den staat der goede en der kwade Engelen. Huydecoper schrijft deze uitweiding aan een' tweeden sermoenmaker toe. Ik acht ze zoo ongerijmd niet, daar zij voortgevloeid is uit de leer en de leerwijze der middeleeuwen, en gegrond schijnt op hetgeen wij lezen in den brief van Judas, vs. 9. — De toepassing is deze, dat, terwijl God de Heer den goeden Engelen niet verwijt, dat hunne natuurgenooten, de kwade, voormaals mede goede Engelen, van

Hem afvallig zijn geworden, het alzoo ook onbillijk is de verwanten van de verraders eenigszins in de gevolgen van hunne schuld te doen deelen. Niettemin kan men er vrede mede hebben, dat Melis Stoke die verzen weggelaten heeft. Dat zij werkelijk uit het verband gelicht zijn, schijnt te blijken uit regel 1313, die wezenlijk onnoodig en eenigszins onduidelijk is. Hij luidt:

Of iet hoorde na haer ghebot.

Daarvoor wordt in C. gelezen:

Want si (d. i. de goede Engelen) doen: al sijn (d. i. des Heeren) ghebot.

hetgeen volkomen bij het voorgaande past.

In het vijfde Boek wordt wederom een groot aantal verzen (te weten, de verzen 96—185) door Huydecoper verworpen. Zij behelzen het verhaal van Floris' twee windhonden, die, gewoon hem overal trouw te vergezellen, hem zelfs, toen hij gevangen genomen was, tot Muiden gevolgd waren, bij zijne vermoording tegenwoordig waren geweest, en, in het schip, dat zijn lijk vervoerde, gesprongen, tot Alkmaar waren medegevaren, alwaar zij bij de lijkbaar bleven liggen en slechts gedwongen eenig voedsel namen. Eerst toen 's Graven overschot begraven was, lieten zij zich noode wegleiden. Hierbij nu voegt de auteur deze toepassing, dat alzoo de dankbare trouwe honden de Edelen beschaamden, die immers zoo veel goeds van Floris hadden genoten. Een hond, als hem zijn heer mishandeld heeft, komt op een vriendelijk woord weder even trouw en alles vergevend en vergetend, tot hem, terwijl de Edelen, die tegen den Graaf misdaan hadden en van hem vergiffenis hadden bekomen, hem verrieden en vermoordden. — Was er sterker en welsprekender taal mogelijk om het gruwelijke van het

gedrag van Floris' moordenaren in het licht te stellen? Die Edelen erger dan honden! En denkt men daarbij, welk een scheidsmuur in dien tijd nog steeds den edelman van den dorper scheidde, dan is deze taal niet minder dan eene daad, die mede van een' ommekeer in den geest des tijds getuigt. En daarvan zegt Huydecoper: „het is het werk van een' kinderachtigen beuzelaar", en waar de dichter zegt, dat toen Floris verslagen was, de honden bij hem gingen liggen, „als het kind doet bij den vader", zegt Huydecoper: „dit schreef een kind of een monnik"! — Waar de auteur schrijft, dat de honden, te Alkmaar aangekomen, bij de baar gingen zitten, voegt hij er bij: ik zag de beiden daar zitten en een „garson" zeide mij, dat zij al dien tijd gevast hadden. Is hij, dus vragen wij, die dit in A. er bijgevoegd heeft (want in C. en B. vinden wij het niet) de door Huydecopers laatdunkende verbeelding geschapen beuzelaar, en niet veeleer Melis Stoke, die, in zijne hoedanigheid aan het Hof verbonden, mede tegenwoordig was bij de begrafenis van den hem onvergetelijken Floris, wiens droevig uiteinde hem telkens bittere of bedroefde woorden op de lippen legt? De toepassing (139—179) eindigt met de aanmerking, dat de misdaad der samengezworenen niet alleen den Graaf den dood gedaan heeft, maar menigeen met hem te gronde gericht; kinderen en magen, die hoezeer zelven onschuldig aan die daad, daarmede gemoeid geweest zijn, en alsnog voor de verraders partij kiezen, zullen ten eeuwigen dage voor verraders uitgemaakt worden en, uit hun land en goed verdreven, zwerven. Derhalve, zoo besluit hij, ook onschuldigen hebben grond om den moord te bejammeren. — Men ziet, dat de schrijver hier terugkomt op hetgeen hij in Boek IV, 1302—1322 behandeld heeft.

Nadat Melis Stoke in dit vijfde Boek vs. 397—403 te kennen heeft gegeven, hoe, bij de overgave van het huis Kronenburg, van Velzen het leven er van afgebracht heeft [1]), noemt hij dit eene schande. Daarmede dat de heeren den moordenaar van Velzen zijne misdaad niet met den dood hadden laten boeten, stijfden zij de verraders. Melis Stoke heeft bepaaldelijk den Graaf van Kleef op het oog, want hij zegt:

Het mach hemselven toecomen,

te weten, door eigen onderdanen verraden te worden: hierbij toch denkt hij blijkbaar aan een landvorst. Daarop wil hij doen gevoelen, dat de daad van aan een' vorst de handen te slaan, alleen reeds den dood verdient. Dit doet hij met drie voorbeelden. Het eerste is dat van David, die den persoon, welke Saul zeide afgemaakt te hebben, dood sloeg; het tweede is dat van Alexander den Groote, die degenen, welke Darius hadden gedood, mede met den dood strafte; het derde is het voorbeeld van Vertigier. — Het verwondere ons niet, dat een voorbeeld, aan den roman van Merlijn ontleend, hier op gelijke lijn met twee historische feiten gesteld wordt, van welke nog wel een tot de gewijde geschiedenis behoort: men ziet er uit, hoe vóórdat, wat Maerlant geleerd had, te weten, dat de inhoud der romans leugen en bedrog was, genoegzamen ingang had gevonden, zulke verdichtselen voor historie werden gehouden. Zoo ontleende de auteur dan gerust een voorbeeld aan het geval van Vertigier, welke de mannen, die den Koning hadden gedood, deed radbraken en aan staken verbranden.

Deze gansche uitweiding nu acht Huydecoper wederom een nietswaardig sermoen. „Zuike uitweidin-

---

1) Zie mijne *Voorlezingen over de Gesch. d. Nederl.* D. III, St. I, bl. 28—30.

gen", zegt hij, „zijn lijnrecht strijdig tegen den beknopten stijl van Melis." — Ja! wanneer men eerst, gelijk Huydecoper doet, alle uitweidingen, als niet van hem afkomstig, geschrapt heeft. — „Maar", voegt hij er bij, „het derde voorbeeld van Vertigier is erger dan bespottelijk. Deze liet zijnen Koning vermoorden om zelf Koning te worden, en vervolgens degenen, die hij daartoe gebruikt had, ter dood brengen, om zelf voor de wereld een' goeden naam te behouden. En daarom wordt hij hier geteld onder de heeren, „daer deugd an lag", maar ook geplaatst in gelijken rang met koning David. Om zulke sermoenen te maken, was onze goede Melis niet bekwaam." —

Huydecoper vergat in zijnen ijver, dat Melis Stoke Vertigier niet vereerd heeft met de getuigenis, dat er deugd aan hem lag; integendeel, hij kent die hoedanigheid alleen aan Koning David toe, en wat aangaat, dat de moord des konings door Vertigier zelven was verordend, dit doet niets af tot ontzenuwing van het bewijs, dat wie aan een Vorst de handen slaat, zulks met den dood behoort te bekoopen. Ook de moordenaars van Saul en Darius waren bloot werktuigen ten behoeve van David en Alexander, die belang hadden bij den dood der vermoorden. Ook deze Vorsten weerden de blaam van medeplichtigheid van zich: alleen deed Vertigier zulks in strijd met de waarheid. — De strekking van de geheele uitweiding is deze: zoo zelfs de werktuigen tot een Vorstenmoord den dood verdienen, hoeveel te meer werktuig en aanlegger in éénen porsoon, en dat was van Velzen geweest.

In de vijf regels (656—660) wordt gemeld, dat Wolfert van Borselen in staat gesteld werd om Middelburg te belegeren, door het geld van den ouden Graaf Guy

van Vlaanderen. „Neen!" zegt Huydecoper, „niet aan den ouden Graaf Guy moet men hier denken: die had zijn geld te wel noodig tegen Frankrijk om het zoo vruchteloos in Walcheren te verkwisten. Het was de jonge Guy, die nauwelijks meer dan 23 jaren kan gehad hebben." — Maar, vragen wij, voerde de zoon dan oorlog voor eigen rekening en in eigen zaak? Was de bestrijding van Jan van Avesnes, den bondgenoot van den koning van Frankrijk, niet een belangrijk deel van den oorlog, dien Graaf Guy van Vlaanderen tegen den koning van Frankrijk voerde? En was de gewenschte aanwinst van de middelen van Zeeland niet een doel, dat, werd het bereikt, dien Graaf uitnemend te stade ware gekomen? — Dit niet bedenkende, verklaart Huydecoper die vijf regels ten eenenmale verwerpelijk.

En nu volgen in C. en B. tusschen de verzen 660 en 661, 128 regels, die Huydecoper een kakelbonte lap noemt. waaraan men zich (zegt hij) tot nog toe te zeer vergaapt heeft. Hij bedoelt voorzeker, dat Alkemade [1]) en anderen na hem in die plaats een bewijs hadden gevonden, hoe Stoke het vertrouwen der grootste heeren genoot. Laten wij die regels nagaan! In den aanvang zegt de auteur, dat hij zal gaan verklaren, hoe de Graaf van Vlaanderen er toe kwam om Wolfert van Borselen bij 't beleg van Middelburg de behulpzame hand te bieden, waarvan juist (650—660) gesproken was. Op het tijdstip, dat Graaf Floris gevangen genomen werd, had Wolfert, zooals vroeger gemeld is (IV, 1545, volgg.), zich onder voorwendsel dat hij een inval der Vlamingen wilde afweren, door die van Dordrecht van twee koggen

1) Zie het *Voorberigt*, bl. 2, van zijne uitgave.

laten voorzien. Daarop was hij niet in Zeeland gebleven; maar had hij zich naar den Graaf van Vlaanderen begeven en was met zijne hulp, in geld en manschappen verstrekt, Middelburg gaan belegeren. Intusschen bracht dit beleg, waar Wolfert door opgehouden werd, teweeg, dat het kasteel Kronenburg ingenomen werd en de verraders in handen der belegeraars vielen. Dat de verraders wisten, dat Wolfert van Borselen op hunne hand was, bleek daaruit, dat zij zich luide afvraagden: Heer Wolfert, waar toeft gij? Het wordt tijd dat gij ons komt helpen. — Dus blijkt klaarlijk, zoo gaat de auteur voort, dat Wolfert van Borselen wel degelijk bewust was van de samenzwering, al was hij ook door Gerard van Velzen, toen deze, in de handen der belegeraars gevallen, beloofd had den ganschen toeleg te openbaren, niet onder de medeplichtigen genoemd. Misschien ook had de geestelijke, die van Velzens bekentenis had opgeschreven, zijnen naam overgeslagen: diezelfde klerk had ook Jan van Renesse's naam verzwegen. Dit had de auteur van Guy van Henegouwen en van Heer Daenken van Oirschot als eene zekere zaak vernomen. Het was het geheim van die Heeren: daarom had hij het niet ruchtbaar gemaakt; want, had hij gezwegen, zoo was het niet omdat het niet waar zijn zou: hij verhaalde niets dan 't geen waar was, en sedert die beide Heeren van de zaak geen geheim meer hadden gemaakt, mocht hij het ook mededeelen. — Heer Wolfert dan, zoo gaat hij verder, belegerde Middelburg, zeer ter verontwaardiging van het volk, hetwelk thans inzag, dat hij de Dortenaren misleid had. En nu volgt eene lofspraak op die van Middelburg, die het lang beleg hadden uitgehouden. Zij hadden geene schadevergoeding van den Graaf geëischt, zooals thans het gebruik werd; zij hadden alleen ten doel, trouw aan hunnen ver-

slagen graaf te betoonen. Intusschen toen Graaf Jan van Henegouwen in Holland was opgetreden en den nood der Middelburgers vernam, was hij in tweestrijd, welk punt hij het eerst zou trachten te ontzetten, Medenblik of Middelburg. Men ried hem Middelburg het eerst te bedenken. Dit deed hij. 's Avonds laat kwam hij te Zieriksee aan. Des anderen daags in de vroegte waren die van Middelburg — de auteur wist niet op wiens raad —, vóórdat zij 's Graven komst vernomen hadden, in stilte de stad tot aan den dam bij Arnemuiden, waar Wolfert gelegerd was, uitgetrokken.

Hier eindigt het brokstuk, en zooveel is zeker, dat voor het minst het laatste gedeelte, waarin van het beleg van Middelburg gesproken wordt, in den samenhang van de verzen 650—681 niet past, daar deze, zonder uitweiding, hetzelfde eenigszins gewijzigd mededeelen, zoodat wat wij in die verzen (650—681) lezen, niet met dat tweede deel van het brokstuk kan bestaan. Zoo schijnt Huydecoper ditmaal geen ongelijk te hebben, als hij verzekert, dat wij hier met een stuk te doen hebben, hetwelk in den samenhang niet past. Maar wat dan van de zaak te denken? Daar het stuk in A. niet gevonden wordt, zoo blijkt, dat Melis Stoke erkend heeft, dat het werkelijk met het in 650—681 geschrevene niet samen kon gaan. Dat hij van Wolferts medeplichtigheid, waarvan hij vroeger gezwegen had, omdat de zaak hem in vertrouwen was medegedeeld, ook thans liever niet repte, laat zich denken: immers was de man toen toch omgebracht, en zou de vermelding zijner schuld slechts zijnen verwanten tot verwijt strekken. Voorts kan onze auteur later reden gevonden hebben om de Middelburgers niet al te zeer te prijzen. En om de tegenstrijdigheid van het laatste gedeelte van het fragment, met de verzen 650—681 vergeleken, te verklaren, moeten wij het er voor hou-

den, dat Melis Stoke, zijnen arbeid bij het slot van dit fragment afgebroken hebbende, dien later hervat heeft, zonder er genoegzaam op bedacht te zijn het vroeger vermelde met het later herhaalde in overeenstemming te brengen. Bij de eindredactie nam hij, door het weglaten van 't geheele stuk de tegenstrijdigheid weg.

Nu staan de bedenkingen ons nog op te lossen, die Huydecoper op vs. 661 maakt. Hij acht het onmogelijk, dat Wolfert Middelburg zoo ernstig en lang zou belegerd hebben en dadelijk na het ontzet door den Graaf in zijnen Raad zou genomen zijn. Doch hier bedacht Huydecoper niet, welk een groot heer Wolfert was; hoe het den Graaf van Avesnes geraden was met hem als vorst met vorst te handelen; hoe het, als het ware, eene inwilliging van Wolferts zijde mocht heeten, dat hij in den Grafelijken Raad zitting nam, hetgeen voor de wereld zoo veel beteekende, als, dat hij zich na de capitulatie van Middelburg aan 's Graven zaak aansloot. Ook zal het Wolfert niet aan voorwendsels ontbroken hebben. Vandaar dat het steeds onbewezen is geacht, in hoeverre hij aan 's Graven moord mede schuldig stond; vandaar ook dat het onbekend schijnt gebleven te zijn, met welk doel hij eigenlijk Middelburg belegerd had. Dat hij dadelijk na het beleg 's Graven vertrouwen scheen bekomen te hebben, was juist de oorzaak van de bestaande onzekerheid daaromtrent, en zonder die onzekerheid zou het geheele eerste gedeelte van het brokstuk niet noodig geweest zijn. Voorzeker speelde Wolfert dubbel spel, en ik vermoed, dat hij opzettelijk de Heeren, die op Kronenburg belegerd werden, niet is komen ontzetten, ten einde alle mededingers te gronde te richten en bij ontstentenis van een' Graaf alleen heer in het land te worden. Dat hij Kronenburg niet ontzet

had, kon hij trouwens als een bewijs, hoe goed hij het meende, laten gelden. Dat Huydecoper twijfelt, of Kronenburg het nog hield, toen het beleg van Middelburg was aangevangen, is zonder genoegzamen grond.

Eindelijk vindt Huydecoper bezwaar in de verklaring dat men, ongelijk aan die van Middelburg, nu van de Grafelijkheid vergoeding eischte, voor oorlogsschade. Dit bezwaar kon echter bij hem zoo zwaar niet wegen, aangezien hij zelf twee brieven van de stad Haarlem in 1306 aanhaalt, waarbij zij voor zich en Kennemerland vergoeding eischt voor verlies en schade, in den oorlog tegen de Vlamingen geleden.

De verzen 922—938 (bij Huydecoper 924—940) worden door dien uitgever zonder eenigen grond aan Melis Stoke ontnomen, en in hetzelfde lot de verzen 658—736 (bij hem 660—738) van het IX Boek medegesleept.

De verzen 897—906 van het VI Boek worden door Huydecoper voor broddelwerk verklaard op grond, dat er volgens hem in te lezen staat, dat Renesse de oorzaak was van Wolferts omkomen, hetgeen het geval niet kan zijn, en dat hij door Wolfert, zoo hij bij diens leven in 't land gekomen ware, door hem verdreven zou geworden zijn, terwijl hij immers werkelijk door Wolfert verdreven *was*. — Toch geven die regels, behoorlijk verklaard, een' goeden zin. Ik weet, zegt Melis Stoke (897, 898), dat Jan van Renesse Wolfert dat wat hij ondervonden heeft, berokkende. (Dat wil zeggen, het gebeurde met Jan van Renesse, die door Wolfert verdreven is, omdat hij geenen heer nevens zich aan 't Hof kon dulden, is de oorzaak van zijnen ondergang geweest). Dat heeft men immers uit mijn vorig verhaal vernomen (vs. 899). Daar heeft

men gezien, wat er toen is voorgevallen (900). Nu (na Wolferts dood) kwam hij (Renesse) weder in het het land. Meent gij, dat hij toen niet dacht aan de schande, die Wolfert hem had aangedaan? Ware hij in het land gekomen, tijdens Wolfert nog in leven en Raad aan het Hof was, hij zou hem andermaal verdreven hebben (vs. 902—906). Daarom, dat is, om Wolferts heerschzucht, welke hem geenen mededinger dulden deed, moest geschieden, wat geschied is (907). — Dus verklaard, geven deze regels geenen aanstoot. Waar Melis Stoke, met verwijzing op hetgeen hij vroeger verhaald had, zegt dat Renesse de oorzaak was van Wolfert van Borselens val, kon niemand dit zeggen anders opvatten dan alsof hij zich dus had uitgedrukt: dat heeft Jan van Renesse hem gedaan.

Bij vs. 917 teekent Huydecoper aan: „De drie voorgaande verzen, dus luidende:

Ic rade elcken man te pleghene,
Es hi here cleine of groot,
Dat hi iement late sijn ghenoot;

behelzen eene korte en zakelijke aanmerking op het voorgaande verhaal, met betrekking tot de hoofdoorzaak van den val van Wolfert. De oude broddelaar vond er eene bekwame stoffe in tot een sermoen van 28 regels (917—944), hetwelk niets dan wildzang bevat, en echter hier nog beter geplaatst is dan dat tweede van 72 regels, over denzelfden text, hieronder vs. 1065—1136."

Dus zien wij wederom een paar brokstukken als onecht en slecht veroordeeld. Wij willen ze wat nader in oogenschouw nemen; maar laten onze beschouwing voorafgaan door de opmerking, dat het waarlijk geen wonder mocht heeten, dat eene gebeurtenis, zoo uiterst

gewichtig in hare gevolgen, en zoo ontzettend in zich zelve, als de geweldige dood van Wolfert van Borselen, tot menigerlei beschouwingen en overwegingen aanleiding had gegeven. Integendeel, diergelijke feiten dringen tot het opsporen der oorzaak en tot de vergelijking van de uitkomst met de natuur der dingen op het gebied der zedelijkheid en met de goddelijke wet. Dat een Melis Stoke zich bij diergelijke redeneeringen niet onbetuigd heeft gelaten laat zich denken, en wat verbood hem aan zijne denkbeelden over dit onderwerp in zijn werk eene plaats te gunnen? Immers niets: zou zijn arbeid meer zijn dan een dor verhaal van feiten, waarbij hij, hetgeen trouwens ondoenlijk was, alle gevoel en uiting van eigen oordeel onderdrukte, dan mocht hij zijne beschouwingen in zijn verhaal inlasschen. — En wat spreekt Huydecoper dan van broddelwerk, wildzang en sermoenen? Alleen dan wanneer inhoud en vorm slecht waren, zou men mogen vragen: kan dit wel van Melis Stoke zijn?

Laat ons derhalve zien!

Eerst dan de regels 917—924. Zij verklaren het raadzaam, dat wie machtig is bij den Landsheer, aan anderen nevens zich eene plaats gunne in de genade van den Vorst en in het bewind van het land. Duldt iemand geen' ander nevens zich, zoo wekt hij slechts nijd, en, loopt het hem dan tegen, zoo zal niemand zijnen val trachten te verhoeden; integendeel, men werkt zijnen ondergang in de hand; allerminst zal de Vorst hem steunen: de Vorst beminde hem, toen hij voorspoedig was, maar haat hem, nu hij verkeerde stappen deed en hem tegenspoed ontmoet: in één woord, de landsheer verloochent hem. En ten slotte voegt de auteur er het krachtige woord bij: niemand mag alleen heer wezen, behalve God, die de wereld geschapen heeft.

Moet dit nu, kennelijk met het oog op Wolfert van Borselen geschreven, een sermoen met niets dan wildzang heeten?

En nu de tweede groep van door Huydecoper verworpen regels!

Reeds bij vers 1056 teekent hij aan: „wat deze drie regels

Trouwen, dit was quaet beweven
Ende gheroert onder de liede,
Daer dustane scade onder ghesciede.

wat deze regels zeggen willen, en welken samenhang zij hebben met de voorgaande, beken ik niet te kunnen inzien. Ik houd het voor een voorloopertje van het sermoen, dat straks volgen zal."

De auteur heeft verhaald, hoe Aloud, de baljuw van Zuid-Holland, en anderen met hem waren omgebracht, en nu zegt hij, ter vergoelijking of althans ter verklaring: dat kwaad was aangelegd en teweeggebracht bij de Dortenaren, die door Aloud beleedigd waren geworden, en aldus niet zonder oorzaak. — Zoo dunkt mij, laten zich die regels, door Huydecoper onverstaanbaar geacht, goed verklaren. En dan volgt:

Had Olout ghehouden sijn woert,
Als si waren te Rechte vort,
(dat is, toen de Dortenaren ten gerechte waren opgekomen)
So ne waer hem niet missciet.

„Deze drie verzen", zegt Huydecoper, „zijn buiten twijfel van Melis en behelzen in duidelijke taal alles wat noodig was aangemerkt te worden op het omkomen van Aloud." — Op deze regels, die alzoo bij hem, te midden der volgens hem verwerpelijke verzen, genade vinden, volgt:

Daer dit of quam, ende menich verdriet:
Dat hier of quam, als ic versta,
Ende ghi horen sult hierna.

„Deze drie regels", zegt Huydecoper, „behelzen niets goeds. Welk een brabbeltaal! En wat verdriet is er veroorzaakt door het vermoorden van Aloud, hetwelk ons hier beloofd wordt dat wij hierna zullen hooren?"

Wij voor ons verklaren deze dus gewraakte regels aldus: Vraagt gij, waar dit, Alouds geweldige dood en menig ander leed, van daan kwam, het kwam van dat wat ik u ga zeggen. Dit: „hier of" en „ende ghi horen sult hierna", ziet alzoo op het onmiddellijk volgende, in geenen deele op een te wachten verhaal, maar op de verklaring van den grond van eens staatsmans val. Daarbij verliest Melis Stoke het bijzondere geval van Aloud uit het oog en klimmen zijne gedachten natuurlijkerwijze weder op tot het geval van Wolfert van Borselen, waaraan het gebeurde met Aloud ondergeschikt was. — Op dien aanvang mag men verwachten, dat de auteur aan zal toonen, hoe eens menschen levenseinde bepaald wordt door zijn gedrag in het leven. Dit zegt hij in deze verzen:

Dus mach men merken ende scouwen,
Dat men met droefheit ende met rouwen
Dese wereld dus beghevet,
Als men se al ghebouwet hevet.

dat is, dat al naar hetgeen men in de wereld verricht en gesticht heeft, ook de wijze is, waarop men haar verlaat: eindigt men alzoo zijn leven op eene treurige wijze, zoo heeft men het er naar gemaakt. En nu heeft de auteur weder uitsluitend op Wolfert het oog, en hoe hij geen' gelijke nevens zich duldde.

Maar had Melis te voren die onbegrensde heerschzucht veroordeeld op grond dat alleen God de Schepper geen' gelijke nevens zich heeft, hier wraakt hij dezelfde ondeugd door op het voorbeeld van den nederigen Jezus te wijzen. Zonderling, zoo gaat hij voort, dat

iemand, die het noodige goed bezit, niet van zich verkrijgen kan zijn trotsche hart te vernederen, en dat hij schijnt te denken, dat de toeleg om groot goed na te laten, hem liever moet zijn dan het leven. Hoe dwaas! Hij verliest er de gunst Gods en zijner medemenschen mede. Zoo hij de liefde zijner naasten won, zou hij vrienden hebben, die hem steunden in geval van nood, terwijl hij thans slechts vijanden heeft, die hem ten val willen brengen, en is hij gevallen, zoo is hij spoedig vergeten. Van zijne aangematigde grootheid blijft zelfs de gedachtenis niet over. De landsheer heeft zich van andere raadslieden voorzien en andere gunstelingen verkozen: „het hof is verwandelt al."

Ook in het VIIe Boek vindt Huydecoper meer dan ééne plaats uit te werpen. Bij vers 180 teekent hij aan: *bi Gode!* „Dit is het voorloopertje: 't sermoen zal straks volgen." Hij neemt namelijk aanstoot aan de verzen 182 en 183, waar voorzeker eenige woorden slechts om des rijms wil, doch overigens overtollig, aangetroffen worden:

Dat lude sulke sake pleghen,
Dat si in straten of in weghen,
Of in huten of in hoven
Sticken zweren en gheloven.

Toch handelt Huydecoper in eene noot op vs. 188, alsof hij met echte verzen te doen heeft; maar de verzen 200—226 noemt hij onnut sermoen. Doch waarom? Mocht Melis Stoke zich naar aanleiding van de trouwbreuk der Zeeuwsche heeren, die den koning van Duitschland inhaalden (waarlijk eene hoogstbedenkelijke daad), niet klagen over den meineed en de trouweloosheid van velen, en ook hier waarschuwen (vs. 220—224) tegen vreemdelingen, die, hunnen

vrienden ontrouw, zich bij onzen landsheer aangenaam trachtten te maken?

De verzen 226—229 zou Huydecoper gaarne behouden, maar de verzen 230—233 zijn volgens hem weder louter wildzang. Zij behelzen eene verzuchting, dat de Edelen toch inzien wilden wat de Zeeuwen tot die trouwbreuk had bewogen, namelijk niets dan onwil om de suprematie van den Graaf te erkennen, en vrees dat hij hen in weerwil van zijn gegeven woord, hunne vijandelijkheden zou laten misgelden.

De verzen 599—688 van dit Boek worden door Huydecoper weder als een „sermoen" verworpen. Hij noemt ze een kakelbonte lap, waarin het goede en het kwade even belachelijk moet voorkomen. Evenwel heeft hij er geene aanmerking op in te brengen, behalve dat er zekere woorden te vaak in herhaald worden (zie op vs. 622). Doch in Huydecopers oog is het voorzeker reeds eene bedenkelijke omstandigheid, dat in den aanvang op het voorbeeld van Jezus gewezen wordt, en dat de auteur zelf (vs. 616, 617) deze rede zulk een sermoen noemt, als een prediker zou kunnen houden. Had Huydecoper bedacht, dat het niet verklaarbaar zou zijn, dat iemand zich het recht zou aangematigd hebben, en dat met verzaking van eigen auteursrecht, Melis Stoke dus uit te breiden; hier ter plaatse Graaf Jan zoo krachtig te verdedigen, en ten slotte zoo stoutmoedig te waarschuwen, — had, zeg ik, Huydecoper dit bedacht, hij zou ook deze plaats niet zoo lichtvaardig veroordeeld hebben.

De verzen 964—1006 van het VIIe Boek worden door Huydecoper als niet van Melis Stoke afkomstig beschouwd, om geene andere reden, dan omdat zij eene volgens hem onnutte redeneering behelzen. Doch

zij zijn verre van onnut, daar zij dienen om te doen uitkomen, hoe de Hollanders zich ter bevestiging van de nieuwe Dynastie gekweten hadden, uit louter liefde voor den Vorst, en dat zonder dat deze bij het gevecht tegenwoordig was. Dit was in zijne schatting een feit, dat nimmer vergeten mocht worden, en strekken moest om den band tusschen Vorst en volk onverbrekelijk te maken. Ten slotte (990—1005) doet hij gevoelen, hoe alleen reeds het gevoel van eer den man in den krijg nopen moet niet te wijken, en waar hij niet verzwijgt dat er geweest waren, die op de vlucht waren gegaan, heeft hij bepaalde personen op het oog, wien hij zoo doende eene les wilde geven.

De 47 verzen, die wij in het VIIIe Boek in C en bijgevolg ook in B tusschen vs. 382 en 383 aantreffen, worden door Huydecoper onder hetzelfde vonnis begrepen, dat hij over de verzen 1173—1212 van het Derde Boek geveld heeft, daar hij meent, dat zij denzelfden inhoud hebben. Laat ons zien, wat zij behelzen, en als wij ten minste geen genoegzamen grond vinden om ze niet voor het werk van Melis Stoke te houden, trachten op te sporen, wat grond hij kan gehad hebben om ze later te onderdrukken.

De auteur heeft den oorlog verhaald, in het jaar 1302 door de Vlamingen onder Guy, den zoon van den Graaf van Vlaanderen van denzelfden naam, in Zeeland tegen Jonker Willem, zoon van Graaf Jan II, gevoerd, en door verscheidene nederlagen der onzen gekenmerkt. In de laatste plaats heeft hij vermeld, hoe het beleg om Zieriksee was geslagen, waarbij de Vlamingen door eenen uitval der stedelingen een aanmerkelijk verlies leden.

Hier vangen de door Huydecoper gewraakte regels aan. Zij behelzen eene aanspraak aan Vlaanderen,

dit gewest beklagende, dat het zich tot dien krijgstocht had laten verleiden. De Zeeuwen, die aan hunne zijde streden, hadden zich buiten schot weten te houden en de Vlamingen waren bij den uitval van die van Zieriksee omgekomen. Maar de Vlamingen, zoo gaat de auteur voort, hadden geen recht om zich te zeer te beklagen: al smartte het hen, dat hun Graaf, de oude Guy, in Frankrijk gevangen was, dit was slechts hun verdiende loon voor hun verbond met Engeland tegen den Koning van Frankrijk, hunnen leenheer. Daarom, zoo eindigt het stuk met eene toespraak aan de beide Guy's, vader en zoon: denkt liever aan uw eigen zaken en bemoeilijkt ons niet, want het zal gaan als bij den uitval der burgers van Zieriksee, alleen de Vlamingen lijden den last, terwijl de Zeeuwen behouden blijven.

Nu mogen wij vragen, zijn deze redenen niet de taal van een' man, die de zaak, welke hem dus bezig houdt, zelf, en niet lang geleden, mede beleefd heeft? Welke vreemde persoon heeft zich het recht kunnen aanmatigen of zich opgewekt kunnen gevoelen, het werk van een ander dus met de ingevingen van zijn eigen vaderlandsch gevoel en van zijne staatkundige meeningen en wenschen aan te vullen? Het antwoord, dat op deze vraag moet volgen, leidt noodwendig tot de verklaring: die verzen zijn het werk van Melis Stoke en van geen' ander. — En toch zijn zij door hem in de laatste bewerking weggelaten? Een uitwendig bewijs, dat zij in het exemplaar, hetwelk hij, die de redactie, welke wij in A voor ons hebben, bezorgde (dat is, volgens mij, Melis zelf), werkelijk voorkwamen, vind ik hierin, dat vs. 382 in C (en B) ontbreekt. Dit vers, namelijk, is in A ingelascht, omdat wegens het wegvallen van het eerste der in C bewaarde 47 regels, een rijmende regel ont-

brak. — En wat dan is de reden, waarom Melis Stoke geoordeeld heeft, dit stuk hier achterwege te moeten laten? Mij dunkt, dat in later tijd, toen de eerste gemoedsbeweging bedaard was, hij zich afvragen moest, of wat hij hier van de Zeeuwen zeide, wel volkomen waar te maken was, en of het niet beter ware, nu de binnenlandsche vrede hersteld was, die zaken niet op te halen. Ook kwam de vermaning aan Jonker Guy nu niet meer te pas.

In plaats van de verzen 791 en 792 van Boek VIII in A:

De bisscop en cont niet ontgaen
Hi ne bleef aldaer ghevaen;

leest men in C en B

Die bisscop bleef ghevanghen daer,

en dan volgen er 41 regels, van welke Huydecoper zegt, dat zij niet waardig zijn, dat hij er zich een oogenblik bij zou ophouden. — In weerwil van dit wegwerpend oordeel willen wij ze lezen en wederom de reden opsporen, waarom zij in A ontbreken.

Wij, Hollanders, zoo heet het in die verzen, komen er rond voor uit, als wij verliezen lijden, en verkleinen het getal der verslagenen niet; de Vlaming, daarentegen, erkent zijn verlies geenszins. Dit zal, zoo redeneert hij verder, daaraan liggen, dat de Vlamingen zoo talrijk zijn, dat het er bij hen, anders dan bij ons, op een tiental meer of min niet aankomt. De Vorst evenwel behoort, als hij zijn volk lief heeft, zooveel menschenlevens niet te wagen; integendeel het leven van éénen man moet hem meer waard zijn dan duizend mark. — En hierna bepaalt de auteur zijne gedachten bij de heeren in het algemeen: hun is het cijfer der bevolking onverschillig, mits zij zelven wel varen: alzoo de Hollandsche Heeren: al gebood

hun Graaf over duizendmaal meer onderdanen, het gaat hen niet aan. Dit is dwaas: zij zouden bij de zaak belang kunnen hebben: want volgens den aard der fortuin kan, wie heden boven is, morgen beneden zijn. — Is zoodanig de inhoud dezer verzen, dan is het niet raadselachtig, waarom Melis Stoke ze heeft onderdrukt.

Die uitval tegen de Vlamingen en de verheffing der eerlijkheid van de Hollanders boven de hunne, was later, toen in 1306 de vrede met Vlaanderen gesloten was, min voegzaam, en hoe kon het Graaf Willem III aangenaam zijn te vernemen, dat de Hollandsche Heeren weinig gestreeld waren door het bezit van een' Vorst, die buiten hen nog zooveel andere onderdanen had?

Weinige verzen verder is er weder eene plaats, die Huydecoper onecht verklaart, te weten, de verzen 832—881, en dat eigenlijk alleen, omdat hij, naar hij zelf zegt, van de vijf regels (867—871) niets verstaat. „En nu (voegt hij er bij) alles overwegende, besluit ik weder, dat deze uitweiding over het onbetamelijke gedrag der Vlaamsche geestelijken, die ik lang ondersteld heb echt en van Melis te zijn, zulks geenszins is. Nu verwerp ik dien brok, die op zich zelven niets ter zake doet."

De auteur beschrijft de houding der triomfeerende Vlamingen voor Zieriksee na de overwinning, omstreeks Paschen van het jaar 1304 op Duiveland behaald. Zij vierden luidruchtig feest; zij dansten en sprongen en maakten muziek en dat in de heilige week; er waren ook Franciskanen en Predikheeren bij. — Deze gedachte maakt den auteur bitter: ik houd het er voor, zegt hij, dat zij zich weinig bekommerden om penitentie en predikatie; zij mochten wel valsche profeten ge-

noemd worden, want zij verkeerden de lieden in plaats van ze te bekeeren. Dat betaamt monniken in geenen deele: bepaaldelijk in de dagen, waarin zij zich zoo gedroegen, behooren zij voor geen prijs zich te onttrekken aan de taak om den leeken hunnen plicht voor te houden. Ik zou wel eens willen weten (zoo gaat hij dan voort), hoe menig boetvaardige die monniken op Paaschdag de communie hadden toegediend. — En hier volgen nu de door Huydecoper onverstaanbaar geachte verzen:

Daer ne was gheen so coene waert,
De si trecht hadden gespaert,
Ende hadde hem beiden doen verstaen,
Dat enich hadde ontfaen
Onsen Here, ten selven tide.

dat is: daar was onder de feestvierenden geen gastheer zoo koen, dien zij van penitentie verschoond zouden hebben en die beiden, Franciskanen en Dominikanen, herinnerd zou hebben, hoe zij aan velen 's heeren lichaam hadden toegediend. — Uit deze verklaring blijkt, dat ik voor den tweeden regel wil gelezen hebben:

Dē si tucht hadden ghespaert.

Ten slotte mag ik vragen, of wij om deze voorzeker min duidelijke verzen recht hebben, die taal der verontwaardiging over de monniken aan Melis Stoke te ontnemen? Min duidelijk mag ik evenwel den zin dier verzen noemen: want, is de lezing verkeerd, zoo is zulks aan misvatting van de afschrijvers te wijten. De schrijver van C. vatte dan ook den zin anders op, daar hij ons „Dat hi trecht hadde ghespaert" te lezen geeft.

Nog zijn wij in dit VIIIe Boek niet aan het einde met de door Huydecoper verdachte plaatsen. Het vonnis van onecht wordt door hem uitgesproken over

de verzen 947—967 (bij Huydecoper 948—968). „Ik ben verzekerd", zegt hij, „dat het korte verhaal van Melis door den broddelaar naar gewoonte vermeerderd en bedorven is." De inhoud is deze: de hertog van Brabant had naar de verplichting, hem door zijn verbond met Vlaanderen opgelegd, een' inval op Hollandsch grondgebied gedaan. Hij zou er wonder slecht van afgekomen zijn, ware het niet dat hij door het bedrijf van sommigen, die hem den weg hadden gewezen om, ongemerkt door de burgers en boeren, bereid elk hunne stede en erf te verdedigen, in staat gesteld ware het samengetrokken legertje te omsingelen. Dat hier eenige brave lieden, die hunnen plicht deden, moesten sterven, jammert onzen schrijver, maar hij troost zich met de vrome gedachte:

Maer de ghenade ons heren,
De es hem ter zielen bi:
Dat is de ghelove mi.

Voorzeker achtte Huydecoper ook deze vrome betuiging ongepast en aan Melis Stoke vreemd. Vreemd zou zij voorzeker zijn, wanneer de plaatsen, waar eene geloovige uitdrukking gevonden wordt, inderdaad niet door hem, maar door den vervalscher, die in Huydecopers hersenen spookte, geschreven waren. — Doch tegen de plaats, die wij nu beschouwen, heeft Huydecoper een bezwaar van anderen aard. Hij ziet niet in, erkent hij, waartoe er aan de zijde der Hollanders verraders noodig waren om den Brabanders den weg ter omsingeling der Hollanders te wijzen, alsof het, zegt hij, onmogelijk ware, dat in een Brabantsch leger iemand te vinden zou geweest zijn, die alle wegen, paden en toepaden tusschen Waalwijk en Geertruidenberg bekend waren. — Maar, vragen wij op onze beurt, waren er dan tot onderrichting der

Brabanders, zoo dezen met goeden uitslag voort wilden, geene lieden noodig, die de plaatsen verrieden, waar zij, vóórdat zij 't doel bereikten, het hoofd hadden kunnen stooten, of die hun de noodige voorzorgen aan de hand deden, dat hun toeleg niet ontdekt werd? Van die verraders zegt Melis Stoke, dat „si grote mort daaraen wrochten." Dit acht Huydecoper in tegenspraak met hetgeen hij elders leest, dat er niet zoo velen dood bleven. Maar bedacht Huydecoper dan niet, dat *moord* niet uitsluitend *doodslag* beteekent, maar, gelijk hier, ook *gruwel*, en een gruwel was voorzeker het verraad, waarvan hier sprake is. Ook dat de dichter zich uitlaat, dat, ware dit verraad niet gepleegd, men in het gevecht *wonder groot* zou vernomen hebben, ergert Huydecoper. Maar mag men den vaderlandlievenden dichter die uitdrukking niet vergeven?

Verder heeft Huydecoper op de verzen 1002—1007 (bij hem 1003—1008) eene bedenking, die wij in onze aanteekening op deze verzen meenen opgelost te hebben, zoodat zij op den door hem aangegeven grond niet uitgeworpen behoeven te worden.

Doch ook tegen vers 1008 (bij hem 1009) heeft hij bezwaar; het *deelen* van de stad Dordrecht tusschen Jan van Brabant en Guy van Vlaanderen acht hij een onmogelijke zaak, en daar er in vers 1244 (bij Huydecoper 1245) wederom van het *delen van de povte van Dordrecht* sprake is, zoo verwerpt hij dat vers met het geheele verband, waarin het voorkomt, te weten de verzen (1243—1252). Vers 1008 evenwel wil hij niet uitwerpen, doch veranderen, en voor:

Dus wilden si Dordrecht delen daer,

lezen:

Dus wilden si Hollant winnen daer.

Maar is het zoo ongerijmd aan te nemen, dat de genoemde vorsten zich elk in de helft van Dordrecht het recht van den landsheer toegekend wenschte te zien, voor het geval dat Dordrecht op Willem van Avesnes veroverd zou zijn? Zoo behoorde immers de gemeente Harmelen deels tot de Grafelijkheid van Holland, deels tot het Sticht, en Doornik, kerkelijk, deels tot het bisdom van dien naam, deels tot het aartsbisdom Kamerijk.

Op grond dat in vers 261 van het IXe Boek hetzelfde gezegd wordt, wat in Boek VIII vs. 584 (bij Huydecoper 586) gezegd was, en dat daar voor zelden gehoord wordt verklaard, wat hier als nooit te voren in Holland gezien vermeld wordt, acht Huydecoper, dat de auteur zich grootelijks wederspreekt, of dat ons hier iets verhaald wordt, wat hij nooit geschreven of gedacht heeft. „Daarop", zegt hij, „heb ik het tegenwoordig verhaal met een scherper oog ingezien en genoegzame redenen gevonden om de regels 252—275 als onecht te verwerpen."

Wanneer de grond van Huydecopers achterdocht wegvalt, zullen wij voor ons geene reden hebben om de geheele plaats met zulk een „scherp oog in te zien": trouwens zij zou er bestand tegen wezen. En die grond van kwaad vermoeden vervalt dadelijk, wanneer wij slechts opmerken, dat Melis Stoke hier vermeldt, hoe grooten en geringen en daaronder velen *ongebeden* den jongen graaf Willem met hunnen persoon en manschappen zoo bereidvaardig dienden, dat er *desgelijks* nooit in Holland geschied was. Wat te voren gelijksoortigs was gezien, was geschied op dringende *bede* en haalde niet bij hetgeen thans betoond werd.

Doch ook de bedenkingen, welke Huydecoper tegen

de geheele plaats oppert, laten zich gemakkelijk oplossen. Hij heeft bezwaar tegen de regels:

Dies men hem (d. i. den lieden) danken
mach noch heden
Ende haren nacomelinghe wale.

Hier vindt Huydecoper een bezwaar in de omstandigheid, dat wat Melis hier zegt, behoort tot de maand Juli 1304 en dat hij zijn werk besloot met de voltrekking van het huwelijk van Graaf Willem op hemelvaartsdag 1305, toen Willem nog geen negentien jaar oud was. Maar hoe kunnen deze data ons verhinderen aan te nemen, dat de auteur in zijn werk, hetwelk hij toch wel niet juist in 1305 volschreven zal hebben, de opmerking gesteld heeft, dat het Huis van Henegouwen zich wel ten eeuwigen dage tot dankbaarheid verplicht mocht achten aan den landzaat, die zich dus had gekweten om Graaf Willem, al wat zich tegen hem verzette, te doen overwinnen? — Voorts telt Huydecoper op, hoe dikwijls het woord *dienden* in in die verzen voorkomt, al mede als grond om ze onecht te verklaren. Men zou de herhaling van dit woord, waar het er op aan kwam den dienst, door den landzaat bewezen, breed uit te meten, in plaats van als eene berispelijke *tautologie*, als eene verdienstelijke oratorische figuur, als een soort van *anaphora* of *epiphora* kunnen laten gelden. Het komt er maar op aan, met welk een oog wij de plaats beschouwen.

Ook de verzen 658—736 (660—738) acht Huydecoper een sermoen, dat niet uit de pen van Melis kan gevloeid zijn. Vooreerst stoot hij zich er aan, dat, daar de auteur zou gaan mededeelen wat de Vlamingen tegen Holland en den Graaf, alsmede tegen Grimaldi en Paydroge zeggen, hij ons daarentegen vertelt wat hier niet te pas komt, namelijk, uit welke

streken de lieden van Paydroge afkomstig waren. Al deelde Melis Stoke ons niet mede, wat de Vlamingen zeiden, toch zou het duidelijk genoeg zijn, wat dat was, namelijk, dat zij lafhartig en onverhoeds overvallen waren; maar ten overvloede zegt Melis het in vs. 695—701 (bij Huydecoper 697—703). En hij ontzenuwt die klacht door in het breede te verhalen, hoe langzaam de Graaf en de Ammiraal genaderd waren (vs. 702, 703), en hoe men den Graaf had *zien* naken (vs. 682, 683).

En wat aangaat, dat de manschappen van den Ammiraal met de plaats hunner herkomst vermeld worden, dit doet de auteur om er bij te kunnen voegen, dat zij gekomen waren, niet om zich schuil te houden, maar om te vechten, er mocht van komen wat wilde (vs. 670—672). Eindelijk heeft Huydecoper dezen grief, dat over de Zeelanders (704) geklaagd wordt, zonder dat er ook hier een enkel woord gemeld wordt van hetgeen zij gezegd zouden hebben. Maar de Zeeuwen, die hij op het oog heeft, zeiden juist wat de Vlamingen zeiden, en, zoo als elders, bedoelde onze auteur meer de Zeeuwen, dan de Vlamingen. Geen wonder voorwaar, dat Melis, waar de glansrijkste overwinning beklad werd, aan zijne verontwaardiging lucht gaf en ten slotte Vlamingen en Zeeuwen met een bijbelwoord bestrafte.

Na eene aanteekening op vs. 1349 van het IXe Boek betreffende de familie van Graaf Guy van Vlaanderen, schrijft Huydecoper het volgende: „En hiermede zal ïk mijne aanteekeningen op dit Boek besluiten; want de volgende 34 regels (1351—1384, bij hem 1353—1386) zijn niet van Melis. Zij zijn gansch kinderlijk." Hoedanig zijn nu die voor zoo kinderachtig (want in dezen zin neemt Huydecoper het woord *kinderlijk*)

verklaarde verzen? De auteur stelt het geval, dat Guy van Vlaanderen het pleit op den Graaf van Henegouwen had gewonnen, en Graaf van Holland en Zeeland ware gebleven. De Zeeuwen zouden zich in twee partijen hebben verdeeld, dan zou die Graaf partij hebben gekozen; daardoor zou hij de andere partij tegen zich gekregen hebben, en alsdan zou deze berouw hebben gehad, dat zij hem toegelaten of ingehaald en, met verzaking van het rechte oir, graaf gemaakt had. Om aan de vijandelijke bejegening van den Vorst te ontkomen, zouden de mannen dier partij den rechten heer weder in het land geroepen hebben. Dus zouden de gemeente en de poorters van Holland spoedig afgevallen zijn van den vorst, die door uitwendigen dwang hun meester geworden was: want de heer, die het met ééne partij aanlegt, heerscht niet lang. Bij de laatste vier regels heeft Huydecoper een bijzonder bezwaar. Zij luiden aldus:

Her Jan van Renesse moste varen
Sijnre verden uut sijnre scaren,
(Want hi hem niet ghelovede wel)
Daert hem daerna mesvel.

„Deze vier laatste", zegt Huydecoper, „schijnen te kennen te geven, dat Renesse mede uit den slag voor Zieriksee ontvlucht was. Doch behalve dat dit valsch is, zoo komt hier die persoon, vooral daar niets zakelijks van hem vermeld wordt, weinig te pas." Dat hier te kennen zou zijn gegeven, dat Renesse uit den slag voor Zieriksee ontvlucht is, heeft gansch geenen grond. Integendeel, Jan van Renesse wordt hier als volkomen passend voorbeeld aangehaald, hoe het onmogelijk is met eene partij te heerschen. Dit toch had hij ondervonden, toen hij, niet geslaagd in de poging om zich van de blaam der medeplichtigheid aan Floris' dood te zuiveren en borgen voor

zijn toekomstig gedrag te stellen, Zeeland in opstand had gebracht. Weldra vertrouwde hij zich niet meer onder zijn eigen volk en begaf hij zich naar Utrecht, waar hij ongelukkig aan zijn eind kwam. De regel, die aan de vier laatste voorafgaat, behoort er bij:

Meende iemand met eene partij te heerschen, het zou hem niet gelukken:

Want staphans ter stede sceen.

Dat is, want het bleek dadelijk op de plaats zelve, te weten, in Zeeland.

Ten slotte vragen wij, of de inhoud dezer verzen kinderachtig mag heeten. Mij dunkt zij behelzen eene staatsmaxime, die alleszins verdiende door de Vorsten behartigd te worden, gelijk dan ook Jan II ze al dadelijk in praktijk heeft gebracht en het hertogelijk Huis van Beieren haar in Holland zoo goed als immer mogelijk was, heeft toegepast. — Waar was Huydecopers geschiedkundig oordeel, toen hij een vertoog versmaadde, hetwelk de hoogste politieke wijsheid aanbeval, door eene reeks van Nederlandsche Vorsten als beproefd erkend?

Bij vers 40 van het tiende Boek teekent Huydecoper aan: „hier begint een sermoen van 112 regels, eindigende met vers 151, in hetwelk echter eenige verzen van Melis schijnen te zijn." En dan volgen in andere aanteekeningen allerlei afkeurende aanmerkingen op dit brokstuk.

Laten wij die regels wederom lezen om te zien of zij inderdaad dat verwerpend vonnis verdienen.

De plaats begint met het stellen van de vraag, waarom de auteur bij het verhaal van den strijd de namen niet noemt van hen, die zich daarbij hebben onderscheiden, evenmin als van degenen, die zich

lafhartig hebben gedragen. Uit de geheele plaats blijkt, dat velen, voorzeker van de aanzienlijksten, niet onverschillig waren ten aanzien van de figuur, die zij meenden in deze Kroniek te zullen maken. Zij kwamen den auteur met aanbiedingen aan, zoo hij hen prijzen wilde, en er waren er, die zich niet ontzagen hem de felste bedreigingen te doen, zoo hij hen in zijn verhaal niet naar hunnen zin deed optreden.

Met deze opmerking reeds is de voornaamste van Huydecopers grieven vervallen. — Doch laat ons verder lezen! Op die vraag, waarom hij geene namen noemt, noch tot lof noch tot blaam, antwoordt hij niet zonder eenigen luim: wel, ik prijs allen zonder onderscheid: een zoon kan zijnen vader niet teerder prijzen, dan ik de strijders, en ik weet niet, waarom ik mijne tegenstanders laken zou, behalve dien eenen, die zich in den nacht in de achterhoede buiten schot heeft willen bergen. Trouwens er zijn er velen geweest, die zich op zoodanige wijze aan het gevaar van het gevecht hebben willen onttrekken. — En hierna treedt hij in eene nadere beantwoording der gestelde vraag. — Huydecoper zegt er van: „hier wordt het heel en al wildzang." — Noemde ik, zegt de kroniekschrijver, personen bij name, men zou kunnen zeggen, dat ik dezen uit kwaadwilligheid laakte en genen om een geschenk prees. Den echten dappere is het niet om lof te doen. Onder vele dapperen zou ik-alleen niet geprezen willen worden. Edelen en poorters beiden hebben wel gevochten: wat zal ik meer zeggen? Liefst ontga ik het gevaar òf van iemand te prijzen, die naar eens anders oordeel dien lof niet verdient, òf iemand niet te noemen, die volgens de berichten, door een' ander ingewonnen, zich bijzonder heldhaftig betoond heeft. Zoo ik dan aldus oordeel,

het is omdat ik wensch, dat de dappere zich tot zijnen dood steeds meer verdienstelijk make: eerst dan is het de tijd om hem te prijzen: want prees men hem vóór zijnen dood en verloor hij zijnen roem, zoo ware het beter dat hij nooit geprezen ware. Is het dus verkieselijk, de goeden niet met name te prijzen, noodig is het ook, de kwaden niet te laken: zij zouden zich wreken op den auteur en zijne lezers: dus late men den lafaard liever ongelaakt. Bovendien, kan de dappere zijne deugd verzaken, de lafaard kan zich beteren: dezen raad hem te geven, is beter dan hem te laken: wie weet, of ik hem later nog niet kan prijzen.

Nog eene bedenking heeft onze kroniekschrijver ten slotte op te lossen. Het betaamde niet, zoo luidt de bedenking, voor ééne van de twee partijen lof over te hebben; ook aan de zijde des vijands behoorde men het lofwaardige te erkennen. Hierop zegt de auteur niet te willen herhalen wat hij reeds gezegd had, en, sprak hij niet van het gedrag der vijanden, het was dat hij ze niet kende. Maar zeer zeker zou hij aan die zijde dezulken niet prijzen, die moedwillig, uit zucht om zich aan te matigen wat hun niet toekwam, den oorlog aanvingen: geen strijd, wil hij zeggen, is loffelijk, die niet rechtvaardig is. Anders zou Guy (want dien bedoelt hij) wel eenigen lof hebben verdiend, daar hij, slechts door zijne raadslieden, die hem de baas waren, gedwongen, zijn woord gebroken heeft (X, 210—218, bij Huydec. 219. — 234—236, bij Huydec. 235—237). — Doch ook op Renesse kunnen die woorden zien: want ook voor dezen heeft Melis Stoke in ander verband lof over: slechts laakt hij, dat hij aan de zijde der tegenpartij stond (245—259, bij Huydec. 246—260).

Na dus dit brokstuk ontleed te hebben, durf ik

vragen, of voor die taal geen degelijke grond bestond, en of wij hier geen gezonde redenen vinden ter verklaring der onthouding van het noemen van namen.

In de verzen 229 (230) en volgende vindt Huydecoper meer dan ééne onjuistheid of onwaarschijnlijkheid, en op dien grond wil hij ze niet aan Melis Stoke toegekend hebben. Het zal niet noodig zijn de onbeduidende zwarigheden op te lossen. Slechts vermeld ik, dat Huydecoper Melis' zeggen hier ter plaatse, dat het wonder was, dat Guy van Vlaanderen Willem van Henegouwen niet gevangen genomen of omgebracht heeft, in volslagen strijd acht, met vs. 213—215, van Boek VIII, waar van Guy gezegd wordt, dat hij niet in gebreke wilde blijven om Willem „hovescelike" te geleiden. Doch neemt men in aanmerking, wat Melis Stoke uitdrukkelijk en herhaaldelijk verzekert, dat Guy wat hij lakenswaardigs verrichtte, gedwongen deed door zijnen aanhang, en van den anderen kant, dat Vorsten hoofsch met elkander verkeeren, in de middeleeuwen meer dan immer, wat zij ook tegen elkander in het hart voedden, zoo kan men hier waarlijk geene onoplosbare tegenstrijdigheid vinden.

De verzen 377—414 (378—415) van hetzelfde laatste Boek houdt Huydecoper, niet zonder enkele regels gansch mis te verstaan, om er eene ongerijmdheid in te lezen — voor onverstandig en kinderachtig, „het werk van iemand, die al te driftig was om te overdenken wat hij schreef." — Met deze laatste woorden is Huydecopers eigen aard en zwak voortreffelijk uitgedrukt. — Hoe dit zij, de slotsom is, dat die verzen al weder niet van Melis Stoke zijn.

De auteur heeft verhaald, hoe, toen de Vlamingen met hunne medestanders voor Zieriksee verslagen

waren, te Middelburg de tijding werd verbreid, dat de Hollanders waren overwonnen. Zij, die dit gerucht uitstrooiden, zegt nu de auteur, waren de Zeeuwsche vijanden van den Graaf Jan II, die de Vlamingen in het land gehaald hadden, en hun doel was, de gelegenheid te vinden om zich door de vlucht uit de voeten te maken.

Dit nu geeft den auteur aanleiding om over de onnoozelheid der Vlamingen uit te weiden, die, als zij de nederlaag leden, in de macht vielen van den overwinnaar, terwijl zij, die hen tot den oorlog hadden uitgelokt, wisten te ontkomen, ja, door hunne vijandelijke handelingen te loochenen, met hun gezin in het bezit van hun goed bleven.

Maar niet alleen de Vlamingen werden de slachtoffers van de voor Zieriksee geleden nederlaag, vooral ook de Zeeuwen zelven, die op voorgang van dezelfde Heeren, welke de Vlamingen in het land gehaald hadden, tegen den Graaf van Holland hadden gestreden. Dezen — en zoo men daaronder hen niet verstaat, zijn die verzen inderdaad ongerijmd, — dezen heeft de auteur eigenlijk op het oog. Niet de Vlamingen bedoelt hij te laken, maar zonder hen te noemen, de Zeeuwen, die zich door sommige Grooten, de Borselens en de Renesses, in opstand tegen den Graaf van Holland lieten brengen. Dus slaat hij, om zoo te spreken, de Zeeuwen op den rug der Vlamingen, waar hij zegt: wilden zij goeden raad volgen, zoo zouden zij de Heeren, die hen in den steek lieten, verjagen of anders dood slaan: want die Heeren hebben hun meer kwaad berokkend, dan de Graaf van Holland, tegen wien zij zich verzet hebben. Laten die Zeeuwen zich nogmaals misleiden, zoo stellen zij zich gelijk met de dwaze Vlamingen, die men met leugens zou kunnen bewegen in den dood te loopen.

Dus verstaan, is deze rede voorzichtig in plaats van onverstandig, en van eene goede staatkundige strekking in plaats van kinderachtig.

De redeneering, vervat in B. X. vs. 616—661 (617—662) komt Huydecoper verdacht voor; hij teekent bij vs. 643 aan: „hoe meer ik deze gansche redeneering naga, hoe meer dezelve mij verdacht voorkomt. Stel eens, dat Guy den slag op Goude gewonnen had en meester van geheel Zeeland gebleven was, zou hij daardoor ook volstrekt meester geweest zijn van Holland, en in staat om die van Dordrecht, Leiden, Delft, Vlaardingen en Schiedam met de dood te straffen? Dit wordt hier nochtans ondersteld. — En Guy zou een monster, geen mensch moeten geweest zijn, indien hij in een overheerd land allen, die zich tegen hem verweerd hadden, om den hals had doen brengen."

Laat ons zien, of wat Melis Stoke ons zegt, zoo onwaarschijnlijk is, als zijn uitgever het ons doet voorkomen.

God, zoo zegt hij, matigt de rampen, die ons treffen, zoodat zij de minste schade doen. Dat kunnen wij aan hetgeen hier gebeurde, bemerken. Wanneer Guy op Goude de zege behaald had, dan zou niemand het leven daarvan afgebracht hebben: de honderdste man zou niet ontkomen zijn. Een toevluchtsoord was er niet, of het zou het benarde Zieriksee hebben moeten wezen, dat zich spoedig zou hebben moeten overgeven, of wel Holland; maar dat was niet anders te bereiken, dan midden door het aan de Vlamingen onderworpen Zeeland en de legerscharen en oorlogschepen des vijands, en dus onbereikbaar. Alzoo, daar de vijand geen kwartier zou verleend hebben, maar den langen tegenstand zou hebben willen

wreken, zouden allen om het leven gebracht zijn. Na de zege hebben, wel is waar, Jonker Willem en de Hollanders anders gehandeld: zij hebben gespaard, die ze konden sparen. Ook had Jonker Willem zulke wraak- en partijzuchtige lieden niet in zijnen Raad, als de anders zachtzinnige Guy. Dus zouden de inwoners van Zieriksee bij de overgave de hardnekkige verdediging hunner stad met een bloedbad hebben moeten boeten. Maar hiermede zou nog niet alles gedaan geweest zijn. Ware de macht van Graaf Willem op Goude gansch gebroken geworden, en de partij van Guy in dezelfde mate versterkt, zoo zou hij op de Hollandsche steden, die hem en zijn volk uitgedreven hadden, wraak hebben kunnen nemen, en ten minste de leiders der tegen de Vlamingen gekeerde beweging in elk der steden zouden hun bedrijf met den dood hebben moeten boeten.

Een ander bewijs van de genadige beschikking Gods was het verdrinken van Jan van Renesse. Met hem verdween de voornaamste oorzaak der partijschap in Zeeland.

En in de derde plaats sneed het sneuvelen van Willem van Gulik vele groote moeielijkheden af, daar anders de stoel van Utrecht aan Guy van Henegouwen, 's Graven oom, betwist zou geworden zijn en Utrecht op nieuw eene wapenplaats van Hollands tegenpartij zou zijn geworden.

Dus eindigt de auteur deze rede, gelijk zij begonnen was:

Daeromme heeft doer sine ghenade
God ghedaen op dese tijt:
Des moet hi sijn ghebenedijt.

Wederom mogen wij hier zeggen: dus verklaard heeft de gansche plaats niets overdrevens noch onwaarschijnlijks. Het loopt in 't oog hoe alle plaatsen

waarin Melis Stoke's bijgeloovigheid niet alleen, maar ook zijn geloof spreekt, Huydecoper ergeren: liefst denkt hij onzen Kroniekschrijver vrij van dat zwak, en daarom monstert hij zulke plaatsen gaarne uit, als onecht.

Over de verzen 668—777 (669—780) luidt Huydecopers oordeel: „nog een broddelwerk voor 't laatst." Zij behelzen, na de vermelding van den dood van Graaf Jan II een karakterschets van zijn persoon en bewind. Opmerkelijk is, dat zij in C. en B. door eene tweede karakterschets gevolgd wordt, die in A. niet wordt gevonden. Wanneer dus onze voorstelling juist is, volgens welke Codex A. de laatste hand van Melis Stoke zelven is, dan moet van de beide karakterschetsen de eerste, daar zij in A. is opgenomen, de door Melis Stoke ten slotte best gekeurde wezen en, wat meer zegt, zij moet door Graaf Willem, die natuurlijkerwijze gansch niet onverschillig geweest zal zijn omtrent het getuigenis, dat hier betreffende zijnen vader gegeven werd, aannemelijk bevonden wezen. — Dat Melis Stoke in zulk een aangelegen zaak als het leveren eener beoordeeling van den Vorst, die Holland van den strijd der partijen gered had, vader van Hollands nieuwen jeugdigen Vorst, meer dan ééne proeve heeft vervaardigd, is gansch niet vreemd, en evenmin, dat de ten slotte niet officieel erkende toch bewaard is gebleven en in het Codex, waarvan C. is afgeschreven, opgenomen is.

Maar wanneer wij nu de in A. opgenomen karakterschets voor de officieel erkende houden, dan moeten wij onderstellen, dat zij niets aanstootelijks zal bevatten, en (wij vernamen het reeds) Huydecoper vindt ze alles behalve eervol, ja, veeleer smadelijk voor den Graaf en in een belangrijk deel volstrekt onjuist. De

tweede, niet in A. opgenomen karakterschets acht hij, daarentegen, veel gepaster en zakelijker en houdt hij derhalve voor het werk van Melis Stoke en niet als gene voor het werk van een' broddelaar.

Door het vonnis van Huydecoper zullen wij ons echter niet laten afschrikken: vaak reeds hebben wij verstandig en juist bevonden, wat hij dwaas en onjuist oordeelde. Ik twijfel niet, of bij nauwkeurige lezing zullen wij de eerste karakterschets kunnen rechtvaardigen, en bij de tweede den grond ontdekken, waarom zij min aannemelijk is geoordeeld en bijgevolg in de eindredactie niet is opgenomen.

Graaf Willem verloor, zoo begint de eerste karakterschets, in Graaf Jan „eenen man, die lang goed man was geweest, en getrouw." — Hierbij teekent Huydecoper al dadelijk aan: „spreekt men zoo van eenen vader in betrekking tot den zoon? Neen! zoo spreekt men van een leenman met betrekking tot den leenheer." — Alsof het gebruik van het woord *man* in de beteekenis van *leenman* het gebruik van dit woord in de algemeene beteekenis van *mensch*, zonder onderscheiding van maatschappelijken stand, uitgesloten had. Neen! Het is juist de bedoeling van de geheele karakterschets, Jan II als een eenvoudig man voor te stellen, die gaarne zijne vorstelijke bedieningen voor de echt menschelijke taak van vredestichter had prijs gegeven (zie het oordeel van Willems broeder Jan, over hunnen vader, Boek VII, 586—591), en dit in 't licht gesteld te zien moet juist den zoon boven alles aangenaam geweest zijn.

Ik hoorde van dezen, zoo gaat de auteur voort, dat hij vroom was, goede werken betrachtte en God vreesde. Goed te doen en niets dan goed was zijne bedoeling, en God te dienen zijn toeleg. Hij was verblijd, als men zou gaan eten en hij de tafel aan-

gerecht zag en hij zich niet behoefde te bekommeren, of er een genoegzame voorraad spijzen gereed was gemaakt: dan lachte hem het hart, als hij goede lieden bij zich zag: dit genoegen zou hij wel elken dag hebben willen smaken, en dan, gelijk in alles, dankte hij God. — Deze plaats heeft bepaaldelijk Huydecopers ergernis gaande gemaakt: „Hier zien wij, zegt hij, hoe en waarmede Graaf Jan zijnen tijd doorbracht. Zijn eerste vermaak bestond in eten, drinken en vrolijk zijn." — Maar Huydecoper heeft niet genoeg gelet op hetgeen wij hier lezen, dat de Graaf zich innig verblijdde, als hij goede menschen bij zich zag. Dus was het zijn lust, brave lieden te onthalen; niet om zelf te genieten, maar om anderen volop te laten genieten was het hem te doen, en dan erkende hij in de gaven, die hij anderen schonk, Gods gaven. De voorstelling van den gullen gastheer, die met terzijdestelling van alle zorgen en van alles wat de onbeperkte gemeenzaamheid in den weg kon staan, alles voor zijne gasten was, en dan verklaarde: dankt niet mij, maar Gode, die het mij geeft, verdiende waarlijk wel eene melding in eene schets, die hem zou doen voortleven in de herinnering van zijne vereerders, bepaaldelijk van zijnen zoon.

De schets gaat verder. Een pleitgeding voor hem als rechter hoorde hij noode, waar hij het geschil bij verdrag kon bijleggen. Liever zou hij al den dag met de valken omgegaan hebben. — Hierbij teekent Huydecoper aan: „Het tweede vermaak van Graaf Jan was dan *vliegen en jagen*, in zoo verre, dat hij zich daarmede liever den ganschen dag ophield, dan de klachten zijner onderzaten te hooren en dien recht te doen." — Onbillijk oordeel voorwaar! Dat de Vorst liever de twistzaken in der minne als scheidsman bijlegde, dan zijne onderzaten den weg van rechte zag

inslaan, kon geen blaam uitmaken, en geeft niet te kennen, dat hij zijnen onderdanen recht onthield, en voorts: de auteur zegt niet, dat de valkenjacht zijne liefhebberij was: integendeel: al den dag met de valken omgaan wordt hier voorgesteld als een onnut werk: dan wijd ik nog liever, zal de Graaf gezegd hebben, den ganschen dag aan het ijdel vliegen en jagen dan dat ik „te pleite zit." — En nu gaat de schrijver over tot ontzenuwing van een verwijt, Graaf Jan gedaan. Er zijn er, zegt hij, die klagen, dat zij van dien Graaf geen recht konden krijgen. — Overeenkomstig hetgeen hij reeds gezegd had in Boek III vs. 842—846, verklaart hij hier, dat menigeen die klacht wel terughouden mocht, want, viel er een vonnis, zoo zou de klager wel de veroordeelde partij kunnen wezen. Maar dit daargelaten, recht te doen, stond aan de baljuws, en dezen bleven in gebreke dit te doen; zij brachten de gedingen niet ten einde: hadden zij dit gedaan, zoo zou de Graaf de uitvoering van het vonnis voorwaar niet gekeerd hebben. Het plichtverzuim der baljuws ging zoo ver, dat de Graaf hun open brieven moest zenden om hen aan hunnen plicht te herinneren. En vraagt men, waarom de Graaf dan baljuws aanstelde, als zij toch geen recht spraken? Het antwoord is: ja! als de Vorst de lieden zelf kon berechten, zoo had hij geen baljuws noodig, maar de Vorst behoeft toch eenige rust: 's menschen krachten zijn beperkt. Intusschen, zoo kreeg de Graaf den naam van een nietsdoener, schoon alleen dit waar was, dat hij gaarne had gezien, dat overal vrede geheerscht had en de baljuws hem allen rechtshandel hadden bespaard. Toch wreekte hij zich niet op hen, die hem dat verwijt deden: integendeel, hij verdroeg het al in ootmoed en beval het den goeden God: want hij geloofde aan het goede in den mensch en vertrouwde, dat de boozen

zich tot het goede bekeeren zouden. Ook was dit hem eigen, dat zoo hem iets ongunstigs was aangebracht, hij zulks niet geloofde, wanneer het niet bewezen was. En dit punt, geeft de schrijver te kennen, is hoogst gewichtig: want aan het Hof wordt menigeen door laster voor altijd te gronde gericht, en al ziet de kwaadspreker later zijn ongelijk in, dan is de zaak niet meer te verhelpen: de eens gevallene kan niet weder opgericht worden: het slachtoffer van den laster is voor goed verloren. Wanneer derhalve Graaf Jan II diergelijke ongerechtigheden aan zijn Hof afsneed, was hij ook in dit opzicht een uitnemend vorst. — Mij dunkt, dat de auteur met deze karakterschets ons het zeldzaam beeld van een echt menschelijk vorst geteekend heeft, zonder de ongelegenheid te verzwijgen, waartoe een dergelijk karakter leiden moest.

En nu de tweede karakterschets, die in A. niet wordt aangetroffen.

Zij begint met de onbepaalde verklaring:

Dese Heer minde altoos spel.

Hoeveel vollediger voorstelling geeft de voorgaande karakterschets! En dan volgt: hij was nóch wantrouwend, nóch driftig, nóch ook handig in het booze, maar wijs en ootmoedig en barmhartig. Hij was dan ook niet streng genoeg: anders zouden velen hém noch den zijnen leed hebben aangedaan, die zich nu verstout hebben zulks te doen. Had hij er twintig dood geslagen, hij zou er duizend mede hebben behouden. — Ziedaar een oordeel, hetwelk sterk tegen den Graaf zou getuigen, en derhalve zijnen vrienden en vereerders, allereerst zijnen zoon, hoogst onaangenaam moet geweest zijn. Immers zegt het, dat die duizend door 's Graven gemis aan gepaste gestrengheid verloren zijn gegaan. Hoe het zij, zijne tekortkoming

wordt hier niet uitvoerig, zoo als in de andere karakterschets, verontschuldigd, maar alleen goed gemaakt door de verklaring: dit kwam alles daarvandaan, dat hij God zoozeer ontzag, waardoor hij terugdeinsde voor een doodvonnis. — Vertrouwend was hij ook in overdreven mate: hij geloofde dengenen, die hem trouw toezegde. Dit bleek, toen hij die van het geslacht van Borselen op hunne bezworen belofte van trouw uit de gevangenschap ontsloeg: bijna hadden dezen, geen woordbreuk tellend, den Graaf met de zijnen uit het land verjaagd. — Ook dit vereeuwigd te zien moet den vrienden van wijlen den Graaf, allerminst zijnen zoon, min wenschelijk voorgekomen zijn.

Al zulke bijzonderheden maken het verklaarbaar, dat deze karakterschets in de laatste bewerking der Kroniek niet is opgenomen. — Zij eindigt met de na al wat er voorging, eenigszins kwalijk aangebrachte verklaring, dat men den Graaf toch den naam gaf van felheid en loosheid. Maar, zegt de auteur, wie dat zeide, kende hem niet. Nu is hij bij God, die zijne ziel genadig zij, waarnaar hij al zijn leven gestreefd heeft.

En nu ten slotte de opdracht aan Graaf Willem III. Zij komt alleen in A. voor, en deze omstandigheid wettigt het vermoeden, dat wij in dit Codex de redactie hebben, welke laatstelijk is vastgesteld en wel een afschrift van het exemplaar, dat den Graaf is aangeboden. Wat den inhoud dezer opdracht aangaat, wij vinden hier menigen trek, menige uitdrukking zelfs terug, die in de door Huydecoper dusgenaamde sermoenen, dat is, de ingelaschte beschouwingen van Melis Stoke, voorkomen. Dit waarborgt ten overvloede de echtheid dier als onecht uitgemonsterde gedeelten, terwijl de overeenkomst tusschen deze opdracht en die

uitweidingen getuigt van hetgeen den schrijver met betrekking tot de staatkunde en het staatsmansleven hoofd en hart vervulde. — Zoodanige uitdrukkingen van vroeger voorkomende vertoogen, hier teruggevonden, zijn: „den smekers suldi in den mond sien," die men terugvindt, B. IV, 275, 277. „Elken man so doet vonnesse, Dies verdient leert hem de lesse," welke woorden ook voorkomen, B. III, 843—845. „De duvel zoude desen man Moghen dienen ofte minnen," hetzelfde als wij lezen, B. X, 696, 697. „Ne laetse (de rechtzoekenden) niet lopen carmen," welke uitdrukking mede te lezen staat, B. X, 732. (Bij Huydec. 734).

De inhoud der opdracht is vrij stout, zoo stout, dat het niet te denken is, dat zij in andere afschriften, dan dat, hetwelk den Graaf toekwam, opgenomen zal geweest zijn. Opmerkelijk is, dat de verwijten den onbillijken beoordeelaars van den landsheer, bepaaldelijk van Jan II, door onzen schrijver op de aangehaalde plaatsen in den mond gelegd, en waartegen deze Graaf door hem wordt verdedigd, hier in den vorm van waarschuwingen aan den jongen Graaf worden voorgehouden. Dit is wel het toppunt van rondborstigheid. In de opdracht aan Floris V wijst de auteur het aanvankelijk doel van zijnen arbeid aan, te weten, den grond te doen kennen van het recht der Graven; in deze opdracht aan Willem III wijst hij de zedelijke voorwaarde aan van 's Graven gezag te midden van een bedorven Hof en een vrijheidlievend volk. Waarlijk deze opdracht getuigt evenzeer van de hooge stelling, welke Melis Stoke, op grond voorzeker zijner verdiensten, bij den Graaf had ingenomen, als zij den jongen Graaf, die zulk eene toespraak aannam, tot eere verstrekt.

Daar ik mij van uitvoerige aanteekeningen onder aan de bladzijde van den tekst wil onthouden, die trouwens door den inhoud van deze Inleiding onnoodig zijn geworden, zoo deelen wij hier onze meening over een enkel punt mede, te weten, over de beteekenis van LAVECE.

Waar Melis Stoke de grenzen opgeeft (B. I. vs. 41—49) van „al tland beneden Nimagen, wilen Nedersassen geheeten," noemt hij als oostgrens *Lavece ofte Elve*. Algemeen oordeelt men, dat onder dit *Lavece* de *Lauwers* te verstaan is. Reeds Cod. B. (doch niet C.) leest Boek I. 49 *Lauwerse*, en inderdaad is de inlassching eener *r* in het Middennederlandsch gansch geen ongewoon verschijnsel. Maar wat beduidt dan: *de Lavece ofte Elve?* alsof de Lauwers en de Elve, door zulk eenen ontzaggelijken afstand gescheiden, op hetzelfde nederkwam. Neen! Lavece meen ik te mogen houden voor een' anderen vorm van den naam *Elve* (Latijnsch *Albis*), en om den eenen vorm in den anderen terug te vinden, behoeft men niet eens tot letteromzetting, noch tot wisseling van *b* en *v* (of *w*) de toevlucht te nemen. Immers is *labe* de Slaavsche naam voor *rivier*, en wordt de *Elbe*, die grens der Slawen, in Oudhgd. bronnen ook *Elwiz* en *Elewiz* geschreven [1]). Maar hoe dan? Kon Friesland (want in vs. 191 spreekt Melis van Vrieslant toter Lavecen oest) geacht worden zich zoo ver uit te strekken? Voorzeker! Men zie slechts, hoe nog in de vijftiende eeuw Philips de Goede in zijnen brief aan Paus Nikolaas V Friesland vermeldt, als oudtijds een machtig koningrijk, dat aan Daeie en Scythie grensde [2]). En wanneer van Bonifacius (B. I.

---

1) Zie Graff, *althd. Sprachschatz*, I, 243.

2) Zie de Roya, *Ann. Belg.* p. 84, aangehaald door Arend, *Algem. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 20. Noot.

190, 191) gezegd wordt, dat hij ging prediken in Vriesland *toter Lavecen Oest*, kan dit dan beteekenen, dat de Apostel der Duitschen het met zijne bekeeringsreizen en stichtingen niet verder dan de Lauwers gebracht heeft? — Friesland had, bepaaldelijk in de voorstelling der middeleeuwen, geene bepaalde grenzen ten oosten, en zou de Lauwers die grens hebben uitgemaakt, waarbij zelfs de Friesche Ommelanden uitgesloten zouden zijn?

Wanneer van Willem I, broeder van Graaf Dirk VII gezegd wordt (B. II. 1128, 1129, bij Huydec. 1131 en 1132), dat hij in hand had „al de land toter Lavecen," moet men in aanmerking nemen, dat hij met den titel van Graaf van Friesland geacht werd een recht te mogen laten gelden op al wat der Friezen land heette, hoezeer zijn gezag over het grootste gedeelte niet meer dan in naam bestond. Meer schijnt bedoeld te zijn B. III. vs. 574—576, waar gezegd wordt, dat deze Willem „Toter Lavecen sine dinghen te vrede sette ende lant ende steden berechte." Wel is waar is Willems opvolger, Floris IV, in zijne poging niet geslaagd om in Friesland een meer dan nominaal bewind te vestigen, doch hij beoogde de invoering van het leenstelsel, en dit lieten de Friezen zich niet welgevallen. Willem I, daarentegen, wilde zich als onmiddellijk vorst en vertegenwoordiger des Keizers beschouwd hebben, en de toenmalige Keizer was zijn vriend Philips van Zwaben.

Voorts vergete men niet, dat Melis Stoke in den grond de Sassen met de Friezen als één beschouwt, en dat hij (I. vs. 49) Lavece de grens van Nedersassen noemt. Welken zin nu zou het hebben, zoo men van de Sassen tot aan de Lauwers sprake? Neen! De Saksen hadden de *Elbe* tot grens; aan gene zijde van welke rivier het land der Slawen lag. Melis Stoke wil

Friesland en Saksenland als een en hetzelfde doen voorkomen, met deze onderscheiding evenwel, dat waar wat ongunstigs van land en volk te zeggen valt, hij de Friezen noemt. Dit komt sterk uit in de verzen 209 en 229 van het I^e Boek, waar hij van de oorlogen van Karel Martel gewaagt. Hier noemt hij de Saksen niet, maar wel Friesland, terwijl een handschrift, in het bezit van Prof. de Geer, waarin historische bijzonderheden verzameld zijn, en in hetwelk uit Maerlants *Spiegel historiael* overgenomen is wat daar over Holland is te vinden, het volgende geeft:

Marteel voer in desen tiden
Optie starcke Sassen striden,
Ende heeft se onder gedaen,
Zassen toter Elven mede.

Hier lezen wij zeer verkort wat Maerlant meldt in zijne III Partie, Boek VIII, Hoofdst. 63. vs. 47—68. Ook Maerlant noemt alleen de Sassen en niet de Friezen, en wel in vs. 65, waar wij vinden *Ende Sassen ende der Elven mede.* Hier zal voorzeker *Sassen toter Elven mede* gelezen moeten worden [1]).

Wat eindelijk de aanteekeningen onder den tekst betreft, in aanmerking nemend, dat deze uitgave niet bloot strekt om aan philologen stof tot hunne taalkundige opmerkingen te verschaffen, maar vooral ook

---

1) Ik wil hier niet verzwijgen, dat mijn ambtgenoot, Prof. de Geer, het *Lavece ofte Elve* dus verklaart, dat tweederlei Friesland bedoeld zou zijn, het eene *tot de Lavece*, dat is, dat deel van Friesland, waarover zich het gezag der Hollandsche Graven uitstrekte, en het andere *tot de Elve*, welke de grens van al het volk van Frieschen stam uitmaakte.

om door geschiedkundigen, die in de taal der dertiende eeuw niet allen even bedreven zijn, geraadpleegd te worden, zoo heb ik aan den voet der bladzijde menig woord of woordvorm, evenwel zonder nader betoog, verklaard, waar voor ingewijden in het Middelnederlandsch, die tegenwoordig vooronderstelt moeten worden zeer talrijk te zijn, gansch geene verklaring noodig ware.

II.

Ik heb het handschrift A. als tekst laten afdrukken, op grond dat ik daarin een afschrift meen te mogen erkennen van de eindredactie niet alleen, maar zelfs van het exemplaar, dat den Graaf Willem III heeft toebehoord, en eenen Heer van Polanen zal toevertrouwd zijn om het te laten afschrijven. Doch daarom is dit handschrift niet het nauwkeurigst geschrevene te achten. Verre daarvandaan. Gemeenlijk is Codex C. vrij van de menigvuldige fouten, door den afschrijver van A. begaan, en wat Codex B. aangaat, dit komt, behoudens enkele afwijkingen, die niet in het voordeel van dat handschrift zijn, met C. overeen. Dus is Hs. C. van de drie met de meeste nauwkeurigheid vervaardigd. Zoo doende staat de verdienste van de drie afschriften als zoodanig in omgekeerde rede tot het uiterlijk, daar Cod. A. naar het uitwendige voorzeker het zorgvuldigst bearbeide en ingebondene, en Cod. C. het minst keurige handschrift is.

De overeenkomst tusschen C. en B. kan daardoor veroorzaakt zijn, dat beiden van eenzelfde exemplaar, of, zoo van verschillende exemplaren, althans van ééne redactie hebben afgeschreven, — of wel hierdoor dat het exemplaar van het eene Codex van dat van het andere is afgeschreven. Een paar bijzonderheden wet-

tigen het vermoeden dat B. van het exemplaar van C. dat wij bezitten, is gecopieerd. Immers lezen wij B. VI, vs. 1198 (bij Huydec. 1199) in B., in plaats van „van den verradre hermanne van Woerden ende meer nochtanne," het onzinnige: „van den verrader ismanne van Woerden ende mē nochtanne." Deze verkeerde lezing nu blijkt veroorzaakt te zijn door onduidelijk schrift van C. Daar toch vinden wij de eerste lettergreep van *hermanne* (met de verkorting *h'*) dus geschreven, dat er licht *ismanne* uit gelezen kon worden, en boven *me* (d. i. *meer*) is het teeken, dat een uitgelaten *n* aanduidt, geschrapt, zoodat er *me* (d. i. *meer*) en niet *men* gelezen wordt. — De afschrijver van B. schijnt zijn model gezien te hebben voordat het teeken, hetwelk eene uitgelaten *n* aanduidt, boven de *e* was uitgeschrapt, en heeft dus *mē* (d. i. *men*) geschreven. Voorts in vs. 480 B. IX ontbreekt in C. *dages*. Dit woord ontbrak ook in B., maar hier is het boven den regel bijgeschreven. Dus is hier een in het voorbeeld ontdekte fout hersteld. Blijk genoeg, dat de afschrijver van B. het handschrift C. met de fout voor zich gehad heeft. Boek VIII, 757, waar *wederstoet* moet gelezen worden schrijft C. *wederstont*, en B. *wader stout*. Maar *weder* is in C. geschreven, alsof er vroeger *wader* gestaan heeft. Dus heeft ook hier B. ons exemplaar van C. voor zich gehad.

De drie handschriften, allen behoorende aan de Koninklijke Bibliotheek, wier bibliothekaris ze ons met volkomen welwillendheid ter collatie afstond, zijn van het eind der veertiende eeuw. Aan het eind toch van Codex A. vindt men, door dezelfde hand met dezelfde pen en inkt, als het voorgaande, eenige rijmen geschreven, die, daar zij ter rechtvaardiging van het bedrijf van Gerard van Velzen strekken, even oud schijnen als de gedichten over den dood van Graaf

Floris, welke voorzeker dagteekenen uit den tijd van Albrecht van Beieren en den moord van Aleid van Poelgeest, toen een deel van den Adel recht tegen den landsheer meende te mogen doen gelden, en dus de daad van Gerard van Velzen verschoond wilde zien. Ter nadere bepaling van de dagteekening van dit afschrift kan dienen, dat zich zekere Wouter de Clerc in eenige slotrijmen als afschrijver noemt, zeggende zijn afschrift verkocht te hebben aan Jan van Polanen, dien Huydecoper op goede gronden in het eind der veertiende eeuw meent te moeten plaatsen. Een en andermaal vindt men in dit handschrift de Opperduitsche *ch* in plaats der nederd. *k* of *ck*, als *pach*, *sach* (*zak*), *streech*, en *w* in plaats van *v*, welke letter, in den Hoogduitschen mond eenigermate als *f* luidend, beter door *w* afgebeeld kon schijnen. Dit is voorzeker daaraan te wijten, dat het Handschrift in het Beiersche tijdperk vervaardigd is.

Wat betreft den ouderdom van Codex C., daar leest men onder aan de laatste bladzijde twee regels (de tweede is van onderen voor een deel afgesneden): per manus Mathei Gerardi Pastoris (misschien staat er Prioris) in Naeldwijk. Anno MCCCXC, Feria sexta post Pentecosten.

Ook daarom verdiende Handschrift A. als authentieksten tekst afgedrukt te worden, omdat het, hoezeer niet bestendig, de oudste en wettigste taalvormen bewaard heeft: bij voorbeeld, *vader* in den genitief, den infinitief in den datief op *e*, zwakke imperfekten met de vokaal van den ouden vokalischen stam vóór den uitgang, als *ontscepede*, waar de andere *ontscepte* hebben. In A. leest men gemeenlijk den vorm *de* voor *die*. Waar Boek IV, 48 in A. *graefnede* gelezen wordt, hebben C. en B. *gravinne mede*, alsof hun die vrouwelijke vorm vreemd was voorgekomen.

Voorts mag men het er voor houden, dat, naarmate de afschrijver van Handschrift A., blijkens zijne vergissingen, minder zelfstandig is, hij zich nader aan de spelling van den auteur zal gehouden hebben. De afschrijvers van C. en van B., daarentegen, volgen blijkbaar meer hun eigen inzicht, ja! in handschr. B. treedt met B. IV, vs. 504 een ander afschrijver op, kennelijk, ook uit den vorm der letter *z*, een Overlander, hetgeen in het Beiersche tijdperk niet vreemd is. Deze nu volgt in menig woord eene Hoogduitsche orthographie. Allengs verdwijnen de sporen van die vreemde spelling, alsof de vreemdeling van lieverlede aan de Nederlandsche schrijfwijze gewend was geraakt. Zoo vindt men B. VII, vs. 697 nog *boerch*, en daarna nog slechts een enkel maal een overlandsche spelling.

Een opmerkelijk bewijs van de grootere zelfstandigheid der afschrijvers van C. en B., in onderscheiding van Wouter de Clerc, den afschrijver van A., zien wij in de omstandigheid, dat in Boek X het woordje *ic*, in A. voorkomend, in C. en dus ook in B., vaak veranderd is in *hi*. Het is, alsof de afschrijvers in den derden persoon van den auteur begrepen te moeten spreken, en zij zich dus zelfstandiger dan Wouter tegenover hem gevoelden.

Van de afhankelijkheid van dien Wouter getuigt, dat hij, trouwens voorzeker op last van den Heer, die hem te werk stelde, aan het einde die dichtregels toevoegt ter rechtvaardiging van Gerard van Velzen, wel in overeenstemming met den geest der Polanens in dien tijd, maar in volslagen strijd met geest en streven van den auteur, dien hij òm des loons wille had afgeschreven.

Hoe de afschrijver, aan wien wij Cod. C. danken, zich ook meer verwijderd van de verhaalde feiten gevoelde, verraadt hij door in de plaats van het IV

Boek, waar Melis Stoke zich in de gedachten tot Herman van Woerden wendt, het *wiltstu* van A. (vs. 1177) te veranderen *woudstu*, hoezeer hier de tegenwoordige tijd des werkwoords niet gebezigd werd omdat de auteur in den tijd der gebeurtenis zelve sprak, maar omdat hij den Heer van Woerden, als ware hij tegenwoordig, bij rhetorische figuur, aanspreekt. Evenzoo vindt men in A. Boek V, vs. 798 *doedi*, waar C. en dan ook B. *dedehi* hebben; in A. Boek IV, vs. 54 wordt van de tante van Floris V gezegd: *zij berecht*, trouwens in praesenti historico; intusschen verandert C. en op zijn voorbeeld B. den vorm weder in *berechte*, alsof hij wil te kennen geven, dat het een' lang verloopen tijd betreft.

Maar al is het nu, dat de afschrijver van handschrift A., wat de spelling aangaat, zich aan het exemplaar, dat hij copieerde, gehouden zal hebben, en die van C. en B. eigen inzicht gevolgd zijn, toch blijft geen der drie zichzelven steeds gelijk. Uit geen der drie, zelfs niet uit A. laat zich derhalve eene orthographie, die door Melis Stoke zelven bestendig aangewend zou zijn, afleiden, zoo men al aannemen mag, wat geenszins waarschijnlijk is, dat die kroniekschrijver zich eene steeds trouw in acht genomen schrijfwijze heeft eigen gemaakt. — Soms vindt men in een en hetzelfde vers hetzelfde woord verschillend gespeld, b. v. B. IX, 1245 (bij Huydec. 1247) in A.: ghecoppelt zide an side, en den rijmklank in het eene en in het andere vers verschillend geschreven. Zoo rijmt B. II, 267 in A. *torne* op *voerne*, in B. *toerne* op *vorne*, in C. *toerne* op *voerne*. In Boek IV, vs. 2 (Cod. A.) rijmt *woort* op *vort*. Hier is, bij vergissing, in plaats van *sone voort*, tweemaal het laatste woord geschreven, en wel eerst gespeld *voert* en dan *vort*. Dus zoeke men geene fijne gronden voor verschil, waar blijkbaar willekeur heerscht. Anders

zou men wellicht, in het bovenaangehaalde *ghecoppelt zide an side* den grond der verschillende spelling van *zide* (*side*) kunnen zoeken in de voorgaande letter, die voor het eene (*zide*) eene harde, voor het tweede (*side*) eene vloeibare is. Doch dan zou men moeten aannemen, dat de *z* hier een' scherpen en de *s* een' zachten zisklank vertegenwoordigde.

En wat de aanwending van oudere vormen aangaat, ook C. en B. hebben soms den oorspronkelijkeren vorm van den datief als anderszins. Soms hebben de drie handschriften den ouderen en den lateren vorm dicht bij elkander. Dat in de grammatische vormen geen gelijkmatigheid heerscht, daarvan vinden wij een sterk sprekend voorbeeld in Boek V, vs. 172 en 173: in 't eerste lezen wij *an haar doen*, in 't andere *an haren doene*.

Al is het, dat wij den tekst van handschrift A. hebben laten afdrukken, toch hebben wij, waar de afschrijver zich blijkbaar vergist, en een woord gedachteloos nedergeschreven of een vers overgeslagen heeft, de betere lezing of het overgeslagen vers in den tekst opgenomen, evenwel niet zonder van de verandering bij de varianten kennis te geven. Onder die varianten hebben wij gedurig, en veeleer te overvloedig dan te karig, een telkens voorkomend verschil in spelling aangeteekend.

Op een drietal plaatsen van het eerste Boek ontmoet zich Melis Stoke met het hoofdst. 45 en 46 van het eerste Boek van de IV Partie van Maerlants Spiegel historiael. Zie de Inleid. door Prof. de Vries gesteld voor dat werk, bl. XXVII. Maarlant is hier door Melis Stoke afgeschreven. Waar de lezing eenig verschil vertoonde, heb ik zulks onder de varianten vermeld. — Ook de onuitgegeven Kroniek (verzamelband) in bezit van Prof. de Geer van Jutfaas ontmoet zich (wij

zeiden het reeds) op een enkele plaats met Melis Stoke; doch die plaats is van Maerlant en niet van Melis Stoke afgeschreven.

De Heer Mr. S. Muller vermoedt, dat de Heraut een tekst van Melis Stoke voor zich gehad heeft, vollediger dan die ons bekend is [1]). Maar de verzen, die hij bij den Heraut meer vindt dan hetgeen in M. St. IV na vs. 292 gelezen wordt, treft men aan in Codex C. en B.

Intusschen mag men vragen, of er geene andere Codices, dan die, welke wij bezitten, van onze Rijmkroniek bestaan hebben. Werkelijk is er een fragment uitgegeven door Clarisse in *Verhand. van de Maatsch. v. Letterk. te Leiden* (II. 2. p. 242), gevonden op twee perkamenten foliobladen met drie kolommen, en bevattende de verzen 993—1580 van Cod. A. De regels van het begin en van het einde van dat fragment vond Clarisse in de uitgave van Huydecoper niet terug: dus moest hij vermoeden, dat het tot een ons onbekend Codex behoorde. Maar in ons Codex C. vindt men die regels, door Huydecoper niet medegedeeld, wel degelijk terug. Elders vond Clarisse in dit fragment eenige regels, die hij voor een inschuifsel van den afschrijver houdt; doch men zie in mijne aanteekening op B. III, vs. 1105 wat daarvan te denken is.

Het verschil tusschen Codex C. en het fragment van Clarisse, steeds door ons onder de varianten aangeteekend, is niet grooter, dan de vrijheid van een' niet gansch slaafsch copiïst medebrengt: steeds b. v. vindt men *tooch* voor *trac*. Een enkele maal komt het frag-

---

1) *Die Holl. Cronike v. d. Heraut*, door Mr. S. Muller Fz. (in Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk. Reeks III, D. II. St. I. p. 83).

ment met A. overeen; te weten in vs. 1266 waar het met A. *onsede* (de betere lezing), en C. *onvrede* heeft.

Een ander fragment, de verzen 359—510 van het VIe Boek bevattende, geschreven in twee kolommen in quarto met 38 verzen op elke kolom, en mede tot schutblad gediend hebbende, is door Bormans medegedeeld in *Compte rendu de l'Acad. de Belg.* (II Serie, VI Bullet. 1854. p. 99—106). Ook dit fragment noopt ons niet tot het bestaan van een Codex van de ons bekende verschillend te besluiten, aangezien het overeenkomt met den tekst van A., wederom behoudens de vrijheid van een niet slaafsch copiïst.

De fragmenten, die Boehmer (*Fontes rerum Germ.* II. p. 416—432) geeft, zijn van Huydecopers uitgave afgedrukt.

Bovendien teekent Mr. S. Muller in de verdienstelijke *Lijst van N. Nederl. Kron.* (Werken van het Hist. Gen. N. Ser. N°. 31) aan, dat een fragment van 38 regels uit het VIIIe B. in de bibliotheek van Prof. Serrure is voorgekomen. Nasporingen op de Universiteitsbibliotheek te Gent en bij den zoon van wijlen dien Hoogleeraar, op mijn verzoek bereidwillig geschied, hebben tot geen resultaat geleid.

Ten slotte een woord over de vroegere uitgaven.

De eerste is van Janus Douza (Johan van der Does), Amsterdam 1591, in folio. De eerste druk dezer uitgave is thans zeer zeldzaam, daar de exemplaren door een ongelukkig toeval grootendeels verbrand zijn. Zij is in 1620 herdrukt bij H. v. Wouw, te 's Gravenhage, mede in folio. Aan Douza was de naam van den auteur nog niet bekend. Deze is eerst bekend geworden, toen door Scriverius het handschrift A. ontdekt was, waarin de opdracht aan Graaf Willem III

voorkomt, in welke de schrijver zich noemt: *Melis Stoke, u arme Clerc.*

De tweede uitgave is van Alkemade, met aanteekeningen en bijvoegselen voorzien, Leiden, 1699, in folio. Hoe weinig deze uitgever bevoegd was, om verklarende aanteekeningen aan den tekst toe te voegen, is door Huydecoper meer dan voldoende in het licht gesteld.

De derde is Balthasar Huydecoper. Hij had de handschriften A. en B. in eigendom. Bovendien haalt hij nog lezingen aan uit U. en T. Met deze letters zijn echter geen Handschriften bedoeld. Met U. wordt aangeduid de uitgave van Douza, die het handschrift C. had laten afdrukken, en op den kant met de letter T (beginletter van *'t ander*) lezingen aanduidt van een papieren handschrift door Jacob Blondel van Aalst van den ondergang als scheurpapier, waartoe het veroordeeld was, gered. Deze lezingen nu worden door Huydecoper als in T te vinden, vermeld. Nog verdient hier medegedeeld te worden, — dat waar Huydecoper woordverklaringen van eenen *Seb.* aanhaalt, hij *Sebastiaen* bedoelt, den auteur der korte aanteekeningen op den kant van Douza's uitgave. In zijne aanteekening op vs. 1145 van het derde Boek maakt Huydecoper die anders raadselachtige verkorte aanwijzing duidelijk. Eene andere wijze van aanhaling bij Huydecoper behoeft voor den lezer thans mede opheldering. Hij spreekt, namelijk, van het Chronicon Egmondanum als geschreven door *Meerhout.* Waar hij Meerhout noemt, bedoelt hij dan ook dat Chronicon. Maar zijne meening, dat Meerhout de schrijver van het Chronicon zijn zou, berust op eene dwaling, door Kluit, in zijne *Historia critica Comitatus Hollandiae* etc. ad lectorem XXIII aangewezen, waar hij zegt: natus est error ex eodem meo M. S. cujus in fronte, ut videtur manu J. Douzae, leguntur verba: olim fuit P. Meerhoutano.

Dus is Meerhout de vroegere bezitter van het handschrift, niet de auteur van het geschrift. Hij was rector van het Gymnasium te Amsterdam, in het eind der zestiende eeuw.

Kluit [1]) en van Wijn [2]) betreuren, dat Huydecoper zoo weinig nauwgezet in de uitgave is te werk gegaan, en wenschen, dat het handschrift A. gansch onveranderd bij eene aanstaande uitgave worde medegedeeld.

In de handschriften is de Kroniek niet in Boeken verdeeld. Wij hebben de verdeeling in Boeken, zooals zij bij Huydecoper gevonden wordt, behouden [3]).

---

1) *Hist. Crit.* I. 448. 2) *Histor.* en *Letterk. Avondst.* p. 282.

3) Waar onder de varianten een woord door twee punten voorafgegaan, tusschen haakjes staat, beteekent dit, dat dit woord het rijmwoord van het andere is. Waar in de variant een woord tusschen haakjes staat, beduidt dit, dat de overigens gelijke lezing van O. en B. in dat woord hier in spelling verschilt.

EERSTE BOEK.

Omdat ic niet en wille,
Dat mijn sijn ligghe stil
Ende verderve mit ledicheden,
Willic u alhier ter steden
Segghen, wie de graven waren,
De hollant in haren jaren
Hadden onder haer bedwanc,
Ende hoe verre dat haer ganc
Met rechte gaet in Vrieslant,
Alsoo als icket bescreven vant
In den cloester tEcghemonde,
In Latine in vraier orconde,
Sonder favele sonder lieghen
Ende sonder iement te bedrieghen:
Wantet dinket mi wesen scande
Dat de lieden vanden lande

vs. 2. C. mine sinnen yet leggen stille. B. minen ..... legghen stille. Tusschen *minen* en *legghen* zijn eenige letters uitgesleten, er schijnt gestaan te hebben *sin yt*. vs. 3. C. verderven ledichede. 4. C. wil ic stede. 5. C. die. 6. C. en B. Die. Dus in 't vervolg gemeenlijk, waar A. *de* heeft. 10. C. ic bescreven. 11. C. en B. tEgmonde. 12. C. vrayer, B. vraeyer. 14. C. en B. Sonder yernent. 15. C. het dinct. B. dunct. 16. C. liede B. lude.

---

vs. 2. *mijn sijn*, d. i. mijn zin, het vermogen van mijnen geest.

Ander giesten vele weten
Ende si des hebben vergheten,
Wanen si selve sijn gheboren
Ende wie si waren hier tevoren,
Die tlant wonnen entie erve,
Daer si of nutten de bederve.
Dat willic hier doen weten,
Wie die lande hadden beseten
Hier te voren in ouden tiden,
Ende dit kortelike overliden.
Dese pine ende dit ghepens
Sendic u, heer grave Florens,
Dat ghi sien moghet ende horen,
Waen dat ghi sijt gheboren,
Ende bi wat redenen ghi in hant
Hebbet Zeelant ende Hollant,
Ende bi wat redenen dat ghi soect
Vrieslant, dat u so sere vloect.

vs. 17. C. Anders yeesten. B. Anders jesten. 19. B. Wane si selver. 21. C. en B. ende. 23. C. wil ic. 24. C. landen. 26. C. en B. cortelike. 27. C. en B. pine. 28. C. en B. gheve ic den. 29. C. en B. moghet sien. 30. C. en B. Wanen. 31. C. reden. 32. C. en B. hebt. 33. C. en B. reden ghi oec zoect. Gemeenlijk schrijft B. *z* waar A. *s* heeft. 34. C. en B. u zere.

---

vs. 17. *giesten*, d. i. het latijnsche res gestae. Men vindt dit woord op verscheiden wijzen geschreven: *geesten*, *jeesten*, *yeesten*, *yesten*.

vs. 22. *bederve*, d. i. *behoefte*, wat zij behoeven tot hun bestaan.

vs. 26. *overliden*, eigenlijk *overgaan*, d. i. doorloopen, verhalen.

vs. 27. *Dese—ghepens*, d. i. deze moeite en studie, te weten de vrucht daarvan.

vs. 33. *soeckt* d. i. tracht te overwinnen, vgl. vs. 53, en II, 552. III, 1530. VII, 727, 1089.

Hem bid ic, de noeit en began
Ende over ghemene man
Om te berechtene sette lansheren,
Dat hi mi dat moete leren,
Dat ic de waerheit so verclare
Dat men weten moete dat ware.
Ouden boeken horic ghewaghen,
Dat al tlant beneden Nimaghen
Wilen Nederzassen hiet,
Also alst de stroem versciet
Van der Mazen ende van den Rine;
Die Scelt was dat westende sine,
Also als si valt in de zee;
Oest streckende mijn no mee
Dan toter Lavecen ofter Elven.
Die keysere van Romen selve
Ontsaghen menichwarf dit lant,
Want menre wreet volc ende sterc in vant
Entie quaet te zoekene waren.
Dicken quamen si met scaren
Om dat Roomsche rike te cranken
Ende verheerden de Rijnvranken.

vs. 35. C. en B. biddic die noyt beghan. 37. C. en B. Om berechten. 38. B. leeren. 41. C. en B. hoer ic. 42. B. Nyemagen. 45. B. Masen — Rijn: sijn. 48. C. en B. min. 49. C. Lauece B. Lauwerse, C. en B. Elve. 50. C. en B. keyseren. 52. C. en B. mer — starc. 53. C. en B. ende die — zoeken. 54. B. Dicke. 55. C. en B. ryc. 56. B. den.

---

vs. 35. *de noeit en began*, d. i. den Oneindige.

vs. 43. Nederzassen. Zie Inl. bl. IX.

vs. 44. *versciet*, verl. tijd van *versceiden*, afdeelen.

vs. 49. In den tekst staat: *Laveten*, vergel. Inleid. bl. LXXX-LXXXVII.

vs. 53. *zoekene*, zie aant. vs. 33.

Wiltenborch hiet haer hoeftstat,
Daer tvolc menich jaer in sat.
Na ons heren gheboernesse
ccc jaer zestich ende zesse
Wort keyser Valentiniaen;
Goet kersten was hi sonder waen.
In sinen tiden waren si ghetoghen,
De Nederzassen, ende wilden poghen
Te nederne de Roomsche ghewelt.
Daer beghincse op een velt
De keyser ende wan hem an
Haer scepe ende menighen man
Int Nederlant neven den Rijn.
Doe wan hi voert met siere pine
Haer lant, dat noch sere is vast,
Ende setter in so menighen gast,
Diese ghiselden ende dwonghen
Te dienen der Roomscher thonghen.
Dus mosten si den zeghe verliesen.
Die Nederzassen heten nu Vriesen.
De name wanic dat ierst vant
Rome, wantets een cout lant.
Heidijn bleven si noch hiernaer,
Meer dan driehondert jaer,

vs. 57. C. en B. Wiltenburch. 58. C. Dat tfolc. 59. B. gheboernes: zes. 62. C. kerstijn. 65. nederen. B. roemsche (*zoo ook elders*). 67. in C. *de letters vóór* ende van *uitgewischt*. 68. C. menich. B. hare. 69. C. rine C. vort met sire. B. pijn. 72. C. somighen. B. zetteder in zommighe. 76. C. en B. Vriesen. 77. C. en B. eerst C. dien. 78. C. en B. hets. 79. C. en B. Heyden.

---

vs. 65. *Te nederne*, d. i. te vernederen, ten onder te brengen.
vs. 66. *beghincse*, d. i. viel hun onverhoeds op het lijf.

Ende dienden heidinen lantsheren,
Eer dat si hem wilden bekeren.
Nu worden sider moghendelike
Die koninghe van Vrancrike
Heren, over al Duutsche lant,
Also dat in haer hant
Vrieslant quam als ghi moghet horen.
Want Pippijn, van Harstelle gheboren,
Die tsweert van Vrancrike droech,
Hadde oerloghen ghenoech
Jeghen Rabboude, den Goeds viant,
De hertoghe was van Vrieslant,
So dat hine verwan met eren
Int carnacion ons heren
vi hondert twintich ende viere.
Doe sende hi inden lande sciere
Willebroerde, de eerste bekeerde
Die Vriesen ende gheloven leerde.
Tote Westcappel dat hi quam,
Daer hi aenbeden vernam
Mercuriuse over enen god.

vs. 81. C. heydijn. 82. *ontbreekt* in B. 83. B. zeder. 84. C. vrankerike. B. coninghen van vranckerike. 85. B. duutslant. 86. C. hant. B. hoer hant. 87. C. en B sult. 88. C. herstelle. B. harstele. 89. C. en B. Diet zwaert van Vranckeric. 90. C. Hi had orloghen. B. Hi hadde orloghe. 91. C. en B. roboude gods. 93. B. eeren. 95. C. en B. XC. 97. C. Willibrorde. B. Willeboerde. C. en B. eerst. 98. C. en B. tghelove. 99. C. en B. Tot west cappelen. 100. C. en B. aenbedende. 101. C. Marcuriose eenen. B. Mercuriose.

---

vs. 86. In den tekst staat: *lant.*

vs. 100, 101. *Daer hi aenbeden vernam Mercuriuse* (in den tekst staat *Mer cruuswise*) *over enen god*, d. i. waar hij Mercurius als God zag aanbidden.

Dat beelde doer ons heren gebod
Brac hi, ende hevet tfolc ghescouden;
Maer dat hevet hi swaer ontgouden,
Want een, de Mercuriuse wachte,
Sloeghen in sijn hoeft onsachte,
Dat hi storte daer sijn bloet.
Nochtan predicte hi metter spoet
Twoert ons heren, als Gods seriant,
Vanden westende van Vrieslant
Oestwaert duer de lande recht
Onthierende hi quam tUtrecht,
Dat Wiltenborch hiet te voren.
De afgode dede hi testoren,
Ende maecter ene kerke mede,
Misse te horen den kerstinede
Ende daer toe ons heren woert;
Ende wanten te Romen inde poerte

vs. 103. B. volc. 104. C. Mer — sware. B. Mar. 105. B. wachten. 106. C. sloechen. B. ende sloghen. 107. C. en B. storte sijn. 108. C. mitter. 109. C. en B. als een stout serjant. C. twort. 111. C. en B. doer. 112. C. onthier dat. B. onthier went. 114. afgoden — te voren. 115. C. een. 116. C. en B. die kerstynhede. 118. C. ende wanten. B. ende vant.

---

vs. 103. *ghescouden*, of *ghescholden*, d. i. gewraakt.

vs. 112. *onthierende*, d. i. tot dat. Nog hoort men wel eens *tot hier ende toe.*

vs. 114. *dede hi testoren*, d. i. testoorde hij. *Testoren* (h. Hoogd. *zerstören*) beteekent *vernielen.*

vs. 116 en 117. Versta: waar de Christenheid (d. i. de Christenen) de mis en het woord des Heeren zouden hooren.

vs. 118. *Ende wanten*, d. i. ende want hem in den tekst staat: *Ende wanderde*

Sergius de pauwes benediede
Ende hine aertsche bisscop wiede
Te prediken ons heren woert,
Sette hi tUtrecht inde poert
Den bisscopstoel, ende besat
Als aertsche bisscop eerst de stat.
Ende noyt seder overeen
En was daer aertsche bisscop geen.
Inghels was Willebroert becant,
Gheboren van Noorthumberlant;
Ende want de Ingels sijn gewassen,
Als men leest, van Nederzassen,
Conste hi de bet de Vriessche tale:
Dat mach elc man proeven wale
Int carnacioen ons heren,
Als ons vraie historien leren,
Seven hondert tiene ende viere
Starf Pippijn, de stoute fiere,
Die gheboren was van Haerstelle,

vs. 119. C. en B. paeus. 120. C. aertsbisscop. B. aertbiscop. 121. C. predeken. B. predecken. 122. C. en B. Sette tutrecht. 123. B. bisscops. 124. C. aertsbisscop. B. aertbisscop. 126. C. en B. Ne wasser aertsbisscop (aertbisscop) negeen. 127. C. Willibrord. B. Wiltenborch. 128. C. en B. noerthomber. 129. C. en B. dinghelsche. 131. C. en B. te bet. 132. C. proven. B. proven wael. 133. B. heeren. 134. C. en B. vraye ystorie. B. leeren. 136. C. en B. puppijn. C. die stoute die fiere. 137. C. herstelle. B. herstele.

---

vs. 122. De zin is: naardien de Paus hem tot aartsbisschop gewijd had om 's Heeren woord te prediken, vestigde hij den bisschopsstoel te Utrecht.

vs. 125. *overeen*, d. i. onafgebroken.

vs. 131. *de bet*, d. i. te beter, derhalve vrij goed.

Ende liet enen zone; gheselle
Was hi des vader van hoghen doene:
Karel Marteel hiet hi, de koene,
De menighe stoute vromichede
Op de felle heidine dede.
Tien tiden lesen wi ende in dien daghen
Waren vele bisscoppen, de plaghen
Te vaerne after lande castien,
Omme van den mammerien
Te bekeren dat heidine diet,
So dat in dien tiden sciet
Van Sans de bisscop Wolfram,
Ende in Vrieslant dat hi quam
Prediken, niet als de blode,
Sodat hi den hertoghe Rabbode
Van Vrieslant so hevet belopen,
Dat hi hem kerstijn wil doen dopen.
Ende was ter vonten komen,
Ende hevet den enen voet ghenomen
Ende dien inde vonte gheset.

vs. 138. C. sone die gheselle. B. eene. 139. C. en B Des vaders was. 140. C. Karel matheel. B. Kaerl mantheel. C. en B. hiet die gone. 141. C. en B. scone. 142. C. en B. heiden. 145. C. en B. varen. 146. B. om van die onnutte mameren. 147. C. en B. theiden. 151. C. predeken. 152. C. en B. robode. 154. C. en B. hem wilde doen dopen. 155. B. te. 156. B. eenen. 157. B. die in die vonte. C. en B. ghesat.

---

vs. 139. In den tekst staat: *wader*.

vs. 146. *mammerien*, d. i. afgoden en hunnen dienst.

vs. 147. *diet*, d. i. volk.

vs. 149. *Sans*, d. i. de stad Sens in Champagne.

vs. 153. *belopen*, d. i. druk bezocht en met zijne vermaningen vervolgd.

Doe vraghedi, eer hi voert ginc bet,
Weder dat sine vorders waren
Meer onder der saligher scaren,
So inder hellen ghevallen neder.
Sente Wolfram antwoerde weder,
Dat sine maghe waren verloren,
De heidijn storven daer te voren.
Rabbout sprac: so en mach ic niet
Mier gheselscap, wats ghesciet,
In der hellen niet begheven,
Ende metten lettel aermer leven
In hemelrike sonder waen,
Die mi een twinc niet en bestaen.
Uter vonten hi den voet uuttoech
Ente duvel, diene bedroech,
Die hem viele goets behiet,
Ne hilt hem vorwaerden niet;

vs. 158. C. en B. bat. 159. B. worders. 160. C. en B. die zalighe. 162. B. sinte. C. S. Wolfram andwoerde hem. 163. C. en B. maghen. 165. C. en B. robout sprac ic en mach. 166. C. mine. B. mijn. 167. C. en B. hellen begheven. 168. C. en B. met luttel armen. 170. C. en B. mi twint niet. 172. C. en B. bedroech. 173. C. en B. vele. 174. C. en B. helt. C. en B. vorwaerde.

---

vs. 159. *weder dat*, d. i. *of*. Verkieslijk ware te lezen: *sire vorders*, welke genitief dan zou afhangen van *meer* (vs. 160).

vs. 161. *so*, d. i. *of*. *weder—so* = *of—of*.

vs. 166. *Mier gheselscap*, d. i. mijner gezelschap. Deze genitief hangt af van *begheven*. *gheselschap* beteekent *gezellen*, verwanten. *wats ghesciet*, d. i. wat des geschiede, hoe het zij.

vs. 168. *metten lettel aermer*, Chron. Egm. cum parvo numero pauperum.

vs. 172. Er staat in den tekst: *verdroecht*.

vs. 173. *behiet*, beloofde.

Want hi starf op den derden dach
Ende voer daer hi sine maghe sach.
Dit ghesciede, als wi leren,
Int carnacioen ons heren
Sevenhondert twintich ende achte.
Menich vanden Vrieschen gheslachte
Wert kerstijn, omdat dus verginc
Rabbouts des hertoghen dinc.
Want Willibrort ende Wolfram
Ende ander volc, dat mit hem quam,
Bekeerden dat Vriessche diet.
Sente Willeboert de versciet
Na ons heren gheboernesse
Seven hondert jaer dertich ende zesse.
Sente Bonifaes de ontfinc
Den stoel, sodat hi prediken ghinc
In Vrieslant tote Lavecen oest,
Ende hevet vermaent ende ghetroest
Al tfolc kerstindoem tontfane.
Te Dockinghen daer quamen hem aen
Die onbekende wilde Vriesen,

vs. 176. C. magen. 177. B. leeren. 180. B. vriesen. 181. B. wart. 183. B. Willeboert. 184. C. en B. ander gheselscap dat met. 186. C. Willibroord. B. Sinte Willeboert. 187. B. gheboernes. 188. C. en B. VII hondert XXX. 189. B. Sinte bonefaes. 190. C. predeken. B. preken. 191. C. toter lavecen. B. toter lauwers. 193. C. en B. kerstijndom toutfaen. 194. C. dokingen. 195. C. vriessen.

---

vs. 182. *des hertoghen dinc*, d. i. de zaak van of met den hertog Radboud.

vs. 191. In den tekst staat: *laveten.*

vs. 192. *ghetroest*, d. i. bewogen, doen besluiten.

vs. 195. *onbekende*, wellicht moet hier gelezen worden: *onbekeerde.*

Die ghelikẽ verwoeden riesen
Hem versloeghen ende sine ghesellen.
Dus, als ghi hier hoert vertellen,
Wies in Vrieslant die kerstijn wet
Ende worden ghetemmet ende gheset
Bi der Fransoisen moghenthede
Ende bi der predicacien mede,
Dat si kerstindoem ontfinghen,
Eer de Hollantsche graven opghingen.
Na Pippine, als ic hier voren seide,
De hertoghen Rabboden tonderdede,
Wort here sijn soen Karel Marteel,
Ende dwanc alle de lande gheheel
Van Vrieslant tot over Gheronde;
In Vrancrike ne mocht tier stonde
Altoes niemant coninc wesen,
Het en was altemael bi desen.
Ende als men hem boot de crone,
Seide hi: het waer noch also scone
Coninghe dwinghen ende jaghen,
Dan selve de crone draghen.

vs. 196. B. verwoede. 197. C. mit. B. versloghen met. 198. C. hort vertellen. B. tellen. 200. C. ghetemt. B. getempt. 201. B. fransoyser. 202. C. en B. predicacien. 203. C. kerstijndom. B. kerstendom. 205. C. en B. Na puppijn — ic voren. 206. C. en B. Die den hertoghe roboude onderleide. 207. B. manteel. 210. C. vrankerijc. B. vranckeric. 213. B. croen. 214. B. scoen. 215. C. en B. coninghen. C. en B. lagen. 216. C. crone te draghen. C. en B. als zelve crone.

---

vs. 196. *riesen*, onbesuisden.

vs. 202. In den tekst staat: *predicaden*.

vs. 210—212. In dien tijd (*te dier stonde*) kon in Frankrijk geen koning zijn, dan (*het en was*, d. i. tenzij) door hem, door zijn toedoen.

Dese starf in ons heren jaer
vii hondert ende xli, dats waer,
Ende liet sinen sone tlant,
Die cleine Pippin was ghenant.
Dese hevet die Vrancse crone ghenomen
Hem, de van Troyen waren comen,
Bi den pauwes Zakarien
Ende was deerste van der partien,
Daer hi uut was gheboren,
De ter crone was vercoren.
Al Duutsche ende tWalsche mede
Was onder sine moghenthede,
Ende Vrieslant was hem onderdaen.
Hi starf, als wi voer waer verstaen,
vii hondert ende achtentsestich jaer
Int carnacion Gods, dats waer.
Karel die grote nam moghendelike
Na den vader tkoninerike.
Onder sine moghenthede
Was al Duutsche ende tWalsche mede,
Beide Vrieslant ende Spaenghen,

vs. 220. C. en B. clene puppijn. 223. C. en B. paeus sacharien. 224. C. en B. die eerste. 226. C. cronen. 227. C. en B. alle die duutsche ende walsche. 228. C. en B. waren. 230. C. en B. vor. 232. C. en B. carnacioen Jesus. 231. C. en B. LXXII. (Dit vers 231 gaat in B. aan 232 vooraf). 233. C. moghentlike. B. Kaer — moghenlike. 236. C. en B. waren alle duutsche ende walsche. 237. C. en B. beide *ontbreekt*.

---

vs. 222. Dat is, ontnomen aan hen, die van Troije gekomen waren, namelijk, de Merovingen, die met de Franken door middeleeuwsche schrijvers gezegd worden van de koningen der Trojanen af te stammen

vs. 223. In den tekst staat *zakanen*.

vs. 232. *Gods*, d. i. van Jezus Christus.

Lombaerdien ende Almaengen;
Sassen heeft hi driewerf testoert,
Ende predicte hem ons heren woert
Ende deedse kerstindom verkiesen.
Van desen beroemen hem de Vresen
Dat si waren ghescouden vri:
Want in sinen tiden, segghen si,
Waren si so eighin als ende als,
Dat si strop droeghen omden hals.
Ende om dat si hem Rome wonnen,
Dat wi ghevinden niet en konnen
In ghenen ystorien bescreven,
Soude hise vri hebben ghegheven.
Wi vinden, dat hi Rome berechte
Ende hi ontlivede heren ende knechte,
Die den pauwes Leven blenden;
Noeit en lasen wi noch en kenden,
Dat Karel de stat van Romen belach

vs. 238. B. Lomberdien. 239. B. warf stoert. 240. C. en B. predecte ons. 242. B. beromen. C. en B. vriesen. 243. C. en B. ghesculden. 244. B. tijt so seggen. 245. C. en B. si eygen. 246. C. dat si stroppen droegen an den. B. ende dat si stroppen drogen an den. 248. C. en B. connen. 249. C. en B. ghene ystorie. 251. C. en B. romen. 252. C. en B. ontlyfde. 253. C. en B. paus lewen blende. 254. C. en B. noyt ne lasen wi no en kende. 255. C. en B. bezach. B. kael.

---

vs. 245. *als ende als*, d. i. alles en alles, geheel en al.

vs. 247. Melis Stoke bedoelt hier de overlevering, dat Karel de Groote Rome, onder het bewind van Paus Leo, door toedoen der Friezen ingenomen zou hebben. Zie Maerlant, Sp. hist. P. III. B. VIII. c. 93. vs. 115–222.

vs. 253. *pauwes Leven blenden*, d. i. den Paus Leo blind gemaakt hadden.

Tote an sinen sterfdach,
Noch vanden Vriesen ende sprect boec niet:
Het waer bescreven, waers oec iet.
Karel wort keyser met eren
Int carnacoen ons heren
viii hondert jaer ende twee.
xiii jaer een lettel mee
Was hi keyser ende leve voerwaer
Mijn dan lxxii jaer.
Na hem quam Lodewich, sijn soen.
Keyser ende koninc was de gone
Omtrent xxvi jaer.
Die Vriesen gaven hem openbaer
Beide dienst ende tribuut.
Al des vader rike uut ende uut
Helt hi al, meer ende minder.
Dese starf ende liet dre kinder,
Die niet en konsten vriendelike
Ghedelen des vader rike,
Ende quamen omme tenen wighe

vs. 256. B. starf dach. 257. C. en B. vriesen sprect hi niet. 258. C. en B. waers iet. 259. C. en B. Keyser oec met. 262. C. luttel. 263. B. levede vorwaer. 264. C. en B. Min. 265. C. lodewic sijn sone. B. lodewijc. 266. B. die goen. 268. B. vriese. 270. B. vaders. 271. C. meerre. B. meere. C. en B. hilt. 272. C. sterf. 273. C. en B. conden. 274. B. ghedeele. — vaders. 275. C. en B. om.

---

vs. 258. *waers oec iet*, d. i. als er iets van was, als het eenige waarheid had.

vs. 270. *uut ende uut* voege men bij *des vader rike:* 't geheele gebied zijns vaders hield hij *meer ende minder*, dat is, nagenoeg, vrij juist, in zijn geheel.

Bi Autsore mit groten prige,
Die twe jonxte jegen den ouden,
Dat si svaerlike al ontgouden:
Want Vrancrike verloos te vele
Opden dach in den nijtspele,
Ende nieman wan daer zeghe mede.
Na den wighe maecten si vrede,
Ende Lotaris, die douste was,
Bleef keyser ende hadde, als ic las,
Romen ende tlant van Lombaerdien,
Ende hierover de stede vrie
Mets, ende Oestrike al ghemene,
Dat Lootrike nu heet al rene.
Kaerl, de doutste daerna was,
Hadde dat lantscap, als ict las,
Dat nu bewesten der Mase leghet:
Hollant, Brabant, Vlaendren men seghet,
Al westom neven der zee

vs. 276. C. en B. autsurre. C. en B. prighe. 277. B. jonxste. 278. C. swaerlic alle. B. swaerlic allen. 279. C. en B. vranckeric verloes daer vele. 280. C. tghinc met hem uten spele. B. In denselven nijtspeel. 281. B. niement. 283. C. en B. lotarijs. 284. C. keyser also ict las. B. keyser so ict las. 285. C. en B. So had hi romen ende lomberdien. 286. B. ende here over. 287. C. Mes ende oestrike. B. Mens oestrike ghemeen. 288. C. lotriken nu heet al rene. B. nu al rene. 289. B. die outste. 291. C. en B. biwesten der masen. 292. C. en B. vlaendren brabant. 293. B. omme neven die.

---

vs. 276. *Autsore*, d. i. Auxerre. In den tekst staat: *prigen*. Prijg is strijdlust.

vs. 280. *nijtspel*, met ijver en felheid gespeeld spel, d. i. gevecht.

vs. 286. *hierover de stede vrie Mets*, d. i. daarenboven de vrije stad Mets. *Oestrike*, d. i. Austrie.

Neustren daertoe ende oec mee
Al toter Gheronden voort,
Lant, velt, rente ende poort.
Lodewyck, de die jonxte was,
Jonste de avonture das
Dat boven der Masen al was sijn
Ende al Duutsche lant over Rijn,
Sassen, Duringhen, Vrankelant,
Al vellet in sijn hant.
Hier latic van den Kaerlinghen
Mijn scriven bliven ende mijn dinghen,
Ende hebbe u bi dien gheseit
Die redene, de hier is voerleit
Om te toghene, hoe Vrieslant
Eerst quam in den Roemschen bant,
Ende om te paiene hem van desen,
Dat si emmer vri willen wesen,
Ende sonder here houden tlant:
Dat ic bescreven noyt en vant,

vs. 294. C. en B. Neustren daertoe oec mee. 295. C. gheronde vaert. B. gheronde voert. 296. C. en B. renten. 297. C. die die. B. die de jonxste. 299. C. en B. bi oester masen al. 300. C. ende alt. B. ende dat. 301. B. dueringhen vrankenlant. 302. C. viel het in sine. B. vielt het. 305. C. heb. B. bien. 306. C. en B. reden. 307. B. toghen. 309. C. payen. B. payeri. 312. B. noyt bescreven vant.

---

vs. 294. *Neustren*, in den tekst staat: Menstren.

vs. 297. *de die jonxte was*, zie Inleid. bl. XII.

vs. 302. *vellet in sijn hant*, d. i. viel het in zijne macht.

vs. 309. *om te paiene hem van desen*, d. i. om hen (de Vriezen) door een verstandig woord af te brengen van de meening, dat zij van ouds geenen landsheer hebben erkend.

Dat dies kerstijn volc oyt plach,
Seder dat anegijnc de dach.
Nu hoert daer ict al om began,
Hoe Hollant eerst grave ghewan.
Sijt des seker ende ghewes,
Dat de graefscap van Hollant es
Een stic van Vrieslant ghenomen:
Want als ons es te voren comen,
Als men screef viii hondert jaer
Ende vier ende sestich overwaer,
Kaerle de kalewe zekerlike,
De coninc was in Vrancrike
Ende van Vrieslant hadde een deel,
Begonste stichten al gheheel
Hollant ute sinen conincrike;
Want hi gaf enen Diderike

vs. 313. C. des kerstijn. B. des kersten. 314. B. Sint. — ghinc den. 315. B. ict om. 317. B. tes. Maerl. IV Partie. Cap. 45. vs. 9. (Zie Inleid. bl. xciii) Want sijt. 318. Maerl. Dat dat gravescap. 319. Maerl. Vrieselant. 320. C. alst ons te voren is. B. alst ons te uuren is. Maerl. Alse ons. 321. C. Doe men. B. Soe men. Maerl. Ende alse men screef ons Heren jaer. 322. Maerl. 800 en 63 over waer. 323. C. Karel die Kaluwe. Maerl. Kaluwe Karel. 325. C. had. 326. C. en B. begonste te. Maerl. begonste stichten al gheel. 328. B. eenen dederike. Maerl. gaeft.

Tusschen 328 en 329 heeft Maerl.:

Enen edelen man van groten magen
Alse wi den Jeesten horen gewagen.

---

vs. 313. *dies.* Deze genitief hangt af van *plach.* De schrijver zegt: dit heb ik nooit beschreven gevonden, dat een christenvolk ooit, *seder dat anegijnc de dag*, d. i. sedert het begin der wereld, dit in praktijk heeft gebracht, namelijk zonder heer hun land te bezitten.

vs. 321. *als men screef* 863. Zie Inleid. bl. ix.

vs. 326. In den tekst staat: *begonste.*

Dese lande, de wi alle tesamen
Noemen sullen in ouden namen,
Daer de hantveste dus of seghet,
Die tEcgmonde lach of leget:
„In der Drivoudicheden name
Kaerle — want Gode is bequame —,
De coninc is van Vrancrike:
Billic isset sekerlike
Der hoecheit (van) der coninccrone
Te eerne met milden lone
Die onse vrient sijn ende ghetrouwe.
Des willic, datmen dit bescouwe.
Ende kenlic het sie jonghe ende oude,
De hem an de kerke houden,

vs. 329. C. en B. alte samen. Maerl. die wi te samen. 330. C. en B. nomen. Maerl. ouder. 332. De kroniek in 't bezit van Prof. de Geer (zie Inl. bl. LXXXVII en XCIII, XCIV) heeft in plaats van dezen regel het volg.: die men wel te ghelovene pleghet. 333. C. drievoudicheden. B. drievoldicheden. 333—336. bij Maerl.:

Ende was der hoocheden name
Omme dat Gode es bequame
Coninc van al Vrankerike
Bidi het es sekerlike.

334. C. en B. Kaerl. 336. Kron. de Geer: Gevoechlic. Evenzoo vs. 356. 337. C. en B. van der coninc crone. Maerl. die hoocheit van der. 338. B. eeren. 339. C. en B. ons. 340. C. en B. willen wi. Maerl. willen wi d. m. d. scouwe. 341. C. en B. ende het kenlic si. C. jonc ende ouden. 342. Maerl. Dies hem ane die.

---

vs. 333—392. Men vindt deze hantvest bij Kluit, Hist. crit. Cod. diplom. N°. III, en Oorkondenboek v. Holl. en Zeel. p. 20, in het oorspronkelijk Latijn.

De nu sijn ende sullen sijn mede,
Dat tonser jeghenwoerdichede
Die eerlike grave Haghene bat
Onser goedertierheit dat,
Dat wi gaven Diedrike,
Onsen ghetrouwen, sekerlike
Somighe dinghen aldaer ter stonde:
Dats de kerke van Egmonde
Met al dat daer toe behoert,
Dats van Suuchardeshaghe voert
Tote Vroertrappen ende Kinnem.
Liefliken ghehoorden wi hem
Ende ontfinghen sine bede,
Alst recht was ende billic mede,
Ende gheven onsen ghetrouwen man,
Wies name dat staet hier boven an,
Metten dienstluden, diere in sijn al,
Ende die mer noch in hebben sal,
Ghemeenlike dat men hier boven seide,

vs. 344. C. en B. Die tonser teghewordichede. 345. C. en B. hagen. Maerl. Ter Haghene eerlike die grave bat. 346. C. en B. goedertierenheit. 347. Maerl. wi gaven. 349. B. Sommighe. Maerl. dingen nu ter. 350. B. kerc. 351. C. en B. Met datter van rechte toehoert. Maerl. Met datter toe met rechte hort. 352. C. en B. zuucharders. Maerl. Sudaerdes. 353. (dit vers volgt in B. op het volgende). B. tot. 354. C. en B. lieflike. Maerl. Lievelike so horden. Kron. de Geer: lieflijke horen wi na hem. 356. C. en B. als recht. Maerl. lovelijc was ende bidlijc. 358. B. hier voren. Maerl. name staet. 360. C. en B. die men daer.

---

vs. 347. In den tekst staat: *wi graven.*

vs. 353. In den tekst staat: *kinnen.*

Met bossche, meersche, water ende weide.
Wi heten ende ghebieden dit,
Ghelikenwijs als hi besit
Ander goet ende ander steden
In gherechter erfachticheden,
Dat hi van onser hovesscheden
Desghelike ghebruke mede
Sekerlike te sinen live,
Ende so wat so na hem blive.
Ende omdat hem sulle bliven,
So ghebiede wie in dit scriven,
Dat hi vrilike houde ditte
Ende oec nutte ende besitte,
Ende hi doe ende oerdinere
Na sinen wille, na sinen ghere,
Daermede bi Goeds ghenadichede,
Dats hem niement doe onvrede.

vs. 362. C. bosch mersch. B. busch merch. 366. C. in der. B. arfachticheden. Maerl. ervachticheden. 367. C. hoveschede. B. hovechede. Maerl. van rechter hoveschede. 368. C. en B. Dies gelike. C. bruken. B. bruke. Maerl. Dat also ghebruke. 370. C. en B. so wat dat na. Maerl. Ende sijn hoir dat na. Kron. de Geer: ghetrouwe de boirte na hem blive. 371. B. zullen. Maerl. dattem dit sal bliven. 372. C. en B. ghebieden. 373. B. vrilic houde dit (: besit). Maerl. vrilike ditte. Kron. de Geer: vriendeliken. 374. C. Ende nutte. B. Ende nut. Maerl. Beede nutte. 375. C. ordinere. B. ordineer (: gheer). 377. C. en B. Daer bi. C. gods. 378. B. niement en doe. Maerl. niemene en doe.

---

vs. 366. In den tekst staat: *eerwachticheden*.

vs. 367—370. d. i. Dat onzentwege hij en zijne nakomelingen dat evenzeer in gebruik hebbe.

vs. 371. *omdat*, d. i. opdat het.

Ende want wi willen dat onse gheven
Ewelike na onsen leven
Woerde ghehouden sonder breken,
Hebben wire de hant toe ghesteken
Ende hieten, dat ment seghelen soude
Met onsen vingherlijn van goude.
Ghegeven in ons heren jaer
Achte hondert ende daernaer
Driewerf twintich ende drie mede,
Tote Bladele, tere stede,
Dat een dorp is ende so heet.
Neghen daghe, als ment weet,
Voor middezomer sinte Jans dach,
Als sine gheboernesse lach. —"
Dus, als wijt connen bevinden,
Begonstem eerst onderwinden
Hollant dattet grave ontfinc.
Noch gheviel na dese dinc
Dattes Kaerlen kaelwen broeder,

vs. 379. C. en B. Ende wi. 380. B. onse. 381. C. en B. Worde. 382. B. wiere. 384. Maerl. vingerline. 387. C. en B. Drie warf. 388. C. en B. teenre. Maerl. in die stede. 389. C. en B. Dats een dorp dat. C. soe. Maerl. Een dorp dat op de kempine steet. 390. B. daghen als men weet. 391. C. midzomer. 392. Maerl. gheborte up ghelach. 393. C. en B. ghevinden. 394. C. en B. So begonst hem. Maerl. begonste. 396. C. en B. ghevel na dese (desen) dinc. 397. C. en B. Dat des kaerls kalewen. Maerl. Dat karel des kaluwen.

---

vs. 382. *wire de hant toeghesteken*, d. i. hebben wij er in toegestemd. Door het uitstrekken en opheffen der hand geeft men teeken van toestemming.

vs. 394. *begonstem onderwinden*, d. i. begon hem, d. i. zich, te laten gevallen.

De coninc was ende behoeder
Over Aelmaenghen, als men las
Hier voren, daer sijns ghewagen was,
Desen selven Diderike
Gaf hi ende makeden rike,
Daer ic of de hantveste al
In Duutsche woort ombinden sal.
„Der Drievoudicheit teren
Lodewich, bider gracie ons heren
Coninc, wi willen dat cont si
Onsen ghetrouwen verre ende bi,
Beide de nu sijn entie hiernaer
Sijn sullen over menich jaer,
Dat onse wijf, de coninginne,
Vrouwe Emme, daer wi an dragen minne,
Onse hoghe jeghenwoerdichede
Aneghinc met hare bede,
Dat wi den grave Diderike,
Onsen ghetrouwen, sekerlike

vs. 400. Maerl. daers gewagen. 402. C. en B. Hi gaf hem ende. C. maecte. B. maecten. Maerl. Meer gaf ende. 404. C. ontbinden. B. wort. 405. C. en B. der drievoldicheit te eeren. 406. C. en B. gracien. 409. C. en B. ende hier. 410. C. en B. Sullen sijn. 412. C. en B. vrou emme.

---

vs. 400. *Hier voren*, vs. 297—302.

vs. 402. *Gaf hi ende makeden* (d. i. maakte hem) *rike*. Hier maakt de auteur zich aan eenen gebrekkigen zinsbouw schuldig. Dus laat de zin zich herstellen: *Dat des Karels kalen broeder hem begiftigde en verrijkte met hetgeen het handvest inhoudt.*

vs. 405. *teren*, d. i. ter eere. Men vindt de handvest (405—445) in het oorspronkelijk Latijn bij Kluit, *Hist. crit.* Cod. diplom. N°. VII en Oorkondenboek v. Holl. en Zeel. bl. 30.

vs. 412. In den tekst staat: vrouwe emmer.

Soude gheven een Foreest,
Dat in dat graefscap is meest
Ende Wasda bi namen heet,
Ende twater, datter duergheet,
Uutvaert, invaert, mersch ende weide,
Lant ende onlant daertoe beide
Ende aldat tote dien Foreeste
Behoert in water ende in geeste,
Ende wiere gheboet toe daden echt.
Dit daden wi gherne ende hets recht,
Ende gheven in desen brieve
Den selven grave, onse lieve,
Dat Foreest, dat het sijn si
Ende besit als sijn erve vri,
Ende hijt besitte van nu voert
Met al datter nu toe behoert,
Hi selve ende sijn erfnamen
Of wien dat sijt oec altesamen
Vercopen willen of anelegghen
Sonder enich wedersegghen.
Ende omdat dit vaste sal staen,

vs. 417. C. en B. gheven zoude. 419. C. hiet. 420. C. en B. dore. 421. C. en B. uutwaert, inwaert. 423. B. tot dien foreest. 425. C. ghebod. 426. C. en B. Dat. 427. B. gheve. 428. C. en B. onsen. 429. B. forreest dat sijn. 430. B. als eygen vri. 432. C. en B. datter toe. 433. C. of sine. B. iof sine. 434. C. sijt oec wel te samen. B. hijt oec wil te zamen. 436. B. eenich. 437. C. en B. vast.

---

vs. 425. Dat is, en *echt* (daarna) gaven wij er gebod toe, d. i. verordenden wij zulks.

vs. 430. *Ende besit.* De weglating van het voornw. onderwerp heeft niets vreemds.

vs. 435. *anelegghen*, d. i. toekennen.

Es onse ghebot daertoe ghedaen,
Ende hebber de hant toe ghegeven
Ende hieter oec den zeghel an geven
Van onsen vingherlijn te waren.
Ghegheven in ons heren jaren
Ten dertiensten daghe van april
Acht hondert jaer ende also wel
Achte ende sestich."
Dus began
Hollant grave te vanghene an.
Weet wel, dat ic noyt en las,
Wie anders dese grave was,
Als ons de letteren doen verstaen,
Dan hi gheboren was sonder waen
In manieren ende bi ghelike
Vanden gheslachte van Vrancrike
Of lichte Emme de coninghinne,

vs. 438. C. ghebod. 440. C. en B. legen. 443. B. april. 446. C. en B. vangen. 447. C. en B. weet oec wel dat ic niet. 448. C. en B. dese dederic was. 449. C. en B. Dan dese letteren. 451. C. ende in ghelike. B. ende int ghelike. 452. C. en B. vant gheslacht.

---

vs. 446. Holland begon graaf *aan te vangen*, d. i. eenen Graaf te krijgen.

vs. 448 en volgg. De auteur redeneert dus: meer dan de brieven van hem melden, weten wij van dien Graaf niet; doch waarschijnlijk (lichte) was hij vermaagschapt door Koningin Emma met het koninklijk geslacht van Frankrijk, of wel met Lodewijk den Duitscher: want ware hij niet van hooge geboorte, zoo zouden hem die landen niet in leen gegeven zijn.

vs. 451. *In manieren ende bi ghelike*, d. i. even goed als of hij ware gesproten uit het geslacht enz.

vs. 453. Versta: of misschien *van* Emma.

Doer wies bede ende doer wies minne
Hi den grave dit goet gaf.
Lodewich, daer wi seiden af,
Was hem lichte nabelanc:
Want dit es de ommeganc:
Sulc lant ende sulke hantveste
Ne souden de moghenste ente beste
Enen ongheboerne joncgelinc
Niet gheven omme ghene dinc.
Dideric nu, sijt seker das,
De deerste grave van Hollant was,
Hadde enen broeder, hiet Walgher,
De weert was ende geer
In sinen tiden ende ghetrouwe.
Dideric hadde ener vrouwe,
Die Gheve bi name hiet.
In sinen tiden eist ghesciet,

vs. 454. C. en B. Dor wes bede ende wes. 455. C. goed. 457. C. en B. na lichte. 460. C. en B. Ne hadde. 461. C. ongheboren. B. ghenen ongheboren. 462. C. en B. Niet ghegheven om gheen. 465. C. en B. een broeder hiet walgheer. 466. C. en B. waert. C. en B. gheheer.

Maerl. ende sere geheer
Ende vernaemt van groten love
In princen ende in coninx hove
Geve hiet sijn wijf bi namen
Daar die Hollantsce heren af quamen.

468. B. een. 469. B. gena.

---

vs. 457. *nabelanc*, d. i. naverwant.

vs. 458. *ommeganc*, d. i. de gewone gang van zaken.

vs. 461. *ongheboren*, d. i. niet van hooge geboorte.

vs. 465. In den tekst staat: *de hiet Walgher.*

vs. 466. *geer* of *geheer*, of *gehier*, d. i. *zacht*, *mild.*

vs. 468. In den tekst staat: *enen.*

Dat sinte Aelbrecht was vonden
Bi ere nonnen, die tien stonden
Den grave wijsde waer hi lach.
Ende hi ginc op enen dach
Ende dede sijn ghebeente verdraghen
Ter steden daer hi nu leget bi daghen,
Ende makede op hem ene kerke
Houtin van sulken ghewerke
Als doe lovelic was ende sede.
Nonnen sette hi daer in mede,
De Gode ende sinte Aelbrecht
Loven souden na Kerstijn recht.
In Vroenle gaf hi hem rentende dinghe,
In Alkemare ende in Kallinghe,
Daer si mede leven mochten
Ende Gode dienen, opdat sijs rochten.
Dit was rechte tote Egmonde
Dat thovet ende tbeghin ter stonde
Van der graefscap van Hollant was,
Also ict bescreven las.

vs. 472. C. eenre. B. eenen. 474. C. en B. Doe ghinc hi. 475. C. en B. beente. 476. C. daer hi nu leit. B. daer nu leit begraven. 477. C. een. 478. C. en B. Houten ende van zulken werke. 480. B. settede hi. 481. C. Aelbrechte. 482. C. kersten rechte. B. kersten. 483. B. vroenlire. 488. C. en B. Dat hovet e. b. tier. 489. C. en B. van den gr. B. es.

---

vs. 471. Te weten zijn gebeente.

vs. 476. *nu—bi dagen*, heden ten dage.

vs. 483. Zie de schenking in 't oorspr. Lat. en in *Oorkondenb. v. Holl. en Zeel.* p. 19.

vs. 484. *Kallinghe*, d. i. Kalandsoog. Zie Huydec. te dezer pl.

vs. 486. *op dat sijs rochten*, d. i. onder voorwaarde dat zij zich des bekommerden, dat zij den dienst behartigden.

Eens dinghes ic mi hier beroeme,
Dat in ghetrouwen kerstindoeme
Dese grafscap is begonnen:
Want, als wi ghemerken connen,
Dideric, deerst fondament,
Stichte kerken ende convent
Gode ende onser Vrouwen teren
Ende den Heilighen ons heren:
Want sinen patroen Aelbrechte
So eerde hi in allen rechte.
Dies wast recht dat God selve woude
Dat voert in eren wassen soude,
Alset dede: dat moghedi horen.
Die Dideric, de God hadde vercoren,
Wan enen sone an sijn wijf Gheven,
De Dideric is gheheten bleven,
Ende hi ende salichlike sijn lijf.
Hi ende vrouwe Gheve, sijn wijf,
Waren tEgmonde begraven,

vs. 491. C. Eens dincs ic mi beroeme. B. Eens dinc ic mi beroem. 492. C. kerstendoeme. B. rechter kerstendoem. 494. B. also wi ghemarken. 495. C. en B. dat eerste. B. fondement. 496. C. en B. stichte. 498. C. dien. 499. C. Aelbrechte (: rechte). B. Want sine patroen Sinte A. 500. B. Eerde hi. 501. C. en B. Des was recht. 503. C. en B. het dede als ghi sult. 505. B. genen (: bleven). 507. C. en B. ende ende. 508. Hi ende vergheve. B. Hi ende vergena.

---

vs. 496. In den tekst staat: *stichten.*

vs. 499. In den tekst staat: Aelbrecht: recht.

vs. 502. Versta: dat *hij* wassen zou.

vs. 506. *Dideric is gheheten bleven* (voor *gebleven*), d. i. bleef (werd) gebeeten, even als zijn vader.

vs. 507. *ende*, d. i. eindigde. *lijf*, d. i. leven.

Dat si stichten met hare haven.
Maer deghene, de tlatijn bescreef,
In weet waerbi dat achterbleef,
Hine bescreef dat jaer niet mede,
Daer hi sinen ende in dede:
Bideen es mi oncont das,
Hoe langhe dat hi grave was.
In des Diderics tiden, als ict vant,
Was een grave in Vrieslant,
Die Gherolf bi namen hiet,
Ende wan, als men bescreven siet,
An coninc Arnoude van Vrankenlant,
Dat hi hem gaf bosch, mersche ende zant,
Dat sinen graefscappe lach ghelaghe,
Tusschen den Rijn ende Zuudhardeshaghe,
Visscherie ende anders renten
Ende quitet hem van parlementen.

vs. 510. C. haren. 511. C. en B. screef. 512. C. en B. En weet w. b. het. 513. B. screef. 514. B. sine. 515. C. en B. Bedi. C. oncond. 517. B. dircx. 519. B. heet. 520. B. was. 521. B. vranckenlant. 522. C. en B. mersch. 523. C. sinen graefscap. B. sine graefschap. 524. C. tusschen rijn ende zuutherdershage. B. zuutershage. 525. C. en B. visscherien ende ander. 526. B. quitent.

---

vs. 513. Inderdaad vindt men bij de oorkonde (zie vs. 483) geen jaartal.

vs. 521. *Arnoud*, gemeenlijk Arnulf. Men vindt de oorkonde in het oorspronkelijk Latijn bij Kluit, *Hist. crit.* Cod. diplom. II en *Oorkondenb. v. Holl. en Zeel.* bl. 17.

vs. 523. *ghelage*, d. i. aangrenzend aan.

vs. 524. In den tekst staat: *Zuudhardf haghe.* Zie Huydec. I. bl. 230–235.

vs. 526. *quitet hem van parlementen*, d. i. bevrijdt hem van tegenzeggen, snijdt alle aanspraak van anderen af.

Doe screef men lxxxix jaer,
Ten carnacion Gods, dats waer,
Ende daertoe mede achte hondert.
Bideen mi al te seer wondert,
Dat dit onscamel Vriessche diet,
Dat van ystorien en weet niet,
Hem beroemt ende seghet,
Dat Kaerl, de tote Aken leghet,
Ghevriet soude hebben hoer lant,
Ende ment noit in gheesten vant
Ende si na dien Kaerl nochtan,
Als ander bedwonghene man,
Hadden naer twe hondert jaer
Lantsheren ende dienden voerwaer,
Eer si ophieven de hant
Jeghen de graven van Hollant.
Dese Gherolf, de haer grave hiet,
Men vint van hem anders niet,
Dan hem gaf te Vrankenvoerde
Coninc Arnout, dat mine woerde
Hier te voren hebben ontbonden.
Lichte hi starf in sinen stonden
Sonder kijnt, ende onse graven
Worden heren van siere haven:

vs. 528. C. Tincarnacioen. B. tcercacioen. 530. C. en B. bedi. 531. C. vriesch diet. B. vries diet. 534. C. te aken. B. taken. 535. C. en B. hebben. B. ghevrijt. 536. C. noyt yeesten. B. yesten en vant. 537. C. en B. na den. 542. C. en B. den. 543. B. Dese grave die Gherolf.

---

vs. 531. *onscamel*, d. i. onbeschaamd.

vs. 535. In den tekst staat: *hebbe.*

vs. 539. *naer*, d. i. later.

vs. 545. *Vrankenvoerde*, d. i. Frankfort.

Want icker anders niet of vernam,
Wan hi was of wan hi quam,
Dan sine hantveste tEgmonde
Wilen lach in ouder stonden.
No keric tonsen grave weder,
Daer ic de geeste of leide neder,
Na Dideric den eersten grave
Quam sijn sone, daer ic ave
Segghen sal wel ende waer:
Want den vader volghedi naer
In kerstenliken daden na rechte;
Hi vercoes sinte Aelbrechte:
Want de kerke tEgmonde,
De sijn vader in siere stonde
Van houte teerste maken dede,
Brac hi ende sette daer ter stede
Een Goeds huus van steine al,
Dat van koste niet was smal;
Enen fiertre hi mede berechte,
Daer hi in leide sint Aelbrechte.
De nonnen heeft hi danen ghedaen,

vs. 552. C. en B. Wat hi was of wat van hem q. 554. C. in ouder stonde. B. stonde. 555. C. en B. keer ic. 556. C. en B. jeeste (jeste) of leide neder. 557. B. Na dirc. 560. C. volghede. 565. B. Van hout. 566. B. settede. 567. C. en B. Ende gods h. v. stenen. 568. B. Dat was v. k. niet smal. 569. B. Ene.

---

vs. 556. In den tekst staat: *seide neder.*

vs. 562. *vercoes* (*verkiezen*), d. i. hij wijdde zijne aandacht, boven iets anders, aan St. Albrecht.

vs. 565. *Van* in den tekst staat: *Wan.*

vs. 569. *fiertre*, d. i. *schrijn*, Fransch *châsse.*

vs. 571. *danen ghedaen*, vandaar verwijderd.

Omdat de Vriesen sonder waen
Hem waren so fel ende so swaer,
Ende hi sette de moneke aldaer,
Daer alnoch opden dach heden
Covent woent aldaer ter steden,
Ende mersde hem haer goet nochtan
In Scaghen ende in Haregan,
Tote Egmonde ende in Rimigghen,
Bi Hemskerke ende te Zutherem,
Van Winnen tote Aran also
Ende de kerke van Heilichlo,
Tiende ende kerke van Zassenem
Ende scone rente oec in Waelhem,
In Limmen ende in Baelhem,
In Smittem ende in Arem,
In Ordebolle ende in Those mede,
In Obinghen ende in Heemstede,
Ende bi Beemster gaf hi hem goet
Tusschen Zulinghen de vloet,

vs. 574. C. en B. sette moniken daer. 575. C. en B. Daer noch op. 576. C. en B. Tcovent. 577. C. meersede. B. meerre h. hoer. 579. C. en B. rinneghem. 580. C. en B. Bi eemskerke ende te sucherem. 581. C. en B. arem alsoe. 582. C. en B. heilichloe. 583. B. Sassenen. 584. C. en B. renten. 585. C. en B. ende in bachem. 586. C. en B. smitten. 587. B. thosen. 590. C. en B. Tusschen zulen den vloet.

---

vs. 577. *mersde*, d. i. meerderde, vermeerderde.

vs. 578. Men vergelijke vs. 578—597 met het Chron. Egm. ad ann. 977, bij Kluit (Hist. crit.), die het mogelijke tot verklaring der eigennamen heeft bijgebracht.

vs. 590. In den tekst staat: *Tusschem*. In het Chron.: inter rivulum Sculingbeke et Hureslede.

Ende huuslede vier morghen vrie,
Ende daertoe de vischernie;
In Velsen lant en den outaer
Sinte Achten daghe dore, dats waer;
In Voerhout tiende ende kerke mede,
Die tiende van Nortike, die stede,
In Alcmaer die tolne alte male:
Dus goede hi de heren wale.
Dese Dideric goed ende wert
Had een wijf, heet Hildegaert,
Hovesch van leven ende van zeden,
Vol alre doghentachticheden,
De sinte Aelbrecht te deele
Gaf utermaten scone juwele,
Wonder sconeit van maniere.
Soe gaf hem ene taefle diere
Bede van selvere ende van goude

vs. 591. C. In huisliede. B. In husliede. 592. C. en B. visscherie. 593. C. en B. lande ende den outaer. 594. C. en B. aechten dage dor. 596. C. en B. noerdike. 599. C. goet ende waert. B. waert. 600. C. en B. hiet. 601. C. en B. v. zeden ende v. leven. B. hoves. 602. C. en B. Ende vol doghenachticheden. 605. C. en B. scoenheit v. meniger m. 606. C. en B. een tafel. 607. C. en B. Beide van zilver.

---

vs. 594. *daghe dore.* Dit is wat in het Chron. Egmond. gelezen wordt: a nona usque ad nonam in festivitate Stae Agathae. Zie Matth. op de Ann. Egm. p. 182. Over de in de voorgaande verzen van Melis Stoke genoemde plaatsen zie Kluits aanteekeningen op het Chron. p. 28–30.

vs. 598. *goede*, d. i. begiftigde met goed.

vs. 605. *Wonder sconeit van manieren.* Ook beneden, vs. 675. wordt van een gouden kruis gezegd, dat het *van scoenre maniere* was.

Ende van stenen menichfoude.
Men vint int Romsche rike ghene
Dies ghelike diere stenen,
Als in ghene taefle staen.
Daer in vant men sonder waen
Den topaes metten robine,
Saffiere ende corangeline,
Onikel ende calcedone
Ende menighe miraude scone,
Liguriuse ende elitrope,
Jaspire groene van dieren cope,
Den camachien ende den akaet,
Den ostelaen, de niet es quaet
Hem, de onghesien wille gaen,
Wasser oec mede inghedaen.
Dese taefle, diere ende waert,
Gaf sente Aelbrecht Hildegaert
Van Hollant, de ander gravinne.
Oec gaf si doer sine minne
Enen ewangelienboec der mede
Ghemaect met groter dierhede

vs. 608. C. menichvoude. B. steente. 609. C. en B. roemsche rike clene. 610. B. dure stene. 611. C. en B. Dan in die tafel. 613. B. robijn. 614. C. en B. Den sophier ende die orangeline. 615. C. en B. calcedone. 616. C. en B. miraude menige. 617. B. Leguriuse ende elitrophe. 618. B. en C. Jaspre groen v. duren. 619. C. camalien. B. camelien. 620. C. en B. ostelaen d. n. en es. 621. C. en B. wil. 622. C. was oec mede daer mede. B. was oec daer mede. 627. C. ewangeli. B. ewangelij boec mede.

---

vs. 615. In den tekst staat: *calcedine.*

vs. 621. Zie Inleid. p. VII.

Van edelen stenen, van finen goude:
In weet wie beteren toghen soude.
Al hadden wi anders geen orconde,
Wane onse graefscap begonde,
So van edelen vrien conne,
So van dorpers in den begonne,
So makets ons dese taefle vroet
Die erve ende dat grote goet,
Dat men gaf tote Egmonde,
Dat van edelen tronke begonde:
Want et en es te wanen niet,
Dat al dat ghemene diet,
Dat tusschen der Elven woent enter Seinen
Ende vanden berghe haerneder al reine
Toter Nortzee alghemene
Gheremerden niet die diere stene,
Die men inde taefle ziet.
Hierbi so ne eist te waenen niet,
Al hebbent de scrivers vergheten,

vs. 629. B. steen. 630. C. en B. En. 632. C. en B. Wanen. 633. C. en B. vrien edelen. 635. B. makes. 638. C. van hogen tronke. B van hogen trouwen. 639. C. en B. ten is. 641. C. en B Dat woent tusschen der elve ende. C. der seyne. B. tseyne. 642. C. en B. hier neder reyne. 644. C en B gheremerden die diere (dire). 645. C. en B. tafel daer ziet. 646. C. bi so ne twifels ic niet. B. bi en twifel ics niet. 647. C. en B. Al hebt (heft) die scrivers dus vergheten.

---

vs. 638. *Dat van*, versta hier *onse graefscap* als subjekt.

vs. 642. *haer neder*, d. i. herwaarts naar Nederland.

vs. 644. *gheremerden*, beter: *gherëimerden*, d. i. eigenlijk *loskochten*, v. h. lat. redimere. Beneden vs. 1221 leest men te recht *reëimerden*.

Hen was een edel tronc vermeten
Ende van den kerstinen zeden,
Die Gode also vele eren deden.
Nu hoert de ystorie voert:
Die grave Dideric, als ghi ghehoert
Hier voren hebt die waerheit das
Dat hi de eerste grave was,
De van Hollant grave hiet, —
God, de alle zaken vorsiet,
Gaf hem kinder van groter waerden
Bi sinen wive, vrouwe Hildegaerden,
Die haer vorders verwonnen mede
In doghedeliker werdichede:
Enen sone, Aernout hiet,
Dien hi Hollant na hem liet,
Ende Egbrecht, enen anderen daernaer,
De daernaer over somich jaer,
Also als ict bescreven las,
Aerdsch bisscop van Trier was,
Daer ic een deel of segghen sal
Ende niet dan de wareit al.
Dese doe hi aerdsch bisscop was,

vs. 648. B. En. 649. C. en B. der kerstine. 650. C. so veel eren. B. veel eeren. 652. B. dirc. 654. C. en B. die ander grave. 656. C. en B. alle dinghen. 657. C. en B. ende grote waerde. 658 C. wive verhildegaerde. B. sinen wiven Hillegaerde. 659. C. en B. hare oorders wonnen. 660 C. doechdeliker waerdichede. 661. C. en B. sone die aernout. 664. B. daer na over. 666. C. aertsbisschop v. triere. B. Aertspisschop van triere. 668. C. en B. waerheit. 669. C. aertsb. B. aertsbisschop.

---

vs. 666. In den tekst staat: *tiere.*
vs. 668. In den tekst staat: *wereit.*

Ghedochte hem wel int herte das
Wanen hi comen was van gronde
Ende eerde tGoeds huus tEgmonde,
Als sine vorders daden na rechte,
Ende offerde sinte Aelbrechte
Ene goudijn cruce van scoenre maniere,
Ende oec ene kasuffle diere,
Ene aelmatike ende een missael,
Capittelaer ende een passionael,
Ende ander goede boeke dar met,
Doude ende nie wet,
Bescreven in letteren fine,
Ende vol heilichdoems ene scrine.
Arnout sijn broeder nam met eren
Een wijf in dat jaer ons heren
Neghen hondert jaer ende tachtich,
Van gheslachte groet ende machtich,
Van Grieken sconinx dochter waert,
De gheheten was Lutgaert:
Teofanus was hoers vader name;
Ene suster had soe bequame,

vs. 670. C. ghedochtem wel. B. ghedochtem hem w. 671. B. wane. 672. C. tgodshuus. B. eerde goeds. 673. C. vorders. B. vorders d. na recht (: aelbrecht). 675. C. en B. Een gouden cruus. 676. C. en B. een casuffel. 677. C. en B. Een almatike. 678. C. en B. Capitulaer ende passionael. 679. C. en B. boke. 680. C. en B. Ende doude ende die niewe. 681. C. en B. fijn (: scrijn). 684. C. en B. int jaer. 687. C. tsconinx. B. des coninx tochter. 688. C. en B. luutgaert. 689. C. en B. Theofanus (Thofanus) w. h. vaders. 690. C. en B. hadse scone ende bequame.

---

vs. 677. *aelmatike*, d. i. dalmatica, kleed met wijde mouwen.

vs. 682. *heilichdoem*, d. i. reliquien.

De Teofana was ghenant,
De keyserinne was becant,
Des derdes keyser Otten moeder.
Dese minde als haren broeder
Den jonghen Arnoude van Hollant,
So dat si enen wech vant
Entie aerdsche bisscop Aegbrecht
Van Trieren, die sijn broeder was echt,
Ende de bejagheden beide gader
Den grave Diderike, Aernouds vader,
An coninc Otten, haren sone,
De sieder keiser was na tgone,
Dat men hem in erven gaf
Alt goet, daer te voren af
Sine vorders waren dienstman.
Ende hi breder hem nochtan.
Aldus sprac, als ghi hier hoert,
De hantveste in Duutsche woert:

vs. 691. C. en B. theofana. 693. B. derden. 694. C. en B. Dese minnede als. B. horen. 695. C. en B. arnout. 697. C. aertsb. egghebrecht. B. aertbisscop egbrecht. 698. C. en B. triere. 700. B. dirc arnouts. 702. C. en B. sint. 703. B. arven. 705. C. en B. Sijn. 706. C. en B. men bredet. 708. C. dietssche.

---

vs. 696—705. D. i. zoodat zij en de Aartsbisschop van Trier, die *echt* (d. i. dan ook) Arnouds broeder was, er een middel op vonden en te zamen van koning Otto III *bejagheden* (d. i. verwierven), dat men hem (Diderik, Arnouds vader) in erfelijk bezit al het goed gaf, dat zijne voorzaten als vazallen bezeten hadden.

vs. 703. In den tekst is het woord *hem* geschreven over een gedeeltelijk uitgewischt woord, in dier voege dat er *helli* schijnt te staan.

vs. 706. *breder hem nochtan. breder* is *breedde er*, van *breeden*, *breed*, *groot*, *rijk maken*. Dus beteekenen die woorden: hij verrijkte en verhief hem nog daarboven.

„In den name der drivoudicheden
Otte bi Goeds jonsticheden
Coninc: wi willen dat cont si
Al onsen ghetrouwen verre ende bi,
De nu sijn ende sullen sijn mede,
Hoe wi om onser moeder bede,
Onser vrouwen, om haer minne,
Teofana der Keiserinne
Ende daertoe emmer Augusta,
Ende om ons ghetrouwes vrients daerna
Van Trieren bisscop Egbrecht
Ende om Heinrics bede echt,
Hertoghe van Beyeren ons neven,
Diedrike van Hollant wilden gheven
Wat dat hi van ons hout in lene,
In dienste, dat wijt hem al rene
In gherechter erven gaven
Wat so hi helt of lants of haven
Tusschen desen twe wateren IJsel ende Liore:
So ghevent wijt hem te vrier core
Met alder nutscep, de hi besat

vs. 709. C. drievoudichede. B. drieuoldichede. 712. C. Alle onsen ghetrouwe. B. Alle onse ghetrouwe 716. B. die. 717. C. egghebrecht. 718. B. oms ons. 719. B. triere. 721. B. Hartoghe v. beieren onse. 722. B. Dirc v. H. willen. 723. C. hilt. B. helt. 724. C. en B. dienst. 725. B. rechter arven. 726. C. en B. hilt lant of. 727. C. en B. watren yslo ende lyhore. 728. C. en B. gheven. 729. C. en B. nutscap.

---

vs. 709—760. Men vindt de handvest in 't oorspronkel. Latijn bij Kluit (Hist. crit. Cod. dipl. N°. XIV), die de hier voorkomende eigennamen behoorlijk verklaart, en *Oorkondenb. v. Holl. en Zeel.* p. 40.

vs. 724. *In dienste*, in het Latijn van deze oorkonde staat *in beneficium.*

Aldaer te voren inde stat,
Ende wi gheven voert hem der nare
Al dat hi in Zonnemare,
Dat dorp, besat voert ende bi,
Dat het voert sijn eighin si;
Noch dat tusschen twe watren leghet,
De men dus te noemen pleghet:
Medemelec ende Chinneloes,
Met datter toe behoert altoes,
Gheven wi hem al eighen echt,
Ende daertoe mede al dat recht
Van Texele ende datter toe behoert,
In vrien eighindome voert,
Uutghenomen trecht allene,
Dat men heet huuslade int ghemene:
Dit recht willen wi dat hem an coemt
In de graefscap, de men dus noemt
Kinhem, Texele ende Maeslant,
Ende hi vort hebbe in sine hant
Macht te doene met desen goede
Sinen wille ende sine ghemoede,
Wisselen, gheven of vercopen,
Of so wat datter op mach lopen.

vs. 731. C. wi gheven wi hem voert daer nare. B. hem voort daer naer. 732. C. sinnemare. B. annemare. 733. C. en B. verre ende. 734. C. en B. D. h. oec s. eygen si (sy). 735. C. leecht (: pleecht). B. lecht (: plecht). 736. C. en B. Dat m. d. te nomen. 737. C. chimeloes. B. Medemelc ende chimeloes. 741. B. texsele. 742. B. eyghedom. 745. C. en B. hem coemt. 748. C. en B heb. 749. B. doen. 750. B. ende tsine.

---

vs. 743. *Uutghenomen*, d. i. dat recht (huuslade geheeten) kreeg hij niet in vrijen eigendom, maar in zijne hoedanigheid als graaf.

Dies gheven wi hem dese letteren fine
Besegelt met onsen vingherlinc.
Ghegeven int jaer Goeds, dats waer,
Neghen hondert ende lxxxv jaer.
In den oest op den zelven dach,
De na sente Bertelmeus lach.
Tote Niemaghen al openbaer
In Otten des coninx ander jaer."
Dus moghedi merken de waerheit das,
Dat Otte nochtoe gheen keiser was:
Want hi hem inde letteren niet
Augustus noch en bescref, noch en hiet.
Wes bewinden hem dan de Vriesen?
Wanen si verdullen ende verriesen
Die ghene, de dat waer weten,
Dat si hem vrieheden vermeten,
De hem Kaerle de grote gaf,
Daer men niet en vindet af?
Ende dit was hondert ende lxx jaer
Na den groten Karel, dats waer,

vs. 753. C. en B. fijn (: vingerlijn). 755. C. en B. in ons heeren jaren (jaer). 756. C. daer nare. B. daer naer. 757. C. en B. opten. 758. C. naest s'. B. Die naest sinte bertolmeus. 759. C. nyemagen. B. Tot nymagen. 762. C. Otto n. gh. k. was. B. keiser en was. 763. C. en B. inden. 764. C. en B. noch screef noch hiet. 765. C. en B. hem die vriesen. 768. C. en B. vriheit. 770. C. en B. vint. 772. C. en B. vor waer.

---

vs. 766, 767. Dat is; *meenen zij* degenen, die het ware van de zaak kennen, *dwaas en dom te maken* (*verdullen* en *verriesen*)? Uit de omstandigheid, dat een deel van het land der Friezen bij dien giftbrief van koning Otto aan den Graaf van Holland werd toegewezen, leidt Melis Stoke af, dat zij te voren tot Duitschland behoorden en des konings van Duitschland onderdanen waren.

Dat dese hantveste was ghegeven,
Ende nochtoe waren si bleven
Almaengen onderdaen,
Als ment voer waer mach verstaen.
Hier endt op die Vriesen mijn scelden,
Ende wil mijn belof verghelden
Vanden grave Diedrike,
Dien Otte dus makede rike.
Dese Didrik van heilighen doene
Dede opheffen sinte Jeroene:
Want die sint hiet openbaere
God ons heren martelare.
Van Nortdike, daer hi lach begraven,
Dede hine met coste ende met haven
Eerlike voeren tEgmonde,
Daer hi leget nu ter stonde.
Dideric versciet van desen levene,
Doe men tachtich ende sevene
Ende neghenhondert screef de jare,
Na dat die maghet was moeder mare.
Hi ende sijn wijf worden begraven
TEgmonde, dat si met haven

vs. 773. C. en B. hantvest. 774. C. en B. Ende al nochtoe. 775. C. Almangien. B. Almaegen. 776. C. vor waer. B. voer waer. 777. C. en B. ent. 779. C. diederike (: rike). B. dederijc. 780. C. en B. Die otte aldus maecte rijc. 782. B. jerone. 784. C. en B. Gods. 785. C. en B. noerdike. 786. Deze regel is in B. tweemaal geschreven. 787. C. en B. tot egm. 789. C. en B. leven (: seven). 791. C. en B. die jaren.

---

vs. 778. *mijn belof vergelden*, d. i. mijne belofte betalen, mij van mijne belofte kwijten.

vs. 781. In den tekst staat: *didrike*.

Ende met erven hadden gherijct.
Ewelike haer weldaet blijct.
Hi ende sijn vader, als ict vant,
Waren graven van Hollant
Hondert jaer twintich ende vive.
Nu latic van desen grave bliven.
Ic saelt wel weder anevaen.
Bin haren tiden so is tegaen
Kaerls gheslachte, dat onscone
Verloos de Roomsche entie Vrancsche crone.
Kaerl (de) grote liet enen zone,
Lodewich so hiet die gone,
Als hier voren staet ghescreven.
Van hem sijn drie kijnder bleven:
Lotarise quam an Lotrike
Ende van Lombaerdien tkeiserrike;
Lodewike quam Aelmaengen an.
Dus waersi keiser de twee man
Int Roemsche rike langhe daernaer,
Sonder dat allene twee jaer
Haer darde broeder keiser was,
Kaerl de calewe, als ict las,
De te Monte Sarepte was ontfaen

vs. 796. C. en B. ewelic. 801. C. sal (met daaraan toegevoegde kleiner *s*). B. salt. 802. C. en B. tiden es te gaen. C. Binnen. B. Bmen. 804. C. die roemsche ende die vrancse. B. die vrancsche ende vnsche. 805. C. en B. Karel die grote. 807. C. en B. Also. 808. B. kinder. 809—850 ontbreken in C. en B.

---

vs. 812. *twee man*, in den tekst staat: *twee jaer*. Zie over deze plaats de Inleid. bl. XII, XIII.

vs. 817. *ontfaen*, te weten, als monnik, als hoedanig hij het *zwarte kleed* aandeed.

Ende hevet zwaert abijt anghedaen.
De heren, die horden ten gheslachte,
Holpen die heilighe kerke met machte,
Dat si hare hertoechdoeme gaven
Ende haer graefscappe ende andre haven
Ende maecter biscopdoeme af
Ende grote abdien, nadat elc gaf,
Daer si hem begaven inne.
Dus moeste dalen, als ic kinne,
Van Kaerls vlesche 't edele bloet,
Karel de calewe, die hier voren stoet,
Daer de graefscap van Hollant of quam.
Sijn gheslachte, als ic vernam,
Behelt de crone gheweldelike
Vanden lande van Vrankerike,
Totte dat men screef al openbaer
Tcarnacion ix hondert jaer
Ende lxxx ende zevene.
Doe versciet van desen leven
Lodewich, die Vrancse here,
Die een jaer, een luttel mere,
Crone droech als lands behoeder
Ende ne liet kijnt noch broeder,
Dan enen oem, de sekerlike
Van Brabant ende van Lotrike
Hertoghe was ende Karel hiet,
De trike conde ghewinnen niet:
Want Hughe Capet, grave van Parijs,
De moghende was ende seer wijs,
Onderghinc hem die crone

---

vs. 828. *stoet*, d. i. vermeld werd.

vs. 847. *onderghinc hem die crone*, d. i. won hem de kroon af (zie Huydec. op dit vers).

Ende vinghene met siere hone
Te Louwen in de vaste stat,
Ende lieten sterven na dat
Tote Orliens in dat prisoen;
Ende nochtan doer aldat doen
Waren si twier zuster kinder,
Hughe ende Karel, de starf ghinder.
Hughen geslachte zekerlike
Regneert noch heden in Vrancrike.
Dit ghesciede te voren een jaer
Eer dander Dideric starf voer waer.
Nu keric daer ict leide neder
Van den graven te scrivene weder.
Arnout, des ander Diederixc sone,
Wort grave van Hollant, als de gone
Dient van rechter gheboerten an quam,
Als ic eer seide, de een wijf nam,
Die Lutgaert hiet ende moije was
Des derden Otten, sijt seker das.
Dese twee goedden oec mede
Egmonde cloester entie stede
In Thosen ende in Castrichem,

vs. 854. B. kaerl starf. 859. C. keer ic. 860. C. en B. scriven. 862. C. en B. wart. 863. B. Diet. C. en B. van gherechter. C. boert. B. boerten. 864. C. en B. eerst. 866. C. en B. sijt. 867. C. en B. goeden. 868. C. en B. Tegmonde tcloester ende die.

---

vs. 848. *vinghene met siere hone*, d. i. ving hem met zijne bedriegelijke handelwijze.

vs. 849. *Louwen*, d. i. Laon.

vs. 866. In den tekst staat: *sijn*.

vs. 867. *goedden*, d. i. verrijkten.

vs. 869. Zie over de hier genoemde plaatsen Kluit, Hist. crit. I. p. 37, 38.

In Velsen ende in Zassenem,
In Voerhoute ende in Nortdike mede,
In Lopsen ende in een andre stede,
Tenen watre, dat men die Maerne seide,
Ende oec in de poort tote Leiden,
Entie Berghen bewesten Rine;
Vlaerdinghen, die kerke fine,
Gaf hi hem ende den tienden mede
Tusschen Mattinghe ende Durlede.
Hierbi so proevic ende kinne,
Dat hi an Gode leide minne.
Arnout wan an sijn wijf Lutgaert
Enen Dideric ende enen Zivaert,
Die Zivard Zicke gheheten was
Ende te Castrichen luste (hem) das,
Dat hiere een wijf nam dor haer scone
Of dor der toverien hone.
Van hem so quam groot gheslachte,
Maer niet also starc van machte,
Dat si noch nie in de hant
Ghewonnen alse graven Hollant.
Int jaer ons heren ix hondert jaer
Ende drie ende neghentich vorwaer

vs. 870. B. welsen. 871. C. en B. voerhout ende in noordike. 872. C. en B. ander. 873. B. maze. 874. C. te leyde. B. poerte te leyne. 875. C. Ende te. B. Enten. C. en B. biwesten. 876. B. sine. 877. C. en B. die tijende (tiende). 881. C. en B. sinen (sine) wive lugaert. 884. C. en B. luste hem. B. castrighem. 889. C en B. Dat hi niet. 890. C. en B. ghewan. C. grave van Hollant. 891. C. ix hondert naer.

---

vs. 889, 890. d. i. Dat zij Holland niet, als graven, onder hun bewind kregen.

So wort te keyseren vercoren
Die derde Otte, als wijt horen.
Lutgaerde, gravinne van Hollant,
Was sijn moeije, dats becant.
Int selve jaer begonsten riesen
Ende striden die Westvriesen
Jeghen den grave Aernoude,
De haer here wesen zoude.
Op Winkelmeet dat si doe quamen
Die grave entie Vriesen te samen,
So dat hi op hem quam met gere
Ende bleef versleghen inde were
Met groter menichte vanden sinen,
Dat te scaden ende seer te pinen
Den lande wort ene langhe stonde.
Begraven wort hi tEgmonde,
Ende daer na sijn wijf Lutgaert,
De hi lief hadde ende waert.
Vijf jaer hadde hi in hand,
Alse grave, dese Hollant.

vs. 893. C. en B. wart te keyser. 894. B. dorde. 895. C. en B. Lutgaert. 897. C. en B. begonste. C. risen. 903. C. en B. here. 905. C. menye. B. meme. 906. C. en B. Dat te scade. 910. C. en B. had. 911. C. had hi in hant. B. had hi in hollant. 912. C. Also grave dese Hollant. B. Grave ende had in hant.

---

vs. 901. *Winkelmeet*, zie over dezen plaatsnaam Huydecoper op dit vers.

vs. 904. *in de were*, d. i. in den strijd.

vs. 906. *te scaden*, in den tekst staat: *de scaden*.

vs. 911. In den tekst staat: *in land*.

vs. 912. *dese Hollant*. Acht men deze lezing onbedorven, zoo moet men aannemen, dat het onderwerp *hi* (vs. 911) met dit *dese* onnoodig herhaald wordt. Misschien is de plaats door de afschrij-

Sine kindere Diedric ende Zivaerd
Waren jonc ende onbewaerd:
Douste hadde cume xii jaer:
Dus stont tlant in groten vaer.
Grave Diedric, Arnouds zone
Ende Lutgaerden, was die gone,
Dien met rechte tlant an quam,
So dat hi te wive nam
Ene, hiet Otild, daer hi an
Bi Goeds gracie twee kinder wan,
Enen Diedric ende enen Florens.
Desen quam in sijn ghepens,
In sinen wille, in sinen ghere
Pelegrime te sijn over mere,
Ende was dierste van den graven,
Die met ghebeden ende met haven
Eerden theilighe graf ons heren.
Dese gaf sinte Aelbrechte teren
In Kadenborch x pont ten jare,
Ende in Kadenborchbroec daernare

vs. 913. B. sine kinder. 914. C. en B. onbejaert. 915. C. en B. Doutste. 918. C. lutgaerde. B. luutgaert. 919. B. Die. 923. C. en B. ende florens. 924. C. en B. Dese. 926. C. Pilgrijn. B. Pilghrijm. 928. C. en B. ghebede. 929. B. thelich. 931. B. Katenborch x pont.

---

vers misverstaan, en moet men lezen: *Vijf jaer hadde hi in* (d. i. bezat hij) *Hollant, Alse grave, en hadt* (had het) *in hand*, d. i. beheerde het. B. leest nagenoeg niet anders.

vs. 914. *onbewaerd*, niet verzekerd tegen nadeel of leed.

vs. 931. In den tekst staat: x lib. *Kadenborch*, in het Chron. Egm. ad annum 993 staat *Radenburge*. Zie over dezen plaatsnaam en de volgende plaatsnamen Kluit aldaar. Door *Waldunen* (936) versta men *Waldmanneveen*.

xvi onsen renten mede,
Ende in Zweten, tere stede,
xiii onsen ghelt ende lant;
In Waldunen hi verbant
xvi onsen sente Aelbrechte;
In sijn Vrijdghers hi berechte
xvi onsen penninghe mede.
Daertoe offerde hi ter stede
Twe diere pellen, die men dare
Te hoghentide hanghet openbaere.
Zivaerd Zicke, hebben wi vereest,
Gaf aldaer tlant op die gheest,
Drie pont ten jare in Akerslote,
Ende in Meban gaf hi de grote
Van twee ℔ gelts. Daer te stede
Leghet hi ende sijn wijf mede,
De scone clenode daer ter stonde
Sinte Aelbrechte gaf tEgmonde.

vs. 933. B. oncen. 934. C. en B. teenre. 935. C. ghelt ende lant. B. onsen renten ende lant. 938. C. en B. vrijtgers hi berecht (: aelbrecht). 939. C. en B. onsen penningen. 940. B. offerhede hi. 941. B. dure. 942. C. en B. Te hoechtide (hoechtiden) hanct. 943. C. hebwi. B. hebbe wi. 945. C. en B. xii pont. C. ter jare. B. te jaer. 946. C. en B. Ende in baves. 947. C. en B. ter.

---

vs. 935. *ghelt ende*, in den tekst staat: *gheleende*.

vs. 938. *berechte*, d. i. bestemde.

vs. 939. *Vrijdghers*, d. i. *Vrijdgras*, naam gevormd als *vrijdhof*.

vs. 941. *pellen*, in 't Chron. Egm. staat: *pallia*, d. i. *opperkleeden*.

vs. 943. *vereest*, van *vereeschen* of *vreyschen*, d. i. door nasporing vernemen.

vs. 946. *Meban*, verkeerd voor *Banes* (zie Kluit). *de grote*, d. i. het bedrag.

Int jaer ons heren dusent ende drie
Starf keiser Otte, ende sider nie
So ne wart daer of keiser gheboren,
Hi ne worter anders toe ghecoren.
Want dese drie Otten erfden trike
So dat het ginc ervelike
Vanden vader toten zone,
Sonder allene dat die gone
Te Rome voer, ende datten wiede
Die paus selve ende benediede;
Maer na dien dat Otte was doot,
De Roomsche kerke wederboot
Ende de heren van den rike,
Ende coren ghemeenlike
Seven prensen, de kiesen zouden,
Dies waerdich waren, wien si wouden,
Die Roomsche keiser soude wesen.
Nu sijn zeven heren te desen:
Dre ardsche biscoppe, vier leke heren,
Die men hier mach bi namen leren:
Van Almaenghen de cancelier,
Die van Mensen es een al hier,

vs. 953. C. en B. daerop. 954. B. wart daertoe vercoren. 959. C. en B. romen voer enten dan wiede. 962. C. en B. roemsche keiser. 965. C. soude (: woude). B. kyesen. 966. C. en B. Die — wie so si wouden. 967. C. en B. Die soude r. k. 969. C. en B. aertsche. C. biscoppen. B. biscopen. 970. C. en B. bi namen mach. 972. C. maletichen. B. malenchem.

---

vs. 958. *sonder allene*, d. i. behalve dit alleen, dat hij enz. Dus volgde de zoon den vader, nagenoeg erfelijk, mits hij (*diegone*) door den paus gewijd werd.

vs. 962. *wederboot*, d. i. bood tegenstand. *Wederbode* beteekent tegenstrever, bij Maerl. *Nat. bl.* B. III, vs. 1750. Zie Oudemans in v.

Entie van Trieren es een van allen,
Die es cancelier van Gallen,
Entie van Coelne also wale,
Die cancelier is van Ytale.
Dit sijn dre gheleerde heren.
Die vier leke willic u leren:
Daer pleghet die ene of te sine
Die plaesgrave van den Rine,
Die is drussaten des riken ghenant;
Die ander es van Zassenlant
Die hertoghe, die des ghelike
Dat zweert voert van den rike;
Die derde, die ne staets niet ave,
Dats van Brandenborch die marcgrave,
Dats des riken camerlync;
Die vierde, dat es ware dinc,
Dat is die coninc van Behem:
Scinke des riken noemt men hem.
Desen zeven was dere groot
Ghegeven na sderden Otten doot,

vs. 973. C. triere. B. trier. 975. C. en B. alle. C. colen. B. coellen. 976. C. cancelier heet van. 979. B. plecht sijn (: rijn). 980. C. palesgrave. B. palentsgrave. 981. C. en B. drussate. 982. B. Sassen genant. 984. C. en B. zwaert draecht. 985. C. en B. derde staets. 986. C. en B. Van brandenborgh. 987. C. en B. Dat is. 989. B. coninc behem. 990. B. scincker d. r. nomen hem. 991. C. en B. die eere groet. 992. C. en B. tsderden.

---

vs. 973. In den tekst staat: *tieren.*

vs. 980. *plaesgrave*, d. i. paltsgraaf.

vs. 985. *die des niet afstaat*, d. i. die dit (zijn ambt) behartigt: *afstaen van* is *verwaarloozen.*

vs. 990. *scinke*, d. i. Schenker.

Dat hi keiser soude wesen,
Die ghecoren ware van desen.
Nu keric tonsen graven weder,
Daer ic die geeste of leide neder.
In des graven Diderics tiden,
Daer wi de gheeste of lieten liden
— Die grave Arnouds zone was —,
Doe men screef, als ic daer las,
Ons heren jaer dusent ende tiene,
Ghevelt de van Utrecht onsiene:
Die Normannen verbranden die stede
Ende sloughen vele lieden mede.
Als men screef ons heren jaer
Dusent xviii was torloghe zwaer
Vanden grave Diderike
Op de Vresen ghemeenlike:
Want om sijns vader doot hi quam
Op hem zwaerlike ende gram,
Ende hem wort helpe des ghelike
Ghesent van keiser Heinrike
Een hertoghe, de Godevaert hiet;
Maer dat en diedde algader niet:

vs. 994. C. ware na. B. waren na. 996. C. jeeste. B. geest. 997. C. grave. 998. C. jeesten. 999. B. arnoud. 1001. B. tien (: onsien). 1002. C. en B. ghevelt. B. die. 1003. B. Die noerman. 1004. C. sloegen. B. slogen. 1005. C. en B. screef xviii iaer. 1006. C. en B. Ende M. 1009. C. en B. vaders. 1010. B. zwaerlic. 1012. C. van der. B. van den. 1013. B. govaert. 1014. C. en B. ne diede.

---

vs. 1002. *ghevelt—onsiene*, d. i. kwam het rampzalig uit. *De van Utrechć* staat in de betrekking van den datief. In den tekst staat: *ghevel.*

vs. 1010. Zie Inleid. bl. ix.

Want een luut quam, men ne weet
Wanen dat hem quam ghereet:
Die stemme riep: vliet, heren vliet!
Wonder groot is daer ghesciet:
Want der Vriesen meneghe clene
Slouch daer meneghen ghemene,
Ende al there wort ondaen,
Entie hertoghe wert ghevaen,
Dus ghevellet scadelike
Desen graven Diderike.
Met oerloghen ende met pinen
Behelt hi Kenemare metten sinen.
Onghewroken sinen vader
Moste hi laten altegader,
Ende starf in ons heren jaer
Dusent dertich entaernaer
Neghene mede. Met groter weerde
Was hi tEgmonde brocht ter eerde.
xlvi jaer mach men lesen,
Dat hi grave hadde ghewesen.
Hollant ontfinc den vijften grave,
Die Dideric hiet ende tlant ende have

vs. 1015. C. men en weet. B. men een weet. 1016. C. en B. Wanen het. 1019. C. menye. 1023. C. en B. ghevel het. 1024. C. desen grave. B. Desen graven 1026. C. en B. Hilt hi. 1028. C. en B. Most. 1031. C. en B. Neghen mede ende metter waerde. 1032. C. en B. ghebrocht tegmonde ter aerde. 1035. C. en B. grave.

---

vs. 1016. *Dat hem quam ghereet*, d. i. hetwelk hun overquam (door hen vernomen werd) op het oogenblik zelve.

vs. 1019. *mevighe clene*, d. i. kleine menigte.

vs. 1020. *ghemene*, d. i. gezamenlijk.

vs. 1024. In den tekst staat: *Deze grave.*

vs. 1035. In den tekst staat: *greve.*

Vanden vader ane quam.
Onlanghe hi de nutscep nam.
Tote Dordrecht in de poort
Wort hi belaghet ende vermoort
Van sinen vianden onversien,
Ende dat lantscap quam na dien
Op sinen broeder na sijn lijf
— Want hijn hadde kint noch wijf —,
Ende die Florans bi namen hiet.
Hi starf, als ment bescreven siet,
Dideric in ons heren jaer
Dusent xl ende achte daernaer.
Neghen jaer hadde hi bi desen
Grave van Hollant ghewesen.
Florens was die seste grave:
Hem quam an lant ende have.
Dese nam Gertruden te wive,
Edel ende scone van live
Was soe ende van maghen hoghe:
Herman, van Zassen de hertoghe,
Was haer vader, een hoghe man.
An dese vrouwe Florens wan
Sinen sone Diderike
Ende ene dochter desghelike,
Die in huwelike te lone

vs. 1041. B. sine. 1042. C. en B. Tgraefscap regierde na dien. 1043. C. en B. Die was sijn broeder. 1044. C. en B. hine h. k. no w. 1045. C. en B. Een. 1046. C. en B. men bescreven. 1053. B. De nam. 1054. C. en B. scoen. 1055. C. en B. si. 1056. C. en B. Harman v. Z. hertoge. 1059. B. Eenen sone Dederijc (: ghelijc).

---

vs. 1061. *te lone*, d. i. tot loon, te weten, als het ware als huwelijksgift.

Seder hadde de Vrancse crone,
Als distorie sal segghen uut.
Dese Florens ende sijn wijf Gertruut
Gaven oec goet tote Egmonde:
In Espendelf renten vijf ponde
Ende een onse daertoe mede;
In Boschuse ende tere ander stede
Hebben sise mede gherent
xxii onsen ommetrent;
Omtrent Delf an beiden siden
xix morghen ten selven tiden.
Tien tiden was in Vlaendren mede
Een grave van groter moghenthede,
Die Boudene van Risele hiet:
Want, als ment bescreven siet,
Hi makede Risele de stede,
Ente kanesie oec mede,
Daer hi noch in begraven leghet.
Dese Boudin, als men ons seghet,
Die wort keiser Heinrics man,
Omdat hi van hem ghewan

vs. 1062. C. Sident. B. Sint. 1066. C. escmordelf. B. In escmoerdelf. 1067. C. once. 1068. C. en B. In buschuse ende teenre. 1070. C. oncen. C. en B. omtrent. 1071. C. en B. Bidelf. 1072. B. morgen tiende ten. 1074. B. tide. 1075. C. en B. boudijn (: bouden) v. r. hiet. 1076. C. en B. men. 1077. C. maecte. B. maecte risel. 1079. C. leecht (: seecht). B. lecht (: secht). 1082. B. an hem.

---

vs. 1066. Voor de plaatsnamen zie men Kluit op het Chron. Egm. ad ann. 1048.

vs. 1069. *gherent*, renten geschonken.

vs. 1078. *kanesie*, d. i. *kanonisie*, Kapittel van kanunniken: hier wordt de kapel van het Kapittel bedoeld.

Walchren entie Vier Ambochten
Ende over Scelt tlant, dat hi sochte.
Dit ghesciede in ons heren jaer
Dusent ende lvii, dats waer.
Dese Boudijn hadde twee sonen,
Enen Boudijn entien gonen
Quam an de graefscap sijns vader
Ende Henegouwen altegader:
Ende want hi teser geeste niet en hoert,
So sal hierna van hem voert
Ghetelt worden wat ghesciede
In sinen tiden onsen lieden.
Hier keric tonsen graven weder.
Florens dwanc op ende neder
Sine viande haer ende daere,
Sodat hise brochte in vare
Ende maketse oec also mat,
Dat niement waende in sine stat
Seker wesen daer hi lach,
Sodat hi op enen dach
Ter Masen waert ende ten Wale
Verwonnen hadde altemale
Een groot deel siere viande;
Ende als hi keren soude te lande,

vs. 1083. C. ambochte. 1086. C. en B. daernaer. 1088. C. en B. ende den gonen. 1089. C. en B. an dat. 1091. B. yesten. 1093. C. en B. dat. 1094. C. onsen liede. B. onse liede. 1097. C. harentare. B. ende taer. 1098. B. hi brocht. 1099. C. en B. maketse oec. 1103 C. en B. waert ten. 1105. C. en B. sijnre viande.

---

vs. 1088. Het onderwerp is *de graefschap*. Hem kwam de graefschap aan, hij bekwam haar.

vs. 1092. Zie Inleid. bl XIII, XIV.

vs. 1099. In den tekst staat: *make*.

Nam hi sijn selves quaden goem
Ende soude onder enen boem
Te Hamerte onder die scade rusten:
Want hitte ende vaec deets hem lusten.
Daer hi seker waende wesen,
Quamen sine viande in desen
Op hem ridende onversien;
Eer hi ente sine consten ontflien,
Wort hi versleghen daer ter stede
Ende vele van sinen lieden mede
Ende wort tEgmonde ghedraghen
Ende begraven bi sinen maghen
TEgmonde, daer sijn broeder lach
Dideric. Groot hantgheslach
Was daer, alst geen wonder sceen.
Men screef lx doe ende een
Ende dusentich, ons heren jaer,
Doe ghescie de plaghe zwaer.
xiii jaer, dus est ghetelt,
Had hi Hollant in sijn ghewelt;
Sijn wijf offerde tier tijt
Twee kasuffelen ende een tapijt
Vor haren man, ende helt in hant
Met haren kinderen voort Hollant
Int jaer Goeds lx ende drie
Ende dusent, dus lesen wie,
Robrecht, grave Boudens sone,
— Die jonxte was hi de gone

vs. 1107. C. en B. sijns selfs. 1114. C. en B. entie (: en die) sine conden. 1116. C. sinen luden. B. sine luden. 1118. C. en B. ghegraven bi. B. sine. 1121. C. als cleen wonder sceen. B. als gheen wonder was ende sceen. 1122. B. screef M. doe ende een. 1123. B. Ende LX 1129 B. horen. 1133. C. en B. Robbert grave boudijns.

Van den tween van Vlaendrenlant —
Nam te wive in huwelike bant
Gertruden, de weduwe grave Florens,
Dies van Hollant was de chens.
Ende dat maecte Boudijn, sijn vader:
Want hi hem ontsach altegader
Dat hine kende scarp ende vroet,
Ende hi noch soude omme goet
Bouden sinen broeder anspreken,
Die zachte was ende sonder treken.
Dies so stac hijn uten lande
Ende dedem opheffen die hande
TOudenaerde ende sweren dan
Openbare voer de man,
Dat hi altoos in ghere sake
Den broeder om lant anesprake;
Ende brochtene tesen huweleke.
Gertruut sach wel dat soe breke
Helpen hadde ende nam den man.
Dus quam Roebrechte Hollant an,

vs. 1135. B. twe. 1136 C. en B. Hi nam in huwelicbant. 1137. B. Ghertruut weduwe graven Florens. 1138. C. en B. Dies. 1139. B. bouden. 1142. C. en B. Ende hi noch zoude. B. oem goet. 1145. C. en B. hine. 1146. C. en B. dede hem. 1147. B Toudenare. 1149. C. om ghene. B. hi om ghene. 1150. C. en B. an. 1152. C. en B. datse. 1154. B. hollant robbrecht.

---

vs. 1138. In den tekst staat: *Die. Dies*, d. i. van wien, namelijk Florens en bijgevolg van zijne weduwe. *Chens* is opbrengst, inkomsten.

vs. 1142. In den tekst staat: *hine.*

vs. 1148. *voer de man*, d. i. in tegenwoordigheid der vazallen.

vs. 1152, 1153. *Soe breke helpen hadde*, zij gebrek (behoefte) aan hulp had.

Ende want sijn vorsate Florens
Ghegoet was op der Vresen chens,
Eer hem Hollant anequam,
Hiet men doe, als ict vernam,
Grave van Vrieslant bi toenamen,
Ende vort wort Robrecht altezamen
Gheheten Robrecht de Vriese mede
Na sinen vorsate: dus wilde de sede.
Achte jaer vervoghede hi Hollant
Ende hat metten wive in hant.
Maer in sinen vierden jare
Quam hem in Hollant de mare,
Dat sijn vader waer doot bleven,
Die hem twijf hadde ghegeven.
Boudijn sijn broeder met siere vrouwen
Helt Vlaendren ende Henegouwen
Niet meer dan drie jaer na den vader.
Hi starf ende het quam altegader
Op Aernoude ende Boudijn, sijn kinder.
Maer sijn wijf Richilt behilt ginder
Boven deen kinderen de overhant,
So datse die van Vlaendrenlant

vs. 1157. B. Ende hem. 1160. C. en B. Ende voert wart robbrecht (rubbrecht). 1161. B. Robbr. die vriese mede. 1163. C. vervoechdi. 1164. C. hadt. 1166. C. en B. Quam in. 1169. C. sire. B. sijnre. 1170. C. en B. Hilt. 1171. B. drie na den. 1172. C. en B. ende tquam. B. algader. 1173. C. en B. arnout. 1175. C. en B. den kinder.

---

vs. 1156. *ghegoet op der Vresen chens*, d. i. wat de Friezen opbrachten tot *apanage* (lijftocht) had.

vs. 1163. *vervoghede hi Hollant*, d. i. strekte hij Holland ten voogd.

vs. 1172. In den tekst staat: *ende het quam hem algader.*

vs. 1176. In den tekst staat: *Vlaandren tlant.*

Haetten om haer moeijlichede,
Haer ende haer kinder mede,
Dat haer swaerlike vergijnc,
Als u hier na tellet die dinc.
Als men dusent ende lxx screef,
Machmen lesen dat doot bleef
Godevaert vander Muesele hertoghe,
Een rike man ende een hoghe,
Dies Brabant, Lottrike ende Ardenne
Algader was, als ic bekenne,
Ende liet Godevaerde, den bocheus,
Die sere vrome was ende preus,
Ende ene dochter, die hiet Yde.
Haer kinder sijn bekent wide:
Want si droech Godevaerde van Bulgioen,
Den edelen, stouten, vromen baroen,
Ende Boudijn sinen broeder mede,
Die coninc inde heilighe stede
Wart tote Jherusalem,
Als men lesen mach van hem.
Die bocheuse Godevaert,
Dies hier voren ghewaghen waert,

vs. 1177. C. en B. Haten om hare. B. moelichede. 1179. C. en B. zwaerlic. 1184. B. rijc man een hoghe. 1186. C. en B. ict. 1188. C. en B. een dochter hiet. 1189. C. en B. becant. 1890. C. den bulgioen. B. godevaert van belioen. 1192. B. sijn. 1194. C. en B. in die hele stede.

---

vs. 1180. *tellet die dinc*, d. i. de gebeurtenis te verstaan geeft.

vs. 1183. *Muesele*, d. i. Moezel. In het Chron. Egm. ad annum 1070 staat: *dux Mosellanorum*. Overigens raadplege men hier Huydec. op dit vers.

vs. 1187. *bocheus*, gebocheld.

vs. 1188. *preus*, Fransch *preux*.

vs. 1198. *ghewaghen*, d. i. gewaagd, gemeld.

Quam met coninclíken here
Op Hollant mit starker were,
Ende van Utrecht quam met hem
In helpen de bisscop Willem,
Ende al op Robbrechte de Vriese,
De van sorghen ende van verliese
Ute Hollant was verdreven.
Zijn stiefzone is met hem bleven,
Die nochtan doe jonc was ende clene.
Te Ghent quam hi ontgoet al rene.
Men screef dusent, als dit ghevel,
Een ende seventich also wel.
Vier jaer stont in Godevaerts hant
Aldus de graefscap van Hollant.
Int jaer te voren, eer de Vriese
Comen was te desen verliese,
Was Boudijn sijn broeder doot bleven,
Ende als hi int lant quam verdreven,
Quamen an hem de baroene,
Poerters, ridders van hoghen doene,
Ende baden hem om helpe ghinder
Van dat Rikilt ende haer kinder
Vlaendren reimerden also sware:

vs. 1199. B. coenliken. 1200. C. en B. met sterker. 1202. B. hulpen. 1203. C. robbrechte den. B. robbrecht den. 1204. B. Die. 1205. C. wart. B. wert. 1207. C. en B. noch toe. 1210. C. en B. Ende LXXI. 1219. C. en B. hulpe. 1220. C. en B. richilt. 1221. C. remerde also sere sware. B. remeerde also zeer.

---

vs. 1200. *were*, vijandelijke macht.

vs. 1202. *In helpen*, de bisschop leverde hulptroepen.

vs. 1221. *reimerden*, d. i. zware schattingen oplegden: het woord is het Lat. *redimere*, d. i. *loskoopen*, hetwelk niet zonder groote

Wille hi vechten jeghens hare,
So willen alle mit hem sterven
Of hem daer an Vlaendren erven:
So dat hi des hadde gheer,
Ende quam doe met sinen heer
Bi Cassel tSint-Omaers waert.
Daer quam Rikelt an de vaert,
Arnout ende Bouden, hare kinder,
Ende met hem groot heer ghinder,
Die coninc Philips van Vrancrike.
Daer was ghevochten bitterlike.
Arnout, de outste zone, bleef doot;
Bouden de jonxte de onscoot.
Men horder nummerme na tale.
Die coninc Philips also wale
Gheesconfieert ende al ondaen,
Rikilt selve wort ghevaen.
Entie Vriese die wort mede
Tot Sinte-Omars inde stede
Ghevaen, sodat men sprac der af,
Dat men den enen om den anderen gaf,
Ende Roebrecht de quam te lande

vs. 1222. C. en B. wilde hi. B. jeghen her. 1225. C. en B. ghere (: here). 1226. C. en B. quam met. 1227. B. Cassele tsinte omers. 1230. B. met her. 1231. C. en B. Coninc. 1232. C. en B. Daer wart. 1233. C. en B. bleef daer doet. 1235. C. hoerde nemmermeer. B. hoerder nemmeer. 1237. C. ghesconfiert. B. ghescofiert. 1243. C. en B. R. quam dus.

---

opofferingen geschiedt. *Reimeren* wordt door eene soort van enallage in den zin niet van schatting opbrengen, maar van schatting opleggen, gebruikt. Zie boven vs. 644. In den tekst staat: *also ware.*

vs. 1224. *erven*, wat men later *heredeeren* noemde, d. i. tot bezitter maken.

Ende had al Vlaendren in sine hande
Sident xxii jaer.
Tote Cassel maecti daernaer
Ene canesie, daer hi in leghet,
Tsinte Pieters, also men zeghet.
An Ghertruden, wedewe grave Florens,
Wan hi enen zone, die sijn ghepens
Sident sette te dienste ons heren,
Ende hi bejaghede vele eren
Met Godefrote van Bulgioen
Int heilighe lant van proemissioen,
Den heidinen te verliese,
Ende hiet oec Robrecht de Vriese.
Siere stiefdochter, de grave Florens wan,
Gaf Roebrecht enen hoghen man,
Coninc Philips zone van Vrancrike,
Den jonghen coninc Lodewike;
Ene ander dochter drouch hem Gertruut,
Die was in Denemarke bruut
Ende nam den coninc Kanuut aldaer.
Van haer quam Karel, de daernaer

vs. 1244. C. en B. Ende hadde Vl. 1245. C. en B. xxiii. B. Seder. 1247. B. Een. 1248. C. en B. Tot sinte P. als men. 1249. C. Ghertrude der weduwe tsgraven. B. tsgraven. 1251. C. en B. Sint S. ten dienst. 1252. C. en B. veel. 1253. C. godevaerde van bulgioen. B. govaerde v. belioen. 1254. C. en B. Plach hi te doen sijn sermoen. 1255. C. en B. Den heiden. 1260. C. en B. Een ander dochter des gelike. 1261. C. droech hem vr. G. B. droech vrouwe Gheertruut. 1262. C. en B. Die wart. 1263. C. en B. canut. 1264. C. en B. Van hem Kaerl die.

---

vs. 1247. *canesie*, zie op vs. 1078.

Vlaendren heeft an hem ghedreghen
Entie te Brucghe was versleghen.
Adele hiet dese vrouwe hoghe;
Sedert had soe den hertoghe
Van Poelgen tenen rechten man,
Daer soe bi enen zone wan.
Noch ene dochter droech hem Gertruut,
Die na der moeder hiet al uut;
Die droech Diderike van Elsaten.
Van hem quam Vlaendren te baten
Grave Philips, (die) deech te niete.
Maer van Henegouwen Margriete,
Sijn suster, was grave Boudijns moeder
Ende wan Margrieten. Men vant vroeder
Vrouwe neghene in haren tiden.
Hier latic de geeste liden
Van den grave Roebrecht den Vriese,
Die na sinen zwaren verliese,
Dat hi verloos in Hollant,
Vlaendren al ghewan in hant.
Nu meer sal ic besceiden voort
Van den Hollanschen graven die woort.

vs. 1266. C. en B. Ende te. 1267. C. en B. heet die. 1268. C. en B. Sident hadse die. 1270. C. en B. Daer si oec eenen sone an wan. 1271. C. en B. een. 1272. B. den vader. 1275. C. Philips die deech te. B. Philips die deech to niet (: margriet). 1276. C. en B. Maer van. 1277. C. boudijn. 1279. C. hare. B. vrou negheen 1280. C. jeeste bliven. B. yeste bliven. 1281. B. die vriese. 1285. C. en B. Besceden. 1286. B. hollantsche here voert.

---

vs. 1265. *an hem gedroeghen*, aan zich gebracht.

vs. 1269. *Poelgen*, d. i. Apulie.

vs. 1273. *Elsaten*, Elsass (Alsatia).

vs. 1276. In den tekst staat: *Van van Heneg.*

Godevart, die ghebuulde hertoghe,
Die van sinne was stout ende hoghe,
Hadde gheworpen onder hem,
Bi den bisscop van Utrecht Willem,
Hollant, ende was vier jaer here.
Hi scade den Vriesen vele zere.
Int jaer Goeds dusent seventich ende twe
So dede hi den Oest-vresen we
Ende sloech hem of menighen man;
Groten roef hi hem of wan
Ende bernde dorpe ende steden
Met harde groter moghentheden.
Doch sciet hi van desen live,
Als men lxx ende vive
Ende dusent screef, ons heren jaer,
Met ere avonturen swaer:
Want daer hi ghinc ter heimelicheden
Belagheden aldaer ter steden
Een Ghiselbrecht, de knape was
Diedrics van Hollant, ende dor das
Wonde hijn harde onscamelike.
Godevaert ghevoelde vreselike

vs. 1288. B. stout was. 1291. B. heer. 1292. B. wel zeere. 1293. C. Gods. B. int jaer M. 1297. C. en B. verbornde dorp. 1300. C. en B. men screef LXX. 1302. C. en B. eenre aventure. 1303. B. hemelichede (: stede). 1304. C. belaechden. 1305. C. en B. ghisebrecht. 1307. C. hine harde scamelijc. B. hine herde onscamelijc (: vreselijc).

---

vs. 1290. *Bi den biscop*, d. i. door, met behulp van, den bisschop.

vs. 1307. *onscamelike*, d. i. op eene schaamtelooze, schandelijke wijze; in C. leest men *scamelijc*, hetgeen nagenoeg op hetzelfde neêrkomt, daar het op eene wijze beteekent, waarvoor men zich schamen moet.

Sine smerte, ende hiet doe recht,
Dat men voerde tote Utrecht,
Ende daer dede hi sinen ende
Voor maerte op die vijfte kalende.
Willem, de bisscop, starf also wel
Daerna int uutgaende aprel,
Ende Coenraet was bisscop ghecoren.
Nochtoe was Hollant verloren.

vs. 1311. C. en B. sijn. 1314. C. en B. in uutgaende. 1315. B. vercoren.

TWEEDE BOEK.

Men scref dusent lxx ende sesse,
Als Dideric hadde grote langhenesse
Dat lant te hebbene weder algader,
Dat grave Florens was, sijns vader.
Met beden ende met siere claghe
Versamende hi man ende maghe,
Ende sijn stiefvader halp hem echt
Van Vlaendren, de Vriese Roebrecht,
Ende es comen tIJselmonde,
Daer ghemaect hadde tier stonde
Ene vaste borch, al wast onrecht,
Willem de bisscop van Utrecht.
Ende hi verneemt ende verstaet,
Dat daer is de bisscop Conraet.
Daer was ghevochten vaste ende sere;
Maer jonghe Dideric wan de ere:

vs. 3. C. en B. hebben. 6. C. en B. vriende ende. 10. C. hier stonde. 11. C. al was onrecht 12. C. en B. Die bisscop W. 13. C. en B. Want hi. C. vernemet.

---

vs. 2. *langhenesse*, verlangen.

vs. 14. *bisscop Conraet*, die bisschop Willem was opgevolgd.

Want hi de borch tIselmonde
Brande ende slechte inden gronde,
Ende wan met scepe den wich mede
Aldaer in de Marwede.
Die proefst van Daventre bleef daer,
Van Oudermonster de pape Walnaer,
Ende een grave, heet Gheerlach,
Ende menich ander op den dach.
Men seghet al noch: tote IJselmonde
Lechet menich halsberch in den gronde.
Die bisscop Coenraet wort ghevaen
Ende was seder ghelaten gaen.
Aldus quam Dideric in sijn lant
Ende wan de seghe metter hant,
Ende leedde vichtiene jaer
In vreden sine tijt daernaer.
Diedric, dien dijt is ghesciet,
Nam een wijf, de Othilt hiet.

vs. 17. C. en B. van ijselmonde. 19. C. met scepen die wijch. B. mit scepen den wijch. 20. C. merwede. B. meerwede. 21. C. deventer bleef. B. proest v. deventer bleeft. 22. C. en B. oudemonster. B. die paep Wallaer. 24. C. op die. B. optien. 25. C. en B. Men spreect noch an tot. 26. C. en B. Leghet noch menich halsberch. 28. C. en B. Ende sident was hi laten. 29. C. en B. Aldus wan (van) diederic metter hant. 30. C. en B. Den zeghe ende quam. B. in zijn hant. 31. C. lede. B. leede. 32. C. en B. sinen. 33. C. en B. dit.

---

vs. 21. *proefst.* Lambertus, praepositus Daventriensis, zegt het Chron. Egm. ad ann. 1076.

vs. 22. *Oudemunster*, het tweede der vijf Kapittelen van Utrecht. Walmarus wordt deze Heer in h. Chron. Egm. genoemd.

vs. 26. In den tekst staat: *allbrecht*, in pl. v. *halsberch*.

vs. 33. *deen dijt*, d. i. dien (wien) dit.

Daer ane wan hi enen zone:
Florens was hi heten de gone.
Diese Didric gaf in der stonde
Den abt Steven van Egmonde
Hantvesten, ende veste al die gaven,
Die sine oudevorders gaven,
Ende mersde hem haer recht
In landen, in herscepien echt.
Entaer toe so makede hi
Des Goedshuis man al tolne vri.
Oec gaf hi hem openbare
Tscoutheetdoem van Alkemare.
Dese Diedric starf daernaer,
Als men screef ons heren jaer
Dusent neghentich ende een.
Om hem dreef Hollant groten ween.
Sijn vader was doot xxx jaer,
Eer dat hi starf harde naer,
Ende twee jaer was sijn moeder voghet
Des lants, als de geeste toghet,
Ende viii jaer hadde sijn stiefvader
Hollant in sine hant algader,

vs. 36. C. en B. gheheten. 37. C. en B. Dese — in sinen stonde. 39. C. en B. vestede al die haven. 40. C. en B. sijn. 41. C. en B meersede. 42. C. en B. In lande. B. in heerscapien. 45. C. en B. al openbare. 46. C. en B. Tscoutaetdom. B. van altenaer. 49. B. tnegentich. 50. C. en B. Van hem dr. H. ween. 53. C. en B. Maer twee jaer s. m. voecht (: toecht). 54. C. jeeste. B. jeste. 56. C. en B. in die hant.

---

vs. 39. *veste*, d. i. bevestigde.

vs. 46. *Alkmare*. Huydecoper twijfelt of de lezing van B. (*Altenaer*) niet te verkiezen zij.

Ende vier jaer daerna Godevaert,
Die bulricghede gheheten wart,
Die hertoghe doe tjeghen recht,
Een jaer die bisscop van Utrecht.
Dus stoet hem utermaten onsiene
Grave te sijn der jaren vijftiene;
Ende vijftien jaer helt hi in vreden
Sijn lant al ende sine steden.
Tote Egmonde wort hi ter eerden
Bracht met herde groter werden.
Florans wort na den vader
Grave ende here des lants algader.
Dese hiet Florens de vette.
Met groter eren sonder lette
So leedde hi altemael sijn leven
In herachticheden in feesten, in geven;
In rikeden ghinc hi te voren
Allen daer hi af was gheboren.
Te wive nam hi ene Peternelle,
Te blivene sijns bedden gheselle,
Des hertoghen Diderics dochter van Sassen,

vs. 58. C. en B buulrigde. 59. C. doe jeghen Vtrecht. B. die jeghen echt. 61 C. en B. stont. 62. B. te sine. 64. C. lant ende sine. B. sijn. 65. C. aerden. B. arden (: warden). 67. C. en B. Florens die. 70. C. eren ende 71. C. en B. leede. 72. C. en B. In eeren in. 73. C. en B. In rycheiden. 74. C. en B. Hem allen. 75. C. en B. hi pieternelle.

---

vs. 58. *bulrighede*, d. i. gebochelde, bultenaer.

vs. 61. Die vijftien jaren vóór zijne overwinning op bisschop Coenraad behaald *stoet* het den jongen Graaf *utermaten onsiene*, d. i. was het zeer ongelukkig met hem gesteld.

vs. 72. *gheven*, d. i. *gaven*, giften door hem geschonken.

Van edelen conne uutghewassen.
Enen broeder had si, hiet Lotaris,
Daer men wel of weet dat waer is
Dat hi seder Roemsch keiser was.
Hierna sal men ghewaghen das.
An haer wan hi Diderike
Ende enen Florens desghelike,
Die de swarte Florans hiet,
Daer vele quaets of es ghesciet.
Dese vette Florans, daer ic of telle,
Ende sijn wijf, vrouwe Peternelle,
Beterden tgoet tote Egmonde
Bede in renten ende in ponde,
Ende offerden daer misseghewaden
Ende gout, daer men mede soude begaden
Sint Aelbrechs scrine, daer hi in leghet.
In sinen tiden, als men seghet,
— Dusent wast ons heren jaer
Ende xcix, dats waer —,
Was biscop Coenraet van Utrecht
Vermort van enen Vrieschen knecht
In sijn huis daghes na mistijt,
Ende ontran wech sonder strijt.

vs. 80. B. men veel af (met andere hand: *wel* boven *veel*). 81. B. roemsche. 85. B. swerte Florens. 87. C. en B. Die. 88. B. sijn wise. 89. C. Beterde. B. Begaerde. 91. C. en B. mesghewaden. 92. C. en B. ment. 93. C. en B. scrijn. 95. B. waest. 96. C. xcix daernaer. 98. C. en B. vermoert. 99. C. en B. Op enen dach na mestijt.

---

vs. 92. *begaden*, d. i. bezorgen (van *gade*, zorg), bestellen, beleggen, te weten *met gond*.

vs. 99. In den tekst staat: *mistit*.

vs. 100. *ontran*, te weten de Vriesche knecht.

Men groevene in onser vrouwen kerke,
Die hi van harde sconen ghewerke
Selve maken dede twaren,
Ende setter in provendenaren.
Als men screef xi hondert jaer
Ende xii meer daernaer,
Starf in de bloeme van siere joghet
Florens de vette vol menigher doghet,
Ende was tEgmonde begraven.
Peternelle gaf vele haven
Daer over de ziele van haren man,
Ende soe bleef houdende vortan
Die graefscap van Hollant ghemene
Met haren kinderen, de waren clene.
Doe men screef xi hondert jaer
Ende xxv, quam evel swaer
Den keiser Heinric an tUtrecht;
Daer galt hi der naturen recht,
Als ghelden moet een ieghelike.
Dit was de vierde Heinrike.
Na hem wart keiser ghecoren
Lotaris, als ic sprac hier voren,
Gravinne Peternellen broeder,
Ende was des riken behoeder
Ende droech xi jaer de crone
Mit groter eren harde scone.

vs. 101. C. groefen. B. groeffen 102. C. en B. van sconen. 107. C. in der bloeme. B. in die blomen C. en B sire joecht (: doecht). 111. C. en B. vor die. 113. C. Dat gr. 119. C. en B yghelijc (: heinric, heinrijc). 122. B. te voren. 123. C. en B. Graefinnen. 126. C. en B. Met eren ende.

---

vs. 118. d. i. Daar betaalde hij den tol aan de natuur.

vs. 126. In den tekst staat: *mit groten enen.*

Int jaer ons heren, mijn noch mee,
xi hondert dertich ende twe
Was het winter herde groot.
Die Vriesen, de menighen noot
Den grave daden van Hollant,
Ende onder wilen ghinghen in hant,
Som wile ombraken, saghen sijs stede,
Waren tien tiden buten vrede.
Dideric des vetten graven zone
Gaderde sijn here, als de gone
Die ghedochte al sulker scaden,
Alsi hem vormaels hadden beraden,
Ende pijnde hem dit te wreken swaer;
Sodat hi quam tote Alcmaer.
Die West-Vriesen vloen tien stonden,
Als diet ghehouden niet en conden,
Int vaste vanden lande ghemene;
Want ghelijc enen marberstene
Was Vrieslant al hert vervroren.
Dies ghinc men hereghen ende storen

vs. 129. B. Waest 130. C. menighe. 133. C. en B. ontbraken sagen si stede 137. C. dochte sulker. B. duchte sulker. 138. C. en B. Als si hem dicke. C. hadde. 144. C. en B. marbestene. 146. C. en B. men terghen ende scoren.

---

vs. 133. *ombraken* (*ontbraken*), d. i. werden afvallig.

vs. 138. *beraden*, d. i. in den zin gehad, en dan ook *berokkend* hadden.

vs. 142, 143. De zin is: daar zij het gewoonlijk op het vasteland niet houden konden, weshalve zij zich dan te scheep naar de eilanden begaven; maar thans was door de vorst alles vast land.

vs. 146. *hereghen* of *herghen* is verwoesten, even als *verherghen*, vs. 291 en 332. *storen*, d. i. vernielen.

Ende bernen ende roven,
Meer dan men soude gheloven:
Cleder, koeyen ende paert
Brochten donse Alkamare waert,
Ende luden ghevaen tien stonden,
Aldaer si doe den grave vonden.
Maer dese zeghe was tonseghen
Welnaer al Hollant ghedeghen.
Grave Dideric had enen broeder,
Sijns vader kint ende ziere moeder,
Die grave Florans hiet de zwarte,
Ende was van eenre fierre herten,
Wel sprekende ende hovesch sere
Ende staende na der werelt ere,
So datter hem vele waren hout,
Ridders, knapen, jonc ende out.
Donsienlicste wast sinen vianden
Die men vant in menighen landen.
Bi dullen rade, bi siere sculden
Verloos hi der moeder hulden,
Die nochtoe al Hollant
Gheweldelike hadde in hant.
Den broeder had hi verwrocht mede
Met sijnre overmoedichede.

vs. 149. C. en B. Clederen. B. coyen. 150. C. donsen. 151. C. en B. lude. 152. C. en B. grave doe vonden. 153. C. en B. tonseghe (: ghedeghe). 154. C. en B. Bijna al. 155. C. een br. 156. C. vader. B. vaders. 158. C. en B. van fieren harte. 159. C. en B. hoesch. 160. C. warelt. 162. C. en B. Monike ridders. 163. C. sine. B. waest. 165. C. en B. Met dullen v. bi sire sculde (: hulde). 168. C. en B. gheweldich had.

---

vs. 163. *Donsienlicste*, d. i. de geduchtste.

Maer sone meer haetten de zine,
So hi hem dede mere pine,
Om te hebbene der vreemder hulde,
Daer hi riesliken ane dulde.
Der edelinghen somme een deel
Warens hem hout algheheel,
Entie meente was hem mede,
Die ummer wil nie pijnlijchede,
Op avonture oft quame in desen
Dat si te vrier mochten wesen.
Nu sijn de Vriesen verblijt,
Als si vernamen des broeder strijt,
Ende senden tote Florense boden
Ende deden hem haerre helpen noden:
Wildi wesen hem beneven,
Si wilden hem Westvrieslant geven.
Entie joncghelinc alte hant
Voer in Westvrieslant

vs. 171. C. en B. soene meer hate. 172. C. en B. dede te meerre. 173. B. vremder. 174. C. en B. rieselijc. 175. C. en B. som. B. elindegher. 178. C. en B. emer wil niewe. 182. C. en B. der broeders. 183. C. en B. Senden tot florens. 184. C. en B. haer (hare) hulpe. 185. C. en B. Wilde hi hem wesen.

---

vs. 174. *Daer hi riesliken ane dulde. riesliken*, bijw. v. *rieslic*, d. i. dwaas, en het werkw. *dullen* beteekent *dolzinnig zijn*. Dus beduidt dit vers: waarmede hij, als een dwaas, dolzinnig handelde. Ter verklaring van *daer-ane* denke men aan ons: *ergens goed* (of *kwaad*) *aan doen*.

vs. 183. In den tekst staat: *ende*.

vs. 184. *haerre helpen*. Hier schijnt het voorzetsel *te* uitgevallen, en gelezen te moeten worden: *thaerre helpen*, d. i. te harer (hunner) hulp.

vs. 185. *hem beneven*, d. i. aan hunne zijde, van hunne partij.

Ende vantse onder sijn gheheet
Bede ghewillich ende ghereet.
Dus was hi met hem een jaer
Den broeder fel ende zwaer,
Ende hi dede daertoe sinen lande,
Waer so hi mochte, scade ende scande.
Haren scade wraken de Vriesen swaer:
Want si de kerke van Alcmaer
Entie marct branden, dat si stoof,
Ende namenre wel zwaren roof.
Hierbinnen vele lieden waren, —
Ende tmeeste deel van Kenemaren,
Die stonden te swaren tribute, —
Ende traken tenen rade ute
Ende begaerden al dat si
Hem selven mochten vechten vri,
Ende droeghen overeen ghemeenlike,
Dat si best lieten Diderike
Ende laten hem Florens verriesen,
Dat si met hem ende metten Vriesen
Souden sijn in allen noden.
Hierop senden si hem boden
Ende hebben over heer ontfaen,

vs. 189. C. en B. beheet. 190. C. en B. beyde. C. en B. bereet. 192. C. en B. sinen. 194. B. Waer hi. 196. B. kerken. 197. C. en B. bornde. 199. C. liede. B. lude. 203. C. en B. begheerden alle dat 204. B. wechten. 207. C. en B. lieten.

---

vs. 191. *met hem*, d. i. met de Friezen.

vs. 197. In den tekst staat: *brande.*

vs. 207. *Ende lateu hem Florens verriesen*, d. i. en Florens zijne vermetelheid laten botvieren (*hem verriesen* is terugwerkend op te vatten).

Ende hebben hem hulde ende ede ghedaen.
Dus quamen si mit ghewapender hant,
Beide bi watre ende opt lant,
So machtich datten grave dochte
Dat hi se verweeren niet en mochte.
Ende brochten Florense, wien lief of leet,
Al tote Haerlem toe ghereet,
Ende hebben sheren huse verbrant,
Waer so si stonden in Kenemaerlant,
Die waren der ouder graven.
Maer teghen nacht ghinghen si scaven
Die Vriesen weder te haren wiven:
Want haer sede is niet dat bliven
Bi nachte, selden of nemmerme,
Van haren husen, wie lief of wee,
Ende voerden haren grave mede
Ende lieten in groter pijnlichede
Ende in Vresen de Kenemaren,
Die hare ghesellen doe waren.
Die waren alle ghemeenlike
Van den grave Diedrike
Verbernt ende al ofghenomen
Wat so hem mochte te bate comen:

vs. 212. C. en B. Ende hem hulde. 214. C. en B. water. 218. C. en B. gheleet. 219. C. en B. tsheren. 221. C. en B. Die w. der ouden. 222. C. en B. jeghen. 226. C. en B. huse. 227. B. voeren hare. 233. C. en B. Verbornt.

---

vs. 221. In den tekst staat: *Dien. der ouder graven*, is als genit. possessivus te verstaan.

vs. 222. *scaven*, met haast wegtrekken.

vs. 224. *haer sede is niet.* Hier schijnt *niet* met den zin te strijden; doch ook C. en B. hebben dit woordje. Men kan het vers in verband met het volgende dus verklaren: hunne gewoonte is niet, dat zij blijven; bij nacht (blijven zij) zelden of nooit enz.

Want de grave met hem dede
Al sinen wille daer ter stede.
Doe dit ghesciede, quam de mare
Den oem den keiser Lothare
Van den neven van den orloghe;
Hi sender saen enen hertoghe
Ende gheboot hem daer ter stede,
Dat si souden maken vrede,
Also lief als elc daer woude
Behouden des keisers houde.
Doch, al was het zwaer te doene,
Was algader ghemaect te zoene,
Ende van elker zide oec mede
Die met elken in den onvrede
Upten anderen hadde ghevochten:
Dus lieten si hem beden zochten.
Florens de zwerte na desen vrede
Begonste een ander pijnlichede,
Daer hem sine doot an lach.
Want daerna niet menich dach

vs. 236. C. Al sinen wille. 237. C. ghesiede. 239. C. en B. neven dat. 242. C. en B. hi soude. 246. C. en B. was aldaer. C. en B. een. B. ghenaect. 248. B. in de. 249. C. en B. Op den anderen. B. hadden.

---

vs. 236. In den tekst staat: *als men wille.*

vs. 246. Men herstelle, met behulp der varianten, de, zoo het schijnt, ware lezing: *was aldaer genaect te zoene*, of wel: *was aldaer gemaect een zoene.*

vs. 252. *Daer hem sine doot an lach*, daar zijn dood mede gemoeid was.

vs. 254. Terecht verplaatst Huydecoper het woordje *want* naar het volg. vers en stelt voor te lezen:

Daer hem sine doot an lach
Daerna niet menich dach.
Want van Arentsberghe enz.

Van Aremsberghe heer Herman,
Entie here van Kunc nochtan
Haer Godevaert, hadden onder hem tween
Eene nichte, want haerre zuster een
Hadse ghewonnen, alst God woude,
Anden here van Rochem Arnoude.
Na svader doot ende na der moeder
Worter voghet of ende behoeder
Van Arensberghe heer Herman,
Tote dat soe huwelic ghewan:
Want haer behoerde te komen in hant
Vaste borghe ende scone lant.
Maer de man van der joncfrouwen
Nemen waer ende bescouwen
Des zwarte Florens edelhede
Ende sine grote manlichede,
Ende visieren onder hem zaen,
Dat sijn te here willen ontfaen.
Dus hebben sine omboden dan
Ende worden daer zine man,
Ende gaven hem in zine hant
Der joncvrouwen borch ende lant,
In wat steden dat sijt vermochten.
Met hem sijt neernsteliken versochten,

vs. 259. C. en B. als god. 260. C. en B. rochem. 261. C. en B. tsvader. 263. C. aerntsberghe harman. 267. C. en B. manne. 268. C. en B. ende si scouwen. 272. C. en B. dat hine willen te here. 273. C. en B. ontboden. 276. C. burch. B. boerch. 278. C. en B. naerstelijc.

---

vs. 256. *nochtan*, bovendien.

vs. 257. Heer Godevaert van Kuik.

vs. 258. *haerre zuster een*, d. i. eene zuster van hen.

vs. 260. In den tekst staat: *Roch'en*, d. i. Rocheren.

Die manne an haren oem;
Maer de gone helt over droom.
Noch met beden noch met mieden
Ne mochter ghene dinc an dieden,
Dat hi te deser dinc iet quame
Dat Florens sijnre nichten name.
Florens de verheerde al,
Huus ende dorp, berch ende dal,
Ende dede hem pine ende grote hoede
An sinen live, an sinen goede,
Ende doer den keyser, de sijn oem was,
Wort hi vele te machtigher das.
Florens, de voer al verherghen
Des heren goet van Arensberghe
Wat hi mochte buten vesten,
Ende hi werde hem ten besten
Dat hi mochte met zinen neven;
Ende het stont nauwe om Florens leven.
Die van Utrecht van der stede
Warens alle Florens mede,
Sodat hem in sijn uplopen
Utrecht talre stont was open.
Maer de bisscop, hiet Andries,
Was den anderen al hout dies,
Sodat hem Florens ter stonde

vs. 285. C. verheerde hem al. B. verharde hem al. 286. B. boerch. 287. B. pinen. 291. C. die voert. B. die wert. C. en B. al vererghen. 293. C. en B. Waer. 294. C. en B. weerde. 295. C. en B. Daer. 296. C. en B. Ende stont.

---

vs. 291. *verherghen*, zie bov. vs. 146.

vs. 293. *buten vesten*, d. i. het platte land buiten de vaste plaatsen of kasteelen.

vs. 294. *hi* (d. i. de Heer van Arensberg) *weerde zich.*

Ofbernde zine veste Lexmonde,
Dat doe was ene vaste stede,
Ende verboot hem Utrecht mede
Omdat hi metten andren street.
Op een tijt was dat Florans reet,
Hem tienden, tUtrecht uter stat,
Ende hem was belaghet sijn pat,
Al ne wiste hier of niet;
Ende eer hi hem wel besiet,
Die van Arensberghe ende van Kuuc
Gaven op hem enen huuc,
Daer hi was al onversien;
Ende als hi keren waent mettien
Ende wel ware ontreden al,
So quam hem een ongeval
Ende sijn paert sturte tsiere scade
Tere steden, hiet Abstade:
Daer wart hi van hem verslagen
Ende te Reynsborch gedraghen
Int cloester, dat sijn moeder stichte,
Ende begraven, seghet ghedichte.
Te hant so quam dese mare

vs. 304. C. en B. bornde. 308. B. enen. 309. C en B. Met hem tienden uuter stat. 310. C. en B. belaecht. 311. C. wiste hire. B. wist hire. 314. C. en B. yuuc. 315. C. en B. hijs was. 316. C. en B. Als hi k. w. van mettien. 317. B. wel oec waren. 318. B. So quam een. 319. C. en B. storte. 320. C. en B. Teenre stede. 324 C. en B. tghedichte. 325. C. en B. Thant.

---

vs. 307. Op grond dat de bisschop aan de zijde van zijne tegenpartij streed, sloot Floris hem buiten zijne stad.

vs. 314. *huuc*, vijandig geschreeuw.

vs. 319. *sturte*, stortte.

Sinen oem, den keyser Lothare,
Die zwaarlike verdroech de mare,
Ende quaemt wreken harde zware
Met Diedrike van Hollant.
Si verdreven des lants te hant
Die van Kuuc ende van Arensberchen;
Haer lant voeren si verherghen,
Sodat hem al of wort tebroken,
Ende noch wart mee ghewroken,
Maer dat de doot, de niet en spaert,
Den keyser trac ter langher vaert:
Hi sciet henen van desen levene,
Als men screef xi hondert xxx en sevene
Te groten ghelucke ende te ghevalle
Van Arensberghe ende van Kuuc alle:
Want si keerden te hant te lande
Ende boden graven Diedrike de hande,
Ende worden aldaer sine man:
Dus quamen si des soendinx an.
Als men screef ons heren jaer
Dusent c ende xl daernaer,

vs. 326. C. en B. Sijn o. d. k. al openbare. 330. C. lans. C. en B. verdreven. C. en B. thant. 332. C. en B. si verergen. B. voren. 333. C. en B. of is te. 334. C. en B. noch werts. 335. C. en B. niement. 336. C. en B. Den. 337. C. en B. leven (: seven). 341. C. thant te lande. 342. C. en B. grave d. te hande. 343. C. en B. alle daer sijn in.

---

vs. 330. In den tekst staat: *verdrevene.*

vs. 332. *verherghen*, zie vs. 146 en 291.

vs. 335. *Maer*, d. i. ten ware.

vs. 344. *si quamen des soendinx an*, d. i. zij erlangden een verzoeningsverdrag.

Voer grave Dideric met groten here
Int heilighe lant van over meer
Toten heilighen grave ons heren,
Ende daer hi thuus wilde keren,
Bejaghede hi vri ter selver stonden
Bede Rinsborch ende Egmonde
Ende brochte des dies pawes brieve
Den abt Wouter doer sine lieve.
Dese Diedric had ene vrouwe
Te wive, edel ende ghetrouwe,
Die Sofie hiet van hoghen maghen;
Si was dochter, horic ghewaghen,
Des palesgraven van Rineghen.
In Diderics tiden, als ic segghe,
So was werringhe ende ghevecht
Tusschen den bisscop van Utrecht
Ende hem, dat coste seer groot goet.
Maer bisscop Herbrecht, de was vroet
Ende dwanc sente Mertijns viande
Metten banne van swaren bande
Ende oec metten zwerde mede,

vs. 351. C. en B. Bejaechde. B. ten selven. 352. C. en B. tegmonde. 353. C. en B. brochten dies des paus. 354. C. en B. Woutre. 359. C. en B. Tspalensgrave van den rinegge. 363. C. en B. coste groot.

---

vs. 351. *Bejaghede hi vri.* Hij *bewerkte* bij den Paus, dat de kloosters van Rijnsburg en Egmond *vrij* werden. Hij verkreeg van den Paus, dat die abdijen ontheven werden van het bisschoppelijk gezag, en als het ware, pauselijk-onmiddelbaar werden. Zie voorts Kluit op het *Chr. Egm.* ad annum 1138.

vs. 359. *Rineghen*, Rheineck. Zie Kluit, Hist. crit. *Chr. Egm.* ad ann. 1143, p. 90, not. 43.

vs. 365. *St. Mertijns viande*, d. i. de vijanden van de stad Utrecht, wier patroon St. Maarten is.

Sodat hi voer hem comen dede
Grave Dideric al barevoet,
Ende daer zoeken sinen oetmoet,
Ende hem bidden oec ghenaden
Ende oflaet van sinen misdaden.
Den palesgrave dwanc hi mede,
Die hem vele overlasts dede
Ende vinghene bi Hughens Batren daet,
Die doe meest was sijn toverlaet,
Entie beste van siere hant
Ridders van al Duutschen lant.
Dusent hondert viertich ende viere
Screef men, doe de goedertiere,
Des vetten grave Florens wijf,
Peternelle, endede haer lijf;
Ende was te Reinsborch begraven,
Dat soe stichte met haerre haven
In de ere der moeder ons heren.
Aldaer leghet si met eren.
Int jaer ons heren xl ende vive
Ende xi hondert worden kaitive

vs. 370. C. sine. 371. C. en B. bidden hem. 372. C. en B. aflaet. 374. C. daden. B. overlast. 375. B. vincken hughes. 376. C. en B. Dat alsoe bescreven staat. 378. C. en B. Ridder. 379. B. XII hondert. 380. B. Bescreef. 382. C. en B. P. ende haer. 384. C. en B. haren. 386. C. en B. leghetse noch met.

---

vs. 370. *zoeken sinen*, d. i. des bisschops *oetmoet* (d. i. genade).

vs. 375. *Hughe Bater*, elders Hugo Boter, in het *Chr. Egm.* Hugo Buterus, van de baronnen van Arkel.

vs. 377. *de beste van siere hant*, d. i. de handigste in den zin van de kloekste van daad.

vs 385. *In de ere*, ter ere.

Onse kerstin van over meer,
Ende worden metter Torken here
Beleghen in de stat van Edissen,
Daer noit sider ghebrac missen
Sident dat de apostele ons heren
An Jesuse Christuse daden bekeren.
Daer lach Tadeus ende Thomas.
Die Torken wonnent, dat jammer was.
Na Lotarise, de keiser was,
In Diderics tiden, ghevel das,
Dat een here coninc waert
Van Almaenghen, de zine vaert
Sette int lant van overmeer.
Met hem voer met groten heer
Lodewijc van Vrancrike,
Die Philippe, den coninc rike,
Wan, de sider Normendie
Trac an de Vrancse partie.
Desen brochte daer an de vaert
Metter crusinghe sente Bernaert,
Die abt van Clervas tien tiden.

vs. 389. C. en B. kerstine. 390. C. en B. Si worden met torken heer. 391. C. en B. Beseten in der. 392. B. misse (: edisse). 393. C. apostolen. B. Seder d. d. apostelen. 394. C. en B. ih's Chrs. 397. C. en B. Na Lotharis. 398. C. en B. gheviel. 390. C. en B. een man. B. wart. 405. C. en B. sident. 407. C. en B. Dese. 409. C. en B. clerevaus.

---

vs. 391. *Edissen*, d. i. Edessa.

vs. 406. *an de Vrancse partie*, aan de Fransche zijde, met and. woorden, aan de Fransche kroon bracht.

vs. 407. *brochte an de vaert metter crusinghe*, d. i. bewoog tot den kruistocht.

vs. 409. *Clervas*, Clairvaux.

Maer lettel baten dede haer striden:
Want si Damasch hadden belegen
Ende dane voeren, als diere jeghen
Niet en hadden zulke ghewelt,
Dat sijt mochten hebben ghevelt,
Sodat Koenraet xv jaer
Coninc wort ende starf daernaer
Int jaer ons heren min noch mee
xi hondert vijftich ende twee;
Ende Vrederic quam in sine stede
Coninc ende keiser mede,
Ende wort over twee jaer daerane
Van den pauwes Adriane
Tote Rome ghebenediet,
Ende keiser oec ghewiet,
Ende was xxxvii jaer
Roomsch keiser overwaer.
Dese dinc, de wi overliden,
Ghescie in grave Diderics tiden,
De vette Florans zone was.
Als men xi hondert jaer las
Ende lv ons heren jaer,
Quamen met hem orloghen zwaer
Die Vriesen van Drechterlant,
Ende hebben gherovet ende ghebrant
Die Kenemaren harde sture.

vs. 410. C. en B. luttel. C. en B. riden. 412. C. en B. danen voren al. 413. C. en B. hadden al sulc. 414. C. en B. sine mochten. 415. C. en B. coenraet. 416. C. en B. starf voerwaer. 426. B. Romeesche. 428. C. en B. ghesciede. 432. C. en B. mit orlogen. 434. C. verbrant. 435. B. Die van k.

---

vs. 415. Er staat in den tekst: *koendaet.*

Dit versaghen de ghebure
Van Okesdorp ende porters mede
Ute Harlem van der stede,
Ende streden hem an ende dadense keren
Swaerlike te haren onneren,
Ende sloeghen hem of vliende nochtan
Omtrent neghen hondert man.
Maer de grave Dideric bleef,
Als men ons heren jaren screef
xi hondert vijftich ende zevene,
Ende voer ten langhen levene.
Begraven was hi tEgmonde,
Daer hi leghet nu ter stonde.
xlv jaer na den vader
Was hi here des lands algader.
Soffie, de edele gravinne,
De heilich was ende wijs van zinne,
Hadde van haren man vier zonen,
Ende den outsten Florens, den gonen
Quam dat graefscap met rechte ane.
Hier na doe ic u te verstane,
Wie de andre broedre waren
Ende hoe si hebben ghevaren.
Als men de jaren ons heren las

vs. 438. B. harlam. 439. C. en B. an hem. 441. C. en B. vliende. 444. C. en B. jaer. 446. B. te langen. 448. C. en B. nu leghet. 449. C. en B. na den edelen vader. 453. C. en B. van enen man. 454. C. en B. entie outste fl. die gonen. 455. C. en B. graefscap aen (: verstaen). 457. C. broedren.

---

vs. 437. *Okesdorp*, d. i. Osdorp, zie de aanteek. van Huydecoper op dit vers.

vs. 441. In den tekst staat: *vliede*.

xi hondert ende lxi, doe was,
Maecten de van Drechterlant
In zoendinghe vasten bant
Jeghen grave Florence, de dertigh jaer
Ghehouden hadde torloghe zwaer,
Ende alle de Westvriesen mede
Quamen onder zine moghenthede.
Als men xi hondert en lxii screef,
Ghevel dat ment hulic bedreef
Van den grave Florens met staden
Ende van sconinx dochter Aden,
De coninc van Scotlant was.
Met vele scepen, sijt zeker das,
Hevet hi se in de Mase ghebrocht,
Ende aldaer havene ghesocht.
Als men screef xi hondert jaer
Ende lxiiii oec daernaer,
Brocht van Coelne bisscop Reinout,
Een edel pape ende een stout,
Die dre coninghe van Milane,
Die den Goeds zone saghen ane,
Daer sine van verren versochten,
Ende hem haer offerande brochten

vs. 460. C. en B. lxi. 462. C. en B. soendinghen. 464. C. hadden. B. dorloghe. 468. C. thilic. B. gheviel thilijc. 474. C. ende der havene. B. Ende der havene. 477. C. en B. Brochte van colen. 479. B. melane. 480. C. en B. gods.

---

vs. 460. In den tekst staat: lxvi.

vs. 470. *sconinx dochter.* Ada was de *zuster* en niet de dochter van koning Milcolumbus; doch de fout van M. Stoke en van Beka na hem, is niet groot, daar Ada de dochter was van den vóór zijnen vader koning David gestorven prins Hendrik. Zie Kluit ad ann. 1162.

vs. 474. *gezocht*, d. i. per synecdochen: gevonden.

Te Beetleem op den dertienden dach,
Aldaer hi inde cribbe lach.
Te Coelne ledise in den doem:
Noch huden hebben sijs ere ende roem.
Als men lx screef ende zesse
Quamen met groter zwaernesse
Die Vriesen van over Ottenfort
Ghewapent tAlcmaer op de poort,
Met groten menighen vermeten,
Ende hebben dat portekijn bezeten.
Die daer quamen ende waren beraden
Omme der poort te stane in staden,
Doe si saghen there so swide,
Traken si hem over een zide,
Ende lieten alle de ghebure
In sorghen ende in daventure.
Die Vresen namen dat si vonden
Ende berndent al optien stonden:
Si ne lieten staen groot noch clene,
Sonder recht de kerke allene:
Die lieten si staen al onghescaet:

vs. 485. C. en B. Te colen leide hi se. 490. C. en B. in die poert. 491. C. en B. menyen. 495. B. Alsi s. th. soe wide. 496. B. Trocken. 500. C. borndent. B. brndent. 501. C. en B. lieter. 503. C. si al onghescadet (: raet). B. si alle onghescadet (: radet).

---

vs. 489. Ottenfort, bij Beka Ockenvord, bij Heda Okenwoerd (zie de plaatsen bij Kluit, p. 114).

vs. 495. *swide.* Mogen wij in dit woord het Goth. *swinths* terugvinden, dan beteekent het veeleer *sterk*, dan *talrijk*, door welk woord Huydecoper het verklaart.

vs. 500. In den tekst staat: *berndet.*

vs. 502. *Sonder recht de kerke allene*, d. i. behalve juist alleen de kerk.

Dus wilde haer ghemene raet.
Die van Alcmaer hebben versien,
Dat hem haer vriende ontflien,
Ende recht omtrent lxxx man
Worpen hem ter were vortan,
Heet van moede, ghelike riesen,
Ende streden midsonder de Vriesen
Ende bleven daer werenderhande
Alle doot onder de viande.
Dat de Vriesen dit dus daden,
Een deel waren si dertoe verladen:
Want haer ghebuer, de van Scaghen,
Die waren met ere laghen
Van dien van Haerlem int selve jaer
Verbarnt ende berovet zwaer
Ende ghevaen ende ghedoot,
Meer dan hovesschede gheboot.

vs. 505. C. en B. van alcmaer. 506. C. en B. vrienden. 510. C. en B. streken. 511. C. en B. bleven werender hande. 513. C. en B. dus dit. 514. C. en B. siere toe. 515. C. en B. ghebure. 517. C. en B. van hollant. 518. C. en B. Verbornt. 519. B. Ghevaen.

---

vs. 505. In den tekst staat: *Kenemaren*, doch in de and. het eenigljk goede: *die van Alcmaer*. In het Chron. Egm. leest men dan ook *Alcmarienses*.

vs. 510. De lezing der and. *streken*, v. strijken, zich met snelheid ergens heen begeven, verdient de voorkeur.

vs. 511. In den tekst staat: *werende*.

vs. 514. *waren si dertoe verladen*. Deze woorden moeten het Latijn van het Chron. Egm.: *fecerunt in vindictam injuriae*, teruggeven. Dus moeten zij beteekenen: *tot die daad kwalijk bejegend geworden*, met andere woorden: *door den overlast, die hun was aangedaan, daartoe gebracht*.

vs. 520. *minus quam decebat misericorditer*, zegt het Latijn.

Int naeste jaer te deser stonde
Ghesciede een wonder tot Egmonde:
Want een scaep een lam voert brochte,
Daer men wonder an zien mochte:
Het had een hoeft ende achterwaert
Hadt twee enden ende elc een starte,
Twe voete voren, ende achter viere;
Menich quam sien dese maniere,
Ende bideen dat dusdaen wonder
Sonder redene niet es besonder,
Some van den wisen luden
Wouden die twee enden beduden
Hollant ende Vrieslant,
Dat met rechte tot ere hant
Hoefden soude al overeen,
Ende met stride hem scieden in tween.
Ende want Egmonde steet
Binaer int rechte ghesceet,
So wilden si wanen, dat redene ware
Dat hem twonder daer openbare.

vs. 521. C. en B. tesen stonden. 522. C. en B. Ghesciede wonder. 523. C. en B. een lam brochte. 526. C. en B. twee enden ende elc sijn staert. 527. C. en B. voeten. B. vore. 529. C. en B. Ende bede. 530. C. en B. niet nes. 531. C. en B. van wisen. 532. C. en B. Hilde. 536. C. en B. striden hem sceiden. 537. C. en B. dat egmonde. B. steen. 538. B. Bijna. 540. C. en B. hem wonder.

---

vs. 526. In den tekst staat: *twee voete.*

vs. 532. In den tekst staat: *twe een.* In 't Latijn staat: *per duas agni partes significari.*

vs. 534, 535. *tot ere hant hoefden soude*, ééne hand, d. i. één gezag, éénen vorst met Holland tot hoofd zou hebben.

vs. 536. Vul hier in de gedachten in: *en evenwel, en daarentegen.*

vs. 538. *int rechte ghesceet*, op de juiste grens tusschen beiden.

Als men screef, als ict besachte,
xi hondert sestich ende achte,
Versamende de grave Florens
Groot heer om sijn ghepens
Te toghene den fellen Vriesen,
Die hem sijn volc deden verliesen,
Ende quam op een wintertijt
Met sinen volke omme strijt
Tote Scorle, doe gheleghen
Recht der Vriesen lande jeghen.
Daer had hi raet ende dochte,
Hoe hi de Vriesen zoeken mochte.
Als hi van desen dinghen riet,
Ne wilden aldoe ghedoghen niet
Sommighe coene jonghelinghe
So langhe vorste, so lanc ghedinghe:
Want de moet hevetse verwonnen.
Mit haren orsen sijn si gheronnen
Licht ghewapent ten Vriesen waert,
Nochtan dat die grave misbaert
Ende hi wilde dat si beiden.
Tote Scaghen sijn si ghereden
Ende hebben verbornt Scaghen.
Die Vriesen waren inden laghen

vs. 545. C. en B. toghen. 546. C. en B. daden. 547. C. wittertijt. 549. C. en B. scorel doe gheleghen. 555. C. en B. Some. B. onghelinghen (: ghedinghen). 556. C. en B. lanc gheverst. 561. C. en B. beden. 564. C. en B. in den.

---

vs. 541. *besachte*, om des rijms wil voor *besochte*, van *besoeken*, *onderzoeken*, en (per synecd.) *vernemen*, *ervaren*.

vs. 549. In den tekst staat het woordje *doe* tweemaal.

vs. 552. Zie bij I. 33.

vs. 560. *misbaert*, deswege zijn ongenoegen toont.

Ende rekenden ghene scade buten,
Mochten si haer viande besluten,
Dat si keren niet en mochten.
Dander, de des niet en rochten,
Penseden al om haren roof
Ende om den brant, de verre stoof,
Ende traken voert bi weghen, bi diken.
Sulke seiden de Vriesen wiken.
Nu sijn de Vresen opghespronghen,
Die hem hadden onderdronghen
Den wech, de si souden keren;
Ende alse si weder willen, de heren,
Sijn hem de Vriesen te ghemoete
Met fellen voerhoefde ende onsoete.
Sulke van den ridderen waren,
De hem traken tere scaren
Ende setten tlijf in daventure
Ende reden de viande duere
Ende quamen aldus toten haren,
Daer de grave ende dandre waren.
Alle dandre bleven doot
Sonder menighe bore groot.

vs. 565. C. rekende. 568. C. en B. Donse die. 570. C. en B. die brant. 571. B. bi wege. 574. C. en B. ondrongen. 575. B. Dien. 576. C. en B. Ende alsi henen willen. 577. C. en B. Sijn die vriesen hem te moete. 581. B. dlijf. 585. B. Alle andre. 586. C. en B. bure groot.

---

vs. 565. *rekenden ghene scade buten*, telden die schade niet.

vs. 574. *den wegh onderdringen*, eigenl. *door dringen* den weg afsnijden: *dringen* in den zin van *verstoppen*. Vgl. I. 847, en Huydec. ald.

vs. 580. *hem traken tere scaren*, zich in slagorde stelden, tot een drom vereenigden.

vs. 586. *Sonder menighe bore groot*, d. i. behalve eene niet zeer groote hoevelheid (zie over 't woordje *bore*, de Vries, Taalzuiv. bl. 25).

Die si vinghen, behilden tleven:
Dit waren dedelinghe, diere bleven:
Van Andwerpen her Symoen,
Scoenre noch vromer in sijn doen
Ne was doe gheen buer out;
Mijn here Willam van Vorhout,
Ende van Haerlem her Brandaen,
Her Florens Roest en conste ontgaen,
Ende de drossate, her Gheraert,
Ende van Egmonde her Alaert,
Heer Brune van Castrichem, jonghe Gerat
Van Monstre, van Nortic heer Everaet.
De doden, als mense ghewinnen conde,
Waren brocht tote Egmonde,
Daer si waren beweent wel sware.
Ende dit was binnen den selven jare,
Dat dit wonderlike lam
TEgmonde te scouwene quam,
Up den dach, als ment bekent,
Dat men viert sente Vicent.
Den naesten somere, dierre lach,
Quamen op sente Ypolitus dach
Die West-vriesen tiere scare
Over de Rekene tote Alcmare,

vs. 587. C. en B. Diere waren ghevaen. C. hilden. 591. C. en B. En was geen ende buer out. 594. C. en B. conde. 595. C. en B. drussate. 596. C. en B. egmonde allaert. 599. C. en B. Die dode als mense. 600. C. en B. ghebrocht tegmonde. 604. C. en B. te bescouwen. 605. C. en B. als men bekent. 607. C. en B. Ten n. somer. 609. C. en B. teenre. 610. C. en B. Over rekene.

---

vs. 591. *gheen buer out*, d. i. geen jongeling. *buer* is hetzelfde woordje als boven (vs. 586) *bore*, en beteekent even zoo *niet zeer*.

vs. 599. In den tekst staat: *mensche*.

Ende hebben onsteken de poort.
Dan ginc hem niet ten besten voert:
Want lettel ridderen ende ghebuere
Hebbense wederstanden sture
Ende verjaghetse van dan.
Daer lieten si legghen xxx man,
Die beste van haerre side.
Had men ghebeit metten stride
Om de scutters alte samen,
Die daer van Vlaendren vele quamen,
Men hadde mettien groten ghescote
Onteert alte mael de rote,
So dat die kindere hare maghen
Daernaer hadden moeten claghen.
Dit was in grave Florans tiden,
Soffien soen, dien doe liden
Die Vriesen daden vele pinen.
Soffie, sijn moeder, liet an haer scinen,
Dat soe weldaden was ghewone:

vs. 611. B. ontsteken. 613. B. luttel riddere entie. 614. C. en B. wederstaen. 615. C. en B. verjaechdense van daen. 616. C. en B. liggen. 617. B. harer ziden (: striden). 619. C. en B. scutten. 622. C. en B. Onteert. 624. C. en B. Daerna h. moeten. 625. C. en B. gheviel. 626. B. do liden. 628. B. Sophien.

---

vs. 612. *Dan*, d. i. dat en.

vs. 614. In den tekst staat: *wederstaenden.*

vs. 621. *ghescote*, datief v. 't collect. *gescot*, pijlen.

vs. 622. In den tekst staat: *omtrent.*

vs. 624. In den tekst staat: *moete.*

vs. 629. De *n* van het woord *ghewone* (in den tekst) is onduidelijk: de schrijver schijnt ze eerst overgeslagen en later over de *e* heen geschreven te hebben. In plaats van *weldaden* zou men *weldoen* mogen verwachten, in den zin van 't Fransche *bien faire*, d. i. *heldendaden bedrijven.*

Want soe met Otten haren zone,
Die Benthem behuwede tlant,
Ende met van Haerlem Ysebrant,
Int lant voer van over zee.
Noch sullen wi u tellen mee
Van haren kinderen ende van hare,
Ende anders niet dan trechte ware.
Soe sterf na ons heren ghebornesse
xi hondert sestich ende sesse
Int heilighe lant over mere,
Dat soe met volmaecter beghere
Hadde driewarven besocht,
Ende soe was ter eerden brocht
Aldaer int Dietsche hospitael;
Haer herte was een grondelos wael
Van miltheit ende van ontfarme,
Van soeticheit op de Goeds arme,
Van wakene, van pinen in ghebede.
Die monster van Rensborch mede

vs. 632. B. Ende v. H. met Y. 634. C. en B. wi tellen. 635. C. en B. Van. 638. C. en B. lxx. 639. C. en B. Ende dat lant van over mere. 640. C. en B. volmaecten. 641. C. en B. hadde driewaerf besocht. 643. C. en B. duutsche. 644. C. en B. Hare h. w. e. grondeloes. 645. B. miltheden. 646. C. en B. soetheid op die gods. 647. C. en B. in die ghebede. 648. C. en B. Dat monster.

---

vs. 630. *Die door huwelijk 't land van Benthem bekwam.* Hij verkreeg Benthem echter niet door eigen huwelijk, maar door dien zijn vader met eene vrouw uit het Huis van Benthem gehuwd was geweest. Zie Kluit, p. 120, noot 10.

vs. 635. In den tekst staat: *Wan.*

vs. 641. In den tekst staat: *hadden* en *besochten.*

vs. 644. *wael* of *wal*, d. i. kuil of diepte in 't algemeen.

vs. 648. *monster*, eigenlijk klooster, monasterium; doch, zooals

Dede si maken op van gronde,
Die noch scone staet ter stonde.
Oec so voer si ene vaert
Dor God eens te Compestelle waert,
Daer haer scone miracle vel
In den weghe, so weet men wel:
Want morders haddense ghevaen
Metten haren, ende wilden saen
Alt folc stivelen; maer si ne conden
Met haren kniven niement wonden.
Als sijt volbringhen niet en mochten,
Vellen si neder ende sochten
Ghenaden ende lietense varen.
Dit was scone dinc twaren.
xi hondert jaer lxx ende achte
Wart bisscop tUtrecht met machte
Boudene ghecoren, zone Soffien,
Die proofst eerst was sinte Marien.

vs. 649. C. en B. maken al op. 652. C. en B. Dor gode. 659. B. Alsijt. 660. C. en B. vielen. 661. B. ghenade. 666. C. en B. ts^{t} marien. B. proeft.

Huydecoper op dit vers voldoende aantoont, ook *kerk*, *tempel*. Trouwens het klooster van Rijnsburg was door Peternelie, gemalin van Floris II, gesticht.

vs. 650. *Die noch scone staet ter stonde*, te weten, herbouwd na den brand van het jaar 1183. Had Melis Stoke niet bedoeld te zeggen, dat het gebouw in weerwil van den brand nog prijkte, zoo zou het de moeite niet waard geweest zijn te melden, dat het na iets meer dan slechts honderd jaren nog bestond. Zoodoende behoeven wij niet met Huydecoper en Kluit te erkennen, dat Melis Stoke gedwaald heeft, hetgeen nauwelijks denkbaar is.

vs. 653. *vel*, d. i. viel, te beurt viel.

vs. 657. *stivelen*, vermoorden.

vs. 658. *kniven*, lange messen, zie Huydec. op dit vers.

Grave Florans was sijn broeder,
Soffie was hoerre beder moeder
Ende grave Dideric hoer vader.
Int selve jaer verheerde algader
Philips de bisscop van Coelne dat lant
Up der Weseren, dat doe in hant
Die hertoghe helt van Brunsewijc.
Hem volghede keiser Vrederijc
Met groten here seer vermeten
Ende hevet Brunsewijc beseten
Ende dat ghewonnen ende borghe vele,
Ende oec in denselven nijtspele
Den hertoghe mede ghevaen
Ende uten hertoghedoem ghedaen,
Ende hevet ghegeven dat goene
Enen Bernaert, des mercgraven zone.
Als men screef xi hondert ende lxxx
Quam grave Florans mit here machtich,
Ende hevet verheert ende verbrant
Winkel ende Niedorp in Vrieslant.
Als lxxx ende twe was ghescreven,
Nam Diedric de grave van Cleven
Grave Florens dochter ende vrou Aden
Met groter feesten met hoghen daden,

vs. 670. C. en B. Philips bisscop. 674. B. heinrijc. 675. C. en B. heer. 677. C. en B. ghewonnen borgen (borge). 686. C. en B. Wincken. C. en B. ende vrieslant. 689. C. en B. dochter vrou aven. 690. C. en B. mit groter haven.

---

vs. 678. *nijtspel*, zie I, 280.

vs. 682. Wat de auteur hier getrouw na het *Chron. Egm.* mededeelt, wordt door Kluit (ad ann. 1178, Noot 24) als juist tegen Huydec. gehandhaafd.

vs. 690. *hoghe daden.* Dit ziet, zooals ook Huydecoper meent, op *steekspelen*, gelijk *grote feesten* op maaltijden.

Als hem beden was betame;
Margriete so was haer name.
Int selve jaer mosten de Vriesen
Scade nemen ende verliesen,
Daer si quamen op Akersloot:
Want vele der haerre bleven doot.
xi hondert lxxx ende viere
Screef men doe de goedertiere
Florans van Hollant dat cruus ontfinc
Om te wordene aerminc
Int lant, dat God met sinen bloede
Benediede doer sine omoede.
Maer eer hi dit nam in hant
Had hi Texele ende Wierinclant
Bedwonghen met orloghen starc,
Ende nam hem of iiii dusent marc.
Nu gaet hier an rouwe ende vaer:
Want als men screef ons heeren jaer
xi hondert ende seven ende tachtich,
Quam Salladijn, de soudaen machtich,
Met groten here in Galilee
Ende besat op de versce zee
Tabarien met groten here.
De coninc Wijt sette hem ter were,

vs. 693. C. moste. B. moeste. 696. C. en B. hare bleef daer doet. 699. C. en B. tcruce. 700. C. en B. te wesen daer areminc. 702. C. en B. oetmoede. 703. B. Meer. 707. C. en B. rou ende vaer. 712. C. en B. versten zee. 713. C. en B. Taberien. 714. C. en B. onse coninc.

---

vs. 707. In den tekst staat: *ende au vaer.*

vs. 712. *versce zee*, d. i. frisch, helder, verkwikkend meer van Tabarie of Tiberias.

vs. 714. *Wijt*, d. i. Guy van Lusignan.

Die Duutsche heren ende de templiere,
Die ridders entie hospitaliere,
Entie kerstine baroene met hem
Uten lande van Jherusalem.
Ende alse si hem setten ter were,
Saladijn ende al sijn here
Sijn ghesceden van der stat.
Die ander quamen saen na dat
Met haren here te Beetleem,
Ende streden vaste jeghens hem
In Junius up de sevenden dach.
Dien dach duere was menich slach
Ghesleghen daer an elker zide.
Donse hadden dere van den stride,
Maer datte heidene twater wonnen,
Dat si met liste onderronnen.
Dies de onse sekerlike
Hadden alte grote breke.
Smorghens quamen de heidine scaren,
Eer dat die onse ghereet waren,
Sodat si hem cume wapene moghen.
Als de viande op hem toghen,
De grote prensen, de daer waren,
Quamen ten coninc daer ghevaren
Ende vragheden in ghemenen rade

vs. 718. C. Utem. 719. C. Als si hem. B. Alsi hem. 720. C. en B. ende sijn grote here. 722. C. en B. Die onse. 724. C. en B. sere jegen. 725. C. en B. In immis op den. 726. B. clach. 727. C. en B. Elke side. 729. C. en B. die heidene. B. dwater. 734. C. en B. Eer dan donse bereet. 739. C. en B. vraechden in menigen rade.

---

vs. 725. In den tekst staat: *inius.*

vs. 730. *onderronnen*, door *rinnen* (d. i. zich vaardig er heen begeven) *afsneden.* Vgl. op II. 574.

Wat men tsulker noot best dade.
Alse dit hoerde de coninc Wijt,
Aldaer hiet hi halen tier tijt
Enen ridder, hiet her Jan,
Die was een besceiden man
Ende hadde mit Torken vor desen
Dicken in striden ghewesen,
Ende hi kennedse bi haren namen,
Wie si waren, deder quamen,
Bi haren ridderliken vanen.
Hem dede hi vraghen ende vermanen,
Wat men deser stont best dade.
Hi sprac in ghetrouwen rade,
Dat men best bestonde de scare,
Daer Saladijns beniere in ware:
Want waert dat men de vellen mochte,
Tander dat verwonne men zochte.
Hem allen dochte wel an desen
Nutten raet ende wijs oec wesen.
In desen quam met sijnre scaren
Van Triplen grave Hughe ghevaren,
Een kerstijn quaet, al onversien.

vs. 740. C. en B. best rade. 742. C. en B. Halen hiet hi aldaer ter tijt. 746. C. en B. Dicke in stride. 747. C. en B. kennetse. 748. C. en B. Die s. w. en wanen si. 751. C. en B. teser. 753. B. begonste. 754. C. en B. baniere ware. 756. C. Dander verwonne men. B. Dandere verwonmen. 758. C. en B. Nutte. 759. C. en B. quam sijnre.

---

vs. 750. *hi*, d. i. koning Wijt.

vs. 753. *bestonde*, d. i. aantastte.

vs. 754. *beniere*, d. i. banier.

vs. 757. *an desen*, d. i. hieraan meenden allen een nutten en wijzen raad te hebben bekomen.

Men mochte merken wel an dien,
Dat hiden heidenen was hout.
Ende hi vloukede met ghewout
Hem de gaf alsulken raet,
Ende seide hets een vernoiert quaet:
Hi hevet met heidinen ghesproken:
Sijn raet es nutteliken tebroken.
Laet ons in dit gheberchte riden,
So moghen wi coenlic op hem striden:
Daer es tfordeel ons altemale.
Aldus bi des graven tale
Wort de nutte raet ontseit,
Omdat God onse dorperheit,
Die wi int heilighe lant daer dreven,
Wreken wilde op onse leven.
There rede hem alte gader
Den raet te doene, de de verrader
Kerstineit riet te verliese.
Dus was dat heer brocht te riese:
Want doe si op de heidene quamen
Van den berghe, was alte samen

vs. 762. C. en B. wel merken. B. Menich m. 764. C. en B. Want. 766. B. vernoijaert. 768. C. en B. nuttelijc (nuttelic). 769. C. en B. gheberchte. 774. C. en B. omdat onse dorperheit. 775. B. lant dreven. 777. C. en B. reyde. 778. C. en B. te doen dien die. 779. C. en B. verliesen (: riesen). 781. C. en B. Want soe.

---

vs. 766. *vernoiert*, d. i. renegaat. Dat woord, waarschijnlijk van negare, Fr. *nier*, afgeleid, is te onderscheiden van *vernoien*, *verdrieten*. *Quaet*, dit woord kan als zelfst. nw. dat *booswicht* beteekent, worden opgevat: dan is *vernoiert*, bijvoeg. gebruikt verl. deelw.

vs. 769. In den tekst staat: *ghebereichte*.

vs. 780. *te riese*, d. i. tot een dwazen stap. *ries* schijnt hier een verbaal zelfst. nw. of een zelfst. gebruikt bijvoegel. nw. te zijn.

De zonne recht in haer oghen;
Die hitte ne conden si ghedoghen,
Ende dat ghescot vloech alse reghen.
Dus was hem davonture teghen,
Den onsen, ende hem moste messcien.
De grave van Triplen de ginc vlien,
De dit hadde gheraden al,
Ende liet sine baniere int dal,
Dattie heidine merken zouden
Ende hem oeck te meer verbouden.
Kerstineit ghinc onder daer:
Het ne nam noyt scade so swaer
Daer te voren in menighen daghen,
Sider dat met sinen maghen
Godevaert van Bollioen tlant wan.
Die bisscop van Akers, een goet man,
Voerde ons heren cruse tier stont.
Die wort swaerlike ghewont
Ende gaf enen anderen tier tijt,
Diet voert gaf den coninc Wijt.
Maer de wijch wort staende ende zwaer,

vs. 784. C. en B. conden si niet. 785. C. en B. dat stof. 788. C. en B. triple ghinc. 789. C. en B. dit ghedaen hadde al. 790. B. int tal. 798. C. en B. bisschop van akers. 799. C. en B. cruce (cruus) ter. 801. C. gaft. B. gaeft enen.

---

vs. 798. In den tekst staat: *biscop was Akers.*

vs. 803. *de wijch wort staende ende.* Men mag vermoeden, dat dit *ende* bij vergissing herhaald is van de laatste letters van *staende*; zoo zou men moeten lezen *staende zwaer*, en *de wijch wort staende zwaer*, zou beteekenen: *de strijd werd op dat pas, te dier stonde, zwaar.* Voor deze beteekenis van *staende*, vergelijke men de plaats van Limb. door Oudemans aangehaald: *Doen wert die wilch staende groet.*

Entie coninc wort ghevanghen daer,
Ende tkruse ons heren mede
Was ghevoert in vreemder stede.
Selden wort in enen nijtspele
Oit ghestort bloets also vele:
Want al de macht van over mere
Bleef verslegen in de were
Of ghevanghen herde sciere,
Templiers ende hospitaliere,
Ende alle de bloeme vanden lande
Ghinc onder de heidene hande.
Ende dit deden onse grote zonden:
Want noit en wilde van eersten stonden
God dat lant den kerstijn laten,
De met hoerre groter ommaten
Daer leveden ende onsuverlike;
Ende des was daer sekerlike
So vele onder de clergie
Ende onder de wereltpartie,
Dat God ofwiesch de overmoede
Aldus met kerstinen bloede.
Saladijn met ziere partien
Deelden neven Tabarien

vs. 804. C. en B. Die coninc. 806. C. en B. Ende ghevoert. 808. C. en B. ghestort bloets (bloots). 814. C. en B. der heidene. 815. C. en B. Ende dede an donse. 816. C. en B. wilde (wilden) van eerster stonden. 817. C. den kerstine. B. der kerstine. 818. C. en B. met hoverden ende met. 824. C. mitter kerstine. B. den kerstenen. 825. C. en B. ende sine partie.

---

vs. 808. In den tekst staat: *Dit.*

vs. 818. *ommate*, weelderigheid, ook: overmoed, zie beneden vs. 823.

vs. 820. *des*, d. i. van onmate en onsuverheit.

Den roof, de groot was ende rike;
Dat beste dede hi ghemeenlike
Voeren te Damassche tien stonden.
Alle, de daer waren vonden,
Templaren ende hospitaliere
Dedi voer hem brenghen sciere
Ende dedem allen thovet ofslaen,
Ende Wijt de coninc bleef ghevaen.
Doe was voer Saladine te hant
Ghebrocht de prince Famant,
Een edel ridder ende een waert;
Beter ridder gorde nie zwaert;
Wijs van rade, rein van zeden
Ende van groter vromicheden;
Onser Kerstine rechter hant
Ende den Turken een swaer viant,
Die vele hadde der werelt eren;
Nochtan haetti de werelt zere.
Ene dinc allene sonder mere
Mesprisde men an hem wel sere:
Al gaf men den Turken vrede,
Hi ne helts altoos in ghenen stede.
Om dit haddene Saladijn leet

vs. 828. B. Die beste. 831. C. en B. Tempelaren. 832. C. en B. voer hem komen. 834. C. en B. Maar Wijt die coninc wert. 837. C. en B. ende waert. 838. C. Negheen beter droech doe. B. Gheen beter en droech doe. 842. C. en B. turken swaer. 846. C. misprijste men an hem. B. an hem. 848. C. en B. hiltse (hieltse) a. te gheenre. 849. C. en B. hadden.

---

vs. 831. In den tekst staat: *tempralen.*

vs. 834. In den tekst staat: *Wit.*

vs. 848. *Hi ne helts altoos in ghenen stede*, d. i. hij nam dien (vrede) nooit en nergens in acht.

Ende was hem utermaten wreet,
Ende als men dien brochte toghen,
Warp hi hem aldaer voer oghen
Sine loesheit ende zine misdade,
Ende hoe hi bi hem menighen scade
Dickewile hadde ontfaen,
Ende hine nu hadde ghevaen.
Mijn here Famant en keerde nie
Om al sijn dreghen sinen blie:
Want hi der doot cleine achte
Ende wiste wel in sijn ghedachte,
Dat hem nakede te lone
Van Gode de hemelsche crone,
Ende hi was onthovet mede
Voer Saladijn daer ter stede.
Doe gaf haer op Jherusalem,
Ascalon ende mede Betlem,
Ende al meest dat conincrike,
Steden ende borghe sekerlike.
Saladijn hadde deen lof,
Dien alren meesten oec daer of,
871a Dat hi niement liet verswaren,
871b Die kersten was, hi ne liet hem varen,
Op dat hi niet en wilde bliven
Ende hem in cense doen scriven,

vs. 853. B. om loesheit. 854. C. en B. Ende hi hem menighe. 855. C. en B. hadde ghedaen. 858. C. en B. Om sijn (sine) dreigen. 859. B. hine der. 868. C. en B. hoghe burghen (borgen) rike. 870. C. en B. Ende alre meest. Tusschen 871 en 872 in C. en B.: Die kersten was hi ne liet hem varen. 873. C. en B. daer bescriven.

---

vs. 851. *toghen*, d. i. *te oogen, te aanschouwen.*

vs. 871b. ontbreekt in onzen tekst.

Ende de hem oec so taillen liet,
Dien en wilde hi onterven niet.
lxxxviii jaer hadde theleghe lant
Ghestaen inder kerstine hant,
Sint dat die goede heilighe man
Godevaert ende sijn gheselscap wan.
Die grave van Triple, diet verriet,
Ontginc der wrake ons Heren niet:
Men vanten doot ter morghenstont,
Als hi was slapen gaen ghesont,
Ende als men naect besach ter steden,
So vant men tusschen de bene besneden
Al versch na de heidinsche wet.
Dies mochte ment weten de bet,
Dat hi hem hadde vernoiert,
De dese moert hadde ghevisiert.
Int jaer Goods xi hondert ende achte
Ende lxxx quam mare onzachte
Van den lande van overmeer.
Doe cruusde hem met groten ghere
Keyser Vrederic ende van Zwaven
De hertoghe, met vele graven:
Florans de grave van Hollant,
Otte grave van Gelrelant
Ende menich hoghe man, sonder waen.
Tghemeente hebben tcruce ontfaen

vs. 874. C. en B. taelien. 878. B. Sident dat goede. 884. C. en B. Ende doe men. 886. C. en B. vorsch. 887. C. en B. mochten men weten te bet. 888. C. en B. hi hadde. C. en B. vernoyert. 893. C. en B. cruuste. 895. C. en B. Sijn sone die herthoghe ende. 899. C. en B. Tghemeente.

---

vs. 874. *taillen*, belasten.

vs. 888. *vernoiert*, zie boven vs. 766.

Ende reden hem ten naesten jare
Te porrene met williger scare.
Oec so cruusde hem dies ghelike
Philips, de coninc van Vrancrike;
Die coninc mede van Inghelant,
Philips de grave van Vlaendrenlant
Ende menich prince van bede den lande,
Die fel waren den vianden.
Int jaer doe men screef lxxxix,
So porrede dat heer machtich;
Keyser Vrederic sette sine vaert
Ten Arme sente Joris waert,
Omdat de zee aldaer was inghe
Ende hem gheseit was sonderlinghe
Van enen clusenare daer te voren,
Dat hi in watre soude versmoren.
Ende voer met crachte Grieken duere,
Dat menighen Griec wort te suere,
Ende dwanc den keyser oec met stride, —
Was hi erre, was hi blide, —
Dat hi hem ghisele ende helpe gaf.
Dus quam hi des orloghen af
Ende verwinterde in Grieken daer.

vs. 901. C. en B. porren. 906. C. en B. beden landen. 907. C. en B. den gods vianden. 908. C. en B. jaer als. 909. C. en B. dit heer. 910. B. sijn. 912. C. en B. daer. 918. C. en B. so mit stride. 919. C. en B. erre ofte blide. 920. C. en B. ghisel. 921. C. en B. orloghes. 922. C. en B. Ende hi.

---

vs. 911. *Arm van St. Joris*, d. i. de Hellespont.
vs. 916. *Grieken duere*, Griekenland door.
vs. 918. *den keyser*, te weten van Constantinopel.

Ten naesten lentine daernaer
Voer hi over sente Joris Arem,
Daer de onse groten ontfarem
Dogheden van braken spisen,
Ende om dat in alre wisen
Die heidine bi nachte ende bi daghe
Op donse laghen in der laghe.
Doch quam hi doer ente zine,
Ende den soudaen van Iconine
Verwan hi in vele striden,
Ende verheerde in den tiden
Vele sijns lants ende vacht zeghe
Op de heidine alle weghe,
Al was dat hi zonder verlies
Niet en quam te boven dies.
In allen desen swaren arbeit
Was hem bi ende ghereit
Die grave Florans van Hollant,
Die in orloghen metter hant
Bejaghede dicken eren vele.

vs. 923. C. en B. lentijn. 924. C. en B. jorijs arm. 926. C. en B. braken spisen. 929. C. en B. in die lage. 933. C. in die tiden. B. in dien tiden. 936. C. en B. wast (waest) dat. 938. C. en B. In desen. 941. C. en B. orloghe.

---

vs. 925. *ontfarem*, ellende.

vs. 926. *braken*, tengevolge der zeeziekte. In den tekst staat: *van braken ende van spisen*; doch de lezing van C. en B. is te verkiezen *van braken spisen*, dat is van het *spijzen braken*, het braken van de genuttigde spijzen. Dat de landing na de overvaart door de Saracenen bemoeilijkt werd, zien wij in de verzen 927—929.

vs. 931. *Iconine*, d. i. Iconium.

vs. 934. *vacht zeghe*, bevocht de overwinning.

Als si welnaer al te spele
Tellen waenden hare pine,
Entie keyser entie sine
Tiden tAntiochem waert,
Te vaerne hare rechte vaert,
Tghevel hem, dat si quamen sciere
Ghevaren op ene cleine riviere,
Die Salef bi namen hiet,
Ende alse de keyser twater ziet
Lopende claer ende wit, —
Hi was bezweet ende seer verhit
Ende wilde wasschen sine lede, —
Hi ontclede hem ter stede,
Alse de swimmen conde wel,
Ende tiersten dat hi in den stroom vel,
Droughene de stroom wech met ghewout,
Ende hi verdranc int water cout,
Daer rouwe groot ende zerichede
Om dreef al kerstinede.
Sijn ghewade was wt ghedaen
Ende zijn lichaem ghesouten zaen.

vs. 947. C. en B. vaerne (varen) haren rechten. 948. C. en B. Ghevel (gheviel). 951. B. dwater. 953. C. en B. Ende was b. ende zee (zeer). 954. C. en B. dwaen. 956. C. en B. swemmen. 957. C. Maer teerst. B. tierst. 958. C. en B. droechen. 959. C. en B. Ende verdranc in twater (dwater). Tusschen 959 en 960 hebben C. en B. deze regels:

Die roemsche keiser recht in sijn here
Bleef aldus doot sonder were.

962. C. en B. Sijn gheweyde.

---

vs. 943 en 944. *Als si — hare pine*, d. i. Toen zij hunne moeite alreede niet langer ernstig meenden op te behoeven te nemen.

vs. 963. *gesouten*, gebalsemd.

Het was in der heidine bedwanc,
Entie wech was starc ende lanc
Over bosch ende over roche,
Eer men quam tote Antioche;
Daer was hi met groter haven
In sinte Peters kerke begraven.
De grave Florans van Hollant,
Dier mede meneghen swaren pant
Ghedoghet hadde in deze vaert
Doer Gode, de ghecrucet waert,
Ne levede niet langhe daernaer.
Hi starf tAntiochem ende daer
Wort hi begraven op eenen dach,
Niet verre van daer de keiser lach,
Daer there nam groten scade:
Want hi was stout ende wijs van rade
Ende van kerstinen manieren.
Meer dan ic can versieren
Storven daer lude ghemene,
Grote heren ende daer toe clene:
Want si hadden hongher ghehat
Ende aten hem daer alte zat:

vs. 964. C. en B. Want het. 966. C. en B. over menighe. C. toche. B. coche. 971. C. Dire. B. Diere. 973. B. god. 974. C. en B. hiernaer. 977. C. en B. van danen. 978. C. en B. theer an nam. 981. C. en B. ic can. 982. B. daer die lude.

---

vs. 964. Men zou hier wenschen te lezen: *Tlant was* enz. Wellicht schuilt het woord *Tlant* in *Want*, dat wij in C. en B. aantreffen, waar geen redengevend voegw. te pas komt.

vs. 973. *Doer Gode*, d. i. om Christus' wil.

vs. 978. Namelijk wegens den dood van Graaf Floris.

vs. 981. In den tekst staat: *ic u can.*

Dies was theer seer ondaen.
Grave Florans, hebben wi verstaen,
Starf metten keiser Vrederike
Int jaer ons heren zekerlike
990 xi hondert ende neghentich jaer.
Grave van Hollant was hi vorwaer
xxxiii jaer met eren.
Sijn wijf was, als de gheesten leren,
Van Scotlant Ade de gravinne,
995 Die wan an haer, als ict bekenne,
Diedrike, de hier voren staet,
Dien dat graefscap in hant gaet,
Die vrouwe Aleiden had van Cleven,
Als hier te voren staet bescreven,
1000 Ende enen anderen, de Willam hiet,
Die node van sinen vader sciet:
Want hi den vader volghede naer
In alle die pine in alle den vaer,
Die hi hadde in dommevaert
1005 Ten Arme sinte Joris waert,
Ende hi was tAntiochem mede,
Aldaer hi starf in de stede.
Ende doe hi hadde de vader verloren,
Heeften met hem vercoren

vs. 986. B. Daer wert. 987. C. heb wi. 991. C. en B. Ende was gr. v. h. vorwaer. 995. C. en B. ict kinne. 997—999. Ontbreken in C. en B. en in plaats daarvan:

Hi dede menighe vrome daet.

1003. C. en B. In al die vrese in al die vaer. 1004. B. Die hadde in dommen vaert. 1008. C. en B. den vader. 1009. C. en B. Hevetten.

---

vs. 988. In den tekst staat: *vredelike.*

vs. 995. *Die*, d. i. de Graaf.

vs. 996 en 999. Zie Inleid. p. XIV en XV.

Des keiser zone boven vele graven,
Hi, de hertoghe was van Zwaven,
Om sine grote vromichede,
Ende voerden met hem tAkers mede.
Maer de hertoghe starf aldaer,
Als men screef xci jaer
Ende xi hondert incarnacioen.
Int selve orloghe int selve doen
Starf oec tAkers voer de stede
Philips de grave van Vlaendren mede
In Junius op den iersten dach.
Op den tienden diere na lach
Op den dach sente Barnabas
Leest men dat Akers ghewonnen was,
Dat binaer, als wijt weten,
Twe jaer hadde ghesijn beseten,
Eer Philips ende Richaerd te samen,
Die twe coninghe, aldaer quamen.
Nu Florens, Soffien zone,
TAntiochen starf, als de gone
De porrede van sinen lande
Om te wrekene ons heren scande,
Bleef Dideric, sijn zone, grave.
Willem, daer ic eer sprac ave,
Als sijn vader doot was bleven
Ende sijn meester, de hem ghegheven

vs. 1010. C. en B. Des keysers. 1013. C. voerde. 1016. C. en B. int incarnacioen. 1020. C. en B. Van junius. 1023. C. en B. Leestmen. In C. staat deze regel vóór 1022. 1025. C. en B. hadde sijn. 1026. C. en B. Eer rijchaert ende Philips. 1027. C. en B. coninghen daer. 1031. C. en B. wreken. 1033. C. en B. eerst.

---

vs. 1023. In den tekst staat: *leestemen.*

Wel gherne hadde vele haven —,
Dat was de hertoghe van Zwaven —,
So tijdde hi te lande waert,
Als de daer comen begaert
Daer hi gherne wesen soude
Onder sijns selfs broeder houde.
Ende is aldus te lande comen,
Wel ontfanghen van hem somen.
Van den grave Diedrike
Was hi ontfanghen broederlike;
Maer niet langhe stont de minne,
Diedric en verkeerde van zinne,
So dats Willam wort gheware.
Ende hi nam te hant al dare
Some, dees hem waren hout,
Ende hi vlo in sijn behout
Toten Vriesen van Drechterlant,
Diene ontfinghen alte hant.
Bi haerre helpen, bi haren rade,
Dede hi den broeder dicke scade.
Om dit te wreken quam tier stonde
Gravinne Aleid tote Egmonde,

vs. 1036. C. en B. gaerne (garne) hadde. 1038. C. en B. tide. 1041. C. en B. selve (selfs) broeder houde. 1043. C. en B. van den somen. 1047. C. en B. ne keerde. 1051. C. en B. vlo. 1053. B. ontfenghen. 1054. C. en B. hare helpe (hulpe).

---

vs. 1041. In den tekst staat: *sels broeder behoude.*

vs. 1046 en 1047. *Diedric en verkeerde*, d. i. niet lang duurde de vriendschap, of Diederic enz.

vs. 1049. *nam te hant*, verbond aan zich; sibi conjunxerat, leest men in 't Chron. Egm. (Kluit p. 154).

vs. 1050. *dees*, d. i. *de* (die) *des* (derhalve) *hem hout* (genegen) *waren.*

Den clooster ter groter scade.
Oec waent men, dat bi haren rade
Torloghe began entie plaghe.
Soe lach van sinte Louweres daghe
Tote viii daghe na sinte Martins dach,
Dat den closter wel sere verwach.
Altoes was si den Vriesen swaer
Ende dreghede sinte Aelbrechte daer,
Dat sine soude visiteren.
Ic wane God sider wrac dit deren.
Grave Diedric lach in Zelant
Ende helt torloghe metter hant
Jeghen van Vlaendren den grave Bouden.
Aleid pijnde hare te houden
Jegen den swagher torloghe mede
Met wel groter behendichede,
Ende maecte vrienscap al te hant
Mettien van Niedorp in Vrieslant,
Die haer te voren waren onhout.
Nadien rouwe menichvout

vs. 1060. B. Dorloghe. 1061. C. en B. Si lach daer. 1063. C. en B. cloester sere. 1064. C. en B. den cloester swaer. 1066. B. visitieren. 1067. C. en B. Seder god wrac dat sweren. 1069. B. hielt orloge. 1070. C. en B. vlaendren grave. 1071. C. en B. Alijt die pijnde. 1072. B. dorloge. 1074. C. en B. maecten. 1075. C. en B. Mit die.

---

vs. 1063. *verwach*, v. *verwegen*, d. i. zwaar wegen.

vs. 1065. St. Aelbrecht, de beschermheilige van het klooster van Egmond.

vs. 1067. *dit deren*, d. i. die schennis.

vs. 1077. *Na dien rouwe*, in mijn opstel *Will. I v. Holl.* (*Voortez. over de gesch. der Nederl.* D. III. St. II. bl. 15, Noot) heb ik voorgesteld te lezen *na onrouwe*, d. i. *onrust*, te weten na langdurige

So quam Willem openbaer
Met sinen volke tote Alcmare.
Aleit quam metten Kenemaer
Ende mit ridderen vanden haren.
Daer began te hant een strijt.
Winkel ende Niedorp ter selver tijt,
Die Willem waren onder miet,
Weken ende vochten niet.
Doe dat dandre Vriesen zaghen,
Lieten si hem de ridders jaghen,
Ende Willam de werde hem langhe
Mit cleinre menechte in bedwanghe;
Maer doe hi sach hoe dandre ghinghen,
Diene al omme wilden beringhen,
So es hi metten sinen gheweken
Ende den vianden daer ontstreken.
Die Vriesen waren hem vort hout,
Omdat sine saghen so stout.
Graven Didriken quam dc mare
Van den zeghe van Alkemare:

vs. 1078. Quam w. al. 1080. C. en B. Kenemaren. 1084. C. en B. ondermiet. 1085. C. en B. ende ne vochten. 1086. C. en B. dandere. 1089. C. en B. menye. 1091. C. en B. wilden beringen. 1092. C. en B. Es hi — ontweken (ontweeken). 1096. C. en B. Grave.

---

botsingen tusschen de Friezen onder Willems bewind en de Kennemers en Hollanders. In het *Chron.* lezen wij *cum tumultus cotidiani essent* (Kluit, p. 158).

vs. 1084. *onder miet* (in den tekst staat: *onder niet*), d. i. in Willems soldij.

vs. 1086. In den tekst staat: *dat andre.*

vs. 1087. Dat is: lieten zij zich door de ridders verjagen.

vs. 1089. *in bedwanghe*, d. i. die hij nog onder zijn bedwang had.

vs. 1091. *beringhen* (in den tekst staat: *brenghen*), d. i. omsingelen.

Dies was hi in vrolicheden;
Ende oec hadde hi doe verstreden
Den grave van Vlaendren tier stonden.
Dus keerde hi weder tote Egmonde,
Daer bisscop Bouden van Utrecht,
Otte van Bentem sijn broeder echt,
Diedric, de domproest, mede,
Haer drie omen, quamen om vrede.
Ende Ade haer twier moeder
Mede quam, als elken broeder
Te biddene met zwaren zinne,
Om pais ende om minne.
So langhe sprac men ende dede,
Dat Willam in enen vrede
Te Haerlem toten broder quam
Te sinen bedde, ende hi nam
Van hem andworde, ende hi gaf,
Ende men stont des orlogen af.
So dat Willam zoude ontfaen,

vs. 1098. C. en B. Des — in groter vroheden. 1100. C. en B. stonde. 1101. C. en B. voer hi henen tot. B. Daer. 1104. B. D. domproest. 1105. C. Hare drier. B. Harer drier. 1106. B. tweer. 1111. C. en B. in eenre. 1114. C. en B. antworde ende gaf. 1115. C. en B. stont orlogens.

---

vs. 1099. *verstreden*, in den strijd overwonnen.

vs. 1107. *als* schijnt hier te staan voor *alles*. Al die leden van de grafelijke familie kwamen bijeen; dat *alles* geschiedde, om den een' en den anderen der broeders te bidden enz.

vs. 1108. *met swaeren sinne*. Deze uitdrukking schetst de stemming der verwanten, die den vrede tusschen de broeders wilden herstellen: zij beteekent zooveel als met *ernst*, een gevolg van *verdrietigheid* over den strijd.

vs. 1113. *ende hi nam van hem andworde ende hi gaf*, d. i. hij vernam zijne verantwoording, en verantwoordde zich op zijne beurt.

Te Gervliet in de tolne gaen,
Van hem ccc ff ten jare,
Ende hi voort man des broders ware
Om tgraefscap van Oest Vrieslant,
Ende liete den broeder in de hant
Behouden dat hi daer besate,
Te sinen wille ende tsiere bate.
Dus was de dinc daer gheent.
Willem is tOestvrieslant ghesent,
Daer hi goetlijc was ontfaen,
Ende de Vriesen huldene zaen.
Willem wort gheweldich grave
Van Oestvrieslant ende stont strijds ave
Jeghen den broeder ende had in hant
Toter Lavecen al de lant.
Een here sat den Vriesen ane,
Die men hiet Heinric de Crane.

vs. 1121. B. in sijn hant. 1123. C. en B. Tsijnre. 1124. C. en B. was d. d. d. gheent. B. Daer. Hier volgt in C. en B. de in A. ontbrekende regel: Willem is toestvrieslant (toesvrieslant) gesent. 1125. C. wert. 1126. C. en B. huldenne. 1130. C. en B. lavece al dat. 1132. C. en B. Die gheheten (gheheiten) was.

---

vs. 1117. *Te Gervliet in de tolne gaen.* Hier komt *gaen* volkomen in den zin voor van het Hoogd. *gang* (of *gänge*) in *gänge gebe*, b. v. das wir ime alle jar geben sollen dri phund phennighe, die *inder stadt Erfurt genge* gebe und unvorslagen sind (Grimm, Wtb. in v. p. 1241). Misschien moet *gange* gelezen worden, in welk geval voor *ontfaen* (in 't vorige vers) *ontfanghen* te herstellen zou zijn. Dit *gange* (*gaen*) is een naamvalsvorm van het zelfst. nw. *gang*, en dat dit in den hier onderstelden zin in onzen tongval bestond, bewijst het bijv. nw. *gangbaar*.

vs. 1124[a] en [b]. In plaats dezer twee regels leest men in den tekst: *Dus was de dinc daer ghesent.*

vs. 1130. In den tekst staat: *Laveten.*

Die hadde gheweest den Vriesen zwaer.
Willem voer metten Vriesen daer
Ende slechte hem in den gront
Sine veste in corter stont,
Ende drevene uten lande.
Al de scade ende alle de scande,
Die hi den Vresen hadde ghedaen,
Wrac hi op hem sonder ofstaen,
Ende alle de Vresen nam Willam,
Die hi bedwonghen hadde, an hem.
Int jaer van Gods ghebornesse
xi hondert neghentich ende zesse
Starf Boudin, bisscop van Utrecht,
Willems oem ende Diderics echt,
De grave van Hollant was.
Si twe worden ghecoren na das.
Deen was de doemproefst Dideric,
Dien gaf die keiser Henric,
Vrederics sone, de verdranc —
Want het an hem was belanc —,
Dat weerlike recht in de hant.
Florans, de grave van Hollant,

vs. 1134. C. en B. quam. 1137. B. drefen. 1138. C. en B. Al (alle) die scade ende die. 1142. B. an (*hem* ontbr.). 1145. C. en B. bisscop boudijn. 1148. C. en B. waren. 1149. B. Deen. 1150. C. Dien gaft die. B. dien gaeft den. 1153. C. wereltlike. B. weerlijc.

---

vs. 1141 en 1142. *nam Willam an hem*, d. i. de Friezen, die Hendrik de Crane zich onderworpen gehad had, nam Willem in zijne hoede.

vs. 1149. In den tekst staat: *Teen.*

vs. 1150. In den tekst staat: *deen Keiser.*

vs. 1152. *want het an hem was belanc*, d. i. het kwam hem (als het ware) toe.

Die tote Antiochen leghet,
Was sijn broeder, als men ons seghet.
Dander was de proefst Arnout
Van Deventer ende dien was hout
Otte de grave van Gelrelant;
Maer keiser Henric sette in hant
Van Hollant grave Didrike
Dat bisscopdoem, wie sore wike.
Dat den ghenen gegheven si,
Dient die pauwes ghevet al vri.
Dus voer Didric ende Arnout mede
Toten paus, daer elc dede
Sine macht om dbisscopdoem.
Menich orloge ende menich roem
Hadder onderlinghe metter hant
Die van Gelre ende van Hollant.
Alt lant van Overijsele dede
Onder sine moghenthede
De grave van Gelre moghendelike;

vs. 1156. B. als men seget. 1160. C. en B. heinric. 1163. C. Dat den gonen. B. Datten gonen. 1164. C. en B. die. 1165. B. Daer voer. 1167. C. en B. omtbisscopdoem (-dom). 1168. C. orloghen. 1169. C. en B. Hadde.

---

vs. 1160. In den tekst staat: *Vrederic.*

vs. 1162. *wie sore wike*, d. i. tegen dat een der beide mededingers (onverschillig wie) voor den ander na 's Pausen uitspraak zou geweken zijn, en dus den bisschopszetel aan den ander zou gelaten hebben.

vs. 1163. In den tekst staat: *de ghenen.*

vs. 1164. In den tekst staat: *dien pauwes.*

vs. 1168. *menich roem*, d. i. aanmatiging, aanspraak op elkanders recht.

vs. 1169. *metter hant*, d. i. niet alleen met woorden, maar met daden en geweld.

Maer van Hollant Diedrike
Was Utrecht onderdaen, de stede,
Ende tWestlant entie borghe mede.
Elc de dede op anders lant
Scade, roof ende groten pant,
Also dat si beide te zamen
Te Heimenberghe te wighe quamen,
Daer van Hollant de stoute man
Met cleenre menechten verwan.
Die grave van Ghelre ende sijn volc mede
Worden ondaen daer ter stede
Ende ghesleghen ende ghevaen:
Dus eist ons ten besten vergaen.
Int naeste jaer, dat si twe waren
Te Romen om de bisscopdoem ghevaren,
Arnout ende Didric, so ghevel,
Eer tpleit was ghehendet wel
Voer den pauwes, dat Arnout starf;
Ende Didric de verwarf
Dat bisscopdoem, ende dede hem wien.
Maer als hi quam te Pavien,
So bleef hi al ghinder doot.
Ooc sterf Heinric, de here groot,
De keiser van Romen, Vrederics zone,
Diere verdranc, ente gone
Liet doe Vrederic sijn kynt

vs. 1175. C. ondaen. B. Was tutrecht ontaen. 1178. C. en B. brant. 1181. B. die stonde nam. 1183. C. Den. 1184. B. ontaen. 1186. C. te besten. 1188. C. tbisscopdom. 1193. B. Dat dbisscopdoem. 1196. B. die keyser groot. 1198. C. en B. ende oec die gone.

---

vs. 1190. *ghehendet*, d. i. geëndet, geëindigd.

vs. 1198. *ente gone*, en hij, namel. keizer Hendrik VI.

Van vijf jaren, also ment vynt.
De van Utrecht papen, clerken,
Ente man der heiligher kerken,
De coren enen bisscop echt,
Diedrike, proefst van Maestrecht.
Maer nu verhort cortelike
Hoet ghinc metten Roemschen rike:
Vrederic, de in de vaert
Verdranc tAntiochem waert,
Hadde iii zonen, ende deene bleef doot
Vor Akers in den oflate groot.
De ander zone hadde algader
Dat Roemsche rike na den vader:
Die hiet Henric ende was binaer
Keiser, als men vynt, viii jaer,
Ende starf int jaer, als ic besachte,
xi hondert negentich ende achte,
Ende liet van vijf jaren enen zone.
Vrederic so hiet de gone,
De sint keiser was ende here,
Ende naer ontseit van ziere ere.
Ende omdat dat kint was clene,
So coren de heren ghemene
Philips den Zwaef, keiser Heinrics broder,
Dat hi ware des riken behoeder

vs. 1200. C. alsmen. 1202. C. en B. die manne. 1205. C. nu hoert. B. hoert nu. 1208. C. tote ant. 1209. B. deen bleef. 1210. C. oflaet. B. aflaet. 1212. C. rijc. 1215. C. en B. bedachte. 1219. C. en B. sident was keyser. 1220. C. en B. daerna ontset. 1221. C. en B. omdat kint.

---

vs. 1210. *in den aflote groot*, d. i. bij den grooten aflaat, te weten, die geschonken was aan hen, die ten kruistocht gingen.

vs. 1215. *besachte*, zie boven 541.

Onthierende dat kint opquame,
Dat ment ter keisercrone name.
Tesen rade, daer ment riet,
Ne was de bisscop van Coelne niet.
Dies brochte hi dat rike in stride
Ende hi trac doe an ene zide
Die hi mochte ende de hi vant,
Coninc Richaert van Inghelant
Ende van Hollant grave Didrike,
Den grave van Vlaendren desghelike.
Met crachte ende met groter have
Brochte hi van Poitiers den grave
Otten in den stoel tot Aken
Ende lieten aldus coninc maken.
Philips hadt scoenre in den rike,
Maer hi wart daer na cortelike
Ghesleghen doot in zine zale
Van enen grave gheboren wale.
Dre dochteren sijn van hem bleven:
Die ene was in Beheem ghegeven,
Die seder oec den coninc droech,
Den de coninc Roedolf sloech;
Dander was in Spaengen ghesent,
Daer dit oer of quam, als ment kent,
Dat nu de Spaensche crone draghet;
In Brabant quam de derde maghet,

vs. 1226. B. cronen. 1229. C. en B. Des. 1230. C. en B. trac an deen side. 1239. B. in sijn rike. 1245. C. en B. sident den coninc. 1248. B. oer a quam.

---

vs. 1239. *hadt scoenre*, d. i. had het schooner, het ging hem voorspoediger.

vs. 1246. In den tekst staat: *De den.*

Die den lesten Henric wan;
Sijn sone hiet hertoghe Jan.
Nu willic te mier materien keren
Ende vort van onsen graven leren.
Grave Willem van Oestvrieslant,
Als hi sijn goet hadde in de hant,
Alst hem hiervoeren gaf de broeder,
Kerde hi hierover tsiere moeder,
Gravinne Ade, diene wel ontfinc.
Maer soe riet hem ene dinc,
Also lief alse hi hevet sijn ere,
Dat hi ten broeder niet ne kere:
Hi ware ghevanghen sonder vorst.
Doe lach sijn broeder toter Horst,
Als de noch toe hilt over recht
De voghedie van Utrecht,
Ende was int selve jaer dat doot bleef
Keiser Heinric, als ic screef.
Maer so wat dat men hem riet,
Dat ne diedde algader niet,
Hine woude sinen broeder sien.
Ter Horst quam hi toe mettien,

vs. 1251. C. aerdscen. B. den ardschen heinric. 1253. 1253. B. mijnre natueren. 1256. C. en B. in hant. 1257. C. en B. Soet h. h. v. g. sijn br. 1259. C. en B. Ter gravinnen diene. 1260. C. eenen. 1263. C. en B. ghevaen al sonder. 1264. C. en B. Nu lach sijn broeder doe ter h. 1265. C. en B. noch hielt. 1266. C. en B. Die voechdie. 1270. C. en B. mochte dieden niet. 1272. C. en B. Soe quam hi mettien.

---

vs. 1251. *den lesten Henric*, Hendrik III van Brabant.

vs. 1263. *sonder vorst*, d. i. zonder uitstel, onmiddellijk.

vs. 1264. *toter Horst*, kasteel in het Sticht.

vs. 1266. In den tekst staat: *voghede.*

Daerne de broeder op den dach
Niet lieflike aen en zach:
Want sijn viant, Heinric de Crane,
Vinghene daert de broeder sach ane,
Diere teghen niet en zeghet,
Ende heeften int prisoen gheleget.
Doch es hi ontlopen dane,
Ende quam den grave van Gelre ane,
Daer hi seker onthout vant,
Al was hi des broeder viant;
Ende van daer es hi ontslopen
In Oestvrieslant ende oncropen,
Die bliscap dreven menichfout
Van sijnre coemste, om sijn behout.
Hierna nam hi te wive te hant
Sgraven dochter van Gelrelant,
Ende dede sine feeste mede
Tote Staveren inde stede.
In den selven jaren so quamen
In soeninghe ende vreenscepe te samen
De grave Didric van Hollant
Ende Otte, grave van Gelrelant;
Ende wort also groot ende vast mede

vs. 1273. C. op dien. B. optien. 1274. C. ane sach. 1276. C. en B. vincken. 1277. C. en B. niet jegen. 1278. C. en B. Hi heeften. C. gheleghen. 1279. C. en B. Doch soe is hi. 1282. C. en B. broeders. 1283. C. en B. van danen quam hi gheslopen. 1285. B. dreef. 1286. C. en B. comst van sijnre behout. 1288. C. en B. Tsgraven. 1289. C. en B. Ende hi dede sijn. 1291. C. en B. jaer. 1292. C. en B. soendingen en in vriescepen.

---

vs. 1285. *Die bliscap dreven*, te weten de Oost-Friezen.

vs. 1295. *groot ende vast.* De vriendschap werd zoo groot en vast, dat trouwbelofte tusschen de kinderen werd gedaan.

Datmen huwelic gheloven dede
Tusschen Aleide, grave Didrix dochter,
— Omdat de vrede waer de sochter —
Ende Heinric, grave Otten zone.
Maer onlanghe daerna de gone
Starf in Hollant ende was gheart
In Rensborch, des men drove wart.
Als men screef xi hondert ende achte
Ende xc doe voer met machte
In wintertijt in Drechterlant
Grave Didric, daer hi verbrant
Huus ende dorp, cleine ende groot,
Ende sloech vele Vresen doot.
Int selve jaer, daer ic of scrive,
Quam een ridder van dode te live
In Vermendois, de openbare
Sprac vele dat te ghesciene ware.
Als men screef xcix jaer
Ende elf-hondert doe belach zwaer
Coninc Richaert van Inghelant
Bi Lymogien, als een stout viant,
Ene borch vast ende groot,
Ende was daer voren ghescoten doot,
Ende tote Rueme was hi begraven.

vs. 1297. C. en B. aleyden. 1298. C. te sochter. B. ware te s. 1300. C. en B. niet lange. 1301. B. geraert. 1302. C. en B. Te. 1304. C. en B. met achte. 1312. C. te sciene ware. 1317. C. Een burch. B. Een boerch. 1318. C. en B. Ende wort ghescoten. 1319. C. en B. Tote romen.

---

vs. 1298. In den tekst staat: *veede.*

vs. 1300. *de gone*, d. i. *hij*, de jonge Hendrik van Gelder.

vs. 1301. *gheart*, d. i. *geaard*, ter aarde besteld, Hoogd. *beerdigt.*

vs. 1319. *Rueme*, d. i. Rouen in Normandië.

Van ziere rikeit, van siere haven
So bleef oir sijn broeder Jan,
Een sachte, goedertieren man,
Die verloos des lants so vele,
Dat noch gaet al uten spele,
Als Normandien ende des ghelike.
Dese wan den coninc Heinrike,
Ende Henric wan Edwarde,
De al na met sinen zwarde
Tlant van Wales heeft onder ghedaen,
Ende noch crone draghet sonder waen.
Int jaer Goods xii hondert en twee
Worden onderlinghe ghevee
De bisscop Didric van Utrecht
Ente grave van Hollant echt,
Sodat de grave voer in sijn lant
Ende stichter in roof ende brant.
Ten lesten wasser vrede ghenomen:
Oec was hem ghevanghen comen
Des hertoghen broeder Willem
Ende heer van Kuuc met hem
Ende riddren ende ander liede.
Als den hertoghe dus messciede,
Ghewan hi doe an sine zide
Groot ridderscap, ghereet ten stride:
Van Kuelne, der groter stede,
Den bisscop, van Ludeke mede;

vs. 1320. C. en B. Van sinen rike. 1326. C. en B. Dese jan wan coninc. 1329. C. en B. onderdaen. 1332. C. en B. onderlinge. 1335. C. die grave in sijn. 1340. C. en B. Ende die here. 1341. B. andere. 1344. C. en B. ridderscap tsinen stride. 1345. C. en B. colen uter gr.

---

vs. 1332. In den tekst staat: *onderlanghe.*

vs. 1339. *Des hertoghen*, te weten, van Brabant.

Van Limborch den hertoghe,
Van Vlaendren den grave hoghe,
Ende andre, de ic niet can noemen,
Ende es aldus te Huesden comen,
Daer Didric lach met overmoede,
Met lettel volcs, met cleenre hoede,
Ende hi verloos ter selver tijt
Bi sijnre overmoet den strijt,
Ende hi wort aldaer ghevaen,
Ende hi gaf, eer hi mochte ontgaen,
Twe dusent pont. Met desen doene
Was aldaer ghemaect de zoene.
Int jaer ons heren xii hondert ende dri
Starf grave Didric, wats ghescie,
Als hi hadde herde naer
Grave ghewesen xiii jaer.
Te Dordrecht lach hi bevelt zware,
Ende hi wort des wel gheware
Dat hi der doot niet mocht ontbreken.
Den broeder wilde hi gerne spreken
Om den moet te maken zochter
Ende hem sijn enighe dochter
Bevelen, de was gheheten Ade,

vs. 1350 staat in C. en B. na 1351. 1351. C. en B. Ende D. 1352. B. hode (: overmode). 1354. C. en B. overmoede. 1355. C. en B. Ende wort. 1359. C. en B. jaer Gods. 1360. C. wat soes ghescie. B. diederic soe wats. 1362. C. en B. ghesijn. 1365. C. en B. Dat hi niet en mochte. 1368. C. en B. Ende om sijn. 1369. C. en B. Bevelen die gheheten was.

---

vs. 1363. *bevelt*, *be-eveld*, met *evel* (ziekte) bevangen.

vs. 1367. *Om den moet te maken zochter*, versta om hem (Graaf Willem) het gemoed zachter te doen stemmen.

vs. 1368. *enighe dochter*, d. i. eenig ongehuwd overblijvende.

vs. 1369. In den tekst staat: *bevele.*

Ende hi met ghemenen rade
Metten baroenen tlant besette,
Dat het blive al sonder lette.
Mar de scalkeit van sinen wive
Wille dat al achter blive:
Want sijt alte male ontslouch.
Haer sin al te gader droech
Tlant te houden te haer waert,
Ende soe wille ende soe begaert
Van Loon den grave Lodewike
Haerre dochter geven sekerlike.
Hiertoe nam si sulken goem,
Dat si selve sgraven oem
Otten, de grave van Benthem was,
Ghewillich hadde ghemaect das,
Ende van Voerne Hugo den here,

vs. 1370. C. en B. Endi hi met. 1373. C. en B. scalcheit v. sinen. 1374. C. en B. Wil dat dit al. 1378. C. en B. wille ende begaert. 1380. C. en B. te geven des gelike. 1383. C. en B. Otte den grave. 1384. C. en B. Ghewillike. 1385. C. en B. Van arem die here.

---

vs. 1370. In den tekst staat: *Ende hem.*

vs. 1373. In den tekst staat: *sine wive.*

vs. 1375. *ontslouch*, d. i. ontdeed, maakte het ongedaan, verijdelde het.

vs. 1376. In den tekst staat: *droeuch*, *droech*, d. i. strekte.

vs. 1380. In den tekst staat: *lekerlike.*

vs. 1383. Grave *van Benthem.* Niet deze, maar Otto, de Graaf van Gelder, die moederlijke oom ('t Chron. Egm. zegt *avunculum*, niet *patruum*) van Graaf Diederik VII was, is de door Gravin Aleid tot bevordering harer bedoelingen overgehaalde oom. Zie Huydecoper I, bl. 571, en Kluit, I, p. 179, 180.

vs. 1385. In den tekst staat: *van Voerne altoe.* Huydec. herstelt *van Borne Oeste.* Nu is het waar, dat deze, vereenigd met den in 't volgende vers genoemden, in B. III, vers 70, genoemd wordt;

Ende van Maerhem her Rutgere,
Ende anders vele der groter heren.
Maer dit wilden emmer keren
Philips van Wassenaer metter hant
Ende menich ander in Hollant,
Die niet ne wilden onder hem
Ghedoghen dat si den grave Willem
Aldus souden sien ontvrien
Al slands ende der voghedien.
Heimeliken men boden sende
Daer de grave lach op sijn ende,
Om grave Lodewijc dat hi quame
Ende hi de joncfrouwe name.
Tote Outena so is hi comen,
Ende beide tote hi heeft vercomen
Des graven doot, ende daerna recht
Es hi comen te Dordrecht.

vs. 1388. C. en B. Maer dit. 1390. C. en B ander oec in h. 1393. C. en B. Aldus al sagen. 1394. C. en B. Des lants. 1396. C. opden ende. B. opten eynde. 1398. C. en B. joncfrouw daer name.

---

doch ook Hugo van Voorne komt elders voor onder de door Gravin Aleid voor hare partij gewonnen Grooten, zie Kluit, p. 181.

vs. 1386. In den tekst staat: *van Haerlem.* Doch men zie Huydec. p. 577.

vs. 1388. In den tekst staat: *Maer deet.*

vs. 1393. *ontvrien*, d. i. berooven, eigenlijk in het *vrij*, onbekommerd, bezit krenken.

vs. 1399. *Outena* of *Altena*, kasteel in 't land van dien naam, bij het dorp Almkerk.

vs. 1400. Huydec. verandert *vercomen* stilzwijgend in *vernomen*. Doch ik schroom deze verandering te maken, daar *verkomen, door komen tot de kennis van iets geraken, er achter komen*, kan beteekenen. Ook biedt C. dezelfde lezing.

Den doden namen si, in twiste,
Ende leidene in ene kiste,
Ende gaven in den selven rouwe
Te huwelike de joncfrouwe
Den grave van Loon, den jonghen man.
Droeve wast te scouwene an,
Dat men also saen vergat
Den lantshere op de dootstat.
Daer men hande soude hebben ghewronghen,
De lude dansten ende songhen.
Dit was te misprisene zere
Al hadt ghesijn volc sonder ere.
De dode was in een scip ghedraghen;
TEgmonde ginc men hene jaghen;
Daer groef men bi sinen maghen,
Aldaer sine vorders laghen.
Maer dat was alte groten onwerde:
Men brochte den doden ter aerde
Met alte groter armoede
Nochtan mittes Goedshuus goede.
Hijs domp, de der werelt dient:
Die dode en hevet genen vrient.

vs. 1403. C. en B. in den twiste. 1404. C. leyden in den kiste. 1405. C. en B. in dien rouwe. 1406. C. en B. In huwelijc. 1408. B. was te scouwen. 1411. C. handen souden. 1412. C. bieden. 1414. C. Al hadt. 1416. C. en B. Tegmonde gaet men henen. 1419. C. en B. was met groten onwerde. 1421. B. groten. 1423. C. en B. dom. C. warelt.

---

vs. 1403. *in twiste*, d. i. ic en twiste: ik betwist het niet, ik durf het verzekeren.

vs. 1410. *op de dootstad*, d. i. doodstede, *op het doodsleger*, *doodsbed*. Het woord *doodkist* is evenzoo gevormd.

DERDE BOEK.

Willem, die in Oostvrieslant was,
Heeft niemare vernomen das
Dat sijn broeder is bleven doot.
Met sericheden harde groot
Es hi ter Zipe comen ghereden,
Ende hi bat om ghelede
Te comene totes broeders grave.
Maer sonder oerlof sciet hijs ave,
Want hi ne mochts winnen niet.
Als hi was in dit verdriet,
Quamen an hem in stilre ware
Aldaer Philips van Wassenare,
Her Jan van Rijswijc ter stonde,
Ende her Wouter van Egmonde,

vs. 2. C. en B. Hevet mare. 9. C. en B. mochts. 11. C. en B. hem an.

---

vs. 5. *de Zijpe*, thans drooggemaakte plas in Noord-Holland.

vs. 9. In den tekst staat: *mochs*. Mocht des winnen (te weten, des oerlofs); hij kon geen geleide, en daarmede verlof, bekomen.

vs. 11. *in stilre ware*. *In ware* beteekent: *met voorzorg* om niet ontdekt te worden. Het bijgevoegd *stil* versterkt de beteekenis.

vs. 13. *ter stonde*, d. i. op tijd en plaats, waar Graaf Willem zich bevond. De anderen hadden hen afgevaardigd, zooals blijkt uit het *Chron. Egm.* Kluit, I, p. 183.

Ende van Teilinghen her Willam,
Her Simoen van Harlem mit hem,
Her Jacob borchgrave van Leiden,
Her Alaerd Baniaerd, de hem seiden:
Si wilden hem in staden staen,
Opdat hi tlant wilde anevaen:
Vrouwe Aleiden noch den niwen heer
Ne swoeren si trouwe nemmermeer.
Dus was de grave Willem comen
Te Wassenaer, so dat vernomen
Niemen en heeft wi hi ware,
Sonder de heren entaer nare
Twee cnapen van trouwen zinne,
Al omme der vrese van der gravinne.
Van daer es hi te Vlaerdinghe comen,
Daer sijns ware hebben ghenomen
De Scoudenaren, de sijns onbeiden
Ende niement de dinghen en seiden.
Onbekent was hi den lieden,
Sonder allene hem die rieden
Die dinghe wat hem best dochte gedaen.
Te hant sijn si te scepe ghegaen

vs. 20. C. en B. Wilde hi. B. lant. 21. B. die nijwen. 23. B. Daer was. 25. C. en B. Niement hevet. 26. C. en B. here. B. ende die nare. 28. C. en B. die vrese. 29. C. en B. Van danen. 30. C. en B. Daer sijs. 31. C. en B. verbeiden. 32. C. en B. niemen die dingen seiden. 33. C. en B. wast (waest) den. 34. C. en B. die rieden. 35. C. en B. so si hem best. 36. C. en B. sijn si tscepe.

---

vs. 18. In den tekst staat: *Bomaerd.*

vs. 27. Die twee knapen brachten hem te Vlaardingen.

vs. 31. *Scoudenaren*, inwoners van Schouwen.

vs. 34. In den tekst staat: *diet rieden.*

vs. 36. In den tekst staat: *sijn te scepe.*

Ende namen met hem diene kenden.
Ende teerst dat si der Maze ghehenden,
Songhen si lude ende zere
Ende waren vro, dat si den here,
Trechte oyr, hadden entie guene,
De was sgraven Florens zuene,
Ende versweren hem ende vertien
Hem van Lodewijcs voghedien.
Ende als si te Cyrixe quamen,
Ende dat volc vernam te zamen,
Wast al vro, jonc ende out,
Ende baden alle menichvout,
Dat hem God moeste gheven
Ere, vrede ende langhe leven.
In desen tiden so ghelach
Sgraven Didrix dartichste dach,

vs. 38. C. en B. gheenden. 41. C. en B. gone (: sone). B. hadden. 43. B. versweren ende. 46. B. vernamen al te samen. 49. C. en B. hem onse here.

---

vs. 38. *teerst dat si der Maze ghehenden*, d. i. zoodra zij de Maas opgevaren waren. Ik meen dat hier het werkw. *quamen* of *waren* is uitgevallen: want met Huydec. aan te nemen, dat er een werkw. *ghehenden* bestond, acht ik te gewaagd. *hende* of *ghehende komen*, is *nabij komen*, en hier is *bij de Maas*, op de Maas, met de bijgedachte, dat de rivier hen uit het gezicht van den oever wegvoerde.

vs. 41. In den tekst staat: *hadde entie*, lees: *hadden entien*. De spelling *guene* (: *zuene*) wijkt van de gewone *gone* (: *zone*) af.

vs. 43, 44. *versweren hem ende vertien hem van Lodewijcs voghedien. Hem versweren van* is afzweren, *hem vertien van* is zich onttrekken aan.

vs. 52. *dartichste dag*, op dezen dag na de begrafenis geschiedde, evenals vroeger op den zevenden, en later op den verjaardag der teraardebestelling, uitdeeling aan bepaalde armen. Zie Huydec. II, p. 127.

Ende grave Lodewijc ende sijn wijf mede
Ende gravinne Aleid waren in de stede
Van Haerlem comen omme tEgmonde
Dat dartichste te doene tier stonde,
Ende vernamen al openbare,
Dat die meente van Kennemare
Metten ridderen overeen droeghen,
Omdat si hem wilden ghevoeghen
Grave Willem te hebbene tenen here.
Dus maecten si hem te vliene sere,
Ende ne hadde de nacht ghedaen,
Si waren zekerlike ghevaen.
Van Amestelle her Ghisebrecht
Halp hem dat si quamen tUtrecht.
Die dochter ne wiste wat doen;
Maer te Leiden is soe ghevloen:
Want het haddense met hem
Mijn heer Rugier van Maerhem
Ende van Borne mijn heer Oest
Ende andre ridders, onghetroost,
Alse de vreemde waren int lant:
Want Leiden stont in Lodewics hant.
Daer voeren si metten ermborstieren;

vs. 55. C. en B. Te harlam. 56. C. en B. Dat xxx dach. 60 C. en B. wilden voegen. 61. C. en B. An (Ane) grave W. te hebben here. 62. B. hem vlien. 63. B. macht. 69. C. en B. Daer haddense. 70. C. en B. van mathem. 75. C. arem bastrieren. B. armen bastieren.

---

vs. 56. *dat dartichste*, d. i. wat er op den dertigsten dag te doen was.

vs. 72. *onghetroest*, hulpeloos, zonder toevlucht. Dit woord ziet op Gravin Ada, die zich naar Leiden moest laten voeren, daar de aanhang van den vreemdeling, Graaf van Loon, de macht had.

vs. 74. In den tekst staat: *Lodewics lant.*

Hem volgheden na harre manieren
De Kenemaren, dat al ghemene
Ende al de meente groot ende clene
Biden Rine boosten bewesten,
Wielen alle voer dier vesten.
Hovetmans waren ter stonde
Her Wouter van Egmonde,
Heer Alard Banjard, ridder mare,
Ende heer Philips van Wassenare.
Daer wort de joncfrouwe ghevaen
Met allen haren lieden zaen.
Die riddren metten andren mannen
Worden alle vaste ghespannen;
Maer de joncfrouwe was vanden heren
Hoefscheliken ghehouden met eren.
Ten naesten jare, ten nien grase,
Neven den Rijn enter Mase
Gaderde Lodewijc groot heer,
Om te stervene in de weer,
Of hem doch tontheenne das
Dat hij tslants verdreven was.

vs. 76. B. volghede. 79. C. en B. rinen bi oesten bi westen. 80. C. en B. Vielen a. v. die. 86. C. en B. Met al haren. 91. C. en B. niewen (nyewen). 94. C. en B. in den weer. 95. C en B. tontheffene. B. dochte. 96. C. en B. Dat hi tslants.

---

vs. 80. *Wielen*, verl. tijd v. *wallen*, in den zin van *marcheeren*.

vs. 83. In den tekst staat wederom: *bomard*.

vs. 95. *tontheenne*, d. i. te onthenene, datief v. d. infin. *onthenen*, dat is, *maken dat iets henen* of *weg is*. Dus beduidt *hem onthenen*, zich verlossen, hier van de ramp en de schande dat hij uit het land was verdreven.

vs. 96. In den tekst staat: *hijs tlants*.

Hi gaf ende hi ghelovede miede.
Dit waren sine hoghe liede:
De bisscop van Ludeke, de stede,
De hertoghe van Limborch mede,
De grave van Vlaendren, de grave Hare,
De grave Alef van ..... Deser zake
Bewant hem de van Gelre niet,
Omme dat Willam sijn swager hiet.
Die bisscop van Utrecht quam daer sterc.
Hem was gheloeft twee dusent marc,
Ende tenen ghisel dat hi helt
Lodewijx broeder over tghelt.
Vele van Hollant waren met hem
Ende alle teghen den grave Willem.
Wat sal Willem anevaen?
Hi ne can niet wederstaen
Also groot heer alse quam mettesen,

vs. 97. C. en B. ende beloefde. B. miede. 104. C. en B. Doer daer. 106. C. en B. beloeft. 110. C. en B. jegen. 111. C. sel. 113. C. en B. met desen.

---

vs. 97. In den tekst staat: *mede.*

vs. 101. In den tekst staat: *de grave Hake*; doch er moet gelezen worden *Hare* of *Are*; bedoeld is de broeder van den bisschop van Utrecht *Dirk de Are*, zie Kluit, p. 193, Noot 49.

vs. 102. *grave Alef*, d. i. Adolf van den Berge, zie Kluit, ald. n. 48. Er schijnt in het origineel der afschriften *Alef vañ berge* gestaan te hebben: althans dat *van*, hetwelk in den tekst staat: *Alef van deser sake*, past niet bij dit *deser sake*, genitief van 't volgende *bewant.*

vs. 103. *bewant* (v. bewinden) *hem niet deser sake*, d. i. bemoeide zich niet met deze zaak.

vs. 104 *swagher*, d. i. schoonzoon.

vs. 107, 108. d. i. hij hield Lodewijks broeder als gijzel voor het beloofde geld.

Ende hi ne weet waer zeker wesen.
Maer hem dinct best sekerlike
Dat hi henen in Zelant wijke:
Also dat hi der henen vaert
Ende beveelt den here Alaert
Ende oec deen van Egmonde
Kennemaerlant ter zelver stonde;
Teylinghen ende Wassenaere
Dien beveelt hi dat beware
Tlant dat bi den Rine leghet,
Dat den bisdoem gheweghet.
Si maecten twee weren ghereet,
Ene de men ten Bossche heet,
Ende een andere bi den Rine:
Heet Swadenborchdam, daer men pine
Ende groot arbeit aen leide:
Want men maecter wide fosseide
Om te houdene des lants invaert.
Grave Willam hadde te hem waert
Enen sinen broeder, hiet Florens,
Die nerenstelike al sijn ghepens
Sette, al was hi proefst ende clerc,
Omme te verwaerne dat werc:
Want hi niet daer jeghen spaert.

vs. 115. C. en B. dunct. 122. C. en B. dat men beware. 124. C. en B. bisscopdom. 126. C. en B. ten bussche. B. Ende die men. 128. C. en B. dan aldaer men. 129. C. en B. groten. 130. C en B. grote fosseide. 131. C. en B. houden. 134. C. naerstelic. B. naerstelike. 135. B. cleerc (: weerc). 136. C. en B. verwaren.

---

vs. 124. *gheweghet*, d. i. paalt aan.
vs. 125. *weren*, versterkingen.

De heren van Kenemarenwaert
Droughen te scepe, alse de wise,
Wapene, hernasch ende spise.
Her Wouter ende her Aelbrecht
Hieten hem oec aldaer echt,
Dat si den dijc tAmestelle uutstaken,
Omdat de hoghe watre inbraken;
Ende dit so dede tKenemaersche here.
Ende noit so ne mocht met haerre were
De vanden bisscopdoeme verbieden
Met alder macht van haren lieden,
De Kenemaren en voeren hene
Duert lant over al dat vene,
Ende verbernden te hant
Van Amestelle al dat lant,
Ende roveden al dat si vonden:
Amestelle sine veste tien stonden
De berneden si al inden gront;
Menich appelboem, diere stont,
Wort verbernt van den luden.
Doe voeren si van daer te Muden

vs. 140. C. en B. Wapen. B. harnaschs. 142. C. en B. daer. 143. C. en B. taemstel. 145. C. en B. Dit soe dede des kenemaers. 147. C. en B. bisdoem. 149. C. en B. Kenemaren voeren (voren). 150. C. en B. die vene (venen). 151. C. en B. verbornden. 155. B. Dat bornden — gronden (: stonden). 158. C. en B. voeren (voren) si van danen.

---

vs. 138. *van Kenemaren waert*, d. i. die zich de bewaking van Kennemerland opgedragen zagen.

vs. 140. *hernasch*, alles wat tot de uitrusting behoort.

vs. 141. *Aelbrecht*, dezelfde die boven *Alard* (Banjaerd) genoemd wordt.

vs. 146. *met haerre were*, d. i. met hunne krijgsmacht.

vs. 157. In den tekst staat: *verbent*.

Ende verberneden de stede,
Ende Wesep; al tote Brueklede
Hebben si verheert, ende van hen somen
Hebben si vaste te ghisel ghenomen.
Dus sijn si te scepe ghekeert,
Als sijt aldus hadden onteert.
De bisscop van Utrecht heeft verhoort
Sijns lants scade entie moort,
Ende versamende groot heer,
Alse de wilde ende hadde gheer
Te wrekene sine grote scade.
Ter were so quam hi met rade,
Daer de proefst Florens lach
Ende wachte nacht ende dach
Dinvaert van Noorthollant.
Sine ridders begavene te hant,
Die mit hem inder vesten laghen,
Als de overeen des draghen,
Dat sijs hem waren onhout.
Daer waert ghewonnen met ghewout
Die veste ende tebroken zaen,

vs. 160. C. en B. broclede. 162. C. en B. vaste ghisele (ghisel). 164. B. Alsijt. 165. C. en B. Utrecht verhoert. 166. C. en B. Des lants. 167. C. en B. versaemde. 168. C. en B. wille hadde ende ghere. 169. C. en B. wreken. 170. C. en B. were quam. 173. B. Die vaert. 174. C. en B. begaven. 175. C. en B. die veste. 178. C. Daer wart. B. Daert wert.

---

vs. 160. In den tekst staat: *Breuleke.*

vs. 173. *Noorthollant.* Daar de naam *Holland* aanvankelijk slechts op het zuidelijkste gedeelte van het tegenwoordige Zuid-Holland werd toegepast, zoo kreeg al wat noordelijk van dat zuidelijkste gedeelte gelegen was, in dien tijd den naam van Noord-holland.

vs. 179. In den tekst staat: *was.*

Ende de proefst Florens was ghevaen
Ende te hant ter Hurst ghesent.
Dus was Noorthollant ghescent:
Men ginc bernen ende roven doe
Al omme ende om, te Leiden toe.
Aldaer quam de bisscop ghevaren
Met heercrachte, dat noit tewaren
Sinen vorders ne ghevel;
Maer hi mocht lichte doen wel:
Want als een lant in tween hem sceet,
So ist te winnen ghereet.
Lodewich quam een andre vaert,
Some te voete ende some te paert,
Met groten here in Hollant,
Een deel ghevoeghe sonder brant,
Ende es tote Dordrecht comen,
Daer hi ghisele heeft ghenomen.
Doe moeste grave Willem wiken
Ende in Zelant henen striken;
Maer dat hi twe scepe doe nam,
Daer grave Lodewijx spise in quam:
Die trac hi daer an sine line.

vs. 180. C. en B. Florens gevaen. 181. C. en B. Daer wert noorthollant ghescent. 182. C. en B. Mit desen groten perlement. 186. C. en B. craft dat noyt ne waren. 187. C. en B. Sine. 188. C. en B. licht. B. Ghi mocht. 189. C. twee. 190. C. en B. verwinnen. 191. C. en B. ander. 192. C. en B. Som. 193. C. en B. heer. 194. C. en B. ghevoegen. 196. C. en B. ghisel. 197. C. moste. 198. C. hene. 201. C. en B. aldaer.

---

vs. 181. *ter Hurst.* Dit kasteel (ter Horst) van het Bisdom, waar Dirk VII geresideerd had, zie boven, II, 1263.

vs. 186. In den tekst staat: *de noit.*

Suuthollant met cleenre pine
Ghinc saen al te mael in hant:
Want men niemen en vant
Diene dorste wederstaen.
Lodewic de voer wech zaen
Te Leyden, daer hi den bisscop vant.
Daer ghinc hem ter stat in hant
Van Haerlem haer Symoen.
Si daden dat si wilden doen.
Die bisscop entie grave mede
Voeren te Haerlem in de stede.
Daer quamen de van Kenemare
Met scepen om hem te doene sware.
Maer si ne constent niet volbrenghen,
Sodat si oec in hant ghinghen,
Ende verdingheden tier stont
Aldaer om v hondert pont,
Ende keerden weder thuis bi rade.
Willems moeder, Gravinne Ade,
Sijn wijf ende sijn ghesinde mede
Ende vele, de ontsaghen onvrede,
Waren tOutdorp in moede sware,
Ende achter Vrieslant haer entaer
Lodewijch quam ter selver stonde

vs. 204. C. en B. niement. 206. B. L. voer. 209. B. her symoen. 215. C. en B. condent. 217. C. en B. verdinghen. 219. C. en B. keerde tot huus.

---

vs. 202. Suuthollant, zie bij vs. 173.

vs. 203. *Ghinc — in hant.* Men zou *ghinc hem* in *hant* verlangen te lezen, als vs. 208; doch vgl. 216.

vs. 217. *verdingheden*, d. i. verdingden zich, troffen met hem een *verding* (verdrag) onder betaling van 500 pond.

vs. 224. *achter Vrieslant*, d. i. verstrooid in Friesland.

Met herecrachte tote Egmonde,
Daer hi verbernde ten eersten worpe
Dat woende in sinte Aechtendorpe,
Heer Alards huys, ende oec mede
Heren Wouter hi tselve dede.
Den cloester ende sinte Aelbrechte
Was hi hovesch in tghevechte.
Die bisscop, die te Haerlem lach,
Ontsach hem nacht ende dach,
Dat men hem van achter soude
Dien wech belegghen alte houde,
Ende oec ghebrac hem spise mede.
Doe keerdi tUtrecht indie stede
Ende liet Lodewijch aldaer
Bliven onder de Kenemaer.
Noch en wach in onghevalle
Dese onwille al met alle
Grave Willem niet swaer ghenoech,
Hem ne quam merre onghevoech:
Want bedi de grave van Namen, —
Die doe in voghedien te samen
Vlaendren helt ende Henegouwen,
Metten twee jonghen joncfrouwen,

vs. 226. C. heercracht. B. heercraft. 227. C. en B. verbrande. 228. C. en B. Daer hi woende. 229. C. en B. Tsheren. 230. C. en B. Woutre. 232. C. en B. in den ghevechte. 236. C. also houde. B. ende alsoe houde. 240. C. en B. int lant van Kenemare (: aldare). 241. C. en B. ne was. 244. C. mere. B. merer. 247. C. had. B. hadde. 248. C. en B. Met ii.

---

vs. 241, 243. *wach — niet swaer ghenoech*, d. i. woog hem niet zwaar genoeg: er zou nog meer bijkomen.

Grave Boudijns kindre, de si hieten
Joncfrou Janen ende Margrieten, —
Die ghiselde an sine hant
Ten selven tiden Walchrenlant,
Ende her Hughe van Voerne mede
Ghiselde onder sine moghenthede
Scouden an grave Lodewijx side.
Grave Willam was onblide,
Als de hem waer en wiste weghen.
In een vischscepekijn es hi leghen,
Van onlande te lande getrect
Ende met natten netten ghedect,
Alse de vlo, wiste hi waer vlien.
Ghesocht was hi daer mettien,
Entiene sochten waren bedroghen:
Want sine vinden niet ne moghen.
Nochtan hebben si tscip ghelet,
Daer hi lach onder de natte net.
Dus ontvoer hi sulken te torne.
Maer mijn heer Hughe van Voerne

vs. 249 ontbreekt in C. en B. Daarentegen hebben zij na vs. 250 den regel: Die des oec niet en lieten. 251. C. en B. Hine ghiselde oec. 252. C. en B. Te. 254. C. met sire. B. met sijnre. 258. C. en B. Ende in — gelegen. 261. B. Als een vlo. 265. C. en B. geset. 266. C. en B. onder die net. 268. C. toerne (: voerne). B. toerne (: vorne).

---

vs. 250. In den tekst staat: *Jan.*

vs. 251. *ghiselde an sine hant*, d. i. door gijzelaars te nemen verzekerde hij zich van de onderwerping van Walcheren.

vs. 257. Als die niet wist werwaarts zich te begeven.

vs. 259. *Van onlande te lande getrect*, het scheepje werd getrokken, nu eens langs een' oever waar geen behoorlijk trekpad was, dan weder waar dit wel gevonden werd.

vs. 261. Als vliedende, zoo hij maar wist waarheen.

Die wort om sinen overmoet
Ute Scouden metter spoet
Ende ute Zeelant oec verdreven.
Niwe sekerheit hebben si ghegheven,
Ende zoeken den grave Willem.
Ende als si vonden hebben hem,
Hebben sine over heer ghehult,
Ende hem also seer onscult,
Dat hem de noot ende bedwanc
Gheleet had enen andren ganc.
Als grave Willam heeft vernomen,
Dattie Zelanders an hem sijn comen,
Scrijft hi heer Wouter van Egmonde,
Dat hi daer come in corter stonde
Te Leiden metten Kenemaren,
Ende hi screef hem oec twaren
Op wat daghe dat hi woude,
Ende dat hi striden niet en soude,
Hijn waerre selve, ende els geen bode:
Want hi des betrouwede Gode
Dat hi daer soude de viande

vs. 270. B. uut stouten. 272. C. hebsi. 274. C. en B. ghevonden. 276. C. hem mede oec al. B. hem oec mede al ontscult. 277. C. noet. 278. C. en B. Gheleet. 281. C. en B. heren Wouter. 287. C. en B. Hine. C. negheen.

---

vs. 272. *Niwe sekerheit.* Vernieuwde verzekering van trouw aan Graaf Willem. Daarom trachtten zij hem weder aan hun hoofd te bekomen.

vs. 276, 277. *hem*, d. i. *zich*.

vs. 278. *gheleet*, in den tekst staat: *gheleert*.

vs 285. *dat hi woude*, nl. dat Wouter van Egmond met de Kennemers te Leiden kwam.

vs. 287. *Hijn waerre selve ende els geen bode*, d. i. tenzij hij (Willem) zelf en geen bode daar ware. *els* beteekent *in het andere geval*, zoo hij zelf niet daar was.

Jaghen uut sijns vader lande.
Her Wouter reedde dese dinghe.
De heer Willem van Teilinghe
Ende her Philips van Wassenaer
Holpen hiertoe al openbaer.
Nu es ut Kennemaerlant ghecomen
Grave Lodewich ende hevet genomen
In Vorscoten sijn heervelt,
Ende hevet ghesleghen sijn ghetelt.
Daer was van volke groot gheloop,
Grote marct ende groten coop
Van alle dies men behoevede doe.
Tfolc was blide ende vro
Om heren Lodewijc, haren grave;
Maer een dinc drouch hem den zanc ave:
Want onderlopen so waren hem
Een, hiet her Ysebrant van Haerlem,
Ende heer Aleyn, sijn oem, daertoe,
Ende waren tOutdorp ghevanghen doe.
Hierna quam een ander mare,

vs. 290. C. en B. vaders. 291. C. en B. reyde die. 292. C. en B. Ende her. 293. C. here. 294. C. al hier toe. B. alle hier toe. 295. C. en B. comen. 296. C. en B. genomen. 298. C. en B. Ende gheslegen. 299. C. en B. groten loep (: coep). 300. B. marc. 301. C. en B. al des men behoefde doe (: vroe). 303. C. en B. grave L. 304. C. en B. droech. 305. C. en B. onderlopen waren. 306. C. en B. Die heer (here) Y. 307. C. en B. Ende die here alem.

---

vs. 296. In den tekst staat: *vernomen.*

vs. 297. *heerveld*, veldleger.

vs. 304. *drouch hem den zanc ave*, d. i. benam hem den lust om te zingen.

vs. 305. *onderlopen*, opgevangen, onderschept.

Dat dat volc van Zelant ware
An grave Willam ghesworen dare,
Ende al dat volc van Kenemaer
Ten Rine quamen ende graven zouden
Grachten, daer si mede wouden
There sluten, dat van dien
Een man niet en soude ontflien.
Dus so soude men se harde saen
An beden siden daer bestaen.
Grave Lodewich de nam raet,
Wat men best doet na den staet,
So dat hem dochte sonderlinghe
Best, dat men te ghemoete ghinghe
Den vianden toten gaten,
Daer men weren wilde die straten.
Met desen rade sijn si ghevaren,
Lude, de wijs van stride waren,
Te Leyden tjeghen de Kenemaren.
Ende met corne ende met ruwaren
Vulleden si de nie gracht.
De Kenemaren met groter cracht,
De boven inder vesten waren,
Weerden hem met haren scaren;

vs. 311. B. Ane. 313. C. en B. Te rine ende. 314. B. Graften. 316. C. niet soude. B. soude vlien. 318. C. beide. B. beiden. 320. C. en B. na dat staet. 323. C. tote dien. 325. C. sijn ghevaren. 326. C. Lieden. 327. C. en B. jeghen. 328. C. coerne. 329. C. en B. Volleden si die niewe gracht (graften). 330. C. groter kracht. B. groten. craften. 331. C. en B. in die veste.

---

vs. 318. *bestaan*, belagen.

vs. 323. *gaten*, uitwegen.

vs. 328. *ruwaren*, d. i. allerlei afval, zie Huydec. op dit vers.

Maer onberecht ende sonder sin
Vochten si. Also vele te min
Deedde haer overmoede;
Dandre vochten in der hoede,
Wiselike, alse dalrebeste,
Ende wonnen hem of de veste.
Oec waren si also begrepen,
Dat si weder toten scepen
Ne conden comen metter vaert.
Doe liepen si ter brugghe waert,
Die te enghe was ente cranc.
Onder also swaer bedranc —
Want de vianden streden hem an —,
Die brugghe brac, daer menich man
Vallen moste ende versmoren.
Philips van Wassenaer ziet verloren
Ende ontflo metten zinen saen.
Als wort ghesleghen ende ghevaen.
Heer Wouter ende heer Aelbrecht
Die sijn oec ontweken echt,
Metten haren. Met groter cracht

vs. 333. B. onrecht ende s. sin. 334. C. en B. Vochten. 335. C. en B. Diede haer (hare). 336. C. en B. Dander. 337. C. en B. als dander. 340. C. en B. tot die scepen. 342. C. en B. bruggen. 343. C. en B. inghe. 344. C. bedwanc (met boven de *w* geschreven *r*). B. bedranc. 345. C. en B. die viande. 347 B. moeste. 349. C. ontvlo. B. ontfloe. 350. C. en B. Els. C versleghen. 353. C. Met haren met. B. Met haren ende.

---

vs. 333. *onberecht*, niet goed onderricht, ongedresseerd. In den tekst staat: *sonder sijn.*

vs. 334 In den tekst staat: *Mochten si.*

vs. 339. *si*, d. i. de Kennemers. *begrepen*, d. i. ingesloten.

vs. 344. *bedranc*, d. i. gedrang. In den tekst staat: *bedwanc.*

Her Willam van Teilinghen vacht
Entie sine manne ende neven;
Doch so mosten si hem opgheven,
Ende worden daer ghevaen.
Die Kenemaren sijn ondaen,
Ende lieten daer goet ende liede:
Haer haest dede dat hem messciede,
Ende oec dat si en daden niet
Dat hem de grave Willem hiet,
De wilde dat men ghenen wich name,
Eer hi selve ende sijn volc quame.
Lodewijc keert te Vorscoten vro,
Als dient ghevallen is also,
Met rove ende met sine ghevane.
Nu waent hi wel voortane
Seker bliven, datten viant
Nummermeer en soect int lant.
Maer daventure heft menighen hoghe,
Omdat si wille dat hi ghedoghe
Den swaren val, als sijt ghebiet.
Ende dat selve es hem ghesciet.

vs. 356. B. moeten. 357. C. en B. Ende waren daer. 358. C. en B. Die Kenn. ende sijn. 360. C. dedet. 361. C. en B. oec dat si. 362. C. riet. 363. C. en B. dat men ne ghenen (genen) wijch ne naem (: quaem). 366. B. soe (: vroe). 367. B roven ende met sinen. 368. B. voert. 369. C. en B. bliven int lant. 370. C. en B. Datten nemmermeer soeke viant. 371. C. heft. B. menige. 372. C. se wil. 373. C. en B. als sijt ghebiet. 374. C. en B. dit selve.

---

vs. 361. In den tekst staat: *dat si oec.*
vs. 363. In den tekst staat: *dat hi.*
vs. 371. In den tekst staat: *heeft.*
vs. 373. In den tekst staat: *als si dat siet.*

Willem, de in Zelant was,
Als hi de mare verhoerde das,
Was hem herde wee te moede;
Doch so dede hi als de vroede,
Ende helt hem in dier ghebare
Als offer hem niet om en ware.
Maer sijn heer ute Zeelant
Dede hi versamen te hant,
Ende met sinen Hollanders mede,
Die waren van sijnre jonstichede.
Ende es over Mase getrect,
Als de ghene de ummer mect
Te soeken den grave Lodewijc.
Ghetrect quam hi vromelijc
Tote Rijswijc an der Gheest;
Daer dede hi logieren meest
Ter Tollen sijn heer groot,
So dat hem niement verboot.
Lodewike quam de mare:

vs. 377. C. was hem. B. Hem was. 379. B. hielt hem in die. 381. C. here uut. 384. B. jonstichde. 386. C. en B. Als die gone (die ghene) die emmer. 387. C. en B. Lodewike (: vromichlike). 388. C. en B. Ghevaren. 390. C. en B. loodsieren (loedsieren). 391. C. en B. Ter tolne. 392. C. verboet (: groet). 393. C. en B. Lodewijc soe quam.

---

vs. 384. *Die waren van sijnre jonstichede.* De verklaringen, van deze woorden gegeven, voldoen niet. Ik zou wenschen te lezen: *Die varen door sijne jonstichede*, d. i. die mede trekken om den wil zijner goedgunstigheid. Meermalen heeft dit Hs. eene *w* in 't begin van een woord, in plaats eener *v*. Doch ook C. heeft geen and. lezing, dan onze tekst.

vs. 386. *ummer mect*, het er steeds op toelegt, steeds beoogt.

vs. 389. *Gheest*, nog heeft men bij Rijswijk de *Geestbrug*.

vs. 391. Ook de *Tolbrug* heeft met alsnog bij Rijswijk.

Deen hertoghe sende hi dare
Van Lymborch, dat hi besaghe
Met wat volke Willem laghe.
Die hertoghe, wijs van stride,
Quam besien daer Willams side
Ende wonderde, dat hi ter were
Brochte so wel berecht een here,
So wel ghewapent ende ghescart.
Om pays sprac hi te hemwart.
Willem sprac: dit es al bleven:
Ic ben hier des lants verdreven
Ende sie mine vreent verderven:
Verwinnen willic ofte sterven:
Dars gheen ghevoech noch medewerde,
Lodewijc en vlie sijnre verde.
Sonder pais ende sonder bestant
Sciet de hertoghe van daer te hant
Ende brochte Lodewike de mare
Vul sorghen ende van groten vare,
Ende riet anders niet dan wiken.
Selve ginc hi henen striken

vs. 394. C. Den. B. Ten. 397. C. en B. hertoghe die wijs was. 398. C. en B. daer Willems. 401. C. ghescaert (: waert). 405. C. en B. Ende sie m. vrienden (vriende). 407. C. en B. Daer nes — middewerde. 408. B. sijnre waerde 410. C. en B. Schiede de h. danen. 411. C. en B. Ende brinct (bringt) Lodewijc. 412. C. en B. Vol. 414. C. hene.

---

vs. 398. In den tekst staat: *Willam.*

vs. 400. *berecht:* wij zouden zeggen: *gedresseerd.*

vs. 403. *dit es al bleven.* Daarvan (van vrede) kan geen sprake meer zijn.

vs. 407. *gheen ghevoech*, geene schikking, *noch medewerde*, noch middelweg.

Met sinen volke van siere siden
Ende liet Lodewike inden stride,
Die saen vernam sine vlucht,
Ende liet staen van groter ducht
Die pauwelioene ende tghetelt
Tote Vorscoten op dat velt,
Vol van menigherande ware,
Comanscep van haerentare,
Wapene, spise, camerghewant:
Want men seide daer te hant:
Willem quame entie Seusche wolve;
Waert so dat men hem ontdolve
Den wech, dat al waer doot
Of ghevaen cleen ende groot.
Ridders worden op hoer peert
Ende worpen wech metter vaert
Helm, platen ende scilde,
Dat hijt name we so wilde.
Oec is hem Willem na comen,
Alse dies mare hevet vernomen,

vs. 415. C. en B. side (: stride). 418. C. en B. Hi l. st. v. gr. vrucht. 421. C. en B. menighertieren. 422. C. en B. Coepmnane goet. 423. C. en B. Wapen spise ende. 426. B. oncolve. 427. C. doet (: groet). 429. B. ridders toghen. 431. C. en B. Helme harnasch halsberch (halsberge) ende. 432. C. en B. wie soe wilde. 433. B. an comen. 434. C. en B. Als — heeft.

---

vs. 416. In den tekst staat: *striden.*

vs. 423. *camerghewant*, d. i. behangsel, ter bekleeding van het binnenste der tenten.

vs. 426. Dat is, geschiedde het, dat men hun den weg afsneed, dan zouden allen dood of gevangen zijn; *ontdelven* is eigenl. *opgraven.*

vs. 431. *platen*, zijn ijzeren handschoenen, zie Huydec. II. p. 133.

Dat hem aldus sine viande
Ontvlien willen uten lande,
Ende brochtse in sulken vare,
Datter menich haerentaer
Inden sloten bleef versmort,
Ende oec, alsmen de waerheit hort,
Worder vele ter zelver wile
Versmoort int water, heet de Zile,
Dats int water bi den Rine.
Allegader daden si pine
Om te jaghene int bisscopdoeme.
Maer des heeft men noch den roem
Datse jagheden de wive:
So verscubt waren si van live:
Want als thoeft siec is, alle de lede
Moeten sijn ontset dermede.
Het vlo al tUtrecht inde stat.
Grave Willem was te lat

vs. 435. C. en B. hem dus. 436. C. en B. willen. 439. C. en B. worden versmoert (: verhoert). C. versmoort (: verhoert). 441. C. en B. worden. 442. C. heet de z. B. heit die zile. 444. B. Algader. 445. C. en B. Om te comen int bisdoem. 446. C. en B. hevet. 447. C. en B. jaghede. 449 C. en B. Want thoeft siec al die lede. 451. C. en B. vloe. 452. B. te bat. In C. lat, maar de *l* in plaats eener uitgewischte letter. Uit B. kunnen wij zien, dat de uitgewischte letter eene *b* is geweest. Vóór de verbetering toch heeft B. de lezing afgeschreven. Vergel. Inleid. bl. LXXXVIII, LXXXIX.

---

vs. 436. In den tekst staat: *Willam.*

vs. 442. *de Zile*, alsnog *de Zijl*, waarnaar te Leiden *de Zijlpoort*.

vs. 445, 447. *jaghen*, ijlings geraken. In vers 447 is *jagen* transitief op te vatten.

vs. 448. *verscubt*, d. i. *ontdaan*, *verachterd*. *Verscubben*, is intensiefvorm van *verscuven* of *verscruven*, d. i. *achteruit zetten*.

Diet met scepen roeiede naer:
Want Lodewijc ontreet aldaer
Met vele Hollanders ghevaen,
De dedi den bisscop ontfaen
Voer sijn belof, voer sine scout:
Die helt de bisscop met ghewout.
Nochtan ontvlo hi niet gheheel:
Want siere ridders een groot deel
Waren belopen in den start,
Ende sergante, goet ende wart,
Altemael dat karine,
Scepe, waghene, tenten, scrine,
Spise, dranc ende ander ghescal
Wonnen de Zeelander al.
Dus wan grave Willam tlant,
Ende wie so hem was viant,
Die brac hi of huus ende veste.
Hierna so quamen int leste
Die van Utrecht uter stede
Met vele Hollanders oec mede

vs. 453. C. en B. Die. 457. C. en B. van der scout. 458. C. hilt. B. hielt. 459. B. niet al heel. 460. C. en B. Van sine (sinen) ridders een deel. 461. C. en B. Worden b. i. d. staert (: waert). 462. C. en B. scriante. 464. C. scepen waghen tenten scrine. B. wagen — scrinen. 466. C. en B. Zeelanders. 467. B. dlant. 469. C. en B. Dien brac hi huys.

---

vs. 456. Die (gevangen Hollanders) deed hij den bisschop als onderpand houden voor de betaling van de schuld, die hij door zijne belofte op zich geladen had.

vs. 461. *belopen in den start*, ingehaald in de achterhoede.

vs. 463. *karine*, bagaadje.

vs. 465. *ghescal*, tuig.

Te Dordrecht voer de porte met scepen
Ende hebben de poort ondergrepen
Ende gerovet ende verbrant
Wat so men daer inne vant:
So dat men dach helt hier ave
Tusschen den bisscop enten grave,
Dat si te vrienscepen quamen.
Maer de grave most altezamen
Den heer Henrijc den Crane keren
Dat hi hem hadde ghedaen tonneren,
Doe hi grave van Vrieslant wert:
Want hine swaerlike hadde verswart;
Ende van Hollant alle de man,
De int bisdoem woenden dan,
Souden horen in sbisscops recht,
Entie mede van Utrecht,
Die int graefscap hadden wone,
Souden oec pleghen dat gone.
Nochtan gaf Willam tier stont

vs. 473. C. en B. dordr. op tlant. 474. C. poert. B. die port. 475. C. en B. gheroeft. 477. C. en B. hilt (hielt) daer ave. 479. B. ten vrietscepen. 480. B. moeste. 481. C. en B. craen. 482. C. hem dede torneren. B. hem dede tonneren. 484. C. en B. Want hi swaer hadde beswaert. 485. C. en B al die. 487. C. en B. tsbisscops.

---

vs. 474. *hebben de poort ondergrepen*, hebben binnen de stad weten te komen.

vs. 477. *dach helt*. dag houden beteekent: op een bepaalden dag samenkomst houden om zich met elkander te verstaan.

vs. 481. *keren*, d. i. vergoeden.

vs. 490. *pleghen dat gone*, d. i. evenzeer als de Hollanders in het Sticht woonachtig tot 's bisscops ressort, zoo zouden omgekeerd de Stichtenaars in Holland tot des Graven ressort behooren.

Vander zoene dusent pont.
Doe bleven den bisscop te pande
Sine ghevanghene in sine hande;
Den proefst Florense liet hi gaen.
Die tot Oudorp laghen ghevaen,
Her Ysebrant ende her Alein,
Heer Aernout ente broeder sein,
Her Heinric, de van Rijswijc waren,
Liet de grave Willam varen
Ende comen te haren goede,
Doe si hadden sine ghemoede.
Dandre hadden den argheren loon
Die volgeden den grave van Loon,
Dien nam hi rente goet ende chens
Ende gaft sinen broeder Florens,
Som den gonen de in desen
Hem ghetrouwe hadden ghewesen.
Her Hughe van Vorne met sinen neven
Die wort uten lande verdreven.
Die proefst Florens dede hem verdriet:
Want hi brac hem int Poortvliet
Sine veste, de seer was vast,
Ende dede hem menighen overlast.

vs. 492. C. en B. zoene. 494. C. en B. ghevaen. 497. C. en B. Die here Y. 498. C. en B. sijn. 502. C. en B. Als si. 503. C. en B. targer loen (: loen). 504. C. en B. volchden. 505. C. en B. Dien nam hi renten. 506. B. gaeft. 507. C. en B hem trou hadde. 512. B. in. 514. B. menighe.

---

vs. 492. In den tekst staat: *zone.*

vs. 502. *sine gemoede*, zijne goedgunstigheid.

vs. 503. D. i. de anderen, die op v. Loons hand waren geweest, waren er slechter aan toe.

vs. 505. In den tekst staat: *Die.*

Als men screef ons heren jaer
xii hondert ende vive daernaer,
Quam ende brochte menich scip
Van Vlaenderen der kinder voghet Philip,
Joncfrou Janen ende Margrieten.
Des mochte Willem seer verdrieten:
Want hi wilde met onminnen
Hem tlant van Zeelant ofwinnen
Ende Lodewijc gheven weder.
Willem gaderde op ende neder
Sine vreende ende wil eer bliven,
Eer hi hem late slands verdriven.
Ende als si so naer waren comen
Dat men wijch soude hebben ghenomen,
De gone diere om spraken,
Brochtent al te goeden zaken.
Dat was de coninginne Machtilt
Van Portegale, de doe hilt
In Vlaendren duwarie groot, —
Philips, haer man, bleef doot
Voer Akers inde grote vaert,
Daer haer de duwarie of waert, —
Entie proofst van Brugghe mede.
Dese twee spraken om den vrede
Also langhe dat si volbrochten
Den pais, deen si sere sochten.

vs. 517. B. brochten. 520. C. en B. grave Willem verdrieten. 523. C. en B. Lodewike. 525. C. en B. vrienden ende wilde. 526. C. en B. hem oec laet tslants. 527. C. en B. alsi waren so (alsoe) na comen. 529. C. en B. diere tusschen spraken. 533. C. groet (: doet). 534. B. Grave Philips. 538. C. die vrede. 540. B. die sere.

---

vs. 525. *bliven*, te weten *in den strijd*, d. i. sterven.

Die grave Philips ende Willem
Die versoenden onder hem
Onder vorworden ende onder gelt,
So dat men de dinc vaste helt.
Nu was Lodewijc tUtrecht comen,
Als de waende hebben ghenomen
Van Hollant de moghentede
Ende ver Aleit sijn swegher mede,
Ende hadden daer versamelt here,
Als te winnen sonder were
Hollant, dat hem was ghenomen.
Metteen sijn daer letteren comen
Ende boden de brochten mare,
Dat Willem al versoent ware
Jeghen Vlaendren altemale,
Ende hem, sonder wedertale,
Also coes van gheenre zide.
Dus mosten si keren onblide
Sonder troost danen si quamen,
Als de nummermeer ne namen
Penwaert vromen in Hollant.
Vrouwen raet de hevet ghescant
Den grave van Loon ende sijn wijf,

vs. 542. C. en B. voerwaerde ende ghelt. 543. B. hilt. 549. B. hadden daer. 550. B. Als die waende winnen. 554. C. en B. Willem versoent. 559. C. en B. troest van danen. 560. C. en B. nemmer. 561. C. en B. Penninc wert.

---

vs. 544. Zoo dat men de verzoening als beklonken aanmerkte.

vs. 548. *ver Aleit sijn swegher*. d. i. vrouw Aleid, zijne schoonmoeder.

vs. 549. In den tekst staat: *haddent*.

vs. 556. *Ende hem coes van gheenre zide. hem van gheenre zide*, d. i. die van de andere zijde. Bij deze opvatting ziet *hem* op Vlaanderen, en is de zin, dat hij (Willem) zonder tegenstreven zich de voorwaarden liet welgevallen, hem van die zijde gesteld.

Daer si sonder enich blijf
Onterft of bleven ende ontset.
Orloghe scuert alle wet:
Die tlant mach winnen, sijn is tlant,
Mach hijt behouden metter hant.
Dus staet herscepe metten swerde.
Ade de voer horre veerde
Ende is sonder oer verstorven.
Willem hoer oem heeft verworven
Tlant van boosten Heidinzee.
Toter Lavecen voert mee
Sette hi sine dinghen te vreden,
Ende berechte lant ende steden,
Ende bleef na sijns vader doot
Met vrouden ende met eren groot
Grave xv jaer ende mit eren,
Ende starf in de jaer ons heren

vs. 565. C. en B. Onterft (onteerft) ende ontset. 566. C. die scoert alle. B. scort alle. 569. C. en B. heerscepie (heerscapie) ten. 571. C. hare. B. harer. 572. C. en B. haer. 573. C. en B. bi oesten. 574. C. en B. lavece. 576. C. en B. tlant en stede. In plaats der regels 572 en 573 hebben C. en B.:

Dit was, alsic vinden conde,
Van den grave tot Egmonde,
Ende niet meer ne vandics daer.

(Hier toch eindigen de Ann. Egm.). 579 en 580. C. en B. Dese Willem starf in ons heren jaar.

---

vs. 565. In den tekst staat: *Onderft ob.*

vs. 566. In den tekst staat: *alse wet.*

vs. 573. *Heidinzee*, stroom in Zeeland, waarschijnlijk de Hont of Westerschelde.

vs. 574. *Toter Lavecen*, zie de Inleid. bl. LXXXVI.

xii hondert xx ende viere.
Enen sone liet hi,
De men Florens noemen hoort.
An hem so stont Hollant voort.
Ende Willem de was tEgmonde
Int clooster begraven, seget dorconde.
Florens na sijns vader doot
Wart grave met eren groot,
Ende hi was stout ende milde
Ende volghede den wapene ende den scilde.
Hoefsceit mochte men ane hem scouwen:
Dies was hi seer ghemint van vrouwen.
Sijns selfs lude ende gheburen
Warens hem mede tallen uren.
Ende omme aldus ghedane zake
Levede hi altoos mit ghemake,

vs. 582. C. en B. Sone so (soe) liet hie. 583. C. hoert (: voert). B. hoort (: voert). 584. C. en B. An hem stont.

In C. en B. vindt men van vs. 585 tot 702 een aanmerkelijk verschil. Men leest er slechts het volgende:

Florens, grave Willems sone,
Nam een vrouwe ende die gone
Hiet ver Machtelt van Brabant, B. Hiet Machtelt.
Hertoghe Heinrix dochter, als ict vant, B. hertoghen.
Des eersts Heinrix van den drien,
Die men elc na anderen mach sien.
Daer ane wan hi enen sone, B. an.
Willem was gheheten die gone.
Grave Florens bleef in enen tornoy
Te Corbi, dat was vernoy, B. daer was.
Daer was gevelt sine baniere.

---

vs. 590. *volghede den wapene ende den scilde*, d. i. liet zich leiden waar iets met wapen en schild te doen viel.

vs. 594. *Warens hem mede*, stonden hem daarom in dezen ter zijde.

Ende voer tornieren achter lande:
Want hi ne duchte ghene viande.
Dese Florens goet ende ghetrouwe
Nam te wive ene joncvrouwe:
Van hoghen maghen was si becant,
Shertoghen dochter van Brabant;
Machtilt so was hoer name.
Mit groter eren sonder scame
So levede si al hoer leven:
Daerbi mach men haer pris gheven
Ende ere spreken na haerre doot,
Omdat haer doghet was groot.
Nu hoort hoet metten grave verghinc
Ende hoe ende nam sijn dinc.
Also alse ons dat ware seit,
So was een tornoi opgheleit
Te Corbie, daer tornieren souden
Riddre vrome, jonc ende oude,
Om pris te winnen ende ere.
Hierteghen rede hem Florens zere;
Ridders, serjante, stout ende coene,
De goet waren te sulken doene,
Nam hi met hem an de vaert,
Gelt, wapenie ende paert.
Dus reet hi als hi eerst mochte
Te dien tornoi, dien hi sochte.
Doe hi tote Corbi quam
Ende sine herberghe daer nam,
Hoveerden met hem de lantsheren
Te prighe, ende deden hem vele eren,

---

vs. 611. *dat ware*, het werkelijk gebeurde en het daarop gegronde *getuigenis*. Vgl. v. 631 en 816.

vs. 620. *wapenie*, d. i. allerlei wapen.

vs. 625. *hoveerden te prighe*, bedreven om strijd feestelijkheden.

Ente yrauden, de daer waren,
Quamen daer met groten scaren
Dor sine miltheit talre tijt,
Ende waren sijnre comst verblijt.
Also als ic dat ware vernam,
Gheviel dat de dach doe quam,
Dat men daer tornieren soude.
Men ghinc ten wapenen also houde:
Ten wapene, so riepet al.
Ghinder wort een groot ghescal
Ende een michelic gheluut.
Doe toghen ghene ridders uut
Te veldewaert met groten scaren
Al met dat si ghewapent waren.
Nu was comen ter selver stonde
De gravinne van Clermonde
Te besiene den tornoi.
Daer of quam Florence vernoi,
Den goeden grave van Hollant,
Die so wide was becant:
Want het moste hem costen tleven;
Onverdient — dus eist bescreven —
Quam de grave te sulker noot.
Des hadde de vrouwe rouwe groot.
Nu lachtaer ter selver stonde
De gravinne van Clermonde,
Bede met vrouwen ende met joncvrouwen,
Die de heren wilden scouwen,
Die te Corbi comen waren.

---

vs. 627. *yrauden*, herouten.

vs. 637. *michelic*, groot. Goth. mikils, waaraan de vorm *mekel* (zie Alex. Jeesten, IV. 1118) beantwoordt. Dit woord raakte buiten gebruik, vandaar dat het, minder goed verstaan en in den opperduitschen vorm (*michel*, *miggel*) overgenomen, wel eens met *groot* vereenigd gebruikt werd.

De vrouwe vraghede sonder sparen
Ende bat den grave also houde,
Dat hi haer wisen soude
Den grave van Hollant, den milden man,
Daer so groot prijs leit an
Alle de lude ghemeenlike
Beide arm ende rike.
De grave van Clermont seide: vrouwe
Ic doet gerne bi miere trouwe.
Siedi van goude ghene vane,
Daer de lewe van keel staet ane:
Sulke wapene draghet hi an,
De selve grave, de u wel an:
Besieten wel, den groten here,
Hierna en siedis nemmermeer
Levens lijfs, dat wetic wel,
De aventur ne si mi fel.
Doe de vrouwe dat verstoet,
Wart si droeve in haren moet.
Nochtan en dorst si niet spreken:
Want si kende sine treken.
Doe de van Clermont dat vernam,
Dat de grave van Hollant te velde quam,
Vermaende hi man ende maghe
Ende beleiden met ere laghe,
Sodat hi niet en conde ontbreken.
Dus bleef hi doot van sinen treken.
Sint bescreiden sine vreent

---

vs. 659. In den tekst staat: *De grave.*

vs. 660. Wien zoo grooten prijs toekomt. Het enkelv. *leit an* stemt overeen met het collectieve *arm ende rike* in vs. 662.

vs. 672. d. i. ten zij het mij erg tegen den zin ga.

vs. 678. *te velde*, in het perk, het tornooiveld.

vs. 683, 684. Sedert werd hij, die hem vermoordde, door zijne vrienden beschreid.

Diene vermoorde onverdient:
Want het coste hem selven tleven.
Dat deden hem die van Cleven,
Diene wraken met eren groot
Ende sloughen de van Clermont doot.
De grave Florens van Hollant
Wart ghebrocht alte hant
Te Corbien inde stat
Ende sijn lichaem ghesouten na dat
Ende ghebrocht in Hollant.
Van alle, diene hadden becant,
Was hi beclaghet herde seer
Ende van sijn selves volc noch mere
Beweent ende beclaghet sware.
Begraven was hi met misbare
In Hollant bi sinen maghen,
Aldaer sine vorders laghen,
Inden cloester herde sciere.
xii hondert xxx ende viere
Screef men doe de jaren ons heren,
Als ons de Coroniken leren.
xi jaer lesen wi van desen
Dat hi grave hadde ghewesen.
De grave Florens liet twee sonen,

Van vers 707 aan verschilt onze tekst op nieuw van C. en B. Eerst met vs. 727 begint de overeenstemming weder. In plaats namelijk van de verzen 707—726 in onzen tekst, leest men in C. en B.:

Nu legwi van den grave neder B. leggen wi.
Ende keren ter materien weder.

---

vs. 697. In den tekst staat: *beclaghet sere sware*, doch *sere* is doorgeschrapt.

vs. 704. *coroniken*, d. i. kronieken.

Willem hiet doutste, entien gonen
Quam an dat graefscap na den vader;
Dander hiet Florens. Beide gader
Waren si jonc ende clene.
Hi liet twee dochteren, de ene
Nam in huwelike met trouwen
Den grave van Henegouwen,
De Jan van Avennes hiet
Ende herde node van Vlaendren sciet,
Want het was sijn met rechte:
Dat kenden here ende knechte.
Die ander, daer ic u spreke ave,
Nam van Hennenberch den grave.
Ende Willam de hilt Hollant
Gheweldelike metter hant,
Hoech draghende was hi ende stout sere,
Sodat hi hiet der heren here,
Also ghi wel hier na selt horen.
Maer hier gaet ene tale voren
Vanden keyser Vrederike,
Die de crone van den Roemschen rike
Bi der kueren aenquam.
Des de bisscop van Kuelne was gram,
Als ic u hier te voren las;
Omdat hier over niet en was.

vs. 727. C. en B. Van den jongen Vred. 728. C. en B. van den rike. C. Dien. 729. C. en B. Van romen bi den coer. C. an quam. B. ane nam. 732. C. en B. Omdat hire (hiere) niet over.

---

vs. 729. *Bider kueren*, bij de keuze der Keurvorsten.

vs. 731. *te voren*, in Boek II, 1227.

vs. 732. In den tekst staat: *om hier* (hij er). De zin is: omdat hij er geen deel aan gehad had. Zie II, 1229, 1230.

Doe hem de keizer Vrederic sette
Om der heiligher kerken lette
Ende tachterne tgheestelike goet,
Doe was den paues ghemaket vroet,
Dat hi wilde cranken kerstinede,
So dat hine condampneren dede,
Ende roveden vander keysercrone,
Die hi verbuerde herde onscone,
Ende ontseide hem gracie ende ere
Ende scietene daer van onsen here.
Alse hi dit hadde verstaen,
Pijnde hi hem also saen,
Dat hi met crachte wilde houden trike.
De paus dochte des ghelike
Ende sette hem metten banne toe.
Doe moeste keyser Vrederic doe
Die crone verliesen met groten scende:

Van vs. 733 aan tot 743 verschilt onze tekst wederom aanmerkelijk van C. en B. Daar leest men:

Keyser Vrederic sette hem jeghen
Der heiliger kerken, als nu plegen
Vele lieden; alsic versta, B. lude.
Namt hem die paus alsoe na, B. naemt.
Dat hine condampneren dede
Ende roveden al daer ter stede.
Van der crone ende van der ere
En scieden van onsen here.

(Zie Inleid. bl. XVII, XVIII).

vs. 743. C. en B. hevet. 744. C. en B. Peynsde (peinsde) hi doe also (alsoe). 745. C. en B. crachte (crafte) woude houden trike. 748. C. moste. B. heynric. 749. C. en B. groter.

---

vs. 745. In den tekst staat: *tsrike*.

Want de pauwes uutsende
Bullen, brieven overal:
Wie hi is, de sterken sal
Den valschen keiser ende sine ghebode,
Doet hi te banne ende sceit van Gode.
Dus moeste keiser Vrederic missen.
Die pauwes de ginc hem bewissen,
Wien hi de crone gheven mochte.
Ten lesten rade hi bedochte,
Dat hi den kiesers van den rike
Ontboot, dat si vredelike
Koren, de hem nutte dochte
Ende hem de beste wesen mochte,
De dat rike houde in de ere.
Si namens raet an menighen here
Ende koren den lantgrave van Doringen, —
Ende weet, dat ic van sinen dinghen
Niet begonnen hebbe te spreken,
Daerom latict hier ghebreken.

vs. 753. B. sijn. 754. C. en B. te banne. 755. C. en B. most (moest) die k. 756. C. en B. paus ghinc. 759. C. kiesers. B. keysers. 760. C. en B. Omboet (ontboet) dat si vroedelike. 763. C. en B. in eren. B. Dat dat. 764. C. sine. 767. C. Niet vele scriven ne wil no spreken. B. Niet vele scriven wil no spreken. 768. C. laettict. B. latict.

---

vs. 754. In den tekst staat: *doet hi de banne.*
vs. 755. *missen*, d. i. de nederlaag lijden.
vs. 756. *hem bewissen*, d. i. zich beraden, overleggen.
vs. 759. In den tekst staat: *keyser.*
vs. 760. In den tekst staat: *dat hi.*
vs. 761. *hem*, d. i. den Keurvorsten.
vs. 768. In den tekst staat: *latic.*

Maer ghi moghet seker wesen das,
Dat hi onlanghe coninc was
Ende here vanden Roemschen rike.
Ghi hoert wel van keiser Vrederike,
Dat hi scandelike was verdreven:
Men wiste niet waer hi is bleven.
Sint quamen een in deer ghebare,
Of hi keiser Vrederic ware,
Tote Nusen, ende dede daer cont,
Dat hi keyser waer tier stont,
Ende bedulde dus de liede.
Hort wat hem daer of ghesciede:
Van Nusen trac hi opwaert
Tote Wittefloer metter vaert,
Daert hem qualike ginc te hant:
Want hi was aldaer verbrant.
Dat quam in deser noot
Was langhe na conincs Willems doot.
Van den keiser latic u bliven
Ende wil u voert bescriven,
Hoet met coninc Willam verghinc,
Ende hoe ende nam sijn dinc.
Doe de van Dueringhen was doot,

Van vers 769 tot 793 weder aanmerkelijk verschil, men leest in C. en B.:

Ic weet dat hi onlange was.
Doe beried si hem echter das,
Wies hem werdich wesen dochte.

---

vs. 777. *Nusen*, Nuys.

vs. 779. *bedulde*, misleidde.

vs. 782. *Wittefloer*, d. i. Wetzlar, zie Huydec. t. d. pl. Dus zal *Wittesloer* gelezen moeten worden.

Die kerstijn heren, de ghenoot,
Gherieden hem, wien men kiesen mochte.
Dies men an meneghen raet besochte
Ende anden hertoghe Heinrike,
Die moghende was ende rike,
Die hem bepensde ende rieter toe,
Dat men soude kiesen doe
Den jonghen grave van Hollant,
Willem Florens sone ghenant.
Hi was shertoghen zuster zone.
Verstaet, hoe het quam dat gone:
Die grave was stout, jonc ende wreet,
Ende alle valscheit had hi leet,
Ende woude sijn lant houden te rechte
Jegen heren ende tjeghen knechte
Ende jeghen alle sine ommesaten.
Dat ontsach seer utermaten
Die hertoghe ende riet, dat sijn neve
Ummer coninc ghecoren bleve.
Dus was hi coninc ghecoren daer,
Als men screef ons heren jaer
xlvii ende xii hondert
Op sente Michiels dach, wie dat wondert.

vs. 794. C. en B. sochte. 797. B. pepeynsde. 798. C. en B. kiesen soude. 800. C. en B. W. grave Fl. 801. C. en B. tshartoghen (tsartogen). 803. C. en B. jonc stout. 805. B. rechten. 806. C. en B. Jeghens heren ende knechte (knechten). 807. C. en B. jeghens (jegens). C. sijn. 810. C. en B. Emmer. B. bleven. 813. MCCXL ende sevene. 814. C. en B. Op Sinte Michiels (St. Machiels) dach allevene.

---

vs. 792. *ghenoot*, meerv. De Keurvorsten worden *genooten*, d. i. Pares regni, genoemd.

vs. 793. *gherieden hem*, pleegden te samen raad.

vs. 795. Hendrik van Brabant.

Daerna over enen jaer,
Als men recht seghet dat ware, —
Men screef xii hondert xl ende achte,
Doe de here van groter machte
Ghecroent was op alre heiligher daghe, —
Ghesciede ene sware plaghe.
In dien selven jare mede
Dorghinc de vloet meneghe stede,
Vlaendren, Zeelant alte male,
Ende oec Hollant also wale:
In weet wat bedieden mochte.
Mi dinct dat in minen ghedochte,
Dat een here in sinen lande
Bejaghen mach ere ende scande.
Berecht hi de ghemeente wel,
Die onnosel was ende niet fel?
Entie wreet is wederstaet
Die altoos begheert overdaet.
Ende sinen gheburen si ghelike,
Sijn si arm ofte rike,
Ende overdaet met crachte were,
Ende hebbe altoos sulke ghere,

vs. 815. C. en B. een. 816. C. en B. twaer. C. segghet. 817. C. en B. Doe men screef. 818. C. en B. Wart die. 819. C. en B. Op alre heilighen (heiligen) dach ghecroent. 820. C. en B. Des hi bleef al onghehoent. 822. C. Doer ghinc. 826. C. en B. in mijn. B. dunct dat. 828. C. en B. Mach bejagen. 830. C. en B. onnosel es. 831. C. en B. Ende den wreeden wederstaet. 832. B. Ende altoos begaert. 834. B. aerm. 836. C. en B. sulken.

---

vs. 833. In den tekst staat: *ende*, doch zoo ontbreekt het subject. Zie over deze plaats de Inleid. bl. XIX, XX.

Dat hi de sine te rechte houde;
Rechte over hem wies is de scoude,
Si hi cleine ofte groot:
Verboort hi tlijf, men slane doot;
Verboort hi anders, neme sijn goet.
Ic segghe, dat sulc nu misdoet,
De lude roept: doet mi vonnesse:
Ic wane, hi hebben (soude) sulke lesse,
Als recht vonnesse draghen soude,
Dat hijt lettel hebben woude.
Mar is een here goedertieren
Ende hi verdraghet in alre manieren,
So wil elc een here wesen.
Maer est dat ghevallet tesen,
Dat hi scarp is ende fel
Den quaden, so penst men wel:
Mochten wi desen setten daer,
Daer wi sijns ghenen vaer
Dorsten hebben, ende pinen dan
So te heffene ghenen man,

vs. 839. C. en B. clene ofte. 840. C. en B. Verboert (verbort) hi tlijf (dlijf) men slaen. 841. C. en B. Verboert (verbort) hi anderes men neme. 842. C. en B. Ic seg so (soe) dat nu sulc. 843. C. en B. vonnes (: les). 844. B. sulc een. 845. C. en B. Als recht vonnes (vonnesse). 848. C. Ende hi verdraecht in alle maniere. B. Ende verdraecht in alle manieren. 850. C. en B. eest dat ghevalt desen. 851. B. scaerp es. 852. B. peinst men. 856. C. en B. heffen.

---

vs. 839. In den tekst staat: *cleine ende groot.*
vs. 844. In den tekst staat: *waende hi hebben sulke ene lesse.*
vs. 845. In den tekst staat: *recht ende vonnesse.*
vs. 852. In den tekst staat: *pense.*

Dat hi van hem moet wesen verre,
Daer hise niet maken mach erre,
Als de hertoghe Heinric dochte.
Hi rieter toe aldat hi mochte,
Dat sijn neve waer ghecoren;
Hi waende te min hebben toren,
Als hi ware in vremden rike,
Ende andre pensden desghelike,
Ende waren blide om dese kore.
Dus verstondict ende hore,
Dat een here met zoeten seden
Meer verliest den dach van heden,
Dan hi met scarpheden doet te maten
Binnen lants ende teghen dommesaten.
Nu keric weder daer ict liet.
De jonghe grave en woude niet
Laten te doene, dat hi soude.
Hi voer voert, als de boude,
Want hi was stout ende jonc van live
Ende hadde ene joghet te wive,
Jonc, scone ende wel gheboren:
Van Brusewijc, als wijt horen,

vs. 857. C. en B. Dat hise van hem moet wisen verre. 858. C. en B. Daer hise niet mach maken. 860. C. en B. Hi riet daertoe. 863. C. vreemden. 866. C. en B. versta ict. 867. B. soete. 868. C. en B. ten daghe heden. 869. C. en B. Binnen lants en jegen ommesaten. 870. C. en B. Dan die wreet is uutermaten. 871. C. en B. keer ic. 874. C. en B. voert die. 875. B. jonc stout. 876. C. en B. een joecht. 878. C. en B. bruneswijc als wi.

---

vs. 858. In den tekst staat: *Dat hise.*

vs. 869. *doet.* Hij verliest meer met zoetheid, dan hij doet (d. i. verliest) met scherpheid.

Was si des hertoghen kijnt,
Daer de grave aen wan sijnt
Enen sone, de Florens hiet,
Daer ons of menich verdriet
Comen es van sijnre doot,
Ende oec jamer alte groot,
Als gi hier na sult verstaen.
Doe grave Willam hadde ontfaen
De ghifte van den conincrike,

vs. 879. C. en B. kint (: sint). 880. C. en B. ane. C. zint. 883. C. en B. sine. 884. B. jammer. 887. In plaats der verzen 887—995 in onzen tekst vindt men bij C. en B.:

Die gave, die hem was gesent,
Peinsde hi al omtrent
Wat hem bedorfte, ende trac vor Aken,
Ende ontboet volc tesen saken
Met enen craftighen here.
Die stat sette hare ter were — B. te were.
Alsoe lange, dat sijt bedochten,
Dat sijt geweren niet en mochten,
Of hadde gedaen dat daertoe
Scout te doene, ende gaven doe — scout, lees: stont.
Den grave Willem op die stat — B. stede.
By voerwaerden ende opdat
Dat hi hem vorwaert laten soude
Al haer recht, ende also houde — B. hoer.
Dede hi dat by goeden rade,
Ende wart ghecroent bi liever stade
Op des stoel, sijts ghewes,
Als te voren bescreven es,
Te heilichmisse te Aken binnen.
Doe peusede hi in sine sinnen, — B. sinen sinne.
Hoe hi dat rike dwingen soude, — Clar. bedwinghen.
Ende hi ghinc doe, als die boude,

Wilde hi voer Aken haestelike, —
Want, soude hi den rike ghenaken,
Hi moeste op den stoel tot Aken, —
Ende is ghetrect rechte voert
Voer (Aken) alse ghi hebt ghehoert.
Met groter macht, met siere ghewelt,
Slouch hi daer voren sijn ghetelt.
Dien van Aken hi boden sende
Ende bat hem dat sine kenden
Dat hi ware haer rechte here.
Desen achten si mijn noch mere
Ende seiden tote hem openbaer,
Dat hi haer here niet en ware.
De stat woude hem niet bekinnen,
Hijn soud se teersten op hem winnen.
Maer teersten dat hi dat verstoet,
Pensede hi in sinen moet,
Dat hijt anders wilde maken.
Dus bleef hi ligghende voer Aken
Alomme ende omme met sinen heer.
De van Aken setten hem ter weer,
Ende werden hem oec langhe wile.

Harentare opten Rine.	B. Haren en tare Clar. up den rijn.
Voer Keyserswaerde doghedi pine,	Clar. weerde doghede hi pine.
Eer men hem die borch opgaf.	
Doe keerde hi weder af	
Ende voer te lande, als hi woude.	Clar. als die.

---

vs. 892. In den tekst staat: *voer alse.*
vs. 901. In den tekst staat: *woudsi.*

Hoert hier wonderlike ghile —
Ic salt u segghen, ic bens versonnen, —
Hoe dat Aken was ghewonnen,
Ende cort maken dese dinc.
Doe voer Aken lach de coninc,
Quam een tote hem in nauwen rade
Ende sprac: coninc, bi uwer ghenade,
Wildijs mi loven met minnen,
De stat van Aken doe ic u winnen.
Ja ic, sprac de grote here,
Ic sal u danken ummermere:
Sech mi in wat manieren.
Ic salt u, here, segghen sciere.
Doet mi gravers met spaden
Comen; ic sal u saen beraden.
Doe hijt seide, het was ghedaen.
Men dede gravers comen saen,
De goed waren te sulken werke,
Ende begonsten bi des mans merke
Enen pit te makene, daer hem de man
Wijsde in enen gheleghenen dan.
Daer dolven si so langhe stont,
Dat si op enen steen al ront
Quamen, entoe sprac daer een:
Hier leget onder een groot steen.
De man sprac: also sout sijn.

---

vs. 910. *ghile*, looze vond, die te weeg bracht dat die van Aken *bedrogen* uitkwamen.

vs. 911. *ic bens versonnen*, ik ben het te weten gekomen. Zie Inl. XXIII.

vs. 915. *in nauwen rade*, in het geheim.

vs. 919. In den tekst staat: *sprac te grote.*

vs. 930. *in enen gheleghenen dan*, in een nabijgelegen donker bosch: *gelegen* is het tegenovergestelde van *afgelegen.*

Ontgravetene, doet den wille mijn.
Teerst dat de steen was ontwracht,
Hief men op met groter cracht
Ende dede hem de stede rumen.
Tmeeste water quam daer tumen,
Dat men je ut pit sach comen,
Sodat wel naer hadde benomen
Somighen man, de daer stoet,
Sijn leven de grote vloet.
Dat water liep tot Aken binnen
In al de husen met omminnen,
Sodat si waenden verliesen tleven.
Doer noot mosten si hem opgheven
De stat, haer lijf ende haer goet.
Dat dede hem de grote vloet.
Dus quam hi op den stoel tote Aken
Ende liet hem daer gheweldich maken
Coninc vanden Roomschen rike.
Alle de heren ghemeenlike
De vanden rike hilden leen,
Ontfinghent van hem groot ende cleen.
Van desen willic laten staen
Ende wille de redene anevaen
Te segghen wat de coninc dede.
Boden sende hi ende brieve mede
Ende beval, dat men niet en late,
Men voer te Waerde an den borchsate,
Ende segghet hem met staden zinne:
Dat hi mi over here kinne

---

vs. 940. *tumen*, d. i. *ontspringen* om straks *benedenwaarts* te stroomen.

vs. 953. In den tekst staat: *Van den Roomschen coninc rike.*

vs. 962. *Waerde*, Werden aan de Roer. In C. en B. lezen wij *Keyserswaerde* (Zie hierboven p. 173).

Ende thuis opgheve: want hets mine.
Doe si dit seiden, verlorne pine
Waest, ende al omme niet.
Ende alse de coninc dat siet,
Dat bode noch brieve en dieden,
Omboot hi saen sine lieden
Ute Hollant ende uut Zeelant,
Ende treckede vor Waerden te hant.
Met bliden ende met anderen werke
Laghen si vor Waerden so sterke,
Dat daer niement mochte ontfaren
Van allen, de der binnen waren.
vi weken mijn dan een jaer
Laghen si vor Waerden daer,
Met arbeide harde groot.
Doe moesten si dor de noot
Dat huus rumen ende opgheven
Den coninc, soudsi behouden tleven.
Van den huse swigh ic stille.
De coninc besette tsinen wille
Dat huys, ende toech opwaert,
So hi eerst mochte metter vaert,
Ende dwanc de lande, clein ende groot.
Bi wilen vant hi wederstoot
Met groten wighe bi den weghe;
Maer altoos so vacht hi seghen
Met sinen lieden in Overlant,
Sodat hem al ghinc in hant
Op de Muesele ende op den Rijn,
Daer hi hadde gheleden pijn.
Ende doe hi wederkeren soude,
Doe quam hem bootscap also houde,

vs. 996. B. boetscap hem.

vs. 982. In den tekst staat: *soudhi.*

Dat van Vlaendren de gravinne
Margriete met enen hoghen sinne
Dede gadren maghe ende man
Ende woude Zeelant stoken an.
Haer quam te helpen menich grave;
Menich man van groten have,
Menich ridder, menich serjant,
Quamen daer in Vlaendrenlant,
De haer alle waren hout:
Want si gaf mildelike tsout,
Borghengioene ende Fransoise,
Beide Pikaerde ende Vermendoise,
Pottevine ende Henewiere,
Quamen alle met haer hiere,
Om Zeelant te conquereren.
Si ginc te rade metten heren,
Wat si haer rieden te bestane.
Ende als si hem aldus sprac ane,

vs. 999. B. gaderen m. ende manne. 1000. C. en B. Toeken ane (an). Clar. zoeken Zeelant an. 1001. C. en B. helpe. 1002. C. en B. groter. 1003. C. en B. en Clar. ridder ende menich. 1004. C. en B. Quam al doe in. Clar. Qwam doe in. 1006. C. en B. mildelijc (mildelic) dat sout. 1008. C. en B. Beyde rike ende havelose. Clar. Beide rijc ende haveloysen. 1010. C. met haer. Clar. met haren hie hiere. 1011. C. en B. torqueeren. 1013. B. bestaen. 1014. C. en B. Als si hem dus. Clar. Alsi.

---

vs. 1001. In den tekst staat: *Daer.*

vs. 1007. *Borghengioene*, Bourguignons (Borgondiers).

vs. 1009. *Pottevine*, Poitevins (uit Poitou). *Henewiere*, Hennuyers (Henegouwers).

vs. 1010. In den tekst staat: *met haren hiere.*

vs. 1013. Na dit vers zijn in den tekst vier regels herhaald; dit vers (1013) echter niet zonder verschil van lezing, te weten dus: *wat si hem rieden best te bestane.*

Rieden si haer dese dinc,
Dat si sende ten coninc
Ende dede hem vraghen, of hi woude
Doen, dat hi met rechte zoude,
Ende hi Zeelant van haer ontfinghe.
Als dit quam voer den coninghe,
Sprac hi: dit ne sceen gheen recht,
Dat ic soude wesen knecht
Mijns knechts: want si van mi
Soude houden goet, hoe dat si:
Van haer en sal ic niet ontfaen:
Si sal met rechte onderdaen
Mi wesen van sconen lande:
Wordic haer man, et waer scande,
Van goede datten rike toe hoert.
Ic hete coninc: nu doe voert
Dat haer wisen sal haer raet.
Als de gravinne dat verstaet,
Wort si gram ende dede ghebieden
Met haesten groot al haer lieden,
Dat si trecken te scepe waert.
Ende si dedent onghespaert,
Ende quam met enen groten here
Te Waterdunen an dat mere.
De coninc was ten selven stonden,
Also als ict hebbe ondervonden
Te rechter waerheit, in Brabant

vs. 1016. C. en B. senden (zenden). B. an den. 1020. C. vore. 1024. C. en B. tgoet. 1025. C. haer sal. 1028. B. het is scande. Clar. dat waer scande. 1029. B. en Clar. Van gode. C. en B. en Clar. behoert. 1033. C. en B. Wart. Clar. Wert. 1034. C. haeste. 1035. Clar. toghen. 1036. Clar. al onghespaert. 1037. C. en B. heer (: meer). 1038. C. en B. opdat. 1040. C. heb.

Tote enen parlemente: want
Hi waers herde gherne of comen
Met eren ende tsinen vromen.
Die voer de vrouwe hilden tpleit,
Makedent so langhe ende so breit
Ende treckedent willens also langhe,
Misselic hoet in Zeelant ganghe,
Ende scriven dit der vrouwen in rade,
Dat si haren wille dade:
Si souden (den) coninc houden daer
Met parlemente: want si vorwaer
Waenden: waer hire selve niet,
Dattie vrouwe sonder verdriet
Zeelant soude winnen wel.
Dit was een verraednesse fel.
Des conincx broeder jonghe Florens
Lach in den dunen haer ende ghens
Met sinen vrienden, met sinen here,
Ende was altoos op de were.
Dat Hollansche ende dat Zeeusche diet
Ne wildene begheven niet.

vs. 1043. C. harde gaerne. B. harde geerne. Clar. af comen. 1044. B. eeren te sinen. 1046. C. en B. en Clar. Maectent so lanc. 1047. C. trectent willems. B. vertrectent. Clar. Ende toghent. 1048. B. Messelic. Clar. hoe dat. 1051. C. en B. den coninc. 1056. B. verstandenisse wel. 1057. C. en B. en Clar. broeder die jonghe. 1059. B. heer (: weer). 1060. Clar. up die were. 1061. C. Dat holl. en zeeussche. 1062. C. en B. en Clar. wilden.

---

vs. 1048. *Misselick hoet*, d. i. bij de onzekerheid, hoe het enz. De uitdrukking is dezelfde als in de plaatsen door Oudemans aangehaald (bl. 377) uit S. Coster, waarbij hij zeer juist aanteekent, dat men daar dit woord door *wie weet* zou kunnen vervangen.

Oec waren daer coene man
Van buten lants, die hem an
(Ende) in staden stoet van alre dinc.
Dit was gheseit den coninc
Tote Antwarpen, daer hi lach,
Ende hem des wel sere ontsach
Dattie gravinne lach op tmere
Met enen onghetelden here,
Als te scepene altehant,
Ende over te vaerne in Zeelant,
Daer si omme dede pine.
De coninc voer al stillekine
Thuuswaert, al dat hi mochte.
Nu hoert wat de vrouwe dochte.
Sy haeste seer, als ic hoer lien;
Haren zone, haren Ghyen,
Hiet si there leiden ende seide:
Vaert zone in de Goeds gheleide
Ende wint ons Zeelant ende en laets niet.
Hi sprac: vrouwe, wats ghesciet,
Ic wint of ic bliver doot.
Nu blijft ghesont. Ende in den boot

vs. 1065. C. stonde. B. en Clar. stonden. 1068. C. en B. Die hem wel sere dies. Clar. Die hem wel te dies. 1069. C. en B. op dat meer (: heer). Clar. up mere. 1072. C. en B. en Clar. varen. 1078. C. here. B. heeren. 1080. C. gods. B. in goeds. 1081. B. Zeelant ne laets. Clar. en lates. 1082. C. en B. Hi seide. Clar. Hi seyde. 1083. C. en B. of (iof) ic blive doet (: boet). Clar. iof ic blive.

---

vs. 1065. Hier wordt de inlassching van *ende* gevorderd.

vs. 1075. *Thuuswaert*, d. i. naar Zeeland, waar met Holland zijn te huis was.

vs. 1083. In den tekst staat: *briver*.

Stiep hi metteen ende voer te scepe.
Met enen sconen gheselscepe
Voer hi bi Westcappel an.
Daer ontscepedi menich man,
Die wel waenden zonder were
Dat lant winnen. Ende dat here
Van Hollant ende van Zeelant mede
Stont ghescaert tot ere stede
Inden dunen ghereet ten spronghe.
Sconinx broeder Florens de jonghe
Wort ridder op den selven dach,
Doe hi de viande voer hem sach,
Ende ghinc hem tjeghen met stouten moede.
De Vlaminghe, de des sonder hoede
Waren, sijn op tlant ghetrect,
Als diere niet op hadde ghemect
Datter enighe liede waren.
Als si saghen ghene scaren,
Worden si ontdaen ende vervaert,
Ende weken weder te scepe waert,
Ende begonsten sere te vliene.

vs. 1085. Clar. hi ende voer. B. sceep (: gheselsceep). 1088. C. en Clar. ontsceepte. B. ontscepte. 1092. C. en B. en Clar. eenre. 1094. C. en B. Tsconinx. Clar. Des conincs. 1095. Clar. opten. 1097. C. en B. en Clar. Dien ghinc. B. hi jegen. Clar. hi toghen. 1100. C. en B. hadden. 1101. Clar. Dat daer. 1103. C. en B. ondaen.

Na 1105 heeft Clar.:

Ghes... in walchrenlant
Die coninc dede altehant
Die ghevanghen in sijn behout.

Blijkbaar heeft zich de copiïst vergist. Hij sloeg een reeks van verzen over en begon met 1159; na die verzen overgeschreven te hebben, bemerkte hij zijne vergissing.

Nu staet den Hollanders een deel siene,
Alse de voorttrecken met ghenende,
Daer dandre vloen met groter scende.
Die grave van Giesen helt nochtan
Ende bi hem oec menich man,
Wel opgheseten met scoonre scare,
Ende hem was ghebrocht niemare,
Dattie coninc quame van achter
Met groten here: het dochten lachter,
Souder enich hem ontgaen.
Die grave van Giesen gaf hem ghevaen,
Onghesleghen ende onghewont,
Ende in den wapenen al ghesont.
Oec bleef heer Ghye ghevaen.
Maer ic hebt also verstaen,

vs. 1106. C. en B. en Clar. den hollanders. 1107. Clar. toghen. 1108. C. Dat dandre. B. andre vloen (Clar. vloghen) met groten. 1110. C. en B. en Clar. met hem. 1112. C. en B. en Clar. quam oec een mare (eene maer) (: scaer). 1114. C. en B. groter ere. C. en B. en Clar. het docht (dochte) hem. 1115. C. en B. hem enich (eenich). 1118. C. en B. wapen. Clar. die wapen. 1119. C. en B. ghie gevaen. 1120. C. en B. en Clar. aldus.

---

vs. 1106. *staet* (staat het) voor de Hollanders *een deel siene*, d. i. zeer fraai. Het tegenovergestelde *onsiene* zien wij B. I. vs. 1002. *een deel* beduidt *een goede hoeveelheid*, Eng. *a great deal*. In den tekst staat: *Nu staet Hollant*.

vs. 1109. *Grave van Giesen*. Huydec. teekent hier bij aan: Arnoud, Graaf van Guines, zie Butkens, p. 257. Doch Meyerus f. 77a noemt hem *Godofredus*.

vs. 1114. *het dochten lachter*. Den koning, dit was de boodschap, kwam het voor, dat het niet te vergeven zou zijn zoo hij een enkel Vlaming liet ontkomen.

vs. 1119. In den tekst staat: *Ghye oec ghevaen*: dus *oec* tweemaal.

Dat hi ontfinc ene wonde
In den voet, daer hi ghesonde
Noit daerna aen ghewan.
Wat waendi, hoe menich man
Aldaer bleef ten selven male?
Daer blever doot bi ghetale,
Onder versleghen ende verdronken
Ende in de zoute zee versonken,
Meer dan vijftich dusent man.
Hoe mochte men gheweten dan,
Hoe menich daer ghevanghen bleef?
Ic hoerde segghen, dat mense dreef
Thuys met hopen, oft scape waren.
Daer mochte men menich moederbaren
Naect sien lopen achter velde:
Hi ne levet niet de se ghetelde.
De coninc selve quam met desen,
Die in Brabant hadde ghewesen,
Tote Ernemude, met haeste groot,
Ende sloech sijn paert uten boot.
Ende als hi op den lande quam,

vs. 1125. B. mael (: getael). 1126. C. en B. bleefer. 1128. C. in der souter. B. in souter zee verdroncken. 1130. C. en B. Hoe. C. machmen. 1133. C. en B. scapen. B. Ghevangen. 1134. C. en B. mocht. 1136. C. en B. leeft niet diese telde. 1138. C. had. 1139. C. en B. haesten groet (: boet). 1141. C. opten. B. quamen (: vernamen).

---

vs. 1127. *Onder*, d. i. beide, het een en h. ander.

vs. 1130. In den tekst staat: *Ho.*

vs 1134. *menich moederbaren*, d. i. menich mensch uit eene moeder geboren.

vs. 1135. *Naect*, d. i. ontbloot van geweer.

vs. 1140. *sloech*, met de sporen.

Daer verhoerde hi ende vernam,
Datte Vlaminghe verwonnen waren.
Hi sachse lopen bi groten scaren
Naect ende tebarenteert sere.
Des danct hi Gode, onsen here.
Ende als si sijns worden gheware,
De daer liepen haerentare
Naect, dat de coninc was,
Worden si te rade das,
Dat si de hant boden om ghenade.
De coninc wort dies te rade
Dor Gode ende om ontfarmichede,
Dat hi hem ghenade dede,
Ende deedse comen met groten roten
Ende overdoen met boten,
Also naket als si waren.
Dus mosten de Vlaemsche scaren
Tonderbliven in Walchrenlant.

vs. 1142. C. en B. verhoerdi. 1145. C. te barenteert. B. barenteert zeere. 1146. C. en Clar. dancte hi. B. dancti. 1147. B. en Clar. ghewaer (: entaer). 1148. C. en B. lopen. 1149. B. Naet. 1151. C. en B. en Clar. te hant baden. 1153. C. en B. en Clar. Doer god ende. 1155. B. deetse. 1156. C. en B. over doen met. Clar. ende si overdoen. 1158. C. en B. Dus worden die vlaminge (Clar. vlaemsche) scaren. 1159. C. en B. Ghesconfiert. Clar. ghescoffiert in Zelant. C. en Clar. walchenlant.

---

vs. 1145. In den tekst staat: *tebaertert*. *tebarenteeren* is verschrikt maken, geweldig ontstellen. *Barenteren* is wellicht het provenç. *barountá*, dat *schommelen*, *schudden* beteekent. Zie Diez. in v. *barruntar*, II. b.

vs. 1156. In den tekst staat: *Ende overvoeren doet*. *Overdoen* is *overzetten*. Wellicht moet men met Huydec. lezen: *overvoeren doe*.

De coninc dede altehant
De ghevanghene in sijn behout,
Des menich was jonc ende out.
Des de coninc was wel vro.
Dit gheviel recht also
Als men screef ons heren jaer
Dusent twe hondert overwaer
Vijftich ende dri oec mede,
Bi Westcappel teenre stede.
Recht op sinte Martijns daghe
Gheviel den Vlaminghen dese plaghe,
In den zomer als hi ghelach,
Ende was op enen vridach.
Wat holpe dat icker vele of seide?
Dit ghesciede bi beleide
Van luden, de men doe hiet
Verraders: des en twivelt niet,
Dat noyt Vlaminc was so coene
Diet hadde dorren bestaen te doene
Sonder helpe vanden lande.

vs. 1161. C. en B. en Clar. ghevangen. 1164. C. en B. ghevel. 1166. B. ende vier. 1170. B. de vlaminc desen. 1173. C. veel. B. hope d. icker vele. Clar. holpet d. i. veel af seide. 1174. C. en B. gheleide. 1175. C. en B. en Clar. men hiet. 1176. C. en Clar. Verradre. B. Verraderen des ne twifelt. 1177. C. te coene. B. coen (: doen). 1178. C. Diet. B. Diet dorren hadde. 1179. C. en B. hulpe.

---

vs. 1161. *dede de ghevanghene in sijn behout*, bracht hen *in zijne macht*, maakte ze tot zijne onderhoorigen.

vs. 1171. *als hi gelach*, d. i. als hij (de dag van St. Maarten) inviel, te weten op een' vrijdag.

vs. 1173. In den tekst staat: *wele*.

vs. 1178. In den tekst staat: *dit*.

Al doghede Vlaendren scande
Dan was sonder redene niet:
Want also alst is ghesciet
Dat een man des verdient
Dat een here nes niet sijn vrient
Ende wort ballinc uuten lande,
Hem ne roeket hoe groot scande
Dat ander liede daer om ontfinghen,
Updat hi met sinen dinghen
Sinen wille mach bedriven.
Sy moghen slachten den kaytiven,
De hem dus verdullen laten
Den ghenen, de bi haerre ommaten
Hem setten teghen haren here.
Des ghelovic nummermere.
Mochten si haren wille bejaghen,
Hem ne rochte in wat plaghen
Si de ghene mochten bringhen,
Bi wien si daden hare dinghen:
Dat waer hem al gader goet.

vs. 1180. C. en B. ghedoechte (Clar. ghedoghede) Vl. die sc. 1181. C. en B. en Clar. reden. 1184. C. en B. niet ne es (en is). Clar. sijn here en is niet. 1185. C. en B. en Clar. Ende hi moet varen. 1186. C. en B. en Clar. roekt hoe grote. 1187. C. en B. der of ontfinghen. 1188. C. en B. Opdat si. 1189. Clar. wil. 1192. B. diere bi hare. 1194. B. ghelove ic. 1196. C. rocht. 1197. Clar. dengonen. 1198. Clar. dede. 1199. Clar. Dat dochte hem.

---

vs. 1182. *also alst*, versta: als het alzoo geschied is.

vs. 1191, '92, '93. d. i. die zich door degenen, welke zich in hunnen overmoed tegen hunnen heer verzetten, laten misleiden.

vs. 1194. *ghelovic*, d. i. loof, prijs ik.

vs. 1198. *daden hare dinghen*, hun voordeel bejaagden, goede zaken deden. Vgl. vs. 1206.

Daeromme setten si haren moet,
Hoe si de heren verwerven moghen:
Anders soude haer dinc niet doghen.
Dit siet men ghescien alle daghe,
Dat menich hierna leghet laghe,
Ende met allen (doene) daerna staet,
Hoe hi te hove mach worden raet
Ende hi sine zaken moghe bedriven.
So moet torloghe sheren bliven.
Dat hi te voren niet vermochte,
Dus volbringhet hi sijn ghedochte.
Ende dit geviel den Vlaemschen heren ...
Nu willic an den coninc keren.
Nu sijn de stucken aldus comen
In Zeelant. Dit heeft vernomen
Van Vlaendren de gravinne,
Die des rouwe in haren sinne
Hadde ende dreef jamer groot.

vs. 1200. C. en B. om sette. 1201. C. en B. verweren. Clar. den heren. 1202. B. Anders en soude. 1203. C. en B. en Clar. Dit siet (seit) men alle. 1204. B. die menighe. C. en B. hier om leit. Clar. hierom. 1205. C. en B. met allen doene. Clar. doen. 1206. B. worden waert. 1207. C. zake moghe. B. moghe. Clar. Ende hoe hi sine sake mach. 1208. C. Dus moet doerloghe tsheren. B. Daer moet toerloghe tsheren. 1210. C. volbrinct. Clar. volbrengt hi sine. 1211. B. valschen. 1213. C. en B. die sticken. 1216. B. drove was van sinne. 1217. C. en B. en Clar. jammer groet.

---

vs. 1201. *de heren verwerven*, de gunst der heeren winnen.

vs. 1208. De heer moet er den last van den aangestookten oorlog om lijden.

vs. 1209, '10. Wat hij beoogd en anders niet vermocht had, bereikt hij aldus.

Haer dochte, si waer liever doot,
Dan si langher behelde tlijf.
Nu hoert wat pensde dat goede wijf:
Haer outste zone entie eerste,
Die met rechte was de geheerste,
Van Avenes mijn heer Jan,
De hadde hem ghenomen an
Vrou Aleiden van Hollant,
Daer hi altoos trouwe an vant,
Te wive, met bliscepen ende eren
Tote Aken voer de grote heren,
Daer de coninc crone ontfinc,
Vrou Aleyden broeder. Om de dinc
Woudene de moeder onterven
Ende goedeloes laten sterven:
Want si ne conste ghepensen treken,
Hoe si haer best mocht wreken
Over tgheslachte van Hollant.
Ende si ontboot altehant

vs. 1218. C. en B. en Clar. dochte dat si liever waer doot. 1219. C. en B. langher hadde. Clar. had. 1220. C. en B. pensde (pensede) dat wijf. Clar. hoert waende dit wijf. 1222. B. gheheerte. 1224. C. had. 1226. C. en Clar. trou. 1227. C. ende met. B. en Clar. bliscappen ende met. 1228. C. den grote here. B. den groten. 1230. C. en B. Ver aliden. 1231. C. en B. en Clar. Wouden. 1233. C. en B. conde. Clar. conden. 1234. C. en B. mochte. Clar. beste. 1236. C. Maer ontboet. B. Men ontboet. Clar. Maer si ontboet.

---

vs. 1222. *geheerste*, d. i. de geëerdste.

vs. 1230. *Om de dinc*, namelijk om zijn huwelijk met Aleide van Holland.

vs. 1233. Zij kon geen treken bedenken, hoe zich best te wreken: geen treken dochten haar goed genoeg.

Van Anjauwen den edelen grave,
Of hi goet woude ende have
Hebben over sijn verlies:
Dat hi hem bedochte dies:
Si wilde hem Henegouwen opgheven,
Dat de van Hollant niet en bleven
In haren lande gheervet iet.
Die grave Karel, de dat siet,
Quam in Henegouwen te hant,
Ende ontfinc al dat lant
Dat hem de vrouwe van Vlaendren gaf,
Ende onderwant hem daeraf,
Recht also of hi here ware,
Ende seide oec al openbare,
Dat de gheboorte van Hollant
Nemmermeer ne soude in hant
Hebben tgoet van Henegouwen.
Nu hoert van deser goeder vrouwen,
Die om niet onterven woude
Haren zoen, de wesen soude
Met rechte haer outste erfname.
Si ne hadde dies neghene scame,
Dat si den ghenen tlant opgaf,

vs. 1241. Clar. woude. 1242. C. en B. en Clar. dien. Clar. bleve. 1243. C. en B. gheerft. Clar. geerft niet. 1244. C. en B. en Clar. versiet. 1249. C. en B. en Clar. Recht of. B. waer (: openbaer). 1252. B. Nemmermeer soude. 1255. C. en B. verderven. 1257. C. erfnaem. B. recht h. o. erfnamen (: scamen). 1258. C. desghenen scaem. B. des ghenen.

---

vs. 1239. *over zijn verlies.* „Dit zal zien op dien ongelukkigen kruistocht van Lodewijk IX, vanwaar Karel (van Anjou) onlangs was teruggekeerd." (Huydec. op dit vers).

Diere niet met rechte helt af
Ende dient niet mochte comen an.
Doe claghede dit mijn here Jan
Vrou Aleiden, sinen wive,
Die hi ghelyc sijns selves live
Minnede, ende toghede haer mede,
Dat hi ghedoghede dese onsede
Dor haren wille ende haers broeders,
Haers vader kint ende haerre moeder,
Ende dat hi ontervet bleve
Alle de daghe, die hi leve,
Het ne ware, oft wesen zoude,
Of hem de coninc Willem woude
Te helpe comen met herecracht,
Ende te Valenchine op de gracht
Woude logieren met sinen here.
Hi hopede dan met cleenre were

vs. 1260. B. en Clar. hielt. 1261. C. en B. diet. Clar. comen mochte. 1262. Clar. claechde. 1264. C. ghelike. B. gheliken. 1265. C. en B. en Clar. Minde. C. en Clar. toechde. 1266. C. en B. gheduchte (C. en Clar. ghedoechde) den onvrede. Clar. den onsede. 1267. C. en B. hoers (C. en Clar. haers) broeder. 1268. C. en B. Haers (haer) vaders kint en hare (haer). Clar. hoerre. 1271. C. en B. waer dat. Clar. Ende waer oft. 1272. C. en B. Ende hem. Clar. Om hem die die coninc. 1273. C. sire. B. sijnre craft (: graft). Clar. Te hulpen comen met heercracht. 1274. C. en B. en Clar. Ende hi te. 1275. B. Logieren woude m. s. heer. (: weer). 1276. C. en B. hoepte dat met. C. en Clar. hoepte dit met.

---

vs. 1266. *onsede*, onbillijke behandeling.

vs. 1274. *op de gracht*. Valenciennes muntte uit door hare diepe walgracht.

Wel te comene te sinen erve.
Hi sende doe om dese bederve
Sijn vrouwe, sijn wijf, om dese dinc,
Die hem dit claghede, den coninc.
Die coninc, de wort des te rade
Dat hi screef met liever lade
An heren Kaerle, den riken grave,
Dat hi der dinc wilde staen ave,
Ende oec niet onderwinden das,
Dat met rechte niet sijn en was:
Hi wouts hem danken al sijn leven.
Heer Kaerl, dies niet begheven
Woude, hi screef hem weder so:
Hi ne dede door hem niet een stro;
Hi ne begheerde els ghene saken,
Dan hi de tijt mochte gheraken,
Dat hine op een velt berede,
Op sulke plaetse, op sulke stede,
Dat hine opt herde mochte beriden;

vs. 1277. C. en B. en Clar. comen te (tot). 1278. C. om sine bederve. B. om die bederve. 1280. B. en Clar. Die dit. 1281. C. en B. en Clar. coninc wart doe. 1282. Clar. met goeden stade. 1283. Clar. Aen her Karel. 1286. C. en B, en Clar. sijn niet. 1287. C. wouds. 1288. B. en Clar. diet. 1289. C. en B. en Clar. Woude screef. C. en B. hem weder doe. 1290. B. Hie dede dor. 1291. Clar. gheen. 1292. C. Dat hi dat mochte. B. en Clar. hi dat mochte. 1294. B. plaetsche. Clar. sulker pl. op sulker. 1295. C. en Clar. opt harde (herde) beride (beriden). (Dit vers is in B. overgeslagen).

---

vs. 1282. *met liever lade*, op beleefde wijze.

vs. 1293. *berede*, van beriden, te paard vijandelijk ontmoeten.

vs. 1295. *opt herde*, d. i. niet in de moerassen, waar de waterkoning te huis was.

Hi soude also op hem striden,
Ende hem worden doen in scine
Of hine minnede entie sine.
Oec vermat hi hem ene dinc:
Mochti wel den waterconinc
Uten watre opt lant ghecrighen,
Hi soudene saden so met wighen
Ende sinen toren an hem wreken,
Men souder ewelike of spreken.
Dit screef hi weder an den coninc
Ende onderwant hem zulke dinc,
Dat hem de steden ghinghen in hant,
Ende trecte vor Adinghem te hant.
Den coninc quam hierof de mare,
De weder screef al openbare
An Kaerl, den grave, in desen doene:
Waer hi goet man ende koene,
Dat hi quame tAssche op der heide

vs. 1296. B. op hem also. 1297. C. en B. worden doen. B. en Clar. an (aen) scine. Vers 1298 mede in B. overgeslagen. C. minde. 1300. C. en B. Mocht hi. Clar. mochte hi. 1301. C. en B. en Clar. water. Clar. ghebringhen. 1302. C. soudem. B. soude hem. Clar. souden. 1304. C. en B. ewelic. Clar. af. 1306. C. en Clar. sulker. 1308. Clar. Ende si toech. 1309. B. Die coninc. 1310. Na dit vers hebben C. en B. deze twee:

Met eenen stouten overmoede
Het verghinc hem te quade of te goede.

Clar. heeft deze verzen evenmin als onze tekst. 1312. C. quamen. 1313. C. en B. op die heide.

---

vs. 1297. In den tekst staat: *woorden.*

vs. 1300. In den tekst staat: *mocht ic.*

vs. 1302. *soudene saden*, zou hem genoeg geven.

Ende hi aldaer sijns ontbeide,
Eist dat hire comen mach.
De coninc besciet hem enen dach,
Dat hiere soude wesen dan,
Ende met hem menich hoghe man,
Ende soude daer sijns ontbeiden:
Want tote Assche op der heiden
Es een herde scoen plein.
Heer grave, in ben niet so vilein,
In dar wel uten watre comen,
Tgaet mi te scaden of te vromen,
Opdat ghi beidet enen dach:
Winne daer de winnen mach.
So we behout dat velt aldaer,

vs. 1314. C. en B. daer sijns ombeyde (onbeide). 1315. C. en B. Est. 1317. C. en B. wesen soude. 1319. C. en B. souder sijns ontbeiden (onbeiden). 1320. C. optier heiden. 1322. B. en ben niet also. 1323. C. en B. En dar wel uten watre (water). 1324. C. en B. en Clar. Tga te.

Na vs. 1324 volgen in C. en B. en Clar. deze regels:

Hoech man sidi van hogen gheslachte Clar. gheslachten.
Ende daertoe van groter machte; Clar. machten.
Sidi coen coemt dan daer,
Ic comer zeker weet vorwaer.

1326. B. Wine. Na dit vers volgen in C. en B. en Clar. deze regels:

Daer est uten watre wale, B. water wael.
Daer ne sijn berghe no dale, B. dael.
Dat yement den anderen mach becrupen Cl. yement anderen.
Noch beringhen no beslupen. B. besluten.

1327. C. en B. velt daer. Clar. So wie dat dat velt behout.

---

vs. 1324. In den tekst staat: *Laet.*

Hi mach wel segghen overwaer,
Dat hijt met stride ghewonnen heeft:
Hets recht dat men hem dan gheeft
Den prijs al de werelt doer.
Welc onser, de dan comet voer,
Beide des anders enen dach.
Alse de grave hoort ghewach,
Dat hem de coninc heeft ghescreven,
Omboot hi mannen ende neven
Ende den coninc Lodewike,
Sinen broeder van Vrancrike,
Ende bat hem sere op ghenaden,
Dat hi hem soude staen in staden
Met volke ende met goede mede.
De heilighe Lodewich screef ter stede
Sinen broeder dese woort:
Niet so ne heb ic ghehoert
Dat Willam, de jonghe man,
Coninc van Rome, je ghewan
Wille te doene jeghens mi;
Ende en wil niet, hoe dat si,
Jeghens hem doen enighe sake,
Des hi mach worden tonghemake,

vs. 1329. B. striden. Clar. stride dan ghew. 1330. Clar. hem geeft. 1331. C. dore (: vore). B. alle die. 1332. B. die can. Clar. dit coemt vore. 1334. C. en B. en Clar. Als die grave des hoert. 1336. B. Onboet. 1340. C. en B. staen woude. Clar. woude hem in. 1341. B. wolke. Clar. Om volke. 1347. B. Wilde te doen. 1348. B. en Clar. wille oec niet. B. hoet si. Clar. Ende ic en. 1349. C. en B. saken. 1350. C. en B. en Clar. wesen mach.

---

vs. 1346. *gewan Wille*, d. i. in den zin kreeg.

Also langhe als hi blivet
In sinen lande ende niet verdrivet
Mine liede ute minen lande:
Het waer lachter ende scande
Soude ic sijn lant berechten:
Jeghens hem willic niet vechten
Doer eens wives overmoet:
Doet anders dat u dinket goet.
Kaerle, de grave, hevet dit ghehort,
Ende zeghet der gravinnen voort.
Si andworde dus ter zake:
Here en weest niet tonghemake
Ende ne hebt enghenen vaer:
Ghi soud hier legghen vii jaer,
Eer hi uten lande quame,
De coning om enighe vrame,
Mids onder sine viande:
Hi souds noch bringhen bloedighe hande,
Die onse maghe hebben verslaghen.
Des ne derf niemant vraghen.

vs. 1353. C. en B. lieden (luden) uut. 1357. Clar. wijf. 1358. C. dinct. B. en Clar. dunct. 1359. C. en B. en Clar. verhoert. 1360. C. teldet. B. en Clar. Ende tellet. 1361. C. en B. en Clar. Die antworde dus teser saken (Clar. sake). 1362. C. en B. Here ne. 1363. C. en B. en Clar. hebt ghenen. 1364. C. ligghen. C. en B. Ghi sout hier legghen. Clar. soudt. 1368. C. en B. en Clar. Hi soude noch. 1369. C. maghen. B. onsen maghen hebben versleghen (: vreghen). 1370. C. en B. en Clar. darf.

---

vs. 1355. *sijn lant berechten*, mij met het beheer van zijn land bemoeien.

vs. 1368. Zie Inleid. bl. XXV en XXVI.

vs. 1370. *Des ne derf niement vraghen*, d. i. daaraan behoeft niemand te twijfelen.

So koene wort hi nemmermeer:
Weest te ghemake, lieve here,
Ghi sult trecken op dat velt
Ende daer slaen u getelt
Ende ligghen daer twee daghe of drie,
Ic segge u waer, gheloves mie,
Dat hi nummermeer wort so coene,
Also groot dwaesheit te doene.
Ghi blivet van Henegouwen grave

vs. 1371. Clar. So cone en wert hi. 1372. C. en B. en Clar. Weset te ghemake heer.

Na vs. 1372 volgen in C. en B. en Clar. deze regels:

Daertoe en macht nemmermeer comen,
Gaet te staden of te vromen, B. iof. Clar. scaden.
Dat eenighe kindre van sinen gheslachte, Clar. kinde.
Al ware xx warven achte,
Worden in minen lande ghegoet.
Met rechte haddix wedermoet,
Soude sijn suster hebben dat mine; B. en Clar. mijn.
Want si selve ende die sine Clar. hi selven entie.
Hebben mi so leide ghedaen:
Lieve here laat dit staen.

1374. C. en B. uwe. Clar. slaen haer ghetelt. 1375. C. en B. ligghen twee daghe of (iof). Clar. ofte. 1376. C. ghelovets. C. en B. seg. 1377. B. wart so coen. 1378. C. en B. en Clar. Sulke (B. sullic) dulheit te doene. (B. doen). Hier volgen in C. en B. en Clar. deze regels:

Dat hi yet soude comen hare
Ic sal u voert segghen tware.

(Wellicht door d. afschrijver v. A. overgeslagen). Clar. sel.

1379. C. en B. en Clar. blijft.

Ende mijn soen sals bliven ave:
Hi ne darfer toe hopen nemmermere.
Laet u ghenoeghen, lieve here,
Ende scrijft hem weder uwen wille
Ende blijft hier ligghene al stille,
Ghi sullets hebben u ghevoech.
De grave Kaerl op haer loech.
Hi dede voert, dat si hem riet,
Oec en wildi laten niet
Hi ne ontboot den coninc dan,
Dat hi selve ende sine man
Recht tote Assche op der heiden
Sijns dre daghe wilde verbeiden:
Quame, of hi so coene ware.
Als den coninc quam de mare,
Wart hi utermaten blide,

Op vers 1380 volgen in C. en B. en Clar. deze regels:

Aldoer sijn wijf ende dor den broeder

B. aldor s. w. e. doer sijn br.

Hoer vaders kint ende hare moeder.

B. sijnre moeder. Clar. haers v. k. e. hoerre moeder.

vs. 1381. C. en Clar. darf daertoe. B. derf. 1382. C. en B. en Clar. ghenogen ende blijf (blijft) heer (: nemmermeer). 1384. B. liggen. C. en Clar. ligghen stille. 1385. C. sults. B. sals. Clar. sulles. 1387. B. hiet. 1388. Clar. woude hi. 1389. C. en Clar. ontboet. 1391. C. en B. tot (B. to) asch op (Clar. assche up) die heide. 1392. C. ontbeiden. B. daghen uu onbeiden. 1393. C. en B. of (iof) hi coene ware (waer). Clar. of hi coninc. 1394. C. en B. die coninc. 1395. C. en B. Wort.

---

vs. 1390. *versproken*, met woorden beleedigd.

Ende sende ut in elker zide
Bede an mannen ende an maghen,
Ende dede dit hem allen claghen,
Hoe sere dat hi was versproken.
Hi ne woude niet ten waer ghewroken,
Ende bat hem allen, dat hi mochte,
Dat elc om sijn ere dochte,
Ende hem nu in staden stonde,
Hi souts hem lonen mildelike,
Ende de arme maken rike,
Ende den riken ende den heren
Soude hijs danken met groten eren.
Wat holpe hier vele of gheseget?
Hi dede also als men noch pleget
Ende gaderde sine liede te samen,
Die ute meneghen lande quamen,
Ende trac ute met sconen here
Doer Brabant, al sonder were,
Ende quam met sijns selves gheleide
Al tote Assche op der heide,
Op den voerghenoemden dach.

vs. 1396. C. in elke side. B. seide uut an ellic side. Clar. seinde. 1397. B. manne. 1398. C. en B. Ende deet hem. Clar. dede. 1400. Clar. woude niet ten woude. 1404. C. en B. wien daer hi (Clar. hi daer) trou (B. en Clar. trouwe) in vonde. 1405. B. en Clar. souts. C. souds. 1407. B. rike edel heeren. C. en Clar. riken edelen heren. 1408. C. en B. groter eren (eeren). 1409. C. en B. hier of vele. 1410. C. en B. en Clar. dede als men. 1411. B. luden. 1416. C. en B. op die heide.

---

vs. 1405. In den tekst staat: *soust*, voor *souts*, d. i. soude des.

vs. 1414, '15. *al sonder were*: in Brabant vond hij geen weerstand. Hij had er geen vrijgeleide noodig: dat verschafte hij zich zelf.

Als heer Kaerle dat ghesach
Ende vernam, dat de coninc
Wilde voldoen al de dinc,
Die hi hem hadde vermeten,
Hi de Adinghem hadde beseten,
Brac op ende vlo sierre veerde,
Bede te waghene ende te peerde,
Ende voer recht also voort
Tote Vlaenchine in die poort,
Ende dede hem daer besluten vaste
Jeghen de Hollansche gaste,
Die hi verproken hadde te voren.
Dit quam den coninc ten oren.
Doe brac hi op ende volghede mede
Ende voer doer Adinghe, de stede,
Dien seer wel ontfinghen,
Ende tjeghen hem blidelike ghinghen.
Hi woude voert ende deet an scine
Ende trac voer Valenchine,
Ende dede daer slaen an den velde
Sine pauwelioene ende ghetelde.

vs. 1418. C. en B. en Clar. versach. B. Alse Kaerl dat. 1420. Clar. Woude vuldoen alle. 1423. C. en Clar. voer. B. vor. 1424. C. en B. waghen. 1426. C. en B. en Clar. Te. 1429. C. had. 1430. B. ten coninc. 1434. C. en B. jeghens. Clar. teghens. C. blidelic. 1435. C. en B. voert hi deet in scine. 1436. Clar. toech. 1438. C. en B. ende sine ghetelde. Clar. sijn pauwelioene ende sijn.

---

vs. 1420, '21. *voldoen al de dinc, die hij hem hadde vermeten*, uitvoeren wat hij beraamd en waar maken wat hij verkondigd had. Zie hoe de auteur *hem vermeten*, in B. IV. vs. 8, gebruikt.

vs. 1429. *versproken*, zie vs 1390.

vs. 1433. Adinghe, de stede, heeft als collectief het praedikaat (*ontfingen*) in 't meerv.

Kaerl, de der binnen was,
Hi ne vermat hem doe niet das
Dat hine soude te velde zoeken,
Als ic versta; hi ne wils niet roeken;
Maer hi trac ut an dander zide.
Dat hi ontquam, des was hi blide;
Ende hi voer weder van daer hi quam.
Als de gravinne dat vernam,
Wort si droeve ende seer ondaen,
Ende sende boden herde zaen
An den coninc van Hollant:
Si woude hem gaen in hant
Ende doen dat hi haer bevale.
De coninc, de bedocht hem wale,
Ontfinc de vrouwe aldaer.
Doe most si al openbaer
Haren zone gheven te hant
Van Henegouwen al dat lant,
Ende tlant van Aelst ende Vier Ambochte:
Want den coninc goet dat dochte,
Dede hijt beseghelen ende bescriven,
Al mocht hem namaels niet bliven.

vs. 1442. B. ict wils niet roken. Clar. hien wouts niet roeken. 1444. Clar. uutquam. 1445. C. en B. Ende voer weder danen (dane) hi. Clar. van dan. 1446. B. gravinne dat dat vernam. 1447. C. en B. Wart si droeve (drove). 1448. C. en B. en Clar. boden saen (zaen). 1452. C. en B. en Clar. die bedocht (Clar. bedacht) was wale. 1454. C. en B. moste. Clar. moesten si. 1455. Clar. sone altehant. 1456. Clar. Gheven van Henegouwen al dat land. 1457. C. en B. ambochte (ambochten). Clar. En dat lant ende die vier. 1458. C. en B. den (die) coninc dat goet dochte. 1459. C. en B. bezeghen. 1460. C. en B. Al ne mochte hem namels. Clar. Al en mocht.

Dus ghesciede daer de dinc,
Ende mijn here de coninc
Voer thus te lande daer na saen.
Dit was int jaer Goeds ghedaen
xii hondert vijftich ende vier mede,
Dat voer Valenchine, de stede,
Coninc Willem dus was comen,
Sinen swagher te groten vromen
Ende sijnre suster kinder na.
Dus ghevielt, als ic versta.
Onghegoet waren si bleven,
Hadt de coninc niet bedreven.
Nochtan sijn somighe Henewiere,
Als si int lant comen hiere,
Segghen si: Hollant moet versinken.
De willen qualike dat bedinken,
Dat de van Hollant haren here
Brochten in so groter ere.
Binnen deen dat de coninc lach
Vor Valenchine op enen dach,
Quam hem bootscap openbare,
Dat hem een zone gheboren ware
Van siere vrouwen, sinen wive,
De oir soude zijn na sinen live.
De coninc verblide sere

vs. 1463. C. en B. en Clar. Brac op (Clar. up) ende voer te lande saen (zaen). 1464. C. gods. B. in jaer. 1470. C. en Clar. ict. 1471. C. en B. onghegoet so waren. 1472. Clar. En hadt die coninc. 1474. C. en B. en Clar. in Hollant comen hiere (hier). 1475. C. en B. dit lant. Clar. dat lant. 1477. B. horen heer (: eer). 1479. C. en B. en Clar. Hier binnen. C. en B. als die. 1483. C. en B. vrouwen van sinen. 1484. C. en B. soude bliven na.

Ende dankets Gode onsen here.
De sticken worden doe beweven,
Als hier voren staet bescreven,
Ende quam thuis op enen dach
Aldaer sijn vrouwe van kinde lach.
Doe dede hi dopen sinen zone:
Florens was gheheten degone,
Daer men of mach horen tellen
Ende vertrecken ende voerspellen
Wonder ende jamer groot,
Dat ghesciede van siere doot,
Als ghi hier na sult verstaen.
De coninc Willam heeft ghedaen
Feeste, als hem selven dochte
Dat hi met eren doen mochte,
Ende bleef ene wile in rusten daer,
In weet, hoe langhe niet vorwaer,
Ende ick en can niet al gheraken
Te vertreckene zine zaken.

vs. 1486. B. en Clar. danckes. 1487. C. en B. worden so beweven. 1488. C. en B. Alst te voren is. 1489. Clar. tot huus. 1492. C. en B. en Clar. so hiet. 1493. C. Daer of mach horen. B. Daer of mach men. Clar. vertellen. 1494. C. verspellen. B. vertrecten ende verspellen. Clar. verspelden. 1495. C. en B. jammer. 1496. C. na sine doet. B. na sine doot (: groet). Clar. van sine doot. 1498. C. en B. hevet. 1499. B. Feste. 1501. B. in wilen. 1502. C. en B. Ende weet. 1503. C. en B. en Clar. Ende al ne can ict (C. en Clar. ic) niet. 1504. C. en B. en Clar. vertrecken.

---

vs. 1494. *voerspellen*, nog derhalve achtte M. St. toen hij dit schreef alle gevolgen van Floris' dood niet gekomen. Doch misschien moet men met C. en B. *verspellen* lezen, hetwelk z. v. a. *spellen*, d. i. verhalen, beteekenen zal.

Tenen tiden ghinc hi te rade,
Wat hi best vortane dade.
Men riet hem al sonder sparen
Dat hi opwaert soude varen
Ende dwinghen an hem wel dat rike
Ende besittent moghendelike:
So mocht hi dan ontfaen te lone
Van Romen de keyserlike crone:
Dat waer hem eerlike harde sere.
Doe pensede selve de grote here:
Soudic varen in vreemden landen
Ende dwinghen tote minen handen
De lieden, ende mijns selfs lant
Soude bliven buten miere hant.
Die dat doet, hi moete riesen,
Sprac hi, want hier sijn de Vriesen,
De woenen in dit westerende
Ende mi toehoren: et ware scende,
Liet ic de al openbare,

vs. 1505. Clar. Tot enen tiden. 1506. C. en B. voert ane (an). Clar. Wat voerdaen tbeste dade. 1509. C. hem dat. B. hem al dat. 1510. B. Ende hijt besitte. 1513. C. en B. eerlic. 1514. C. en Clar. pansde (penste) selve die. B. zelver die. 1515. C. en B. en Clar. Dat hi soude varen in vreemden (vreemde) lande. 1516. C. en B. en Clar. te sinen hande (Clar. handen). 1517. C. en B. Die lieden (lude) ende sijns. 1518. C. en B. buten sine (sijn. Clar. sijnre) hant. 1519. B. doet die moet. Clar. hi moet. 1521. C. en B. wonen in dit. 1522. C. en B. en Clar. Die mijn souden (Clar. soude) sijn het. 1523. C. en B. en Clar. liet ic dit.

---

vs. 1523. *Liet ic de*, d. i. indien ik die onbedwongen liet, vgl. vs. 1527.

Ende voer hier ende voer daer
Ander liede te doen tonder
Ende laten de mine al besonder
Onbedwonghen ende sonder danc.
Hi wort te rade eer iet lanc,
Dat hi de Vresen in alre wise
Soeken wilde op den yse.
Het gheviel als hi ghedochte.
Ten eersten als men riden mochte
Over ys ende over al,
Gheboot hi ende beval
Dat men ghebode herevaert.
Men deet, ende hi trac derwaert
In den winter op enen dach
Na kersavende, als hi lach,
In enen vorst, alst God woude
Ende het ummer wesen zoude.
De coninc voer tote Alcmaere
Ende te Vronen oec daernare,

vs. 1524. C. en B. Voer ic hier ende voer ic. Clar. Voer ic hier. 1526. B. bisonder. 1527. C. en B. onbedwonghen sonder. Clar. dwanc. 1531. C. ghevel. 1533. B. ende over hal. 1536. C. en B. en Clar. Ende hi trecte (Clar. toech) darwaert (derwaert). 1538. C. en B. ghelach. 1539. C. en Clar. eene (Clar. enen) vorst als God. B. eenre vorst. 1540. C. en B. en Clar. Ende oec emmer (emmer oec) ghevallen soude. 1541. C. en B. en Clar. voer al tot (Clar. toet). 1542. C. en B. en Clar. vronen aldaer.

---

vs. 1527. *ende sonder danc.* De lezing van het fragm. Clar. (*dwanc*) is aan te bevelen.

vs. 1530. *soeken*, zie I. 33.

vs. 1538. *als hi lach*, d. i. gelijk toen de kerstavond inviel.

vs. 1542. *Vronen*, dorp bij Alkmaar.

Ende al op den groten yse.
De coninc stout ende hoech van prise
Voer voren stout ende onvervaert,
Daer hi der Vriesen gheware waert;
Daer hise dicst sach met hopen,
Liet hi henen tot hem lopen,
Of hi hadde ghesyn opt velt;
Daer de Vriesen onghetelt
Stonden ghescaert na haere wise.
De coninc waende op den yse
Vast ende zeeker hebben ghereden,
Als hi sinen lieden was leden,
Volghede hem niement, alst wel sceen:
Daer si seder omme dreven ween.
Alse dus reet de here van prise,
So brac dat orse door den yse,
Dat jamer was te ziene an,
Dat aldus de edel man
Tonghemake was vanden live.
Doe quamen de Vriessche kaitive,
De den coninc waren ghevee,
Twe of dre of lettel mee,
Ende sloeghene doot al onbekent.
Dander quamen ommetrent

vs. 1544. C. en B. en Clar. stout van houghen (hoghen). 1545. B. stout al onge vervaert. 1547. C. dixste. B. en Clar. dicste. 1548. C. en Clar. hi voren tot (toet). B. hi tors tot. 1549. C. had ghewesen. 1551. C. en B. hare. 1553. C. en B. en Clar. Seker hebben ghereden. 1555. C. volchde. 1556. C. en B. sident. 1557. C. Als dus. B. Aldus. 1558. C. en B. ors dore (doer). 1559. C. en B. jammer. 1561. C. en B. en Clar. an (Clar. aen) den live. 1564. C. en B. en Clar. drie of (Clar. ofte) luttel. 1565. C. sloeghen. B. sloghen. 1566. Clar. daeromtrent.

Ende saghen sine wapene an.
Doe seiden si: dits een man,
Die wel vorbaer mach wesen.
Doe quam daer een man met desen,
Diene kende ende seide saen:
Wapene! wat hebdi ghedaen?
Ghi hebt den coninc selve doot.
Doe dreven si alle rouwe groot:
Het moste bliven, het was ghedaen.
Doe namen si den coninc saen
Ende groevene daert hem goet dochte,
So si alre heimelicst mochten.
In can gheweten noch gheraden,
Bi wat zaken dat sijt daden;
Maer si groevene onder de moude

vs. 1567. C. en B. wapen. 1568. C. en B. dit is die man. Clar. Ende seiden. 1569. C. voerboer. B. voorboe. Clar. voerbaer. 1570. C. en B. een toe met. Clar. een doe met. 1572. C en B. Wapen. 1574. Clar. Doe hadden si alle rou. 1575. Clar. hets. B. most. 1577. C. en B. groeven daer hem. 1578. C. en B. en Clar. So men. 1579. C. en B. En. Clar. Ic en can. 1581. Tot aan 't einde van 't Boek hebben C. en B. en Clar. 't volgende:

Sijn heere wort al ondaen — B. en Clar. ontaen.
Ende trecten thuus weder saen. — B. trecken. Clar. toghen.
Ende hoe mach dit sijn ghesciet,
Dat so menich goet man liet
Sinen here riden voren, — B. heer.
Hi ne hadde naghevolcht met sporen — B. naghereden.
Ende tlijf gheset in aventueren,
Eer hi dat hadde durren kueren
Sine heer te laten int onghevoech,
Daer men sonder hulpe sloech. — B. sunder.
Wast anders yet dan wel, — B. Waest.

In een huis tHoechoutwoude.
Si viere wistent ende niet mere,
Waer begraven was de here.
Meer dan xxvii jaer
Lach de coninc begraven daer,
Eerne zijns selves zone wrac,
Daer hi omme onghemac
Doghede, eer hine vant aldaer.
Men screef doe ons heren jaer
xii hondert ende lv al bloot,
Doe de coninc daer bleef doot.
Willem, de dus zijn lijf verloos,
Was xx jaer out doe men coos,
Ende xv jaer, mach men lesen,
Hadde hi grave in Hollant ghewesen,
Ende bleef doot al zonder zaghe
Op sente Agnieten achtende daghe.

Daerof en wetic nyewer el.	B. niewert.
Nochtan so spreect men misselike	B. sprect.
Van sommen luden des ghelike.	B. sinen lieden.
Die coninc bleef doot sonder zaghe	
Op Sinte Agnieten viii daghe,	
Als men screef ons heren jaer	
xii hondert ende daernaer	
L ende vive mede,	
By Hoechontwoude op eene stede	B. Bi hoechout.

---

va. 1597. *zonder zaghe*, d. i. met waarheid: *zaghe* is een ongeloofelijk sprookje.

VIERDE BOEK.

Nu latic staen van hem de woort
Ende zegghe van sinen sone vort
Ende van Florense sinen oem,
Den jonghen ridder, die sijns nam goem,
Die onderstont, als men bekande,
Die voghedie van den lande:
Want hi met rechte mombaer was.
Ic der mi wel vermeten das,
Dat hi maecte de Zeusche core,
Daer men mede al dorentore
Berecht heeft al Zeelant.
An al dien goede slouch hi de hant,
Ende dede ende liet wat hi woude,
Als een lantshere doen zoude.

vs. 2. C. en B. sinen sone voert. 3. C. en B. Florens. 4. C. en B. Die jonghe. 6. C. en B. voechdie. 7. B. momber. 8. C. en B. dar. 11. C. Berechtet hevet. 12. C. al den goede. B. die goeden. 13. C. en B. liet dat hi.

---

vs. 2. In den tekst staat: *sinen voert vort.*

vs. 5. *onderstond*, d. i. aanvaardde; *als men bekande*, d. i. gelijk men vernam.

vs. 8. *Ic der mi vermeten.* Ik durf het oordeel uitspreken (het Hoogd. *ermessen*). Vgl. III. 1421.

Hi maect pais, als ict versta,
Op ene corte tijt darna
Met heren Ghye van Vlaendrenlant,
Ende zekerde metter hant
Sire dochter, omdat hi woude
Dat hise te wive hebben soude.
Maer ic ne weet hoe dat quam
Datse de hertoghe zider nam,
Doese Florens liet gaen.
Die grave van Vlaendren liet bestaen
Dat recht van Zeelant voert,
Als men dicken heeft ghehoort;
Al hebben sijt weder aneghesproken,
Dat is somwile op hem ghewroken.
Dese Florens, de goedertieren,
Voer tallen saisoene tornieren.
In enen tornoy gheviel hem so,

VS. 15. C. en B. maecte pays als ic (ict). 16. C. en B. Op eenen tijt. 23. C. en B. Doese (Dese) Florens liet gaen die Grave. 24. C. en B. Van Vlaendren die liet ave. 26. C. en B. dicke. 27. B. hebbent sijt. 28. C. en B. an hem. 30. C. en B. Voer (vor) alle. 31. C. en B. tornoy so vel (viel).

---

vs. 18, 19. *zekerde — sire dochter*, d. i. verloofde zich met Guy's dochter Margaretha.

vs. 22. *de hertoghe*, te weten Jan I van Brabant, die Margaretha van Vlaanderen huwde, toen Floris, de voogd van Holland, overleden was. Melis Stoke meent, dat deze Floris afstand van haar gedaan heeft, en dat zij daarom met een' anderen vorst getrouwd is.

vs. 27. *Al hebben sijt weder anegesproken*, d. i. al hebben zij (de graven van Vlaanderen) het (d. i. Zeeland) *weder aangesproken*, d. i. weder aanspraak op Zeeland gemaakt. Uit dat woordje *weder* zou men opmaken, dat te voren gezegd was dat Guy van Zeeland afgezien had, en dus de lezing van C. en B. juist is: „die grave van Vlaendren die liet ave dat recht van Zeelant."

Dat hi ente sine worden onvro,
Ende hi de porse hadde so groot,
Dat hi ghequets was toter doot.
TAntwarpen most hi bliven doe;
So grote siecheit quam hem toe,
Dat hi op de zevende kalende
Van aprille dede zinen ende,
Tote Andwarpen in de poort;
Als men dicke heeft ghehoort,
Dat hi ghelevet hadde met eren.
Hi versciet int jaer ons heren
xii hondert vijftich ende achte.
Dese Florens van hoghen gheslachte
Leget in Middelborch begraven,
Die zijn zuster met groter haven
Ende met eren ter eerden dede:
Van Henegouwen was si graefnede,
Sijns vader kint ende siere moeder.
Doe si haren lieven broeder
Hadde begraven, nam se in hant
Haren neve ende al sijn lant:
Want si de naeste was gheboren,
Ende berecht, als wijt horen,
Tgraefscap ende dat jonghe kynt,
Daer wonder of ghesciede sint.
Cume haddi der jaren viere,
Doe Florens de goedertiere,
Sijn oem, sinen gheest opgaf,

vs. 33. C. en B. also. B. Daer hi. 34. C. ghequetst. B. ter doot. 38. C. en B. sijn ende. 39. C. en B. Al tot Antw. 41. B. gheleeft. 42. B. Hie v. int carnaeioen. 46. C. Dien. 48. C. en B. gravinne mede. 49. B. sijns vaders. 54. C. als wi. C. en B. berechte. 57. B. hadsi. 58. B. goedertieren (: viere). 59. C. en B. die geest.

Daer men dogheden vele seit af.
Die moye nam tkint in hande,
Ende onderwant haer vanden lande
Ende proefde daerom ende dochte
Hoe si tlant berechten mochte,
Ende dede tkint wel achterwaren,
Tote het quam te zulken jaren,
Dat hi hem selven began verstaen.
Doe dede sine ter scolen gaen,
Walsch ende dietsch leren wel.
Daerna in corter tijt ghevel,
Dat den heren vanden lande
Onder (hem) dochte wesen scande,
Datse een wijf soude dwinghen,
Ende verhoverden doe de dinghen,
Dat si te hove lettel waren,
Ende treckeden te hope met groten scaren

vs. 60. C. doechden. B. doechde. 61. B. namt tkint in handen. 63. B. provede. 64. C. si tlant. B. Hoe sijt lant rechten. 65. C. en B. wel verwaren. 66. C. en B. Tote (tot) dat quam. 67. C. en B. Dat het verstandenes (verstandenisse) mochte ontfaen. 68. C. en B. En deden (dedent) doe ter. 72. C. en B. Onder hem dochte. 75. C. en B. Dat si |te hove als niet en waren. 76. C. en B. Ende trecken (toghen) te hoep met groter scaren.

---

vs. 61. In den tekst staat: *Ho hi.*

vs. 62. *onderwant haer van den lande*, zie III, 1248.

vs 63. *proefde*, ging met zich zelve te rade.

vs. 65. *achterwaren*, d. i. oppassen.

vs. 72. In den tekst staat: *onder dochte.*

vs. 74. *verhoverden de dinghen.* Zoo 't schijnt, Vlaamsche spelling voor: *veroverden. De dingen veroveren*, zal dan zijn: *de zaken aan zich trekken*, zoodat de zaken, die voor 't hof der Gravin kwamen, weinig in getal waren.

Ende streden daeromme onderlinghe,
Ende makeden menich groot ghedinghe,
Als ghi wel merken moghet:
Haerlijc woude wesen voghet
Van den kinde ende tlant berechten,
Dat siere omme moesten vechten.
Die toten andren doe droech vede
Ende te hem hadde enighe lede,
De metten grave ende metter vrouwen
Best was van Henegouwen,
Die claghede dan om dandre zake,
Des hi hebben wilde wrake
Van sinen vianden bi den here.
Dats te lachterne alte zere,
Dat die ghene, de is te hove
Machtich ende van groten love,
Sine veete wille wreken
Metten here bi eneghen treken.
Die vrouwe, de was goedertieren
Ende wiste niet bi wat manieren
Dat de zaken waren comen:
Si waende dat ware om sneven vromen

vs. 78. C. maecte. 79. C. marken. 82. C. en B. siere dicke om mosten. 83. C. en B. Wie ten anderen. 84. B. Ende hi te hem had. 87. B. clagheden d. o. d. zaken (: wraken). 85. C. metter grave. 90. B. lachteren. 93. C. en B. vete dan wil. 96. B. Ende en wiste. 98. C. Si ware dat. B. om vrome (: comen).

---

vs. 84. *lede*, d. i. grieve.

vs. 93. In den tekst staat: *Ende sine veete.* Doch daar dit vers en het volgende het gezegde zijn van *die ghene* in vs. 91, en geenszins gecoordineerd aan den tusschenzin: *de es te hove*, zoo kan *ende* geen plaats vinden. Zie Inl. bl. XXVII.

Dat si de sticken brochten voort,
Als men hier nu heeft ghehoort,
Ende hiet hem doen dat best ware.
Dandre worden des gheware
Ende sochten hier jeghens raet
Ende togheden hierof haren staet
Den grave, der vrouwen moyen sone,
Van Ghelre. Als hi verstont tgone,
Nam hi raet, wat hi doen mochte
Ende sinen rade doe best bochte.
De worden doe des te rade,
Dat hi deran dat beste dade,
Dat hi des lants hem onderwonde.
Hi voer op ter selver stonde
In Zuuthollant tordrecht binnen,
Ende liet aldaer doe bekinnen,
Dat hi tfolc berechten woude.
Tfolc sloech an hem also houde.
De vrouwe was in Zelant bleven
Ende nam daer grote hoede haers neven.
De grave van Gelre slouch de hant

vs. 99. C. broechten. 100. B. Als nu hier heeft. 101. B. doe dat beste waer. 103. C. hier jeghen. B. daer jeghen. 104. C. toechden hier of horen. 105. B. der moeyen vrouwen. 106. B. Ende van. 108. B. raet. 109. B. Die vrouwe wart. 110. B. an tbest. 111. C. hi hem des lants onderwonde. B. hi hem des onderwonde. 112. C. Hier voer op die selve. B. op die zelve. 114. C. en B. aldaer bekennen. 115. C. en B. hi tlant. 118. C. en B. des neven.

---

vs. 99. *Dat si de sticken brochten voort*, d. i. dat zij, de Heeren, met die zaken voor den dag kwamen.

vs. 114. In den tekst staat: *toe bekinnen*. *Liet bekinnen* is: liet weten.

vs. 116. *sloech an hem also houde*, d. i. viel hem dadelijk toe.

An al den goede, dat hi vant.
Des was hi meester ende voghet.
Florens de grave, de jonghe joghet,
Most ghedoghen wats ghesciede:
Want hine mochte sine liede
Niet bedwinghen noch berechten,
Sine mosten onderlanghe vechten
Dicke wile te menigher stont,
Alst den lande wel was cont.
Sider gheviel tote enen male,
Datte grave te Remaerswale
Gaderde volc tsinen besten.
Der vrouwen partie quam van westen,
De den grave waren ghevee,
Ende vergaderden op Vornoudsee,
Ende vochten aldaer enen wijch.
Dat dede al der heren prijch,
Die si onderlinghe droughen,
So dat si aldaer versloeghen
Vele lieden an beiden siden.
Maer het gheviel also ten tiden,
Dat de grave van Ghelre doe
Verwan. Dus eist comen toe,
Dat hi des lants bleef doe voghet.
Ende Florens, de jonghe joghet,

vs. 120. B. goeden dat. 125. C. en B. Niet zelve be
no berechten. 126. C. en B. onderlinge. 127. C. en B. Dic
te (tot). 128. B. Alse. 129. C. ghevel tenen male. B. tee
male. 131. B. tfolc te sinen. 132. C. Den vrouwen. 133.
Dien den. 134. C. en B. daer. 137. B. droghen (: versloghe
140. B. tenen tiden. 142. C. eist. 143. B. doe bleef.

---

vs. 126. *Sine mosten*, d. i. dat zij zich niet genoodzaakt ac
onderling te vechten.

Nam van Vlaendren sgraven dochter.
Dus was daer die pays te zochter
Jeghen den grave van Vlaendrenlant.
Die grave van Ghelre slouch de hant
An der vrouwen medegave,
Daer hi noyt rekeninghe dede ave.
Florens wan an sinen wive
Kinder, de lettel te live
Bleven tote haren daghen.
Ic sals hierna wel ghewaghen,
Als men oec wel zal verstaen.
Nu eist voort also vergaen,
Dat Florens quam te sinen jaren;
Doe most heer Otto thuyswart varen,
De grave te sijn selves lande:
Want Florens sloch sine hande
Selve an sijn eyghen goet.
Doe quam hem in sinen moet,
Dat hi bi siere moeyen rade
Altoos gherne dat beste dade.
Florens, siere moeyen zone,
Beval hi Zeelant omdat de gone
Harde wel berechten zoude.

vs. 145. C. en B. tsgraven. 146. C. en B. Ende maecte pays al zonder lachter. 148. B. van Vlaendren sloech. 152. B. te wive. 153. C. Luttel bleven tot. 155. C. en B. men wel. 156. C. es. B. ist. 158. C. en B. moste. 159. C. en B. tot sijns. 160. C. en B. florens sine hande. 161. B. Sloech selve. 164. B. gerne tbest. 165. C. sijnre moeye.

---

vs. 149. *der vrouwen*, d. i. Aleid van Henegouwen, tante van den jongen Floris. Haar *huwelijksgoed*, in Holland en Zeeland gelegen, wordt hier bedoeld.

vs. 166. *omdat de gone*, d. i. opdat hij het (te weten Zeeland) enz.

Hi vinct ane, als de boude,
Ende onderwant hem rechte doe
Des gherechts, ende rieper toe
Heren Aelbrechte, here van Voren,
Ende liet hem sinen wille horen:
Want hi borchgrave van Zeelant
Was. Ende oec hadde hi in hant
Andre heren van den lande:
Des ne had hi ghene scande
(Bi) so wien hi liet ende dede.
Hi voer voert in elke stede
Om in pais tlant te houden,
Bede in Walchren ende in Scouden.
Zuutbevelant voer hi aldoor
Ende berechtet metter coor,
Also als si bescreven was.
Doe wort hi te rade das,
Dat hi hem pijnde metten grave
De grote veete te doen ave,
De te Vornoudsee ghesciede,
Ende ghiselder om vele liede,

vs. 168. C. vinc ane. 169. B. hem doe. 170. B. rechts. 171. B. Haren A. h. v. Vornen (: hornen). 172. B. sine wille. 174. C. oec nam hi in hant. B. oec nam hi in sijn hant. 177. C. en B. Bij wien hi (hijt) liet ende oec dede. 178. C. en B. Ende hi voer in. 179. C. en B. payse. 181. C. dore. B. hi doere (: dcore). 182. C. En berechte tlant. B. Ende brachte tlant. 183. B. als bescreven staen ende was. 186. C. en B. te leggen ave.

---

vs. 177. In den tekst staat: *so wien*. Versta: hij behaalde geene schande *bij hetgeen* hij naliet of deed.

vs. 182. *metter coor*, d. i. met de Keur, aan het eiland gegeven.

vs. 185. *den grave*, te weten van Gelre.

vs. 187. In den tekst staat: *Vornouds ie*.

Ende brochte de sticken al te goede.
Doe quam Florens in sinen moede,
Dat hi woude wreken sinen vader,
Of avonturen tene gader
Dat hi van Gode hilt te lene.
Ende gaderde een heer niet clene,
Beide tors ende te voet,
Als sinen rade dochte goet,
Ende quamer mede sonder sparen
Tote Alcmare ghevaren,
Ende dede dammen ende diken,
Ende wilde over tOutdorp striken
Ende dan jeghen den Vriesen vechten,
Ende hiet mannen ende knechten,
Dat si droeghen hoy ende stro.
Men dede dikers wachten doe
Beide met scutten ende met speren.
Die Vresen, de dat wilden weren,
Quamen ghelopen in de vaert
Met haesten groot te damme waert,
Ende quamen ghelopen also voort,
Dat gheruchte quam in de poort.
Doe ghinc hem wapenen al dat heer.

Na vers 190 hebben C. en B.:

Van Hollant den edelen grave
Dat hi niet woude laten ave.

vs. 191. C. en B. Hine woude. 192. C. tenen. C. en B. om te aventuren. 195. C. en B. torse. 196. C. en B. Alst. 199. B. dammen. 201. B. die vriese. 202. B. man. 203. B. droghen. 204. C. dede die dikers. B. dede des dikes. 205. C. en B. Met scutte ende. 208. B. ten. 209. C. lopende. 211. C. en B. ghinc men.

---

vs. 205. *schutten*, d. i. pijlen. In den tekst staat: *speten*.

De voren mochte, trac eerst ter weer,
Beide tors ende te voete.
De Vriesen quamen hem te ghemoete,
Ende sconfierden dat heer groot.
Si sloeghen menighen man doe doot.
Dat heer sette hem al ter vlucht.
Die Vresen volgheden sonder ducht
Van haren live tote Alcmaer toe,
Ende voort tote bi Heilichloe.
Die Hollanders, de teerste vloghen,
Keerden weder in haer oghen,
Doe si hadden de herde gheest.
Daer sloech men der Vresen meest
Wel viii hondert ofte meer;
Daer wrac elkerlike sijn zeer.
Der Hollanders bleef v hondert.
Dus ghevielt wien soet wondert;
Der Vresen bleef de meerre hoop;
De grave hads den quaetsten coop:
Dus ghevielt, als ic bediede,
Want hi verloos siere goeder liede
Harde veel van sinen lande.
Hi moeste keren, al wast scande,

vs. 213. C. torse. B. te voet (: te moet). 214. C. te moete. 216. C. man doet. B. man doot (: groet). 217. C. en B. leyde hem ter. 220. C. en B. En tote (tot) bi. 221. C. en B. die te voren vlogen. 224. C. en B. die vriesen. 226. C. elkerlic. 228. B. wient soet. 230. B. hadts. 231. B. ict. 232. B. sijn goede.

---

vs. 221. *teerste vloghen*, d. i. in het eerst, te voren, gevloden waren.

vs. 222. *in haer oghen*, d. i. zij stonden den vijand weder, kwamen hem weder onder de oogen.

Weder thuys dan hie was comen.
Ghehaelt had hi lettel vromen.
Men dede de doden begraven doe,
Als menre mochte comen toe.
Dit gheviel al overwaer,
Als men screef ons heren jaer
xii hondert lxx ende twe,
Sinte Philiberts daghe min no mee.
Menighe dinc ghesciede aldaer,
Die mi te telne waer te zwaer;
Maer sommighe dinc mach men tellen,
De den grave Florens ghevellen,
Als van den meesten ende best bekent.
Hi voer voert al omtrent
Ende anereisde de Vriesen.
Onder tiden most hi verliesen.
Op eenre stont so wort de here
Te rade doe, in enen kere,
Dat hi ridders name ontfinc.
Ten Bossche ghesciede de dinc
Met bliscepen ende met eren.

vs. 235. B. danen. 237. C. en B. die doden. 242. B. dach. 243. C. en B. daernaer. 244. C. en B. tellen. 245. C. en B. mach ic tellen. 247. B. tbest. 248. C. en B. Hi (Hier) voer dicken omtrent. 249. B. avereysede. 251. C. Op een stont. C. en B. stont wort. 254. C. en B. dese dinc. 255. B. bliscappen.

---

vs. 237. In den tekst staat: *de boden.*

vs. 249. In den tekst staat: *anereisden. Aanreisen* is aanvallen, aanranden (Zie Huydec. t. d. pl.).

vs. 250. *Onder tiden*, d. i. op een' of anderen tijd.

vs. 253. In den tekst staat: *Daer hi.* Doch de volzin is het objekt van *wort de here te rade.* Graaf Floris werd (des) te rade, dat hij enz.

Als men screef de jaer ons heren
xii hondert lxx ende zevene,
Ontfinc de here in jonghen levene
TSertoghenbossche ridders name,
Na dertien daghe, als hem betame,
Tenen tornoie, daer de hertoghe
Jan was de prince hoghe:
Ja! hoech man was hi, weet men wale,
Bede in der daet ende in der tale;
Daer toe hoefs ende milde,
Ende vele dede hi metten scilde
Ende metten wapen, dat daer toe hoort.
Verstaet wes hi plach voort:
Oersteker ende verrader
Stac van hem, der eren vader,
Dese hertoghe, deen ic mene.
Ic wilde dus, deden al deghene
Heren, de nu hebben macht,
Dat si met al haerre cracht
Verraders, smekers ende oerstekers,

vs. 259. B. T'sertobussche. 260. C. alst. 262. B. In was. 265. C. en B. toe vromich ende. 266. B. velee. 268. C. en B. Verstaet wes. 269. C. verrader. (Zooveel een inktvlek, op het woord gevallen, laat oordeelen, heeft er in 't volg. vers *vaders* gestaan). B. Oerstekers ende verraders (: vaders). 270. C. en B. Dreef van hem. 272. C. en B. dede al ghemene. 273. C. en B. die heren. 274. B. met haere. 275. C. en B. smekers oerstekers.

---

vs. 260. *betame*, om des rijms wille voor *betam*, verl. t. van *betemen* (voegen, betamelijk zijn); of men moet aannemen dat het koppelwoord is uitgelaten.

vs. 268. In den tekst staat: *Verstaet wel.*

vs. 270. *Stac van hem*, d. i. stiet af.

Ruuners ende plumestrekers
Altoos saghen inden mont
Ende merkeden, op welke stont
Dat si meer om haer vrome spraken
Of smeken om ander zaken,
Dan si doen om sheren ere,
Ende hi hem daerna nummermere
Gheloven wilde enighe dinc.
Hets menighe de hem sonderlinc
Saken bewint alle weghe,
Plaghens die heren, de wel sweghe.
Maer neen si niet: et staet also:
De te hove wil wesen vro,
Hi moet den heren connen toghen
Ende oec dat bringhen voer den oghen,
Datte heren willen horen,
Al souder hem of comen toren.

vs. 278. C. en B. mercten dan op wellic (welke). 280. C. smeecten. B. smecten. 281. C. tsheren ere. B. om tseren eer. 283. C. en B. eenigher dinghe (: sonderlinghe). 284. C. en B. menich die. 285. C. en B. bewint die wel zweghe. 286. C. en B. heeren alle weghe. 290. C. en B. vor (voer) oghen. 291. C. en B. Dat die heren gaerne horen. 292. Tusschen dit en het volgende vers hebben C. en B. de volgende verzen:

Hets sulc te hove wel gheacht
Ende metten heren in groter macht,

---

vs. 276. *Ruuners*, d. i. oorblazers, vgl. Hoogd. *ins Ohr raunen*.

vs. 284—286. Dat is: Er is menigeen, die zich gedurig met allerlei zaken bemoeit, maar die, wanneer de heren zoo handelden (te weten wanneer zij niet nalieten de vleiers te doorgronden), wel mocht zwijgen.

Die meer begheert dat cleve, B. dit cleve.
Dan sijn here in die ere bleve, B. in sijn eere.
Ende staet daerna alle daghe.
Trecte die here sijns selfs maghe
An hem te rade ende bi hem wrochte
Meer dan bi andre, misscien hi dochte
Dat hi te min waer gheacht.
Hierom piint hi dach ende nacht,
Hoe hi die heren verwerren moghe
Onderlinghe, ende hi hoghe
Daer bi moghe verheven sijn.
Het nemet gaerne quaden fijn
Ende en mach niet langhe dueren,
Als die here bi aventuren
Hem bepenst ende dat verstaet
Dat die ghene quaden raet
Hevet ghejaghet ende toeghebrocht,
So wandelt gerne der heren ghedocht, B. dat heren.
Ende moet den ghenen dan verdriven;
Sone mach hi dan niet bliven
Onbescouden after die oghen, B. achter sijn ogen.
Ende seggen wie soude dit ghedogen?
Wie dienen ende hebben ghedient
Ende soude wesen tsheren vrient
Beide met live ende met goede?
Die nochtan met allen moede

---

vs. 3. In den tekst staat: *dat clene* lees *cleve*, d. i. dat het bestendig zoo bleef. Zie Oudem. op *cleven*. *cleve* staat voor *clave*: *kleven* toch heeft *klaf* in d. verl. t.

vs. 14. In B. overgeslagen.

vs. 26. In den tekst staat: *sonden*.

Meer sijns selfs oordeel jaghet
Dan sijns heren, wies soes claghet.
Hets menich hi soude lachteren zeer, B. Het.
Waert also dat sijn heer
Woude doen rechte scoude
Ende met hem nemen die hi soude
Met allen rechte tsinen hove.
Dat mochte hi doen met groten love:
Want hi ontsiet der zelver zede, B. die selve.
Dat men die sine ende hem oec mede
Mochte achter rugghe steken,
Die bi el ne ghenen treken
Te hove sijn verheven soe.
Dies nes te prisen niet een stro
Dat eenich man op enighe stont B. eenich stont.
Eenen anderen siet in den mont
Ende niet siet in sijns selfs stroet.
Hi lachtert dat een ander broet,
Ende te hove tenen male
Woudi hi mochte merken wale
Dat die sine alle daghe
Comen eten, wie soet claghe.
Hets zulc, mochte hi verdriven
Alle dandre, hen soude niet bliven, B. dandre hem.
Mochte hi die sine bringen int hof. B. Mocht.
Hier mede so sta ics of.

---

vs. 30. *wies*, lees: *wie*.
vs. 37. *hi*, d. i. de eigenbelangzoeker vreest.
vs. 39. *achter rugghe steken*, wegjagen.
vs. 45. In den tekst staat: *stoet*.
vs. 47. *een ander .... broet*, hier schijnt *eet* uitgevallen.

Doe de grave hadde ontfaen
Ridders name, doe kerde hi zaen
Tsinen lande, als hi eerst mochte,
Ende leider an al sijn ghedochte,
Hoe hi sijn lant mochte bedwinghen
Ende sine liede te paise bringhen.
Dit gheduerde ene stonde,
Also als ic ghemerken conde,
So verdreef hi uten lande
Siere moyen ende dede haer scande
Ende haer kinder altemale.
De dat riet, en dede niet wale.
Doe ghevielt, dat hi tornierde
Ende wapenspel hantierde

Dits waer, ic bins ghewes,
Hi trecs an hem dies sculdich es
Ende pine hem om dandre daet
Ende come des op: dats mijn raet.
Men weet een deel, wie si sijn.
Nu keer ic weder ter redene mijn,
Daer ic die tale of had begonnen.
God moet mi sijnre hulpen onnen,
Dat men niet an mi moet wreken
Mijn dichten ende mijn naspreken.
Nu keer ic weder daer ict liet
Aldus verre wast gesciet.

B. andr

B. hadd

B. keer

vs. 293. C. en B. Dat die. 294. C. en B. keerdi. 2
B. Tinen. 297. C. en B. hi tlant. 298. C. en B. sijn liede
300. B. Als so als ict. 303. B. kindre. 304. B. Hie
306. C. en B. Ende tornoy ende spel. C. hantierde. B. h
teerde (: tornierde).

---

vs. 55. In den tekst staat: *Dits waer is.*

Ene wile, als hem dochte
Dat hi zeker wandelen mochte.
Daerna eist also ghesciet,
Dat bisscop Jan en conde niet
Van Assouwen sijn lant bedwinghen,
Hi ne hebbe tote sinen dinghen
Grave Florence tenen gheselle:
Want haer Ghisebrecht van Amstelle
Hadde beseten Vredelant.
Herman van Woerden hadde in de hant
Tghoede huys te Montforde.
Haerre (ne) gheen quam te worde,
Dat si den bisscop iet ontsaghen,
De dat mannen ende maghen
Claghede ende bat oec mede
Overal in elke stede,
Sodat hi bat den edelen grave,
Dat hi hier toe helpe gave,
Diet oec dede ende trac te hant
Met herecrachte voer Vredelant.
Doe hire een stic hadde gheleghen,
Dede hi alse heren pleghen:
Hi voer wech ende liet aldaer

Vs. 308. B. wanderen. 310. B. bisscop en. 312. B. hadde tot. 313. C. Den grave. B. Die grave. 316. C. en B. had (hat) in hant. 318. C. Hare gheen ne quam te woerde (: montfoorde). B. Hare ne gheen ne quam te woerde (: montfoerde). 324. C. en B. hier (hiere) toe hulpe. 327. C. en B. een wijl (wile) had. 328. C. deed.

---

vs. 311. *van Assouwen*, d. i. van Nassau.

vs. 318. In den tekst staat: *Haerre gheen quam te worde. Geen kunner kwam te woorde*, d. i. tot vertrouwelijke onderhandeling ten blijke dat zij den bisschop eenigermate vreesden.

Een deel liede, de dernaer
Vredelant belaghen doe.
De heer van Aemstelle zette toe
Ende gaderde wat hi gaderen mochte:
Thuys tontsettene was sijn ghedochte,
Ende quam te Loenen op enen dach.
Doe sgraven volc dat versach,
Bespraken si hem ende berieden,
Dat si een deel van haren lieden
Lieten ligghen voer deen casteel
Ende voeren voert met volc een deel;
Dander hadden volcs so vele,
Dat onghelike sceen te sulken spele.
Doe si haer lieden hadden ghescaert,
Ghinghen si voert onvervaert,
Die selve lieden, de der waren,
Ende doorvochten dandre scaren.
Daer wort heer Ghisebrecht ghevaen;
Dander worden also ondaen
Ende ghesconfiert altemale.
Wat holpe hierof langhe tale?

vs. 330. B. lieden. 332. B. sette hem toe. 333. C. en B. gaderde dat hi. 334. C. en B. tontsetten was (want) sijn. 336. C. en B. tsgraven. 339. B. legghen. C. en B. vor den. 340. C. en B. voeren over met volx een. 341. B. volcx. 346. C. en B. ghene scaren. 347. C. haer ghisebr. B. wart. 348. C. Dander waren alṣo ondaen. B. Die ander waren so ontdaen. 350. B. hulpe. C. en B. hierof.

---

vs. 340. De lezing *voeren over* verdient aanbeveling, als men verstaat *over de Vecht*, die tusschen 't kasteel Vredeland en Loenen stroomt. Zie Huydec. t. dezer pl.

vs. 346. *doorvochten*, zoo veel als *afstrijden*.

vs. 350. In den tekst staat: *hierop*.

Men brocht heer Ghisebrecht vort.
Als her Arnout dit verhort,
Sprac hi mitten broeder te hant
Ende gaf op Vredenlant,
Behouden lijf ende lede.
Men ontfinghen daer ter stede
Ende voeretse in Zeelant doe.
De grave Florens zette toe
Ende belach te hant Montfort,
Ende bleef ligghende rechtevort
Den zomer ende den winter dure,
Ende waerp hem in te menegher ure
Meneghen swaren blidesteen,
Alst den ghenen wael sceen,
De binnen der borch waren beseten.
Inttende most sijn, als ghi sult weten,
Dat si in hant moesten gaen.
Die grave ne woudse niet ontfaen,
Hine mochter mede sinen wille
Doen, beide lude ende stille.
Het verghinc alst wesen zoude:
Hi deder mede aldat hi woude.

vs. 351. B. brochte heren. 354. C. en B. Ende boet op te gheven vredelant. 355. B. Behoude. 356. C. en B. ontfincken. 357. C. en B. Ende men voerdse. 358. B. settede. 359. C. belacht thant. B. montfoerde (: voerde). 361. B. doer (: ure). 362. C. en B. warp. 363. C. en B. bliden steen. 364. C. en B. wel sceen. 365. C. binder burch. 366. C. en B. Ten lesten most wesen. 367. C. en B. mosten. 369. C. mochte mede doen sinen wille. B. moster mede doen sine wille. 370. C. en B. Openbaer lude.

---

vs. 362. *waerp hem in*, d. i. wierp hun in Montfoort.

Dat huys dede hi doe besetten
Tsinen wille ende sonder letten.
Herman bleef uten lande,
Dander ghevaen, al wast hem scande,
Menighen dach ende menighe wile.
Daerna ghevielt al sonder ghile,
Dat si versoenden teghen den grave
Ende setten borghen van groter have,
Dat si nemmermeer so coene
Waren teghen den grave te doene,
Ende wie derteghen iet mesdede,
Verboorde lijf ende lede
Ende al sijn goet ende leen.
Ende der borghen ware negheen
Hi ne soude verboren al sijn goet,
Waer dat haer enich misdoet,
Ende niet daerjeghens segghen souden.
Dat seder qualike was ghehouden.
Nu sette de grave sijn ghedochte
Die Vriesen te dwinghen, of hi mochte;
Ende vergaderde al sijn heer,
Hollant, Zeelant, mit groter weer,

vs. 373. C. en B. dedi doe. 374. C. en B. wille al sonder (zonder). 376. C. en B. Dandre ghevaen al had (hadden) sijs. 377. B. menigen wile. 380. B. sette. 381. B. coen (: doen). 383. C. misdede. 384. B. ende oec lede. 385. B. ende oec leen. 386. C. en B. der borghe en (ne) waer. 388. C. Est dat hare. B. Ist dat hore. 390. C. sider. C. en B. qualic. 391. C. grave ghedochte. 394. C. ghere (: here). B. groter gheer.

---

vs. 388, 389. d. i. Indien het was, dat een van hen tegen 't verdrag handelde, en zij daartegen (de een tegen 't bedrijf van den ander) niet opkomen zouden.

Ende voer in Vreeslant sonder misse
Ende logierde te Widenisse
Met menighen man coene ende stout,
Ende wan enen wijch te Scellinchoute,
Ende wort te rade, alst wesen zoude,
Dat hi voer voert tHoechoutwoude,
Ende vacht daer op de selve tijt
Enen bitterliken strijt,
So dat de heren van Zeelant
Selve vochten metter hant,
Dat mens hem groot ere sprac.
Oec weet ic wel, dats niet ghebrac
Dattie van Hollant vochten so,
Dats de grave was wel vro,
Ente Vriesen begonsten wiken.
Daer mochte men sien banieren striken,
Deene te prighe tjeghen dander.
Ic wane dat nie Alexander
Noch Priamus vochten so.
Die Vriesen mosten verliesen doe,
Ende ghinghen vlien, de mochten lopen;
Dander mostent daer becopen.

vs. 395. C. en B. missen (: widenissen). 398. C. en B. **Ende** vacht eenen wijch (wich). 399. B. wart. 400. C. **Dat hi** doe voer tot h. B. Dat hi doe tot hoechout woude. 405. C. en B. grote. 406. B. niet ne brac. 409. C. en B. **Soe** (So) dat die Vriesen. 410. C. en B. mochtmen. 411. C. en B. Deen te. 412. C. en B. Ic weet wel dat noyt. 414. B. mostent. 416. B. Dandre.

---

vs. 410. ***striken***, oprukken.

Daer bleven doot op den velde
xii hondert, de men telde;
Ende dander sonder ommesien
Ghinghen dapperlike vlien.
De in den wich niet en waren,
Volgheden hem al sonder sparen,
Ende sloegher meneghen ter doot,
Onghetellet in der noot.
Hoechoutwoude wort al verbrant
Ende beroeft ende ghescant
Van menighen goede ende ware.
De coninc hadde xxvii jare
Begraven gheweest te Hoechoutwoude:
Dat ne wiste jonc noch oude,
Dan si viere ende niet mere,
Waer begraven was de here.

In plaats der verzen 417—478 hebben C. en B. de volgende:

Men sloecher vele op die stede;
Oec wart daer ghevangen mede
Een out Vriese, ende wart ghegeven
Op die sake daer sijn leven,
Dat hi wijsde des coninx graf. B. Dat wijsde.
Die grave ne wonder niet sceden af, B. niet sceiden.
Eer hi den vader dede ontgraven:
Dat hi prijsde vor vele haven. B. prisede.
Tghebeente dedi nemen saen
Scone wasschen ende dwaen,
Ende deet voeren haestelike
In eene scrine suverlike B. scrinene.
Te scepe, als hi eerst mochte,
Ende dede maken, als hi dochte.

---

vs. 427. *ware*, d. i. voorwerp van koophandel.

Daerof was bleven dene doot,
Dandre dre dor lives noot
Waren ghelopen inde kerke:
Anders ne waren pape noch clerke.
Die twe sloeghen de boeven doot;
De derde bat ghenaden groot
Ende riep: edel gravekijn
Laet mi behouden tleven mijn:
Ic salt doen, du moghest prisen,
Den coninc, dinen vader, wisen.
Van deen woerde wart hi verblijt
Ende gaf hem op sijn lijf tier tijt.
Doe sprac de Vrese te hem waert:
In dit huys, achter den haert,
So suldi den coninc vinden.
Dat wil ic mi in verbinden
Ende mijn lijf setten te pande.
Doe namen si spaden in de hande
Ende dolven twee mans langhe diep.
Die onder stont, opwaert hi riep:
Hier ligghen grote balken onder.
Die Vriese sprac: dan es gheen wonder:
Heft se op, al wort u te pine:
Daer leit de coninc in een scrine.
Teerste dat si ter scrine quamen
Ende tghebeente daer vernamen,
Spraken si: grave, edel here,
Nu sijt blide vorwaert mere,
Wi hebben uwen vader vonden.
Die grave sprac in corten stonden:
Des moete God ghelovet zijn.
Thoeft nam hi in de handen sijn,
Ende dancte Gode ende onser Vrouwen:
Dat ic so vele dus mach scouwen
Van den vader, de mi ghewan.

Tghebeente van den hoghen man
Dede men nemen harde zaen,
Scone wasschen ende dwaen,
Ende deet voeren haestelike
In enen scrine suverlike
Te Middelborch in de abdie.
Noit en was grave, ghelovets mie,
De in Vreeslant je ghedede
So uitnemende behaghelhede.
De grave dede maken enen casteel
Te Widenisse, daer hi gheheel
Tlant van Vrieslant mede dwinghen soude,
Ende spisen ende mannen also houde,
Dat men thuys wel houden mochte
Jeghen der Vresen fel ghedochte,
Waers te doene, met groter eren.
Dit gheviel int jaer ons heren
lxxxii en xii hondert,

vs. 478. C. en B. Te widenisse eenen casteel
Daer hi dat lant al gheheel.
479. C. en B. Van vrieslant. Na vs. 479 hebben C. en B. de regels: Hi deet maken alse houde
Ende also scier alsmen mochte.
480. C. en B. Ende spijsdet ende mannet als hem dochte. 481. C. en B. Dat men thuus. C. wel houden zoude. 482. C. Jeghens jonghen ende oude. B. Jegens alle dat hem dochte. 483. B. doen.

---

vs. 476. *behaghelhede*, d. i. dappere daden.

vs. 480. *spisen ende mannen*. De infinitief hangt af van *dede* in vers 477: of men moet aan de lezing van C. en B. de voorkeur geven.

vs. 481. In den tekst staat: *huys*.

vs. 482. In den tekst staat: *de Vresen*.

In deen somer, wien soos wondert,
Dat hi sinen vader wan
Ende versloech oec menighen man.
Al was der Vriesen vele versleghen,
Nochtan pijnden si in allen weghen
Ende pogheden met alre cracht,
Die wile tote op de gracht,
Dat huys te velne, of si moghen.
Men scoot met ermborsten ende met bogen
Meneghen man vor thuys te doot.
Nochtan daden si menighen stoot
Voor thuus, maer het ne halp twint.
Doe ghevielt also zint,
Dat op de zestiende kalende
Van Loumaent God doe sende
Ene vloet also groot,
Daer vele volx in bleef dcot.
Te hant darna sinte Aechten daghe
Sende God tote ere plaghe
Echter ene grote vloet.
Dese twee waren, als ic verstoet,
In enen winter int jaer ons heren,
Als ons de scrifturen leren,

vs. 486. C. en B. In den winter wie (wies) soes. 489. C. veel verslegen. 490. C. en B. si alle weghen. 491. C. en B. met hare cracht. 492. C. en B. Dicke tote op (tot up). 493. C. en B. vellen had si. 495. C. en B. huys doet (: stoot). 496. C. en B. deden. 498. C. ghevelt. B. gheviel. 501. B. ghrot. 502. C. en B. Dar menich mensch (mensche) om bleef (blef) doet (dot). 506. C. en B. Dese waren beide als ict. 508 vóór 507 in C. en B.

---

vs. 492. *tote op de gracht*, de Friezen kwamen tot aan den kant der gracht.

xii hondert ende seven ende dachtich.
Dese twe vloede waren so crachtich,
Dat si ghinghen over al tlant,
Dat leghet an des sewes cant,
Beide oester ende wester Vresen;
Ende Hollant moste oec verliesen:
Suuthollant verdranc oec mede,
Ende ic ne weet ghene stede
Bider zee, en ghinc al onder.
Tfolc verdranc, dat meer dan wonder
Te segghene es; des bleef so vele,
Dat het ghinc al uten spele.
Al Zeelant verdranc sekerlike,
Sonder Walchren ende Wolfaertsdike.
Anders hordic noit lant noemen.
Nu sijn de Vresen so verre comen,
Dat si mosten an haren danc
Singhen enen niwen sanc,
Dat si met herten niet en gheren.

vs. 509. C. tachtich. B. ende tatich (: machtig). 510. C. en B. Si waren soe groot (ghrot) ende so machtich. 511. C. en B. overginghen al et. 513. C. en B. vriesen. 514. B. hollaent — voerliesen. 515. B. vordranc also mede. 516. B. wet. 518. C. dats. B. voerdranc dats. 519. C. en B. Ten segghen. B. is dat blef. 521. B. vordranc. 522. B. Soender. 523. C. en B. nomen. Na vers 523 volgt in C. en B.:

In wat lande ic bin comen
Dat staende bleef bi der zee — B. stande blef.
Sonder Vlander wat sels mee
Ende die lande die ghi hoert nomen. — B. landen.

527. C. en B. Dat si — niet begheren.

---

vs. 527. In den tekst staat: *De si gheren*, begeeren.

Si moesten hulden ende zweren
Den grave, ende onderdanich wesen.
Hoe dat si vort swoeren in desen,
Si brakent te haren lachter groot,
Daer menich man om bleef doot,
Als ghi noch hierna sult horen.
Maer hier gaet ene tale voren
Van andren dinghen; dat ghesciede
Inden lande onder de liede.
Den grave dochte goet doe wesen,
Dat hi maken dede na desen
Te Medemelc een casteel,
Daer hi mede al gheheel
Al Westvrieslant sider dwanc,
Ende gaderde heer eer iet lanc,
Ende voer ligghen op Melorde,
Dat was, als ic segghen horde,
Dat hi de felle Vriesen ontsach;
Ende lagher also menighen dach
Dat de borch was volmaect
Ende vast ende wel gheraect
Ende scone ende starke.
Oec dede hi maken scone ghewarke

vs. 530. C. en B. si swoeren doe in. 531. C. en B. brakent (braken) tot. 532. C. en B. Dar bleef (blef) m. m. om. 533. C. en B. ghi hierna (hir nae). 534. C. een andre tale. B. Mer hir ghat en ander. 535. C en B. wat gesciede. 536. C. en B. die liede. 537. C. en B. goet oec (oc) wesen. 539. B. medemelijc nenen. 549. B. Dar. 542. C. en B. Hi gaderde heer eer (er). 543. C. meloerde (: hoerde). B. leggen. 545. C. en B. die lose (loese) vriesen. 546. C. Ende derdi. B. Ende dat so. 547. B. waes voelmact (: gheract). 549. C. en B. Ende seer schone (schon) ende starc (: warc). 550. B. Oc.

Bi Vronen op de harde gheest;
De Nuweborch, daer doe was meest
Der Vresen macht op dat ende.
Hi dede oec maken daer ghehende
Enen dijc met haesten groot,
Dat men mochte in alrennoot
Vander borch gaen haerentare
Van Vronen al tote Alkemare.
Oec dede hi maken altehant
Een huys op des dikes lant,
Dat den dijc bescermen zoude,
Waert dat men insteken woude:
Middelborch so heet men dat.
Tornenborch stont ter stat,
Daert nu staet, langhe te voren.
Dat was ghedaen, als wijt horen,
Omdat men gheen van desen borghen
Beligghen mochte sonder zorghen,
Om te winnen tenigher tijt:
Want sine staen niet so wijt,
Men sciet wel te tween dele

vs. 551. B. up die herde ghest (: mest). 552. C. en B. Die nyewedorp hiet doe (die) was. 554. B. oc maken dar. 555. B. hasten. 556. C. alre. B. Dar m. m. in aller. 557. B. gan. 560. C. en B. dijcs kant. 563. C. en B. hiet. 564. C. dat stontter. B. Tornenboerch dat stoet der stat. 565. B. te voeren (: hoeren). 566. C. en B. Dat was als. 567. B. ghen. 571. C. en B. Men scote wel te tween (twen) delen.

---

vs. 553. *op dat ende*, aan dien kant.

vs. 554. *ghehende*, dicht bij.

vs. 571. In den tekst staat: *Met sciet wel te dween dele. Te tween dele*, d. i. in tweeën, met twee boogschoten.

Grote scichte ende quarele.
Ic ne weet, hoe ict versta,
Weder voren ofte na
Thuus te Medebleec was ghemaket;
Ben ic daerin iet ontraket,
Dat nes niet sere misdaen.
Ic weet wel, dat si noch daer staen:
Mi ne roec, wilc achter was of voren.
Hi hadde begonnen ten Nuwendoren
Sider daerna ene veste,
De nu wel naer is de beste,
De in al den lande staet.
Sint droech soe der Vriesen raet,
Dat si de veste al tebraken.
Ic salt hier na noch wel gheraken
U te segghene, wat ghesciede.
Nu verstaet wat ic bediede:
Dese huse beset hi wale
Ende pijnde hem voert telken male,
Hoe hi sijn volc mochte berechten.
Hi ne woude heren nochte knechten
Boven hem niet laten here

vs. 572. C. en B. scichte grote quarele. 573. B. wet. 575. C. ghemaect (: ontraect). B. gemact (: ontract). 576. B. Bin. 577. B. mysdan (: stan). 578. C. en B. Ende ic weet. 579. C. en B. roeke welc after of voern. 580. C. Hi had begonnen te nyewendoren. B. den niewen toern. 582. B. weelnar. 586. C. en B. hier (hir) na wel. 587. C. en B. segghen hoet. 588. B. ic u bedide. 589. C. en B. besette. 592. B. no.

---

vs. 576. *ontraket*, min juist onderricht.

vs. 585. *tebraken*, verbraken, afbraken. Zie Inleid. bl. XXXIII.

Binnen sinen lande; des had hi ere.
Doe de Vresen hadden verloren,
Als ic u seide hier te voren,
Den zeghe, ende hise hadde ontfaen,
Ende het ten besten was vergaen,
Also als ic te voren seide,
Dat hi sijn herte daer an leide,
Hoe hi berechte sine liede,
Dat rike ende dat arm ghediede,
Ende hoe hi dat volbringhen mochte.
Den heren van Zeelant doe dochte,
Bede den ouden ende den jonghen,
Dat si te sere waren bedwonghen,
Ende pensder jeghen enen raet.
Haer ghepense also voortgaet,
Dat si theerscap welna ghemene
Van Hollant groot ende clene
Hadden brocht van haren strike,
Ende voeren toe behendelike,
Ende zoenden onder hem dat veten,

vs. 594. C. en B. hi ere. 597. C. had. 598. C. en B. Ende ten. B. vorgan. 600. C. en B. dat hi sinnen daer (dar). 602. C. en B. rike ende arme. 604. C. en B. doe dat dochte. 605. B. den ouden ende jonghen. 606. B. toe sere. 607. C. en B. peynsder jeghens. 608. C. en B. ghepens (ghepeins). 609. B. therscap. 610. B. ghroot. 611. C. en B. ghebrocht an hare stricke (: behendichlicke). 613. C. en B. die veten.

---

vs. 594. In den tekst staat: *hi here.*

vs. 608. *haer ghepens also voortgaet*, hun raadslag breidde zich zoo zeer uit.

vs. 611. In den tekst staat: *hare. Van haren strike; strike* is datief van *strijk*, en dit is stamvorm van 't werkw. *strijken.* Dus is *strijk*, gang in eene bepaalde richting.

Dat men se vreende mochte heten,
De van Barsele ende van Renisse.
Dat was den grave ene zwaernisse;
Maer de ghemeente entie steden
Hildene doe in mogentheden.
Als si dit aldus hadden ghedaen,
Sochten si hulpe herde saen
An den grave haren Gyen
Van Vlaendren, dus horic lien.
Hi ne hadde niet ghesijn so coene,
Sulke dinc bestaen te doene,
Hadde hem Zeelant gheweest teghen.
Mi wondert, dat des heren pleghen,
Dat si also sere doven,
Dat si denghenen dorren gheloven,
De sinen rechten here ofgaet:
Want hi mach wel der zelver daet
Hem vermoeden, doet hi iet
Jegen dengenen, alst ghesciet.

vs. 614. C. en B. vrienden. C. mochten. 615. C. en B. rinisse. 616. B. en swaernisse. 617. B. Mar die ghemente. 618. C. en B. Hilden. 619. C. Als si dit hadden. B. Als dit hadden ghedan (: san). 621. C. en B. heren Ghyen. 622. C. en B. Vlanderen hoerdic (hordic). 623. C. en B. niet sijn (sin) soe. 624. B. Sulc dijnc bestan te done. 625. B. ghewest jegen. 626. C. en B. des die heren. 629. C. en B. sinen here ave gaet (ghat). 630. C. en B. Jane (Jaen) mach hi derselver. 632. C. en B. Jeghen hem ende hi niet. En dan volgen in C. en B. de volgende verzen:

Al haren wille can gheraken:
Hi moet bi den selven saken
Sijn bedwonghen of verdreven; B. vordreven.
Want sine manne ende sine neven
Ne sijn si niet: want si begheren B. sin.

Selve te sijn die meeste heren. B. sin de meste.
Waerom soudsi anders soeken B. war-souden si-suken.
Andere hulpe ende des roeken
Jeghens haren rechten heren.
Si sijn ghewarren in elken kere,
Als die wederhaen op die kerken. B. han up der.
Dit wil ic dat elc merke B. Dijt.
Dat hi (bet) bedwinghen sal
Alle lieden, groot ende smal, B. luden.
Edele onedele al te gader,
In den lande, dat hem sijn vader
Ane ervede, dan hi sal connen B. An eervede.
In den lande, dat hi ghewonnen
Mit crafte ende mit onrechte heeft: B. heft.
Want het ne is man die leeft,
Die minnen mach al sulken here
Mit trouwer herten, als hi dede ere B. trower eer.
Sinen here daer te voren: B. dar.
Wat hi sweert hets al verloren B. swert et is.
Siet hijs wech ende heft hijs scade,
Hi sel scier worden te rade
Ende keren weder daen hi quam, — B. danen.
Al souts dander worden gram, —
Mocht hi versoenen in enighe saken, B. enigen.
Mijt sijnre vrienscepen genaken
Ende dienen hem bet dan te voren, B. bat.
Onder wien hi is gheboren.
Dit dinct mi dat nature leert, B. dunct.

---

vs. 10. *si sijn ghewarren in elken kere*, d. i. telkens, iederen keer, zijn zij van de vorige richting afgeweken: *ghewarren*, vgl. het Hoogd. *verworren*, en ons *verward*, d. i. in eene verkeerde richting geraakt.

Nu keric weder ten beghinne.
Grave Florens, de grote minne
Hadde gheleit an sine liede,
Dat hi dor have noch dor miede,
Noch dor bedwanc woude laten
Dat hi den armen ende den maten
Aldus woude laten verduwen,
Pensde: men mach mi verspuwen,
Late ic de heren aldus risen,
De mi begheren in alre wisen
Te verdrivene ute minen lande.
In can ghedoghen niet de scande.
Dus pensde hi ende wrochter na
Ende sende recht, als ic versta,
In Middelborch sine vrouwe,
De hem goet was ende ghetrouwe,
Ende diene minde vor alle manne,
Ende zinen zone, den jonghen Janne,
De poort te hoedène, als wijt weten.
De daer binnen was beseten

Al sijn die heren aldus verkeert
Dat si wanen sijn ghemijnt — In den tekst: waren.
Van lieden, die sijn ombekint. — B. luden.
Die dient dor danc ende niet dor minne, — B. mijnne.
Die vrienscep is herde dinne. — B. dijnne.

vs. 636. C. en B. no. 637. B. Noe — wolde. 639. B. vorduwen. 640. C. pensde men. B. Pensde men — bespuwen. 643. C. en B. verdriven ut. 644. C. en B. En can. 648. B. ghoet w. e. getrowe. 649. C. en B. minde boven. 651. C. en B. te houden. 652. C. en B. Die daer (dar) binnen waren.

---

vs. 640. In den tekst staat: *Pensde hi.*
vs. 642. In den tekst staat: *nu.*

Van dien van Vlaendren rechte doe
Ende van Zeelant mede toe.
Niemen derf hem des beroemen,
Dat hi te helpen wilde comen
Den grave Florens op de tijt.
Tmeeste deel dat droech hem nijt
Van den heren van den lande.
Si ne ontsaghen niet de scande,
Als si somen sider daden,
Doe si bet worden beraden,
Als ghi noch hier na sult horen.
Maer hier moet eer gaen voren
Een deel van dat daer ghesciede.
Et laghen doe sovele liede
Vor Middelborch op sulke stont,
Als den luden wel was cont,
Dat hem de porters som ontsaghen
Ende duchten van meerre plaghen.
Doch so setten si hem ter were,
Al hadden de Vlaminghe ghere
De porte te winnen, si ne conden.
De Mortier was te dien stonden

vs. 653. B. Van die. 655. C. en B. Darf. B. beromen. 656. C. te helpe woude coemen. B. toe helpen woude. 657. C. optie tijt. B. optier tijt. 658. C. en B. Dat meeste (meste) deel droech. 660. C. niet der. B. Sien o. n. der. 661. C. some. B. Alsi somer. 662. C. en B. bet. 665. B. van dat ghesciede. 666. C. Het. B. Het — soe vel. 668. C. en B. Als mi sint is worden. 670. C. duchten meerre. B. Ende doechten merre. 672. C. en B. Vlaminghen. 673. B. sine.

---

vs. 662. In den tekst staat: *best.*

vs. 673. In den tekst staat: *sinen.*

vs. 674. *Mortier*, een sterk kasteel.

Ghemannet ende ghespiset wel:
Al waren de Vlaminghe fel,
Bi den Zeelanders quamt al toe.
De grave Florens pijnde hem doe,
Hoe hi de poorte mocht ontsetten,
Ende ontboot sonder letten,
Ende bat oec al dat hi mochte,
Sodat hi den lesten brochte
Tote Sierixe een scoen here,
Wel ghesceept, ende hadde gheer
Te vaerne te Walchren waert.
Recht als hi quam op de vaert,
Quam de hertoghe van Brabant
Jeghen hem altehant,
Ende brochte hem sulke mare,
Dat also besproken ware,
Dat hi zoude varen tsinen swere;
Oec belovede hem de here
Van Brabant, de hertoghe Jan,
Bi al dat mochte gheloven man,
Dat hine soude gheleiden daer
Ende weder thuys al sonder vaer.
Hierbi souden rumen te hant
De van Vlaendren Walchrenlant,

vs 675. C. en B. Ghespiset ende ghemannet. 676. C. en B. Vlaminghen. 677. B. quaemt. 679. C. en B. mochte. 680. C. en B. ontboet. 681. C. en B. bat al. 682. C. hi ten lesten. B. hi hem lesten. 683. C. en B. een (en) groot here (: gere). 684. B. ghescept. 685. C. en B. varen te W. B. wart (: vart). 690. B. ghesproken. 692. B. Oc. 693. C. en B. brabant hertoghe. 694. C. en B. beloven een man. 695. C. en B. gheleiden soude aldaer (: vaer). B. aldar.

---

vs. 677. Bepaaldelijk de Zeeuwen verzetten zich krachtig.

Dat men den pays maken soude
Jeghen den grave. Also houde
Gaf hi oerlof sinen lieden,
De droeflijc van hem scieden.
Also recht metter vaert
Voer hi tote Biervliet waert,
Ende ghinghen doe rechte voert
Tote si quamen in de poert.
Alse heer Ghye dat vernam,
Dat sijn zwagher daer quam,
Dede hine sonder merren iet
Vanghen. Des had hĩ verdriet
Ende seyde: ai mi! ic ben verraden.
Heer hertoghe, ic hadde deser daden
Niet belovet tot u waert.
Ic wilde, ic waer op de vaert,
Daer ghi mi vont met minen luden,
Ende ic op den dach van huden
Nemen moste mijn avonture,
Al soudet mi worden te sure.

vs. 700. C. en B. Die grave ghelovets (gheloves) ende also. 701. C. en B. orlof. 702. C. droevelic. B. drovelijc. 704. C. en B. hi wech to b. B. wart (: vart). 707. C. en B. Als mijn heer. 709. B. Dede hi sonder. 710. B. hadde hi verdijnt. 711. C. mi ic bin. B. mi bin. 712. B. icne. 713. C. en B. Niet vermoet (vormoet) tuwaert (tuwart : vart). 717. C. en B. daventure (davonture). 718. C. en B. sont nu werden. Tusschen vs. 718 en 719 hebben C. en B. de volg. verzen:

Al ware der Vlaminghen noch so vele,
Si ne verteldent nemmer te spele; B. nimmer toe spele.
Dat si quamen in minen lande:
Hertoghe dits groote schande. B. dijt is.

---

vs. 705. *ghinghen*, te weten graaf Floris, en hertog Jan van Brabant.

Es dit gheleide dat ghi mi doet?
God gheve, dat ics untgangen moet.
Is sals mi wachten, ben ic wijs.
De hertoghe sprac: ghelovedijs,
Dat ic u soude hebben ghelogen?
Ic ben also wel bedroghen
Hierin, heer grave, alse ghi sijt.
Ic en waende niet teser tijt
Noch opte tijt, dat ict u seide
Ende ict u te voren leide,
Dat men mit ons dus soude varen.
Heer Ghye de sprac sonder sparen:
Het is nu also vergaen,
Dat ghi hier bliven moet ghevaen,
Wien dat lief si ofte leet.
Ic segghe u, dat ic wel weet,
Dat den hertoghe was wee te moede:
Want hi deet alsonder hoede
Ende sonder valsch, dat wetic wale.
Wat holpe hierof langhe tale?
Hi most ghedoghen ende sweech stille;
Maer hi pensede zinen wille:
Dan mochtemen hem verbieden niet.
Als de hertoghe dit versiet,

vs. 719. C. en B. Ende dit (dijt). 720. C. ics ontgangen moet. 722. In B. overgeslagen. 726. B. wande. 727. C. op die tijt doe. B. iu seide. 728. B. iw te. 729. B. uns. 731. B. verghan. 732. Deze regel in B. tweemaal. 733. C. en B. of leet. 734. C. ic seg u. B. iu. 736. B. dedet. 738. B. hoelpe. 739. B. ghedoeghen. 740. C. en B. peynsde (peinsde). 742. C. en B. dat versiet.

---

vs. 720. In den tekst staat: *God gheve, dat ics u danken moet,*
vs. 722. In den tekst staat: *spac,*

Was hem herde wee te moede.
Te makene pijnde hijt te goede
Ende (maecte) vorworde hieraf,
Sodat grave Florens borghe gaf,
De vorworde wel te houden,
Sodat hijs bleve onbescouden.
De hertoghe warp hem in de zorghe
Ende wort grave Florens borghe,
Dat menne zoude varen laten.
De grave pensede om ziere baten,
Doe hi te lande was comen,
Ende seide: al mocht mi vele vromen,
Hertoghe, ghi moet u selven quiten,
Al soude ment mi hierna verwiten:
Want ghi mi selve brocht int stric.
Daer omme ghelovic u, dat ic
Lettel daer omme zorghen zal:
Anders gheve mi God gheval!

vs. 744. C. en B. maken. 745. C. Ende maecte voerwaerde alhier af. B. Ende makede voerwarde alhier of (: gaf). 746. C. en B. die grave (ghrave) borghen. 747. C. vorwaerde. B. vorwarden. 748. C. dat hi bleve. B. dattet bleve. 750. C. tsgraven. B. wart selve es graven. 751. C. en B. men soude. 752. C. en B. peynsde (peinsde) om sine. 753. B. Hoe hi. 754. C. en B. mi vromen. 755. C. Her hartoghe. B. mot iu selven. 756. C. en B. mi ewelic verwiten (: quiten). B. verwijten. 757. B. mi selven. 758. C. en B. ghelove ic dat ic. 760. C. en B. God goet (gut) gheval.

---

vs. 744, 745. Hij beijverde zich het goed te maken, en ontwierp een contract daartoe.

vs. 751. *menne*, men hem, te weten graaf Floris.

vs. 754. Al mocht ik ook zeer veel voorspoed hebben, ik zal mij toch van 'tgeen waartoe ik mij verbonden heb, niet kwijten.

Wat holpe ghemaect lange worde?
En cant van ende toten oerde
Altegader vertellen niet;
Maer het es also ghesciet,
Dat her Wolfaert bleef verdreven
Ende sine broeders hem beneven;
Maer her Jan van Renisse
Maecte sinen pays ghewisse.
Her Florens van Barsele keerder hem niet an
Den neve, daer hi doe an wan
Ende was metten grave wale.
Wat soude hierof langher tale?
Alle de heren van den lande
Ontsaghen hem doe der scande,
Ende maecten pays teghen den grave
Diet algader doe liet ave.
De grave hadde gherne ghesien,
Hadde hem dat moghen ghescien,
Dat hi met rusten hadde ghewesen.
Hi hadde ghemaect binnen desen
Een covent ende vorwaerde
Metten coninc Edewaerde
Van Enghelant van huwelike,

vs. 762. C. en B. u (iu) van ende toerde (torde). 763. B. Alghader. 765. C. Daer haer Volfaert. 766. C. en B. sijn broeder. 768. C. en B. Maecte (macte) s. p. des sijt ghew. 769. B. kerdeir hem. 770. C. en B. neve daer (dar) hi doe ane. 771. B. mit den graven. 772. C. lange. B. af langhe. 776. C. en B. altegader (alteghaeder). C. doet liet. 778. B. gheschijn (: ghesien). 780. C. en B. Hi maket binnen.

---

vs. 768. In den tekst staat: *maecten.*

vs. 770. In den tekst staat: *dat hi.* De zin is: Floris van Borselen had er voordeel bij, dat zijn neef Wolfert verbannen werd.

Dat haer gheen daerof beswike,
Van sgraven dochter van sconinx zone.
Sciere daerna sterf de gone,
Doe hi de joncvrouwe hadde ghenomen.
Echt wast also verre comen,
Dat si vorwaerde makeden sint,
Ende Jan van Hollant, sgraven kint,
Trouwede sconinx jonxste dochter.
Dus was thuwelic te sochter.
Oec hadde de grave van Hollant
Te voren gheweest in Ingelant:
Want Scotlant was hem an verstorven.
Dit heeft de coninc so verworven,
Edewaert, dat hi dat gaf
Enen anderen, de daer af
Den grave gaf penninghe vele.
Ic wilde men hinghene bider kele

vs. 784. C. en B. hare gheen dat ne breke. 785. B. van coninx hove. 786. C. en B. scier d. n. starf. 787. C. en B. Eer hi die. 788. C. also. 789. C. maecte sint. B. Dat hi voerwarden maecte sijnt (: kint). 790. C. en B. van hollant tsgraven. 791. C. en B. Soude nemen tsconinx. B. oudste. 792. B. toe sochter. 793. B. Oc. 795. C. bestorven. B. ghestorven. 796. C. en B. hevet (heft) die coninc sint. 798. C. en B. Gaf den graven penningen. 800. C. en B. Ic wilde men hinge.

---

vs. 790. In den tekst is *Hollant* uitgewischt.

vs. 792. Waarschijnlijk is hier *thuwelic* bij vergissing geschreven, en heeft de schrijver willen zeggen wat hij II, 1300, en IV, 146 gezegd heeft. Daar hier echter van geen geëindigde oorlog sprake is, zoo mag men vermoeden, dat hier in plaats van *thuwelic* de *vriendschap* in de pen is gebleven. Zie Huydec. t. dez. pl.

vs. 800. In den tekst staat: *Ic wildene hinghene.*

Den ghenen, de hem gaf den raet.
Hoe dorste hi pensen zulken daet,
Dat hi hem dat raden zoude,
Dat hi een conincrike woude
Vercopen, dat hem was comen an?
Maer men vint wel zulken man,
De penninghe prijst voer alle zaken.
Hi waenter wel mede ghenaken
Groter dinc, de hi begheert,
Ende wesen lief ende weert
Met sinen scatte overal:
Omme niet es sijn ghescal.
Waent hi mitten scatte dwinghen
Sine ghebure, of hine moet bringhen,
Sinen scat, onder de liede,
Ende gheven dat grote miede,
So is hijs quite, als te voren;
So rouwet hem dat hi was gheboren.
Hadde hi lude ende lant

vs. 802. C. en B. selke daet. 803. C. en B. woude. 807. C. en B. penninghen. 808. C. en B. Want men mach niet maken. 809. C. en B. dinc dan hi begheert (beghert) (: waert). 812. C. en B. Om niet so (soe) is sijn gheval. 813. C. en B. Wanen si metten (met) scatte. 814. C. Sine liede hine. B. Ander lude hine. 816. C. en B. gheven grote (groete). 817. C. en B. al te voren. 818. C. en B. hi is gheboren (gheborn). 819. C. Had hi liede.

---

vs. 812. *Ghescal* beteekent *ophef van het geluk gemaakt*, zie VII. 1199, 1200.

vs. 814. *of hine*, d. i. *zijnen schat*, welk voorwerp van den zin in het volgende vers ten overvloede genoemd wordt.

vs. 824. *te gavele staen: gavel* (fr. *gabelle*) is *schatting, belasting; te gavele staen* is tot opbrengst van belasting verplicht zijn.

Wel bedwonghen tsiere hant,
Hi soude wel crighen zijn behoefte;
Al scenen de lude een gheboefte,
Si mosten hem dienen ende onderdaen
Wesen ende te gavele staen.
Dus had hi scat ende liede
Ende mochte oerloghen ende gheven miede.
Dus prisic bet dat conincrike
Dan den scat bi der ghelike.
De grave makede een akort,
Dat hi den coninc an sijn bort
Waende hebben sekerlike,
Sodat (hi) hem niet en beswike
Ende hi hem soude staen in staden,
Waert dat hi worde verladen.
Dit maecten si vast onder hem tween,
Sodat allene vrienscap sceen.

vs. 821. C. en B. wel hebben sine (sijn). 823. B. ondan (: stan). 825. B. hadde.

Tusschen vs. 826 en 827 hebben C. en B.:

Des hi met schatte niet allene
Conste volbringen groot noe clene.
Als die scat is wech gegheven,
Soe waren magen ende neven
Alle vreemde; maer ondersaten — C. Al vremde mar.
Mochten haren heren niet laten. — C. here.

827. C. en B. Dus prisic. 829. C. en B. maecte enen acoert (: boert). 830. B. Daer hi. 831. B. Wande. 832. C. en B. So (soe) dat hi hem. 835. C. en B. vaste onder hem tween (twen). 836. C. en B. al ene.

---

vs. 827. In den tekst staat: *Dus sprac bet.*

vs. 828. *bi der ghelike*, bij vergelijking van het een met het ander.

vs. 830. *an sijn bort*, op zijne zijde.

Hierbinnen eist also vergaen,
Dat beide de coninghe hebben bestaen
Van Vrancrike ende van Inghelant,
Dat si orloghe namen in hant
Ende gaderden an beiden siden
Alle deghene, de willen striden.
De coninc leide saudeniere
Van Vrancrike, die hem diere
Costen eer dat nam ende.
De coninc van Inghelant oversende
An Adolfe, den edelen coninc,
Of hi hem tote deser dinc
Helpen woude: hi soude hem gheven
So vele scats hi mochte leven
Daerop langhe met vele lieden.
Ten lesten si hem so berieden,
Dat si beide haren raet
Senden tote deser daet,
Tote Dordrecht inde poort,
Als men wel heeft ghehoort.
De coninc dede daer doe segghen,
Dat hi den stapel wilde legghen
Van der wollen Dordrecht binnen:
Daer mocht de grave ane winnen
Vele goeds ende sine liede.

vs. 837. C. en B. wast (waest) so (also) vergaen (vergan). 838. C. en B. hebben verstaen (verstan). 840. B. int hant. 841. C. en B. gaderde an beide. 842. C. en B. Als d. d. wilden. 847. C. en B. den duutschen (dutschen) coninc. 848. B. toe deser. 849. B. Hulpen. 850. B. Soe vel scats. 857. C. en B. hem daertoe (dartoe) seggen. 859. C. tordrecht. 860. C. en B. mochte. 861. B. Vele gods.

---

vs. 847. Adolf van Nassau, Roomsch koning.

Dit omboot hi, ende het ghesciede,
Alst vele lieden wel was cont.
Dit gheduerde ene stont,
Maer niet langhe, als ic verhoerde:
Want het was Ingelsche vorworde.
Torloghe was ghevredet doe
Tusschen de coninghen, in weet hoe,
So datte Inghelsche met haren zaken
Al tote Macheline traken
Ende voerden haer wolle daer.
Alse de grave des wort ghewaer,
Liet hi hem doen haren wille
Beide lude ende stille.
Bindesen ontboten sonder loos
De grave Roebrecht van Artoys,
Sijn neve, dat hi in Henegouwen
Quame: want hi wildene scouwen.
De grave Florens dede dat
Ende quam ter zelver stat,

vs. 862. B. ontboet hi ende dit. 863. B. lieden was. 864. B. gedurde. 865. B. ict. 866. B. ingelsce woerde. 867. B. Dorloge. 868. C. en B. Tusschen die coningen en weet (wet) hoe. 869. C. en B. So (Soe) dat dingelsche. 872. C. en B. Alst die grave wart. 873. C. en B. hi doen (don) al haren. 875. C. Bindesen onboten sonder. B. Binnen desen ontboet sonder loys. 876. C. en B. Mijn heere robb. v. artoys. 878. B. went hi.

---

vs. 866. *het was Ingelsche vorwoerde*, een Engelsch contrakt, waarop geen staat te maken viel.

vs. 868. In den tekst staat: *Tusch den coninc.*

vs. 873, 74. *Liet hi hem*, de koningen van Frankrijk en Engeland, in allen deele begaan.

vs. 875. In den tekst staat: *ontboten en sonder loos.*

vs. 878. *scouwen*, zien, persoonlijk ontmoeten.

Te Mons, ten selven daghe echt,
Dat daer was comen heer Roebrecht
Van Artoys, ende si spraken
Onderlinghe van haren zaken,
Als haerre beider wille was.
Inne vermete mi niet das,
Dat ic iet weet wat si der deden;
Maer si scieden met goeden vreden,
Ende elkerlijc voer te lande,
Als hi wel mochte sonder scande.
Ic segghe u, dat ic dat wel weet:
Het was in enen zoemer heet,
Dat dese heren te samen spraken,
Alst is gheseit, van haren zaken.
Daer te voren was bleven doot
's Graven dochter, des rouwe groot
Hadde de grave van Hollant.
Sijn zone was in Ingelant,
De woende metten conine daer.
Ende cortelike hiernaer
Gaderde de grave van Vlaendrenlant
Omme te zoekene echt Zeelant.
Grave Florens sette hem derjeghen,
Ende onboot in allen weghen

vs. 881. C. ten selve daghe. 882. C. en B. daer quam heer. 885. B. Alst har beider. 886. C. en B. Ic vermeet (vermet). 888. B. Ende sceiden met guden. 891. C. en B. seggu dat ic wel. 895. B. is bleven. 898. B. Sin sone. 899. B. wonde. 900. C. en B. cortelic. 902. C. en B. zoeken. 903. C. en B. Die grave v. h. sette daer jeghen. 904. C. omboet.

---

vs. 902. *zoeken*, zie I, 33.

Beide om vrient ende om man
Ende onboot aldat hi can,
Ende trecte opt tuterst van Zeelant
Tote Vlissinghe an dat zant,
Ende zom toten Zoutenlande.
De Vlaminghe laghen jeghen Catsande
In den polre bider scure.
Daer laghen si dus naghebure,
Dat haerlijc andren niet en sochte.
Van Renissen haer Jan bedochte,
Dat hi selve voer ter Sluse,
Ende bernede daer vele huse,
Ende quam weder sonder strijt.
Doe gheviel, een ander tijt,
Dat de Vresen voeren over
Tote Caetsant an den oever
Ende stichten roof ende brant.
De Vlaminghe stonden ant ander lant
Ende zaghen toe, si ne mochtent weren.
Als de Vresen wouden keren,

vs. 905. B. Overal om vrienden (vriende) ende. 906. C. ontboet. 907. C. optuterste. B. Ende trect upt uterste. 908. C. en B. Tote (tot) Vlissingen thant (te hant). 909. C. en B. Ende som wile ten (te). 910. C. en B. jegen carsande. 913. B. Dat hare lijc den anderen. 915. C. Daer hi recht voer. B. hi recht voer. 916. C. bornde. B. boernde. 917. B. strit (: tijd). 918. B. ghevel en ander. 920. C. casant an den oever. In B. overgeslagen. 921. C. en B. stichten daer roof ende brant (braent : lant). 922. C. en B. optander. 923. C. en B. sine condent. C. saghent toe.

---

vs. 912, '13. *dus naghebure*, zoo dicht bij elkander, dat zij elkander niet behoefden te zoeken.

vs. 920. In den tekst staat: *hoever*.

Voeren si weder an haren danc.
Daerna so ne wast niet lanc,
De Vlaminghe en haelden scepe groot,
Meneghen huelc ende menighen boot
Ende beleiden twater ghemene,
So dat scip groot noch clene
Mochte liden, en was bi hem.
Ic segghe u wat ic seker bem,
Dat si met menighen soudeniere
Voeren in Barlant daerna sciere,
Daer si lettel weren vonden,
Ende bernden al dat si conden,

vs. 926. C. en B. Daerna wart. 927. C. haelden scepen. B. Vlamingen halden. 928. C. en B. hulc. 929. B. dwater. 930. B. So (Soe) dat datter scip (daer schip) ne ghene. 931. C. en B. Mochte (mocchte) liden ten was. 932. C. Ic seg u wes ik seker bem. B. Ic segge iu wes ic seker bin (: hem). Tusschen 932 en 933 hebben C. en B. de volg. verzen (zie Inl. bl. xxxix):

Dat die Vlamingen hem vermaten,
Daer si te samen stonden of saten, B. of aten.
Dat si in Zeelant wouden varen
Emmer met eenre scoenre scaren, B. ener schoner scharen.
Daer die were niet en ware groot, B. niet ware.
Ende reiden toe menigen boot.

933. C. en B. Ende menighe cogge die soudeniere. 934. C. en B. Ende voren doe in Brabant sciere. 935. B. luttel weder. 936. C. en B. Ende ginghen op dat.

Na 936 heeft B. nog een vers:

Dar sijt scone vonden.

---

vs. 931. *en was bi hem*, tenzij met hunne vergunning.
vs. 934. *Barland* in Zuid-Beveland.

Bede huys ende kerken mede,
Ende liepen te so menigher stede
In den lande haerentare.
Als de grave des wort gheware,
Wort al Zeelant in roere;
Het riep al toe: hurre voere,
Ende Zeelant trat al ter were.
Het en hadde noyt volc sulke ghere
Te striden jeghen de Vlaminghe.
Daer quam Doedijn van Everinghe
An dene zide wel ghescaert,
An dander side quamen ter vaert
De van Barselen alghemene:
Daer ne bleef man groot noch clene
Si ne treckeden alle ter were.
Als de Vlaminghe zaghen there
Van allen siden tote hem comen,
Pensden (si) tot haren vromen,
Ende traken vaste te scepe weder.
Si ghinghen vanden dike neder,

vs. 937. C. en B. Si bornden huse ende kerken (kerke). 938. C. tot so menighe. B. tot somige. 940. C. en B. wart des. 941. C. en B. Zeelant doe in. 943. C. en B. Ende al Zeelant trac (traect) ter. 944. C. en B. sulken. 948. C. en B. quam. 950. C. no. B. blef man groot ne. 951. C. en B. trecten. 953. C. Van alle ziden tot. 954. C. en B. Peynsden (Pensden) si dat ware haer (har) vrome (: comen). 955. C. en B. Dat si gingen te scepe weder. 956. C. en B. Doe gingen si van den dike (dinge) neder.

---

vs. 942. *hurre voere*, alarmkreet. Zie Kern, *Taalgids*, jaarg. VIII. blz. 295, 296.

vs. 955. *vaste*, in den tekst staat: *waste*.

De op den dijc waren comen.
Als dandre dat hebben vernomen,
Binden lande ghinghen si lopen
Te schepe waert bi groten hopen.
De Zeelanders versaghen dat
Ende volgheden hem op de stat:
Si ghinghen heffen ende slaen.
Sulc liep sere, de waende ontgaen,
Ende ontvlo al toten dike.
Hi spranc neder in den slike
Ende voer int water over thovet.
Ic wille dat mens mi ghelovet,
Dat aldaer ter stat verdronken
De int soute water zonken,
Meer dan tienwarf hondert man.
Nu moghedi mi vraghen dan:
Bleef daer enich volc verslaghen?
Ter wareit hoerdic ghewaghen,
Datter bleef ii hondert doot,
Die op den velde laghen al bloot,

vs. 957. B. dijke. 959. B. Binnen den. 960. B. Tscep wårt mit (de *e* boven *wart* bewijst dat de spelling vreemd voorkwam). 962. C. en B. volchden vast op (up) die. 963. C. en B. Ende gingen. 964. C. en B. Doe gingen loepen die waenden ontgaen (wanden ontgan). 965. C. Daer ontflo sulc toten. B. Daer ontfloe sulk toe den dike (: slijke). 967. C. en B. thoeft. 968. C. en B. Ic wil dat ghijs mi (mij) B. geloft. 971. B. Mer dan. 972. C. moghedi vraghen. B. moghe ghi. 973. C. en B. Was daer enigh. 974. C. Der waerheit horic. B. Der warheit hordic. 975. C. en B. bleven. 976. C. en B. lagen bloot.

---

vs. 963. *heffen*, een krijgsgeschreeuw aanheffen.

Al sonder de ghene de men vinc.
Het ghesciede in waerre dinc
Datter Vlaminghe dus vele bleef,
Sint Symoen Juden avonde als men screef,
Ons heren jaer xii hondert
Ende xcv, wien dats wondert,
Int lant, daer si doe waren
Opghetrect met haren scaren,
Wel met drien dusent mannen,
De alle tscepe liepen danne,
Daer cume si dre hondert quamen,
Daer dandre voren de vlucht namen.
Als de grave quam int lant,
Quam hem bootscap alte hant
Dattie Vlaminghe waren verwonnen,
Ende si niet gheweten connen
Wat hi metten ghevanghenen wille.
Hoert, seit hi, ende swighet stille:
De gheven mach, de sal gheven;
Ende den armen dien laet leven
Ende sentse weder moedernaect.

vs. 977. C. en B. Behalven die g. d. m. vinc (vijnc : dinc). 978. C. en B. Hem ghesciede dese. 979. C. en B. So vele bleef (blef, met and. hand een *e* er boven: bleef). 980. C. en B. St. Simons avende. 982. C. en B. wien soes. 983. C. en B. aldaer (aldar. weder, gelijk later nog meer dan eens, met boven de *a* geschreven *e*) si waren. 984. C. en B. met eenre (enre). 987. C. en B. si iii^{c} cume. 988. C. en B. Daer si voren vloen met scamen. 990. B. boetscap thant. 992. C. gheweten. B. geweten en connen. 993. C. en B. metten (met den) vangenen. 995. B. die sel gegheven. 996. C. en B. die laet (lat) leven. 997. C. sendse over. B. sende si over moedernact (: gheract).

---

vs. 992. In den tekst staat: *gheweren*.

Dat si in Zeelant waren gheraect,
Sullen si bringhen thuys de mare;
Dat si nemmermeer hiernare
Moghen segghen tharen eren,
Dat si behouden in Zeelant keren.
Dus wast ghedaen, also hi woude.
Daerna ghevielt alst wesen zoude,
Dat een storm quam so groot,
Dat si ontsaghen alle de doot,
De mit scepe doer Zeelant voeren.
De zee begonde so verroeren,
Dat de ankre alle ghinghen.
Ende recht doe in desen dinghen

vs. 999. C. en B. Sullen si thuys bringhen. 1000. C. en B. daernare (darnare). 1001. C. en B. Segghen mogen met (mit). 1003. C. en B. ghedaen (ghedan) als. 1005. C. en B. also groot. 1006. B. al die doot. 1007. C. en B. Die in scepen (scepe) dor Z. voeren. 1008. C. en B. begonste also roeren. 1009. C. en B. ankeren. 1010. C. en B. Ende (Den) recht in desen.

---

vs. 998. *Dat si in Zeeland waren geraect*, zou de mare zijn die zij t'huis zouden brengen. Met and. woorden: zij zullen kunnen navertellen, dat zij in Zeeland geweest zijn.

vs. 999. In den tekst staat: *Si sullen.*

vs. 1002. *in Zeelant.* Huydecoper verlangt hier *uit Zeeland*, doch dan zou ook in plaats van *keren*: *gekeerd waren* gelezen moeten worden. In het vorige vers schijnt *te haren heren* gelezen, althans verstaan en de verzen 1000—1003 dus begrepen te moeten worden: opdat zij nimmer tot hunne heren mogen zeggen, dat zij er goed afkomen, zoo zij weder een' krijgstocht in Zeeland ondernemen. Wellicht is opzettelijk, om de Vlaamsche uitspraak terug te geven, *eren* voor *heren* geschreven; aan *eer* (*eere*) kan trouwens kwalijk gedacht worden, daar dan *thaerre eren* geschreven zou moeten zijn.

vs. 1007. In den tekst staat: *voeden.*

vs. 1009. *ghinghen*, d. i. *los* of *verloren gingen.*

Quam een scip an enen zande,
Daert sittende bleef op den lande
Met vele luden, dier waren inne.
Als men dies wort in inne,
Voer men daer met menighen man,
Ende streetse doe met crachte an,
Sodat si hem gaven ghevaen.
Als het aldus was vergaen,
Voeren de Vlaminghe thuys alle,
Ende dancten Gode van haren ghevalle,
De haer lijf hadden ontdreghen.
De grave de voer sijnre weghen
Ende sine lieden also wel.
Nu hoert, wat hierna ghevel.
Recht cortelike hierna
Voer de grave, als ic versta,
Toten coninc te Parijs.
Daer wort hijs ghemaket wijs,
Dat hi metten coninc swoer.
Ic ben seker, dat hi voer
Toten coninc: dat deed hem noot.
Nochtan bleef hiere omme doot,
Als ghi hierna sult verstaen.

vs. 1011. B. een scep. 1012. C. en B. sitten bleef (blef). 1013. C. diere. B. die dar. 1016. B. stercte se. 1020. C. dancte. 1021. C. en B. dat lijf h. ondreghen (ontregen). 1022. C. en B. grave voer. 1025. C. corsteliken daerna. B. cortelic. 1028. C. wart. 1030. B. bin. 1031. C. en B. coninc het dede. 1032. C. en B. bleef hire na om (blef hyre nae om).

---

vs. 1028, '29. *Daer wort hijs ghemaket wijs*, daar werd hij bevestigd in de meening, dat zijn belang medebracht, dat hij met den koning een eedgenootscap aanging.

Doe dat huwelic was ghedaen
Met sinen zone in Inghelant,
Lovede hem de coninc te hant
Te helpene boven alle de leven,
Ende hi ne soudene niet begheven,
Wanneer hijt hem te wetene dade.
Entie coninc wort te rade
Eens anders, doe hijt hem onboot,
Ende ghincs hem of, dats wonder groot.
De grave docht int herte sijn
Ende pensde: is dit nu mijn,
Morghen salt eens anders wesen;
Vonden heb ik niet in desen
Enighe trouwe: dus salt ghescien
Enen anderen. Ende mittien
Pensede hi: ic moet hebben troost,
Had ics te doene, dat ic verloost
Worde ende gheholpen mede.

vs. 1034. C. Doe hi thuwelic was an ghegaen. 1035. B. soen. 1036. C. en B. Loefde. 1037. C. en B. helpen jeghen alle (al) die. 1038. C. en B. Ende ne souden. 1039. C. en B. Welc tijt h. h. t. weten. 1040. C. en B. wart. 1041. B. Een anders. 1042. C. en B. hem ave. 1043. C. en B. dochte. 1044. B. nu dijn. 1045. C. selt eens. B. sals ems. 1047. B. selt. 1049. C. en B. Peinsde hi moet. 1050. C. ics noet dar ic verloest (: troest). B. Hadde ics noot daer ic verlost (: troest). 1051. B. ghehulpem.

---

vs. 1041. *Doe hijt hem onboot*, d. i. toen Floris hem deed weten, dat hij eene grieve had, hierin bestaande dat koning Eduard aan Mechelen schonk, wat hij aan Dordrecht onttrok (zie vs. 858, 859, 869—871).

Dus quam toe, dat hi dat dede.
Dit weet men zeker ende wale.
Hi hadde ghedaen tote enen male
Gheraert sinen oversten raet,
Ende vergheven alle misdaet
Den heere van Amestelle ende van Woerden,
Daer wi hier te voren of horden.
Si daden int hof dat si wouden,
Dat si deden was ombescouden,

vs. 1052. C. en B. quamt.

Tusschen 1052 en 1053 hebben C. en B. deze regels:
Hadde hem die coninc sin belof B. belôf.
Ghedaen hine waers nemmeer of
B. Gedan hine wars nemmer of.

1053. C. en B. Hem ghegaen (geghan) dat weet (wet) men wale. 1054. B. ghedan dat wet male. 1055. C. en B. Gemaket. 1056. B. voergheven. 1057. B. heeren. 1058. C. en B. wi te varen of (van) hoerden. 1059. B. hof wat. 1060. C. en B. Wat si.

Tusschen 1060 en 1061 hebben C. en B. deze regels:
Soe wel hadden sijt beide ghader,
Al had hi ghesiin haer vader, B. hadde.
Hine had so niet meer mogen eren; B. hadde si niet mer.
Dat si al in quade keren.

---

vs. 1054, '55. In den tekst staat: *Ghemaect.* Huydecoper heeft terecht in plaats van *ghemaect* den naam *Gheraert*, (d. i. Gerard van Velsen) hersteld. *Hi hadde G. ghedaen* (d. i. gemaakt) *tot zijnen oversten raad*, maakt *gemaakt* overtollig. Zoo Huydec. verder wil lezen: *Gheraert van Velsen sinen raat*, acht ik dit onnoodig. Al wordt bepaaldelijk Herman van Woerden *overste raad* genoemd, deze titel zal niet volstrekt uitsluitend geweest zijn.

vs. 1058. *te voren*, zie vs. 309—390.

Also ghi noch hierna sult horen.
Dese grave wel gheboren
Hadde met Philips den coninc
So besproken sine dinc,
Beide mit scrifte ende mitter tale,
Des ghi mi sult volghen wale,
Ende keerde weder dan hi was comen
Ende pensede om sine vromen.
Daer te voren was comen an
Van Zieric den bisscop Jan
Dat bisscopdoem van Utrecht
Biden paues, diene daerna recht
Uten stoele met haesten dede,
Ende gaft enen andren daerna mede,
Die ute Brabant was gheboren,
Van den van Machline, als wijt horen:
De was sgraven naeste neve
Ic salre of segghen, eer ics begheve, —
Sulc jamer was noyt ghehoort,
Noch opt lant noch in de poort,

vs. 1061. Als ghi. 1067. C. en B. kerde weder danen (dannen). 1068. C. peynsde. B. peinsde om sinen. 1072. C. paeuse. B. påuse. 1073. C. en B. stoel. 1074. B. gaeft e. a. daermede. 1075. B. ut b. w. gheborn (: hoeren). 1077. B. naste. 1078. B. af. 1079. C. jammer. 1080. B. noe in die poert (: ghehort).

---

vs. 1061. Zie Inleid. bl. XL.

vs. 1066. Dat is, waarin gij met mij wel van hetzelfde gevoelen zult zijn, namelijk, dat Floris met Philips den Schoone een verdrag had aangegaan, en dat dit de oorzaak van zijnen dood is geworden. Zie Inleid. t. a. pl.

vs. 1072. *daerna recht*, d. i. juist daarna, toen Floris zich aan Philips van Frankrijk had aangesloten.

Alse doe daer na ghesciede —
Onder dese ghenoemde liede,
Van haren werken van haren daden,
Ende hoe de grave wort verraden,
Ende wie de zaken eerst toe brochte.
Deus, here God! wat hi dochte,
De des eerst ghewaghen durste,
Dat men also groot een vurste
Soude vanghen of verslaen!
Dat moghewi merken en verstaen,
Dat sonderlinghe boutheit was,
Dat hi dorste ghenenden das.
Maer ic waen, tis als men seghet,
Dat dene dief den andren pleghet
Wel te kennene, als hine ziet,
Al ne hadde hine te voren niet
Ghesien bin al sijnre tijt.
Dus eist dat ghi seker zijt
Dat een verrader kennet wale

vs 1082. C. deser ghenoemder. B. genomder. 1084. C. en B. wart. 1087. C. en B. dorste. 1088. C. en B. so (soe) groot enen. C. vorste. B. vorsten. 1089. C. en B. vanghen. 1090. C. en B. moghen. 1091. C. en B. Dattet. 1092. C. en B. Dat yement (yment). C. ghenendes das. 1093. B. want. 1096. C. Al had hine. B. Al hadde hi te voren niet. 1097. C. en B. binnen sire (siner) tijt. 1099. C. en B. Dat die (dattie) verrader.

---

vs. 1082. Met dit vers worden de door een' tusschenzin afgebroken woorden van vs. 1078 voortgezet.

vs. 1089. In den tekst staat: *vanghene*.

vs. 1092. *ghenenden*, wagen, nl. te reppen van een aanslag tegen Floris.

vs. 1096. In den tekst staat: *haddent*; doch de laatste twee letters van *haddent* zijn doorgehaald.

Sinen ghelike telken male
An sinen worden, an sine ghedane.
Dus eist dat ics mi vermane,
Dat hise wel kende, dies begonste,
Ende hi ten grave quade jonste
Drouch int harte: dus mocht sijn.
Nu keric weder te redene mijn,
Daer icse liet ende daer ic ave
Began te sprekene. Doe de grave
Comen was van den coninc,
Pijnde hi hem om ene dinc,
Hoe hi dat beste conde gheraken,
Dat hi soendinc zoude maken
Tusschen den heren van den Ghestichte.
Dat te doene was niet lichte.
Want hi de van Woerden minde,
Die van Amestelle hi oec kinde
Entie van Zulen machtich zere.

vs. 1100. C. en B. Sijne (sine) ghel. tot elken. 1101. B. In s. w. an sinen. 1102. B. ic. 1104. C. en B. den grave quaet jonste. 1106. C. keer ic ter reden. B. kerijc ter redenen. 1108. C. en B. spreken. 1110. C. en B. een dinc (dijnc). 1111. C. en B. Hoe hi dat beste conde geraken. 1112. C. en B. Dat hi soendinc soude maken. 1113. B. hern. 1114. C. en B. Datte doene. 1115. B. mijnde (: kinde). 1116. C. en B. Ende van Aemstel. B. oc.

---

vs. 1102. *dat ics mi vermane*, dat ik tot mij zelven zeg.

vs. 1111 en 1112. In den tekst zijn de regels in verkeerde orde gesteld: men leest er

Hoe hi dat soendinc zoude maken,
Of hi tbeste conde gheraken,

vs. 1116, '17. Die van Amstel en die van Zuilen kende hij als zeer machtig.

Hier omme pijnde hem de here
Dit te bringhene ondereen,
Alst cortelike daerna sceen.
Binnen deser tijt ghevielt hem so,
Des hi met rechte was onvro,
Dat de gravinne, sijn wijf, versciet
Van deser wereld; alst God ghebiet,
Soe moetewi allegader doen.
Als men screef incarnacioen
Ons heren dusent ii hondert mede
Ende xxvi, teenre stede,
De men noch heet de Haghe,
Recht op den goeden vridaghe,
Als men pleghet ons heren doot
Te ghedenken met oetmoeden groot,
Versciet de vrouwe van den live,
De prijs hadde boven andren wiven
In dogheden ende in oetmoedicheden.
Noch prijstmen op den dach van heden

vs. 1118. C. en B. om pijnde h. dese. 1119. C. en B. bringhen over. 1120. C. en B. Alst kenlike (kenlijc) d. sceen (scen : een). 1121. C. Bin deser t. ghevel. B. gheviel em soe. 1122. B. Dat hi. 1123. C. en B. Dat sijn (sin) vrouw sijn (sin) wijf. 1124. C. en B. Van der. 1125. C. en B. moeten. 1126. C. tincarn. B. int carc. 1129. C. en B. heet (hiet) in die hage. 1130. C. opten. B. guden. 1132. C. en B. ghedenken met oetmoede (otmode). 1134. C. en B. boven alle wive (vrouwe). 1136. C. en B. prijst men.

---

vs. 1132. In den tekst staat: *Te dinkenen.*

vs. 1136. In den tekst staat: *prijsmen*, doch ook met de verbetering is de zin niet in orde. Men zou wenschen te lezen: Noch *hoort* men op den dach van heden, *De Heren* spreken enz.

De horen spreken van haren levene,
Hoe lieflike si de beghevene
Ende al de lieden plach ontfaen.
Alst aldus was vergaen,
Most bliven alst was ghesciet.
De grave wilde laten niet,
Hi ne dede de vrouwe doen ter erde
Met eren ende met groter werde;
Te Reinsborch leget si begraven
In een cloester van groter haven,
Daer in woenen swerte nonnen,
De lesen ende singhen connen.
Dus was de vrouwe ter erden brocht.
Des was de grave wel bedocht,
Dat hise beginc also wel.
Nu hort vanden verraders fel,
Wat si dochten ende wat si rieden,
Als men selve hoort bedieden
Gheraerde van Velsen, den mordenare,
Daer hijs liede al openbare,
Hoe hi de mort eerst dochte,
Ende hoe hijt an de andre brochte;

vs. 1137. C. en B. horen gewach van haren leven (: begeven). 1138. C. lieflic. B. lijflijc. 1139. B. alle die. 1140. B. Moest bl. a. w. gedaen. 1141. B. grave ne wilde laten niet. 1143. C. dade — aerde (: waerde). B. arden (: warden). 1149. B. bracht (: bedacht). 1152. C. en B. verraders. 1154. C. en B. hoerde (horde). 1156. C. en B. lyede openbare (liede openbaer : mordenar). 1157. C. en B. eerst (erst) bedochte. 1158. C. en B. an den anderen.

---

vs. 1151. *beginc*, d. i. ter aarde bestelde.

vs. 1152. In den tekst staat: *verrader*.

Hoe hi begonde sijnre daet.
Ten eersten male socht hi raet
Ende leit hem te voren danne,
Den heer van Woerden Hermanne,
De was sgraven nauste raet;
Ende hi ghedochte al ouder daet
Hoene de grave hadde verdreven,
Ende gherne hadde ghenomen tleven, —
Als ic te voren hebbe ghesproken, —
Ende pensede, dit wort nu ghewroken

vs. 1159. C. en B. Ende hoe. 1161. C. en B. leget. 1162. B. heren. 1166. B. had. 1167. C. en B. heb. 1168. C. en B. peynsde dit (peinsde dijt).

In plaats van de verzen 1168 en 1180 hebben C. en B. deze regels:

Dat gi mi dicke hebt ghedaen.
Hi moets nu in boeten staen — B. mots.
Te minen willen, moet ic leven. — B. moeti.
Nu siet, hoe hi had begeven — B. hadde.
Die doghet ende al goet ghedocht. — B. alt.
Mij dinct, dat hi wel slachten mocht — B. dunct.
Den quaden menscen, als Catoen seget,
Die emmer niement goeders pleget: — B. gueders.
Na der soene misdaed te denken. — B. misdat deinken.
Hi ne moet die vete laten zenken — B. sinken.
Ende doen se al ut sinen gedochte, — — B. doensi alle.
Hoe qualike hijt doen mochte, — — B. qualiken.
Ende int herte (laten) ghene stede:
Want het is der quader sede,
Dat si gedenken der quader dade;

---

vs. 1161. *leit hem te voren danne*, d. i. *legt het dan* aan hem, den heer van Woerden, *te voren*.

Te minen wille, moetic leven,
Ende dede, als noch de quade plegen,
Dats: na der zoene misdaet gedenken:
Hi ne wilde de vete niet laten senken
Ende doense ute sinen ghedochte,
Hoe qualike hi daer an wrochte:
Want hijt te goede hadde laten maken.
Ay Herman! bi wat zaken
Wiltstu der quader name ontfaen?
Was di niet ghenoech ghedaen?
De grave hadde di ghemaket rike
Ende dinen buren al ghelike.

Dat (lees: *die*) si bi vrienscepe ende bi rade — B. vrientscepen.
Hebben te goede laten maken.
O Herman, bi wat saken
Woudstu der quader naem ontfan — B. woudtstu - nam ontfân.
Was di niet ghenoech ghedaen
Van al dat di te rechte misquam?
Waerbi wordstu den graven soe gram? — B. wardstu.
Most hi niet bliven onbeschouden, — B. Moesti - onbeschouwen.
Had hi di qualijc vergouden? — B. Hadde h. d. q. vergowden.
Hi hadde di gemaket rike — B. gemakit.
Ende dinen gheburen al gelike; — B. ghebûren.
Hi stercte di met allen ghere
Hadstu te doen ghehadt een heere — B. en.
Ut sinen lande, du hads macht — B. hadts.
Uut te leden al sine kracht. — B. cracht.

---

vs. 1169. *moet ic leven*, d. i. als ik tijd van leven heb.

vs. 1171. In den tekst staat: *de denken.*

vs. 1175. Want hij (Herman) had toegelaten, dat het tot goed gemaakt werd.

Hi betrouwede alles di.
Oec so weet ic wel, dat hi
Sinen oversten raet di hadde gheset.
Hi betrouwede di vele bet
Dan du hem naer deets an scijn.
Du droeghes oec de cleder sijn.
Ende du Gheraert, felle man,
Droeghes oec sine cleder an;
Du hads van kinde met hem ghewesen.
Dusdaen wonder hoert noit man lesen,
Van beghinne toten ende.
Nu eist tijt, dat ic wende
Weder an de verraetscep groot,
De si dreven tot sire doot.
Doe si des onder hem tween
Aldus wel droeghen over een,
Leiden si dit te voren doe
Den heer van Kuc; de nam daer toe
Den heer van Huesden, heren Janne.
Dese worden te radene danne

vs. 1181. C. en B. En betrouuede (betrouwede). 1182. B. Oc soe wetic. 1183. C. Tsinen oversten rade. B. Tsinen oversten di. 1184. B. Ende betûwende. 1185. C. deeds anscine. B. dedest aen scine. 1186. B. Die drucht oc die cleder sine. 1188. B. Drucht oc sijn. 1190. C. en B. Dus dane (danne) wonder hoerdic (hordic) noit lesen. 1191. B. toe den ende. 1192. C. en B. Nu is tijt. 1193. C. verraedscap. B. verraderscep. 1196. C. en B. Wel droeghen (droghen) over een. 1198. C. en B. here. 1199. C. en B. here (heren). 1200. C. en B. worden te rade.

---

vs. 1197. *leiden—te voren*, d. i. deelden mede.
vs. 1200. In den tekst staat: *woerde*.

Wien men dit ontdecken mochte.
De heer van Kuuc hem bedochte
In siere herten, ende nam des goem,
Dat hi te Berghen an den Zoem
Enen dach makede van dootveten
Daer te zoenen. Suldi weten
Wat de dach bediede daer,
Als Gheraerd liede openbaer:
Der zoenen was al een gheswich,
Maer si leiden haren crich
An de verradenisse van den grave,
Daer si niet wouden sceden ave,
Ende droeghen aldaer overeen,
Als hem seder oec wel sceen.
De heer van Kuuc belovede hem daer
Te doene hebben overwaer
Shertoghen helpen van Brabant,
Ende des graven van Vlaendrenlant,
Ende des coninx van Inghelant mede.

vs. 1201. C. en B. Wie men dit (dijt) ondecken. 1202. C. en B. here (heere). 1203. B. gom (: soem). 1205. C. en B. Maecte (Macte) enen dach. 1206. B. Dus te. 1209. C. soene w. al een gheswijch. 1210. C. Mer si l. hare crijch. 1211. C. An den. 1212. C. en B. Des si niet wilden scheden (sceiden). 1213 C. en B. droeghen (droghen) over een. 1214. C. en B. hem daerna wel scheen (scen). 1215. C. en B. geloefdem. 1216. C. en B. Te doen. 1217. C. en B. Helpe (Hulpe) des hertogen.

---

vs. 1210, 1211. Het betrof hier geen zoen, maar het tegenovergestelde; wat zij hier dan ook verrichtten, strekte tot verraad van den Graaf.

vs. 1216. *Te doene hebben*, d. i. te doen bekomen.

Oec belovede hi hem ter stede,
Dat hi dat zoude voersien,
Dat si ne dorsten niet ontsien,
Dat se Jan iet veten zoude.
Dit ghelovede hi, ende also houde
Wort daer sekerheit ghedaen.
Daerna eist also vergaen,
Dat te Camerike was gheleget
Een dach, van dien dat men zeghet
Dat dese sticken worden ghevest,
Also als hem dochte best,
Biden rade mijns heren Gyen
Ende heer Roebrechts, horic lien,
Ende biden hertoghen van Brabant,
Ende biden rade van Inghelant.
Desen raet so wisten wale,
Als ic verstont an Gheraerts tale,
Vele liede van sinen lande,
Dien dat dochte wesen scande,
Doe ment hem leide te voren,

vs. 1220. C. gheloefde hi. B. Oc gheloefdi hem oc. 1221. C. en B. versien. 1222. B. dorste. 1223. C. en B. Dat se (si) Jan yet veten. 1225. C. Wart aldaer zeker ghedaen. B. Wart aldaer seker gedân (: verghan). 1227. C. te camerlic. B. die camerlinc. 1228. B. En dach. 1232. C. Ende Robbrechts horic lyen. B. Ende Robbrecht hordic. 1235. C. en B. so (soe) wiste. 1237. C. en B. lieden. 1239. C. en B. men hem dat.

---

vs. 1223. *Dat se Jan iet veten soude*, d. i. Dat Jan, de zoon van van Graaf Floris, tegen hen eenigszins wrokken zou. In den tekst staat: *Jan niet weten.*

vs. 1232. *Roebrecht*, van Bethune, zoon van Guy van Vlaanderen (zie Huydec. t. dezer pl.).

Ende ne wilder niet of horen:
Si ghedoghedent ende sweghen stille
Ende lieten hem doen al haren wille.
Dit was ene sware lesse.
Oec so wist wel van Renesse
Mijn heer Jan, de dese woort
Sesse sier knapen seide voort.
Des hadden si wel groten vaer,
Dat ut soude comen; ende ghinghen naer
Ende vinghen, als men horen sal,
Ghevet mi Got goed geval,
Cortelike alst ghevel,
Ende ghi sult verstanden wel.
Nu verstaet alhier ter stede
Sheren van Kuuc behendichede.
Hi ontseide den grave allene:
Dat en dede anders ghene
Van hem allen zonder hi,
Ende onboot hem, of dat si
Dat ic ga ter heren rade,
Daer u of mach comen scade

vs. 1240. C. en B. wouder niet van. 1241. C. en B. Ende. 1244. C. en B. wiste van. 1246. B. Des sijnre knapen. 1249. B. gingen. 1251. B. Coertelic. 1253. B. verstat alhir. 1254. C. Kuucs. C. en B. Tsheren. 1260. B. iu.

---

vs. 1243. *Lesse*, iets dat men te lezen krijgt, een vertelsel, geschiedverhaal. Dus zouden wij voor *sware lesse* zeggen: eene *erge geschiedenis*.

vs. 1248, '49. *Ende ghingen naer Ende vinghen*: d. i. en daarna, te weten na de afspraak te Kamerijk, gingen zij en namen (den graaf) gevangen. *Zij gingen en vingen* is eene soort van spreekwoordelijk gezegde: vandaar de kortheid.

An u lijf ende an u ere,
Ic wille mi in allen kere
Jeghen u der in verwaren.
De grave wort lachende twaren
Van wondre int herte, suldi weten,
Ende seide: nu, wat sal ic eten?
De heer van Kuuc ontseghet mi
Bi desen pape. Wat meent hi:
Sal hi mi uten lande driven?
So salre cume iement in bliven.
Het was een pape, de dit seide
Ende den grave te voren leide
Van sheren weghen, in enen brieve,
Van Kuuc, dor sine lieve.
Als de grave de letteren hoorde,
Stont der in: ghelooft der worde,
De u dese pape seghet.
De pape waert doe ontweghet
Ende sere ondaen ende vervaert.
De grave sprac: hort herwaert
Ende doet u boetscap stoutelike:
U ne messciet niet sekerlike.

vs. 1261. C. lijf of an. B. iu lijf of an iu. 1262. C. en B. wil. 1263. B. iu. 1265. C. en B. wonder. 1267. C. en B. ontseit. 1268. B. papen wat ment. 1269. C. en B. Sel. 1270. B. selre. 1271. B. Et was. 1275. C. lettren hoerde. B. Alse grave. 1279. B. onthaen. 1280. C. hoert harwaert. B. harwart.

---

vs. 1266. *wat sal ic eten?* spreekwoordelijk gezegde voor: wat moet ik nu nog verduwen? Hier wordt *eten* gebruikt, als de Franschen *manger* bezigen, en de Graaf verstond en gebruikte de Fransche taal.

vs. 1278. *ontweghet*, ontsteld.

Doe seide de pape, alst voren staet.
Mettien hi siere verde gaet.
Hi ne dorste daer niet langher bliven;
Hi duchte, dat men soude ontliven.
De grave heten doen gheleiden,
Dat men soude niet van hem sceiden,
Eer hi waer in sijn behout.
Dus sciet de pape van hem bout,
Ende voer daer hi begheerde,
Dattene niement daer ne deerde.
Te Niemensvreent bleef de grave,
Ende sceen of hierre niet omme gave,
Dat hi aldus was ontseghet,
Ende pensde, als elc goet man pleget:
In minen lande mach hi mi niet
Doen, so wat daer of ghesciet.
Hi waende, hem sijn volc ghemene
Ghetrouwe waren, groot ende clene.
Ay lasi! hi ne mocht niet weten,

vs. 1283. B. ast voren stat (: ghaet). 1286. B. dochte. 1287. C. en B. hieten (hietene) doe. 1288. C. en B. niet van hem soude. 1289. C. en B. Eer hi ware in sijn (sin). 1291. C. en B. Die pape voer. 1292. C. en B. Datten man ne gheen (ghen) en deerde (derede). 1293. B. blef die graven. 1294. C. en B. sceen (scen) of hire niet om en gave. 1298. C. en B. Yet misdoen (misdôn) soe wats (wat es) gesciet. 1299. C. en B. Hi waende (wande) dat al sine liede. 1300. C. en B. waren soe wats gesciede. 1301. C. en B. Maer hi ne conde niet geweten.

---

vs. 1287. *heten*, heette (gelastte) hem.

vs. 1293. *Te Niemensvreent*, spreekwoordelijk gezegde voor *verlaten en van vijanden omgeven.*

Dat hi van binnen was beseten.
Noch vervaric mi der scande,
Dat dit gheviel in sinen lande,
Dat dese verraders hebben ghelaten
Den maghen verwijt: si moghense haten.
Nochtan so nes niement vroeder,
De dat verwijt iement goeder,
Dat sijn maech hevet misdaen.
De selve soude eer anegaen
De doot, eer hem dat ghesciede,
Dat hiere iet toe dede of riede,

vs. 1304. C. en B. dit (dijt) ghesciede. 1305. C. verradre. B. verraderen. 1307. C. en B. sone is. 1310. C. en B. eer soude. 1312. C. en B. Er hi daer yet. Tusschen de verzen 1312 en 1313 hebben C. en B. deze regels:

Die goede ne sijns targher niet,
Al is den quaden dijt ghesciet;
Maer si sijns te beter vele,
Dat si hem in haren spele
Niet en keren, mer altoes pogen, B. mar altos.
Hoe dat si se nederen moghen.
Nu hoert alhier een ghelike: B. hort.
Doe onse here in hemelrike
Alle die engelen had ghemaect, B. ghemact.
In hare nature wel geraect, B. naturen wel gheract.
Ende hi hem haren vrien wille
Gaf te doen, lude ende stille; B. done.
Dene coes te siene gode B. Deen c. te sinen.
Ende al te doen sine ghebode; B. don sijn gheboede.
Dander die verhief hem daer;
Omdat hi scone was ende claer, B. clar.

---

vs. 1302. *van binnen was beseten*, den vijand binnenslands had.

Of iet hoorde na haer ghebot.
Hierbi dinct hi mi wesen sot,
De goede liede wil blameren,
De hem houden met allen eren

Soe woude hi wesen Gods ghelike.
Doe ne mochte hi in hemelrike
Niet lange bliven, hi ne moste vallen
Ende wart die lelicste van hem allen,
En die quaetste verre te voren B. quatste.
Van dien die tsinre scharen horen.
Ende wie hem volgede met herten ane,
Die ontfinghen sine gedane. B. ontfinc.
Nochtan sijn si niet even quaet: B. sien si — quat.
Elc is gheloent na sine daet: B. ghelont — dat.
Somige min ende somige bet B. min somige.
Es hem haer torment geset. B. har.
Nochtan en hevet daer niment goet.
Trouwe, die gene die misdoet, B. Trowe d. d. misduet.
Sal men lonen mit swaren lone:
Want hi hem selven doet die hone.
Dander enghelen sekerlike, B. ingle.
Die doe bleven in hemelrike,
Waren hier of niet vervaert,
Dat hare gheselschap also vaert;
Maer si waren te seker vele,
Dat si niet keerden te haren spele. B. niet en keerden.
Onse here niet heeft se te leder niet, B. here heeft se.
Dat den anderen dat is ghesciet. B. Datten andren so is.

vs. 1313. C. en B. Want si doen al sijn ghebot. 1314. C. en B. dunct. 1315. C. lieden.

---

vs. 1313. *of iet hoorde van haer ghebot*, luisterde naar hetgeen de verraders verordenden. Doch zie over dit vers Inleid. bl. XLIII.

An de trouwe, ende an de doghet.
Dus eist dat ghi merken moghet,
Dattie ghetrouwe sekerlike,
Om al dat goet van eertrike,
Dade trouwe ende anders niet.
Nu keric weder daer ict liet.
De gràve Florens hadde begonnen,
Also als wi merken konnen,
Soene te maken onder de heren
Van den Ghestichte; doe wilde hi keren
Hem daer an, dat hijt voldade.
Doe so wort hi des te rade,
Dat hi doe versoenen liet
Heer Wolfaert, dat hi hem niet
Met sinen live soude begheven:
Want si waren nagheneven:
Dus ghetrouwede hi hem de bet.
De grave Florens hem daer toe set,
Hoe hi de dinghen te zoenen brochte.
Nu hoort wes hi hem bedochte.
Hi voer tUtrecht inde stat
Ende onboot daar ende bat

vs. 1317. B. trou. 1320. B. Niet en dade om aertrike. 1321. B. Dan trouwe. 1323. C. en B. had. 1324. C. ghemerken. 1325. B. maken an die. 1326. C. en B. wondi. 1328. C. en B. hi oec te. 1329. B. versonen. 1330. C. Haren Wolfaerde. B. Heren Wolfaerde. 1333. C. en B. Des ghetr. (ghetroude) hi hem te bet. 1335. C. soene. 1336. C. hoert wies hi. B. hoort ho hi hem bedocht (: brocht).

---

vs. 1320. al was het ook om al het goed der aarde te doen. Aanbeveling echter verdient de lezing van B.

vs. 1326. *hem keren daeran*, er toe overgaen.

De heren, dat si te hem quamen,
Ende omboot si oec bi namen,
Sodat si quamen alle ghemene
Van beiden siden, groot ende clene,
Ende blevens op sijn segghen daer.
Doe beriet hi hem daernaer,
Dat hi daer so langhe lach,
Dat hi recht op enen dach
Sijn segghen seide vander zoene.
Nu hoert, wat hi achte te doene:
Omdat hem dochte op de stont
Tghelt te groot, vijf hondert pont
Gaf hi der toe van sinen goede,
Dats hem te bet soude sijn te moede,
Ende te mijn soude bescelden
Die de penninghe soude gelden.
Doet was gheseghet ende ghedaen,
Hiet hi tehants eten gaen.
Hi deedse alle mit hem eten.
Bi siere side waren gheseten
Herman van Woerden ende Ghisebrecht
Van Amestelle, de over recht
Altoos te siere taefle saten

vs. 1339. C. en B. tot hem. 1340. C. en B. Ende deed se ontbieden oec. 1341. B. alghemeen (: cleen). 1349. B. docht. 1353. C. en B. te min. 1354. C. penninghen. 1355. C. en B. gheseit. 1356. C. en B. staphans. 1358. C. Bi sire ziden. B. By sijnre siden. 1359. C. her ghisebrecht. 1360. C. en B. Here van Aemstel. 1361. C. tsijnre taflen. B. tsire tafel.

---

vs. 1352. Dat zij daarmede te eerder tevreden zijn zouden.

vs. 1353. En degeen, die betalen moest, te minder klagen noch zich op een billijker uitspraak beroepen zou.

Ende met hem aten ende dronken.
Dandre waren gheseten daer,
Denen voren dandre naer,
Als daer betaemde haerghelike.
Men at ende dranc daer blidelike
Overal daer in den hove.
De herberghe was van goeden love:
Want een hoghe avont was,
Was men vele de blider das.
Maer dat hof moeste sceiden,
Eer avont quam met droefheiden.
Dat pensde van Woerden de verrader
Ende sine ghesellen allegader,
Mocht na haren wille gaen.
Alst gheten was ende opghedaen,
Ghinc de grave in siere rusten:
Want hem begonste slapens lusten.
Elc ander ghinc daer hi woude.
Doe ghevielt, alst wesen zoude,
De verraders treckeden te samen,

vs. 1362. C. en B. droncken ende aten. 1363. C. en B. Dander. 1364. C. Dene. B. Deen voer ende dander. 1365. C. en B. betaemde een yghelíken. 1366. C. en B. dranc blidelike. 1367. C. en B. al in. 1368. B. Die hertoghe. 1370. C. Was mens vele te. B. Doe was men veel te. 1372. C. en B. Noch eer avont met droefheden (: sceden). 1374. C. al te gader. B. sijn. 1377. B. sine ruste. 1378. C. Hem beg. slapens lusten. B. Hem begonste slapens te lusten. 1379. B. Ende elc ghinc. 1381. C. Dat die verradre trecte te samen. B. Dat die v. trecten tsamen.

---

vs. 1376. *opghedaen*, d. i. de tafels weggeruimd.
vs. 1378. In den tekst staat: *begonsten*.

Sodat si buter stat doe quamen
Ende reden voren over de weide
Ende hadden liede in haer gheleide,
De alle tharnassche met hem reden,
De si met behendicheden
Hadden brocht met hem aldaer,
De sider wilden aldernaer,
Dat si te Romen hadden ghesijn:
Dat seghet mi tghelove mijn.
Si soudent hem node hebben gheseget.
Ic waens elc verrader pleghet,
Dat hi heelt sine daet
Den ghenen, de sinen raet
Niet en weet; al wil hi dat hi
Bi hem si: dat is daerbi:
So hi meer volcs bringhet int stric,
So hi meer helpen hevet int pic,
De mede besmit sijn in de daet,

vs. 1382. B. buten der stat quamen. 1383. B. voer over. 1385. B. te harnasch. 1387. B. hem daer. 1388. B. Die sint wilden daernaer. 1390. B. seit. 1391. C. en B. geseecht (: pleecht). 1392. C. en B. Ic wane dats elc. 1393. C. en B. Dat hi sijns selves daet heelt. 1394. B. raet steelt. 1396. C. en B. Bi hem wesen dats daerbi. 1397. C. brinct. B. in stric.

---

vs. 1385. *tharnassche*, d. i. geharnascht, in volle wapenrusting.

vs. 1386. *De si*, d. i. welke (gewapende lieden) zij.

vs. 1391. *Zij* (d. i. de verraders) zouden het hun (dien lieden) niet gaarne gezegd hebben wat zij in den zin hadden.

vs. 1395. In den tekst staat: *al wil hi dat si*, men leze *hi*, of wel in vs. 1396 *Bi hem wesen*, als in B. en C.

vs. 1396. *Dat is daerbi*, d. i. dat komt daarvandaan.

vs. 1398. *helpen*, helpers.

Al ne gaven si niet den raet.
Hoort hier grote jamerhede,
De de here van Amestelle dede
Op deen nameliken dach:
Hi ghinc daer de grave lach,
Ende wectene ute sinen slape —
Dat en dorste doen geen cnape —
Ende seide: ghi slaept alte lanc.
Also dat de grave ontspranc
Ende sprac: wies daer? Ic bent, seit hi,
Ghisebrecht; als scone weder alst si,
So slaepti te langhe vele.
Ghi sout utevaren met vederspele,
Want tweder es also scone.
Als de grave hoerde tgone,
Sprac hi: ic hebbe te langhe gheslapen:
Roept mi enich van minen cnapen.
Ic salt doen, sprac hi doe,
Ende seide den camerlinghe toe:
Gaet tuwen here ende sect hem, dat
Ic ride voren uter stat;
Latene comen, als hi wille.
De grave ne bleef niet stille.

vs. 1401. C. en B. Hoert h. gr. jammerhede. 1403. C. Op den. B. Opten. 1405. C. en B. wecten wt sinen (sine). 1409. C. en B. wie is daer ic bint. 1410. C. en B. also. 1413. C. en B. dat weder is so (soe). 1414. C. en B. hoerde (horde) dat gone. 1415. B. hebbe toe. 1417. B. don. 1418. B. camerlinc. 1419. B. Gat. 1420. B. voer. 1421. C. Laten. B. Latten. 1422. C. en B. ne sweech niet.

---

vs. 1422. Deze woorden geven te kennen, dat de Graaf den Heer van Amstel luide teruggeroepen heeft.

Hi seide: heer Ghisebrecht, hierinne
Salic u sinte Gherde minne
Geven, eer wi hene riden.
Men brochte wijn ten selven tiden.
De grave hiet scinken den wijn,
Ende seide: drinct van der hant mijn
Sinte Gherde minne ende vaert wel!
Doe nam de verrader fel
Den wijn van des graven hant,
Ende keerde hem omme te hant,
Ende seide: God hoed u; ic ga varen.
De grave de hiet sonder sparen,
Dat men sadelde al de paert
Zonder beiden metter vaert.
Sijn neve Jans sgraven zone
Van Henegouwen vernam tgone,
Ende hiet sine perden sadelen alle.
Hi pensde lettel van den ghevalle,
Dat hem inde vaert ghesciede.
Gheraert van Vorne ende lettel liede
Reden metten grave doe.
Hi sprac sinen knapen toe:
Volghet mi, als ghi sijt ghereet;
Ic vare voren, ende hi leet
De strate mitten twee kinden,

vs. 1423. B. hier inne. 1424. B. Sel ic in. 1425. B. Er wi. C. en B. henen. 1426. C. en B. den wijn. 1427. C. scenken. B. schenken. 1432. B. kerde hem om. 1433. C. en B. blijf (blijft) gesont ic. 1434. C. en B. grave hiet. 1435. C. en B. zadelde mitter vaert. 1436. C. en B. Sonder merren alle die. 1437. C. en B. Jan tsgraven. 1440. C. en B. Hi wiste luttel. 1441. C. en B. an die vart. 1445. B. sin ghereet. 1447. B. met den twen.

Diene bede gader minden.
Hi reet voren ter poorten uut
Blidelike sonder gheluut.
Doe hi op de weide quam,
Sach hi voer hem ende vernam
Den heer van Woerden houden daer.
Als hi sijns wort ghewaer,
Reet hi tot hem, omdat hi woude
Vraghen, waar hi riden zoude.
Doe hi aldus quam ghevaren,
Voeren teghen hem tere scaren
De van Woerden entie van Amestelle,
Gheraert van Velsen, de morder felle;
Daer quam Aernt van Benscop
Ende Gheraert van Craienhorst inden hoop;
Willem van Teilinghen quam der mede
Ende Willem van Zaenden daer ter stede.
Daer quam oec mede menich man,
De ic ghenoemen niet en can.
Als si hem quamen dus te ghemoet
Hevet hi se alre eerst ghegroet.
Herman van Woerden reet hem ane,
Als dene wille hadde te vane,
Ende grepen biden breidel zaen:
Uwe hoghe spronghe sijn ghedaen:

vs. 1448. C. en B. beyde (beide). 1449. C. en B. voert 1450. C. en B. Blidelic. 1457. C. en B. dus. 1458. C. teghens. C. en B. teenre. 1459. C. en B. ende van Aemstel. 1461. C. en B. moerdenaer (mordener) fel. 1462. C. en B. Gheraet van. 1464. C. en B. ter selver stede. 1465. C. en B. quam menich man. 1466. C. ghenomen. 1467. C. Als si dus quamen te. B. Als dus quamen te. 1469. C. en B. Ende Harman. 1472. C. en B. U hoghe spronghen.

Ghi ne sult niet meer der voeren driven,
Sprac hi, heer meester, ghi moet bliven
Onse ghevanghen, wien lief of leet.
Ic seg u, dat ic seker weet,
Dat de grave hilt over spel:
Want hi loech, dat wetic wel,
Ende andworde den fellen man:
Help!, seit hi, in ben nochtan.
Arnout sprac: bi gode ghi sijt;
Ic moet nu op dese tijt
Uwen sconen sperwaer draghen
U te lachteren ende uwen maghen.
Den sperwaer hi doe gheprant,
Ende namen hem van der hant.
De grave sloech de hant ten swerde,
Als de ghene, de begeerde
Hem te werne, mocht hem ghescien.
Gheraert van Velsen trac mettien

vs. 1474. C. en B. moet hier bliven. 1475. C. ghevanghen ist lief. B. gevangen ist u lief. 1476. B. ic wel weet. 1478. C. weet ic. 1480. C. en B. bin. 1481. C. en B. seide. 1483. C. sparwaer. B. sparwer. 1484. C. en B. lachter. 1485. C. en B. sparwaer (sparwer) dat hi. 1486. C. en B. nammen. 1487. C. en B. sijn hant. 1488. C. en B. begaerde (: swaerde). 1489. C. en B. weren.

---

vs. 1473. *der voeren driven.* *Voere* beteekent *gedrag*, en dus de geheele uitdrukking zoo veel als: *U dus gedragen.*

vs. 1475. In den tekst staat: *wie.*

vs. 1480. *Help!* uitroep, gelijkstaande met het tegenwoordige *bewaere! In ben nochtan*, ik ben immers niet.

vs. 1481. *Arnout*, van Benschop.

vs. 1486. *namen hem van der hant*, d. i. nam hem (den sperwer) hem (den graaf) van de hand.

Sijn zweert ende swoer bi Gode:
Ghi moghet dat ghemaken ode, . . .
Ic sal u tsweert tote in den tanden . . . .
Dit mochte den grave seer anden,
Datten Gheraert wilde ontliven.
Daer moest hi ghevanghen bliven,
Wast hem lief ofte leet.
Een knape daer tusschen reet,
De met Janne daer was comen,
Ende hadt hem gheerne benomen.
De knape wort daer ghewont sere,
Ende sijn paert ten selven kere
Wort ghesleghen in den hals.
Dese knape, als ende als,
Pijnde hem te weerne ende niement el;
In can gheweten hoe 't ghevel,
Dat si de kinder lieten riden:
Hadsi se ghevaen ten selven tiden,
Si warens al te boven bleven.

vs. 1491. B. Si swaert. 1492. C. en B. mocht. 1493. C. en B. Ic sla u tswaert. C. in toten tanden. B. al toten tanden. 1494. C. en B. Dat mocht d. gr. 1495. C. en B. woude. 1496. B. moeste. 1502. C. keer (: seer). 1503. B. Wart. 1504. C. en B. Die knape. 1505. C. en B. ter were. 1506. B. In can. 1508. C. en B. Hadden si se ghevangen. 1509. C. en B. alle te.

---

vs. 1492, '93. Beide deze verzen behelzen onvoltooïde volzinnen, in drift met sprekend gebaar uitgebracht. Vers 1492 zegt: *als gij u verweert, zoudt gij lichtelijk kunnen maken, dat* . . . . en bij vers 1493 blijft het woord *slaan* in 's sprekers mond.

vs. 1500. *hadt hem gheerne benomen*, d. i. had hem (den verraders) gaarne hun bedrijf doen mislukken.

vs. 1506. In den tekst staat: *En can*.

vs. 1509. *si warens al te boven bleven*, zij zouden er niet zoo onder geraakt zijn.

Ic wane wel, dat si, beneven
Deen den anderen, ter statwaert reden:
Si hadden goede paerde bescreden
Ende reden sere ter statwaert,
Wat ghelopen mochten de paert.
Als si quamen in de stat,
Ende men daer ghevreeschede dat,
Waren de vreende tonghemake,
Alst billic was om sulke zake;
Die viende waren an dander zide
Van deser vanghenessen blide.
Si voeren te Muden metten grave
Ten huse, dat hi met siere have
Hadde ghecocht ende doen maken.
Hem dochte doe in allen zaken,
Dat si wel hadden ghevaren.
Dit ghesciede in den jaren
Ons heren Goeds, dat hi bleef
Ghevanghen, als men doe screef
Ons heren Jhesus Christus jaer
xii hondert ende daernaer
Effene neghentich ende sesse,
Als was sente Jans messe

vs. 1512. B. goeden. C. en B. paerde. 1513. C. ter poert. B. ter poorten. 1514. C. mochte. 1516. C. en B. vereysscede. 1518. C. en B. om dese sake. 1519. C. en B. viande. 1522. B. haven. 1523. C. en B. ghecoft. 1525. B. Dat hi hadden voer wel ghevaren. 1527. C. Gods. B. Oons. 1528. C. en B. Ghevaen als men screef. 1529. C. en B. Recht doe ons heren jaer. 1531. C. en B. Effen. 1532. C. en B. Alst.

---

vs. 1523. *maken*, d. i. herstellen, in orde brengen.
vs. 1531. *effene*, juist.

Op de vigilie daer te voren.
Hier na suldi wonder horen
Vanden lieden vanden lande,
Hoe doe rees ene niwe scande;
Ende sal eerst segghen vanden lieden,
De droevelike van Utrecht scieden.
De here van Arkele nam beide
De twee kinder in sijn gheleide,
Ende voerdse tsinen huse mede,
Om te hebbene te beteren vrede.
Daerna voerde men se in de poort
Tordrecht, als men hevet ghehoort.
Heer Wolfaert quam te Dordrecht mede.
Ghi moghet horen, wat hi dede.
Hi vant de poorters seer bedroeft,
Ende seide, dat hem wel behoeft,
Dat al tlant besettet ware,
Ende dat hi vrucht al openbare,
Dat de van Vlaendren sullen comen.
Daerjeghen is goet — raet ghenomen,
Dat mens hem doe wederstoot:
Want ic hebbe zorghe groot
Int herte, ende oec groten vaer.
Ic sout keren, waric daer,

vs. 1534. C. jammer horen. 1536. C. en B. een nyewe (niewe). 1538. C. droevelic. B. droeffelic. 1541. B. tsinnen. 1542. C. en B. hebben beteren (beteeren) vrede. 1545. B. Haer W. 1548. C. en B. seide wel dat hem. 1549. C. en B. beset. 1554. C. en B. hebs. 1555. C. ende groet vaer. B. ende oec grote vaer.

---

vs. 1553. *Dat men hem* (d. i. den Vlamingen) daarbij wederstand biede.

vs. 1555. In den tekst staat: *ende in gr. vaer.*

Sprak hi aldaer int ghemene:
Wildi mi helpen, groot ende clene,
Dat ic in Zeelant mochte comen,
Ic hope het soude ons allen vromen.
De porters, de al rouwich waren,
Seiden: heer, wi willen varen
Met u daer u wille si.
Hi seide: so sent te hant met mi
Twe cogghen, de mi gheleiden:
Hier en dooch geen langher beiden;
Ic duchte, si sullen comen sijn,
Eer ic come ten huse mijn:
De meeste haest waer ons goet.
De poorters reden metter spoet
Twe cogghen, diene voerden daer
Hi wesen woude, sonder vaer.
Ghi sult wel horen, wat hi bedreef.
Doe de grave ghevanghen bleef,
Ende ment int lant wort gheware,
Doe nam Philips van Wassenare
Sgraven zeegel ende sloeghen ontwee
Vorden raet, dat men niet mee
Daermede zeghelen en mochte.
Hi pensde wel, doe hi dat dochte.
Elc voer thuus tot sinen maghen;

vs. 1557. C. en B. daer al. 1558. C. en B. Woudi. 1560. B. sal. 1561. C. en B. alle. 1562. C. en B. sullen. 1563. B. daert. 1564. C. en B. sent met. 1567. C. en B. Ic vruchte. C. ghecomen. 1570. C. en B. setten. 1571. C. voeren. 1572. C. en B. woude ghi sult hiernaer. 1573. C. en B. Horen wat hi doe bedreef. 1575. C. en B. mens. 1577. C. en B. sloechen ontwee (ontween). 1578. C. en B. Voerden. 1579. C. zcghelen mochte. 1581. C. en B. tsinen•

Tfolc ghemene wort doe claghen
Dat haer heer ghevanghen was.
Elc vermaende hem selven das,
Dat hi sinen here beschudden soude,
Of dat hiere om sterven woude.

vs. 1582. B. ghemęen wart. 1585. B. Dat hinen here.

---

vs. 1582. *wort claghen*, d. i. klaagde. Terecht vraagt Prof. M. de Vries (Taalk. Bijdr., D. II, bl. 79), of men bij uitdrukkingen als: *hi wart levende*, niet veeleer met infinitieven te doen heeft.

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) *f* 5.—.	4e jaargang. 1848. . *f* 3.70.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.	5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*	
6e jaargang. 1850. . *f* 6.—.	19e jaargang. 1863. . *f* 7.40.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.	20e jaargang. 1864. . - 7.20.
8e jaargang. 1852. . - 6.80.	5e *serie*
9e jaargang. 1853. . - 6.80.	21e jaargang. 1865. . - 7.60.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.	22e jaargang. 1866. . - 7.20.
3e *serie*	23e jaargang. 1867. . - 9.20.
11e jaargang. 1855. . - 3.20.	24e jaargang. 1868. . - 9.40.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.	25e jaargang. 1869. . -10.70.
13e jaargang. 1857. . - 4.80.	6e *serie*
14e jaargang. 1858. . - 5.10.	26e jaargang. 1870. . - 8.00.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.	27e jaargang. 1871. . - 8.20.
4e *serie*	28e jaargang. 1872. . - 6.20.
16e jaargang. 1860. . - 5.40.	29e jaargang. 1873. . - 8.30.
17e jaargang. 1861. . - 5.80.	30e jaargang. 1874. . -10.30.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.	31e jaargang. 1875. . - 8.40.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. *f* 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.	(Verhooren van JOHAN
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.	v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. *f* 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852. *f* 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
1e deel. 2e afd. 1852. - 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.	5e deel. 1860. . . . -12.00.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.	6e deel. 1863. . . . - 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk, Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams, uitgegeven door Mr. J. F. Bodel Nyenhuis . . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko, uitgegeven door Mr. Feith en Dr. Ackerstratingh. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten, uitgegeven door Prof. Peerlkamp en A. Perk . . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594, uitgegeven door Mr. H. O. Feith. . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw, uitgegeven door Dr. E. Verwijs . . . . . - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Eerste Deel.* 1584—1618 . . . . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje, by Mrs. Davies . . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door Prof. R. Fruin . . . . . *f* 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. - 5.50.

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627. - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . - 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629. - 8.20

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630 . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644 . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . - 7.20

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . - 6.20.

N°. 27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort . . . . . f 10.80.

N°. 27*b*. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen tot den Pol. Uitgegeven door Mr. J. A. Sillem. Aanhangsel van de Brieven uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort. Met twee registers. - 1.40.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . - 1.40.

N°. 29. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 6.80.

N°. 30. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel* . . . . - 5.30.

N°. 31. Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken. Met opgave van bestaande Handschriften en Litteratuur, door Mr. S. Muller. Fz. . . . . - 1.40.

N°. 32. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . . . - 3.50.

N°. 33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. - 8.00.

N°. 34. Idem. Tome deuxième . . . . . - 5.40.

N°. 35. Idem. Tome troisième. (première partie) . . - 5.60.

N°. 36. Idem. Idem. (deuxième partie) . . - 3.90.

N°. 37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetie in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . - 6.10.

N°. 38. Brieven aan R. M. van Goens en Onuitgegeven Stukken hem betreffende. *Eerste Deel* . . . - 6.60.

N°. 39. Dagverhaal van Jan van Riebiek, Commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste Deel.* (1652—1655) . . . . . - 7.80.

N°. 40. Rijmkroniek van Melis Stoke, uitgegeven door Dr. W. G. Brill. *Eerste Deel.* . . . . . *f* 5.00.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Ie Deel. *f* 5.60.

Idem. IIe Deel . . . . . - 5.20.

Idem. IIIe Deel . . . . . - 5.20.

Idem. IVe Deel . . . . . - 8.80.

Idem. Ve Deel . . . . . - 5.40.

Idem. VIe Deel . . . . . - 6.00.

Idem. VIIe Deel . . . . . - 5.00.

Idem. VIIIe Deel . . . . . - 3.60.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

SUPPLEMENT-KATALOGUS der derde uitgave in 1872 van de Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 1882. . . . . - 1.10.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I—IV. . . - 26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.

949.2
H 69 w
MAR 17 1919

DE GESCHILLEN

OVER

DE AFDANKING VAN 'T KRIJGSVOLK

IN

DE VEREENIGDE NEDERLANDEN

in de jaren 1649 en 1650

EN

DE HANDELINGEN VAN PRINS WILLEM II,

toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning

DOOR

Dr J. A. WIJNNE.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 41.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1885.

DE GESCHILLEN

OVER

DE AFDANKING VAN 'T KRIJGSVOLK

IN

DE VEREENIGDE NEDERLANDEN

in de jaren 1649 en 1650

EN

DE HANDELINGEN VAN PRINS WILLEM II,

toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning

DOOR

Dr. J. A. WIJNNE.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1885.

Zooals de titel aantoont, heeft het Huisarchief van Z. M. den Koning ten deele de bouwstoffen verstrekt voor het onderwerp, in de Inleiding behandeld. Reeds in 1869 *vestigde Mr. D. Veegens in den bundel der Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde, in 't levensbericht van Jhr. J. W. van Sypesteyn, blz.* 252, *er de opmerkzaamheid op, dat de thans uitgegeven papieren dáár voorhanden waren. Hij maakt in dat artikel gewag van de taak, in* 1865 *aan van Sypesteyn opgedragen, te Dessau nasporingen te doen omtrent stukken, betrekking hebbende op ons vorstenhuis, en ze, althans in afschrift, herwaarts terug te voeren. Het was namelijk sedert lang bekend, voegt hij er bij, dat, ten gevolge van het huwelijk van een der dochters van Frederik Hendrik met den vorst van Anhalt-Dessau en het uitsterven van den ouderen tak van Oranje, belangrijke papieren van dien aard naar Dessau verhuisd waren en daar bewaard bleven. De dochter, hier bedoeld, is Henriëtte Katharina, de vorst van Anhalt-Dessau Johan George II.*

Over den inhoud der documenten, op die wijze naar het Huis-archief teruggekeerd, laat de steller van het levensbericht zich niet verder uit. Slechts wijst hij hierop, dat zich er onder bevindt menig eigenhandig geschrift van prins Willem II, o. a. een, houdende aanteekening, dag voor dag, van het voorgevallene bij den strijd met de staten van Holland in 1650. *Dat deze laatste aanduiding juist is, betwijfel ik. Gelijk men kan zien, zijn er onderscheidene eigenhandige aanteekeningen van den genoemden stadhouder, maar ontbreekt een geschrift met aanteekening, dag voor dag, van het gebeurde.*

De meerderheid der stukken, hier in de Bijlagen opgenomen en alle uit het Huis-archief afkomstig, heeft betrekking op de geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de jaren 1649 *en* 1650. *Zij zijn in het Huis-archief gesplitst in drie afdeelingen, gemerkt met de cijfers n°* 2543[a], 2544 *en* 2545. *Elke*

afdeeling heeft een afzonderlijk opschrift. De eerste afdeeling bevat 24 *nummers, de tweede* 40, *de derde* 21. *Niet al de hier verzamelde stukken waren tot dusver ongedrukt. Maar èn ter wille der volledigheid, èn omdat zij er bij behooren en zich in de portefeuilles van het Huis-archief bevinden, heb ik ook die oorkonden niet willen uitsluiten, welke sinds lang zijn uitgegeven hetzij in de Resolutiën van Holland, hetzij in de Archives van Mr. Groen van Prinsterer of in de Gids van* 1845. *Daardoor is het mij tevens mogelijk geweest, enkele misvattingen te verbeteren en bij eenig hier en daar voorkomend verschil van lezing de aandacht te bepalen.*

In de tweede afdeeling, n° 2544, *zal men vinden een reeks van ongedrukte bescheiden, te beginnen met n°* 6, *betreffende de zaken van Engeland en Schotland in de jaren* 1649 *en* 1650. *Ook zijn er nog enkele stukken rakende andere onderwerpen; doch zij zijn te uiteenloopend van inhoud en te weinig in getal, dan dat er veel van te zeggen valt en zij zich ergens aan laten vastknoopen.*

Al de stukken zijn gedrukt in de orde, waarin zij elkander in de bundels zelven van het Huis-archief opvolgen. Daaraan toegevoegd is het een en ander, ontleend aan een portefeuille, gemerkt P. 9. *Manuscrits Grovestins. Deze portefeuille bevindt zich op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage en behelst ten deele de stukken, welke men in het* 4de *deel,* 2de *série, van Mr. Groens Archives aantreft. Dewijl ik, ze onderling vergelijkende, op punten stiet, waarin zij van elkander verschillen, heb ik in mijn Aanhangsel die punten aangewezen en mede een paar aanteekeningen van Grovestins zelf overgenomen.*

Ten slotte heb ik de eer, de H.H. generaal A. E. Mansfeldt en Dr. M. F. A. G. Campbell mijn dank te betuigen voor de beleefdheid, waarmede zij mij bij mijn nasporingen hebben ter zijde gestaan, en voor de inlichtingen, mij op mijn aanvragen verstrekt.

J. A. WIJNNE.

WERKEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 41.

DE GESCHILLEN

OVER

DE AFDANKING VAN 'T KRIJGSVOLK

IN

DE VEREENIGDE NEDERLANDEN

in de jaren 1649 en 1650

EN

DE HANDELINGEN VAN PRINS WILLEM II,

toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 41.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1885.

Den 14den Maart 1647 overleed Frederik Hendrik. Overeenkomstig het recht, hem toegekend in 1631 door de staten van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijsel, in 1640 door die van Groningen, in 1641 door die van Drente, volgde Willem II, geboren in 1626, zijn vader in al zijn bedieningen op, ook in het stadhouderschap van Groningen [1]).

Willem II had vele van de groote gaven zijner vermaarde voorzaten. Hij was jong en onvermoeid, dapper en ondernemend. Hij blaakte van eerzucht. Ook miste hij, in weerwil van zijn jeugdigen jaren, geenszins alle zelfbeheersching. Toen zijn vader nog leefde, meenden echter de Franschen afgevaardigden, die in ons land vertoefden, dat hij te weinig maat hield in het najagen van vermaken en in lichaamsoefeningen, het tooneel, het kaatsspel, de jacht, het baden [2]), zoodat hij voor het samenspreken over ern-

---

1) Zie *Wagenaar*, XI, blz. 139 vlg., 438 vlg.; *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, I, blz. 1132 vlg.; II, blz. 490, 708, 748; *Het leven van Willem II*, 1738, I, blz. 9 vlg., 29 vlg.; *Mees*, *Hist. Atlas van Noord-Nederl.*, 1855, *Beschrijving der vierde kaart*, blz. 22 en 23; *L. Oldenhuis Gratama*, *De stadhouders van Drenthe, hunne magt*, enz., 1867, blz. 22, 23 vlg. — Het ware te wenschen, dat er een dergelijk geschrift voor elke der zeven voorheen souvereine provinciën bestond.

2) Veel donkerder gekleurd is de schets, die Janus Vlitius, een geleerd edelman uit dien tijd, geeft van 's prinsen uitspanningen. *Tydeman*, op *Bilderdijk*, *Geschiedenis des Vaderlands*, IX, blz. 251, met *noot* 4, verwijst er naar, maar verzwijgt ze uit beleefdheid.

stige aangelegenheden bijna geen tijd over had. Ook wraakten zij in hem een zekere ongelijkmatigheid van humeur. Dit belette intusschen niet, dat zij zijn bekwaamheid en zijn talenten zeer roemden. Er zijn er onder hen, b. v. Brasset, die van oordeel zijn, dat, indien hij langer had geleefd, hij zijn voorvaderen zou hebben overtroffen [1]). Volgens *Groen* heeft *Temple* ergens bericht, dat ook Johan de Witt eens dezelfde gedachte heeft uitgesproken [2]).

Het opvolgen van den prins greep, evenals dat van zijn schoonvader Karel I in Engeland ruim twintig jaren tevoren, onder ongunstige voorteekens plaats.

In de ongedrukte afschriften van stukken uit het Huis-archief, verzameld door *baron Sirtema van Grovestins*, leest men de navolgende aanteekening van dezen baron: „C'est dans les relations du prince d'Orange avec les cours de France et d'Angleterre qu'il faut chercher l'origine de ses démêlés avec les états de

---

In een brief, in 1648 aan Nikolaas Heinsius geschreven, spreekt Vlitius eerst van 's prinsen „ad alia quaevis major, quam ad honesta inclinatio" en laat daarop volgen: „Venatur ille conjugis immemor, sed veneres suas: in silvis quoque immodicus: in circo (quem litus maris facit) cursor quotidianus; inter aleatores Gallosque adulatores assiduus. Scenam quoque publica auctoritate proscriptam privatis instruere dicitur sumptibus", bij *Burmann*, *Sylloge epistolarum a viris illustribus scriptarum*, III, p. 724. Zie verder aldaar p. 704.

1) Zie de getuigenissen van de la Thuilerie, de Brienne, Servien, d'Estrades, Brasset, bij *Groen*, *Archives*, III, p. XVII, 445 vlg., 471 vlg.; IV, p. XXIX vlg., 180 vlg. (niet 189, zooals bij *Groen*, p. XXX, *noot* 3, staat), 185, 242 vlg., 258 vlg., 358, 368 vlg., 402, 405 vlg.; V, p. 77, 211 vlg. Vgl. *de Wicquefort*, *Hist. des Provinces-Unies des Païs-Bas*, ed. *Lenting*, 1861, I, p. 329, en *Basnage*, *Annales des Provinces-Unies*, 1726, I, p. 177 vlg.

2) *Groen van Prinsterer*, *Handboek*, III, 1843, blz. 378 en *Voorrede*, waar evenwel, in overeenstemming met de manier, in dit werk over 't geheel gevolgd, de plaats van Temple niet is opgeteekend.

Hollande. Le prince avait à coeur de cultiver la bienveillance dont son père avait été l'objet de la part de Louis, et il ne pouvait donner une plus grande preuve de son désir de plaire à la cour de France qu'en se montrant disposé à la soutenir dans la guerre contre l'Espagne et d'employer toute son influence dans la République pour arriver à ce résultat. Guillaume II y voyait d'ailleurs profit et gloire pour lui-même, son autorité grandissait dans l'état et aux yeux des puissances étrangères, et l'occasion de s'illustrer par de brillants faits d'armes devait immanquablement se présenter, si les hostilités étaient reprises.

C'est dans cet esprit que le prince entretint des relations à la cour de France et qu'il promit sa coopération au cardinal Mazarin.

Quant aux relations du prince d'Orange avec la famille royale d'Angleterre, elles étaient bien plus intimes. Comme gendre de Charles I il épousa chaudement la cause de ce prince, et son mariage même avec la fille aînée du monarque anglais avait été conclu dans un but politique et pour procurer à la maison de Stuart, alors en but (lees „butte") au malheur, l'appui de la maison d'Orange, si puissante, si prospère, si heureuse, et à laquelle le plus brillant avenir paraissait réservé à cette époque" [1]).

Hoewel van een ander oogpunt uitgaande, zoekt ook Mazarin den oorsprong der geschillen tusschen Willem II en Holland in den loop der binnenlandsche aangelegenheden en verdeeldheden van Engeland en van Frankrijk. Den 17den December 1649 schrijft hij aan Brasset: „J'ay esté extrêmement touché de ce

---

1) *Manuscrits-Groenstins*, P. 9: *Pièces relatives à Guillaume II prince d'Orange et à la minorité de son fils Guillaume III*, p. 33 et 45, aanwezig op de Kouinkl. Bibliotheek te 's Gravenhage.

que vous me marquez des desseins que la province de Hollande a contre l'authorité de M. le prince d'Orange et de ce qu'elle fait pour la diminuer tousjours de plus en plus, croyant en avoir trouvé la raison à cause de la révolution d'Angleterre et des brouilleries de France" [1]).

Willem II haatte Spanje. Zijn krachtig gezegde, dat hij nooit zou vergeten, dat een koning van dat rijk [2]) zijn grootvader had doen ombrengen, is er een bewijs van. Hij brandde van begeerte, den oorlog weder te doen uitbreken en wenschte niets liever, dan „alle schelmen te kunnen verdelgen, die den vrede gesloten hadden" [3]). Sinds November 1648 was dit trachten naar een hernieuwing van den krijg een hoofdonderwerp van zijn diplomatieke onderhandelingen met Mazarin [4]). Uit die onderhandelingen kwam het ontwerp-verdrag voort, den 20sten October 1650 gesloten tusschen den prins van Oranje en den maarschalk d'Estrades [5]), ruim veertien dagen vóór 's prinsen dood, waarvan de echtheid, in der tijd nog betwijfeld

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 326.

2) *Brief van Brasset aan Servien*, bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 284.

3) Brief van Willem II van den 14den Augustus 1649, bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 314.

4) Voor deze bewering kan men volstaan met te verwijzen naar *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. LII vlg., 193, 195, 199, 215 vlg., 219, 225 vlg., 230 vlg., 279 vlg., 286 vlg., 298 vlg., 395, 404 vlg., 432. Vgl. *Basnage*, I, p. 129 vlg., en *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 250 vlg., *noot* 1; 287 vlg., 358 vlg.

5) Te vinden, met een paar brieven, daarop betrekking hebbende, in de *Lettres, mémoires et négociations de Monsieur le comte d'Estrades*, 1743, I, p. 99 vlg.; ook bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 479 vlg.

door *Wagenaar* [1]), door *Wiselius* [2]) ontkend, daarentegen door *Tydeman* [3]) en door *Vreede* [4]) erkend, thans kan geacht worden boven alle bedenking verheven te zijn.

Gewonnen door het lokaas van Antwerpen, dat den prins, in een der geheime artikels van 't verdrag als persoonlijke eigendom wordt toegezegd, verbindt hij zich om, gezamenlijk met den koning van Frankrijk, den oorlog te verklaren aan Philips IV van Spanje en aan Cromwell, den 1sten Mei 1651 tegen hen te velde te trekken, een vloot uit te rusten en te pogen Karel II in 't bewind over Engeland, Schotland en Ierland te herstellen.

De stukken, door Groen in het vierde Deel, tweede reeks, der „Archives" bijeengebracht, geven ons overvloedige inlichtingen aangaande 's prinsen betrekkingen met het hof van Frankrijk. Niet zooveel licht verspreiden die bescheiden over zijn verhouding tot Karel II, den zoon van den rampspoedigen koning van Engeland. Wat wij er uit vernemen heeft de uitgever zelf helder uiteengezet [5]).

Te verblijdender is het, dat de tweede der bundels, thans voor 't eerst in 't licht gegeven, n° 2544, een zeer belangrijke aanvulling geeft met betrekking tot dit punt. Niet minder dan veertien geschriften treft men hier aan, die de aangelegenheden van Karel II

---

1) *Wagenaar*, XII, blz. 114 vlg.

2) *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek, rakende het eigenmagtig en afzonderlijk afdanken van krijgsvolk bij de staten van Holland in den jare* 1650, enz., 1828, blz. 62, 63, *noot* 1.

3) *Bilderdijk*, *Geschiedenis des Vaderlands*, ed. *Tydeman*, 1836, IX, blz. 253 vlg.

4) *Vreede*, *Inleiding tot eene geschied. der Nederl. Diplom.*, 1856, I, blz. 213.

5) *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. LXVI vgl.

tot onderwerp hebben. Het zijn ten deele brieven, gericht tot Zijn Hoogheid, prins Willem II, van Ashburnham [1]); van Robert Long, den secretaris van Karel II [2]); van de Heeren Hamilton, Lauderdale, Roxbórough, Lalander, Middleton, van welke de beide eersten en de laatste vertrouwelingen van Karel II waren [3]); van iemand, die zich teekent Loudon, vermoedelijk Lowden, de kanselier van Schotland [4]); van Francis Cottington en Edward Hyde, graaf van Clarendon en schrijver der „history of the rebellion," gezanten van Karel II aan 't hof van Madrid [5]); van den kanselier van Schotland, Lowden, uit naam van het parlement van dat rijk [6]); van Argyle [7]); van Alexander Jaffray, provost van Aberdeen, lid van 't Schotsche parlement [8]).

Anderdeels zijn het: een paar ontwerpen van een verdrag, door Karel II te sluiten met de Schotten [9]); een memorie van punten, rakende de Schotsche zaken en Karel II, ter tafel gebracht, kort vóór het vertrek van dien vorst naar dat rijk, in een vergadering, gehouden in tegenwoordigheid van den prins van Oranje, waarbij is gevoegd één punt, aldáár niet behandeld [10]); een nota aan 't adres van Willem II van Thomas Cuningham, conservator van de privilegiën der Schotsche natie in de Nederlandsche gewesten, behelzende verzoeken ter bescherming van den stapel der Schotsche waren te Veere en ten behoeve van den opsteller der nota zelf [11]).

---

1) N° 7, blz. 91. 2) N° 8, blz. 92. 3) N° 10, blz. 95 vlg.
4) N° 11, blz. 97. 5) N° 14, blz. 101 vlg.
6) N° 12, 16 en 22, blz. 98 vlg., 107 vlg., 116.
7) N° 17, blz. 109. 8) N° 19, blz. 111.
9) N° 9 en 21, blz. 93 vlg. en 114 vlg.
10) N° 15, blz. 105 vlg. 11) N° 28, blz. 185.

De brieven, ten getale van tien, zijn, voor zooverre zij een datum hebben, gedagteekend van de jaren 1649 en 1650. Zij toonen, dat de prins van Oranje in kennis werd gesteld van alles, wat de belangen van Karel II betrof [1]), in 't bijzonder van zijn onderhandelingen met de Schotten. Hem wordt den 1sten Mei 1650 uit Breda door Karels secretaris Long een afschrift toegezonden van een stuk, door Karel opgesteld, waarin hij zijn gevoelen mededeelt over de voorwaarden, door de commissarissen der Schotsche kerk gesteld, en toezending beloofd van 't antwoord dier commissarissen [2]). In April 1649 roept Loudon (Lowden) de medewerking in van Willem II, opdat de voorslagen der Schotsche commissarissen een gunstig gehoor bij Karel II mogen vinden en hij niet luistere naar hen, die hem aanraden, zich naar Ierland te begeven [3]). Vijf maanden daarna betuigt dezelfde persoon, uit naam van een commissie van 't parlement van Schotland, Zijn Hoogheid Willem II zijn dank voor de groote belangstelling, die hij aan den dag legt in al hetgeen hun koning aangaat; voor den getrouwen raad, dien hij hem geeft in zaken, betreffende zijn eer en zijn geluk; voor het voldoen aan de wenschen van het Schotsche rijk [4]).

In gelijken zin spreken andere brieven. Den 31sten Januari 1650 zenden Francis Cottington en Edward Hyde den prins een uitvoerig verslag van hun ontvangst te Madrid aan 't hof van Philips IV. Zooals zij melden, doen zij dit op bevel van hun heer en vragen ter zelfder tijd den prins om raad en aanwijzingen, waarnaar, zeggen zij, zij zich zullen richten [5]). Uit

---

1) Zie N° 7, blz. 91.
2) N° 8, blz. 92.
3) N° 11, blz. 97.
4) N° 12, blz. 98 vlg.
5) N° 14, blz. 101 vlg.

Schotland wordt in September 1649 door het parlement aan Willem II een edelman toegezonden, die hem zal mededeelen, wat dit parlement aan Karel II voorslaat, en die in last heeft, 's prinsen bemiddeling in te roepen, opdat de Engelsche vorst een geneigd oor leene aan die voorstellen. Bij een schrijven van den kanselier wordt de prins daarvan verwittigd [1]). Eveneens verzoekt Argyle hem in September 1649, Karel II te overreden, de „league and covenant" aan te nemen en aan 't verlangen zijner Schotsche onderdanen te gemoet te komen [2]).

In April 1650 bericht hem Alexander Jaffray uit Breda, dat hij hem een afschrift toezendt van de repliek op 's konings antwoord, hetwelk hij door de bemiddeling Zijner Hoogheid heeft ontvangen. Dewijl de Schotten hun laatste woord hebben gesproken en geen schrede nader bij kunnen komen, om aan 's konings verlangen te voldoen, dringt hij er bij Willem II op aan, dat hij zijn machtigen invloed gebruike, om Z. M. te bewegen, de onderhandelingen tot een einde en het verdrag tot stand te brengen. Vervult de prins zijn wensch, dan zal hij in deze eeuw geëerd en in de volgende hoog geroemd worden [3]). In Februari 1649 schrijft de kanselier van Schotland, op last van het parlement van dit rijk, uit Edinburg aan Willem II, dat, naar zij vertrouwen, hij zal willen uitwerken, dat Karel II de voorwaarden inwillige, die de commissarissen hem zullen bekend maken, opdat hij met de oefening van 't koninklijk gezag kunne aanvangen [4]).

Wettigen deze brieven reeds de meening, dat Willem II de hoofdpersoon is geweest, door wiens tus-

---

1) N° 16, blz. 107 vlg. 2) N° 17, blz. 109.
3) N° 19, blz. 111 vlg. 4) N° 22, blz. 116.

schenkomst Karel II is overreed om de artikelen aan te nemen van het verdrag, dat hem den toegang verschafte tot den Schotschen troon, in die meening worden wij bevestigd doordien zich onder de stukken een paar nota's bevinden, de bedoelde artikelen bevattende [1]). In de eerste dier nota's, zijnde blijkbaar een ontwerp van een onzijdige hand, alzoo waarschijnlijk door den prins of van zijnentwege opgesteld en bestemd om door Karel II aan de Schotsche commissarissen te worden aangeboden, wordt onder meer verzekerd, dat Karel II, mits men hem de rechten van het koningschap in Schotland waarborge, de medewerking der Schotten belove om ook de kronen van Engeland en van Ierland te herkrijgen, en gezind zij een algemeene amnestie uit te vaardigen, de „league" en het „covenant" zal onderteekenen en alle akten van het Schotsche parlement zal bekrachtigen, waarbij „the directory" of kerkorde en het presbyteriaansche bewind worden ingesteld.

Er is dus ongetwijfeld alle grond om met *Guizot* [2]) te denken, dat de prins van Oranje Karel II zal hebben vermaand om in de harde voorslagen der Schotsche commissarissen toe te stemmen, en, bij gevolg, alleszins reden om niet te deelen het gevoelen van *Groen:* „Il n'est pas démontré, que, dans les négociations avec l'Écosse, les conseils de Guillaume II ayent contribué à faire agir Charles II, en apposant sa signature au covenant, d'une manière peu sincère et inexcusable" [3]). Guizot voegt er bij, dat 's prinsen gevoelen tevens de publieke opinie in de Nederlandsche ge-

---

1) N° 9 en 21, blz. 93 vlg. en 114 vlg,

2) *Guizot, Hist. de la révolution d'Angleterre*, deuxième partie, I, 1864, p. 77, 117, 118.

3) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. CII.

westen was; dat men hier niet kon begrijpen, hoe de koning van Schotland zoo hardnekkig was, ter wille van de Anglikaansche kerk en de bisschoppen, die zijn vader de kroon en het leven hadden gekost, een rijk van de hand te wijzen, dat zichzelf aan hem aanbood, een opmerking, waarbij hij zich beroept op *Clarendon* [1]).

Met raad en met aanmerkelijke geldsommen heeft Willem II het huis Stuart bijgestaan. Verder heeft hij het niet kunnen brengen. Evenmin als tot den oorlog met Spanje, in hoedanigheid van bondgenoot van Frankrijk, waren de Staten-Generaal, bovenal Holland, noch bij 't leven van Karel I, noch na zijn dood, te bewegen om het standpunt van stipte onzijdigheid ten opzichte van de in Engeland, Schotland en Ierland heerschende geschillen te verlaten. Zelfs begon, zooals *Wagenaar* [2]) terecht opmerkt, Holland allengs meer over te hellen naar de zijde van 't parlement. Een bewijs hiervan is o. a. de zending van Gerard Schaap als commissaris der staten van Holland naar Engeland, overeenkomstig een voorstel van de stad Amsterdam, in 't jaar 1650, een zending, waardoor de klove tusschen die stad en Zijn Hoogheid ook al weer werd verbreed [3]). In n° 2545, n° 4, blz. 179 vlg., zal men een merkwaardigen brief van den 26sten Augustus 1650 van dien Schaap aantreffen, geschreven aan Vegelin, den secretaris van den stadhouder van Friesland. Ongelukkig heeft die brief eenige lacunes; doch hij doet zien, dat Schaap geen te vurig voorstander was van de in de staten van

---

1) *Hist. of the rebellion*, boek XII, § 29, dl. V, p. 31.

2) *Wagenaar, Vaderl. Hist.*, XII, blz. 55.

3) *Wagenaar, Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen*, enz., 1760, I, blz. 549.

Holland bovendrijvende partij of er ten minste niet voor wenschte door te gaan. Bovendien is er, onder n° 12, blz. 201 vlg., een fragment van een ander schrijven van denzelfde aan denzelfde.

Is men geneigd, met Grovestins, in de betrekkingen van den stadhouder tot het Fransche en het Britsche hof den oorsprong te zien van de oneenigheid tusschen de staten van Holland en Willem II, ook andere oorzaken hebben tot die oneenigheid medegewerkt. Het eigenmachtig aanstellen door den prins in Januari 1649 van een nieuwe wethouderschap te Nijmegen deed vreezen, dat hij ook elders zou pogen de grenzen zijner bevoegdheid te overschrijden [1]). Toen hij daarop in 't zelfde jaar, tegen den zin van de regeering der stad en zonder het hof van Holland er in te kennen, te Dordrecht iets dergelijks deed door het benoemen van „de goede lieden van achten" [2]), groeide die bezorgdheid aan. Nog werden de eens met elkander overhoop liggende gemoederen erger tegen elkander verbitterd door hetgeen in 't begin van Mei 1650 gebeurde met den admiraal Witte Cornelisz. de Witte, die, op eigen gezag uit Brazilië naar het vaderland weergekeerd, evenals sommige zijner kapiteins, op bevel van den prins en van de Staten-Generaal in hechtenis werd genomen, hetgeen de staten van Holland als een schending van hun grondgebied en een inbreuk op hun souvereiniteit aanmerkten [3]). En bovenal is te letten op den wrok

---

1) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 294, 295; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 337 vlg.; *Gedenkschriften van Alexander van der Capellen, heer van Aartsbergen* enz., 1778, II, blz. 239 vlg.

2) *Aitzema*, l.l., III, blz. 391; *de Wicquefort*, I, p. 338.

3) *Aitzema*, l.l., III, blz. 416; *de Wicquefort*, I, p. 251 vgl.; *Wagenaar*, XII, blz. 83 vlg.

van den jeugdigen prins, wien de erfelijke trek van zijn huis, de begeerte naar lauweren op het veld van eer, was aangeboren en die door den vrede van Munster werd genoodzaakt, het zwaard, misschien voor eeuwig, in de scheede te laten roesten.

Al die oorzaken van verdeeldheid, als genoegzaam bekend, worden hier maar aangeroerd. De thans openbaar gemaakt wordende bescheiden geven er geen aanleiding toe, er langer bij stil te staan. Anders is het gelegen met den twist over de afdanking van 't krijgsvolk, die in lichtelaaien gloed ontbrandde en waaromtrent de nu uitgegeven bundels menige nieuwe bijzonderheid aan de hand doen, weshalve wij dien van stap tot stap zullen volgen.

Den 30sten Januari 1648 werd de vrede van Munster gesloten; den 15den Mei had de uitwisseling der ratificatiën plaats; den 5den Juni werd hij alom in de Nederlandsche gewesten afgekondigd. Ten tijde van het sluiten van den vrede bestond, zegt *Wagenaar*, de krijgsmacht der Republiek uit acht en zestig kornetten paarden, behalve de lijfwacht van den prins, die twee compagniën telde, en uit dertig regimenten of vier honderd en elf compagniën voetvolk. Onder die regimenten waren er vijftien van landzaten, vijf Fransche, vier Engelsche, drie Schotsche en drie Duitsche [1]). Dezelfde cijfers leest men bij *Wicquefort*, die er nog bij heeft, dat die acht en zestig kornetten ruiterij verdeeld waren over twaalf regimenten [2]). Ook *Bilderdijk* heeft dezelfde getallen [3]). *Basnage*, I, p. 168, heeft, in plaats van vier, vijf Engelsche regimenten.

Die opgaven schijnen evenwel niet geheel juist te

---

1) *Wagenaar*, XII, blz. 59.

2) *de Wicquefort*, I, p. 218.

3) *Bilderdijk, Geschied. des Vaderl.*, ed. *Tydeman*, IX, blz. 5.

zijn. Immers nadat er den 30sten Juli 1648 [1]) reeds een reductie had plaats gegrepen, zijn er, volgens *Aitzema* [2]), nog in dienst:

	man	per maand van 42 dagen
1 compagnie kurassiers [3]) van Zijn Hoogheid	150 . . .	5337 gl.
1 dito arquebusiers [4]) van Zijn Hoogheid	100 . . .	3198 „
1 dito kurassiers van Zijn Hoogheid	100 . . .	3519 „
40 dito kurassiers, elke compagnie à 60 man, ...	2400 [5]) .	91640 „
25 dito arquebusiers, elke comp. à 60 man, ...	1500 . .	52475 „
68 dito ruiters.	4250 .	156,169 gl.,
1 dito karabijnen van Zijn Excellentie.	50 . . .	1477 „
	4300 . .	157,646 gl. [6]),

d. i. per jaar 1,370,018 gl., 16 stuivers, 3 penn.

voetvolk:	man	per maand van 42 dagen.
1 compagnie garde van Zijn Hoogheid	400 . . .	6186,10 st.
1 Groningsche garde. . . .	150 . . .	2014,00 „
1 dito garde van Zijn Excell.	200 . . .	
en		
1 dito van den veldmaarschalk.	200 . . .	5224,00 „
4 dito	950 . .	13,424,10 „

1) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 273.

2) *Aitzema*, l.l., blz. 352 vlg., 363.

3) Kurassiers zijn een soort van benden van ordonnantie of zwaar gewapende ruiters, *Wagenaar*, XII, blz. 62.

4) Arquebusiers zijn lichte paarden, *Ibid.*

5) Er staat: 2460.

6) Er staat: 157647 gl.

	man	per maand van 42 dagen
4 compagniën	950 . .	13,424,10 st.
30 dito kolonellen [1]), elke à 100 man, ...	3000 . .	42510,00 „
434 dito, elke à 70 man, . . .	30380 .	459,606,00 „
2 Amsterd. dito	400 . . .	5118,15 „
470 compagniën	34,730 .	520,659,05 st.

d. i. per jaar: 4,524,776,15 st., 3 penn.

totaal alzoo:

68 comp. ruiters en 50 karabijnen	4300 . . .	157,646 gl.
470 dito voetknechten	34730 .	520,659,05 „
		678,305,05 gl.

d. i. per jaar: 1,370,018,16, 3 penn.
4,524,776,15, 3 penn.
gl. 5,894,795,11, 6 „ [2]).

Zooveel is duidelijk, dat *Aitzema* maar 68 compagniën ruiters, *Wagenaar* en *de Wicquefort* er 70 hebben, en dat *Aitzema* 59 compagniën voetvolk meer heeft dan de beide andere auteurs.

Reeds in 1643 kwam Holland jaarlijks 8 millioen te kort [3]). In 't begin van 't jaar 1649 was Holland aan het krijgsvolk schuldig 3,660,116 gl. en 18 stuivers [4]). Onder dit bedrag waren niet begrepen de

---

1) De kolonels, commandanten der regimenten, hadden ieder één eigen compagnie, „de compagnie colonelle", in hun regiment, zie *Kann, de militie en het militair bestuur gedurende het tijdvak der Unie van Utrecht*, 1874, blz. 14.

2) *Aitzema*, III, blz. 353, 363, heeft: 5,894,795 gl., 12 st., 5 penn.

3) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, II, blz. 899.

4) Zóó zeggen *Wagenaar*, l.l., en *de Wicquefort*, I, p. 217, onder verwijzing naar de *Resolut.-Holl.* van 2 Oct. 1649, blz. 325 vlg., alwaar is afgedrukt een advies van Gecommitteerde raden betreffende

schulden van de admiraliteiten en van de West-Indische Compagnie, noch de militaire tractementen, pensioenen en andere lasten van oorlog, sinds Januari 1649 verschenen en onbetaald. Sedert eenigen tijd gaf Holland jaarlijks 1,800,000 gl. meer uit dan het aan inkomen had, *Basnage*, I, p. 168. Het was bezwaard met een schuld van genegotieerde penningen, groot ten minste 120 millioen, die, gerekend tegen 5 ten honderd, een uitgaaf van 6 millioen jaarlijks aan rente vorderde, *van der Capellen*, *Gedenkschr.*, II, bl. 267.

Ternauwernood is dan ook de vrede gesloten, of de vraag, hoe de gelden te vinden, benoodigd tot delging van de schuld, wordt in de bijeenkomsten der staten van Holland een der gewichtigste punten van beraadslaging. Punt 27 voor de vergadering, beschreven tegen den 23sten Juni 1648 en geëindigd den 8sten Augustus daaraanvolgende, luidt: „De menigvuldige schulden van den staat, welker betaling geen langer uitstel kan lijden, hebben oorzaak gegeven, dat de leden van wege de Heeren Gecommitteerde Raden zeer ernstig worden verzocht, wel gelast te willen komen, om gemelde Heeren Gecommitteerde Raden met den eersten te voorzien van zoodanige som van prompte penningen, als de leden naar den hoogen nood van de financiën, hun ten volle bekend, zullen oordeelen te behooren" [1]). Naast de zorg om de onmisbare sommen te vinden was die van de „menage" of van de vermindering van 's lands uitgaven de voornaamste. Punt 10 van de punten van beschrijving voor dezelfde vergadering is in deze woorden vervat:

---

de voornaamste schulden dezer provincie, mede onder de Bijlagen geplaatst bij *de Wicquefort*, I, p. 419 vlg., in welk advies de som iets lager is, n.l. 3,659,514,3,2½.

1) *Resolut.-Holl.*, 23 Juni 1648, blz. 527.

„Alzoo (indien ooit voor dezen) het stuk van de menage tegenwoordig ter hand dient te worden genomen, zoo worden de leden ernstig verzocht, tot het voorz. werk met al het gevolg en aankleven van dien, zoo het militair als politiek rakende, vruchtbaar gelast te willen komen" [1]).

In overeenstemming met die algemeen erkende behoefte aan bezuiniging deed de raad van state [2]) reeds den 22sten en den 25sten Juni 1648 den voorslag, dat men, 's prinsen lijfwacht, die Zijner Excellentie en die van den veldmaarschalk, den Heer van Brederode, onaangeroerd latende, elke compagnie ruiterij met veertig man en iedere compagnie voetvolk met ten deele vijftig, ten deele dertig man zou kunnen verminderen. Men zou daardoor 2600 ruiters en 18,570 voetknechten minder te bezoldigen hebben en jaarlijks 2,544,179 gl. besparen [3]).

De staten van Holland stelden dezen voorslag den 1sten Juli in handen eener commissie, bestaande uit den Heer van Noordwijk [4]) uit het lid der edelen, den raadpensionaris, de vijf voorzittende steden van het Zuiderkwartier en de drie voorzittende steden van het Noorderkwartier. Den 3den Juli brengt die commissie rapport uit en stelt voor, den voorslag aan te

---

1) *Ibid.*, blz. 524. 2) Zie beneden nº 2543*a*, nº 3, blz. 7.

3) Een vreemde onnauwkeurigheid leest men in de *Resolut.-Holl.* van 24 Juni 1648, blz. 534: „bedragende jaarlijks het onderhoud van dezelve, d. i. van 2600 ruiters en 18,570 voetknechten, 25000 gl." — Dat het voordeel zou zijn „2,544,179 gl.", vindt men *Ibid.*, 27 Juni, blz. 539. Vgl. *Aitzema*, *Zaken*, III, blz. 352 vlg.

4) Wigbold van der Does, heer van Noordwijk, beschreven in de ridderschap van Holland in 1642, overleden 1669, zie *van der Aa*, *Biograph. Woordenb. der Nederl.*, IV., blz. 69 vlg.; *Wagenaar*, XIII, blz. 198.

nemen, mits men niet van een zeker aantal compagniën voetvolk „dertig", van andere „vijftig", maar van alle compagniën zonder onderscheid „vijftig" man afdanke, waardoor een besparing van ongeveer zesendertig ton gouds zou worden verkregen; dat dit slechts als een voorloopige vermindering zou worden aangemerkt en men later met het afdanken van krijgsvolk zou voortgaan; dat men, alvorens te besluiten, het advies vrage van Zijn Hoogheid. Haarlem, Leiden en Alkmaar waren er eerst niet voor, maar voegden zich weldra.

Den 4den Juli bericht de raadpensionaris, dat de prins van Oranje, na den raad van state te hebben gehoord, zich vereenigt met het gevoelen der commissie van de staten van Holland en verzoekt, dat het op zijn naam moge worden ter tafel gebracht in de vergadering der Staten-Generaal. Hier verklaren evenwel de afgevaardigden der overige gewesten, zeer ontsteld op het vernemen van het voorstel, dat zij eerst hun lastgevers moeten raadplegen. Eindelijk, den 28sten Juli, zijn zij in staat te melden, dat de staten dier provinciën er in bewilligen, uitgenomen die van Overijsel, die nog geen antwoord hebben bekomen, maar er zich niet tegen verzetten, dat men tot het nemen van een besluit overga, hetwelk geschiedt. Dien ten gevolge heeft de afdanking den 30sten Juli plaats [1]). Voor Holland leverde dit een jaarlijksche besparing op van 1,600,000 gl. [2]).

---

1) Zie over den ganschen loop der zaak: *Resolut.-Holl.*, 24 Juni, 27 Juni, 30 Juni, 3 Juli, 4 Juli, 7 Juli, 8 Juli, 10 Juli, 13 Juli, 28 Juli 1648, blz. 533, 534, 539, 549, 577, 580, 584, 585, 588, 590, 591, 592, 602, 605, 609, 651; *Wagenaar*. XII, blz. 60; *de Wicquefort*, I, p. 218, 219; *Aitzema*, III, blz. 273, 352 vlg.

2) *Aitzema*, blz. 273.

Na die afdanking was de staat van het leger zooals hij boven, blz. XIII vlg., is opgegeven. Te midden der beraadslagingen over dat onderwerp heerschte er een uitmuntende verstandhouding tusschen den prins en de staten van Holland. De stadhouder liet den 11den Juli de staten en corps uitnoodigen, hem de eer aan te doen, op den 14den des avonds zijn gasten te zijn, welke uitnoodiging beleefd werd aangenomen [1]). Van hun zijde „doen" de staten, bij besluit van den 18den Juli, den prins van Oranje, „vermits desselfs meriten en goede diensten den lande gedaan en die van hooggedagte Hoogheid alsnog werden verwagt", een „reëel compliment ter somme van honderdduizend guldens."

Middelerwijl rustten de staten van Holland niet, maar drongen op verdere afdanking aan. Den 7den Augustus diende de boven genoemde commissie [2]) een uitvoerig rapport in hun vergadering in, houdende een aanmerkelijke vermindering van de bezoldigingen der hoofdofficieren en andere bezuinigingen [3]). Ten zelfden dage werd de gansche staat van oorlog nagegaan en onderzocht, wat hierop zou kunnen worden bespaard [4]).

Op het rapport van den 7den Augustus 1648 werd voorshands geen beslissing genomen. Inmiddels ontving de vergadering van Holland den 21sten December 1648 den staat van oorlog voor 't jaar 1649, door den raad van state den 8sten December opgemaakt en door de Staten-Generaal ingezonden [5]). Vooreerst maakte die

---

1) *Resolut.-Holl.*, 11 Juli 1648, blz. 608, 609.

2) Boven blz. XVI.

3) *Resolut.-Holl.*, 7 Aug. 1648, blz. 668 vlg., en 22 Dec. 1648, blz. 864 vlg.; *Wagenaar*, XII, blz. 60, 61; *de Wicquefort*, I, p. 220.

4) *Resolut.-Holl.*, 7 Aug. 1648, blz. 676 vlg.

5) *Register der Resolut. van de Staten-Generaal*, 8 Dec. 1648;

zaak weinig vorderingen. Onderwijl kwam in de staten-vergadering van Holland ter tafel een voorstel, dat men eenige compagniën ruiterij en daarenboven vijftig compagniën voetvolk van vreemdelingen zou afdanken in plaats van de vijftig compagniën landzaten, die in 1628 waren geworven op voorwaarde dat zij slechts zes maanden in dienst zouden blijven, waarvan er 29 op de repartitie van Holland stonden en die sedert steeds waren aangebleven. Hierover werd de meening van den prins gevraagd, die zich er tegen verklaarde [1]). Ook een tweede conferentie met Zijn Hoogheid baatte niet. De prins scheen niet te kunnen gelooven, wat hem werd voorgehouden, dat de inkomsten van Holland niet toereikend waren om zoo zware lasten te dragen [2]).

Een ander punt, dezelfde hoofdzaak betreffende, kwam in Juli in behandeling. Naar aanleiding van hetgeen in de vergadering der Staten-Generaal van 14 Juni door Overijsel was geopperd, had men dáár besloten, dat, tot tijd en wijle de nieuwe staat van oorlog zou zijn gearresteerd, men zou voortvaren met het betalen der lasten op den ouden voet. Dewijl dit streed met een verklaring, tevoren door Holland afgelegd, en lijnrecht inliep tegen de vrijheid, op het stuk der consenten van ouds aan de gewesten voorbehouden, en tegen de grondbeginselen der Republiek, verstonden de staten van Holland, dat ter Generaliteit er op zou worden aangedrongen, dat „de aanstootelijke woorden" uit bedoeld besluit moesten worden gelicht en dat, indien men dit, tegen de verwachting, niet

---

Resolut.-Holl., 21 Dec. 1648, blz. 854 vlg. Vgl. *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 397.

1) *Resolut.-Holl.*, 6 Mei 1649, blz. 129 vlg.; 16 en 17 Dec. 1649, blz. 395 en 398.

2) *Resolut.-Holl.*, 8 Mei 1649, blz. 134.

kon verkrijgen, van wege Holland tegen dat besluit op het Register van Hun Hoog Mogenden formeel zou worden geprotesteerd [1]). Een paar dagen daarna werd er aan herinnerd, dat gebleken was, hoe reeds in Juni l.l. Overijsel had getracht de kosten van twee compagniën, ter *repartitie* van dit gewest staande, van zich af te schuiven [2]).

Met dat al was er nog geen voortgang zichtbaar in de beraadslagingen over de aangelegenheid der afdanking in haar geheel. Den 7den Sept. 1649 werd ter statenvergadering van Holland een brief gelezen van den raad van state van den 4den dier maand, gericht tot de Staten-Generaal, waarin de provinciën werden aangemaand, haar consenten in te brengen op den nieuwen staat van oorlog [3]). Ter zelfder tijd werd door de staten van Holland bepaald, dat, wanneer zich bij hen verschil van meening openbaarde over eenige punten van het stuk der „menage", die punten zouden worden aangehouden en, voor de tweede maal op het tapijt gebracht, slechts dan voor aangenomen worden gehouden, zoo twee derden der adviezen er voor waren [4]). Nadat men het op die wijze eens was geworden over den voet der beraadslaging, begon er eenig leven te komen. Den 15den en den 17den September sprak men zijn instemming uit met een goed deel van het rapport der commissie van den 7den Augustus 1648 [5]).

---

1) *Register der Resolut. van de Staten-Generaal*, 14 Juni en 9 Juli 1649; *Resolut.-Holl.*, 6 Juli 1649, blz. 174, alwaar „14 Juli" is te veranderen in „14 Juni". Vgl. mede *Ibid.*, 13 Juli 1649, blz. 189 vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 17 Juli 1649, blz. 207.

3) *Resolut.-Holl.*, 7 Sept. 1649, blz. 267.

4) *Resolut.-Holl.*, 8 Sept. 1649, blz. 271.

5) *Resolut.-Holl.*, 15 en 17 Sept. 1649, blz. 286 en 292. Vgl. boven blz. XVIII.

Op vernieuwden aandrang van den raad van state om een einde te maken aan het werk nam men zich wel voor, aan die aanvraag te voldoen, doch maakten onderscheiden leden van Hollands statenvergadering tevens de opmerking, dat de quote van hun gewest moest worden verminderd, die van Gelderland en Overijsel verhoogd en die van Drente verdubbeld [1]). Eindelijk zette men een schrede vooruit op den weg.

Den 2den October 1649 werd goed gevonden, dat

1° de logiesgelden [2]) zouden worden afgeschaft, mits

---

1) *Resolut. Staten-Generaal*, 23 Sept. 1649; *Resolut.-Holl.*, 23 Sept. 1649, blz. 303.

2) Ten einde te verstaan, wat met die „logiesgelden" wordt bedoeld, zal hetgeen hier volgt wellicht niet overbodig wezen. Het eenige, dat, ten tijde van de Republiek, de krijgsman van den staat ontving, was huisvesting en soldij. Al hetgeen hij verder behoefde, wapenen, kleeding, onderhoud, moest hijzelf betalen. Veelal werden de troepen in de groote steden en andere garnizoensplaatsen niet in kazernen of barakken gehuisvest, vgl. *Resolut.-Holl.*, 7 Aug. 1648, blz. 677, maar bij de burgers ingekwartierd, die daarvoor door de Staten-Generaal werden schadeloos gesteld, zie het slot van art. 7 der Unie: „mits dat oock denzelven borgers ende inwoonders bij de Generaliteit logijsgelt verstrekt zal worden". De kosten werden grootendeels gedekt door de bijdragen, ingezonden door het gewest, tot de repartitie waarvan de troepen stonden, d. i. door „de betaalsheeren", ten deele misschien, voor zoover de bezettingen in de garnizoenen der Generaliteitslanden betreft, uit de fondsen der Generaliteit zelve. Die gelden, voor het herbergen der manschappen verstrekt, noemde men *logies- of serviesgelden*, *accommodatiegelden* of *servitiën*. In *Neerlands heldendaden te land*, 2e uitgaaf, 1870, I, blz. 182, maakt *Bosscha* onderscheid tusschen „logiesgelden" en „servicegelden". „Aan de ingezetenen, zegt hij, was voor de huisvesting der soldaten een logiesgeld en voor brandstoffen een servicegeld toegekend." Dit is stellig onjuist. Immers in „de ordre bij den raedt van state gestelt op de logeringe van het krijghsvolck, enz. van den 19den November 1595", *Groot Placcaetboek*, II, blz. 447 vlg., wordt opzettelijk

aan het krijgsvolk de volle soldij, 11 gl. en 18 stuiver per man en per maand, werd uitbetaald, waarop men tot dusver gewoon was geweest iets te korten. Daardoor zou de Republiek jaarlijks 346,576 gl., 7 stuivers besparen.

2° de kurassiers zouden verkeeren in arquebusiers [1]). Deze verandering zou de Republiek een jaarlijksch voordeel geven van 64,896 gl.

3° Nog 585 man, bij de vorige vermindering [2]) overgeslagen zijnde, zouden worden afgedankt van de tweeëntwintig compagniën vreemdelingen, staande ter repartitie van Holland, dat hiermede 60,840 gl. zou uitwinnen.

4° de regimenten van de uitheemsche natiën, thans

---

bepaald, dat, buiten de kosten voor de huisvesting, niemand iets in rekening mag brengen voor brand, licht, etc. Dáár, in die „ordre" komt alleen de term „logiesgeld" voor. Later treft men de benamingen „logiesgeld, serviesgeld, servitie, logies- en serviesgeld", als zonder uitzondering alle hetzelfde aanduidende, aan, zonder twijfel omdat het verstrekken van logies een dienst, een „service" is. Art. 11 b.v. van „de naerdere poincten op de ordre van Nov. 1595, vastgesteld den 19den Oct. 1633 (*Groot Placcaetboek*, II, blz. 2353)", omschrijft de taak van den „servitiemeester" aldus: als hebbende lijsten op te maken van de kwartieren en hierop toe te zien. Art. 20 spreekt van het betalen der „servitiën" door den servitiemeester. Vgl. de Inleiding op het *Journaal van Anthonis Duyck*, uitgegeven door L. Mulder, 1862, I, blz. CX vlg.

Wat de staten van Holland ten opzichte van die „logiesgelden" wenschten was reeds sinds lang bij hen een uitgemaakte zaak, vgl. *Resolut.-Holl.*, 17 Mei 1649, blz. 150: „Is goed gevonden, dat in deliberatie sal worden geleid, of alle serviciegelden in toekoomende niet en sullen worden afgeschaft, onder beneficie van effective betaling door de capiteinen en officieren van de volle gagies van het land, sonder eenige korting aan de soldaten te doen."

1) Vgl. boven blz. XIII, *noot* 1 en 2.

2) Zie boven blz. XVII.

bestaande uit 23, 18, 17, 14 en 10 compagnieën [1]), alle op tien compagniën zouden worden gebracht. Hierdoor, zeggen *Wagenaar* en *de Wicquefort*, zouden nog 55 compagniën [2]) worden afgedankt, een berekening, die zich zeker hierop grondt: Volgens dezelfde auteurs, zie boven blz. XII, had men 30 regimenten voetvolk in dienst, verdeeld in 411 compagnieën. De helft dier regimenten, 15, was samengesteld uit vreemdelingen. Alzoo waren er 205 compagniën vreemdelingen. Telde van nu aan elk van die regimenten maar tien compagniën, dan kreeg men 150 compagniën, d i. 55 minder dan 205. Richt men zich echter (zie boven blz. XIII vgl.) naar *Aitzema*, die, zooals wij zagen, den staat van het leger, gelijk hij na de eerste afdanking was, vermeldt, en 470 compagniën aanneemt, dan faalt deze berekening.

Deze vier posten werden dus bij besluit der staten van Holland vastgesteld. Aangaande een vijfde punt, verdere afdanking zoowel van ruiters als van voetknechten, behield men zich, aleer te beslissen, voor, het welmeenen van Zijne Hoogheid te verstaan [3]).

Voordat men dit besluit aan de Generaliteit mede-

---

1) Bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 363, vindt men nadere aanwijzing omtrent het getal compagniën van elk dier regimenten.

2) Vgl. beneden n° 2543*a*, n° 9: „Andere memorie (In margine stond), sub 2°, blz. 15.

3) Zie over het gansche besluit *Resolut.-Holl.*, 2 Oct. 1649, blz. 321 vlg.; *Wagenaar*, XII, blz. 61 vlg.; *de Wicquefort*, I, p. 221 vlg. — Het vijfde punt luidt bij *Wagenaar* en bij *de Wicquefort*, die zich beide op geen andere bron dan op de aangehaalde Resolutie beroepen, anders dan in die Resolutie: zij spreken alleen van afdanking van de ruiterij, en wel van de helft of immers van een groot gedeelte der ruiterij. Wat Brasset er over schrijft aan Mazarin *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 316, is niet juist.

deelde, hoorde men er den prins over, die er zware bedenkingen tegen had. Niettemin werd aan de Gecommitteerde raden opgedragen, het als een provinciaal advies der staten van Holland bij de Staten-Generaal in te dienen [1]). Overeenkomstig dat besluit, art. 3, schreven de Gecommitteerde raden, krachtens een resolutie der staten van Holland van den 22sten October, de bevelhebbers van een zeker aantal vreemde compagniën aan, dat zij nog 20 man van elke compagnie, voorheen niet afgedankt, hadden af te trekken, waardoor 585 man werden uitgewonnen [2]).

---

1) *Resolut.-Holl.*, 5, 6 en 9 Oct. 1649, blz. 331 vlg., 335 vlg., 341.

2) *Resolut.-Holl.*, 24 en 26 Nov. 1649, blz. 345 vlg. en 354. Bij *Wagenaar*, XII, blz. 62, en bij *de Wicquefort*, I, p. 222, wordt dit niet duidelijk verhaald. Beiden zeggen, dat op 22 compagniën, door de afdanking van 20 man op elke dier compagniën, 585 of 580 man werden uitgewonnen. Beter staat het bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 382: „Dezen zomer reduceerden die van Holland nog eenige compagnieën, zijnde van vreemde natieën, die door abuis waren gebleven op zeventig koppen." Het behoeft geen betoog, dat, wanneer van elke van 22 compagniën twintig man worden heengezonden, men niet 585 of 580 man, maar slechts 440 uitwint. Tot overmaat van ramp is de plaats in de *Resolut.-Holl.*, 2 Oct. 1649, blz. 322, waarop *Wagenaar* en *de Wicquefort* steunen, niet te helder: „De provincie van Holland en Westvriesland zouden nog jaarlijks kunnen profiteren zestig duizend acht honderd veertig guldens over de soldij van vijfhonderd vijf en tachtig hoofden, waarmede de twee en twintig compagnieën op Hun Ed. Groot Mog.'s repartitie staande en benevens andere compagnieën niet behoorlijk gereduceerd zijnde, zouden mogen worden verminderd." Wat zal nu worden verminderd? Immers alleen de twee en twintig compagnieën, niet tevens die „andere compagnieën niet behoorlijk" enz. — Om alzoo het doel te bereiken, d. i. om 585 man minder te hebben, moeten er op meer compagnieën dan op 22, n.l. op 29, twintig man per compagnie worden afgedankt. Voor 't overige slaan de staten het voordeel op dezen post hooger aan dan de prins, die het op 50,000 gl. begroot, zie beneden blz. XXVIII.

Die maatregel deed een grooten storm opsteken [1]). De afgevaardigden der zes gewesten en de raad van state kwamen, in 't bijzijn van Zijn Hoogheid en van Zijn Excellentie Willem Frederik, daartegen in verzet, hoofdzakelijk op grond van den vorm, d. i. omdat de provincie Holland zelve de daad der afdanking had verricht. Zelfs gingen zij zoo ver, dat zij, op naam van de Staten-Generaal, contra-orders aan die bevelhebbers zonden, zoodat het bevel der Gecommitteerde Raden onuitgevoerd bleef [2]). Hiervan onderricht, verklaarden de staten van Holland er genoegen mede te nemen, dat de bewuste afdanking [3]) door den raad van state geschiedde. Doch tot het houden eener algemeene bijeenkomst, om te beraadslagen zoowel over dit punt, als over den nieuwen staat van oorlog in zijn geheel, een uitkomst, door den prins aan de hand gedaan, waren zij niet te bewegen [4]).

Terwijl alzoo de zaak, de 585 man betreffende, voorloopig niet werd afgedaan, werd het in de vergadering der staten van Holland van den 1sten December 1649 wenschelijk geacht, de helft der ruiterij uit den dienst te ontslaan. Men begreep evenwel, zich tevoren met Zijn Hoogheid te moeten verstaan over de wijze, waarop dit zou behooren te geschieden [5]). Zonder dralen deelde de prins mede, dat evenmin als de drie andere artikelen, vastgesteld in de vergadering der

---

1) Vgl. over 't geen volgt *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 388 vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 24 Nov. 1649, blz. 346; *Resol. Staten-Generaal*, 27 Nov. 1649.

3) *Resolut.-Holl.*, 29 en 30 Nov., blz. 357 en 358; *Resol. Staten-Generaal*, 1 en 2 Dec. 1649.

4) *Resolut.-Holl.*, blz. 359, en *Resol. Staten-Generaal, ibid.*

5) *Resolut.-Holl.*, 1 Dec. 1649, blz. 360. Vgl. boven blz. XXIII, *noot* 3.

staten van Holland den 2den October l.l. (zie boven blz. XXI vlg.), ook de inhoud van dit voorstel hem behaagde, weshalve hij zich onthield van het geven van eenigen raad ten opzichte van de manier. Slechts tegen één der artikelen, den 2den October bepaald, n.l. tegen de verandering der kurassiers in arquebusiers, had hij geen zwarigheden in te brengen [1]). Ten einde hem alsnog te overtuigen van de noodzakelijkheid ook van de overige beschikkingen deden de Gecommitteerde Raden hem een volledig bericht van de gesteldheid der financiën van hun gewest toekomen [2]).

Op nader aandringen van de staten van Holland liet de prins hun den 8sten December door den raadpensionaris voorslaan, dat men, in plaats van de helft der ruiterij, tien compagniën daarvan zou casseeren, de overige in getal van manschappen verminderen en, in plaats van de vijftig compagniën voetvolk, in 1628 aangeworven, af te danken, één compagnie van de kleine regimenten, twee van de groote zou casseeren. Gaf men hieraan zijn toestemming, dan beloofde Zijn Hoogheid het zijne te zullen doen, om het daarheen te leiden, dat de afdanking der 585 man werkelijk geschiedde en eveneens de verandering der kurassiers in arquebusiers. Wat de staten in dien voorslag afkeurden was, dat hij ongeëvenredigd was aan den achterlijken toestand der financiën en dat, zoo men dienovereenkomstig te werk ging, het meest ingezetenen dezer landen zouden zijn, die door de afdanking werden getroffen. Dus werd aan de commissie uit de staten, die zich reeds meermalen met deze aangelegenheid in 't bijzonder had bezig

1) *Resolut.-Holl.*, 3 Dec. 1649, blz. 363.
2) *Resolut.-Holl.*, 4 Dec. 1649, blz. 370.

gehouden [1]), opgedragen, de overwegingen der vergadering aan den prins van Oranje bekend te maken en hem te verzoeken, „de intentie van Hun Edel Groot Mogenden te secundeeren en bij de provinciën te vorderen, als niet op eenige speculatie, maar op de noodzakelijkheid zelve gesecundeerd (zeker te lezen: gefundeerd) zijnde" [2]).

De prins, aan de geopperde bedenkingen gehoor gevende en de staten een stap verder te gemoet willende komen, wijzigde hierop zijn voorslag in dier voege, dat het vroegere aanbod in stand bleef, doch dat niet tien, maar twaalf compagniën ruiterij zouden worden gecasseerd en ieder van de overige gebracht op 45 man. Er bij werd gevoegd, dat, in plaats van het cijfer der vreemde regimenten te verminderen tot tien compagniën (zie boven blz. XXIII, art. 4), de compagniën der landzaten zouden worden teruggebracht op zestig koppen, die der uitheemschen op vijfenveertig, en dat de serviesgelden met een derde zouden worden verminderd.

De prins deed dezen nieuwen voorslag vergezeld gaan van een berekening der voordeelen, die zijn voorslag opleverde.

Het casseeren van één compagnie der kleine, van twee compagniën der groote regimenten (zie boven blz. XXVI) zou jaarlijks doen besparen ten bate van het land	350,000 gl.
het reduceeren der compagnieën op 60 en op 45 man.	346,500 „
het casseeren van 12 compagnieën ruiterij en het reduceeren der overige op 45 man	415,200 „
	1,111,700 gl.

1) Zie boven blz. XVI vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 8 Dec. 1649, blz. 375.

	1,111,700 gl.
het afdanken der 585 man	50,000 „ [1]
het veranderen der kurassiers in arquebusiers	50,000 „
het verminderen der serviesgelden met een derde, gevoegd bij de bezuiniging op dezen post, verkregen door de verschillende afdankingen	140,000 „
	1,351,700 gl. [2]

Onder de minuten van de hand van Willem II, thans voor 't eerst wordende uitgegeven, heeft men er een paar, n° 2543*a*, n° 9, blz. 13 vlg., die kennelijk tot voorbereiding van dit voorstel hebben gediend.

Het eerste dier stukken zou hebben geleid tot een besparing van slechts 580,000 gl. Het tweede komt, wat de posten betreft, geheelenal overeen met den bovenstaanden voorslag; maar de cijfers der guldens verschillen hier en daar eenigermate. Neemt men echter aan, dat de prins zich bij één der posten verrekend en bij twee andere het cijfer bij benadering gezet heeft, dan heeft men ook hier bijna volkomen gelijkheid.

Evenmin als de vorige kon deze voorslag van den prins de goedkeuring der staten van Holland verwerven. Hij vorderde nog te veel van de financiëele krachten der provincie [3].

In dien zin verklaarden zich de gedeputeerden van Holland ter Generaliteit den 8sten December 1649. Die van de andere gewesten waren niet gelast. Nog zeiden die van Holland aan, dat zij niet langer soldij

---

1) De staten rekenden voor dezen post 60,840 gl., zie boven blz. XXIV, *noot* 2.

2) *Resolut.-Holl.*, 8 Dec. 1649, blz. 377.

3) Zie *Resolut.-Holl.*, 9 Dec. 1649, blz. 378.

zouden betalen aan de 585 man [1]). Een paar dagen daarna, den 10den December, hield een commissie uit de staten van Holland wederom een bijeenkomst met Zijn Hoogheid, om te spreken over de hoeveelheid af te danken ruiterij, het brengen der regimenten op tien compagnieën en het afschaffen der logiesgelden. De prins meende niet te kunnen instaan voor de zekerheid der grensvestingen van de Republiek, zijnde wel zestig in getal [2]), indien men 150 compagniën voetvolk [3]) en de helft der ruiterij casseerde. Bij gevolg voerde ook deze conferentie tot geen overeenstemming [4]).

Middelerwijl stieten de staten van Holland of hun meerderheid nog van een andere zijde op verzet. In de vergadering van den 11den December verzochten de tegenwoordige edelen, uit naam van het lid der ridderschap, aanteekening, dat zij de genomen besluiten nooit hadden goed gevonden en er alsnog tegen waren [5]). Dit belette niet, dat de overige leden dier staten volhardden. Maar terwijl zij wisten wat zij wilden en volhielden, werd in de Staten-Generaal het afdoen der zaak van den eenen naar den anderen dag verschoven [6]). Het eenige, dat men er deed, was beloven, dat men het gevoelen der lastgevers zou vragen en voorstellen, èn dat men zich om advies tot den

1) Zie *Resolut.-Holl.*, 10 Dec. 1649, blz. 381 vlg.; *Resol. Staten-Generaal*, 10 Dec. 1649.

2) Vgl. beneden blz. 63, n° 2543*a*, n° 22, *noot* 2.

3) Holland sloeg voor: de afdanking van 50 uitheemsche compagniën en de vermindering der compagniën van de in dienst blijvende regimenten vreemdelingen tot tien per regiment ten bedrage van 55, d. i. gezamenlijk 105. Hoe de prins aan 150 komt, is niet te begrijpen. Het zal een drukfout zijn voor 105.

4) *Resolut.-Holl.*, 10 Dec. 1649, blz. 383.

5) *Resolut.-Holl.*, 11 Dec. 1649, blz. 384.

6) *Resolut. Staten-Generaal*, 11 Dec. 1649.

raad van state en Zijn Hoogheid zou wenden, èn dat er een algemeene conferentie der provinciën zou worden gehouden. Dit toeven noopte de staten van Holland, den 14den December te besluiten, de stukken, houdende hetgeen zij voor zich hadden bepaald ten opzichte van de menage en van de vermindering van het krijgsvolk, aan de gewesten toe te zenden onder bijvoeging van een brief, behelzende de redenen, die hen daartoe hadden bewogen [1]). Nog besloot de Generaliteit den 22sten December, eenige harer leden naar de staten van Holland af te vaardigen, om te pogen hen van het afzonderlijk afdanken terug te houden [2]).

Boven, blz. XXVIII, is gebleken, dat de gedeputeerden der zes provinciën ter Staten-Generaal niet in staat waren, een stellig advies uit te brengen op het gewijzigde voorstel van den prins van den 8sten December 1649. Vanhier dat de prins zich tegen 't eind dier maand naar Gelderland begaf en den 30sten in een vergadering der staten van dit gewest, op zijn verzoek bijeengekomen, voorsloeg, den aangeboden staat van oorlog aan te nemen en, ten aanzien van verdere punten van bezuiniging in 't krijgswezen, door eenige gemachtigden in overleg te treden met de afgevaardigden ter Generaliteit van de andere provinciën [3]). Deze aansporing schijnt tot resultaat te hebben gehad het besluit van den landdag, in den eersten bundel voorkomende [4]). Één der gronden, in dit besluit vermeld, tegen het te zeer verzwakken van het leger is kennelijk aan 't advies Zijner Hoogheid ontleend. En daarmede liep het jaar ten einde.

---

1) *Resolut.-Holl.*, 14 en 16 Dec. 1649, blz. 385, 392 vlg.

2) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 390.

3) Beneden, n° 2544, n° 27, blz. 132 vlg.

4) Beneden, n° 2543*a*, n° 14, blz. 24 vlg.

Ook in het nieuwe jaar, 1650, lieten gunstiger uitkomsten op zich wachten. Gedurende de geheele maand Januari viel er niets anders voor, dan dat den 17^den^ bij de staten van Holland inkwam een antwoord van de staten van Gelderland op den boven bedoelden brief, waarin zij berichtten, dat, naar zij oordeelden, geen krijgsvolk mocht worden afgedankt dan overeenkomstig advies van den raad van state [1]), en dat diezelfde staten van Holland den 21sten aan hun afgevaardigden ter Generaliteit voorschreven, nog eens te pogen, van de andere provinciën een stellige uitspraak uit te lokken over de voorstellen, door Hun Ed. Groot Mog. meermalen in die vergadering gedaan, en, indien dit weder niet baatte, alsdan van hunnentwege te verklaren, dat de financiën dezer provincie de zware lasten, in tijd van oorlog opgelegd, niet langer konden dragen; dat het cijfer hunner schulden zoo groot was, dat, ook indien het met de afdanking geheel naar hun wensch ging, zij toch nog jaarlijks een geheel millioen te kort kwamen [2]), en, nademaal het elke van de provinciën alle jaren vrij stond, in de petitie, door den raad van state gedaan, te consenteeren of niet te consenteeren; de lasten, door dien raad voorgeslagen, aan te nemen of te excuseeren; naardien ook de nieuwe staat van oorlog notoirlijk niets anders was dan een petitie van den raad van state, — dat zij, staten van Holland, bevindende, dat zij de lasten, daarin vermeld, in deze constitutie van tijd en zaken niet konden dragen, verklaarden ze te difficulteeren en er niet verder in te treden, dan hun provinciaal advies, den Staten-Generaal bekend, mede-

1) *Resolut.-Holl.*, 17 Januari 1650, blz. 428.

2) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 406 vlg.

bracht, onder bijvoeging, dat zij van zins waren, aan dat provinciaal advies uitvoering te geven [1]).

Deze verklaring had geen andere uitwerking, dan dat de gezamenlijke gewesten aannamen, hun gevoelen over de menage en de vermindering der militie den 1sten Maart of daaromtrent te zullen kenbaar maken. Met betrekking tot de generale conferentie, op nieuw door de provinciën verzocht, lieten de staten van Holland weten, dat de menigvuldige beraadslagingen, over het bekende onderwerp ter Generaliteit gehouden, behoorden te worden aangemerkt als gelijkstaande met zoodanige conferentiën en ze overbodig maakten [2]). Op gelijke wijze werd een vernieuwde aanmaning van den raad van state om tot een beslissing mede te werken, vervat in een schrijven van den 14den Februari, beantwoord met het zeggen, dat de staten van Holland immers reeds vóór lang hun overwegingen en besluiten aan de Staten-Generaal hadden medegedeeld [3]).

Boven [4]) is opgeteekend, dat de staten van Gelderland den hun toegezonden brief van Holland beantwoordden met een betuiging van niet-instemming. Dit gewest kantte zich inzonderheid aan tegen een groote afdanking, dewijl de belangen van vele edelen er mede gemoeid waren, die, zoo zij uit den dienst werden ontslagen, van hun karige goederen moesten leven [5]). Of de andere gewesten, op dat schrijven,

---

1) *Resolut.-Holl.*, 21 en 22 Januari 1650, blz. 443 vlg., 449 vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 25 Januari 1650, blz. 452 vlg.; *Resolut. Staten Generaal*, 21, 22, 24, 25 Januari 1650.

3) *Resolut.-Holl.*, 4 Maart 1650, blz. 464.

4) Blz. XXXI.

5) *Brief rakende het vangen der ses leden van de Grootmogende Heeren staten van Hollandt en West-Vrieslandt en 't belegeren van Amsterdam* door Wel-hem Recht-hert van Vryland, 1650, *Tiele*, II, n° 3719, blz. 6.

ook iets van zich hebben doen hooren, verneemt men niet, behalve van Friesland, dat den laatsten Februari terugschreef. Die missive werd gelezen in de vergadering der staten van Holland van den 15den Maart 1650 en „alzoo de voorschreven brief werd bevonden gesteld te zijn in vreemde en onhebbelijke termen en ook gaande tegen de waarheid en waardigheid dezer provincie, mitsgaders van de steden en leden van dezelve, is verstaan, dat dezelve zal worden geseponeerd" [1]).

Terwijl de staten van Holland bleven wachten op de provinciale adviezen, ontvingen zij een paar verzoekschriften van de officieren, bedreigd met ontslag, n.l. van die van de Engelsche en van de Fransche troepen. Dienaangaande berichtte tevens de Heer van Wimmenum, dat de prins van Oranje van meening was, dat men die beide natiën, als zich verdienstelijk hebbende gemaakt, niet behoorde voor het hoofd te stooten [2]). Gelijk *Aitzema* opmerkt, begunstigde Willem II de vreemdelingen ter wille van zijn eigen gezag [3]).

Wat de hoofdzaak aangaat, was men eindelijk zoo ver, dat in de vergadering, een paar dagen later gehouden, men kennis kon nemen van de provinciale adviezen van Gelderland, van Zeeland en van Friesland [4]). Die adviezen strookten geenszins met hetgeen de staten van Holland bij herhaling hadden voorgeslagen, die voor 't overige nogmaals in hun voornemen ter invoering van aanmerkelijke bezuinigingen werden versterkt, toen zij in hun zitting van den 24sten Maart

---

1) *Resolut.-Holl.*, 15 Maart 1650, blz. 488.

2) *Resolut.-Holl.*, 16 Maart 1650, blz. 494.

3) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 408.

4) *Resolut.Holl.*, 18 Maart 1650, blz. 502; *Resol. Staten-Gener.*, 17 Maart 1650.

vernamen, dat de voornaamste schulden, waarvan hun gewest de aflossing moeielijk langer kon uitstellen, de som beliepen van 6,712,988 gl., 17 stuivers, 12 penningen [1]). In dezelfde zitting en in die van den volgenden dag werd den staten van Holland ook het gevoelen van die gewesten medegedeeld, die tot dusver hun meening nog niet hadden geopenbaard [2]).

Thans scheen dus het tijdstip aanstaande te zijn, waarop men in de Staten-Generaal een eindbesluit kon nemen. Daarom noodigde men Zijn Hoogheid en den raad van state uit, een volgende vergadering bij te wonen. De staten van Holland voor zich droegen aan de vijf voorzittende steden van het Noorderkwartier en aan den raadpensionaris op, zich nogmaals tot den prins te begeven, hem de gronden uiteen te zetten, waarop hun advies steunde, en hem te verzoeken, zijn medewerking te verleenen tot het bereiken van het door hen beoogde doel [3]). Doch de prins weigerde die medewerking. Hij was van oordeel, dat het aantal krijgslieden, hetwelk Holland in dienst wilde houden, te gering was; dat er vijftien steden en drieendertig forten meer te bezetten waren dan ten tijde van het bestand en dat daarvoor meer dan 26000 man werden vereischt [4]). De redenen, waarmede Willem II zijn tegenstand zoekt te rechtvaardigen, zijn dezelfde als die, welke de stadhouder van Friesland in een zijner brieven, tot den prins gericht, vermeldt [5]).

---

1) *Resolut.-Holl.*, 24 Maart 1650, blz. 513.

2) *Resolut.-Holl.*, 24 en 25 Maart 1650, blz. 515 vlg.; *Resolut. Staten-Generaal*, 18 en 25 Maart 1650.

3) *Resolut.-Holl.*, 25 Maart 1650, blz. 517 vlg.

4) *Ibid.*, 26 Maart 1650, blz. 518 vlg.

5) Zie beneden, n° 2513*a*, n° 22, blz. 63., *noot* 1 en 2.

Ten zelfden dage, den 26sten Maart, waarop dit ongunstig bericht den staten van Holland gewerd, droeg de voorzitter ter Generaliteit voor, dat Holland en Zeeland zich mochten voegen bij het advies, door de vier andere tegenwoordig zijnde provinciën uitgebracht. Van wege Holland werd daarop door de afgevaardigden van dit gewest geantwoord, dat zij „geen apparentie zagen om eenigen anderen last dienthalven te bekomen dan zij meermalen hadden kenbaar gemaakt." Hierop keerden zij naar de vergadering der staten van Holland terug, die vervolgens nog denzelfden dag een commissie benoemden, samengesteld uit de Heeren van Dordrecht, Haarlem, Delft, Amsterdam, Schiedam, Alkmaar, Hoorn en Medemblik, alsmede uit de Gecommitteerde raden, ten einde gezamenlijk te overleggen, hoe de besluiten, achtereenvolgens door die staten genomen, zouden worden uitgevoerd [1]).

Toen dezelfde staten weder eenige dagen later hoorden, dat de Staten-Generaal niet zouden rusten, alvorens zij zoowel van hen als van Zeeland een stellig antwoord op bovenstaande aanvraag hadden verkregen, droegen zij aan hun vertegenwoordigers in dat lichaam op, aldaar „te deduceeren, wat men naar de onvermogendheid dezer provincie moet doen en naar haar recht mag doen." In dien zin werd dus ter Generaliteit door de afgevaardigden van Holland gesproken. Zeeland daarentegen veranderde van meening en sloot zich bij de vier andere provinciën aan [2]).

Ziende, dat, in weerwil van hun voortdurend aan-

---

1) *Resolut.-Holl.*, 29 Maart 1650, blz. 520; *Resol. Staten-Gener.* 26 Maart 1650.

2) *Resolut.-Holl.*, 30 Maart, 1 en 2 April, blz. 526 en 528; *Resol. Staten-Gener.*, 31 Maart en 2 April 1650.

houden, de staten van Holland in hun zienswijze volhardden, wendden de Staten-Generaal het op een anderen boeg en vaardigden een vijftal hunner leden aan hen af, die hun, bij monde van den Heer Bronkhorst, betoogden, waarom ook zij zich bij de overigen hadden te voegen. Het vijftal keerde, zonder het gewenschte antwoord te hebben bekomen, terug [1]). Den 6den April bracht de boven bedoelde commissie (zie boven blz. XXXV) haar rapport uit. Van dat oogenblik af waren de stappen, van weerszijden gedaan, nu eens door de Staten-Generaal of door Zijn Hoogheid, dan weer door de staten van Holland, om eenige toenadering uit te werken, ijdele schreden: het werd een hopelooze strijd, weshalve de laatsten, bij het uiteengaan hunner vergadering, den 9den April aan de Gecommitteerde raden bevalen, over te gaan tot de uitvoering der besluiten ter afdanking, van tijd tot tijd door hun vergadering genomen [2]).

Dit bevel lokte ter Generaliteit een tweeledig besluit uit, ten eerste een verzoek aan Zijn Hoogheid en den raad van state om te verhinderen, dat eenig gewest in 't bijzonder troepen afdankte; ten anderen, tot twee malen toe een brief te zenden aan de Gecommitteerde raden, behelzende de gronden, waarom Holland zich van afzonderlijke afdanking had te onthouden en zich bij de zes andere provinciën moest voegen, met verzoek een afschrift van dien brief te doen toekomen aan al de leden der vergadering van Hun Ed. Groot Mogenden [3]). In dien brief naderden de Staten-Gene-

---

1) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 408.

2) *Resol. Staten-Gener.*, 9 April 1650; *Resolut.-Holl.*, 6, 8 en 9 April 1650, blz. 534, 543 en 548.

3) *Resolut.-Holl.*, 28 April 1650, blz. 551 vlg. en 571; *Resolut. Staten-Generaal*, 16 en 23 April 1650.

raal in zoo ver de provincie Holland, dat zij toestemden in het afdanken van 55 compagniën voetknechten vreemdelingen en 12 compagniën ruiterij, alsmede in het verminderen van de overige compagniën te paard van zestig tot vijftig man. Zij beweerden, dat men, zóó doende, maar 100 ruiters meer en 270 voetknechten minder [1]) in dienst zou houden dan ten tijde van het twaalfjarig bestand, en zeiden, dat het verschil tusschen de ééne en de andere zienswijze zoo gering was, dat, indien men zich naar die der zes provinciën richtte, Holland slechts ongeveer 250,000 gl. jaarlijks meer te betalen zou hebben, dan zoo men het advies van dit gewest zelf volgde [2]). Van dat schrijven werd kennis genomen; maar daarbij bleef het [3]). Daarentegen had het eerste der zoo even aangeduide besluiten der Staten-Generaal ten gevolge, dat prins Willem aan die van Holland liet weten, dat hij een nieuw voorstel had te doen. Dewijl dit niet zoo spoedig kwam opdagen als men had gedacht, veroorloofde de raadpensionaris zich den 10den Mei, Zijn Hoogheid de memorie te gaan ververschen, die hem hierop den 11den het stuk overhandigde en bij die gelegenheid betuigde, dat, al moest hij heden sterven, hij in conscientie oordeelde, dat de staat van

---

1) Deze berekening komt niet overeen met die van Frederik Willem, die aan den prins van Oranje schrijft, dat er in 1617 in dienst waren 29,138 voetknechten en 3020 ruiters en in Januari 1650 31,790 voetknechten en 4240 ruiters, zoodat men op het laatstgemelde tijdstip toch nog 2652 voetknechten en 1220 ruiters meer had dan gedurende het bestand, *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 345.

2) De brief is te vinden bij *Aitzema, Herstelde Leeuw*, blz. 33 vlg. Vgl. *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 408.

3) *Resolut.-Holl.*, 5 Mei 1650, blz. 558.

het land niet genoegzaam verzekerd zou zijn, bijaldien men meer krijgsvolk afdankte dan hij voorsloeg [1]).

Dit nieuwe voorstel, dat den 11den Mei werd gedaan, vindt men, behalve in de Resolutiën, beneden [2]). Het was niet veel, dat hierbij aan Holland werd toegegeven. Immers zoo Zijn Hoogheid nu al toestond, dat, overeenkomstig het advies der zes provinciën, vijfentwintig compagniën voetvolk zouden worden afgedankt en dat de ruiterij zou worden verminderd met twintig, in plaats van met twaalf (zie boven blz. XXVII), compagniën, dit verlies werd ruimschoots opgewogen doordien de aanblijvende compagniën uit 60, niet uit 45 koppen (zie boven blz. XXVII), zouden bestaan. Het eenige voordeel voor Holland zou zijn de afschaffing van de helft, niet van een derde der servies-gelden (zie mede aldáár).

De staten van Holland bevonden dan ook, dat uit het ten uitvoer leggen van 's prinsen voorslag geenszins kon volgen een zoodanige verlichting in het stuk van de financiën, dat hun land er door in goeden staat kon worden gehouden, en benoemden een commissie om den prins dit aan te toonen. Ook deze bijeenkomst liep weder op niets uit. Ten einde te doen zien, waarom hij meende niet met de staten van Holland te mogen medegaan, overhandigde Zijn Hoogheid aan de commissie een lijst, waarop de steden en

---

1) *Resolut.-Holl.*, 6, 7, 10 en 11 Mei, blz. 559 vlg. - De betuiging van den prins treft men aldaar aan op blz. 565. Zij laat hem evenwel het tegendeel zeggen van hetgeen hij bedoelt: „dat al moest hij heden sterven, in conscientie niet en konde oordeelen den staat van den lande niet genoegzaam verzekerd konde wezen" etc. — Een van die twee „nieten" is overtollig.

2) N° 2543*a*, n° 1, blz. 3 vlg. Tevoren had de prins hierover een memorie opgesteld, n° 2543*a*, n° 22, blz. 62: Redenen waarom men tot geen meerdere cassatie kan komen.

forten der Republiek stonden uitgetrokken, mitsgaders de grootte der garnizoenen, die zij vereischten. In de vergadering, waarin dit werd medegedeeld, in die van den 12den Mei, werden voorts de Gecommitteerde raden verzocht te berichten, om welke redenen zij nog niet waren begonnen met het uitvoeren der besluiten op de afdanking genomen (zie boven blz. XXXVI) [1]).

Terwijl op die wijze de partijen scherp tegenover elkander stonden, dienden de afgevaardigden der stad Leiden in de staten van Holland, bedenkende, hoeveel er de gansche Republiek aan gelegen was, dat men met eenparigheid te werk ging ten opzichte van de afdanking, geheel uit eigen beweging, zonder daartoe eenige opdracht te hebben bekomen van hun lastgevers, bij die staten een voorstel in, dat, naar zij hoopten, ter bevordering van de eenparigheid kon strekken. Het kwam hierop neer, dat men den voorslag van Zijn Hoogheid zou aannemen, maar daaraan toevoegen, dat:

1° de overblijvende compagniën voetvolk zouden worden verminderd van zeventig (zie boven blz. XIV) tot zestig man;

2° de aanblijvende compagniën te paard zouden worden gebracht op vijftig koppen (zie boven blz. XXXVIII);

3° dit alles bij voorraad zou zijn en de gewesten de vrijheid zouden behouden, op de petitie van den raad van state zoodanig consent uit te brengen, als zij zouden vermeenen te behooren.

Ten zelfden dage, waarop dit voorstel inkwam, herhaalde de ridderschap haar vroeger, den 11den December 1649 (zie bl. XXIX), aangeteekend protest tegen de

---

1) *Resolut.-Holl.*, 11 en 12 Mei 1650, blz. 565 vlg — Vgl. *Ibid.*, 13 Mei 1650, . 570

besluiten nopens de afdanking, door de staten van Holland genomen, „opdat zij nu bij een iegelijk en hier namaals ook bij de posteriteit mocht ontlast gehouden worden van de oneenigheid, scheuring, confusie, mutinatie en andere groote zwarigheden, die zij daarvan voor den staat tot haar groote droefheid vreest en voorziet." Eveneens verzochten de heeren van Leiden, Rotterdam, Enkhuizen, Gorinchem en Schoonhoven aanteekening, dat zij zich er niet mede konden vereenigen. Nog gaven in deze zitting de Gecommitteerde raden een soort van verklaring op de vraag, hun gedaan (zie boven blz. XXXIX), die echter niet veel licht gaf [1]).

Zes stemmen waren dus tegen de maatregelen, die de meerderheid wilde toepassen. Prins Willem schrijft in April aan Frederik Willem, dat de meerderheid uit tien, de minderheid uit negen stemmen bestond [2]). Nog in Mei, zegt *Aitzema*, *Herstelde Leeuw*, bl. 37, waren Leiden, Rotterdam, Gorinchem, Gouda, Schoonhoven, Hoorn, Enkhuizen en andere tot acht in getal zoo scrupuleus, dat zij tot geen afzonderlijke cassatie vooralsnog konden, noch durfden consenteeren. Toen was het dus nog evenals op den datum van 's prinsen brief. Binnen het tijdsbestek van een paar dagen is alzoo de tegenstemmende minderheid kleiner geworden, de meerderheid aangegroeid.

Ook in de vergadering van den 14den Mei openbaarde zich nog verschil van meening. Desniettemin achtte de raadpensionaris het mogelijk, naar aanleiding van hetgeen in 't midden werd gebracht, de uitgesproken gevoelens samen te vatten in dezen voorslag, dat:

---

1) *Resolut.-Holl.*, 13 Mei 1650, blz. 570 vlg.

2) *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 359.

1° de afschaffing der logiesgelden zou worden vastgesteld.

2° de officieren, die stonden ontslagen te worden, niet langer bezoldigd zouden worden.

3° een verlaging der militaire tractementen zou plaats grijpen [1]).

4° de provinciën en haar leden de vrijheid zouden behouden, op de petitiën van den raad van state zoodanig consent te geven, als zij zelven zouden goed vinden.

5° vijfenvijftig compagniën voetknechten zouden worden afgedankt.

6° de compagniën van zeventig man zouden worden gebracht op zestig man.

7° die van 50 koppen [2]) zouden worden gereduceerd tot 45.

8° twintig compagniën ruiters zouden worden gecasseerd.

9° de overblijvende compagniën ruiterij zouden worden verminderd van zestig tot vijfenveertig man.

Het behaagde de leden der vergadering niet, hierop te besluiten. Zij meenden, ongetwijfeld omdat zij reeds hadden bepaald wat, naar zij dachten, moest geschieden, dat men zich hier van het doen van verdere voorstellen had te onthouden; dat de zoodanige „van buiten moesten komen." Slechts keurde men goed, dat de raadpensionaris, als uit eigen beweging, deze punten aan den prins zou voorleggen [3]).

De raadpensionaris deelde den dag daaraanvolgende, zijnde Zondag 15 Mei, na de voormiddagpredikatie,

---

1) Vgl. boven blz. XVIII.

2) Zooveel ik zie (vgl. boven blz. XIV), waren er nog geen compagniën van 50 man.

3) *Resolut.-Holl.*, 14 Mei 1650, blz. 572 vlg.

aan de staten van Holland mede, dat Zijne Hoogheid, na den raad van state te hebben geraadpleegd, de volgende opmerkingen had gemaakt. Hij had bevonden, dat destijds in dienst van het land waren 4340 ruiters [1]).

dat daarvan, overeenkomstig den gedanen voorslag, zouden worden gecasseerd 1860 [2]), zoodat er zouden overblijven 2480 [3]).

dat toen in dienst van het land waren 30,070 man voetvolk [4]).

dat daarvan zouden worden gecasseerd 5650 man [5]).

---

1) Volgens den boven (blz. XIII) vermelden staat waren er maar 4300 ruiters.

2) Twintig compagniën zouden worden afgedankt (zie blz. XLI). Elke compagnie telt 60 man, d. i. 20 × 60 = 1200 man. De overblijvende compagniën, d. i. 45 (zie blz. XIII), zouden worden verminderd met 15 man: alzoo 45 × 15 = 675 man. In 't geheel dus 1200 en 675 = 1875 man.

3) De overblijvende compagniën zijn ten getale van 45. Elke compagnie heeft 45 man, d. i. 45 × 45 = 2025. Daarbij komen de compagniën van Zijn Hoogheid en van Zijn Excell., ten bedrage van 400 man. Gezamenlijk 2425 man.

4) Ten einde nagenoeg dit cijfer te verkrijgen, heeft men zich te richten naar de opgaven van Wagenaar en de Wicquefort (zie boven blz. XII vlg.), waarbij echter is te bedenken wat op blz. XXII vlg. is opgemerkt). In 't geheel zijn er 411 compagniën: De gardes tellen tezamen 950 man; de Amsterdamsche compagniën 400; 30 compagniën kolonellen is 3000 man; 375 compagniën, elke à 70 man, is 26,250. Tezamen 950, 400, 3000 en 26,250 = 30,600.

5) Er zouden worden afgedankt 55 compagniën, elke à 70 man, d. i. 3850 man. Laat men er nu buiten de gardes en de Amsterdamsche compagniën, d. i. 6 compagniën (zie blz. XIII vlg.), en trekt men van het overblijvend getal (zie blz. XII) 405 de 55 af, dan blijven er over 350 compagniën. Neemt men aan, dat van een honderdtal (zie blz. XLI) zullen worden afgedankt 10 man, dan heeft men 1000 man. Stelt men (zie aldáár), dat van de andere 250 comp. zullen

dat mitsdien niet meer zouden overblijven dan 24,420 man [1]).

dat nogtans in de trèves in dienst waren gehouden 27000 man voetvoik [2]) en daarenboven nog 3000 uit de subsidiaire penningen van Frankrijk.

dat thans de bezetting veel grooter was dan ten tijde der trèves [3]).

dat diensvolgens Zijne Hoogheid volhardde bij zijn vroeger geuite meening [4]).

Met deze opmerkingen van den prins [5]), die wederom geen schijn of schaduw van verandering te weeg brachten in den onderlingen stand der partijen, is te vergelijken een memorie, door Zijn Hoogheid opgesteld en met die opmerkingen vermoedelijk in betrekking staande [6]).

Zooals wij weten, heerschte er niet alleen verscheidenheid van gevoelen tusschen de Staten-Generaal met den prins aan de ééne, en de staten van Holland aan de andere zijde, maar was er in deze staten van Holland ook geen volkomen eenstemmigheid.

---

worden afgedankt 5 man, dat wordt 1250. Alzoo heeft men aan afgedankte manschappen 3850, 1000 en 1250, d. i. 6100, wat niet past bij bovenstaande opgaaf. Vgl. nog boven blz. XLI, *noot* 2, en blz. XIV.

1) Ook deze berekening is moeielijk te volgen. Richt men zich naar de veronderstellingen, aangenomen in *noot* 5 van de vorige blz., dan zouden er aanblijven 100 compagniën van 60 man = 6000 man; 250 van 45 man = 11,250; 30 comp. kolonellen = 3000 man; de Amsterdamsche compagniën = 400 man; de gardes = 950 man, tezamen 21,600 man, wat evenmin uitkomt. Hier zou men, om het eenigszins te doen sluiten, moeten uitgaan van 't cijfer der compagniën, dat Aitzema heeft (zie boven blz. XIII vlg).

2) Vgl. beneden n° 2543*a*, n° 22, blz. 63, *noot* 1.

3) Vgl. *Ibid.*, *noot* 2.

4) Zie boven blz. XXXVIII.

5) *Resolut.Holl.*, 15 Mei 1650, blz. 574 vlg.

6) Zie beneden blz. 12,n° 2543*a*, n° 8.

Op nieuw kwam dit uit in de vergadering van 20 Mei, reden waarom de leden werden verzocht, in den eerstkomenden nacht hun gedachten nogmaals daarover te laten gaan. Dit nachtelijk nadenken oefende een gunstige uitwerking, want den volgenden dag werd besloten, dat men zich zou houden aan hetgeen was vastgesteld en dat men het ten uitvoer zou brengen [1]). In weerwil van dit besluit zette men de onderhandelingen met Zijne Hoogheid en met de Staten-Generaal voort, hoofdzakelijk om de gelegenheid te hebben, hen in kennis te stellen van het voorstel der heeren van Leiden [2]). Doch wel verre van dit aan te nemen, voerde de voorzitter der Staten-Generaal in de zitting van 25 Mei de afgevaardigden van Holland te gemoet, dat, vermits de zes provinciën, de prins en de raad van state eenstemmig waren, de staten van Holland zich mede behoorden te conformeeren [3]).

Hetzij het aan deze aanmaning of aan welke beweegreden ook is toe te schrijven, den 28sten Mei deden de afgevaardigden van Holland ter Generaliteit weder een anderen voorslag. Hij behelsde, dat:

vijfenvijftig compagniën te voet zouden worden afgedankt [4]).

twaalf compagniën te paard zouden worden gecasseerd.

de overblijvende compagniën ruiterij zouden worden verminderd van zestig tot vijftig man.

de kurassiers zouden worden veranderd in arquebusiers en

---

1) *Resolut.-Holl.*, 20 en 21 Mei 1650, blz. 576 vlg.

2) Zie boven blz. XXXIX.

3) *Resolut.-Staten Gener.* 25 Mei 1650; *Resolut.-Holl.*, 23 en 27 Mei 1650, blz. 582 en 587.

4) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw*, heeft er bij „van de vreemde natiën."

zij zich, voor de verdere punten, refereerden aan hun vroeger ingebracht advies, houdende dat

de militaire tractementen zouden worden verlaagd.

de offficieren, die ontslagen werden, niet langer soldij zouden trekken.

de logiesgelden zouden worden afgeschaft.

de compagniën voetvolk zouden worden gereduceerd van zeventig op zestig man.

nog acht compagniën ruiterij, dus te zamen twintig, zouden worden gecasseerd [1]).

Den 29sten Mei, zijnde een Zondag, deed de raadpensionaris, des namiddags na de predikatie, verslag van hetgeen was voorgevallen in de vergadering, den 28sten gehouden in 't bijzijn van Zijne Hoogheid, Zijne Excellentie en den raad van state. Dáár hadden de zes provinciën verklaard, dat zijzelve, Zijne Hoogheid, Zijne Excellentie en de raad van state eenparig van oordeel waren, dat „het werk van de menage in den staat van oorlog te introduceeren niet stuksgewijze, maar gelijkelijk voor het geheel moest worden gearresteerd;" dáár waren „zeer harde termen gebruikt tegen het prooemium van den gedanen voorslag, houdende in effecte, dat die voorslag werd gedaan onverminderd de vrijheid in het stuk van consenten, de respectieve provinciën competeerende, als zijnde pernicieus en schadelijk voor den staat;" dáár waren eindelijk de afgevaardigden van Holland verzocht, hun principalen er toe te bewegen, zich, gelijk zij nu door dezen voorslag waren begonnen de provinciën te naderen, ook verder „met de zes andere provinciën en het hoogwijze advies van Zijne Hoogheid en den

1) *Resolut.-Staten-Gener.* 28 en 29 Mei 1650; *Resolut.-Holl.* 28 en 29 Mei 1650, blz. 588 vlg.; *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 408; *Herstelde Leeuw*, blz. 37 vlg.

raad van state te conformeeren." Op dat verslag verstonden de staten van Holland, dat men de provinciën meer dan genoeg was te gemoet gegaan [1]).

Den 30sten Mei vonden diezelfde staten goed, „de zaak van het verminderen der militie ter Generaliteit te laten zooals zij was liggende, maar voort te varen tot executie van de resolutiën op dat subject hier ter vergadering genomen." Aan de Heeren van Dordrecht, Haarlem, Delft, Amsterdam, Gouda, Hoorn en Medemblik werd opgedragen, de vergadering te dienen van advies aangaande de wijze, waarop hierin zou worden te werk gegaan [2]).

Een zeer gewichtige dag voor de staten van Holland was die van den 1sten Juni. In de zitting van dien dag besloot men, dat, overeenkomstig het voorstel van Leiden (zie boven blz. XXXIX), onbetaald en voor gelicencieerd zouden worden gehouden vijf en vijftig compagniën voetknechten en twintig compagniën ruiters; dat de overblijvende compagniën infanterie, „die door order van de regeering zijn gebracht ieder op zeventig koppen," zouden worden gereduceerd tot zestig man; dat de overblijvende compagniën en cavalerie, „die door order van de regeering zijn gebracht elk op zestig koppen," zouden worden gereduceerd tot vijftig man; dat men zich ten aanzien van de serviesgelden en de militaire tractementen zou gedragen naar hetgeen vroeger was bepaald [3]). Tegen dit besluit van afzonderlijke afdanking

---

1) *Resolut. Staten-Generaal*, 29 Mei 1650; *Resolut.-Holl.*, 29 Mei 1650, blz. 591 vlg.; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 408; *Herstelde leeuw*, blz. 38 vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 30 Mei 1650, blz. 593.

3) *Resolut.-Holl.*, 1 Juni 1650, blz. 598 vlg.

verklaarden zich dezelfde vijf steden, die er vroeger niet in hadden toegestemd [1]).

Niettegenstaande dit protest werd door de boven vermelde heeren de lijst opgemaakt der officieren te paard en te voet, die uit den dienst zouden worden ontslagen, en besloten, die officieren hiervan te verwittigen. Die lijst werd in de vergadering overgelegd en is in de Resolutiën opgenomen. Tevoren had men er ook den prins over willen hooren; maar hij had te kennen gegeven, zich hiertoe niet te kunnen leenen [2]). Het duurde niet lang, of ook in de Generaliteit vernam men wat er gaande was. Terstond werd van wege dit lichaam gehoor gevraagd bij de staten van Holland. Het werd verleend, en nu verschenen in de vergadering dezer staten van 3 Juni zes afgevaardigden der Staten-Generaal, die hen bij monde van den heer van Aartsbergen [3]) verzochten, de maatregelen ter afdanking te staken [4]). Nog denzelfden avond werd in een zitting der Generaliteit geantwoord, dat de staten van Holland het verzoek niet konden toestaan [5]).

Hoewel op één punt, nl. dat men niet twintig, maar slechts negentien compagniën ruiterij zou afdanken,

---

1) Zie boven blz. XL.

2) *Resolut.-Holl.*, 1 en 2 Juni 1650, blz. 602 vlg.

3) Alexander van der Capellen, heer van Aartsbergen (bij Rotterdam), geboren tusschen 1590 en 1600, overl. 1656, lid der staten van Gelderland en der Staten-Generaal, de auteur der *Gedenkschriften*, in 1777 en 1778 door een zijner nakomelingen uitgegeven. Zie aldaar, II, *Voorrede*, blz. XXXIII en XXXIV.

4) De aanspraak, door den heer van Aartsbergen gehouden, is te vinden onder de *Bijlagen* in de *Gedenkschriften van Alexander van der Capellen*, II, blz. 435.

5) *Resolut.-Holl.*, 3 Juni 1650, blz. 609 vlg.; *Resolut. Staten-Generaal*, 3 Juni 1650.

dewijl dit beter overeenkwam met de quote van Holland, nog tot een geringe afwijking werd besloten [1]), stond het van nu aan vast, dat de staten van dit gewest op de genomen resolutiën niet meer zouden terugkomen. Den 4den Juni 1650, des namiddags omtrent te 12 uur, scheidden de leden der vergadering van Holland „vriendelijk" van elkander, na de boven vermelde brieven van afdanking aan twaalf compagniën ruiterij en een en dertig compagniën voetknechten, die ter hunner repartitie stonden, te hebben verzonden [2]).

Den 23sten Juni 1650 kwamen de staten van Holland op nieuw bijeen. In de vergadering, den 28sten dier maand gehouden, werd hun bericht, tot het nemen van welken buitengewonen maatregel de Staten-Generaal den 5den en den 6den Juni het besluit hadden genomen, n.l. tot het doen eener bezending aan de steden leden der staten van Holland, ten einde ze te nopen, zich te onthouden van alle afzonderlijke afdanking en zich te voegen bij de zes provinciën [3]).

De aanleiding tot dit besluit was geweest, dat op den 5den Juni in de vergadering der Staten-Generaal waren verschenen Zijn Hoogheid, Zijn Excellentie en de raad van state en daar hadden medegedeeld, dat zij, gehoord hebbende dat de staten van Holland een aanvang hadden gemaakt met het afdanken van krijgsvolk, brieven hadden gezonden aan de commandanten, om hen er aan te herinneren, dat zij aan geen bevel tot afdanking van eenig gewest in 't bijzonder

---

1) *Resolut.-Holl.*, 4 Juni 1650, blz. 611.

2) *Resolut.-Holl.*, 4 Juni 1650, blz. 613; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 408; *Herstelde leeuw*, blz. 39.

3) *Resolut.-Holl.*, 28 Juni 1650, blz. 619. Vgl. over hetgeen hier volgt mede *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 427 vlg.; *Herstelde leeuw*, blz. 39 vlg.

mochten gehoorzamen [1]). Tevens gaven zij de Generaliteit in bedenking, of zij niet dergelijke brieven aan de bedoelde officieren wilden zenden, en verzochten hen, verder te overwegen, wat bovendien zou moeten worden gedaan ter bevordering der eendracht en rust in het land. Terstond besloten de Staten-Generaal: 1° tot het verzenden van dusdanige brieven; 2° dat een „notabele bezending" zou rondgaan bij de steden van Holland, om te trachten ze te overreden, zich van alle afzonderlijke afdanking van krijgsvolk te onthouden [2]) en dat de samenstelling dier bezending zou worden overgelaten aan Zijne Hoogheid; 3° dat „Zijn meer hooggemelde Hoogheid middelerwijl werd verzocht en geautoriseerd, om alle noodige order te stellen en die voorziening te doen, ten einde alles in goede rust en vrede werd geconserveerd en inzonderheid gemainteneerd en vastgehouden de unie met den gevolge en aankleve van dien en in tegendeel geweerd en te gemoet getreden hetgeen contrarie van dien zou mogen worden voorgedragen."

De Heeren van Gelderland behielden zich voor, in de eerstvolgende vergadering op deze resolutie aan te teekenen wat zij zouden meenen te behooren [3]). Eveneens die van Holland, er tegelijk bijvoegende, dat zij er tegen waren [4]).

---

1) De inhoud van die brieven is geboekt door *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 427; *Herstelde leeuw*, blz. 40. — Mede is hij opgenomen in het *Register der Resolut. van de Staten-Generaal* van den 5den Juni 1650.

2) Bij *van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 288, ziet men, dat de prins zelf dit middel aan de hand had gedaan.

3) Een nadere uiteenzetting van hun bezwaren heeft men bij *van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 283.

4) Het besluit is afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3608, en mede opgenomen onder de „pièces justificatives", n° XIV, bij *de*

Dertig leden waren in die zitting tegenwoordig [1]). Onder hen waren negen uit Gelderland [2]). Friesland en Overijsel hadden er slechts één afgevaardigde, Groningen twee [3]). Gelderland en Holland hadden niet mede ingestemd, zagen wij. Ook Utrecht verklaarde zich er tegen [4]). De meerderheid, die de resolutie nam, bestond dus uit vier gewesten, Zeeland, Friesland, Overijsel en Groningen, maar uit zeer weinig personen [5]), hetgeen later terecht de verbazing der staten van Holland [6]) en van de Wicquefort gaande maakte [7]).

Wicquefort, ed. *Lenting*, I, p. 430 vlg. Ook is de inhoud te vinden bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 427, en *Herstelde Leeuw*, blz. 39 vlg.

1) De namen staan bij *de Wicquefort*, l.l., en bij *van Wijn*, *Bijvoegsels op Wagenaar*, XII, blz. 27, *noot* k. Dit zijn evenwel slechts de namen van hen, die des voormiddags tegenwoordig waren. Na den middag, „post prandium", waren dezelfde Heeren tegenwoordig, uitgezonderd deze drie: Raesfelt, Mathenes, Voorhout. Zie het *Register der Staten-Generaal* op den vermelden datum.

2) *de Wicquefort*, I, p. 231. 3) *Ibid.*

4) *Wagenaar*, XII, blz. 68 vlg. 5) *Ibid.*

6) *Waarachtig en noodig bericht van 't geen bij de Heeren staten van Holland en West-Friesland in den jare* 1650 *van tijd tot tijd is geadviseerd, geresolveerd en gedaan omtrent het werk van menage en de difficulteiten gemaakt in het dragen der verzochte consenten van de welgemelde provincie tot onderhouding en betaling van een gedeelte der militie, bij tijd van oorlog in dienst geweest zijnde, mitsgaders wederlegging van zeker geschrift, geintituleerd redenen en motiven, die Zijn Hoogheid den prins van Orangien hebben bewogen bij de hand te nemen, zoo ten regarde van de gearresteerde heeren, als van 't geen aangevangen is geweest aan, bij en omtrent de stad Amsterdam*, 1651, *Tiele*, II, n° 3902, blz. 17: „Aangaande

7) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 231: „de sorte que ce petit nombre de personnes osa bien, sans ordre de leurs committents, disposer de toute la fortune de la République."

Dat er een meerderheid was, doordien zich vier gewesten voor het besluit van den 5den Juni 1650 verklaarden, zegt *Wagenaar* (zie boven), maar zegt niet ieder. In het *Openhertig discours tusschen een Hollander, een Zeeuw, een Vries en een Overijsselaar* wordt de loop der beraadslagingen op een andere wijze beschreven [1]). Volgens den auteur van dit geschrift

---

de committenten is waarachtig en kan blijken uit de annotatiën van de presente Heeren, in de registers van Hun Hoog Mog. gesteld, dat deselve zijn geweest in alzulken soberen getale present zijnde, dat zelfs drie geheele provinciën (nota) door vier personen zijn gerepresenteerd geweest, zulks dat wij ons zelven niet genoeg hebben kunnen verwonderen, dat dezelve weinige gedeputeerden hen hebben durven ondernemen de voorz. generale autorisatie, vol van allerhande bedenkelijkheden, mitsgaders de voorz. nooit wel gepractiseerde bezending, zonder alvorens daartoe (als in zoodanige zaken van importantie gewoon is te geschieden) van hun respectieve heeren principalen gelast te zijn of hun intentie daarop te hebben verstaan, met vijf stemmen alleen tegen aanteekening van de gedeputeerden van de provincie van Gelderland en protestatie van de onze te verleenen en te decerneeren.

Behalve dat wij ook nog bovendien ons verzekerd houden, dat zelfs onder die weinigen eenige heeren, van contrarie opinie wezende, door hun medegedeputeerden overstemd zullen zijn geweest, ook anderen vermits de presentie en aanzienlijkheid van Zijn Hoogheid zich daartegen niet zullen hebben durven opponeeren. In voegen dat daaruit vooreerst wel lichtelijk kan worden afgenomen, wat van de wettigheid van de voorz. conclusiën, op den 5den en 6den Juni voorz. ter Generaliteit genomen, te gevoelen zij."

1) In dit geschrift, *Openhertig discours tusschen een Hollander, een Zeeuw, een Vries en een Overijselaar, rakende de subite dood van Zijn Hoogheid prins Wilhelm (onsterfel. mem.) en de desseinen, die hem door dezelve subite dood zijn belet geworden in 't werk te stellen, alsmede de publicatie van de acte van amnestie, bij de respective geunieerde provinciën gearresteerd den* 19 *Augusti* 1651 *en de gelegenheid van den dank-, vast- en bededag, mitsgaders den vierdag, in de voorz. geunieerde provinciën gecelebreerd den* 13 *Sep-*

hadden drie provinciën, Zeeland, Overijsel en Groningen, er voor, en drie, Gelderland, Holland en

---

tember des voorz. jaars 1651, *gehouden in 's Gravenhage op 't binnenhof den* 14 *Sept. voorz. des morgens tusschen elf en twaalf uur of daaromtrent*, 1651, *Tiele*, II, n° 3915, blz. 21 vlg., zegt de Hollander: „Wil ik u eens pertinent zeggen, hoe het daarmede gegaan is? Zijn Hoogheid had deze schrikkelijke dingen, die nu hebben beginnen uit te barsten, in 't hoofd, en eenige fielten, waar hij mede te rade ging, maakten hem wijs, als hij zoo een resolutie van de Staten-Generaal zou weten te krijgen, die wat generaal lag en die wat verre geduid en *a*) (kon) worden, dat hij zich dan daarmede wel zoude kunnen behelpen, om die stukken uit te voeren. Naar dezen raad luisterde hij, en om dit uit te werken, zoo nam hij zijn slag waar, dat er zeer weinige heeren present waren in de vergadering van de Staten-Generaal en dat er een man presideerde, die nergens te goed toe was en die een stout stuk vleesch was *b*), dat was Eyssing van de provincie van Groningen. Dezen maakte men het voornemen bekend, en men overlegde met hem, hoe men dat werk best aanleggen zoude, en daar werd goed gevonden, dat men het zoo besteken zoude, dat Eyssing, op de propositie, die Zijn Hoogheid daartoe zou doen, naar dat de provinciën daarop zouden hebben geadviseerd, zoude concludeeren; dat de griffier Musch een concept op het papier zou brengen, om daarna in de vergadering van de Staten-Generaal nog eens voorgelezen te worden, en dat elk dan daarop zijn considerатiën zoude openbaren, dan zou het Musch wel zoo stellen, dat het wel zou wezen, en als het gesteld zoude zijn, meende men, dan zou het wel doorgaan. Zoo geschiedde het; men wachtte, tot dat de staten van Holland gescheiden waren, en men legde nog des daags daaraan, alhoewel het Zondag was en Pinksterdag, vergadering buiten ordre, en dat, omdat 's Maandags de presidentieweek van Groningen voorbij geweest zou zijn, en dat dan deze Eyssing het spul niet zou hebben kunnen uitspelen. Zijn Hoogheid kwam zelf boven met den heelen raad van state, en zij proponeerden van de bezending aan de steden van Holland te doen, van een brief te schrijven aan alle gouverneurs, commandeurs, ritmeesteren en kapiteinen, met last directelijk strijdende tegen 't geen de staten van Holland aan hen geschreven hadden, en voorts zoo in 't generaal wat men doen zoude tegen

a) Dit „en" is overtollig. *b*) Vgl. blz. LIV, *noot* 2.

Utrecht, tegen gestemd, terwijl Friesland zich buiten stemming hield. Maar de voorzitter had Friesland

---

de separate cassatie, gelijk zij zeiden, die Holland gedaan had, en nadat daarop was geadviseerd, zoo concludeerde de president, gelijk het bestoken was, alzoo de stemmen zoo wat divers liepen, dat de griffier Musch *a*) een concept op 't papier zou brengen, en men legde des namiddags dien zelfden Pinksterdag nog eens vergadering, om dat concept te mogen converteeren in een resolutie. 's Namiddags als dit concept voor den dag kwam, zoo was het zoo gesteld, dat ze er allegaar van verschrikten. Evenwel Zijn Hoogheid was weer zelf in persoon boven gekomen, en hij deed al de moeite van de wereld bij de Heeren, die present waren, dat zij zich dat concept zouden willen laten gevallen. Hij kreeg eerst de stem van Zeeland door Thibault, die daar mede present was *b*) en die gij weet dat niet te goed is om 't heele land te bederven en ons altemaal tot slaven te maken, had hij maar gekunnen. Daar was er maar een van Vriesland present, die dorst het niet toestemmen, omdat er van die bezending aan de steden van Holland in kwam, want met zoo een bezending had men in 't jaar 1634 of 1635 Vriesland ook eens op 't lijf gevallen, en daarom hadden die van Vriesland altijd verklaard, dat zulke bezendingen niet mochten geschieden; maar het schijnt, dat hij Zijn Hoogheid ook niet dorst openlijk tegenstemmen: althans hij ging buiten, en hij stemde noch mede, noch tegen. Van Overijsel was er mede maar een gedeputeerde present, en die was altijd een flatteur van 't hof geweest. Dezen kreeg Zijn Hoogheid mede zoo verre, dat hij stemde tot het concept, dat de griffier Musch ingesteld had. Eyssing had ook maar een gedeputeerde van de provincie van Groningen bij zich, dien hij lichtelijk met de autoriteit van Zijn Hoogheid overkakelde, en zoo kreeg Zijn Hoogheid met veel moeite drie stemmen; Gelderland, Holland en Utrecht stemden

a) Cornelis Musch, sedert 1628 griffier der Staten-Generaal, kort na den vrede van Munster benoemd tot kamerraad of geheimraad van Willem II, overleden Dec. 1650. — Hij had een slechten naam en ging door voor iemand, die zich door kwade praktijken verrijkte en een onordelijk beheer voerde. Zie *van der Aa*, *Biograph. Woordenb. der Nederlanden*, VIII, blz. 362 vlg.; *Vreede*, *Inleid. tot een Geschied. der Nederl. diplomatie*, I, blz. 66 en 72; II (2), *Bijlage* XX, blz. 87 vlg.; *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 260.

b) Dit is onjuist. Hij staat noch in 't *Register der Resolut. Staten-Generaal*, noch bij *de Wicquefort*, l.l.

bij de voorstemmenden medegerekend. De staten van Holland zelven hebben later opgeteekend, dat er een meerderheid was van vijf stemmen: zij tellen er dus Utrecht bij [1]).

Een groot verschil is er mede in de vermelding van de herkomst van sommige dier gedeputeerden tusschen het „Openhertig discours" en van Wijn. Het eerstgenoemde werk laat van wege Zeeland Thibault aanwezig zijn; doch hij staat niét onder de presenten, noch bij *de Wicquefort*, noch bij *van Wijn*. *Van Wijn* draagt verder als afgevaardigde van Friesland voor van der Hoolck, als afgevaardigde van Overijsel Andrée, als afgevaardigden van Groningen Mulert en Clant. Daarentegen heeft het „Openhertig discours" voor Friesland André, voor Overijsel Mulert, voor Groningen den voorzitter Eyssing [2]) en nog iemand,

---

er tegen, zoodat er drie stemmen tegen drie waren, als men Vriesland niet rekent, en evenwel dorst die Eyssing daarop concludeeren. Gelderland liet tegen de conclusie aanteekenen, Holland protesteerde, en Rhijnswoude wist bij Utrecht zooveel te weeg te brengen, dat ze stil stonden. Zoo is 't gegaan met die resolutie. Oordeelt nu eens bij uzelven altemaal, of zoo een ding, dat door Zijn Hoogheid met den griffier Musch is gesmeed en waartoe hij de gedeputeerden van één provincie door een fielt Thibault en nog maar twee stemmen door twee andere guiten, Mulert van Overijsel en Eyssing van stad en lande, heeft weten te krijgen, kan gehouden worden voor een resolutie van zeven provinciën."

1) Zie *Waarachtig en noodig bericht*, boven blz. L, *noot* 6.

2) „Mr. P. (Pieter) Eisinge, bourgmestre de Groningue, est un homme hardi, colérique, grand religionnaire, ennemi de Bicker, blâmant la Hollande et tous ceux qui se soucient trop de la politique. Ayant été disgracié par le prince précédent, il flatte maintenant beaucoup son successeur", *Karakterschets van eenige Nederl. staatslieden* door den Zweedschen diplomaat Appelbom, bij *Vreede, Inleid. tot een Geschied. der Nederl. diplomatie*, II (2), *Bijlagen*, blz. 144.

die geen andere dan Clant [1]) kan zijn geweest. Deze opgaaf verdient de voorkeur. Voor zooveel Andrée betreft, wordt zij bekrachtigd door menigen brief van Frederik Willem en van dien heer zelf [2]). Wat Mulert aangaat, „de Overijsselaar" zelf duidt hem in het „Openhertig discours" als een landgenoot aan [3]). Eyssing wordt ook bij *Groen van Prinsterer* als Groninger voorgesteld [4]).

Dat was de vergadering van 5 Juni. In die van den 6den Juni verscheen Zijne Hoogheid wederom en deelde Hun Hoog Mog. mede, dat hij, uit hoofde van het gewicht der zaak, „zelf in persoon zal helpen bekleeden de bezending" en dat hij zich zal laten vergezellen door vier Heeren uit de Generaliteit, Aertsbergen, Mauregnault, Renswoude en Clant, „wezende van wege de provinciën van Vriesland en Overijsel respective maar een gedeput. alhier in den Haag present", door twee leden uit den raad van state, van Asperen en Lucasz., en door den thesaurier gene-

---

1) „Mr. Clant est un homme paisible et pacifique, pas aussi violent que Mr. Eisinge. Mais il s'enivre souvent. Il poursuit préférablement ses propres intérêts, étant affectionné au prince propter privatum bonum." *Karakterschets* enz., zie blz. LIV, *noot* 2.

2) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 309 vlg.; 320 vlg.; 321, *noot*; 325; 350 vlg.

3) Blz. 23: „Onzen Mulert hebben ze op onzen laatsten landdag al mede aan 't rokje gewild, omdat hij die resolutie van den vijfden Juni had helpen nemen. Het werd hem openlijk in de vergadering in zijn aangezicht verweten, en eenigen zeiden hem aan, dat ze verstonden, dat hij niet bekwaam was om langer in de vergadering van de Staten-Generaal te verschijnen, en het stond zus of zoo, of men zou daarop resolutie genomen hebben; maar ik achtte hem wel gelukkig, dat er de amnestie op gekomen is, want men zou hem voorzeker d' een of ander tijd daarover op het lijf gekomen hebben."

4) *Groen, Archives*, p. 365, en *Table des matières*, p. 18.

raal Brasser. Van hun zijde bedankten de Staten-Generaal den prins, dat hij „zich deze ongelegenheid geliefde aan te doen", en verzochten hem, „door alle mogelijke middelen van inductie" de steden van Holland tot medewerking met de zes andere provinciën te overreden. In deze zitting was Gent president en waren wederom 30 leden tegenwoordig, dezelfden als die de vergadering van den voormiddag van 5 Juni bijwoonden, met deze uitzondering dat Mulert afwezig en Cats present was.

Nog eenmaal deden de afgevaardigden van Holland een poging, om de Staten-Generaal van het in 't werk stellen der bezending te weerhouden. Zij boden in de vergadering dier staten van den 7den Juni aan, zoodra mogelijk de staten van Holland te doen bijeenroepen en hun voor te dragen hetgeen men het voornemen had aan de leden in 't bijzonder voor te stellen. De vijf toen tegenwoordig zijnde gewesten vorderden allereerst, dat Holland de brieven van aanschrijving, aan de officieren gezonden, zou intrekken. Daar de Hollandsche afgevaardigden hierop antwoordden, dat dit niet tot hun bevoegdheid, maar tot die hunner lastgevers behoorde, volhardden de Staten-Generaal in het eens genomen besluit [1]).

Het patent of den algemeenen brief van Hun Hoog Mog., aan de bezending medegegeven, om haar bij de steden in te leiden, waarin die steden worden verzocht, de Heeren gehoor te verleenen en hun aanvraag ten spoedigste te beantwoorden, vindt men onder de Bijlagen in de *Gedenkschriften van Jonkheer Alexander van der Capellen* [2]). Den 8sten Juni ving de

---

1) *Resolut. Staten-Generaal*, 7 Juni 1650.

2) II, blz. 438, 439.

tocht aan. Achtereenvolgens werden de steden Dordrecht, Gorinchem, Schoonhoven, Gouda, Rotterdam, Brielle, Schiedam, Delft, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Purmerend, Edam, Monnikendam, Amsterdam, Haarlem en Leiden bezocht. De prins en de gemachtigden der Staten-Generaal werden op reis omstuwd door een groot gevolg van hoofd- en andere officieren, ten getale van vierhonderd [1]). De eenige der stemmende steden, die overgeslagen werd, was Medemblik. Zij liet den prins, terwijl hij te Enkhuizen vertoefde, door een drie- of viertal afgevaardigden, bij monde van haar pensionaris Stellingwerf, zeggen, dat, dewijl de wegen zoo slecht waren, de stad te klein om zoovele aanzienlijke heeren te herbergen en haar regeering hem niets anders had te melden, dan wat zij hem thans door haar afgevaardigden liet weten, n.l. dat zij haar gevoelen ter statenvergadering van Holland zou mededeelen, zij hem in overweging gaf niet te komen [2]). Voor zoover de onbegaanbaarheid der wegen betreft, door het aanhoudend regenen in die dagen veroorzaakt, moet Stellingwerf er nog hebben bijgevoegd, dat hij hierin meende te bespeuren een bewijs van 's hemels afkeer van die „ongehoorde nieuwigheden en vreemde proceduren." Naar men wil, heeft de prins, zich deze opmerking van den pensionaris later herinnerende, toen het onweer de overrompeling van Amsterdam had doen mislukken, met zekere ontroering gezegd: „Dit is 't geen de Heer Stellingwerf

---

1) *Waarachtig en noodig bericht van 't geen bij de Heeren staten van Holland* enz. (boven blz. L, *noot* 6), blz. 20; *Leven van Willem II*, II, blz. 530.

2) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 237; *van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. L, 306. Volgens *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 593, had de ontmoeting te Hoorn plaats.

schijnt gepropheteert te hebben, als hij seyde, dat den hemel hier tegen was [1]).

In menige stad werd het gezantschap met uiterlijke teekenen van eerbied bejegend. Men heette de heeren welkom, loste het kanon, liet de burgerij onder de wapens komen, richtte gastmalen aan, enz. Doch wanneer de prins over de ontvangst in de vroedschap niet tevreden was, bedankte hij veelal voor den maaltijd. De reden van dit bedanken was, zooals hij het te Amsterdam uitdrukte, „geen goede sier te kunnen maken met diegenen, die weigerden hem te hooren spreken," *van der Capellen*, *Gedenkschr.*, II, blz. 309. Vooral de burgerij van Edam gaf vele blijken van ingenomenheid met het bezoek: al de straten waren met groene boomen, over touwen tusschen de huizen hangende, als bedekt; in den Doelen over 't plein werden door twee jonge maagden voor Zijn Hoogheid rozebladeren gestrooid [2]).

Wat intusschen het doel der zending betreft, was de ontvangst niet overal welwillend. Het gunstigste bescheid kregen de afgevaardigden te Gorinchem, te Schoonhoven, te Rotterdam, te Brielle [3]), te Enkhuizen en te Leiden. In andere steden, te Gouda, te Hoorn, te Purmerend en te Monnikendam, toonde men wel eenige bereidvaardigheid om aan 't verlangen der Staten-Generaal te gemoet te komen, doch gaf dit slechts in algemeene bewoordingen te kennen. Het

---

1) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 593.

2) *Van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 307.

3) In een brief van den 16den Juni beval de beroemde Wassenaer, heer van Obdam, den heer van Almonde pensionaris der stad Brielle, aan, zijn invloed aan te wenden bij de vroedschap ter bevordering van 's prinsen oogmerk. Juist te dier tijde bezocht de stadhouder deze stad. Zie den brief beneden, n° 2544, n° 39, blz. 163 vlg.

minst slaagde de bezending in de zeven overige steden. De burgemeesters van Delft berichtten den prins, dat zij aan hem alleen huisvesting konden verschaffen, geenszins aan zijn gevolg en nog minder aan de leden der Staten-Generaal. Desniettemin trokken de afgevaardigden de stad binnen, maar verlieten ze terstond weder, omdat de vroedschap weigerde hun gehoor te verleenen [1]).

Allerongelukkigst was het begin van den tocht, te Dordrecht. In deze stad, welker regeering op een gansch andere leest was geschoeid dan die der andere steden van Holland, hadden de burgemeesters, om de afgevaardigden te woorde te staan, *den oudraad* bijeengeroepen, het lichaam, dat overeenkwam met dat, hetwelk elders de vroedschap heette. De gedeputeerden hadden onder elkander bepaald, dat de heer van Aartsbergen de te houden voordracht zou opstellen en voorlezen. Dit geschiedde, en de oudraad gaf ten antwoord, dat hij zijn gevoelen in de eerstvolgende statenvergadering zou mededeelen. Daarna werd nog een bijeenkomst gehouden, in welke Aartsbergen een aanspraak hield, waarin hij de leden van den oudraad met de toepassing van art. 23 der unie, d. i. met het aantasten van hun leven en goed, bedreigde, welke aanspraak den oudraad voorkwam „scherp, bitter en onverdragelijk" te zijn. Hierop vond de oudraad met eenparigheid van stemmen goed, de onderhandelingen af te breken. Slechts schijnen sommige leden, even vóór het vertrek van Zijn Hoogheid, den prins eenige goede beloften te hebben gedaan [2]).

---

1) *Van der Capellen*, II, blz. 303 vlg.

2) Zie *Notulen, te Dordrecht gehouden bij occasie van de overkomst van Zijne Hoogheid*, enz., in *Resolut.-Holl.*, 19 Juli 1651, blz. 438

Te Schiedam, te Alkmaar en te Edam was de vroedschap, niettegenstaande sterk aandringen der afgevaardigden, tot geen ander antwoord te bewegen, dan dat zij aan hen, die zij naar de dagvaart zou zenden, nader bescheid zou medegeven [1]). Te Haarlem was het erger, daar men er niemand in de vroedschap wilde ontvangen dan den prins, die voor de eer bedankte en met zijn gezelschap spoedig verder reisde [2]).

Hoe het te Amsterdam zou afloopen kon men reeds tevoren bespeuren. Tweemaal gedurende den tocht zond de overheid dezer stad eenige heeren uit haar midden, om den prins te melden, dat zij hem niet anders dan als stadhouder gehoor kon geven, waarop de prins antwoordde, dat hij met al zijn qualiteiten en vergezeld van de Gedeputeerden van Hun Hoog Mog. dacht te komen. De Amsterdamsche heeren troffen hem de eerste keer te Gorinchem [3]), niet te Gouda [4]), de tweede keer te Edam [5]) aan. Dus onverrichter zake teruggekeerd, zagen zij de bezending

---

vlg.; ook afzonderlijk, *Tiele*, II, n° 3900, en bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 434; *Ibid.*, p. 233 vlg.; *van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 284 vlg. en 292 vlg., ook blz. 440, alwaar men vindt een extract uit *de notulen van den oudraad der stad Dordrecht* den 9den *Juni* 1650, en blz. 455 vlg., waar een *memorie* is afgedrukt van 't geen door Zijn Hoogheid, enz. geproponeerd is te Dordrecht. — Willem Frederik was niet goed onderricht, toen hij schreef, dat alles zoo goed ging, *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 366.

1) *Van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 302 vlg., 304 vlg., 306 vlg.

2) *Ibid.*, blz. 286 vlg., 309.

3) *Ibid.*, blz. 309; *Wagenaar*, XII, blz. 75, 76; *Resolut.-Holl.*, 30 Juni 1650, blz. 623; *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 552, 554.

4) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 236. Vgl. *van der Capellen*, blz. 299. Vgl. ook *van Wijn, Bijvoegs. op Wagenaar* XII, blz. 39 vlg.

5) *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 552, 554.

weldra opdagen, die echter eveneens tevergeefs kwam, want zij verwierf geen gehoor bij de vroedschap. Zelfs werd dit gehoor den prins alleen geweigerd, toen hij het vroeg als afgevaardigde der Staten-Generaal en zeide van zins te zijn om over den last, hem opgedragen, te spreken. En toen hij ten laatste audientie verlangde als stadhouder, wees de raad ook dit aanzoek van de hand, dewijl hij wist, dat Zijn Hoogheid het voornemen had te spreken over de ontmoeting met de Amsterdamsche heeren te Gorinchem en verklaard had, zijn hoedanigheid als afgevaardigde der Staten-Generaal niet af te leggen [1]).

Zooals Dordrecht de eerste stad was geweest, waaraan de eer van het bezoek ten deel viel, zoo was Leiden de laatste. Hier vertoefde het gezantschap den 25sten Juni. Op den avond van dien dag keerde het naar 's Gravenhage terug.

Bij *van der Capellen* heeft men een breedvoerig *verbaal* [2]) der ontmoeting in de verschillende steden, daarenboven de proposities, zooals zij door de commissie in een aantal dier steden zijn gedaan [3]), en extracten uit het Resolutie-boek van een paar dier steden, behelzende hetgeen op de voorstellen is geantwoord [4]).

---

1) *Van der Capellen*, blz. 308 vlg.; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 236 vlg.; *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 553 en 555.

2) *Verbaal, gehouden bij A. van der Capellen, heer van Aartsbergen, over de commissie aan de steden van Holland*, in *van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 292 vlg.

3) Daarmede te vergelijken *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 438 vlg., waar men een ten deele andere lezing aantreft van de propositie, die ook afzonderlijk is gedrukt, *Tiele*, II, n° 3609 vlg., en ingelascht bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 429 vlg. en *Herstelde Leeuw*, blz. 45 vlg.

4) *Van der Capellen*, blz. 440 vlg.

Op sommige punten wijken de berichten over den tocht, in de aangehaalde werken voorkomende, eenigszins van elkander af. Zoo zegt *de Wicquefort* ten onrechte, dat de prins alle steden van het Zuiderkwartier bezocht, voordat hij naar die van het Noorderkwartier ging [1]). Met betrekking tot de uitkomsten der bezending verschilt *Wagenaar* hier en daar van *van der Capellen*. Te Rotterdam, zegt *Wagenaar* [2]), gaf men maar een algemeen antwoord. *Van der Capellen* heeft daarentegen: „De resolutie van de vroedschap te Rotterdam is wel uitgevallen tot genoegen van Zijn Hoogheid en gedeputeerden" [3]). Hetzelfde, dat hij over Rotterdam bericht, meldt *Wagenaar* ten opzichte van Delft [4]), hetgeen geheel in strijd is met het verbaal van den heer van Aartsbergen [5]). Omtrent Schiedam betwijfelt *Wagenaar*, dat de bezending gehoord is in de vroedschap [6]), hetgeen evenzeer in weerspraak is met bedoeld verbaal [7]).

Het volledigste verslag van de zending is dat van *van der Capellen*. Behalve bij Wicquefort en Wagenaar heeft men een verhaal van het hoofdbeloop bij *Aitzema* [8]), in *den Hollandschen Mercurius* [9]) en in *het Leven van Willem II* [10]).

---

1) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 237.

2) *Wagenaar*, XII, blz. 75 vlg.

3) *Van der Capellen*, *Gedenkschr.*, II, blz. 300. Eveneens *Aitzema*, *Zaken* etc., III, blz. 432; *Herstelde Leeuw*, blz. 67.

4) *Wagenaar*, XII, blz. 76.

5) Zie boven blz. LIX, *noot* 1. Eveneens *Aitzema* l.l.

6) *Wagenaar*, XII, blz. 76.

7) *Van der Capellen*, II, blz. 302 vlg. Eveneens *Aitzema* l.l.

8) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 428 vlg., en *Herstelde Leeuw*, blz. 45 vlg.

9) *Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 19 vlg.

10) *Leven van Willem II*, II, blz. 530 vlg., 562 vlg.

Ook zijn de aanteekeningen van *van Wijn* [1]) te vergelijken.

Den 27sten Juni brachten de gedeputeerden, bij monde van den heer van Aartsbergen, ter Generaliteit rapport uit van hun bezending en leverden dit mede schriftelijk over [2]).

Zooals uit het verbaal van den Heer van Aartsbergen blijkt, was hijzelf veelal de woordvoerder in de steden, evenals hij dit vroeger bij een bezending der Staten-Generaal naar de staten van Holland (zie boven blz. XLVII) was geweest. Als vurig aanhanger van het huis van Oranje had hij zich, nu Willem II ook hem koos, niet aan de zending naar de steden kunnen onttrekken, hoezeer hij er weinig behagen in had. Bij herhaling had hij dit te kennen gegeven; maar de prins had hem dadelijk laten weten, dat hij „niet geerne geweigerd ware" [3]). Alhoewel hij nu, door toch mede te gaan, zich niet zeer zelfstandig betoonde, zou ik, onbekend met zijn nadere overwegingen, niet geneigd zijn, hem deswege zoo zwaar te vallen als de Heer Lenting [4]).

Aan goeden raad heeft dezelfde heer van Aartsbergen het voor 't overige den prins geenszins laten ont-

---

1) *Van Wijn*, *Bijvoegs.* etc. op *Wagenaar*, XII, blz. 28 vlg., met *Bijlage A*, blz. blz. 124 vlg.

2) Het is te vinden in de *Resol. Staten-Generaal* van 27 Juni 1650; bij *van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 310 vlg., alsmede bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 499 vlg.; ook bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 433, en *Herstelde Leeuw*, blz. 68 vlg., waar op blz. 71, reg. 3 v. b., „haar officieren" is te veranderen in „haar officiën". Mede is het afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3615 vlg.

3) *Van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 284 en 289.

4) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 235, *noot* 1.

breken. Hij ried vooreerst den ganschen maatregel der bezending af, als eerder zullende leiden tot vervreemding dan tot overreding van Holland. Dan gaf hij met eenige zijner medeafgevaardigden, dewijl zij onder weg bemerkten, welk een afkeer de vroedschappen hadden van 't ontvangen van afgevaardigden der Staten-Generaal, Zijn Hoogheid meermalen in bedenking, de reis alleen te vervolgen. Als stadhouder, zeide hij, zou men den prins overal gaarne welkom heeten, terwijl hij thans alom gevaar liep, zijn gezag in de waagschaal te stellen en beleedigd te worden. Ziende, dat de prins niet naar zijn raadgevingen luisterde en klaarblijkelijk niet „bekommerd was met affronteuse bejegeningen," kreeg hij den indruk, alsof de stadhouder zelfs „zocht offensie te ontvangen, om door andere wegen daarvan reparatie te verzoeken" [1]).

Het was een onvruchtbare, maar ook een dure reis. Zij kostte het land meer dan 5820 gl. en 8 stuivers. De staten van Holland waren niet gezind die kosten mede te dragen [2]). Hoe juist de opmerking was van den heer van Aartsbergen, dat de prins weinig geneigdheid had den hoon, hem aangedaan, te verduwen, bespeurde men weldra. Op denzelfden 27sten Juni, waarop in de Staten-Generaal verslag werd gedaan van den tocht, deelde Zijn Hoogheid aldaar mede, dat „gedurende de bezending hem eenige zaken in 't bijzonder waren voorgevallen, waarvan hij gemeend is bij andere gelegenheid aan Hun Hoog Mog. nadere opening te doen" [3]).

---

1) *Van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 287, 289.

2) *Resolut. Staten-Generaal*, 26 Aug. 1650; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 238, *noot* dd.

3) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 434; *Herstelde Leeuw*, blz. 72, 73.

Drie dagen daarna, den 30sten Juni, verscheen hij, na vooraf gehoor te hebben gevraagd, in persoon in de vergadering van Holland, alwaar hij een vertoog voordroeg en schriftelijk indiende, opgesteld door den griffier der Staten-Generaal Musch [1]), waarin hij zich beklaagde over hetgeen hem van wege Amsterdam was weervaren en de staten verzocht te bewerken, dat die stad hem daarvoor voldoening gaf [2]). Men heeft opgemerkt, teekent *Aitzema* [3]) hierbij aan, dat, zoo vaak Zijn Hoogheid den naam der stad Amsterdam noemde, hij zulks deed met een beweging en verheffing van stem, doch vervolgens weder met zedigheid sprak.

De stad Amsterdam, van haar kant, bleef niet in gebreke, eerlang in een tegenvertoog, bij de staten van Holland ingezonden, zich te rechtvaardigen wegens de houding, die zij tegenover den prins had aangenomen, en de redenen daarvoor uiteen te zetten. Het werd in de vergadering van den 21sten Juli 1650 gelezen; doch er werd geen besluit op genomen, en

---

1) *Aitzema*, *Herstelde Leeuw*, blz. 74; *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 434.

2) Het vertoog is gedrukt in de *Resolut.-Holl.*, 30 Juni 1650, blz. 622 vlg.; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 452 vlg.; bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 434 vlg. en *Herstelde Leeuw*, blz. 74 vlg.; ook bij *Commelin*, *Beschrijving der stadt Amsterdam*, 1693, II, blz. 1122 vlg. Verder is het afzonderlijk uitgegeven, *Tiele*, II, n° 3691 vlg. — De woorden, die *Wagenaar*, XII, blz. 78, uit het slot der aanspraak aanhaalt, „als strijdende met den staat en hoogheid dezer provincie", staan alleen in de twee aangevoerde teksten van *Aitzema*, bij *Commelin* en in de afzonderlijke uitgaaf.

3) *Aitzema*, *Herstelde Leeuw*, blz. 76; *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 435.

het werd niet in het Register der resolutiën ingelascht [1]).

Dagen voordat dit antwoord van heeren burgemeesteren en vroedschap van Amsterdem aan de staten van Holland werd voorgelezen, waren zijzelven in gelijken zin werkzaam geweest. Reeds den 28sten Juni hadden zij een talrijke commissie samengesteld uit twee leden der ridderschap, de afgevaardigden van negen steden en den raadpensionaris, ten einde de vergadering voor te lichten ten aanzien van hetgeen zij zou hebben te doen op het rapport der bezending, den 27sten Juni bij de Staten-Generaal ingediend [2]). Die commissie draalde niet, want alreede den 2den Juli kon de raadpensionaris haar advies mededeelen. Het strekte, om te doen besluiten, dat de bewuste bezending, als buiten exempel en tegen de orde en vorm van de regeering, behoorde te worden afgekeurd; dat bij resolutie moest worden vastgesteld, dat in 't vervolg de steden zoodanige bezending niet zouden mogen toelaten binnen hare poorten; dat het rapport, door de bezending gedaan, allerlei misvattingen en verkeerde stellingen bevatte, die hier werden aangewezen; dat het besluit, op dit advies te nemen, diende te worden bekend gemaakt aan de Generaliteit en aldaar op het register aangeteekend; dat het geraden was, tot alle provinciën een ernstig schrijven te rich-

---

1) Gedrukt is het afzonderlijk, *Tiele*, II, n° 3622 vlg.; bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 455 vlg.; bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 440 vlg., en *Herstelde Leeuw*, blz. 96 vlg.; bij *Commelin*, II, blz. 1125 vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 28 Juni 1650, blz. 619 vlg. — Vgl. boven blz. LXIII. — *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 435, heeft maar één lid van de ridderschap en de afgevaardigden van vijf steden; in de *Herstelde Leeuw*, blz. 76, noemt hij acht steden.

ten, waarin de redenen werden vermeld, waarom de staten van Holland de bedoelde bezending afkeurden; dat men van meening was, bij dit alles geen afbreuk te doen aan den eerbied voor den persoon van Zijn Hoogheid, en dat de prins hiervan moest worden onderricht; dat de raadpensionaris Zijn Hoogheid uit naam der staten zou verzoeken, opening te doen van zulke voorslagen, als, naar zijn oordeel, konden leiden tot vermindering der lasten van den staat [1]).

Wagenaar noemt dit stuk een besluit der staten van Holland [2]), tegen welke benaming *van Wijn* opkomt, zeggende dat het slechts was een „advies van gecommitteerden der staten" en dat het ook door den prins en door den raadpensionaris Cats met dien term werd aangeduid [3]). *de Wicquefort* laat zich er niet over uit [4]). Daarentegen kenschetst zijn uitgever *Lenting* het als een resolutie der staten [5]). Ik geloof, dat hij zich bedriegt. Immers in de Resolutiën staat opgeteekend, dat de staten den 2den Juli 1650 het laatste lid van 't advies eenparig goedkeurden, doch dat verscheiden leden, aleer zij over het overige stemden, afschrift verzochten, ten einde hun principalen te kunnen raadplegen [6]).

Middelerwijl waren, terwijl tusschen den prins aan de ééne zijde en de staten met Amsterdam aan de

---

1) Gedrukt in de *Resolut.-Holl.*, 2 Juli 1650, blz. 624 vlg.; bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 464 vlg.; bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 435 vlg., en *Herstelde Leeuw*, blz. 76 vlg.

2) *Wagenaar*, XII, blz. 80.

3) *Van Wijn* op *Wagenaar* XII, blz. 46.

4) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 240 vlg.

5) *Ibid.*, p. 243, *noot* 1.

6) *Resolut.-Holl.*, 2 Juli 1650, blz. 627.

andere zijde die woordenstrijd werd gevoerd, uit hoofde van het uitblijven van resultaten van het bezoek, aan de steden van Holland gebracht, door de beide partijen de onderhandelingen hervat. Ternauwernood (zie boven blz. LXIII) was de bezending te 's Gravenhage teruggekomen, of van wege dezelfde Staten-Generaal, welke dien tocht hadden verordend, verschenen in de vergadering van Holland nogmaals zes afgevaardigden met den heer van Aartsbergen aan het hoofd, die het oude lied op nieuw aanhieven [1]). Onafhankelijk daarvan berichtte de prins van Oranje, door middel van den raadpensionaris, die zich deswege tot hem had gewend (zie blz. LXVII), dat hij bereid was, wederom voorstellen te doen, mits men voorloopig voortging de afgedankte militie te betalen en voor goed wilde afzien van de voorgeslagen afkeuring der bezending, op welk laatste punt werd geantwoord, dat, die „voorgeslagen afkeuring" alleen zag op de zaak, niet op de personen, maar bovendien niets was dan een simpel advies [2]).

De staten van Holland toonden zich gezind te gemoet te komen aan het verlangen van Zijn Hoogheid, dat „het advies" uit de notulen werd gelicht en niet als een besluit der staten ter Generaliteit werd ingebracht. De leden dier staten beloofden te trachten hun lastgevers niet alleen daartoe te bewegen, maar ook om over 't geheel er naar te streven, dat de zaak in gemeenschappelijk overleg met de gewesten tot een stellige uitkomst geraakte [3]).

---

1) *Resolut. Staten-Generaal*, en *Resolut.-Holl.*, 29 Juni 1650, blz. 620; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 434; *Herstelde Leeuw*, blz. 73.

2) *Resolut.-Holl.*, 5 en 6 Juli 1650, blz. 630 vlg.

3) *Resolut.-Holl.*, 5, 6 en 8 Juli, blz. 634 vlg.

Voor de zooveelste keer werden dus de onderhandelingen hervat. En dit niet alleen; maar er werd aan de onderlinge beraadslagingen ook veel spoed bijgezet. In de vergadering der staten van den 13den Juli 1650 was de raadpensionaris in staat te melden, dat de commissie uit de staten drie zittingen achtereen met Zijn Hoogheid had gearbeid en dat de prins, hiertoe door die commissie verzocht, zich vervolgens naar den raad van state had begeven, om te beproeven, in overleg met dien raad een voorslag gereed te maken, beantwoordende aan de in de drie zittingen geuite meeningen [1]). Het uitvloeisel dier veelvuldige overleggingen was het voorstel, den 15den Juli door Zijn Hoogheid, Zijn Excellentie en den raad van state ter Generaliteit gedaan [2]). Vooraf gaat een inlei-

---

1) *Resolut.-Holl.*, 9 en 13 Juli 1650, blz. 641 vlg.

2) *Resolut.-Holl.*, 15 Juli 1650, blz. 645 vlg.; *Resolut. Staten-Generaal*, 15 Juli 1650; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 437 vlg.; *Herstelde Leeuw*, blz. 83 vlg.; ook afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3635 vlg., onder den titel: *Concept of voorslag (ten regarde van de militie) van Zijn Hoogheid, Zijn Excellentie stadhouder en den raad van state, overgebracht ter vergadering van Hun Hoog-Mogenden* 15 Juli 1650, met of zonder *lijst van de ritmeesters en kapiteinen, die afgedankt zijn bij de staten van Holland, als staande op hun repartitie.* Deze lijst doet zien, dat Holland toen bij voorraad had afgedankt 11 compagniën te paard en 31 compagniën te voet, n.l. 6 Schotsche, 14 Engelsche, 11 Fransche. Die 11 compagniën ruiterij en 31 compagniën te voet waren het contingent van Holland in 55 compagniën voetknechten en 20 compagniën te paard, zie *van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 320. De lijst moet doorgaan voor dezelfde als die, waarvan boven (blz. XLVIII) is gewag gemaakt en die in de Resolutiën-Holland is ingelascht. Maar op deze staan 12 compagniën als afgedankt. Bovendien is er in de spelling der namen van vele der ritmeesters en kapiteinen een groot onderscheid. Ware het niet, dat in het Register der Resolutiën van Holland over 't geheel vele fouten voorkwamen, dan zou men de

ding, waarin verzekerd wordt, dat, naar 't oordeel der voorstellers, de Republiek niet mag geacht worden genoegzaam beveiligd te zijn met een geringer aantal troepen, dan de in December 1648 ingediende staat van oorlog (zie boven blz. XVIII) wil hebben aangehouden, en dat zij dit nieuwe voorstel slechts doen uit vrees van onheilen, die zij te gemoet zien, zoo de oneenigheid nog langer duurt en inmiddels een gedeelte van 't krijgsvolk onbetaald blijft. Dan volgen de artikelen van 't voorstel [1]), hierop neerkomende, dat men voortga met het geven van soldij aan de afgedankte krijgslieden.

16 compagniën ruiters [2]) zullen worden weggezonden en, buiten de vijftig karabijnen van Zijn Excellentie, in dienst gehouden 52, te weten:

10 compagniën van kolonellen, ieder à 60 man.

38 compagniën, elke van 60 tot 50 man verminderd.

3 compagniën van Zijn Hoogheid, één à 150 man en twee, elke à 100 man.

1 compagnie van den luitenant-generaal à 100 man.

---

spelling van de in dat Register geplaatste lijst, als van een officieel stuk, voortrekken: thans is het onzeker. — Beneden, n° 2543*a*, n° 12, blz. 20 vlg., is te vinden een minuut van Willem II, bevattende de adviezen van de provinciën, waarschijnlijk naar aanleiding van het voorstel van 15 Juli.

1) Te vergelijken met de voorslagen, vroeger van weerszijden gedaan. Zie boven blz. XXXVII vlg.

2) Legt men bij deze berekening tot grondslag den staat, zooals hij boven (blz. XIII vlg., vgl. blz. XLII, *noot* 1 vlg.) is opgegeven, dan sluit zij volkomen: 16 comp. ruiters à 60 man, d. i. 960 man; van 38 comp. 10 man aftrekken, d. i. 380 man, alzoo 960 + 380 man = 1340 af te danken. — Er blijven over: 10 comp. à 60 man, d. i. 600; 38 comp. à 50 man, d. i. 1900; de gardes à 500, alzoo: 600 + 1900 + 500 = 3000 man.

alzoo zullen worden afgedankt 1340 ruiters en aangehouden 3000.

de verandering van kurassiers in arquebusiers zal doorgaan en alleen een uitzondering zullen zijn twee der compagniën van Zijn Hoogheid en die der gardes van Zijn Excellentie.

van het voetvolk [1]) 55 compagniën van 50 koppen [2]) zullen worden gelicencieerd.

201 [3]) compagniën van 70 man zullen worden verminderd tot 65 man.

dus tezamen zullen worden afgedankt 3755 man en in dienst blijven 26315 man, verdeeld over 415 compagniën.

dat de logisgelden zullen worden verminderd tot de helft.

dat de officieren, die zullen worden afgedankt, omdat zij jaren lang hebben gediend en vooreerst

---

1) Volgens welken grondslag hier is te rekenen (vgl. boven blz. XIII vlg. en blz. XLII, *noot* 4 en *noot* 5 vlg.), is moeielijk te zeggen. Kennelijk gaat de berekening uit van den staat van *Aitzema*, 470 comp. Ook komt het geheel der af te danken manschappen goed uit: 55 comp. à 50 man, d. i. 2750; van 201 comp. 5 man afnemen, d. i. 1005, alzoo: 2750 + 1005 = 3755 man af te danken. Doch hoe de 26315 man, die zullen aanblijven, te verkrijgen, daarmede is men verlegen. Stelt men, dat er 415 comp. zullen blijven, d. i. 201 comp. van 65 en 214 van 70 man, dan bekomt men 201 × 65, d. i. 13065 en 214 × 70, d. i. 14980, alzoo 13065 + 14980 = 28045, wat te veel is. Het dichtst nadert men het opgegeven getal van 26315 man door aldus te redeneeren: Er zijn 411 comp. (*Wagenaar* en *de Wicquefort*, boven blz. XII), 55 worden afgedankt; er blijven over 356; daarvan tellen 201 elk 65 man, d. i. 13065, de 4 comp. gardes 950, de 2 Amsterd. comp. 400, de 30 comp. kolon. 3000, de overige 119 comp. elk 70 man, d. i. 8330 man, alzoo: 13065 + 950 + 400 + 3000 + 8330 = 25745 man.

2) Vgl. boven blz. XLI, *noot* 2.

3) Bij *van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 267: 202 comp.

weinig anders bij de hand zullen kunnen nemen, een pensioen zullen verkrijgen, n.l. een ritmeester 1200 gl. 's jaars, een luitenant te paard 350 gl., een kapitein te voet 800 gl., een luitenant te voet 250 gl., een kornet evenveel, een vaandeldrager 200 gl.

dat de gouverneurs der grensvestingen [1]), dewijl zij dikwijls doorreizende personen hebben te onthalen en omdat de voordeelen, die zij ten tijde van den oorlog hadden, ophouden, zullen trekken, die van 's Hertogenbosch, Maastricht, Breda [2]) en Sluis, ieder, 250 gl. per maand, die van Bergen op Zoom [3]), Hulst en Wezel, ieder, 200 gl. per maand, die van Willemstad, Klundert, enz., ieder, gelijk tot heden, 50 gl. per maand.

dat ten opzichte van de kolonels behoort te worden overwogen, dat zij grootendeels lang hebben gediend en vele vermoeienissen en gevaren doorgestaan, sommigen ook menig maal zijn gewond; verder dat zij eerst na jaren zoo hoog zijn opgeklommen en tot dus ver een maandelijksch inkomen hadden van 500, 400 of 300 gl. [4]); dat dus aan de aanblijvende kolonelien zal worden toegelegd 200 gl. per maand [5]) en aan hun opvolgers 125 gl.

dat de majoors te paard en de luitenant-kolonels

---

1) De commissie der staten van Holland, boven (blz. XVIII) vermeld, had voorgeslagen, dat men de bezoldigingen van zulke gouverneurs zou intrekken, *Resolut.-Holl.*, 7 Aug. 1648, blz. 669.

2) Die van Breda had tot dusver een inkomen van 400 gl. per maand, zie *ibid.*

3) Die van Bergen op Zoom had tot dusver 3000 gl. per maand, zie *ibid.* Het is zeker ongemeen hoog.

4) Voorbeelden zijn te vinden *ibid.*

5) De commissie boven vermeld (zie *noot* 1) had de kolonels willen geven 800 gl. per jaar, zie *ibid.*, blz. 669 vlg.

te voet, thans in dienst zijnde, zullen blijven trekken, evenals tot nu toe, 50 gl. per maand [1]).

dat de majoors van regimenten te voet zullen worden gesteld op 42 gl. per maand.

De Wicquefort, na dezen voorslag te hebben bericht, laat er op volgen: „Les états de Hollande remarquaient sur cette proposition que par ce moyen le prince faisait subsister cent soixante chevaux et mille six cens soixante dix hommes de pied plus qu'il n'avait prétendu faire subsister par sa proposition du 8 Décembre" [2]). Het is mij niet gelukt, de plaats te vinden, waar de staten van Holland die opmerking maken. Iets, dat er naar zweemt, is blz. 7 van het *Waerachtigh ende noodigh bericht* [3]), uitgegeven door de staten van Holland, waarin zij zeggen: „mitsdien (nota) 2675 koppen en sulckx omtrent de helft minder afdanckende als bij desselfs voorslagh van den 8 December 1650 [4]) voorz. was gheprojecteert.

Ten tweeden, dat de ruyterie soude werden vermindert met 20 compagniën blijvende de resterende op 60 koppen daermede dan oock (nota) 300 paerden meerder als volghens den voorsz eersten voorslagh aengehouden zoude zijn gheweest."

Op den dag, volgende op dien, waarop het bovenstaande voorstel in de Staten-Generaal werd gedaan, op den 16den Juli, deden de leden der staten van Holland, aan wie het overleg met den prins van Oranje was opgedragen, verslag van hun besogne [5]):

---

1) Ten aanzien van zoodanige officieren had de commissie intrekking der tractementen voorgesteld, *ibid.*, blz. 670.

2) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 245.

3) Boven aangehaald blz. L, *noot* 6. 4) Lees: 1649.

5) *Resolut.-Holl.*, 16 Juli 1650, blz. 650 vlg.; ook grootendeels te vinden bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 469 vlg.

Op den voorslag van Zijn Hoogheid om 27000 man voetvolk aan te houden had de commissie in overweging gegeven, 105 compagniën af te danken, doch de officieren op de helft hunner bezoldiging in dienst te laten blijven. Dan zouden 550 man meer in dienst worden gehouden, dan de prins vroeger, in Dec. 1649 [1]), had gewild, in 't geheel 25,875 man [2]), d. i. 1125 minder dan de prins nu voorsloeg [3]).

Op het voorstel van Zijn Hoogheid om 1340 paarden te casseeren en 3000 aan te houden was de commissie van oordeel [4]), „dat zoude worden aangehouden een compagnie van 150 [5]), drie elk van 138 [6]), elk van zestig [7]) en vijftig karabijnen [8]); dat zouden worden

---

1) Zie boven blz. XXVII vlg. — De berekening betreffende die 550 man is niet voor nadere toetsing vatbaar.

2) Uit hoofde van de meermalen (zie o. a. boven, blz. LXXI, *noot* 1), aangevoerde reden is ook deze bewering kwalijk na te gaan. Neemt men aan, dat er 411 compagniëu waren en 105 zouden vervallen, dan bekomt men 306 comp. à 70 man, d. i. 21,420 man, de gardes en de Amsterd. comp. = 1350 man, de comp. kolon. = 3000, alzoo 21,420, 1350 en 3000, tezamen 25,770 man.

3) Ook deze berekening, vgl. boven blz. LXXI (26315 man), is onverstaanbaar.

4) Wat hier volgt en, met een enkele uitlating, letterlijk uit het Register der resolutiën is overgenomen, is onverstaanbaar, tenzij men zich de vrijheid veroorlove, hier en daar iets in te lasschen.

5) Dit is zeker een der comp. van Zijn Hoogheid, zie boven blz. XIII.

6) Van deze *drie* comp. zijn *twee* zeker ook gardes van Zijn Hoogheid, zie *ibid.* De derde kan men niet anders dan onder de gewone compagniën te huis brengen.

7) Dit „elk van zestig" heeft geen zin, indien men er niet voorvoegt een cijfer, aanduidende het getal der compagniën, bestaande uit 60 man. Daar er nu van de 68 comp. (zie boven blz. XIII) 26 zullen worden afgedankt en daarenboven van één reeds gewag is gemaakt (zie *noot* 6), alsmede van de gardes, moet dat cijfer zijn: 38.

8) Dit zijn de 50 karabijnen van Zijn Excellentie.

gecasseerd 26 compagniën en dat de officiers van dezelve zouden blijven behouden hun half tractement, waardoor in dienst van den lande zouden blijven 2884 ruiters [1]), en mitsdien op 116 paarden [2]) zooveel als de voorslag van Zijn Hoogheid is bedragende, en 184 meer dan het vorige advies van Holland was bedragende" [3]).

Aangaande de servicien werd door de commissie goed gevonden ze geheel af te schaffen, mits onder voorwaarde dat de volle soldij geregeld werd uitbetaald, zijnde de bedoeling, dat de burgers, bij welke de soldaten logies zullen vinden, daarvoor zullen worden schadeloos gesteld gelijk voorheen, hetzij door de soldaten zelven, of, zoo men dezen geen crediet mocht geven, op nader te bepalen wijze.

Met betrekking tot de militaire tractementen refereerde de commissie zich aan het vroeger voorgedragene (zie boven blz. XVIII, *noot* 3).

Dit verslag, gevoegd bij het voorstel van den 15^{den} Juli (zie boven blz. LXIX vlg.), werd alsnu in handen gesteld van de commissie, die bij herhaling met den prins had geconfereerd, welke commissie den 16^{den} Juli haar rapport deed in de vergadering van Holland. Dit rapport, met de benaming „advies conciliatoir" vereerd, luidde in hoofdzaak als volgt [4]), dat:

---

1) Men heeft eerst 150 man, dan 3 comp. van 138 man, d. i. 414, vervolgens de 50 karabijnen, eindelijk 38 comp. à 60 man, d. i. 2280 gezamenlijk: 150 + 414 + 50 + 2280 = 2894 man.

2) Lees: „op 116 paarden na".

3) Het vorige advies van Holland is dat van 28 Mei 1650 (zie boven blz. XLIV vlg. en XLVII vlg.). Volgens dat advies zouden er 19 comp. ruiters worden afgedankt en de overige, d. i. 46, bestaan uit 50 man. Dat is dus: 46 × 50 = 2300; de gardes zijn 400 man, gezamenlijk: 2700 man. Alzoo „184 man" meer dan het vorige advies van Holland was bedragende.

1) *Resolut.-Holl.*, 16 Juli 1650, blz. 652 vlg.; afzonderlijk gedrukt,

om niet te wijken van hetgeen eens was besloten, 55 compagniën zouden worden afgedankt.

de compagniën van zeventig man zouden worden gebracht op zestig.

20 [1]) compagniën te paard zouden worden gecasseerd.

de compagniën van 60 man zouden worden verminderd tot 50.

de vorm van afdanken en uitvoeren zou worden gelaten aan Zijn Hoogheid en den raad van state.

de militaire tractementen zouden worden geregeld naar den voet, voorheen vastgesteld [2]).

de afgedankte ritmeesters een jaarlijksch tractement van 1000 gl. zouden trekken, de kapiteins te voet van 700 gl.

drie compagniën geen verandering zouden ondergaan, te weten twee van Zijn Hoogheid en één van Zijn Excellentie [3]).

de logiesgelden geheelenal zouden worden afgeschaft.

Tiele, II, n° 3641; ook bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 470 vlg.; bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 438; *Herstelde leeuw*, blz. 88 vlg. Bij *Aitzema*, op de beide aangehaalde plaatsen, staat onder het stuk: „Overgeleverd den 26sten Juli 1650." In den afzonderlijken druk staat dit op den titel. Dit zal moeten zijn den 16den Juli. — Voor zooveel de vier eerste punten, de hoofdpunten, betreft, komt dit voorstel geheel overeen met dat der staten van Holland van den 28sten Mei (zie boven blz. XLIV vlg.). In hoever het verschilt van dat van Zijn Hoogheid van den 15den Juli, vgl. daaromtrent boven blz. LXIX vlg.

1) Verkeerd bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 245: 25 comp.

2) Zie boven blz. XVIII, *noot* 3.

3) Zijn Hoogheid en Zijn Excellentie hadden compagniën of gardes, zoowel van ruiters als van voetknechten (zie boven blz. XIII). De prins had drie compagniën of lijfwachten te paard en twee te voet, graaf Willem Frederik één te paard en één te voet. Vermits het artikel nu van twee (niet van drie) compagniën van den prins gewaagt, is het waarschijnlijk, dat de compagniën voetknechten worden bedoeld.

Die 16de Juli was een Zaterdag. Na het „advies conciliatoir" gehoord te hebben, beloofden de leden der staten het met zooveel spoed ter kennis te brengen van hun principalen, dat zij met Gods hulp op Woensdag e.k., dus den 20sten, het gevoelen dier principalen konden mededeelen.

Die Woensdag kwam vlug genoeg, maar met hem geenszins de beslissing. Van Donderdag den 21sten af werd het onderwerp meer dan eens aan de orde gesteld. Doch sommige leden waren nog niet gelast; andere wenschten niet voor te gaan, maar vooraf te hooren, hoe deze of gene stad er over dacht, en onder hen, die een meening zeiden, was geen eenparigheid. Men vroeg, op welke wijze het „advies conciliatoir" ter Generaliteit zou worden ingediend, „bij vorm van inclinatie" of „als resolutie". Den 23sten werd het duidelijk, dat die „vorm van inclinatie" niet behaagde. Den 25sten bleek het, dat men het over niet meer dan over drie punten met elkander eens was. De grootste zwarigheid, die de eenparigheid belette, was het afwijkend gevoelen der edelen, die ten volle instemden met den voorslag van den prins van den 15den Juli [1]). Dit tegenstreven der edelen weerhield ook menige stad, een stellige meening te uiten. Daar er toch een einde moest komen aan de beraadslaging, werd men ten laatste, den 29sten Juli, te rade, den raadpensionaris te verzoeken, het „advies conciliatoir" tot een ontwerp-resolutie om te werken. Deze ontwerp-resolutie behelsde dezelfde artikels als het advies conciliatoir, met uitzondering van dat, hetwelk be-

---

1) De edelen hadden hierover afzonderlijke beraadslagingen met den prins gehouden, *Waerachtigh en noodigh bericht* (zie boven blz. LXXIII, *noot* 2), blz. 13.

trekking had op het pensioen der afgedankte ritmeesters en kapiteins te voet [1]).

Twee dagen vroeger, den 27sten Juli, verzonden de staten van Holland, onder protest van de edelen en van de heeren van Leiden, een breedvoerig schrijven aan de zes provinciën, om zich te rechtvaardigen wegens de „separate discontinuatie van betaling van eenige militie", zooals zij de handeling noemden, die door hun tegenstanders werd gekenschetst als „afzonderlijke cassatie" [2]). Dezen brief treft men hier beneden aan [3]). Op dien brief heeft de heer van Aartsbergen een groot aantal bedenkingen, die hij in een vertoog, even uitvoerig als die missive zelve, in zijn werk uiteenzet [4]).

Men was nu op 't einde der maand Juli 1650 en nog even ver van een alle partijen bevredigende oplossing, als toen de onderhandelingen een half jaar tevoren begonnen. De voorafgaande bladzijden doen zien, welke eindelooze wisselingen van aanbiedingen van weerszijden hadden plaats gegrepen. De strekking en de beteekenis van elke dier aanbiedingen kunnen, naar 't mij voorkomt, niet altijd ten volle naar behooren worden geschat, omdat de voorslagen, voor zoover wij ze uit officieele stukken kennen, niet volledig genoeg en te weinig toegelicht zijn en dewijl

---

1) *Resolut.-Holl.*, 20, 22, 23, 25, 27 en 29 Juli 1650, blz. 656 vlg., 674 vlg. Gedeeltelijk ook afgedrukt bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 471 vlg. — Vgl. boven blz. LXXVI, *noot* 2, en *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 557.

2) *Resolut.-Holl.*, 27 Juli 1650, blz. 670.

3) In n° 2543*a* onder n^c^ 18, blz. 44 vlg.

4) *Consideratiën op de missive van de Ed. Mog. Heeren staten van Holland, geschreven aan de zes andere provinciën den 27 Juli anno* 1650, bij *van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 315 vlg.

de berichten, die de auteurs, als Aitzema, de Wicquefort, Wagenaar, er van geven, niet altijd met elkander strooken. Wat mij telken male het waarschijnlijkst of zeker scheen is zooveel mogelijk aangetoond.

Men moet de beide partijen de eer geven, die haar toekomt, dat zij, om tot een redelijke uitkomst te geraken, zich in tallooze berekeningen hebben verdiept en niet hebben geschroomd, de onderhandelingen, al waren zij ook voorloopig afgebroken, te hervatten. Doch het standpunt, waarop de eene van de partijen zich plaatste, verschilde te zeer van dat van de andere: Holland lette uitsluitend op de eischen van zijn financiewezen [1]); de prins en de Staten-Generaal hadden alleen een oog voor hetgeen een goede verdediging van 't land, naar hun oordeel, vorderde. Holland intusschen behoort de lof te worden toegekend, meer blijk te hebben gegeven van zucht tot toenadering dan Zijn Hoogheid.

Immers terwijl dit gewest eerst 105 compagniën voetvolk en de helft der ruiterij, d. i. meer dan 30 compagniën, wenschte af te danken [2]), bepaalde het zich bij zijn eindvoorstel tot 55 compagniën voetvolk en 20 compagniën te paard [3]). De prins daarentegen,

1) *Van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 317: „De meeste leden van de provincie van Holland, bij zichzelf vaste resolutie genomen hebbende, om niet meer te onderhouden dan 25000 man te voet en de halve ruiterij, nu begroot tot omtrent 2700 paarden, blijven daarbij staan, enz."

2) Zie boven blz. XXI vlg., XXV en XXIX, *noot* 3. Vgl. *van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 319: „Sedert hebben die van de voorz. provincie (Holland) voorgeslagen cassatie van 105 comp. te voet, de halve ruiterij en reductie zoo te voet als te paard", en blz. 325, 326: „De verandering door goedwillige leden van Holland te weeg gebracht om in plaats van 105 comp. te voet te casseeren 55 comp." Lees op blz. 325 „vijfenvijftig" voor „vijfentwintig".

3) Boven blz. LXXVI.

wanneer hij met de ééne hand gaf, nam met de andere terug: hij wilde aanvankelijk 12 compagniën ruiterij afdanken en de overige reduceeren tot 45 man; doch toen hij later dat cijfer van 12 tot 16 verhoogde, verminderde hij tevens het reductiecijfer in voege dat niet alle compagniën, maar slechts 38, zouden worden verminderd, en niet tot 45, maar tot 50 man. Wat het voetvolk betreft, sprak hij eerst van een vermindering der compagniën tot 60 en tot 45 man; later, toen hij in een afdanking van 55 compagniën toestemde, stelde hij voor die 60 en 45 het cijfer 65 in de plaats. Alleen met betrekking tot de logies- of serviesgelden kwam hij één stap nader door van afschaffing van een derde tot die van de helft op te klimmen [1]).

Waren er nu niet zoovele andere oorzaken van slechte verstandhouding geweest tusschen Zijn Hoogheid en de staten van Holland [2]), dan zou men wellicht ten laatste nog tot eenparigheid geraakt zijn. Maar al die oorzaken verstrekten onophoudelijk voedsel aan de eens bestaande spanning. En wat de breuk onheelbaar maakte was dat Holland er toe overging, op eigen gezag, zooals de tegenstanders het noemden, af te danken. Voor de verontwaardiging dier tegenstanders over deze handeling ontbrak evenwel in den beginne een voldoende grond. De vorm der afdanking, het is waar, was niet de rechte; maar de afdanking zelve betrof slechts een 585 man en was een herstelling van een vroegere vergissing [3]). Zonder dit nieuwe geschilpunt, zeg ik, was men het misschien eindelijk met elkaar eens geworden, want in Juli 1650 verschilde het cijfer der reductie van den

---

1) Zie boven blz. XXVII vlg., LXIX vlg.

2) Zie boven blz. II vlg., X vlg.

3) Zie boven blz. XXII, XXIV met *noot* 2, XXV.

prins zoo weinig van dat der staten van Holland, dat het in der daad een ongerijmdheid was, daarover nog langer te twisten [1]). Zijn Hoogheid wilde 1340 ruiters en 3755 voetknechten afdanken, Holland 1650 ruiters en iets meer dan 3755 voetknechten [2]). Voor zooveel de ruiterij aangaat, komt dit (een verschil van 310 man) tamelijk wel overeen met de opgaven van van der Capellen, de Wicquefort en Wagenaar. *Wagenaar* en *de Wicquefort* [3]) schatten het verschil op 300 ruiters: de prins wil 3000, Holland 2700 in dienst houden. *Van der Capellen* laat het bestaan in vier compagniën paarden [4]). Dezelfde auteur drukt het verschil, voor zoover het het voetvolk betreft, zeer algemeen uit [5]), terwijl de Wicquefort en Wagenaar het begrooten op iets meer dan 315 man [6]).

---

1) *De Wicquefort*, p. 248: , La vérité est que tout le différent entre les états de Hollande d'un côté et le prince avec le conseil d'état et les députés des six provinces de l'autre n'était pas de si grande importance qu'on ne l'eût pu ajuster sans peine, si la contestation opiniâtrée de part et d'autre n'eût rendu les esprits presque irréconciliables", en p. 249: „Le différent ne méritait pas que l'on en parlât". — *Wagenaar*, XII, blz. 82: „Het verschil was van klein belang".

2) Zie boven blz. LXI met *noot* 1 en LXXV vlg. De 1650 ruiters verkrijgt men op deze wijze: 20 comp. à 60 man is 1200; er blijven over (zie boven blz. XIII, de gardes niet medegerekend) 45; van deze 45 zullen 10 man worden afgedankt, d. i. 450; alzoo 1200 + 450 = 1650. Hoeveel voetknechten meer Holland wilde verwijderen, is, dunkt mij (zie boven, blz. XLII, *noot* 5; XLIII, *noot* 1; LXXI, *noot* 1; LXXV, *noot* 3), niet uit te rekenen.

3) *Wagenaar*, XII, blz. 82; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 249.

4) *Van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 318, vgl. boven blz. LXX en LXXVI: dat is dus 4 × 60 = 240 ruiters.

5) „Eenige honderd soldaten te voet", blz. 318.

6) *De Wicquefort* l.l.: „Le prince faisait subsister 26315 fantassins (vgl. boven blz. LXXI), la Hollande un peu moins de 26000" (vgl. boven blz. LXXIV: 25,875). Dezelfde getallen bij *Wagenaar* l.l.

Zóó stond het, toen plotseling de vreedzame weg der onderhandelingen door één der partijen werd verlaten. Wat er gebeurde omschrijft ieder auteur op een manier, die bewijst, dat allen het als een donderslag bij een zoo niet helderen, dan toch niet meer dan eenigszins bewolkten hemel aanmerkten. *Wagenaar* heeft opgeteekend: „Terwijl men (de staten van Holland) het antwoord op den brief van den 27sten Juli te gemoet zag, nam de prins, opgezet, zoo men meent, door eenigen, die er hun eigen voordeel in zochten, een besluit, waarvan 't gansche land en de naburige vorstendommen en staten gewaagden en dat den staat met een gevaarlijke omkeering dreigde" [1]). *De Wicquefort* zegt er dit van: „Le prince décida le différent d'une manière d'autant plus surprenante qu'à la réserve de ceux à qui il avait communiqué son dessein et qui y avaient trempé, il n'y avait personne qui le crût capable d'une action de cette force, à laquelle il ne se serait, sans doute, jamais porté de son mouvement et sans la violence que firent sur son bon naturel les mauvais conseils de quelques étrangers et Hollandais dénaturés qui y croyaient trouver leur avantage particulier" [2]). Krachtiger nog is de uitdrukking van *Aitzema:* „De hevigheid en verbittering werd van dag tot dag grooter, zoodat men wel zag, dat er extremiteiten voorhanden waren. — De decisie en uitslag komt van de macht, en waar de macht meest is, daar is het recht" [3]).

„Opgezet, zoo men meent, door eenigen, die er hun eigen voordeel in zochten," leest men bij Wage-

---

1) *Wagenaar*, XII, blz. 89.

2) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I. p. 250.

3) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 428, ten deele ook in *de Herstelde leeuw*, blz. 43 vlg.

naar, en iets dergelijks heeft de Wicquefort. „Onder dezen, voegt de eerstgemelde schrijver [1]) er bij, vind ik in sommige geschriften van dezen tijd genoemd de heeren van Aartsbergen, van Renswoude [2]) en van Sommelsdijk" [3]). De redenen liggen voor de hand: Aartsbergen was bij de bezending de voornaamste woordvoerder [4]); de heer van Rhijnswoude [5]) bracht, volgens het „Openhartig discours", te weeg, dat Utrecht het nemen van het besluit der Generaliteit van den 5den Juni in de hand werkte; de kolonel Kornelis van Aarssens van Sommelsdijk was een boezemvriend van Willem II en een der hoofdpersonen, aan wie de uitvoering van den geweldigen maatregel tegen Amsterdam werd toevertrouwd [6]).

---

1) L.l., *noot* 4.

2) Johan van Reede, heer van Renswoude, ten z.o. van Amersfoort, geboren in 1593, sedert 1623 lid der geëligeerden in de staten van Utrecht, overleden in 1682, *van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, X, blz. 44.

3) Kornelis van Aarssens, heer van Sommelsdijk, op Over-Flakkee, geboren in 1602, in 1642 beschreven in de ridderschap van Holland, overleden in 1662, *van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, I, blz. 33 vlg.

4) Zie boven blz. LIX.

5) Zie boven blz. LIV, *noot* 1 van blz. LI.

6) *Wagenaar*, XII, blz. 95. Zie ook beneden n° 2545, n° 13 en 14, blz. 203 en 204. — Dezelfde raadslieden worden genoemd in de *Gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 9 vlg., en in het *Tweede deel van 't Hollandts praatje tusschen vijf persoonen: een Brabander, Hollander, Zeeuw, Geldersman en een Vries, aangaande het bedrijf van Zijn Hoogheidt, mitsgaders het souvereyn vermogen der Ed. Groot Mog. Heeren staaten van Hollandt, beneffens d'achtbaarheydt der Heeren burgemeesters van Amsterdam*, 1650, *Tiele*, II, n° 3770, blz. 9. Een ander geschrift, *Brief rakende het vangen der ses leden van de Grootmogende Heeren staten van Hollandt en West-Vrieslandt en 't belegeren van Amsterdam door Wel-hem*

Vele raadslieden schijnt de prins over 't geheel niet te hebben gehad [1]); doch ik geloof, dat men mistast met een van deze drie heeren voor den raadsman bij uitstek van den prins van Oranje, voor den hoofdaanlegger van 't bedrijf te houden. De heer van Aartsbergen, hoewel de houding der staten van Holland zeer wrakende [2]), kan moeielijk daarvan verdacht worden, daar hij zich reeds het deelgenootschap aan de bezending zoo ongaarne liet welgevallen [3]), plechtig verzekerde van 't geen tegen Amsterdam beraamd was tevoren niets te hebben geweten [4]), en, toen Zijn Hoogheid hem mededeelde wat hij was begonnen, hevig verschrikte en Willem II „aan de zaken van Engeland en extirpatie van 't koninklijke huis en digniteit aldaar" herinnerde [5]). Wat de beide andere heeren betreft, het bewijs is, dunkt mij, niet te leveren, dat de prins zoo hoog tegen hen heeft opgezien, dat hij, op hun raad, daden, aan zoo zware bedenking onderhevig, durfde ondernemen. Welke de rol was, die de heer van Sommelsdijk bij den aanslag op Amsterdam heeft vervuld, heeft hijzelf in Juli 1651, zoodra hij vernam, dat hij gevaar liep deswege in ongelegenheid te geraken, breedvoerig uiteengezet. Die vertoogen hebben ten minste zooveel uitgewerkt,

---

Recht-hert van Vrij-land, 1650, *Tiele*, II, n° 3719, ook afzonderlijk gedrukt bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig betoog*, enz., blz. 123 vlg.

1) Hij had er te voren noch met Aartsbergen, noch met andere leden der Generaliteit over gesproken, *Gedenkschriften van van der Capellen*, II, blz. 275.

2) *Van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 268 vlg., 281 vlg., 318 vlg., 324 vlg.

3) Boven blz. LXIII vlg.

4) *Van der Capellen*, *Gedenkschriften*, II, blz. 275, 290, 291.

5) *Ibid.*, blz. 274, 275.

dat de staten van Holland er de overtuiging door schijnen te hebben gekregen, dat hij niet diegene was geweest, die de gedachte van dien aanslag in 't brein des prinsen had doen ontkiemen [1]).

Maar wie was het dan? Alles wijst er op, dat, evenals ten tijde van Oldenbarnevelt, de stadhouder van Friesland, Willem Lodewijk, Maurits voortdurend ried, met kracht tegen de Remonstrantsche partij op te treden, zóó ook nu, in de aanslagen tegen de regenten van het machtige Holland, de stadhouder van Friesland, Willem Frederik, de voornaamste raadsman van den jeugdigen prins van Oranje is geweest, om niet te zeggen de man, die de plannen der geweldige maatregelen heeft ontworpen. De brieven, in de „Archives" van Mr. Groen van Prinsterer opgenomen, toonen, dat graaf Willem Frederik van den beginne aan de zienswijze van den prins omtrent het stuk der afdanking deelt, hem steeds vermaant niet toe te geven aan 't verlangen der staten ven Holland, hem de redenen voorhoudt, waarom hij geen te groote vermindering van 't getal troepen mag inwilligen, hem raadt niet terug te deinzen voor 't gebruiken van geweld, zich beijvert uit zijn gewest afgevaardigden naar de Generaliteit te zenden, gezind om den prins krachtigen steun te verleenen [2]). Reeds in April 1650 ontboezemt hij de hoop, „que Son Altesse confondra ces traîtres et ces vendeurs et ennemis de l'état qui ne cherchent que leur profit et grandeur aux dépens

---

1) *Resolut.-Holl.*, 6, 7, 8, 14, 15, 21, 25 en 28 Juli; 19 Aug. 1651, blz. 375, 393 vlg., 395, 420 vlg., 450, 453 vlg., 465 en 495; *Wagenaar*, XII, blz. 194 vlg.

2) *Groen van Prinsterer, Archives*, 2e série, IV, p. 320 vlg., 325 vlg., 336 vlg., 344 vlg., 349 vlg., 351 vlg., 353 vlg., 358 vlg., 364 vlg., 365 vlg.

de l'état, et espère de plus qu'ils seront châtiés selon leur mérite et déloyauté" [1]).

Ik weet niet, of wellicht die merkwaardige ontboezeming den prins ten spoorslag heeft verstrekt, om, in plaats van de onderhandelingen voort te zetten, naar het zwaard te grijpen; doch ook onder de stukken, thans uitgegeven, zijn er, die doen zien, dat Willem Frederik den stadhouder van Holland èn als leider der onderhandelingen, èn als beramer van 't geen men tot bewaring der Unie meende te moeten wagen met raad en daad van nabij ter zijde stond [2]). Een dier stukken is een opstel van de hand van Willem Frederik, waarin hij opmerkzaam maakt op voorbeelden van eigenmachtige afdanking, voorgekomen in de jaren 1623, 1626 en 1642, die eenigszins geleken op de punten, waarover in 1649 en 1650 strijd werd gevoerd; opmerkzaam maakt op artikelen van de Unie, het 9de, het 16de, het 21ste, die, bij gemis van overeenstemming tusschen de provinciën, de tusschenkomst van den stadhouder schijnen te wettigen en, onder verwijzing naar art. 10 en 23 dier Unie, de vraag opwerpt, of het ook doelmatig kan zijn, in overleg met de zes provinciën, tegenover Holland, een verbond aan te gaan met een buitenlandsche mogendheid, waarmede geen andere dan Frankrijk kan zijn bedoeld [3]).

Een ander document is er, waarin Willem Frederik den prins in overweging geeft, indien men hem verzoekt, de in hechtenis genomen heeren te ontslaan,

---

1) *Ibid.*, p. 359.

2) Vgl. *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 435: „M. le comte Guillaume de Nassau, gouverneur de Frise, a paru plus qu'aucun autre porter la main aux derniers desseins de feu M. le prince d'Orange."

3) In n° 2543*a*, n° 7, blz. 10 vlg.

te antwoorden, dat hij daartoe bereid is, mits hun de verplichting worde opgelegd, zich voortaan van alle aandeel aan de regeering te onthouden [1]).

In een brief, door den stadhouder van Friesland, hangende de geschillen, aan den prins van Oranje geschreven, brengt hij hem onder het oog, dat bij het publiek en het krijgsvolk vooral de nadruk hierop moet worden gelegd, dat de staten van Holland de logies- en serviesgelden geheelenal willen afschaffen. De soldaten zullen, zegt hij, indien zij dit weten, haat opvatten tegen die staten en te bereidvaardiger zijn om tegen Holland te velde te trekken. Zoodanige kleinigheden, voegt hij er bij, kunnen in gewichtige aangelegenheden groote diensten doen [2]).

Al de bovenstaande bewijzen van het mede overleggen of der medebewustheid van graaf Willem Frederik worden nog bekrachtigd door hetgeen hij den 29sten Juli, den dag vóór de in hechtenis neming, schrijft in een brief aan Willem II [3]). Hij wandelde op den Vijverberg te 's Gravenhage en zag dáár, hoe de Witt en zijn aanstaande lotgenoot Nanning Keizer elkander met vele strijkaadjes begroetten. Dit meldde hij aan den prins en voegde er, met blijkbaar welbehagen, bij, dat hij hoopte, dat zij en al degenen, die vijanden van Zijn Hoogheid en dus van den staat waren, den volgenden dag in 's prinsen macht zouden zijn; dat het Opperwezen zijn zegen aan de plannen Zijner Hoogheid zou schenken en dat zijn bevelen goed zouden worden uitgevoerd.

---

1) In n° 2543*a*, n° 7, blz. 10 vlg.

2) *Brief uit het Huis-archief van Z. M. den Koning*, te vinden onder de *manuscrits-Grovestins* op p. 21 verso, beneden afgedrukt blz. 218.

3) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 385.

Hoeveel of hoe weinig aandeel Willem Frederik over 't geheel moge hebben gehad aan het bedenken der tegen Holland gerichte daden van Juli en Augustus 1650, aan het overleg van de wijze, waarop Amsterdam zou worden bestookt, heeft hij zeer zeker een ongemeen werkzaam deel genomen.

Bij Mr. *Groen* treft men een schrijven aan van den graaf aan 't adres van den prins, behelzende „Renseignements topographiques relatifs à l'expédition contre Amsterdam" [1]). Beneden zal men vinden een stuk, gemerkt „Minuut Willem Frederik", bevattende orders, betrekking hebbende op den tocht naar Amsterdam, aan onderscheidene officieren, en den brief, dien Willem II bij den aanslag aan de regeering dier stad liet ter hand stellen [2]). Dezelfde drie stukken zijn in de „Archives" ingelascht, en Mr. Groen heeft er bij aangeteekend, dat zij van de hand zijn van den prins. Is dit onjuist, dan volgt er uit, dat de graaf ook de eer of de blaam heeft van het vaderschap van den vorm dier orders en der missive aan Amsterdam.

Zeer waarschijnlijk is het, dat de prins van Oranje, met betrekking tot dezelfde aangelegenheid, naast graaf Willem Frederik, nog ten minste één raadgever heeft gehad, n.l. den heer van Sommelsdijk [3]). Menige plaats uit de „Archives" leert, dat hij in hooge mate het vertrouwen van dien prins genoot [4]). O. a. leest men dáár, dat de prins bij zichzelf bepaalt, dat de instructie voor Sommelsdijk, als bevelhebber der ruiterij,

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 378 vlg.

2) In n° 2545 n° 14, blz. 204 vlg.

3) Ook ten aanzien van andere onderwerpen luisterde de prins naar den heer van Sommelsdijk. Zie *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 290 vlg., en vgl. beneden, blz. 224, de *manuscrits-Grovestins* op p. 40.

4) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 245, 279, 282, 315, 320 vlg.

die tegen Amsterdam zal optrekken, zal worden gearresteerd, wanneer hij met graaf Willem en dien bevelhebber een bijeenkomst zal hebben [1]). Als een voorzichtig man heeft hij ten tijde van het onderzoek, later naar zijn gedragingen bij die gelegenheid ingesteld [2]), niet alles, wat hij wist, medegedeeld. Hij had anders kunnen gewag maken van een brief, dien hij den 31sten Juli 1650 aan den prins schreef, waarin hij ongevraagd zijn meeningen openbaart over de manier, waarop de aanval op Amsterdam moet worden bestuurd en over andere dingen, daarmede in verband staande [3]). Eveneens heeft hij verzwegen, dat hij kan zijn geweest de persoon, die Zijn Hoogheid uitvoerige inlichtingen heeft verstrekt op een tiental vragen, loopende over de wegen, die van Arnhem, Amersfoort en Utrecht naar Amsterdam leiden, over de poorten dezer stad en andere punten [4]).

In de derde plaats heeft hij geen gewag gemaakt van een andere memorie, veel belangrijker naar mijn schatting dan de vorige, waarin hij, ten behoeve van den prins, een gansch stelsel van bedrog ontvouwt, om bij het publiek een gunstige stemming te verwekken en de tegenstanders in slaap te wiegen. In dit geschrift raadt hij den prins, om allen argwaan weg

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 375.

2) Zie boven blz. LXXXIV.

3) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 385 vlg.

4) Bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 380 vlg., staat die memorie, getiteld: *Réponses à des informations touchant l'entreprise contre Amsterdam*; en hij schrijft ze, zie *Register*, p. CXLII, toe aan Willem Frederik. Maar van een ander gevoelen is de Heer *Sirtema de Grovestins*, want in de *manuscrits-Grovestins* vindt men, blz. 25 vlg., dezelfde memorie, ten deele nader uitgewerkt (zie beneden blz. 219 vlg.), en hier luidt de titel: *Copie d'un mémoire, écrit par le Sr Aerssens.*

te nemen, zich gezind te betoonen tot een schikking en aannemelijke aanbiedingen te doen. Zelfs voor 't geval het mocht blijken, dat aan het verrassen van Amsterdam niet kon worden gedacht, zal die houding, zegt hij, dit nut opleveren, dat men een fatsoenlijken uitweg open houdt. De prins behoeft daarom niet te vreezen, dat de andere provinciën de voorslagen van Holland al te bereidvaardig zullen aannemen. Friesland alleen, gewonnen door graaf Willem, is sterk genoeg, om hiertegen een dam op te werpen en vertraging aan te brengen. Dan zal men meer dan den noodigen tijd hebben, ten einde na te gaan, of men hetgeen men heeft opgeteekend zal beproeven of iets anders.

Verder wordt in dezelfde memorie aangeprezen, de heeren Bicker en Oetgens naar Utrecht te lokken tegen den avond van den dag, waarop de tocht naar Amsterdam zal worden aangevangen. Tweeledig voordeel kan dit verschaffen. Door hen vergezeld, zal de prins gemakkelijker in de onderneming slagen. En zoo onverhoopt de aanslag mislukte, zou de prins, door de bedoelde heeren uit hun ambten te ontzetten, de tegenpartij schrik aanjagen en ze met behulp van dat tweetal, hetwelk uit vrees zijn medewerking zal verleenen, handelbaarder maken. Zeo ver gaat zelfs de heer van Sommelsdijk, dat hij in zijn memorie een ontwerp inlascht van een brief, dien Zijn Hoogheid aan ieder van de beide heeren zou kunnen schrijven, ten einde hen in den strik te vangen [1]).

Niet alle wenken, door den heer van Aarssens gegeven, heeft de prins opgevolgd. Wel heeft hij gedaan

---

1) *Copie d'un mémoire, écrit par M. d'Aerssens*, te vinden in de *manuscrits-Grovestins*, p. 29, beneden afgedrukt blz. 221 vlg.

of willen doen, wat genoemde heer mede aanbeval [1]), te weten, een vlugschrift onder 't volk verspreiden, waarin de overheid van Amsterdam wordt beschuldigd van heb- en heerschzucht, van 't verbreken der Unie, van pogingen ter omverwerping van de regeering, en waarin die grieven worden voorgedragen als de rechtmatige aanleiding tot het in hechtenis nemen der zes leden van de staten van Holland en tot den aanval op Amsterdam. Dit vlugschrift voert ten titel „straatbericht" en is gedagteekend van den 14den Augustus 1650 [2]).

Tweeledig is de handeling van Willem II geweest: het gevangen zetten der zes leden van de staten van Holland en de aanslag op Amsterdam. Alvorens hij er toe overging, heeft hij bij zichzelf overwogen, waarom hij niet te lang moest wachten en het geschikte tijdstip gebruiken om den slag te slaan. Hij had daarvoor dertien of veertien redenen [3]):

1° Hij zou hierdoor zijn vijanden voorkomen en hen beletten uit te voeren wat zij zich hadden voorgenomen.

2° Indien men langer draalde, zou de vergadering van Holland [4]) uiteengaan en het vangen der zes heeren niet te gelijker tijd kunnen plaats grijpen als de verrassing van Amsterdam.

3° Dewijl de leden dier vergadering thans nog niet zullen vermoeden, dat men zoo iets zal durven bestaan.

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 386.

2) Beneden, blz. 169 vlg., in n° 2545 n° 1.

3) Zie beneden, blz. 148 vlg., in n° 2544 n° 33: *Raisons pourquoi l'on doit faire l'affaire le plustôt que l'on peut.*

4) Zij was begonnen den 23sten Juni 1650 en ging uiteen den 20sten Augustus, *Resolut.-Holl.*, 23 Juni 1650, blz. 613.

4° Omdat het voorwendsel, dat men zal bezigen, dat de prinses [1]) een revue zal houden op de heide nabij Wageningen over de ruiterij, die voor den aanval op Amsterdam zal worden ontboden uit Nijmegen, Doesburg en Zutfen, niet zooveel achterdocht zal verwekken, als wanneer het heette, dat de prins zelf die wapenschouwing zou houden.

5° Vermits het nu nog mogelijk zal zijn, zoo het tot uitersten mocht komen, zijn toevlucht te nemen tot de zes of zeven duizend Zweden, die onlangs het land van Gulik zijn binnengerukt en die later misschien weer zullen zijn afgetrokken.

6° Dat de noodige gelden thans beschikbaar zijn en, laat men meer tijd verloopen, de goede gemeente, alsnog wel gezind, wellicht voor de tegenstanders zal gewonnen zijn.

7° Wat betreft het bezwaar, dat de tegenpartij kan worden gewaarschuwd en de gansche zaak kan mislukken, dit bezwaar is er altijd en wordt te geringer, hoe eerder men tot de daad schrijdt.

8° Dat het kan gebeuren, dat ook de overige gewesten de betaling van 't krijgsvolk staken en zich bij Holland aansluiten [2]).

9° Men heeft er dus bij te blijven, dat het Zaterdag den 30sten Juli 1650 zal gebeuren.

10°, 11°, 12°. Mocht de overrompeling van Amstereens niet gelukken, dan is men nog altijd bij machte, zich van de andere steden [3]) meester te maken en kan men, in overeenstemming met de loopende ge-

---

1) Zie beneden n° 2545, n° 15, blz. 206 vlg., en *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 375.

2) Zie beneden in n° 2544, n° 33, blz. 150, *noot* 7, de aanteekening bij dit artikel.

3) Zie *ibid.* de aanteekening, blz. 151, *noot* 3.

ruchten, de stad Amsterdam insluiten, wat de andere provinciën moed zal geven.

13° De officieren, die niet betaald worden, beginnen ongeduldig te worden, en bij langer toeven zal hun ijver verkoelen.

14° Er is op dit oogenblik maar één burgemeester [1]) te Amsterdam aanwezig.

Bovenstaand document is blijkbaar [2]) een paar dagen vóór den 30sten Juli opgesteld. Maar reeds weken tevoren moeten de beide met elkander samenhangende plannen een zekere rijpheid hebben gekregen, want er bestaat een eigenhandige aanschrijving van prins Willem II, door hemzelf onderteekend, van den 8sten Juni, waarin hij zijn schatmeester-generaal Scelting beveelt, onmiddellijk aan Willem Frederik of aan 's graven gemachtigde de som van honderd duizend gulden ter hand te stellen [3]). Die som kan niet anders dan voor de kosten der onderneming bestemd zijn geweest. En in een ander eigenhandig stuk van dezelfde dagteekening, ook door Zijn Hoogheid onderteekend, alsmede door zijn secretaris, gelast de prins aan alle gouverneurs, kolonels, commandeurs en verdere officieren, de orders op te volgen, die de stadhouder van Friesland hun zal geven [4]). Verder had hij geruimen tijd tevoren in 't geheim patenten gegeven aan verscheidene garnizoenen, om op zekeren dag naar Amsterdam op te rukken, terwijl de officieren bedekte aanwijzingen hadden gekregen, hun volk goed te voorzien van kousen en schoenen [5]).

---

1) Zie beneden in n° 2544, n° 33, blz. 151, *noot* 8, de aanteekening op dit punt.

2) Zie beneden, blz. 150, art. 2 van het stuk.

3) Zie beneden in n° 2543*a*, n° 21/2, blz. 62.

4) *Ibid.* n° 21, blz. 61.

5) *Amsterdams journaal*, blz. 14.

Doch moge al vóór weken in hoofdtrekken zijn vastgesteld geweest wat stond te geschieden, over de bijzonderheden, betreffende de uitvoering, was de prins het vooralsnog niet met zichzelf eens. Er is een memorie, door hemzelf geschreven [1]), waaruit blijkt, dat hij er aan heeft gedacht, de volvoering van 't voornemen, voor zoover het op den Haag betrekking had, aan Willem Frederik op te dragen en zichzelf middelerwijl uit die stad te verwijderen [2]). In 't zelfde stuk ziet men, dat hij aanvankelijk niet zes, maar acht heeren heeft willen arresteeren, n.l. buiten de vijf, die werkelijk zijn aangehouden, Cornelis van Beveren, heer van Strevelshoek en West-IJselmonde, afgevaardigde van Dordrecht in de staten van Holland; François Meerman, afgevaardigde van Delft in dezelfde vergadering, en Mr. Willem Nieuwpoort, pensionaris van Schiedam en insgelijks afgevaardigde ter statenvergadering [3]), zoodat de burgemeester van Haarlem, de Waal, dan op vrije voeten zou zijn gebleven.

Alles was door den steller van dit geschrift nauwkeurig overwogen. Tegelijk met het vertrek van den prins uit den Haag zou graaf Willem den schijn aannemen, alsof hij een uitstap deed naar Turnhout. Hij zou een schriftelijke machtiging van den prins bekomen om de acht heeren in hechtenis te nemen, welke machtiging zich zou gronden op de volmacht, den 5den Juni door de Staten-Generaal aan Zijn Hoogheid verleend.

---

1) Zie beneden n° 2544, n° 32, blz. 145 vlg. De titel is: *Mémoire touchant ce qui se ferait à la Haye.*

2) Zie beneden blz. XCV en XCVI.

3) Ook in een brief van Willem Frederik aan Willem II wordt Nieuwpoort aangeduid als een van degenen, die zullen gevangengenomen worden, *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 385.

Ook zou de prins hem een brief geven, aan de Generaliteit geadresseerd, om over te reiken, zoodra de acht leden der staten van Holland in gevangenschap zouden zijn. Nog zouden hem brieven voor bijzondere personen worden ter hand gesteld, waarbij zij verzocht werden, het wel slagen van 't werk te bevorderen, alsmede een order voor 's prinsen compagnie om de bevelen van den graaf te gehoorzamen en patenten voor de compagniën, die uit Delft en uit Rotterdam naar 's Gravenhage zouden worden ontboden.

Willem Frederik zou in 't geheim door den tuin heen op het hof worden binnengelaten door een van 's prinsen kamerdienaren, die vooruit zou zeggen, dat Zijn Hoogheid was teruggekeerd, en vervolgens de acht heeren, den een na den ander, door een hellebaardier zou laten verwittigen, dat de prins hen verlangde te spreken. Naar mate zij verschenen, zou men hen naar de slaapkamer van Zijn Hoogheid geleiden, waar zij den luitenant van 's prinsen lijfwacht met eenige soldaten zouden vinden, die hun zou aanzeggen, dat hij hen, op last van den prins, van wege de Staten-Generaal in arrest nam, en ieder van hen in een afzonderlijk vertrek zou laten opsluiten en door twee soldaten doen bewaken. Die zestien soldaten zou men eveneens, den een na den ander, door den tuin binnen laten. Wanneer dit verricht was, moest de graaf den brief aan de Staten-Generaal ter hand stellen en hun tevens mededeelen wat hij had gedaan. Dan had hij den raadpensionaris te ontbieden en hem te verzoeken, hetzelfde bericht aan de staten van Holland over te brengen.

Ten einde het gevaar te voorkomen van beleedigd te worden zou men de compagnie van den prins vroeg in den morgen onder de wapenen laten komen en ze,

als om te exerceeren, naar de Koekamp laten opmarscheeren. Tegen den tijd van 't in hechtenis nemen zou de luitenant met de zestien man op het hof terug zijn, terwijl de overigen op de Koekamp zouden blijven. Was tegen den middag nog alles rustig, dan konden de soldaten van die compagnie hun kwartieren gaan betrekken, mits onder verplichting om zich gereed te houden, des gevorderd op het eerste teeken op het hof tegenwoordig te zijn. Voor meerdere zekerheid zou het dienstig wezen, daarenboven twee compagniën uit Rotterdam en evenveel uit Delft te laten komen. Die uit Rotterdam zouden niet vóór elf uur te 's Gravenhage moeten wezen; evenmin die uit Delft. Bovendien had men er voor te zorgen, dat de laatsten de stad Delft niet eer verlieten dan anderhalf uur nadat de leden der staten-vergadering van wege die stad naar den Haag waren vertrokken.

Eindelijk vermeldt de memorie, op welke plaatsen de troepen in den Haag zouden worden ingekwartierd, en schrijft graaf Willem voor, door een expres bericht te geven van den uitslag (vermoedelijk aan den prins). Naar gelang inmiddels de onderneming tegen Amsterdam gevorderd was, zou men verdere beschikkingen nemen over de gearresteerde heeren.

Hetgeen bij het lezen dezer memorie in het oog valt is, dat de persoon er niet in wordt genoemd, aan wien de leiding van den aanval op Amsterdam zal worden opgedragen. Elders zijn aanwijzingen, waaruit men het recht heeft af te leiden, dat Willem II zichzelf aanvankelijk die taak had voorbehouden. Niet minder dan twee memories zijn er van dezen prins, waarin hij van de veronderstelling uitgaat, dat hij, zich schijnbaar naar Arnhem zullende begeven, om er een statenvergadering bij te wonen, zich rechtstreeks naar Utrecht zal spoeden, ten einde vandaar

op marsch naar Amsterdam te gaan. De eene dezer memoriën is te vinden bij Mr. Groen [1]), de andere hier beneden [2]). De gang en aaneenschakeling der gedachten van Zijn Hoogheid in het laatstgenoemde stuk zijn de volgende: Daar Holland van zins is tot een afzonderlijke cassatie over te gaan, kan men dit laten verhinderen door den raad van state, hetgeen gemakkelijk is te doen. Maar Holland zal de troepen toch niet betalen. Dat is bedenkelijker, en daaruit kunnen voor den staat noodlottige gebeurtenissen voortspruiten. Dit moet het voorwendsel zijn, op grond waarvan de Staten-Generaal, overeenkomstig de Unie, de gouverneurs der provinciën machtigen, het hunne te doen, om Holland op het rechte pad terug te brengen. Aan die machtiging is de bevoegdheid te ontleenen om de overheidspersonen in de steden te veranderen. Met Amsterdam behoort men te beginnen, dewijl dit de machtigste dier steden is. Ten einde in staat te zijn, de vroedschap dezer stad met geweld te dwingen er in te berusten, indien zij zich er niet goedschiks in mocht voegen, is het noodzakelijk, de gewapende macht ter zijner beschikking te hebben.

De groote moeielijkheid zal wezen, hoe het krijgsvolk binnen de muren van Amsterdam te krijgen. De zekerste weg zal zijn, zoo ik, het voorkomen aannemende naar Gelderland te gaan, mij met alle officieren, die zich in den Haag bevinden, rechtstreeks naar Utrecht begeef, zorg er tamelijk vroeg te zijn en in den loop van den avond met de troepen vandaar opbreek, om den ganschen nacht door te marscheeren.

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 374 vlg.

2) *Mémoire touchant le dessein d'Amsterdam par entrepriese*, beneden in n° 2544, n° 35, blz. 152 vlg.

Op een half uur afstand van de stad gekomen, zal ik, slechts vergezeld door eenige officieren, voorwaarts gaan en de stad binnentreden. Zie ik, dat er geen rumoer is, dan posteer ik twee honderd uitgelezen musketiers bij de poort en ga de stad verder binnen. De twee honderd musketiers blijven op wacht bij de poort, totdat de andere krijgslieden, voetvolk en ruiterij, zullen zijn aangekomen. Ieder zal alsdan, in overeenstemming met de ontvangen bevelen, den hem aangewezen post bezetten. Bij dit alles heeft men er bovenal voor te zorgen, dat, tenzij men er toe genoodzaakt worde, geen geweld worde gepleegd en de soldaten noch met woorden, noch met daden de burgerij beleedigen.

Zoodra ik in de stad post zal hebben gevat, zal men de officieren der drie compagniën, die er in garnizoen zijn, vragen, of zij gezind zijn te bevelen, dat hun manschappen de wapens laten rusten en, zoo enkelen ze toch mochten hebben opgevat, hen terstond uiteen te laten gaan. Weigeren zij, dan neemt men hen in arrest. Andere beschikkingen, alsdan te nemen, zijn, een wagen met krijgsvoorraad in de nabijheid der infanterie te houden; de stukken geschut, die dicht bij de poort op de wallen staan, te laten losbranden, ten einde ze in zijn macht te hebben; door een sterk korps voetvolk en ruiterij de poort te doen bewaken; eenige lieden gereed te hebben, die men de straten inzendt, om bericht te geven van alles, dat in de stad voorvalt, en de menschen toe te roepen, dat men geen ander oogmerk heeft dan om hen te bevrijden van de dwingelandij van Bicker en van zijn partij.

Is alles tot hiertoe gelukt, dan behoort een brief te worden geschreven aan de Staten-Generaal, om uit te leggen, waarom men verplicht is geweest dat te

doen, en ter zelfder tijd een manifest [1]) onder het volk te worden verspreid. Tevens zal de ruiterij alsdan kunnen worden weggezonden en vervangen door zeven compagniën infanterie uit Zutfen, drie uit Tiel en vier uit Bommel. De patenten, aan die compagniën te verstrekken, zullen zóó moeten zijn ingericht, dat die troepen tegen den middag of op den namiddag aankomen van den dag, waarop men de stad zal zijn binnengetreden.

Behalve die memoriën, overeenkomstig welker inhoud later geenszins in allen deele is gehandeld, leveren ook de vragen, waarvan boven [2]) is gesproken, het bewijs, dat kort vóór de uitvoering der beide maatregelen bij den prins de wijze nog niet vaststond, waarop die uitvoering zou plaats grijpen. Intusschen heeft die uitvoering zelve zich niet lang laten wachten.

Zaterdag den 30sten Juli 1650, des voormiddags te 8 uur, ontbood, zooals dikwijls geschiedde, de prins Jakob de Witt, oud-burgemeester van Dordrecht en lid van de Gecommitteerde raden, voorgevende, hem, aleer hij naar de vergadering der staten van Holland ging, te willen spreken. Hetzelfde verzoek werd gedaan [3]) aan Jan de Waal burgemeester, en aan Mr. Albert Ruil, pensionaris van Haarlem; aan Jan Duyst van Voorhout, burgemeester van Delft en lid van de Gecommitteerde Raden; aan Mr. Nanning Keizer, pensionaris van Hoorn, en aan Mr. Nikolaas Stellingwerf, pensionaris van Medemblik. [4]) Zij verschenen, de een

1) Zie beneden n° 2544, n° 35, blz. 155, *noot* 7, en n° 2545, n° 1, blz. 169 vlg.

2) Boven blz. LXXXIX.

3) Aan Duyst van Voorhout werd het verzoek gedaan door een hellebaardier, beneden n° 2544, n° 36 en 32, blz. 156 en 146.

4) Bij de optelling dezer namen teekent *de Wicquefort, ed. Lenting*, I, p. 302, aan: „tous députés à l'assemblée des états de Hollande."

na den ander, in de kamer, waar Zijn Hoogheid gewoonlijk gehoor gaf. Dáár vonden zij, zegt *Aitzema*, [1]) den luitenant-kolonel van 's prinsen lijfwacht, Kuik van Meteren, die hun bekend maakte, dat Zijn Hoogheid hem had bevolen, hen op last der Staten-Generaal in hechtenis te nemen. [2]) Zooals *de Wicquefort* en *Wagenaar* [3]) het verhalen, troffen zij in die kamer niemand anders aan dan een kamerdienaar, die hen achtereenvolgens geleidde naar bijzondere vertrekken der prinses, en werd dáár het arrest op hun persoon gelegd. Vervolgens werden zij, elk in een afzonderlijk vertrek op de tweede verdieping en onder bewaking van drie soldaten, opgesloten. Wederom eenigszins anders heeft het Basnage. [4])

Men ziet, dat de zes Heeren in het vertrek, waarin

De registers der praesenten wijzen echter aan, dat in de vergaderingen, gehouden sinds den 25sten Augustus 1649 tot den 20sten Augustus 1650, de Witt en Duyst van Voorhout niet tegenwoordig zijn geweest. Met meer nauwkeurigheid zegt dan ook de auteur van de *Gesteurde Hollandsche Leeuw of het belegerde Amsterdam*, enz. (zie over dit vlugschrift beneden blz. 151, *noot* 10), blz. 4: „welke vier laatsten waren gedeputeerden van hun principalen ter vergadering van de Ed. Groot Mog. heeren staten van Holland en West-Vriesland." Hetzelfde leest men in *de Hollandsche Mercurius* van 1650, blz. 29, en in *Amsterdams journaal* (vgl. over dit geschrift beneden blz. CII, *noot* 1), blz. 12.

1) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 445; *Herstelde leeuw*, blz. 112.

2) Vgl. beneden n° 2544, n° 36, blz. 156, en een brief van de Witt aan zijn kinderen bij *Veegens*, *Geddes en Jacob de Witt*, *Gids*, 1880, n° 4.

3) *De Wicquefort*, l.l., p. 302; *Wagenaar*, XII, blz. 90 vlg.

4) *Basnage*, I, p. 172 vlg. — In geen dier berichten komt er een hellebaardier bij te pas, zooals in het plan lag (zie boven blz. XCV) en gelijk werkelijk is geschied, zie beneden n° 2544, n° 36, blz. 156.

zij achtereenvolgens werden binnengelaten, den prins geenszins aantroffen. Ongelooflijk, zou ik zeggen, is dus wat sommigen beweren, dat de prins, aleer hij de Heeren in hechtenis heeft laten nemen, heeft getracht hen te overreden, de voorstellen betrekkelijk de afdanking van hemzelf, de zes provinciën en den raad van state aan te nemen of te beloven, dat zij zouden pogen ze ingang te doen vinden bij hun lastgevers, en dat hij eerst na op die aanvraag een weigerend antwoord te hebben bekomen tot het arresteeren is overgegaan. Men leest dit in *Het recht der souverainiteyt van Hollandt ende daertegens* enz. (beneden met den vollen titel aangehaald), *Tiele* II, n° 3695, blz. 8 vlg.; *Den ommeganck van Amsterdam ofte onderrichtinge over het versekeren van eenige Hollantsche heeren door den prince van Oraengien en 't blocqueren van de stad van Amsterdam door Sijn Excell. gouverneur van Vrieslandt*, *Tiele*, II, n°. 3722, bl. 5.

Waarom het juist deze zes heeren waren, die gevangen genomen werden, trachten een paar geschiedschrijvers duidelijk te maken. Zij deelen mede, dat de prins verstoord was op de Witt, omdat hij de aanspraak van den heer van Aartsbergen in den oud-raad te Dordrecht met klem van taal had beantwoord; dat de Waal, Ruyl, Duyst van Voorhout en Keizer, ofschoon Willem II tegen hen geen persoonlijke grieven had, alleen uitgekozen waren, dewijl er een offer moest zijn uit de steden, die den prins niet of niet naar zijn genoegen hadden ontvangen; dat Stellingwerf werd gevat, omdat hij zich had laten gebruiken, om Zijn Hoogheid, uit naam van de vroedschap van Medemblik, te verzoeken, zich niet derwaarts te begeven, en dewijl hij in de vergadering van Holland over het onderwerp der afdanking met te veel vrijmoedigheid had gesproken.

Zóó zeggen *de Wicquefort* en *Wagenaar* [1]). Wat de Wit betreft, wordt hun bericht niet ten volle bevestigd door de boven [2]) aangevoerde getuigenissen. Immers nergens wordt van de Witt, als woordvoerder in den oud-raad te Dordrecht, gewag gemaakt dan in de *Gedenkschriften van den Heer van der Capellen*. En deze laat hem slechts dit tot den Heer van Aartsbergen zeggen, dat zij (de oud-raad) over de vraag, of hij hen beleedigd of bedreigd had, in geen contestatie met de gedeputeerden van de Staten-Generaal wilden komen en die zaak zouden brengen aan de Heeren staten van Holland [3]).

Met betrekking tot Duyst van Voorhout staat de ware reden vermoedelijk in *de Gesteurde Hollandsche leeuw* [4]): „De burgemeester Duyst van Delft werd, zeide men, geapprehendeerd, omdat Zijn Hoogheid den burgemeester Meerman, wiens beurt het anders zoude zijn geweest, in den Haag niet vond, alzoo hij zeer ontsteld was op de stad Delft en den burgemeester Meerman." Dit is zeer geloofwaardig, want eensdeels was François Meerman in 't jaar 1650 een der vier burgemeesters van Delft en een van de vertegenwoordigers dier stad geweest in de vergadering der staten van Holland, zie *Het Register van Holland* op dat jaar

---

1) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 303 vlg.; *Wagenaar*, XII, blz. 91 vlg. Eveneens ongeveer de schrijver van de *Gesteurde Holl. Leeuw* (zie boven blz. XCIX, *noot* 4), blz. 4, en die van *Amsterdams journaal, vervattende kortelijk van dag tot dag alles watter gepasseerd is van* 30 *Juli tot den* 4den *Augustus des jaars* 1650, *zoo in het blokqueren der stad Amsterdam, alsmede in 't gevangen nemen der zes heeren uit de staten van Holland*, enz. *Tiele*, II, n° 3662, blz. 12.

2) Boven, blz. LIX, *noot* 2.

3) *Gedenkschriften van den Heer van der Capellen*, II, blz. 286.

4) Hetzelfde in *Amsterdams journaal*, blz. 12.

en *Beschrijving der stad Delft*, Delft bij Reinier Boitet, 1729, 3de hoofdstuk, *naamlijst van de heeren schouten, burgemeesters, schepenen*, etc., zijnde te vinden achter blz. 132, op het jaar 1650. Anderdeels was Duyst van Voorhout, een rijk man, destijds negenenzestig jaar oud en ongesteld, en moest hij volgens de gewoonten van Delft toch binnen één jaar aftreden [1]).

Voor zooveel de heeren van Haarlem en Delft aangaat, leest men nog een opmerkelijke bijzonderheid bij *de Wicquefort* [2]): „Le prince n'avait pas été fort bien reçu à Harlem et à Horn; mais il n'avait point de ressentiment particulier contre les ministres de ces deux villes qu'il avait fait emprisonner. Du moins il n'en avait point de sujet, et il y en eut même qui voyaient qu'il ne les avait fait arrêter que pour les purger du soupçon que l'on avait de leur intention. Je ne le voudrais pas assurer, et comme je n'avance ceci que sur ce que j'en ai ouï dire à des personnes qui ont grande part aux affaires de cette province et beaucoup de connaissance de celles de ce temps-là, sans autre preuve, je ne prétends pas laisser dans l'esprit du lecteur un mauvais préjugé contre la probité de ces deux personnages; mais j'aime mieux en parler comme d'une conjecture plutôt que comme d'une chose bien avérée. Il est vrai pourtant que le prince donna sa confidence et son amitié à Ruil bientôt après son élargissement et qu'il fit avoir un emploi considérable à Keizer."

Volgens die lieden alzoo, van wier zeggen *de Wicquefort* melding maakt, gingen de Waal, Ruyl en Nanning Keizer eigenlijk voor verborgen aanhangers

---

1) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 449; *Herstelde leeuw*, blz. 124; beneden n° 2544, n° 36, blz. 157.

2) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 304.

van Zijn Hoogheid door en liet hij ze alleen in hechtenis nemen, om hen niet van de achting van de partij der staten te berooven en het veld winnen van voor hen nadeelige geruchten tegen te gaan. Hetgeen aan de meening dier lieden eenigen steun bijzet is, dat Keizer in een brief, uit Loevestein aan Zijn Hoogheid geschreven, gewaagt van geheime mededeelingen, den prins door hem gedaan [1]), en dat hij nog bij 't leven van den prins fiskaal werd van 't college der admiraliteit van 't Noorderkwartier [2]). Maar er mede in strijd is, dat *van Wijn* [3]), naar 't hem voorstaat, ergens gelezen heeft, dat men zeer gebeten was op Ruyl, dewijl hij werd gehouden voor den steller van den brief [4]) der staten van Holland van den 27sten Juli [5]). En niet minder, dat de prins nog in September heeft laten verbieden, dat de Waal weesmeester werd te Haarlem, een betrekking, die de vroedschap dezer stad hem had toegedacht [6]).

Het eerste gedeelte van het tweeledige plan des prinsen was gelukt: de zes heeren waren achter slot en grendel. Zoodra Zijn Hoogheid hiervan verzekerd was, liet hij, zegt *Aitzema*, den raadpensionaris Jakob Cats roepen, die, binnengetreden, den prins vond met het rapier aan de zijde. „Mijnheer Cats, zóó sprak de prins hem aan, gij zult verwonderd zijn van 't geen

---

1) Beneden nº 2544, nº 40, blz. 166.

2) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 461; *Holl. Merc.* 1650, blz. 39.

3) *Van Wijn*, *Bijvoegs. en aanmerk. op Wagenaar* XII, blz. 50.

4) Zie boven blz. LXXVIII.

5) Dat dit het werk was geweest van Ruyl zegt *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 438; *Herstelde leeuw*, blz. 89.

6) *Aitzema*, *Herstelde leeuw*, blz. 138.

ik gedaan heb en u zeggen zal. Ik heb niet langer kunnen lijden, dat eenige kwaadwilligen tot ondienst van 't land hebben gevoed de oneenigheid en discrepantiën tusschen de provincie van Holland en de andere. Ik heb daar boven (ziende omhoog, want zij waren op de bovenkamers gebracht) zes van de principaalsten zitten, en ik heb gezonden graaf Willem met ruiters en knechten [1]), om Amsterdam in te nemen. Ga en communiceer het hier beneden aan de vergadering van Holland en dat ikzelf naar Amsterdam ga" [2]). Eveneens dragen *de Wicquefort* [3]) en *Wagenaar* [4]) 's prinsen aanspraak voor, er alleen nog bijvoegende, dat vijf compagniën kolonellen naar den Haag waren ontboden en nog denzelfden dag zouden aankomen. Wagenaar, dit vermeldende, beroept zich op de *Resolutiën-Holland*.

In die Resolutiën staat opgeteekend, dat Cats, naar de staten-vergadering teruggekeerd, meldde, dat de prins hem had medegedeeld, dat hij de zes heeren in verzekerde bewaring had genomen; dat de vijf compagniën te 's Gravenhage zouden komen; dat graaf Willem troepen liet opmarscheeren naar Amsterdam; dat hij, raadpensionaris, werd verzocht dit alles ter kennis te brengen van de staten van Holland [5]). Dewijl hier niet is bijgevoegd de grief, welke Zijn Hoogheid tegen de heeren had, noch dat hijzelf zich

---

1) *Amsterdams journaal*, blz. 13, en *de Holl. Mercurius*, 1650, blz. 29, laten den prins zeggen: „60 compagniën te voet." Vgl. beneden blz. CXXV.

2) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 445; *Herstelde leeuw*, blz. 112.

3) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 304, 305.

4) *Wagenaar*, XII, blz. 91.

5) *Resolut.-Holl.*, 30 Juli 1650, blz. 676; ook bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 483 vlg.

ook naar Amsterdam wilde begeven, is *van Wijn* van oordeel, dat onderscheid moet worden gemaakt tusschen het officiëele bericht, door den raadpensionaris over te brengen, en het bijzondere gesprek, door hem met den prins gevoerd: de twee zoo even aangehaalde punten zullen tot dat bijzondere gesprek hebben behoord [1]). Het kan wel zijn; maar van Wijn heeft over 't hoofd gezien, dat ook bij Aitzema en bij de Wicquefort het eene zoowel als het andere deel uitmaakt van de over te brengen boodschap.

Wat desniettegenstaande voor zijn opvatting pleit is hetgeen in het Register van Holland volgt en terstond zal worden verhaald. Vooraf zij gezegd, dat, volgens *Aitzema* [2]), de raadpensionaris op het hooren van 's prinsen mededeeling zeer ontstelde, naar de namen der zes heeren vroeg en zeide, zoo zwak van geheugen te zijn, dat hij niet wist, of hij ze zou kunnen onthouden; dat hierop de prins hem toevoegde „schrijf ze op" en zelf naar de galerij ging, om pen en inkt te halen; dat Cats van die gelegenheid gebruik maakte, om eens in den spiegel te zien, en „zijn couleur en aangezicht een weinig reassureerde." Hoe ontroerd hij was, heeft ook de dichter Cats zelf in versmaat beschreven:

„Ik stond hierop versteld, als van een zeldzaam wonder.
Mijn brein was omgeroerd als van een grooten donder" [3]).

Na de staten in kennis te hebben gesteld van het-

1) *Van Wijn, Bijvoegsels op Wagenaar* XII, blz. 51. — Vgl. hierbij *de Holl. Mercurius*, 1650, blz. 29.

2) *Aitzema*, l.l. in de beide werken. Zie ook *Gedenkschriften van van der Capellen*, II, blz. 275.

3) *Cats, Tweeëntachtigjarig leven*, in Dichterlijke werken van J. Cats, Amsterdam, Diederichs, 1828, I, blz. 16.

geen de prins tot hem had gesproken, deelde, gelijk in 't Register van Holland staat, de raadpensionaris hun verder mede, dat hij Zijn Hoogheid had verzocht, hem ook zijn bedoeling te doen verstaan, opdat hij ze met het bericht van 't gebeurde aan de staten kon mededeelen; dat de prins daarop had geantwoord, dat hij raadpensionaris voorloopig niet anders had te doen dan „hetgeen voorz. is ter vergadering te notificeeren", dewijl hij zijn redenen later schriftelijk zou bekend maken; dat eindelijk hij raadpensionaris had verklaard, dat hij, „om de notificatie recht en omstandig te mogen doen", „hetgeen voorz. is" gaarne „uit den mond van Zijn Hoogheid" zou opschrijven, waarop de prins pennen, inkt en papier uit de galerij had gehaald en hij „uit den mond van Zijn Hoogheid de gedane opening in substantie" had opgeschreven. Men ziet, dat de met aanhalingsteekens voorziene plaatsen uit het Register van Wijn rechtmatigen grond geven tot het maken van onderscheid tusschen de opdracht, door den prins aan den raadpensionaris gedaan, en de daarbij gehouden gesprekken. Te eer is hij daartoe gerechtigd, omdat ook het Register van Holland melding maakt van die „discoursen".

Nog in een ander opzicht wijkt hier de inhoud van dat Register van Aitzema af. Zooals wij in 't Register zagen, gaf de prins hoegenaamd geen reden van zijn doen. Daarentegen lezen wij bij *Aitzema* [1]), dat hij „zich refereerde tot de resolutie van den 5^{den} Juni en tot den inhoud van de Unie".

Welk een indruk de mededeeling van hun raadpensionaris op de aanwezige leden der staten van Holland maakte leert hetzelfde Register. Die leden achtten het noodig, voordat zij een gevoelen konden

---

1) *Aitzema*, l.l. in de beide werken.

uiten, hun lastgevers verslag te geven. Derhalve vond men goed, „dat de vergadering zou blijven gecontinueerd; dat de leden eenigen of iemand uit den haren zouden laten, om de vergadering te bekleeden; dat de respectieve principalen zeer ernstig zouden worden verzocht, in deze gansch onverwachte en perplexe zaken te denken op zoodanige expedienten, als ten meesten dienst van den lande zullen dienen te worden in 't werk gesteld; dat de heeren, naar hun principalen vertrekkende, is het doenlijk, zich maandag avond wederom in den Haag zouden laten vinden" [1]).

Het is goed, deze gronden te kennen voor het vertrek van de meeste leden, omdat een paar auteurs uit dien tijd van andere beweegredenen gewagen. De Heer van Aartsbergen heeft opgeteekend: „In de vergadering van Holland was groote verlegenheid; verscheiden pensionarissen begaven zich naar huis, andere absenteerden zich, en werd dien dag geen vergadering van de staten van Holland gehouden, ook niet compleet in eenige dagen daarna, sustineerende eenige leden, locum conventus non esse tutum" [2]). Zelf had hij „van de hoogdravende geesten verwacht meer wijsheid en courage, om in 't begin door autoriteit van de staten te verzoeken reparatie en te gedenken op remedie" [3]).

Op soortgelijke wijze spreekt *Aitzema:* „de vergadering van Holland separeerde zich niet zonder groote vrees en alteratie; elk toog naar zijn stad, om maandag weer te komen" [4]).

---

1) *Resolut.-Holl.*, l.l.

2) *Van der Capellen, Gedenkschriften*, II, blz. 275 vlg.

3) *Ibid.*, blz. 281.

4) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 445; *Herstelde leeuw*, blz. 112.

In de samenspraak tusschen vier personen, getiteld *de gesteurde Hollandsche leeuw* (zie boven blz. XCIX, *noot* 4), weerlegt een der vier, de bode, de bewering, dat de heeren van Amsterdam uit vrees waren gevlucht, door te zeggen, dat zij slechts gingen, om te zien, in hoe ver de stad in de macht van den prins kon zijn geraakt, en om op alles goede orde te stellen [1]).

Men moet voor 't overige erkennen, dat er wel eenige reden was, om bevreesd te worden, niet alleen uit hoofde van het onverwachte van de mare, maar ook omdat van alle kanten te 's Gravenhage krijgsbenden kwamen opdagen. Vooreerst kwam de geheele compagnie gardes, onder den schijn alsof zij in de duinen naar de schijf ging schieten, onder de wapens en bezette alle poorten van 't hof. Dan trokken tegen den middag vier of vijf kolonelscompagniën [2]) voetvolk van de Fransche, de Engelsche en de Schotsche natie uit Delft, Schiedam en Rotterdam, alsmede twee compagniën ruiters de stad binnen, die eveneens de poorten en de toegangen afsloten, zoodat de staten van Holland als in de zaal hunner vergadering belegerd werden [3]). De eene dier compagniën werd gelegd in 't amunitiehuis, de andere dáár, waar de comedianten van Zijn Hoogheid speelden, een derde in de kaatsbaan van Noblet, een vierde in die van Pau [4]).

---

1) *De gesteurde Hollandsche leeuw of het belegerde Amsterdam*, enz., blz. 3.

2) *Aitzema* heeft vier, *de gesteurde Hollandsche leeuw* vijf.

3) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 445; *Herstelde leeuw*, blz. 113; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 305; *de gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 5.

4) Dit zegt de bode in *de gesteurde Hollandsche leeuw*. Waar de vijfde compagnie haar intrek nam, had hij vergeten. Deze omstandigheid, gevoegd bij die, dat de eigenhandige memorie van prins

Dit, voegt Aitzema [1]) er bij, deed alle militairen, die lang bedroefd waren geweest en gingen als een os voor de bijl, zeer verkwikken en verheugen.

Op Maandag den 1sten Augustus, den dag, waarop zij terug werden verwacht, was de meerderheid der leden van Hollands vergadering nog niet naar den Haag weergekeerd. Immers dien dag werd door het geringe aantal van hen, die de staten van Holland verbeeldden, naar aanleiding van de tijdingen, die men elk uur bekwam, en van de zaken, die ieder oogenblik voorvielen, het besluit genomen, alle afwezige leden schriftelijk door expressen ernstig te verzoeken, zonder uitstel terug te komen, „ten einde in deze gansch onverwachte en perplexe zaken te mogen delibereeren en resolveeren wat ten aanzien van deze droevige constitutie best ter hand zal dienen te worden genomen, alzoo de weinige aanwezige leden zich gansch bekommerd en ook onbekwaam zijn vindende, om iets in regard van het voorz. werk te resolveeren" [2]).

In den voormiddag van denzelfden 30sten Juli, waarop de inhechtenisneming geschiedde, liet Zijn Hoogheid nog binnen komen eenige leden van de Generaliteit, om hun bekend te maken, wat hij had gedaan, o. a. den heer van Aartsbergen. Op het hooren dezer mededeeling verschrikte die heer zeer, van meening zijnde, dat men tot zulk een uiterste niet had behooren te komen. Dikwijls had hij, duchtende dat de prins te

---

Willem II, die ook van de kwartieren, door de troepen bezet, gewag maakt, boven aangehaald blz. XCIV, *noot* 1, ook maar van vier compagniën spreekt, zou doen denken, dat Aitzema het bij het rechte eind heeft.

1) *Aitzema*, l.l. in de beide werken.

2) *Resolut.-Holl.*, 1 Aug., blz. 679.

zeer tot dergelijke handelingen overhelde, hem onder 't oog gebracht, dat hij moest bedenken, dat zijn gezag, eens verloren gegaan, niet kon worden herkregen. Ook had hij hem verzocht, „te willen gedencken aen de saken van Engelant en de extirpatie van 't Coninclicke huys ende digniteit aldaer." Thans wist hij den prins niet anders te antwoorden, dan „dat het een te harde en ver uitziende resolutie was en dat hij de zaak zoude moeten refereeren aan zijn principalen, kunnende daar noch voor, noch tegen spreken" [1]).

Verder ontbood de prins te dier tijde ook den heer van Bronkhorst, voorzitter der Staten-Generaal, wien hij opdroeg aan die vergadering te melden, dat hij, de provinciën niet hebbende kunnen brengen tot eenparigheid, doordien eenige leden uit Holland dit verhinderden, krachtens het besluit van Hun Hoog Mog. van den 5den Juni 1650, eenige weinige personen had laten arresteeren, n.l. de heeren de Witt, enz., „oordeelende beter te wezen, dat eenige weinigen bij provisie in arrest bleven, dan dat de geheele staat in meerdere confusie geraakte"; en dat hij, vermits de meeste zwarigheden kwamen uit de stad Amsterdam, graaf Willem met eenige troepen te voet en te paard daarheen had gezonden, „opdat vandaar niet mocht worden gemachineerd tot ondienst van 't land", zullende hij later nadere redenen schriftelijk inzenden.

Nadat de griffier deze mededeeling had opgeteekend, verzocht men den heer van Bronkhorst, deze aanteekeningen aan Zijn Hoogheid te laten zien, ten einde te vernemen, of het overeenkomstig zijn bedoeling was. Teruggekeerd berichtte de voorzitter, dat de prins wenschte, dat daarvan geen zoo breedvoerige

1) *Gedenkschriften van van der Capellen*, II, blz. 275.

aanteekening geschiedde, waarop alzoo de concept-aanteekening werd vernietigd [1]).

In het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal staat dan ook op den datum van Zaterdag 30 Juli niet anders aangeteekend, dan dat de heer Bronkhorst had medegedeeld, dat Zijn Hoogheid, krachtens de resolutie van 5 Juni, „om vele en gewichtige oorzaken" eenige heeren had laten gevangen nemen, graaf Willem naar Amsterdam had gezonden en bij geschrifte nadere opening zoude doen [2]). En op dien van Zondag 31 Juli, dat die voorzitter had vermeld, dat hij de bedoelde nadere opening nog niet had ontvangen, waaraan hij het bericht vastknoopte, dat de prins het voornemen had, nog denzelfden dag te vertrekken naar de troepen, die bij Amsterdam lagen, om er voor te waken, dat dáár geen wanorde ontstond [3]). Aleer hij vertrok, schreef hij nog denzelfden Zondag een uitvoerigen brief aan de staten van de provinciën Gelderland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijsel en Groningen, dus aan die van alle gewesten, uitgenomen Holland, waarin hij de redenen uiteenzette, die hem hadden bewogen, de zes heeren gevangen te nemen en troepen naar Amsterdam te zenden [4]).

Doch zien wij, wat verder aan de gearresteerde heeren was beschoren.

Beneden in een der bundels zal men aantreffen een order van Willem II, geteekend den laatsten Juli, waarin hij den luitenant-kolonel van Meteren (zie bo-

---

1) *Gedenkschriften van van der Capellen*, II, blz. 279 vlg.

2) Beneden, n° 2545, n° 11, blz. 200 vlg., mede opgenomen in *de Resolut.-Holl.*, 30 Juli, blz. 677.

3) Beneden, n° 2545, n° 9, blz. 196 vlg., mede opgenomen in *de Resolut.-Holl.*, 31 Juli, blz. 677 vlg.

4) Beneden, n° 2545, n° 10, blz. 198 vlg.

ven blz. c), die hier tevens prijkt met den titel „commandeur tot Workum en Loevestein", gelast, de zes heeren naar Loevestein te brengen en dáár zorgvuldig te bewaren, mits hen met behoorlijke beleefdheid bejegenende [1]). Dit bevel werd opgevolgd. Op Zondag den 31sten Juli werden zij des avonds omstreeks 11 uur in twee rijtuigen, elk bespannen met zes paarden, vervoerd. In ieder rijtuig zaten drie heeren met drie soldaten. Die soldaten, zegt de schrijver van *de gesteurde Hollandsche leeuw*, waren gewapend en verboden, dat de heeren onderweg met elkander Latijn spraken. De koetsen werden zoowel voorafgegaan als gevolgd door een eskadron, groot vijfentwintig ruiters. Ook reed tusschen de beide rijtuigen een dergelijk eskadron. Bovendien werden zij begeleid door vijftig musketiers. Ten einde de groote steden niet aan te doen, ging de tocht door de veenen, door Woerden en IJselstein. Wanneer nu en dan een der heeren zich een oogenblik uit het rijtuig moest verwijderen, stonden de ruiters en de voetknechten met geladen roer, in een halve maan geschaard, rondom hen. Eerst toen zij ergens stil hielden, om gezamenlijk het middagmaal te nuttigen, of om eenige rust te nemen, hetgeen b. v. te Bodegraven geschiedde, had het drietal uit de ééne koets de gelegenheid om te zien, wie de anderen waren. Het was Dinsdag, de 2de Augustus, 's morgens ongeveer te 2 uur, toen zij te Loevestein aankwamen [2]).

---

1) Beneden. nº 2544, nº 3*a*, blz. 73.

2) Vgl over de reis, buiten *de gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 8, *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 449; *Herstelde leeuw*, blz. 123 vlg.; Beneden, nº 2544, nº 37, blz. 158 vlg.; *Amsterdams journaal*, blz. 19; *Veegens, Geddes en Jacob de Witt, Gids* 1880, nº 4, *brief van Jakob de Witt aan zijn kinderen.*

Op het slot Loevestein werd ieder van de zes weder in een afzonderlijke kamer opgesloten [1]). Aanvankelijk werd niemand bij hen toegelaten [2]) en mochten zij geen brieven ontvangen, wel schrijven. Doch zoo zij er een afzonden, had de commandeur in last, dien te doen toekomen aan Zijn Hoogheid [3]). Één van het zestal, Stellingwerf, had in 't geheel geen gezelschap; Keizer had zijn zoontje bij zich; drie der andere heeren, de Witt, Duyst van Voorhout en Ruyl, hadden elk hun knecht; de Waal eindelijk had een bode uit Haarlem bij zich in 't vertrek. Al die dienaren waren in een derde rijtuig naar Loevestein vervoerd en werden hier nacht en dag even nauw bewaakt als hun heeren [4]). Ten einde den commandeur in staat te stellen, een aanval, die mocht ondernomen worden, om de heeren te bevrijden, af te slaan, zond de prins hem een lading buskruit [5]).

Den 8sten Augustus richten de gevangenen een uitvoerig schrijven, door allen onderteekend [6]), tot de staten van Holland, waarin zij melden wat hun weervaren is; verklaren niet te weten, waaraan zij die behandeling hebben toe te schrijven; zeggen te hopen, dat de regenten der Republiek elkander met betrekking tot het geschil over de vermindering van het krijgsvolk eenigszins te gemoet zullen komen en daar-

---

1) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 306; beneden, n° 2544, n° 37, blz. 158 vlg.

2) Zie den brief van Jakob de Witt aan zijn kinderen bij *Veegens, Geddes en Jacob de Witt, Gids* 1880, n° 4.

3) Beneden, n° 2544, n° 3*b*, blz. 74.

4) *De gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 8; *Amsterdams journaal*, blz. 19.

5) Beneden, n° 2544, n° 3*b*, blz. 74.

6) Beneden, n° 2544, n° 37, blz. 158 vlg.

door die aangelegenheid met onderlinge overeenstemming zullen kunnen regelen; hun leedwezen betuigen, hiertoe thans niet te kunnen medewerken; eindelijk de staten verzoeken, te willen denken aan middelen, waardoor zij, „zonder vermindering van eer en reputatie", uit den kerker worden ontslagen en teruggegeven aan hun familiën „tot troost van dezelve en verheuging van onze personen, die door de eenzaamheid als een baarmoeder van zwaarmoedige gedachten, licht tot zoodanige indispositie zouden kunnen vervallen, die namaals niet te verwinnen zoude zijn tot d' uiterste bedroefnis van onze respectieve huisvrouwen en kinderen." Inzonderheid dringen zij er bij de staten op aan, dat, indien zij onverhoopt hun invrijheidstelling voor alsnog niet mochten kunnen erlangen, zij ten minste gelieven te bevorderen, dat hun veroorloofd worde, met elkander aan één tafel te eten en van tijd tot tijd onder toezicht op het fort te wandelen.

Deze missive is het, omtrent welke Geddes en Lefèvre-Pontalis opmerken, dat zij verloren is gegaan [1]). Thans is zij er evenwel, gelijk men ziet. Ongetwijfeld is zij de aanleiding geweest tot het bevel, dat de prins den 11den Augustus [2]) aan den luitenant-kolonel van Meteren deed toekomen, geen brieven langer van de heeren aan te nemen, noch toe te laten, dat zij er

---

1) *Geddes, History of the administration of John de Witt grand pensionary of Holland*, I, p. 122; *Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt grand pensionnaire de Hollande*, I, p. 54, *noot* 5. — Ten onrechte houdt Lefèvre-Pontalis het er voor, dat het een brief is, aan den prins geschreven. Evenzeer vergist zich Geddes, zeggende dat de prins reeds den 4den (lees den 11den) Augustus erkende, dien te hebben ontvangen.

2) Bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 396, is de datum 4 Augustus, wat stellig verkeerd is.

meer verzonden of van buiten bekwamen [1]). Hierdoor valt licht op een plaats uit *de gesteurde Hollandsche leeuw:* „wat meer is, zij konden zooveel van Zijn Hoogheid verwerven (lees: niet verwerven), dat zij eenig pampier kregen, om een slechten brief te beantwoorden" [2]).

De eerste van het zestal, die, onafhankelijk van de anderen, uit de gevangenis een nederige missive aan den prins zond, was Duyst van Voorhout. De brief [3]) is reeds van den 2den Augustus, den dag der aankomst. Daarin draagt hij Zijn Hoogheid ootmoedig en onderdanig voor, hoe hij Zaterdag den 30sten Juli in hechtenis werd genomen; hoezeer hem dit verbaasd had, daar hij niet weet, ooit iets te hebben misdreven of te kort gedaan aan den eerbied, aan Zijn Hoogheid verschuldigd, gelijk hij ook bevindt, dat zijn voorouders 's prinsen grootvader Willem altijd in eere hebben gehouden en dien vorst ook hebben bijgestaan met penningen, tot dusver, zoo als de bescheiden uitwijzen, nog niet terugbetaald; dat, indien er iets is gebeurd ten tijde van 't verblijf van Zijn Hoogheid te Delft, dat den prins onaangenaam is geweest, hij bij het nemen van het besluit, toen door de veertig genomen, niet tegenwoordig is geweest; dat het hem nu op zijn ouden dag en met zijn lichaam, afgesloofd in dienst der stad en van het land, bezwaarlijk valt, deze kwelling te verduren; dat hij alzoo Zijn vorstelijke Doorluchtigheid ootmoedig verzoekt, hem met de oogen der barmhartigheid aan te zien en hem uit het arrest te ontslaan.

Niet ongelijk, hoewel van meer vastberadenheid

---

1) Beneden, n° 2544, n° 3*c*, blz. 75.

2) *De gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 8.

3) Beneden, n° 2544, n° 36, blz. 156 vlg.

getuigende, is de brief, dien Jakob de Witt denzelfden dag uit Loevestein aan zijn kinderen schreef en dien de Heer Veegens in 't licht heeft gegeven [1]).

Niet dan na te zijn opgezonden aan den prins, die er het een en ander in doorhaalde, dat later met de kennelijke hand van Johan de Witt hersteld is, werd die brief aan de kinderen ter hand gesteld [2]). Hij, de Witt, is voorts de eenige geweest onder de gevangenen, ten aanzien van wien het bepaalde verbod om buiten toegang te worden gehouden is overschreden. Den 5den Augustus in den vroegen ochtend stond Johan de zoon, nevens den heer commandeur van Meteren, die hem had binnen gelaten, voor de legerstede van zijn vader en hield met hem een langdurig gesprek [3]). *Geddes* [4]), die de waarheid van dit verhaal betwijfelde, zal het, nader ingelicht door den Heer *Veegens* [5]), nu wel gelooven.

Eerst den 12den Augustus kwam er een verandering ten goede in den toestand der gevangenen te Loevestein. Op dien datum kreeg de luitenant-kolonel van Meteren een aanschrijving van den prins [6]), om hem te berichten, dat de broeder van Duyst van Voorhout bij den burgemeester van Delft mocht worden toegelaten en zich een uur of twee met hem onderhouden. Gedurende dien tijd moesten de soldaten bij de deur

1) *Veegens, Geddes en Jacob de Witt*, *Gids* 1880, n° 4.

2) Zie beneden n° 2544, n° 3*b*, blz. 74.

3) *Brief van Johan de Witt aan zijn broeder Cornelis*, bij *Veegens, Geddes en Jacob de Witt*, *Gids* 1880, n° 4, in 't begin en tegen 't eind. Vgl. *Veegens*, *Gids* 1867, *Januari*, blz. 11, en de fraaie overdenkingen van *Mr. Veegens*, *Gids* 1880, l.l.

4) *Geddes, History of the administration of John de Witt grand pensionary of Holland*, 1879, I, p. 121.

5) *Gids* 1880, l.l.

6) Beneden, n° 2544, n° 3*d*, blz. 75.

blijven staan, echter zóó dat zij de beide heeren zoo min mogelijk hinderden. Gemelde broeder mocht evenwel met geen van de andere gevangenen een woord wisselen.

Denzelfden dag werd hetzelfde voorrecht aan de beide zonen van de Witt toegestaan [1]), gelijk den volgenden aan den broeder van de Waal en aan den zoon van Ruyl [2]). Weer een dag later, den 14den Augustus, viel de echtgenoot van Nanning Keizer de gunst ten deel, een geheelen dag bij haren gemaal te mogen doorbrengen [3]). Voor die gunst, evenzeer als voor de tweede, hem den 17den bewezen, betuigde Keizer in een paar onderdanige brieven, uit Loevestein verzonden den 16den en den 18den Augustus, Zijn Hoogheid zijn dank [4]). Den 16den waren het weder de zonen of andere verwanten van de Witt, aan wie, zoo zij het vroegen, door den commandeur moest worden verloofd, den gevangene uit Dordrecht te bezoeken, zonder dat eenige bepaling van tijd voor dat bezoek werd voorgeschreven [5]).

Den 17den waren de zuster en de schoonzuster van Keizer aan de beurt: haar werd een bezoek van drie of vier uren vergund [6]). Dezelfde heer mocht sinds dien dag een wandeling doen op de wallen van het fort, mits onder goed geleide [7]). Eindelijk kregen, ook op dien 17den Aug., twee heeren uit Medemblik vergunning om te worden toegelaten in de kamer van den pensionaris Stellingwerf [8]). Nog gunstiger be-

1) Beneden, nº 2544, nº 3*e*, blz. 76.
2) Beneden, nº 2544, nº 3*f*, blz. 77.
3) Beneden, nº 2544, nº 3*g*, blz. 77.
4) Beneden, nº 2544, nº 40, blz. 165, 166.
5) Beneden, nº 2544, nº 3*h*, blz. 78.
6) Beneden, nº 2544, nº 3*i*, blz. 78.
7) Beneden, nº 2544, nº 3*j*, blz. 79.
8) *Ibid.*

schikkingen, de gunstigste die zij konden wenschen, nam de prins in diezelfde dagen ten opzichte van de op het fort Loevestein vertoevende heeren. Daar deze in samenhang zijn met den afloop der tegen Amsterdam gerichte onderneming, zullen wij er later op terug komen.

Wij keeren dus weer naar het punt van uitgang, den aanvang van de uitvoering der maatregelen, door Willem II noodzakelijk geacht, om de eenparigheid te verkrijgen. Na te hebben verhaald wat op Zaterdag den 30sten Juli om en bij Amsterdam geschiedde, zegt *Aitzema* [1]): „niet minder vreemd ging het in den Haag toe." Ik keer dit om en schrijf: „niet minder vreemd ging het in den omtrek van Amsterdam toe." Dat er iets tegen deze stad zou worden gedaan schijnt al tamelijk vroeg te hebben vastgestaan [2]). Wat het zou zijn en op welke wijze het zou geschieden, daaromtrent doorkruisten tot het laatst toe verschillende gedachten het brein van den prins [3]). Het zal zijn een „surprise" en, zoo zij niet slaagt, een „insluiten", leest men in een zijner memories [4]). In een andere treft men deze redeneering aan: de overheidspersonen in de steden van Holland moeten veranderd worden, allereerst te Amsterdam, en, ten einde daarbij op geen tegenstand te stooten, behoort men met gewapende macht deze stad binnen te rukken en een zeker aantal posten te bezetten [5]). Dezelfde denkbeelden vindt men in een derde zijner memoriën met de bijvoeging, dat de Bickers in hechtenis zouden worden

---

1) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 444; *Herstelde leeuw*, blz. 111.

2) Boven, blz. XCIII. 3) Boven, blz. LXXXVIII, XCIV vlg.

4) Beneden, n° 2544, n° 33, blz. 149, 151.

5) Beneden, n° 2544, n° 35, blz. 152 vlg.

genomen [1]). Uit al die stukken blijkt, dat het hoofddoel was „het verzetten der wet", en daarbij „het bekomen van audientie in de vroedschap" [2]). Zie de verklaring van Sommelsdijk, *Resolut.-Holl.* 15 Juli 1651, blz. 421.

In verband met de kennis, die wij uit de boven aangevoerde documenten [3]) putten, dat de aanval op Amsterdam weken vroeger werd beraamd dan hij werkelijk plaats greep, krijgen de in die dagen loopende geruchten meer beteekenis, volgens welke die aanval drie of vier weken vóór den 30sten Juli geschiedde of stond te geschieden. Die geruchten liepen tegen 't einde van Juni of in 't begin van Juli te Londen, te Dantzig en te Genua, en verscheidene kooplieden uit Amsterdam en uit Haarlem werden er van verwittigd [4]). De auteur van één der geschriften, die ons dit berichten, verklaart dit aldus: „Eenigen, die de geheimenis van deze zaak eenigszins meenen te weten, zeggen ronduit, dat deze aanslag van Zijn Hoogheid lang in de meulen is geweest en dat iemand van zijn heimelijken raad, medelijden hebbende met Amsterdam over het nakende ongeval, van dit voornemen de stad heeft willen waarschuwen over Duitschland en Engeland." Een ander

---

1) Bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 376 vlg. Vgl. *Wagenaar, Amsterd.*, I, blz. 557 vlg.

2) Zie de verklaring van Sommelsdijk, *Resolut.-Holl.* 15 Juli 1651, blz. 421.

3) Zie boven, blz. CXIX, *noot* 2.

4) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 308; *Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 29; *Amsterdamsch Journaal, vervattende kortelijk van dag tot dag alles wat er gepasseerd is van 30 Juli tot den 4den Augustus des jaars 1650, zoo in het blokqueren der stad, alsmede in't gevangen nemen der zes heeren uit de staten van Holland*, enz., *Tiele*, II, n° 3662, blz. 13 vlg., vgl. *Leven van Willem II*, II, blz. 643 vlg.

zegt, dat dezelfde persoon, een afkeer hebbende van den aanslag en dien zoekende te beletten, Amsterdam over Engeland en Italië heeft doen waarschuwen door de derde of vierde hand [1]). *Wagenaar* oppert ter verklaring driederlei vermoeden, o. a. wat het meest overeenstemt met de bovenstaande uitlegging en ook op zichzelf het waarschijnlijkst is, n.l. dat de toeleg niet bedekt genoeg gehouden was [2]).

In strijd met hetgeen oorspronkelijk in de bedoeling van den prins heeft gelegen, zichzelf aan 't hoofd van de onderneming tegen Amsterdam te plaatsen [3]), heeft hij de leiding dier taak aan Willem Frederik opgedragen [4]). Ons wordt niet geopenbaard, wat hem daartoe heeft genoopt. In werkelijkheid is de gang der zaak de volgende geweest [5]). Tegen 't eind der maand Juli gaf de prins, na den Heer van Sommelsdijk over zijn oogmerk te hebben ingelicht, hem bevel, zich den 27sten te paard op weg te begeven, ten einde te onderzoeken, hoeveel tijd de troepen, die naar Amsterdam zouden oprukken, zouden behoeven, om

---

1) *D'onstelde Amsterdammer met zijn trouwe waerschouwinghe, raed en antwoort op Bickers beroerten*, eerste deel, 1650, *Tiele*, II, n° 3787, blz. 26.

2) *Wagenaar*, *Vaderl. Hist.*, XII, blz. 93; *Amsterdam in zijn opkomst, aanwas*, enz., 1760, I, blz. 558.

3) Zie boven blz. XCVII vlg. en *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 375 vlg.

4) Beneden, n° 2545, n° 13, blz. 202.

5) Met betrekking tot het verhaal van den aanslag op Amsterdam heeft men, buiten de hier en daar genoemde bronnen, te raadplegen: *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 443 vlg., 446 vlg.; *Herstelde leeuw*, blz. 107 vlg., 116 vlg.; *de Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 27 vlg.; *Amsterdams journaal*, 1650, blz. 14 vlg.; *de gesteurde Hollandsche leeuw*, 1650, blz. 5 vlg.; *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 306 vlg.; *Wagenaar*, *Amsterdam*, I, blz. 559 vlg.; *Wagenaar*, *Vaderl. Historie*, XII, blz. 93 vlg.

van Scherpenzeel langs Leusden, Soest, Hilversum, Kortenhoef, Vreeland, Loenen, Baambrugge tot Abkoude te komen. Op dien dag was dus genoemde Heer van 's Gravenhage naar Amsterdam en vandaar over Abkoude, enz. naar Scherpenzeel gereden [1]).

De prins achtte het noodzakelijk, een aanzienlijk getal compagniën voor de poging tot overrompeling der stad Amsterdam ter zijner beschikking te hebben. De stukken, beneden afgedrukt, staven, dat hij, om de troepen, in sommige gewesten in garnizoen liggende, vandaar te laten opmarscheeren, tevoren in onderhandeling is getreden met de staten dier gewesten, ten einde een overeenkomst te sluiten over het stuk van de patenten. Vermoedelijk omdat hij den raad van state er buiten wilde houden en om op het beslissend oogenblik geen tegenkanting van de staten van eenige provincie te ondervinden is hij daarover in briefwisseling getreden [2]). Zoo is er een schrijven zonder datum en zonder plaatsaanduiding van iemand, die zich „Gasp. Fagel" noemt, aan een „WelEdel Gestrengen Heer" over dit onderwerp met betrekking tot Friesland en Groningen [3]). Fagel bericht daarin, dat hij hetgeen hij met dien heer was overeengekomen betreffende „een accommodement over het werk van de patenten" heeft medegedeeld aan Zijn Hoogheid; dat de prins heeft beloofd, geen krijgsvolk te leggen in de beide genoemde gewesten dan met bewilliging van de staten, den stadhouder of de

---

1) Zie de twee uitvoerige vertoogen, door den heer van Sommelsdijk ingediend bij de staten van Holland, in *Resolut.-Holl.* 15 Juli 1651, blz. 421 vlg.; ook bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 586 vlg.; *Herstelde leeuw*, blz. 586 vlg.

2) Zie *noot* 1 op n° 2545, n° 20, blz. 212.

3) Beneden, n° 2545, n° 20, blz. 212 vlg.

gedeputeerde staten dier provinciën; dat, zoo de prins uit één dier gewesten eenige compagniën wil trekken, hij patenten zal zenden aan die staten, dien stadhouder of die gedeputeerde staten, die de namen der compagniën zullen invullen en er hun patent van uittocht zullen bijvoegen; dat, wanneer de prins uit één dier provinciën sommige regimenten wil trekken, hij den naam van den kolonel van 't regiment niet zal zetten in het patent, maar in een daaraan toegevoegden brief en dat dan de staten, de stadhouder of de gedeputeerde staten den naam van dien kolonel zullen invullen in het patent van Zijn Hoogheid en het zullen laten vergezeld gaan van hun eigen patent van uittocht.

Deze regeling met onderling goedvinden moet hebben plaats gegrepen vóór den 20sten Juli, want op dien datum meldt de prins aan de gedeputeerde staten van de provincie Groningen, dat hij ten dienste van 't gemeene vaderland bij patent de compagniën, in de stad Groningen in garnizoen liggende, heeft ontboden [1]). Daarbij gaat een schrijven aan de commandeurs van Groningen, Tiel en Bommel, waarbij hun de patenten worden toegezonden, en een brief aan kolonel IJselmuiden te Groningen, hem bevelende, het commando op zich te nemen der bezetting van Groningen en ze zoo spoedig mogelijk te doen marscheeren naar Amersfoort [2]).

Nog is er een missive van den 23sten Juli van de gedeputeerde staten van Friesland aan graaf Willem Frederik, om hem te doen weten, dat zij order hebben gegeven aan de compagniën, in hun gewest garnizoen houdende, zich onverwijld te begeven naar de plaatsen, uitgedrukt in de patenten van Zijn Hoog-

1) Beneden, nº 2545, nº 17, blz. 208. 2) *Ibid.*, blz. 209.

heid en van Zijn Excellentie; dat de kapitein Hemmema met zijn troepen den 22sten des voormiddags te zes uur is vertrokken, en dat zij niet in gebreke zullen blijven, in deze en in alle andere aangelegenheden met hun stadhouder samen te werken [1]).

Het getal der compagniën, door Willem II opontboden, was waarlijk niet gering: uit Friesland tien, uit Groningen zeven, uit Utrecht elf, uit Vianen twee, uit Arnhem twee, uit Rheenen twee, uit Wageningen één, uit Wijk (Wijk bij Duurstede) één, uit Bommel vier, uit Tiel drie, uit Zutphen vijf, tezamen 48. Die van Friesland krijgen patent voor Muiden, om dáár nadere orders af te wachten; die van Groningen voor Amersfoort met gelijke bijvoeging; die van Utrecht voor Ouwerkerk; zóó ook die van Vianen, van Arnhem, van Rheenen, van Wageningen en van Wijk, om onder de bevelen te worden gesteld van graaf Willem; die van Bommel en van Tiel voor Utrecht, om hier nadere orders te ontvangen; die van Zutphen eindelijk voor Ouwerkerk, om er de bevelen van graaf Willem af te wachten [2]). Eenigen tijd tevoren was aan de officieren van al die troepen in 't geheim aangezegd, hun manschappen goed te voorzien van kousen en schoenen [3]).

Buiten de aangehaalde documenten heeft men nog twee orders van den prins van Oranje, de dagteekening dragende van den 26sten Juli [4]), een aan de commandeurs van Nijmegen, Doesburg en Zutphen, waarin

---

1) Beneden, nº 2545, nº 18, blz. 209 vlg.

2) *Liste des garnisons que l'on tire de Frise*, etc. minuut van prins Willem II, beneden, nº 2545, nº 16, blz. 207 vlg.

3) *D'onstelde Amsterdammer met sijn trouwe waerschouwing, raed en antwoort op Bickers beroerten*, eerste deel, 1650, *Tiele*, II, nº 3787, blz. 2.

4) Beneden, nº 2545, nº 15, blz. 206 vlg.

hun wordt voorgeschreven, daar de prinses het voornemen heeft, op vrijdag den 29sten Juli naar Dieren te gaan, er voor te zorgen, dat de ruiterij hunner garnizoenen zich dien dag precies te elf uur des voormiddags met voor- en achterstuk en de vaandels op de heide te Harten nabij Wageningen bevinde, om er de bevelen van graaf Dona af te wachten en na de door de prinses te houden revue naar de garnizoensplaatsen weer te keeren; een tweede aan de officieren van een zeker aantal compagniën om te achtervolgen den last, hun van wege Zijn Hoogheid door graaf Dona te geven.

Ten laatste is er nog een minuut van den prins [1]), die aantoont, dat nog meer dan de 48 boven vermelde compagniën bestemd waren om het werk van den aanval op Amsterdam te verrichten. In die minuut leest men, dat graaf Willem het opperbevel zal voeren; dat hij zal worden bijgestaan door acht officieren, — „sousofficiers" staat er — van de infanterie en vijf van de cavalerie; dat de verdeeling der troepen in dier voege zal geschieden, dat graaf Willem 30 compagniën voetvolk en 10 compagniën ruiterij bij zich zal houden, Noordwijk 15 compagniën voetvolk en 2 ruiterij, Sommelsdijk 15 compagniën voetvolk en 6 ruiterij [2]). Men is geneigd te denken, dat ook hier wederom (zie blz. LXXXVI vlg.) Willem Frederik het is geweest, die heeft bepaald, aan welke compagniën de taak zou worden opgedragen, vermits zich mede

1) Beneden, n° 2545, n° 13, blz. 209 vlg.

2) Dit cijfer van 60 compagniën voetknechten hebben ook *de Hollandsche Mercurius* en *Amsterdams journaal*, blz. 13, vgl. boven blz. CV, *noot* 1. Eveneens vermeldden het de afgevaardigden uit Amsterdam ter statenvergadering van Holland, toen zij den 31sten Juli in de vroedschap dier stad verschenen, *Wagenaar, Beschrijving van Amsterdam*, I, blz. 563.

onder de stukken bevindt een minuut van Willem Frederik [1]), behelzende twee orders op naam van den prins van Oranje van den 26sten Juli. In de eene wordt graaf Willem bevolen zich te begeven naar Abkoude; vandaar met zijn troepen en met die, welke Sommelsdijk en graaf Dona hem zullen toevoeren, naar Amsterdam op te rukken; zich zóó van die stad te verzekeren, dat de burgerij er den minst mogelijken overlast van hebbe, en er de komst van Zijn Hoogheid af te wachten. In de andere worden Sommelsdijk, Dona en de andere officieren van de aangewezen compagniën, alsmede de manschappen, aangeschreven, na te komen al wat hun door graaf Willem van wege Zijn Hoogheid zal worden gelast.

Laat ons zien, in hoe ver de gegeven orders stipt zijn nageleefd en wat onder 't voltrekken dier orders bovendien is voorgevallen. De rol van de voorbereiding der overrompeling zou worden vervuld door een Fransch majoor (of kapitein), geheeten Gentillot, „homme d'exécution", zooals *de Wicquefort* hem noemt. Hij had de opdracht, vijftig uitgelezen mannen voor de taak, hem toevertrouwd, uit te kiezen en, om zijn eigen natie niet al te gehaat te maken, had hij verlof bekomen, ze uit verschillende regimenten van vreemdelingen bijeen te zoeken. Die vijftig man, slechts met zijdgeweer en zinkroer of zakpistolen gewapend, onder welke vele officieren waren, werden op vrijdag den 29sten Juli des avonds onder geleide van Gentillot in de nachtschuit, die van Utrecht op Amsterdam voer en te vijf uur in de laatstgenoemde stad aankwam [2]), ingescheept. Zij moesten zich, zonder ge-

---

1) Beneden, nº 2545, nº 14, blz. 204 vlg.

2) *Renseignements topographiques, relatifs à l'expédition contre Amsterdam*, bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 380.

weld te plegen, meester maken van de Regulierspoort, zijnde onder de vier poorten, welke Amsterdam destijds telde, die, waarop de weg naar Utrecht uitkwam [1]). Uit de inlichtingen, door graaf Willem verstrekt [2]), had de prins vernomen, dat de burgemeester de sleutels der poort in zijn huis bewaarde; dat, wanneer de portier ze 's morgens opende, een sergeant met acht man daarbij tegenwoordig was; dat, zoodra de poort geopend was, die acht man naar de korte garde of aan 't werk gingen; dat er ook burgers bij waren, die zich, na de opening, terstond voor goed verwijderden. Het was vrede, en de stad lag midden in 't land en ver van de grenzen: vandaar de achteloosheid der bewaking. Gelijk Gentillot zelf aan *Aitzema* heeft gezegd, had hij last, zich van alle vijandelijkheden te onthouden, zelfs, al werd op hem geschoten, niet weerom te schieten.

De Wicquefort verhaalt, dat Gentillot metterdaad in de stad is gekomen. *Wagenaar* alreede betwijfelt dit, omdat het in strijd is met het bericht van *Aitzema*, volgens wien Gentillot wel bij tijds op zijn post was, doch niet doortastte, dewijl hij geen spoor bemerkte van den opperbevelhebber, van graaf Willem. Terecht acht Wagenaar dit geloofwaardiger: het is het eenige, dat in den verderen loop der zaken past, en wordt bevestigd door een schrijven van Willem Frederik aan den prins [3]).

---

1) Zóó bij *Wagenaar*. — *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 444, en *Herstelde leeuw*, blz. 108, heeft de St. Anthonispoort. Doch dit is verkeerd, want door deze ging men naar Muiden. Vgl. de inlichtingen over de gesteldheid der zaken gegeven door graaf Willem bij *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 379.

2) *Groen*, l.l., p. 380.

3) *Groen*, l.l., p. 388. Zie ook *Wagenaar*, *Amsterdam*, I, blz. 560.

Gezegde opperbevelhebber was denzelfden 29sten Juli des namiddags uit den Haag naar Abkoude getogen en kwam er na middernacht aan. Dáár vervoegden zich bij hem de kolonels Aarssens van Sommelsdijk en van Dona met vier compagniën ruiterij, die, van Scherpenzeel op de Veluwe [1]) uitgerukt, er ongeveer te half vijf uur in den morgen aankwamen. Nog was denzelfden vrijdag avond het garnizoen van Utrecht uitgetrokken, eveneens onder 't voorwendsel (vgl. boven blz. CXXIV), dat het de prinses te gemoet zoude gaan; maar wij vernemen niet, werwaarts het zijn marsch richtte. Had nu Gentillot de Reguliers-poort bezet en Willem Frederik te Abkoude of in den omtrek al de ruiterij, die hij er verwachtte, aangetroffen, dan zouden die afdeelingen de stad zijn binnengereden. Ook zij hadden order, geen vijandelijkheden tegen de burgerij te bedrijven, tenzij deze het te erg maakte. Onder het voortrijden moesten zij ieder, wien zij ontmoetten, toeroepen, dat zij als vrienden kwamen ten nutte van de stad en van den staat, om de eendracht in stand te houden tusschen de provinciën in 't algemeen en de leden van Holland in 't bijzonder. Elke ritmeester had twee à drie honderd goudstukken bij zich, om de ruiters, die alle of ten deele haastig te paard waren gestegen, zonder in de gelegenheid te zijn, geld of voorraad mede te nemen, het noodige voor hun onderhoud te kunnen verschaffen, of, naar sommigen zeiden, indien somtijds het gemeen zich tegen den intocht verzette, het door uitdeelingen voor zich te winnen. Ware dit alles goed gegaan, dan zou de ruiterij het stadhuis hebben bezet en de prins zijn gevolgd, ten einde de „kwaadwillige raadslieden" uit de vroedschap te verwijderen.

---

1) Vgl. boven blz. CXXI.

Doch van dit gansche ontwerp is niets verwezenlijkt. Er kwam een spaak in het wiel. Zooals gezegd is, had de stadhouder van Friesland te Abkoude weldra vier compagniën ruiters; doch de ruiterij uit Arnhem en uit Nijmegen [1]), die onder 't bevel stond van den ritmeester Mom, groot tien compagniën, was onder weg in 't Gooiland verdwaald en kwam eenige uren te laat te Abkoude, toen het reeds dag was. Hoewel deze benden tot de afdeeling van Sommelsdijk behoorden, werd de schuld der verwarring aan Mom geweten. *Wagenaar* heeft bij lieden van eer, die het weer van anderen, van oude en geloofwaardige menschen, hadden gehoord, een bijzonder onderzoek ingesteld naar de oorzaak dier verwarring en het hier volgend resultaat van zijn onderzoek zoowel in zijn „Beschrijving van Amsterdam" als in zijn „Vaderlandsche Historie" medegedeeld. De wegen op de Veluwe en vooral in 't Gooiland waren bij nacht voor onkundigen moeielijk te vinden. Desniettegenstaande hadden de troepen geen gids [1]), hetzij uit wantrouwen of omdat men er geen had kunnen machtig worden. Daarom hadden, bij 't opnemen van den weg, een paar officieren, zonder twijfel Sommelsdijk zelf, bevonden hebbende, dat men in de nabijheid van Hil-

---

1) Zóó bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 443; in *de Herstelde leeuw*, blz. 108, en bij *Wagenaar*, XII, blz. 95. — Volgens *de Hollandsche Mercurius* daarentegen, 1650, blz. 27, voert Mom het bevel over acht compagniën uit 's Hertogenbosch en over twee uit Breda. Graaf Willem zelf spreekt in een brief van 31 Juli aan den prins van 12 compagniën, *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 388.

2) In tegenstelling met *Wagenaar* verhaalt *de Hollandsche Mercurius* l.l., dat er wel gidsen waren, doch dat zij slechts aan een paar compagniën den rechten weg wezen. In den zoo even aangehaalden brief maakt ook Willem Frederik gewag van een gids.

versum het meest gevaar liep van afdwalen, een dáár wonend heelmeester met geld en goede woorden overreed, om in den nacht van den 29sten op den 30sten Juli een licht te plaatsen voor één zijner hoogste vensters. Een van hun vrienden, hadden zij voorgegeven, die een manslag had begaan, had het voornemen langs dien weg te vluchten.

Doch wat gebeurde nu? Op den bepaalden tijd liep bij den tocht van Scherpenzeel over Leusden en Soest tot Hilversum alles aanvankelijk mede. Op de Gooische heide echter, buiten Hilversum, werden de troepen door een zwaar onweder overvallen en werd het zóó pikdonker, dat alleen de boven vermelde vier compagniën den rechten weg insloegen. De tien andere daarentegen, aangevoerd door den ritmeester Mom, geen verlichte woning bemerkende, geraakten aan het dwalen en bevonden zich, na langer dan anderhalf uur op de heide te hebben rondgezworven, weer op dezelfde plek, nabij Hilversum, vanwaar zij waren afgemarscheerd. Zooals de heelmeester later zeide, had hij 's avonds te elf uur omtrent het licht weggenomen, in de veronderstelling dat bij zulk boos weder niemand zich op reis zou begeven. Eerst toen zij bij Vreeland waren, hadden Sommelsdijk en van Dona bespeurd, dat de tien compagniën hen niet volgden.

Te Abkoude gekomen, troffen zij er graaf Willem aan, die zijn misnoegen over 't achterblijven der tien compagniën niet verheelde. Toch waren hij en de andere officieren geneigd, naar Amsterdam op te rukken. Dit ried Sommelsdijk af. Hij herinnerde den stadhouder van Friesland, dat het zou strijden met de bedoeling van den prins, die had voorgeschreven, dat de onderneming met een groot aantal krijgsbenden moest worden aangevangen, èn ten einde wanordelijk-

heden te voorkomen, èn omdat, indien men met weinig manschappen de stad binnentrok, de burgers en de bezetting licht op het denkbeeld konden komen, zich tegen den intocht te verzetten, waaruit zou voortspruiten, dat men handgemeen werd, d. i. juist datgene, dat Zijn Hoogheid bovenal wilde verhoeden. Door deze redeneering liet graaf Willem Frederik zich bewegen, de achtergebleven compagniën in te wachten, die, afgedwaald tot dicht bij Naarden, niet vóór half acht uur des morgens te Abkoude kwamen.

Het onweer, de duisternis van den nacht en het wegnemen van het licht in het huis van den heelmeester waren het eerste beletsel. Wat de zaak daarop geheelenal bedierf was dit. Even na acht uur in den voormiddag van zaterdag den 30sten Juli berichtte de Hamburger postbode [1]) burgemeester Kornelis Bicker, dat hij, tegen het aanbreken van den dag, was geraakt te midden van eenige duizenden ruiters, die zich voor Lotharingers uitgaven en in de richting van Amsterdam voorttrokken. Mom, zoo goed als bijna alle andere officieren, niets meer van den toeleg wetende dan dat hij zijn manschappen naar Abkoude moest geleiden en geen order hebbende om iemand op te houden, had den postbode laten doorrijden. De tijding, door dien bode aangebracht, werd bevestigd door den drossaard van Muiden, Gerard Bicker, een zoon van den oud-burgemeester Andries Bicker, die kort daarna in de stad kwam en nog bovendien meldde, dat een aanzienlijk getal krijgslieden, afgemat van 't langdurig marscheeren, hier en daar verspreid lag bij Naarden en in 't Gooiland. De ontsteltenis te Am-

1) Hij heette Evert Lambertszoon en kreeg later 400 gl. tot belooning van de regeering van Amsterdam. *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 568.

sterdam en elders groeide nog aan door de aankomst van een menigte boeren niet alleen uit de omstreken van Weesp en Muiden, uit Ouwerkerk, Abkoude, Diemen, Amstelveen, Overtoom, Sloten, 't huis ter Hart [1]), maar ook uit Spaarndam en Beverwijk en tot zelfs uit den omtrek van Alkmaar, die alle, op de tijding der nadering van vreemd krijgsvolk, met pak en zak in de bemuurde steden een toevluchtsoord zochten.

Gedurende den nacht van den 29sten op den 30sten Juli was te Amsterdam alles rustig geweest. Niemand vermoedde bij 't ontwaken eenig onraad. De eerste ongerustheid ontstond op 't bericht van den Hamburger postbode. Kornelis Bicker, heer van Zwieten, was de eenige van de regeerende burgemeesters, die zich in de stad bevond. Een paar dagen tevoren was Wouter Valkenier overleden [2]), en de beide anderen waren afwezig. De een, Nikolaas Corver, was op de dagvaart te 's Gravenhage, de andere, Antonie Oetgens van Waveren, te Alkmaar op 's lands verpachting [3]). Bicker draalde geen oogenblik met het nemen van de vereischte maatregelen. Hij liet, reeds te half negen, de poorten en de boomen sluiten en de valbruggen ophalen. Vervolgens riep hij de vroedschap bijeen en deelde haar mede, dat een groot aantal gewapende krijgslieden in aantocht was, ongetwijfeld met geen ander oogmerk dan om de stad te overrompelen. Nog dacht men niet aan troepen van Zijn Hoogheid of

---

1) Het huis ter Hart of Zwanenburg, ruim één uur ten o. van Haarlem, *van der Aa, Aardrijksk. woordenboek der Nederl.*, XIII, blz. 402.

2) Vgl. beneden, n° 2545, n° 7/1, blz. 193.

3) *De Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 28, denkt niet aan den overleden burgemeester en laat er twee in den Haag zijn.

van den staat, maar aan de Zweden, die in 't land van Gulik lagen, of aan de benden van Lotharingen [1]).

Op de mededeeling van den burgemeester besloot de vroedschap, onverwijld den krijgsraad te doen vergaderen, de burgerij onder de wapenen te doen komen en de afgevaardigden ter statenvergadering te verwittigen van hetgeen hier voorviel. Alzoo rustte men zich tot tegenweer. Ongeveer negentig kanonnen werden naar de wallen gesleept. Goed voorzien van kruit, lood en lonten, werden de soldaten van de bezetting en de burgers bij de poorten en op verschillende posten in de stad geposteerd.

Zoodra graaf Willem (zie boven blz. CXXXI) zijn compagniën bijeen had, brak hij van Abkoude op en zette den marsch naar Amsterdam voort. Volgens *de Wicquefort* naderde hij tot onder 't bereik van het geschut der stad. *Wagenaar* gelooft eer hetgeen bij *Aitzema* staat, dat hij niet verder is voortgerukt dan tot de hofstede Welna [2]). Hier hoorende, dat de stad zich in staat van verdediging had gesteld, achtte hij het niet geraden, geweld te gebruiken, maar zond tegen den middag met een trompetter een brief van den prins naar de stad [3]). Deze brief was blijkbaar bestemd, iets dat *de Wicquefort* en *Wagenaar*, *Beschrijving van Amsterdam* en *Vaderl. Historie*, opmerken, om eerst nadat hij met zijn troepen den voet binnen de poorten had, door graaf Willem in persoon te worden overhandigd. Thans was, gelijk *de Wicquefort* mede terecht zegt, dit overreiken tamelijk onnut, hoewel geenszins voor de stad, die nu op eens in

---

1) Over andere geruchten, die door de stad liepen, zie men *Amsterdams journaal*, blz. 16.

2) Vgl. ook *Wagenaar*, *Amsterdam*, I, blz. 561 vlg.

3) Zie den brief beneden n° 2545, n° 14, blz. 206.

staat werd gesteld, de eigenlijke bedoelingen van den prins te leeren kennen, waaraan men tot dus ver nog had kunnen twijfelen.

De inhoud van den brief van Zijn Hoogheid, aan burgemeester Bicker ter hand gesteld, werd door hem onmiddellijk ter kennis gebracht van de vroedschap die, na lange overweging, te vijf uur des namiddags besloot [1]), een paar harer leden naar graaf Willem te zenden. De leden, met die zending belast, waren Johan Huidekoper, heer van Maarseveen, en Simon van der Does. Zij vertrokken in een gewapend jacht en troffen graaf Willem bij de hofstede Welna aan de Amstel [2]) aan in een kring van krijgsoversten. Na zijn leedwezen te hebben betuigd, dat hij Zijn Doorluchtigheid in zulk een ongelegenheid moest begroeten zeide de heer van Maarseveen tot Zijn Excellentie van wege de vroedschap, dat zij, op het vernemen van den aantocht van krijgsvolk, dadelijk bericht had gezonden aan de staten van Holland en hierop antwoord verwachtte; dat zij hem inmiddels verzocht niet nader te komen, zullende zij anders verplicht zijn, zich te verdedigen met de middelen, waarover zij had te beschikken.

Toen de stadhouder van Friesland op deze aanspraak zoo zeer ontstelde, dat hij een volkomen stilzwijgen bewaarde, hernam Maarseveen, dat wat hij tot hiertoe had gezegd niet anders was dan hetgeen

---

1) Schrijven van graaf Willem aan den prins van 31 Juli, *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 389.

2) *De Hollandsche Mercurius* van 1650, blz. 28, laat het initiatief nemen door den raad van Amsterdam, die zijn afgevaardigden naar Abkoude zendt, welke hier den brief van Zijn Hoogheid in ontvangst nemen en er het gesprek voeren. Eveneens *Amsterdams journaal*, blz. 16.

hem was opgedragen, doch dat hij uit zichzelf den graaf ried, zoo spoedig mogelijk terug te trekken, vermits hij hier niet buiten gevaar was, zijnde de stad vol van een vreemd soort van lieden, die licht iets konden ondernemen, dat Zijn Doorluchtigheid nadeelig en burgemeesteren niet aangenaam kon zijn, en wordende daar binnen zulk een taal gevoerd, dat de regeering der stad zou kunnen worden gedwongen, gebruik te maken van de wapenen, die God en de natuur hun hadden verleend. Op deze tweede aanspraak antwoordde graaf Willem, dat hij niets had gedaan dan op last van den prins, wien hij verslag zou geven van het gebeurde [1]).

Hierop keerden de afgevaardigden naar Amsterdam terug, terwijl graaf Willem zich naar Ouwerkerk begaf. Middelerwijl ging Amsterdam voort, zich in staat van tegenweer te stellen. De bruggen buiten de Reguliers-, de St. Antonis- en de Heilige Weg-poort werden afgebroken, staketsels in de wallen geslagen, de stad van buiten met een borstwering gedekt. In de Amstel, vóór de stad, legde men eenige vaartuigen, met geschut beplant. Op een der bruggen, de Leeuwenbrug, werden acht metalen kartouwen geplaatst, die de Amstel en de wegen aan weerszijden dier rivier bestreken. Acht oorlogschepen [2]) en drie jachten posteerde men bij den mond der Zuiderzee, ten einde de stad ook van den IJ-kant te beschermen. Dewijl de vroedschap begreep, behalve de gewapende burgerij en de

---

1) Den letterlijken tekst van de beide aanspraken van den Heer van Maarseveen treft men aan bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 444; *Herstelde leeuw*, blz. 110 vlg.

2) De namen van zeven dier schepen staan in *de Hollandsche Mercurius* van 1650, blz. 28, die van de kapiteins der aangeworven manschap en der oorlogschepen bij *Wagenaar*, *Amsterdam*, I, blz. 563.

bezetting, nog meer krijgsvolk ter verdediging te behoeven, roerde men nog op den avond van den 30sten Juli de trom en werden twee duizend waardgelders, in vijf vaandels ingedeeld, op een soldij van tien en twaalf stuivers per dag, aangeworven. Duizend matrozen werden gehuurd voor twintig stuivers 's daags. Ieder was in beweging om dienst te doen. Velen waren hiertoe te eer bereid, daar zij vreesden voor een beleg, hetwelk hen zou beletten, met hun gewoon bedrijf in de kosten van hun onderhoud te voorzien. Zelfs lieten eenige Doopsgezinden, wien hun geloof den wapenhandel verbood, zich vinden, om den arbeid aan de vestingwerken te verrichten.

Op zondag den 31sten Juli verschenen de leden der staten van Holland uit Amsterdam, die zich, op de boodschap van Cats, met spoed uit de stad hadden verwijderd, in de vroedschap dezer stad en deden er rapport. Daarop besloot de vroedschap, de gansche statenvergadering naar Amsterdam te beschrijven, hetgeen intusschen niet is geschied. Voorgeslagen werd, althans naar sommigen berichten, den zeedijk bij de St. Anthonispoort door te steken, waardoor in een oogenblik al het krijgsvolk den dood in de wateren zou gevonden hebben, en het haperde maar aan twee stemmen, één van welke was die van den oud-burgemeester Andries Bicker, of er was toe besloten. Zij, die dit melden, zijn *de Heer van Aartsbergen*, *Aitzema*, *de Wicquefort*, *Commelin* en *Wagenaar* [1]). Maar op een andere plaats merkt *Wagenaar* op, dat

---

1) *Gedenkschriften van van der Capellen*, II, blz. 276; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 446; *Herstelde leeuw*, blz. 116; *de Wicquefort* ed. *Lenting*, I, p. 310; *Commelin, Vervolg van de beschrijving der stad Amsterdam*, 1693, blz. 1134, 1135; *Wagenaar*, XII, blz. 99, 100.

hij er niets van vindt aangeteekend in de Registers der vroedschap [1]). Nu de omstandigheid er bij wordt vermeld, van wien de ééne stem was, en het als vanzelf spreekt, dat die voorslag werd gedaan, daar men, hoewel niet op zoo afdoende wijze, toch ten deele in die richting te werk ging, is het bericht, door zoovele geloofwaardige zegsmannen geboekt, zeker niet te verwerpen. Wat men van dien aard deed was, om eenige voldoening aan het volk te geven, hier en daar een sluis te openen en een paar polders door te steken, waardoor het land tusschen den weg van Ouwerkerk en dien van Amstelveen onderliep en de soldaten van den prins het bewijs werd gegeven, dat men over genoeg water kon beschikken om hen te verdrinken. Dat men niet verder ging, daarvoor, zegt *de Wicquefort* [2]), was meer dan één reden: een verzoek van de Staten-Generaal aan de staten van Holland om het te verhinderen; de vrees van de overheid der stad om een goed deel van de krijgsmacht der Republiek te verdelgen en de overweging, dat het zoute water de landerijen van zoovele ingezetenen van stad en gewest voor jaren zou bederven.

In de *Archives* vindt men een brief van graaf Willem Frederik aan den prins van Oranje, waarin hij hem kennis geeft van 't mislukken der onderneming [3]). Die brief is van den 31sten Juli. Dit is intusschen niet de eerste kennisgeving, die den prins gewerd. Van wien hij dat eerste bericht kreeg, wordt er door *Wagenaar* en *de Hollandsche Mercurius* niet bij gezegd; maar zij melden, (en wel Wagenaar in zijn beide geschriften), dat, terwijl hij op zaterdagavond aan den maaltijd

---

1) *Wagenaar, Beschrijving der stad Amsterdam*, I, blz. 565.
2) *De Wicquefort* ed. *Lenting*, I, p. 308.
3) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 388 vlg.

zat, hij er van onderricht werd en de tijding hem zoo zeer trof, dat hij van tafel oprees en zich in zijn kabinet opsloot, zonder den maaltijd te willen voleindigen. *De Wicquefort*, *Amsterdams journaal* en *de gesteurde Hollandsche leeuw*, de kennisgeving aan graaf Willem toeschrijvende, moeten een ander schrijven bedoelen dan den boven aangehaalden brief, of de datum van dien brief is niet 31, maar 30 Juli.

Op dien zaterdagavond wist toen nog niemand in den Haag, hoe het met Amsterdam stond, zelfs niet de beide afgevaardigden ter statenvergadering uit die stad, die er waren gebleven. Een van de twee was het lid der vroedschap van Amsterdam, Dr. Frans Banning Kok. Hij werd, zóó verhaalt *Wagenaar* in zijn *Vaderl. Historie*, op grond eener overlevering, die haar oorsprong verschuldigd is aan den Heer Kok zelf, dien avond omstreeks elf uur ten hove ontboden. Hij dacht niet anders dan ook te zullen worden gevangen genomen. In weerwil daarvan, meenende dat hij het toch niet zou kunnen ontloopen, begaf hij zich naar het stadhouderlijk kwartier, waar alle lichten waren uitgedaan. Dáár werd hij in het donker aangesproken door een heer, dien hij niet herkende en die hem zeide, dat de aanslag op Amsterdam was mislukt en dat de prins, van spijt stampvoetende en den hoed op den grond werpende [1]), zich in zijn vertrek hield en er niemand toeliet. Daarop keerde hij zich om en ging heen. Kok heeft nooit kunnen vernemen, wie het was: het kan een van 's prinsen dienaren zijn geweest, of wel de beneden genoemde Lodewijk van Nassau, heer van Beverweerd [2]).

---

1) *Amsterdams journaal* en *de gesteurde Hollandsche leeuw* verhalen, dat de prins den brief ettelijke malen met de voeten trapte.

2) *Van Wijn*, *Naleezingen*, II, blz. 123.

Ondertusschen kreeg Willem Frederik te Ouwerkerk in den voormiddag van zondag den 31sten Juli order van den prins om de troepen, die langzamerhand uit Gelderland, Overijsel en Utrecht, zoo te paard als te voet, kwamen oprukken, over verschillende standplaatsen te verdeelen. Frederik van Nassau, heer van Zuilenstein, een natuurlijke zoon van Frederik Hendrik, een der bevelhebbers [1]), werd Muiden en het Muiderslot als kwartier aangewezen; ook vatte een deel zijner manschappen post bij de Diemerbrug. De Heer van Sommelsdijk werd naar het huis ter Hart (blz. CXXXII, *noot* 1) gezonden. Graaf Willem bleef te Ouwerkerk en liet vandaar uit Amstelveen en den Overtoom bezetten. De soldaten, die bij het Muiderslot lagen, maakten naar den kant van de Zuiderzee hutten, van boomtakken gevlochten, met deuren tot ingang, waarin zij des nachts twee aan twee sliepen.

Zoodra Sommelsdijk op 't huis ter Hart was aangekomen, zond de regeering van Haarlem hem eenige heeren, die hem vol bekommering vroegen, of het ook op hun stad gemunt was. Hij stelde hen volkomen gerust. Bij die gelegenheid richtte een der Haarlemsche heeren tot hem de vraag, of de prins de 6 à 7000 Zweden, die in 't land van Gulik lagen, had ontboden. Deze vraag kon hij evenzeer ontkennend beantwoorden. Hij voegde er bij, dat het goed zou zijn, zoo er niet meer gemeenschap was tusschen de stad Amsterdam en het parlement van Engeland dan tusschen Willem II en de Zweden. Deze opmerking lokte verder een gesprek uit, waarin de heer van Sommelsdijk verklaarde, dat de prins hem, eenige dagen geleden, een brief had getoond, geschreven

1) Hij overleed in 1672, *van der Aa, Biographisch woordenboek der Nederl.*, IX, blz. 23.

door een Engelsch overste uit Londen, inhoudende dat het parlement van Engeland 10,000 man ter ondersteuning van Amsterdam zou overzenden, en dat hij de lijst had gezien van de hoofdofficieren, die over die krijgsbende het bevel zouden voeren. Met dit zeggen stond in verband een vlugschrift, te dier tijde onder 't volk verbreid, bevattende de artikelen, ten getale van elf, van een verdicht verdrag tusschen Amsterdam en het parlement, waarbij zij zich met elkaar verbonden tot het voeren van een oorlog tegen de zes provinciën [1]). Het eerste artikel behelsde, dat het parlement, buiten de 10,000 soldaten, een vloot van 25 schepen zou zenden; een ander, dat Amsterdam later het parlement met gelijke macht tegen zijn vijanden zou bijstaan. Aanvankelijk waren er eenigen, zelfs regenten, die zich door het plompe verzinsel lieten misleiden. Doch lang duurde dit niet. Den 16den Augustus liet de overheid van Amsterdam een plakkaat afkondigen, waarbij een belooning van 1200 gl. werd uitgeloofd aan hem, die den auteur zou aanbrengen en voor 't aangeven van den naam des drukkers de som van 400 gl. [2]). Van den auteur schijnt men niet meer te hebben gehoord; doch de drukker werd weldra gevat en heeft er voor geboet [3]).

Inmiddels besloot Willem II, gedurende den nacht van zaterdag op zondag eenigszins bekomen van den toorn, die hem den vorigen avond had bevangen, zich in persoon te begeven naar het leger, dat voor de stad lag, die hij zich voornam met een langdurig

---

1) *Tiele*, II, n° 3668.

2) Het plakkaat is te vinden in *de Hollandsche Mercurius* van 1650, blz. 37 vlg.

3) Zie *het extract uit het justitieboek der stad Amsterdam*, 18 Jan. 1651, *Tiele*, II, n° 3889.

beleg te bedreigen. Vruchteloos poogden de beide hoven van justitie hem hiervan te weerhouden. Zij verzochten hem gehoor en trachtten, toegelaten zijnde, hem met vele redenen te overreden, de onderneming te staken; maar Zijn Hoogheid verwees hen naar de Resolutie der Staten-Generaal van den 5den Juni en zeide, dat, indien dit lichaam op hun vertoog een ander besluit nam, hij het zou nakomen [1]). Vóór zijn vertrek vaardigde hij (zie boven blz. CXII) nog een brief af aan de staten der zes gewesten, waarin hij zich eveneens ter verklaring van zijn handelingen op het genoemde besluit van den 5den Juni beriep [2]).

De reden, waarom hij dien brief schreef, was, zegt *de Wicquefort*, hierin gelegen, dat hij er niet zeker van was, dat de staten der zes gewesten hun zegel zouden hechten aan hetgeen hij deed krachtens een besluit, door zoo weinigen van hun afgevaardigden genomen betreffende een zaak, die thans ten eenen male mislukt was en waarvan de gevolgen de Republiek te gronde konden richten.

Hierop besteeg hij in den namiddag van zondag den 31sten Juli, na de morgenpreek, een groot zwart paard en reed, vergezeld van een groot aantal edellieden en officieren, ook te paard, alsmede door een honderd vijftig ruiters, door het bosch, Leiden en de

1) Zie de uitvoerige *Aanteekening bij den Hoogen Raad in Holland in het Resolutieboek rakende de stadhouders, op den 31 Juli 1650*, in *Nalezingen op Wagenaar*, I, bijlage B, blz. 20 vlg.; ook bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 484 vlg.; *Resolut.-Holl.*, 1 Aug. 1650, blz. 678.

2) *Missive bij Zijn Hoogheid geschreven aan de respectieve provinciën van Gelderland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijsel, Stad Groningen en Ommelanden*, 31 Juli 1650, beneden nº 2545, nº 10, blz. 198 vlg. Daarenboven is er een ontwerp van dien brief, beneden nº 2545, blz. 210 vlg., nº 19, hetzij van de hand van Willem II, of van Willem Frederik.

veenen naar Amstelveen, waar hij des avonds aankwam en graaf Willem aantrof. Hij schijnt toen (zie blz. CXL, CXLI) nog niet te hebben begrepen, dat van 't oogenblik af dat men in de stad den aanslag had ontdekt, hij mislukt was. Maar halverwege tusschen Haarlem en Amsterdam ontmoette hij Lodewijk van Nassau, heer van Beverweerd, een natuurlijken zoon van prins Maurits, gouverneur van Bergen op Zoom [1]), wien de geheele onderneming verborgen was gebleven. Deze heer, door hem van boven van den dijk, die het land beschut, opmerkzaam te maken eensdeels op de zee, die den voet van dien dijk voortdurend beukt, anderdeels op het onder water staande land, stelde hem het gevaar, waarin hij zich met zijn leger bevond, zoo levendig voor oogen, dat hij uitermate beangst werd. In die bezorgdheid nam hij het tweeledige besluit, vooreerst in onderhandeling te treden met de stad; dan om den heer van Beverweerd naar den Haag te zenden, met last om ter vergadering der Staten-Generaal te bewerken, dat een plechtige bezending hem kwam verzoeken, naar den Haag weer te keeren, opdat, ook voor 't geval de onderhandelingen met Amsterdam afsprongen, zijn eer er niets onder leed.

Deze gezindheid des prinsen was geheel in overeenstemming met den wensch der staten van Holland. Van wege die staten werd op maandag den 1sten Augustus in de vergadering der Staten-Generaal voorgesteld, dat, naardien Zijn Hoogheid zijn handelingen grondde op het besluit van Hun Hoog Mog. van den 5den Juni, het aan de zes provinciën stond, een uitweg aan te wijzen, waardoor verdere ongelegenheden werden uit den weg geruimd. Het antwoord op dit voorstel was,

---

1) Hij overleed in 1665, *van der Aa, Biographisch woordenboek der Nederl.*, IX, blz. 24, 25.

dat, vermits de afgevaardigden uit Holland de gesteldheid van hun eigen gewest het best kenden, men hen verzocht, zoodanigen uitweg aan de hand te doen. Diensvolgens sloegen die van Holland dinsdag den 2den Augustus in dezelfde vergadering voor [1]), dat een aanzienlijke bezending uit de Generaliteit zich naar den prins zou begeven, om hem te bewegen, de krijgsverrichtingen te staken, de troepen naar de garnizoensplaatsen terug te zenden en zelf naar den Haag weder te keeren, ten einde „buiten feiten en met rijpheid van raad met de regeering te delibereeren en resolveeren, hoe alles ten dienste van den staat zou dienen te worden beleid." Zes provinciën stemden voor dusdanige bezending. Slechts Zeeland onthield zich van mede te stemmen, zonder er zich evenwel tegen te verklaren. Ten zelfden dage besloten de staten van Holland, ook van hun zijde een dergelijke bezending, samengesteld uit leden der staten, de gecommitteerde raden en den raadpensionaris, met dezelfde opdracht niet alleen naar den prins te laten vertrekken, maar eveneens naar de regeering van Amsterdam, om er op aan te dringen, dat zij zoodra mogelijk haar afgevaardigden zond naar de statenvergadering, ten einde tot het wegnemen der moeielijkheden mede te werken, waarbij tevens werd gevoegd het ernstig verzoek, „op te houden van nieuwigheden, inlaten van wateren en van al hetgeen eenigermate tot meerder verwijdering zou mogen strekken" [2]).

---

1) *A. van der Capellen* had dit aangeraden. Zie zijn *Gedenkschr.*, II, blz. 290.

2) *Resolut.-Holland*, 1, 2, 3 Augustus 1650, blz. 679 vlg.; *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 447; *Herstelde leeuw*, blz. 118. Vgl. beneden nº 2545, nº 8, blz. 195 vlg. Het besluit der Staten-Generaal van den 2den Augustus is ook afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, nº 3654.

Ternauwernood was inmiddels Zijn Hoogheid te Amstelveen aangekomen, of hij knoopte de voorgenomen onderhandelingen met de stad aan [1]). Op maandag den 1sten Augustus schreef hij aan de regeering van Amsterdam, dat hij verlangde met zijn troepen in de stad te worden toegelaten en ten gehoore in de vroedschap te worden ontvangen, om er eenige voorstellen te doen, den dienst van het land betreffende. Onmiddellijk vaardigde de raad vier heeren [2]) af, om hem te laten weten, dat, zoo hij met zijn gewoon gevolg kwam, hem toegang zou worden verleend. De eerste ontmoeting tusschen den prins en deze vier heeren voorspelde weinig goeds. Zijn Hoogheid wilde bezetting leggen in de stad, terwijl de afgevaardigden begeerden, dat hij aftrok en Amsterdam ongemoeid liet. Doch weldra kwam er eenige toenadering. Willem II toonde geneigd te zijn tot het sluiten van een verdrag, mits de stad niet te sterk stond op de letterlijke uitvoering van het besluit, door de staten van Holland met betrekking tot de afdanking van 't krijgsvolk genomen. Aan een van het viertal, den oud-burgemeester de Graaf, gaf hij daarenboven in 't bijzonder te verstaan, dat het voor de rust in de stad wel een vereischte zou zijn, dat een paar leden van de regeering werden ontslagen. Op het rapport, nog dien zelfden avond door de gemachtigden uitgebracht, besloot de raad, aangaande de afdanking in te stemmen met den 't laatst gedanen voorslag van den raad van state, maar van den anderen kant het ongegronde van den argwaan, dien de prins tegen eenige leden

---

1) Ten onrechte laat *de Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 31, de onderhandelingen reeds den 31sten Juli beginnen en het initiatief nemen door Amsterdam.

2) Zie hun namen beneden n° 2545, n° 7, blz. 190.

van de vroedschap koesterde, aan te toonen en te pogen uit te werken, dat de in hechtenis genomen leden van de vergadering van Holland op vrije voeten werden gesteld.

Op dezen grondslag hervatteden de afgevaardigden, dinsdag 2 Augustus naar de legerplaats teruggekeerd, de onderhandelingen. Zijn Hoogheid was niet genegen, dien volkomen in te willigen. Doch hij gaf hun een geschrift, door hemzelf opgesteld, mede, de volgende voorwaarden behelzende:

1. Amsterdam zal voor den duur van den oorlog tusschen Frankrijk en Spanje, althans voor de eerstvolgende drie, vier jaren, zich voegen naar den staat van oorlog, door de zes gewesten goedgekeurd, en de achterstallige soldij uitbetalen.

2. De twee heeren Bicker zullen uit de regeering worden gezet; aan Zijn Hoogheid zal bij akte worden beloofd, dat zij er niet weder in zullen worden opgenomen [1]).

3. De stad zal, betreffende de zes gevangen heeren, als haar advies in de statenvergadering van Holland inbrengen, dat ook die heeren van alle regeeringsbedieningen zullen zijn uitgesloten.

4. De achterstallige soldij zal aan de afgedankte manschappen worden betaald, en daarmede zal worden voortgegaan, totdat de raad van state hen casseert.

---

1) Waarom de prins juist deze heeren uitkoos, was, zegt *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 447; *Herstelde leeuw*, blz. 119, omdat hij wist, dat zij, als het grootste gezag hebbende, door velen gehaat werden. *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 315 en 316, meent, dat dit ook ten deele is toe te schrijven aan de kunstenarijen van sommigen, die zich sedert wisten te dringen in de ambten, door de ontslagen heeren bekleed. Vgl. hiermede een ander bericht bij *Aitzema*, beneden, blz. CXLVII, *noot* 3.

5. De staten van Holland zullen het verdrag bekrachtigen.

6. Wanneer men het over alle punten eens zal zijn geworden, zal Zijn Hoogheid met de compagnie zijner gardes en een honderdtal officieren in de stad komen.

7. De troepen van den prins zullen dadelijk worden weggezonden.

8. Het geschut zal van de wallen worden verwijderd en het door de stad aangenomen krijgsvolk worden afgedankt.

Na over den inhoud van dit geschrift te hebben beraadslaagd, besloot de raad, al die artikelen in te willigen, uitgezonderd drie, te weten het 2de, het 3de en het 6de. Voorzien van een volmacht in dien zin, begaven zich de afgevaardigden woensdag den 3den Augustus op nieuw naar Amstelveen en verkregen de toestemming van den prins op het 3de en het 6de punt. Maar op het 2de, het ontslag der heeren Bicker, bleef Zijn Hoogheid onwrikbaar, ten eenen male de persoonlijke verplichting voorbijziende, die hij juist aan die heeren had, wien hij het had te danken, dat de stad hem, eenige maanden geleden, 2,000,000 had geleend. Alsnu werd aan de vroedschap een ontwerp-verdrag voorgelegd van de punten, waarover men het eens was, en een afzonderlijk artikel opgesteld over de voorwaarde, rakende de heeren Bicker. De raad gaf zijn goedkeuring aan dit ontwerp, maar onthield ze aan het afzonderlijk artikel, tenzij de beide genoemde heeren uit eigen beweging verklaarden, dat zij, ter verzekering van de rust der stad, zich aan het bewind onttrokken. De Bickers hadden hiertegen geen bezwaar en werden door de vroedschap „zeer affectueus" bedankt voor hun verklaring, onder de verzekering, dat de stad ten allen tijde voor deze gunst, haar bewezen, haar erkentelijkheid jegens henzelven, hun

familie en nakomelingen zou aan den dag leggen. Een vreemdeling huldigt hun edelmoedige zelfopoffering in deze woorden: „Il n'y avait pas de plus bel exemple à donner. Épargner à ses concitoyens par sa courageuse résistance la servitude politique et prévenir par sa retraite les malheurs de la guerre civile, ce sont les plus beaux titres de gloire de la vie publique" [1]). Hoewel nu van die zijde een hinderpaal tegen het sluiten was weggenomen, scherpte de vroedschap niettemin haar gemachtigden in, dan eerst het afzonderlijk artikel te teekenen, wanneer zij al het mogelijke hadden gedaan, om Zijn Hoogheid te nopen het in te trekken.

Dit laatste mocht niet zijn. Alzoo werden nog denzelfden 3den Augustus het verdrag en het afzonderlijk artikel door Willem II en de vier afgevaardigden te Amstelveen onderteekend en door burgemeesters en raden bekrachtigd [2]). Had men zich niet zóó gehaast, dan was het artikel over de Bickers vernietigd, want het verdrag was nog niet of nauwelijks geteekend, toen iemand met spoed uit den Haag te Amsterdam kwam, verzekerende dat een bezending der Staten-Generaal den prins zoude uitnoodigen naar 's Gravenhage weer te keeren en dat bij gevolg de uitsluiting der Bickers onnoodig was. Dit vermeldt alleen *Aitzema*, in één zijner werken [3]). Hetgeen hij er bij bericht zet kracht bij aan de meening van *de Wicquefort*, waarop boven [4]) is gewezen.

Er is zeker weinig grond om er zich over te ver-

---

1) *Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt, grand-pensionnaire de Hollande*, I, p. 53.

2) Zie het stuk beneden n° 2545, n° 7, blz. 190 vlg.

3) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 447.

4) Blz. CXLV, *noot* 1.

wonderen, dat de prins het tot stand komen der overeenkomst zoozeer bespoedigde. Wil men de *Gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 18, gelooven, dan heeft hij, reeds staande het beleg, een bewijs van afkeuring zijner handeling gekregen van de regeering der stad Utrecht, die, op zijn verzoek om kanonnen, kruit, lood en proviand, een afslaand antwoord gaf. Dezelfde bron meldt, dat die regeering aan de overheid van Amsterdam haar leedwezen liet betuigen, dat zij haar garnizoen had laten uittrekken, onder verzekering, dat zij niet had geweten, wat met die troepen zoude geschieden. Het behoud of de ondergang van zijn leger hing geheelenal van het welbehagen zijner tegenstanders af. Er kwam bij, dat hij ongaarne de inmenging van een derde macht zag en daarom, vóór de komst der bezending van de Staten-Generaal, de zaak wilde hebben afgedaan.

Met meer recht kan men vragen naar de redenen der overhaasting van de zijde van Amsterdam. Onderscheidene overwegingen hebben den raad tot het nemen van zijn besluit geleid: dat, in weerwil van zijn verzoek, van de andere steden niemand tot bijstand verscheen; dat zelfs de naastgelegene en machtigste dezer steden, Haarlem, haar poorten voor de lieden van den prins openzette; dat zoowel Haarlem als Leiden allerlei toevoer aan het leger deed toekomen en alleen de overheid van Gouda openlijk partij koos voor Amsterdam door haar garnizoen te verbieden, aan 's prinsen bevel om zich bij zijn leger te voegen te gehoorzamen [1]); dat het leger van den prins voortdurend

1) Dit staat bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 317, en in *de Gesteurde Hollandsche leeuw*, blz. 18; doch *van Wijn*, *Bijvoegsels op Wagenaar* XII, blz. 54, *noot* q, heeft er niets van gevonden in de Resolutiën der vroedschap.

door nieuw aangekomen compagniën werd versterkt; dat men, door voort te gaan met het doorsteken der dijken en met het openzetten der sluizen, een onberekenbaar nadeel aan Holland zou toevoegen; dat, indien het gerucht eener belegering van Amsterdam tot het buitenland doordrong, de handel er zeer onder zou lijden; eindelijk dat de onderlinge tweedracht het land te gronde richtte en licht tôt een prooi van de vijanden der Republiek kon maken.

Hoezeer die redenen meer dan voldoende moeten worden geacht, waren er toch in die dagen, die er anders over dachten. *De Wicquefort* schrijft de bereidvaardigheid van Amsterdams regenten om een schikking te treffen mede toe aan de voorzichtigheid of zwakheid van hen, die de leiding der zaken in die stad hadden, of wel aan den naijver van eenige leden der vroedschap, die gretig uitzagen naar de bedieningen der Bickers. Zeker is het, zegt hij, dat van de zijde der stad de overeenkomst niet alleen is aangegaan uit hoofde van beweegredenen van algemeen belang.

Aitzema weet in zijn beide geschriften te spreken van lieden, die het in de regeering van Amsterdam afkeurden, dat zij, de macht missende om haar streng vast te houden, niet eerder had toegegeven. Door het zoo ver te laten komen had zij — werd haar verweten — Zijn Hoogheid en de Generaliteit in staat gesteld, een antecedent te doen ontstaan, dat later als richtsnoer zou worden aangehaald en nagevolgd, zoodat men van nu aan niet langer zou hebben te roemen op de vrijheid van 't land en van de staten. Wie dit zeiden vergaten intusschen, dat het antecedent reeds van de tijden van Maurits dagteekende.

Terecht, geloof ik, verdedigt *Wagenaar* in zijn *Beschrijving van Amsterdam* de bewindslieden der stad

tegen zulke beschuldigingen. Hij oordeelt, dat zij, iets zoo ongewoons ondervindende als te worden aangetast met de wapenen van den Staat, zich overeenkomstig de grondregels eener wijze staatkunde gedroegen door, als een schip bij stormweer voor anker liggende, „den tijd te vieren." De stad bleef wie zij was. Zij gaven iets of, zoo men wil, veel toe; doch zij gedoogden niet de minste krenking van haar rechten, noch van de eer en den goeden naam zelfs van hen, die uit de regeering werden gezet.

Aitzema [1]) verhaalt, dat de afgevaardigden der staten van Holland (zie boven blz. CXLIII), woensdag avond te Amstelveen komende, er met de gevolmachtigden van Amsterdam bij den prins bleven eten; dat die van Amsterdam bij die gelegenheid tot den prins zeiden, dat zij het element van 't water in hun voordeel zouden hebben gehad, waarop Zijn Hoogheid antwoordde, dat hij het element van 't vuur zou hebben gebruikt; dat Delft alreede, op last van den raad van state, geschut en allerlei amunitie naar de legerplaats had gezonden.

Dit verhaal is in strijd met de voorstelling van *de Wicquefort* en van *Wagenaar*, volgens wie zoowel de bezending der Staten-Generaal als die van Holland, woensdag morgen op reis zijnde gegaan, òf te Amstelveen den prins niet meer vond, òf, onder weg hoorende, dat het verdrag was gesloten, dadelijk terugkeerde [2]). Rapporten, in de statenvergadering van Holland uitgebracht, bevestigen dit. Daaruit blijkt, dat de gecommitteerde raden en de raadpensionaris

1) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 448, 449; *Herstelde leeuw*, blz. 123.

2) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 318; *Wagenaar, Amsterdam in zijn opkomst*, enz., I, blz. 568; *Vad. Hist.*, XII, blz. 107.

niet te Amstelveen zijn geweest, maar reeds vroeger zijn wedergekeerd; dat daarentegen de andere leden der commissie van de staten van Holland, donderdag den 4den Augustus den prins niet meer te Amstelveen aantreffende, zijn teruggegaan [1]). Volgens *de Hollandsche Mercurius* waren de afgevaardigden der Generaliteit nog woensdag te Amstelveen, vanwaar zij, er niets te doen hebbende, in den vroegen morgen van donderdag met den prins naar 's Gravenhage vertrokken. Met de berichten van al die bronnen stemt nog in *Amsterdams journaal* [2]). Uit het *Register van de Resolut. der Staten-Gener.* van 26 Aug. 1650 blijkt, dat de reis der afgevaardigden van de Generaliteit op 3 Aug. het land heeft gekost 335 gl., 13 stuivers.

Het verdrag werd in allen deele nagekomen. Tegelijk met Zijn Hoogheid, die donderdag te zes uur heenging, trok het meerendeel van 't krijgsvolk af en werd weldra door de overige compagniën gevolgd. Op haar beurt dankte ook de stad Amsterdam de aangenomen waardgelders en matrozen af. Doch voorgelicht door de ervaring, bleef de vroedschap nog eenigen tijd wantrouwen koesteren en ging daarom niet alleen voort met het versterken der stad, maar hield ook scherpe wacht bij de poorten en bij de aankomst van schepen.

Van zaterdag den 30sten Juli tot woensdag den 3den Augustus duurde de staat van oorlog. Gevochten is er gedurende dien tijd eigenlijk niet. Toch pleegde men in die dagen een paar daden van eenigszins vijandelijken aard, die echter meer geleken op een oorlog, gevoerd op het tooneel dan in de werkelijke

---

1) *Resolut.-Holland*, 5 en 6 Aug., blz. 682 vlg.

2) *Amsterdams journaal*, blz. 28.

wereld [1]). In de nabijheid van den Overtoom ontmoetten eenige van 's prinsen ruiters een afdeeling gewapende metselaars van Amsterdam. Beide partijen vroegen elkander, of zij last hadden om te schieten, waarop niet geantwoord, maar ook niet geschoten werd. Een ander maal verjoegen sommige ruiters ongeveer in denzelfden omtrek tien of twaalf stadssoldaten, aangevoerd door kapitein Soeteman, afgezonden om een weg door te steken en een polder onder water te zetten. Dit verjagen was een lichte taak, want de kapitein zette het allereerst op een loopen, voorgevende een bevel om den kamp te beginnen van de burgemeesters te willen gaan halen; de manschappen wierpen 't geweer weg of sprongen in 't water. Alleen was er bij de kleine bende een knaap, die blijk gaf van moed of overmoed. Hij gaf vuur op de ruiters en maakte zich gereed om op nieuw te laden, toen hij door hen werd gegrepen, afgerost en in 't water gestooten, waarop hij naar de overzijde zwom. Leden hier de stadssoldaten de nederlaag, dit voordeel had Amsterdam boven den vijand, dat het eenige gevangenen maakte, een page van graaf Willem, een vaandrig en eenige edellieden en ruiters, hier en daar opgelicht, die eerst na het treffen van 't verdrag in vrijheid werden gesteld. In den nacht tusschen dinsdag en woensdag eindelijk verbeeldde de compagnie, die de wacht had aan de Haarlemmerpoort, zich, dat zij paardengetrappel hoorde. Zij zond daarvan bericht aan burgemeester Kornelis Bicker, die, dadelijk derwaarts getogen, meende hetzelfde geluid te hooren.

---

1) Zie over hetgeen volgt *de Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 33 vlg.; *Amsterdams journaal*, 1650, blz. 22 vlg.; *De gesteurde Hollandsche leeuw*, 1650, blz. 17 vlg.; *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 566.

Hij gebood dus los te branden; eenige schoten werden gedaan, en des morgens bevond men, dat het een paard was van een sleper, Kees Kaek, hetwelk den ganschen nacht langs de poort had heen en weer gedwaald en den schrik had veroorzaakt.

Van het tweeledige plan van den prins was het ééne gedeelte gelukt, het andere mislukt. „Als een zaak wel of kwalijk wil, kan men in *de Hollandsche Mercurius* [1]) lezen, zoo begint zij aan alle kanten". Evenzoo, laat de auteur op die woorden volgen, ging het met d'onrust van Holland, want Zijn Hoogheid met de Heeren van Amsterdam vergeleken zijnde, geraakten ook de zes gevangen genomen leden der staten van Holland weldra op vrije voeten. Deze zes heeren (zie blz. CXIX) hebben wij een tijdlang uit het oog verloren. Na hun reis naar Loevestein te hebben beschreven, zegt *Aitzema* [2]): „Zij wilden zich eerst mannelijk toonen, meenende dat de staten en de steden van Holland hun stuk zouden vasthouden; maar ziende, dat zij zich volgens den voorslag van den 15den Juli [3]) alle voegden en hiermede hun zaak abandonneerden, zoo hebben zij wel gezien, dat om hen geen harnas zoude worden aangetogen en dat het exempel van de Bickers hun regel zou zijn." In bijna allen deele wordt deze opmerking bekrachtigd door hetgeen werkelijk is geschied. Toen de staten van Holland later, in Juli 1651, den kolonel van Aarssen van Sommelsdijk er een grief van maakten, dat hij als krijgsman bij den aanslag op Amsterdam mede dienst had gedaan, keerde hij met fijne ironie de beschuldiging tegen dit lichaam

---

1) *Hollandsche Mercurius*, 1650, blz. 38.

2) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 449; *Herstelde leeuw*, blz. 124.

3) Bedoeld wordt de voorslag, rakende de afdanking, zie beneden.

zelf. Hij verzocht de Edel Groot Mogende heeren te bedenken, dat, toen Zijn Hoogheid zelf aan de volle vergadering zijn voornemen door den raadpensionaris liet aankondigen, niemand, naar hij had verstaan, van al degenen, die het aanhoorden, een woord daartegen had gesproken. Zij schenen, zegt hij, met zwijgen even goed in dat werk te consenteeren, als ik door de verbintenis van mijn militaire ambten mij daarin heb moeten laten gebruiken. Diensvolgens vertrouwde hij, dat men van hem alleen niet zou willen begeeren wat de geheele vergadering niet had willen doen [1]).

Zooals de staten van Holland den 30sten Juli, op de mededeeling van Cats, het stilzwijgen bewaarden, zoo namen in de eerstvolgende dagen de regeeringen der steden, welker afgevaardigden in hechtenis waren genomen, eveneens een lijdelijke houding aan. Een uitzondering was alleen de oudraad van Dordrecht [2]). Zoodra namelijk de afgevaardigden dezer stad, haastig van de dagvaart te huis gekomen, verslag hadden gedaan van hetgeen te 's Gravenhage was voorgevallen, werd den 31sten Juli met eenparige stemmen door den oudraad besloten, dat een aanzienlijke bezending naar den prins zou vertrekken, om hem op alle mogelijke manieren te overreden, den oud-burgemeester de Witt uit de gevangenschap te ontslaan, des noods onder borgstelling der stad. Deze afgevaardigden hadden te wijzen op de goede diensten, door den heer de Witt en zijn voorouders aan stad en land bewezen, en er

---

1) *Geschrift, door den heer van Sommelsdijk tot zijn verantwoording ingediend bij de staten van Holland*, in *Resolut.-Holland*, 15 Juli 1651, blz. 427.

2) Zie over hetgeen hier volgt *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 450 vlg.

aan te herinneren, dat de Witt met de overige gedeputeerden ter statenvergadering niet anders had geadviseerd nopens de afdanking, dan overeenkomstig de voorschriften, door den oudraad gegeven. Zooveel lag den oudraad aan 't ontslag van de Witt gelegen, dat hij, indien het werd toegestaan, beloofde niet alleen zelf te zullen stemmen voor den voorslag van Zijn Hoogheid van den 15den Juli nopens de afdanking, maar ook andere leden der staten dit te zullen aanraden. In overeenstemming met dit besluit werd den 2den Aug. ten behoeve van de Witt en zijn kinderen een „akte van indemniteit en justificatie" vastgesteld [1]).

Bij alle besluiten, te dier tijde door den oudraad genomen, stond dat denkbeeld van ontslag op den voorgrond. Aan de gedeputeerden van Dordrecht ter statenvergadering werd opgedragen, dienaangaande in overleg te treden met de afgevaardigden dier steden, van welker overheidspersonen ook eenige te Loevestein in verzekerde bewaring werden gehouden. Ook werd hun gelast, zoowel bij de staten van Holland als bij de Staten-Generaal aan te dringen op het doen eener bezending aan Zijn Hoogheid, opdat de gevangen Heeren in vrijheid werden gesteld en het krijgsvolk van de stad Amsterdam mocht aftrekken. Den 3den Augustus werd daaraan nog toegevoegd, dat die afgevaardigden aan geen beraadslagingen zouden hebben deel te nemen, tot tijd en wijle de in hechtenis genomen heeren hun vrijheid zouden hebben herkregen en in hun bedieningen zijn hersteld. Niet minder wakker dan de oudraad hielden zich de zonen van Jakob de Witt. Toen men hen vermaande, een verzoek ter invrijheidstelling van hun vader in te dienen, weiger-

1) Zie die akte bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 451.

den zij het, zeggende: „niet te begeeren of te zullen hun vader culpabel maken."

Desniettemin gewerd, in den loop van de maand Augustus, èn aan de Witt, èn aan de vijf overige heeren de vurig gewenschte vrijheid. De prins, zegt de *Wicquefort* [1]), kon wel niet anders. Hij overwoog, dat hij niet kon verhinderen, dat de kennisneming hunner zaak werd opgedragen aan het hof van Holland en dat, nu de aanval op Amsterdam was mislukt, de staten van Holland niet zouden gedoogen, dat men de heeren deed te recht staan voor een buitengewone rechtbank, zoodat het onmogelijk zou zijn, hen schuldig te doen verklaren. Vooraf bedacht de prins, wat hij zou zeggen tot de heeren gedeputeerden der steden, tot welker burgerij de gevangenen behoorden, indien die gedeputeerden hem verzochten, hen uit de hechtenis te ontslaan. De slotsom dier overdenkingen was, dat hij hun verzoek zou inwilligen onder voorwaarde dat zij uit hun ambten werden ontzet, omdat zij anders een goede verstandhouding tusschen den stadhouder en hun steden zouden verhinderen. Werd die voorwaarde niet vervuld, dan zou hij zich genoodzaakt zien, hoezeer dit met zijn aard mocht strijden, als hun aanklager op te treden [2]). Een ander stuk, overwegingen bevattende van Willem Frederik, toont, dat ook de stadhouder van Friesland het niet ongeraden achtte, de Heeren, mits onder de gemelde voorwaarde in vrijheid te stellen, beneden n° 2543[a], n° 7, blz. 11, 12. Hierbij haalt Lefèvre Pontalis, *Jean de Witt grand pensionnaire de Hollande*, I, p. 55, *noot* 2, woorden aan

---

1) *De Wicquefort* ed. *Lenting*, I, p. 322.

2) Zie beneden, n° 2544, n° 2, blz. 72, 73, de *Memorie van 't geen ik zoude kunnen zeggen aan de gedeputeerde van de steden die gevangenen hebben.*

uit een memorie van den prins: „Ceux des villes qui avaient des prisonniers me vinrent parler, chaque ville à part, pour son prisonnier. 'A la fin nous nous accommodâmes, et je fis sortir les prisonniers." Die memorie, zegt hij, p. 52, *noot* 5, staat in het artikel van van Hasselt, Gids 1843 (lees 1845). Noch die woorden, noch de memorie zelve vind ik er. Slechts treft men iets dergelijks als die woorden aan in een brief van den prins van den 26sten Augustus 1650: „Depuis ma dernière lettre j'ay fait relâcher les prisoniers que je tenois au chasteau de Louvestin, les villes dont ils estoit députés m'en estant venus prier en corps et ont signé qu'ils ne rantreroit jamais plus dans le magistrat et en seroit dépossédés," *Groen, Archives*, 2e serie, IV, p. 407.

Tegen het voldoen aan die voorwaarde bestond nergens eenig bezwaar. De eerste, die de weldaad der vrijheid deelachtig werd, was Duyst van Voorhout. Den 12den Augustus verzocht hij de regeering van Delft om ontslag uit zijn ambten. Dit ontslag werd hem door „burgemeesteren en regeerders der stad" gegeven, nadat zij de „veertig raden en vroedschappen" hadden geraadpleegd, en toen daarvan een akte was opgemaakt, waarin hem het behoud van zijn eer, reputatie, goeden naam en faam werd gewaarborgd [1]). Afschrift dier akte werd den prins toegezonden en daarbij uit naam van de regenten van Delft en van de vrienden van Duyst van Voorhout het verzoek gevoegd, dat hij op vrije voeten mocht worden gesteld. Hieraan gehoor gevende, deed de prins den 15den Augustus een bevelschrift [2]), te Honsholredijk onderteekend, aan den luitenant-kolonel van Meteren toekomen, waarin hem werd

1) Beneden, n° 2544, n° 1, blz. 71, 72, vindt men de minuut dier akte, geschreven door Willem II.

2) Beneden, n° 2544, n° 3*k*, blz. 79, 80.

opgedragen, den Heer Duyst van Voorhout te laten gaan werwaarts hij verkoos; hem, zoo hij het vroeg, te veroorloven, een onderhoud te hebben met een of meer der gevangen heeren, doch alleen in 't bijzijn van van Meteren zelf of een ander officier; den prins te melden, wat zij over het invrijheidstellen zeiden; eindelijk, het toezicht op de vijf overige heeren nog te verscherpen.

Den 18den Augustus werden, ten gevolge van een paar dergelijke orders [1]), de poorten van Loevestein voor de Witt en voor de heeren uit Haarlem, de Waal en Ruyl, opengezet. Bij soortgelijke akte als die van Delft (zie blz. CLVII) was de Witt door de regeering van Dordrecht tevoren uit zijn ambten ontslagen [2]). Ten opzichte van den laatstgenoemde in 't bijzonder beval de prins echter aan van Meteren, hem niet te laten vertrekken, dan nadat hij in tegenwoordigheid van dien luitenant-kolonel een dubbel exemplaar had onderteekend van een geschrift [3]), dat hem tegelijk met de order ter hand werd gesteld, waarin Ruyl beloofde, van nu aan in geene stad van Holland en West-Friesland eenige betrekking te zullen aannemen, en dat dadelijk aan Zijn Hoogheid moest worden toegezonden.

In weerwil van den onderworpen toon van Nanning Keizers brieven en niettegenstaande uit zijn boven [4]) aangehaalde missiven blijkt, dat hij reeds den 16den Augustus afstand had gedaan van zijn bedieningen en den 18den zeker was van zijn aanstaand ontslag uit de sterkte, duurde het nog tot den 20sten, aleer

---

1) Beneden, nº 2544, nº 3*l* en *m*, blz. 80, 81.

2) Beneden, nº 2544, nº 38, blz. 161 vlg.

3) Zie beneden, nº 2544, nº 3*l*, blz. 80.

4) Zie boven, blz. CXVIII, *noot* 4.

hij naar Hoorn kon terugkeeren. Ook hij moest een verklaring van denzelfden inhoud als die van Ruyl teekenen, die van Meteren eveneens onmiddellijk aan den prins had te doen toekomen [1]).

De laatste, die de vrijheid herkreeg, was Stellingwerf [2]), nadat ook hij een schriftelijke belofte had afgelegd, gedagteekend van den 21sten Aug., van nu aan een ambteloos burger te zullen blijven [3]).

Den 17den Augustus was Duyst van Voorhout weder te huis, den 19den de Witt, den 21sten de Waal en Ruyl, den 22sten Keizer en Stellingwerf òf te huis, òf in den Haag [4]). Telken male, zoo vaak een der zes heeren naar zijn familie was weergekeerd, werd dit, op last van den prins, door den voorzitter der Staten-Generaal aan Hun Hoog Mogenden bericht met vermelding van de aanleiding, die daartoe had geleid, en der voorwaarde, waarop het ontslag uit de gevangenis was verleend [5]). Nog berichtte diezelfde voorzitter den 15den Augustus dit college, dat Zijn Hoogheid hem had ter hand gesteld, gesloten en verzegeld, „de redenen en motiven", waarom hij de zes heeren had gevangen gezet [6]). De beschuldigingen, tegen die Heeren inge-

---

1) Beneden, n° 2544, n° 3*n*, blz. 81.

2) Beneden, n° 2544, n° 3*o*, blz. 82.

3) Beneden, n° 2544, n° 34, blz. 151, 152.

4) *Hollandsche Mercurius* op 1650, blz. 39; *De gesteurde Holl. leeuw*, blz. 22; *Amsterdams journaal*, blz. 19.

5) Zie de plaatsen uit *Aitzema*, aangehaald beneden, n° 2544, n° 1, *noot* 1, blz. 71. De kennisgeving, die den Heer Duyst van Voorhout betreft, is ook afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3671. Tiele vergist zich, aldaar aanteekenende, dat het extract uit de Resolut. der Staten-Generaal ook op de vijf andere Heeren betrekking heeft.

6) Een ander exemplaar van hetzelfde geschrift had de raadpensionaris Cats reeds vroeger ontvangen, zooals hij in de vergadering van Holland van den 9den Augustus mededeelt. Dat voor de

bracht, zijn later Juli en Aug. 1651, opzettelijk en voet voor voet in zeven geschriften weerlegd, n.l. in *de acten van justificatie der steden Dordrecht, Haerlem, Delft, Amsterdam, Hoorn en Medenblyq, overgegeven ter vergadering van de Ed. Gr. Mog. Heeren staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, mitsgaders derselver staten verclaring tot decherge van de gesayseerde Heeren ende de regering van Amsterdam*, 1651, *Tiele*, II, n° 3900; ook bij *Aitzema*, *Herstelde leeuw*, blz. 599 vlg., 605 vlg. Alleen de akte van Dordrecht, de eerste in die reeks, was reeds vroeger, in Augustus 1650, opgemaakt. Zooals men ziet, is onder die zeven stukken een geschrift van de staten van Holland. Uitvoeriger en nog meer rechtstreeks hebben die staten de punten, vervat in „de redenen en motiven", weerlegd in *het Waerachtigh ende noodigh bericht*, boven aangehaald blz. L.

Zoo was dan ook dit gedeelte van het treurspel ten einde.

> Ziet, al dat groot beslag, dat was terstond verdweenen
> Gelijk een dikke wolk, die wonder heeft geschenen [1]).

De kosten van de reis naar Loevestein en van 't onderhoud der heeren gedurende nagenoeg drie weken, voorgeschoten door den commandeur van Loevestein, werden hem vergoed. Zij beliepen de som van 1421 gl. 18 stuivers, die de tresorier generaal van Zijn Hoogheid den 29sten November 1650 aan van Meteren uitbetaalde [2]).

Staten-Generaal is afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3671, vgl. beneden, n° 2545, n° 1, *noot* 1, blz. 169, en *noot* 5, blz. 175, 176. Vgl. *het Register van de Resolut.-Staten-Generaal* 15 Aug. 1650.

1) *Cats* t. p., boven aangehaald blz. CVI, *noot* 3.

2) Zie beneden, n° 2514, n° 3*p*, blz. 82: *Uit het Register getiteld Ordonnantieboek, beginnende met den* 14 *Meert* 1647.

Maar al was het treurspel ten einde, de zaak der afdanking wachtte nog op de eindregeling. Bij het eerste artikel van het verdrag, met den stadhouder gesloten, had Amsterdam zich verbonden, in de vergadering der staten van Holland zijn stem er aan te zullen geven, dat dit gewest zich voegde naar den staat van oorlog, door de zes provinciën aangenomen, en de achterstallige soldij uitbetaalde [1]). Het onderwerp kwam op het tapijt in de zitting der staten van Holland van den 13den Augustus. Dáár werd besloten, het voorstel, door Zijn Hoogheid en den raad van state gedaan op den 15den Juli [2]), aan te nemen [3]). Nog denzelfden 13den Augustus werd dit besluit medegedeeld in een vergadering der Staten-Generaal, waar ook Zijn Hoogheid, Zijn Excellentie en de raad van state tegenwoordig waren. En hierop volgde dan eindelijk, na gezette overweging, dat de Staten-Generaal den 18den Augustus met eenparigheid van stemmen van alle gewesten, vaststelden, den staat van oorlog, zooals hij den 15den Juli was ingediend, te arresteeren [4]). Alzoo kwam men overeen: 1° dat vijf-en-vijftig compagniën voetknechten en twaalf van de ruiterij zouden worden afgedankt; 2° dat die afdanking zoude geschieden door Zijn Hoogheid, Zijn Excellentie en den raad van state; 3° dat evenwel de vier compagniën te paard en de duizend man te voet, waar-

---

1) Boven, blz. CXLV. 2) Boven, blz. LXIX vlg.

3) *Resolut.-Holland* 13 Augustus 1650, blz. 690 vlg.

4) Zie *Register der Resolutiën van de Staten-Generaal* 18 Aug. 1650; ook afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3671; beneden, n° 2545, n° 5, blz. 183 vlg. Voorts heeft men beneden onder n° 2543*a*, n° 10 en 11, blz. 15 vlg., twee minuten van Willem II, uittreksels bevattende van de meening van elke provincie, kenbaar gemaakt in de vergadering der Staten-Generaal van den 18den Augustus 1650.

over nog eenig verschil is, nog uiterlijk vijf of zes weken zullen worden in dienst gehouden en betaald; 4° dat de provinciën alle achterstallen zullen betalen; 5° dat geen afzonderlijke afdanking door eenige provincie op eigen gezag mag plaats grijpen; 6° dat, bijaldien over het aanhouden of verminderen van dezen staat van oorlog in 't vervolg eenig verschil tusschen de gewesten mocht ontstaan, dit bij minnelijk onderling overleg zal worden uit den weg geruimd en, zoo men tot geen vergelijk kan geraken, ter beslissing zal worden opgedragen aan de stadhouders of den stadhouder, die er zullen zijn.

Alhoewel nu aldus werd besloten, scheen de overeenstemming grooter dan zij inderdaad was. Immers juist die gewesten, die tot dusver gemeenschappelijk één lijn hadden getrokken tegenover Holland, hadden elk één voorwaarde of bezwaar, waarvan zij de aanteekening verlangden. Gelderland stond er op, dat in het stuk der servitiën geen verandering zou worden gemaakt. Friesland bedong, dat de weg te zenden 55 en 12 compagniën zouden zijn compagniën van de vreemde natiën, en behield zich voor, de goedkeuring zijner lastgevers te vragen met betrekking tot de servitiën [1]). Overijsel maakte, wat de servitiën aangaat, hetzelfde voorbehoud. Groningen stelde dezelfde voorwaarde als Friesland, voor zooveel betreft de vraag, wie zullen worden afgedankt, en wilde, gelijk Gelderland, voorloopig geen verandering ten opzichte van de logiesgelden. Het gemakkelijkst waren Zeeland

---

1) Den 27sten Augustus werd het besluit der Staten-Generaal van den 18den Augustus bekrachtigd door den landdag van Friesland en daarbij niet langer vastgehouden aan de voorwaarden, door de afgevaardigden van dit gewest gesteld. Dit besluit van den landdag zal men vinden beneden, n° 2543*a*, n° 13, blz. 22, 23.

en Utrecht, die toestemden, mits op het welbehagen hunner principalen. In tegenstelling met vroeger was Holland thans de eenige provincie, die geen zwarigheden opperde. Slechts bedong het, wat ook de zes overige gewesten deden, dat zijn toestemming niet mocht geacht worden te strekken ten nadeele zijner vrijheid op het stuk van de consenten.

Eerlang bleek het, dat het gevoelen van Friesland en van Stad en lande, die, hoezeer het streed met den wensch van den prins, alleen vreemdelingen uit den dienst wilden ontslaan, werd gedeeld door de vijf andere provinciën. Dus werden twintig compagniën Fransch voetvolk, twee-en-dertig Engelsche en drie Schotsche afgedankt, verder twaalf compagniën ruiterij [1]). Toen vervolgens de zes weken (zie boven blz. CLXII) waren verloopen, drongen de afgevaardigden van Holland ter Staten-Generaal aan op de afdanking der vier compagniën te paard en der duizend voetknechten. Destijds was Willem II op de Veluwe, weshalve men hem niet naar zijn meening kon vragen. Uit dien hoofde durfde niemand uit de zes overige gewesten een toestemmend antwoord geven en bleef de zaak rusten tot den dood des stadhouders. Eerst daarna stelde de raad van state allereerst het onderwerp aan de orde en werd, ook dienaangaande, het besluit der

---

1) Zie *de lijst van de afgedankte en gelicentieerde comp. gedaan en uytgewrocht door Zijn Hooggemelde Hoogheid* etc. *volgens de resolutie van Haere Ho. Mo. van Jovis* den 18den Aug. 1650, *Tiele*, II, n° 3674. Vgl. *Het leven van Willem II*, II, blz. 704. — De opgaaf van den prins in zijn brief van 26 Aug. 1650 is onvolledig, *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 408. — Beneden, n° 2543*a*, n° 19, blz. 56, 57, zal men een brief vinden van een Duitscher, die, ten behoeve van zijn schoonzoon, door de afdanking benadeeld, zich tot Willem Frederik wendt.

Generaliteit van den 18den Augustus den 5den December ten uitvoer gelegd [1]). Boven [2]) hebben wij vernomen, dat Willem II den 31sten Juli, voordat hij op marsch ging naar Amsterdam, een brief schreef aan de staten der zes provinciën, om hen in kennis te stellen van de redenen, die hem hadden genoopt, te doen wat hij deed. Op dien brief zonden de staten van vijf dier gewesten een antwoord in. De eersten waren de staten van Zeeland. In hun schrijven van den 16den Augustus verklaren zij niet alleen, 's prinsen handelingen goed te keuren, maar daarenboven, dat zij ze gegrond achten op het besluit der Generaliteit van den 5den Juni. Verder verzoeken zij Zijn Hoogheid, op dezelfde wijze voort te gaan. Tevens gelasten zij hun afgevaardigden bij de Staten-Generaal, dit hun besluit op het register Hunner Hoog Mogenden te doen aanteekenen en de andere gewesten te verzoeken, zich hierbij te willen voegen [3]).

Den 26sten September deden de staten van Gelderland den prins een missive toekomen, waarin zij hem in algemeene bewoordingen bedankten voor de moeite, door hem aangewend ter bewaring van de Unie [4]). Bovendien besloten de leden van 't hof dier provincie [5]), gehoord hebbende dat de stadhouder te Dieren zou komen, reeds den 17/27sten Augustus, hem gezamenlijk

---

1) *Resolutiën-Staten-Generaal*, 13 en 27 Oct. 1650, aangehaald bij *van Wijn*, *Bijvoegsels en Aanm. op Wagenaar*, XII, blz. 58 vlg.; *Commelin*, II, blz. 1140; *Het leven van Willem II*, II, blz. 734 vlg.

2) Blz. CXII.

3) Beneden, n° 2545, n° 6, blz. 188, 189. Vgl. *de Wicquefort*.

4) Gedrukt onder *de Bijlagen* bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek rakende het eigenmagtig en afzonderlijk afdanken*, blz. 165 vlg.

5) De auteur van *'t leven van Willem II*, II, blz. 707 vlg., schrijft dit besluit toe aan „de staten van Gelderland."

of door gemachtigden aldaar te begroeten en te bedanken [1]). Dat dit gebeurd is bericht Aitzema [2]).

Eerst weken later, den 25sten September, richtten de staten van Overijsel, sommige van 's prinsen uitdrukkingen uit zijn brief overnemende, een schrijven tot Zijn Hoogheid, waarin zij, vertrouwende dat hij gewichtige redenen zal hebben gehad voor 't geen hij heeft gedaan, hem bedankten voor de door hem genomen moeite [3]).

De brief, door de staten van Utrecht aan Willem II gezonden, bevatte zoowel goedkeuring van 't geen hij tot handhaving van de Unie had verricht als een dankbetuiging voor de diensten, den staat bewezen [4]). De beide eerste leden dier staten, de geëligeerden en de edelen, hadden vleiender termen gewenscht; doch de overheid der stad Utrecht wilde daarin niet toestemmen [5]).

De brief van de staten van Friesland was van den 17/27sten Augustus en ging vergezeld van een dergelijk schrijven aan Willem Frederik. Ook daarin werd den prins, alsmede den graaf, dank gezegd voor de zorg, door hen gedragen tot het bewaren der Unie en ter bevordering van de eenparigheid met betrekking tot den staat van oorlog [6]).

Van de provincie Groningen ontving Willem II

---

1) *Extract uit een brief van den Heer Kelffken*, beneden, n° 2545, n° 3, blz. 179. Gedrukt bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 166 vlg.

2) *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III.

3) Beneden, n° 2545, n° 2, blz. 177 vlg.

4) Gedrukt, zonder datum, bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 168 vlg.

5) Aldáár, blz. 169. — *Het leven van Willem II*, II, blz. 710 vlg.

6) De beide brieven zijn gedrukt onder *de Bijlagen* bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 171 vlg.

geen schrijven, dewijl de landdag daar niet vergaderd was, noch hiervoor werd uitgeschreven [1]). Evenzeer bleef achterwege een dank- en bededag, naar aanleiding der gebeurtenissen van 't jaar 1650 door eenige leden der Staten-Generaal in de vergadering van Hun Hoog Mogenden voorgesteld, doch door Holland verhinderd [2]).

Van zijn kant betuigde de prins in een schrijven van den 23sten Augustus zijn erkentelijkheid aan de staten van Zeeland voor de genegenheid, jegens hem aan den dag gelegd in hun brief van den 16den Augustus [3]).

Hiermede kon de zaak, die een paar jaren lang zooveel onrust had verwekt, worden gerekend aan een eind te zijn. Maar er kwam nog een ander slot, dat niemand had kunnen voorzien. Ternauwernood waren er sinds het verdrag, met Amsterdam gesloten, drie maanden verloopen, of de prins had reeds opgehouden te leven. Den 6den November 1650 overleed hij te 's Gravenhage, ruim vier-en-twintig jaren oud. Terstond haastten zich de steden, welker regeeringsleden in het slot van Loevestein waren opgesloten geweest, hen in hun vorige bedieningen te herstellen. Dordrecht ging voor. De overige, Delft, Haarlem, Medenblik, volgden. Reeds vroeger, nog bij 't leven des prinsen, was Nanning Keizer fiskaal geworden van 't college der admiraliteit in 't Noorderkwartier van Holland. Amsterdam wachtte, om zijn gematigdheid te toonen, met het teruggeven hunner ambten aan de Heeren Bicker een weinig langer [4]).

---

1) *Het leven van Willem II*, II, blz. 715. 2) *Ibid.*

3) Beneden, n° 2545, n° 21, blz. 214, 215.

4) *Aitzema*, *Herstelde leeuw*, blz. 156 vlg.; *de Wicquefort* ed. *Lenting*, I, p. 332 vlg.; *Commelin*, II, blz. 1142; *Wagenaar*, *Amsterdam*, I, blz. 571.

In de voorafgaande bladzijden heb ik getracht den gang van den twist en de daaruit voortgesproten handelingen van den stadhouder zoo nauwkeurig mogelijk te beschrijven. Wat thans niet achterwege mag blijven is de toetsing der gronden, van weerszijden door de geschilvoerende partijen aangehaald. De strijd begint met de vraag, of Holland door de andere gewesten mag gedwongen worden, meer gelden voor het leger bij te dragen dan het zelf verkiest. Ongetwijfeld neen. De Unie van Utrecht bevat geen enkel artikel, waaruit zou zijn af te leiden, dat eenige provincie zich zoodanige beperking harer souvereiniteit moest laten welgevallen. Mr. Groen van Prinsterer, *Handboek*, etc., III, blz. 384, meent, dat het recht der jaarlijksche consenten door art. 9 der Unie beperkt was. Ik kan dit niet in dit art. vinden.

Dat nu Holland niet meer troepen te zijnen koste wilde hebben aangehouden, dan het zelf noodzakelijk rekende, daarvoor had het den alles afdoenden grond, dat de staat zijner financiën dit niet gedoogde. Een bijkomende reden was, dat het nog aanzienlijke sommen had te vorderen van andere gewesten, die, wanneer zij niet in staat waren de krijgslieden te betalen, die op hun staat van oorlog stonden, gewoon waren bij Holland een leening aan te gaan. „Hij (de prins) vond het college der Staten-Generaal jaloersch van de hoogheid van de staten van Holland en West-Friesland en daardoor partijdig en voornemens hem te declineren. Waarbij kwam, dat die van Holland nu weder ineischten, hetgeen zij voor de anderen hadden verschoten" [1]). Een andere reden was, dat het

1) *Extract eens briefs uit Vlissingen, inhoudende een roefpraatje, 't scheep voorgevallen tusschen Dort en ter Vere*, 1650, *Tiele*, II,

leger voor een goed deel maar een leger in naam was, een leger op papier, daar de kapiteins, hoezeer op de betaalsrol de compagniën als voltallig vermeldende, in werkelijkheid veel minder manschappen in dienst hadden, dan dáár stond opgeteekend.

Het zal wel eenigszins overdreven zijn; maar er werd beweerd, dat, indien men de af te danken manschappen wilde gebruiken, om de in dienst blijvende compagniën te brengen op het juiste getal, men niet één man behoefde weg te zenden [1]): „Neemt, dat alle compagniën, die in dienst van de Heeren staten zijn, elk van zeventig koppen zijn of ten minste moeten zijn. Nu is 't zeker, dat de meeste van die compagniën geen dertig of vijf-en-dertig mannen effective sterk zijn, zooveel steelen de capiteynen het lant af. Als men nu die hondert en vijf compagniën te voet en te peert afdankte, zoo konde men die weer dienst onder die andere zoo onsterke compagniën laten nemen, zoo verloren wij niet een man, als de kapiteins en ritmeesters en eenige officiers, welke officiers men de eerste plaats, die vacant kwam, zoude kunnen geven, en men zoude, gelijk de heeren staten van Hollant gepresenteert hebben, de kapiteins en ritmeesters een eerlijk tractement geven en de andere soldaten alle maanden promt betalen en houden daarmede de compagniën compleet."

Vergelijk ook *Het rechte tweede deel van 't Hollands praatje, verdedigende het recht van de Groot-Mogende heeren*

---

n° 3795, bl. 12. Zie ook *den brief der staten van Holland* van 27 *Juli* 1650, beneden, n° 2543*a*, n° 18, blz. 44 vlg.

1) *Hollants praatjen tusschen vier personen, een Geldersman, een Hollander, een Vries en een Brabander, aangaande de souvereiniteyt van Syn Hoogheyt en tot justificatie van de Ed. Mog. Heeren staten van Hollandt en de achtbare Heeren Burgermeesters en regeerders der stadt Amsterdam*, 1650, *Tiele*, II, n° 3765, I, blz. 12.

staten van Hollandt en West-Vrieslandt, 1650, *Tiele*, II, n° 3779, blz. 25 vlg.: „Ick wilde, zegt de Hollander, maar schijnmannetjens of mannetjens, aan de muyr geschildert, afgedanckt ende met andere kloecke mannen de compagniën volmaakt hebben. Dat ick se mannetjens noem is, omdat se soo kleyn zijn, dat er wel hondert op een bladt papier kan staan; die en meriteeren immers de naam van mannen niet, en het meestendeel van de soldaten, die wij als kax (d. i. kwansuis) in dienst hebben, zijn anders niet als sulcke mannetjens, want ick wil u versekeren, dat de compagniën, die op sestig mannen gestelt zijn, doorgaans geen dertig mannen effective sterck zijn. Dese wilde ick afgedanckt hebben, en soo lange als men dat niet doen en wil, soo en sal 't niet wel gaan. En dan wilde ick afgedanckt hebben de soldaten, die midden in 't landt in de steden, dat geen frontieren zijn, leggen, als tot Dordrecht, Gouda, Rotterdam, Schiedam, oock in Vrieslandt en elders, welcke soldaten in verscheyden steden noch tocht, noch wacht doen en derhalven in die steden niet van doen zijn."

Zie verder *Het rechte derde deel van 't Hollands praatje aangaande de wettige souverayniteit van de Groot-Mogende Heeren staten van Hollandt*, etc., *Tiele*, II, n° 3781, blz. 4: „Ik wil goed doen, dat van veertig duizend mannen, die bij de Heeren Staten-Generaal toen in dienst waren, dat er geen zestien duizend mannen compleet zullen gemonsterd worden: is dat niet een overgroote dieverij?"

Tegenover die gronden van Holland werd aangevoerd, dat de Staten-Generaal met Zijn doorluchtige Hoogheid waren de Oppersouverein van het land, of wel de Staten-Generaal alleen [1]). Men legde dit zóó

1) *Bickerse beroerten ofte Hollantschen eclipsis tegen den helderen*

uit, dat wel niet de afgevaardigden van de staten der gewesten, die te 's Gravenhage bijeenkwamen, de oppermacht hadden, doch de gezamenlijke staten dier provinciën. De rechtmatigheid dezer bewering is evenwel aan zwaren twijfel onderhevig. Hoe kan iemand souverein zijn, die in zeven afzonderlijke lichamen is gesplitst en zeven zetels heeft? Zeer juist wordt het ongerijmde van dit denkbeeld aangetoond door het „Extract eens briefs uyt Vlissingen": „Sy meynen als de souverayniteyt niet is by de Staten Generael, soo konde de unie niet bestaen, maer valt de regeering in duygen. Ick antwoorde: waarom heeft se dan soo lang gestaen, sonder dat men op dese questie gedacht of de Staten Generael de souverayniteyt geusurpeert hebben? Soo sy souveraynen zijn, dese macht moesten sy kunnen probeeren, of by donatie of possessie. 't Is niet genoeg te seggen: 't moet soo zijn, en 't kan niet anders wesen. Van dese donatie sal in 't minste

---

dageraedt der provintie van Hollandt, dat is discours over de excusen van Amsterdam gedaen in haer verantwoording aengaende de Hollantsche beroerten laetst gevallen door beleyt eeniger steden van Hollandt, principalick van Amsterdam door een patriot des vaderlants, 1650, *Tiele*, II, n° 3782, blz. 13 vlg.; *Oogensalve voor de blinde Hollanders, begrepen in seeckere missive van een recht patriot ende ghetrou liefhebber des vaderlands, geschreven aan sijen vrient, om hem te doen sien hoe onrechtveerdelijk de libertijnsche Arminianen de actien van hare Hoog Mog. de Heeren Staten Generaal ende Sijne Hoogheyt den Heer prins van Orangien in hare vuyle ende fameuse libellen bestaen te calumnieren ende te lastereu*, 1650, *Tiele*, II, n° 3792, blz. 5; *Het recht der souverainiteyt van Hollandt ende daertegens de welgefundeerde redenen bij de Heeren Staten-Generael, syn Hoogheydt ende den raet van staten tot wederlegging van de Hollantsche souverainiteyt bijgebracht, met justificatie van den Generaliteyts opperste souverainiteyt, wanneer de unie bij een particuliere provintie is gecontravenieert*, 1650, *Tiele*, II, n° 3695, blz. 12 vlg.

niet getoont werden, en van de possessie blijkt veeleer het contrarie", enz. [1]).

Ten onrechte schermt ook Mr. *Groen van Prinsterer* in zijn *Inleiding* op de *Archives*, 2e série, IV, met die oppermacht der Generaliteit, b.v. p. XLII: „l'autorité des Etats-Généraux." Het geheele gedeelte dier Inleiding, dat over de voorstellen ter afdanking en hun gevolgen loopt, behoeft, geloof ik, herziening. Te zeer wordt hetgeen Brasset, de resident van Frankrijk, schrijft als een Evangelie aangenomen en uitgegaan van het toedichten van allerlei boos opzet aan de staten van Holland. Er is iets vreemds in, de toestanden dezer Republiek bijna uitsluitend te bezien met de bril van den Franschman.

Daarentegen zegt *de Wicquefort* zeer te recht: „Nous dirons qu'il est certain qu'il n'y a point d'autre souveraineté en cet estat que celle qui reside dans les provinces dont il est composé, parce que s'il y avoit encore un autre souverain dans l'estat, avec ou au dessus des estats des provinces, il s'en ensuivroit necessairement, ou que ceux-cy ne seroient pas souverains, ou qu'il y auroit deux souverains dans un mesme estat: ce qui formeroit un monstre en la politique aussy bien qu'en la nature qui dans l'ordre ordinaire de son economie ne souffre pas qu'un corps ait deux testes", Ed. *Lenting*, I, p. 9.

Neen, een oppersouverein was er niet in deze landen. De staten waren, ieder in hun gewest, de souverein [2]). De staten van Holland alzoo konden, gelijk

---

1) *Extract eens briefs uyt Vlissingen*, boven aangehaald blz. CLXVII, blz. 20 vlg.

2) *Korte verthooning van het recht, bij den ridderschap, edelen en de steden van Hollant ende West-Vrieslant van allen ouden tijden in den voorsz. landen gebruyckt tot behoudenis van de vrij-*

de termen der jaarlijksche petitie zelve aanduiden, op den ingedienden staat van oorlog consent geven of geen consent geven, al naar 't hun goed docht [1]). Zij gaven thans geen consent, omdat de toestand hunner financiën het niet veroorloofde. Ook indien hij het wel had veroorloofd, hadden zij kunnen weigeren, zonder aan iemand daarvan rekenschap verschuldigd te zijn.

Maar verbraken zij dan de Unie niet? In geenen deele [2]). Het doel van het sluiten der Unie is geweest de krijg tegen den gemeenschappelijken vijand, geen ander [3]). De Unie gaat juist uit van het grondbegrip der souvereine macht van ieder gewest op zichzelf. Zij vereenigde de provinciën niet tot één landschap, maar zóó, alsof zij maar één landschap waren, art. 1. Art. 18 verbiedt, dat zij elkander bezwaren.

Maar indien elk gewest zijn consent op den staat van oorlog terughield, verkreeg de Republiek geen

---

heden, gerechticheden, privilegien ende loffelicke gebruycken van deselve landen, in 1587 *geschreven ter ordonnantie van de staten van Hollant*, 1650, *Tiele*, II, n° 3696, blz. 10; *Het tweede deel van 't Hollandts praatjen tusschen vijf perzoonen, een Brabander, Hollander, Zeeuw, Geldersman en een Vries aangaande het bedrijf van Zijn Hoogheidt, mitsgaders het souvereyn vermogen der Ed. Groot Mog. Heeren Staaten van Hollandt, beneffens d'achtbaarheydt der heeren burgemeesters van Amsterdam*, 1650, *Tiele*, II, n° 3770, blz. 3 vlg.; *Het rechte tweede deel van 't Hollands praatje, verdedigende het recht van de Groot-Mogende heeren staten van Hollandt en West-Vrieslandt*, 1650, *Tiele*, II, n° 3779, blz. 20 vlg.

1) *Waarachtig en noodig bericht*, boven aangehaald blz. CLX, blz. 6, 15, 16.

2) Vgl. *Extract eens briefs uit Vlissingen*, blz. 16, 17.

3) *Nootwendige aanmerking op een fameus libel, ghenaemt de Bickerse beroerte ofte den Hollantsen eclipsis, nevens een verdedinge van de heylige geunieerde souveraineteyt, gestelt door een liefhebber van de vryheyt*, 1650, *Tiele*, II, n° 3786, blz. 8.

leger en kon de Unie niet in stand blijven. Er is geen aanleiding, om die veronderstelling te opperen. De vraag liep slechts over een paar honderd man meer of minder aanhouden. Op dit punt kon de tegenpartij beter toegeven dan Holland, dat, zelfs wanneer men aan zijn wensch voldeed, toch nog in geldelijke verlegenheid bleef verkeeren. Vele steden in 't binnenland behoefden geen bezetting; voor de garnizoenen der grensvestingen hield men, nu er geen oorlog was te voeren, genoeg troepen over. En aangenomen ook, dat de Republiek gevaar liep te gronde te gaan, zoo men Holland niet verhinderde door te tasten, dan kan men dit betreuren; doch men is niet gerechtigd, er een grond uit te putten ter rechtvaardiging van de handelwijze der tegenpartij. Hierin is juist gelegen het bewijs van de ondoelmatigheid der Unie, als hoeksteen van het gebouw der Nederlandsche Republiek, als grondwet van het bondgenootschap. De breedvoerige redeneering van „het Geschied- en rechtskundig onderzoek" [1]), dat men het halsstarrige Holland thans mocht dwingen, omdat het weigerde hetgeen tot instandhouding van het gemeenebest noodzakelijk was, mist alle kracht, want juist over die noodzakelijkheid bestond verschil van gevoelen.

Zij, die de gedragingen van Holland afkeuren [2]), verwijzen naar een paar gevallen van afdanking, vroeger voorgekomen, eenigszins overeenkomende met de zaak van 1650, en naar de besluiten, ter Generaliteit ge-

---

1) *Wiselius, Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 8 vlg.

2) *Rapport van Syn Hoogheyt ende haer Hoog Mogende Gedeputeerden, geweest sijnde in alle de steden van Hollandt, exhibitum et lectum* 27 Juny 1650, etc. 1650, *Tiele*, II, n° 3616, boven aangehaald blz. LXIII, blz. 2; *Wiselius, Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 21 vlg.

nomen den 1sten Nov. 1623 en den 9den Febr. 1626. Die besluiten zijn evenwel niet in alle opzichten toepasselijk op het onderhavige geval. In 1623 verwijderden een paar provinciën, n.l. Gelderland en Overijsel, in strijd met het eens gegeven consent, eenige compagniën van hun repartitie [1]). In 1626 besloot Zeeland, zonder hiervan tevoren kennis te geven aan de bondgenooten, de sterkte der compagniën, op zijn repartitie staande, te verminderen tot op 100 man [2]). In 1642 dankte Friesland op eigen gezag een 2 à 300 man af, die op zijn staat van oorlog stonden. Hun werd door de Generaliteit geschreven, dat dit tegen de orde der regeering was. Wij vernemen niet, dat dit iets uitwerkte [3]). Telkens verklaarde ook Holland zich ter vergadering van de Staten-Generaal tegen die daden. Zij zijn in zoover verschillend van hetgeen in 1650 door Holland geschiedt, dat hier geen tegenspraak is met het eens gegeven consent en dat dit gewest in dit en in 't vorige jaar oneindige malen zijn voornemen aan de Staten-Generaal had bekend gemaakt.

In het jaar 1623 en eveneens in 1626 hebben Hun Hoog Mogenden, en Holland met hen, verstaan, dat „geen gewest op eigen gezag eenige compagniën vermag af te wijzen zonder voorafgaande mededeeling en resolutie van de Staten-Generaal en van den raad van state en dat, strijdig hiermede gehandeld wordende,

---

1) *Aitzema, Herstelde leeuw*, blz. 63.

2) Onjuist is de opmerking van *Geddes, History of the administration of John de Witt grand pensionary of Holland*, I, p. 113. „This is the point that tells most again Holland in its disputes of 1650". Waar het op aankomt is, of de provincie, die afdankt, dit vooraf aan de bondgenooten heeft medegedeeld, of niet. Zeeland had dit niet gedaan, Holland bij herhaling.

3) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, II, blz. 824.

daartegen met gezag behoort voorzien te worden" [1]). Erkend moet worden, dat een paar leden van dit besluit tegen de houding, in 1650 door Holland aangenomen, kunnen worden aangevoerd. Het heeft de Staten-Generaal niet in de gelegenheid gesteld, een besluit te nemen op zijn voorgenomen afdanking, en het heeft verzet aangeteekend tegen hem, die begon met het aanwenden van gezag. Het een zoowel als het ander is intusschen alleszins verklaarbaar. Holland had de Generaliteit zoozeer bij herhaling kennis doen nemen van het standpunt, waarop het zich had geplaatst, dat er niet veel scherpzinnigheid vereischt werd, om te doorzien, welk besluit de zes provinciën zouden nemen, evenmin als om vooraf te weten, dat Holland zich met dat besluit niet zou kunnen vereenigen. En wat het punt van „'t gezag" betreft, Hollands weerstand tegen de manier van aanwending van gezag, in 1650 beproefd, is tamelijk natuurlijk. Nergens was het nadere omtrent dit „gezag" bepaald, wie het zou gebruiken, waarin het zou bestaan, enz. Dat de stadhouder er allerminst toe bevoegd was zal beneden duidelijk worden.

Maar — en dit is de derde tegenwerping — was Holland dan bevoegd om zelf af te danken zoovele compagniën het wilde, die op zijn repartitie stonden? Neen, dat was het niet. De orde van het land bracht mede, dat de afdanking der krijgsbenden en de vermindering der compagniën geschiedden door den raad van state [2]). Dit te verwachten was nu echter, door

---

1) *Register der Resolut.-Staten-Generaal*, 1 Nov. 1623; *Aitzema, Herstelde leeuw*, blz. 53 vlg. — Vgl. *Resolut.-Staten-Generaal* 9 Febr. 1626.

2) *Simon van Slingelandt, Staatkundige geschriften*, 1785, IV, blz. 157, 158.

het langdurig tegenstreven van Hollands voorslagen van wege de Generaliteit, den raad van state, Zijn Hoogheid en Zijn Excellentie, een onmogelijkheid geworden. Welke voorstellen Holland ook deed, altijd verklaarde de prins zich er tegen [1]). Terwijl Holland oorspronkelijk 105 compagniën voetvolk en de helft der ruiterij, ruim 32 compagniën, had willen afdanken, betoonde het ten laatste zooveel inschikkelijkheid, dat het zich vergenoegde met de wegzending van 55 compagniën voetknechten en 20 compagniën te paard [2]). De prins, daarentegen, wanneer hij toestemde in het afdanken van een grooter getal compagniën, verminderde dan weer het reductiecijfer en maakte alzoo den voorgenomen maatregel tot een schijnvertooning [3]). Bovendien was het, alsof Zijn Hoogheid zich met Holland, als met een speelbal, vermaakte, doordien hij bij den voorslag van 11 Mei 1650 [4]) voorwaarden aanbood, veel minder gunstig voor Holland, dan bij dien van 8 December 1649 [5]), alzoo, gelijk de staten van Holland zich uitdrukten, „bijna de gansche helft terugspringende, zeer bezwaarlijke conditiën er bij voegende en de vorige merkelijk deterioreerende" [6]).

Men begrijpt, dat, in die gesteldheid van zaken, een aanvraag tot afdanking, door Holland aan den raad van state gedaan, op geen bevestigend antwoord kon rekenen. Ook was het in den eigenlijken zin van 't woord geen „afdanken." Holland had geen consent gegeven voor 't jaar 1650. De bewilliging op den vroegeren staat van oorlog was vervallen met het einde

---

1) Boven blz. XIX, XXIV, XXV vlg., XXXIV, XLIII.

2) Boven blz. LXXIX. 3) Boven blz. LXXX.

4) Boven blz. XXXVII vlg. 5) Boven blz. XXVI.

6) *Waerachtigh ende noodigh bericht*, blz. 7, alwaar, in plaats van 8 December 1650, moet gelezen worden 8 December 1649.

van het jaar, waarvoor zij was gegeven. Zoolang men niet had toegestemd in den nieuwen staat van oorlog, was men aan niets gebonden. Hetgeen de tegenpartij „afdanken" noemde was slechts „ophouden met betalen", en daartoe waren de staten ten volle gerechtigd [1]). Wat het stuk der logiesgelden aangaat, was de prins niet gezind, een stap verder te gaan dan tot het afschaffen van de helft dier gelden, en evenzeer bleef hij gestemd tegen het wegzenden van vreemdelingen.

Bij de volstrekte eenstemmigheid nu van de Staten-Generaal, raad van state en de beide stadhouders was het een ongerijmdheid, van de staten van Holland te vergen, dat zij den raad van state zouden verzoeken, de voorstellen van dit gewest, waartegen die allen zich steeds hadden aangekant, ten uitvoer te leggen. Te meer zou het dit geweest zijn, dewijl die tegenstanders reeds zooveel beweging hadden gemaakt over iets, dat slechts een formaliteit was, het wegzenden van 585 man voetknechten, dat te zijner tijd was verzuimd [2]) en, vermits het vroeger niet door den raad van state was gedaan, nu door Holland geschiedde.

Den 5den Juni 1650 werden de onderhandelingen van weerszijden gestaakt. Op dien datum en op den volgenden dag namen de Staten-Generaal het besluit der bezending, dat gansch Holland in rep en roer bracht. Zoodanige bezending konden de Staten-Generaal doen, zooals zij in deze aangelegenheid tot twee malen toe hebben gedaan, aan één gewest in 't bijzonder, niet aan de leden van een gewest, vermits zij, Staten-Generaal, vertegenwoordigers waren van de provinciën in haar geheel. Reeds in Februari 1639 had de vroedschap van Amsterdam dit in 't openbaar uitgesproken,

1) Vgl. *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 551.

2) Boven blz. XXII.

en zij herhaalde het nu, dat een bezending, gelijk die van 1650, die zich vervoegde bij de onderscheiden leden van een gewest, was buiten exempel en tegen de orde en den vorm van de regeering; dat zij te meer moest worden afgekeurd, omdat haar doel was, die leden te doen terugkomen op een besluit, op wettige manier staatsgewijze genomen [1]).

In een der geschriften, van hunnentwege uitgegeven, kwamen de burgemeesters van Amsterdam tegen deze nieuwigheid op, als strijdende met de hoogheid en gerechtigheid der provincie, met de vrijheid harer beraadslagingen, alsmede met de gerechtigheden en 't recht van vrije deliberatie der steden, elk op zichzelf [2]). Daarin toonen zij aan, dat daarom vooral die nieuwigheid een verkeerdheid is, dewijl alsnu de zes gewesten voorbijgaan het zevende, hun bondgenoot, zijnde tevens den souverein, en zich richten tot de leden van die provincie, ten einde ze te overreden, omver te werpen de resolutiën, die zij bij eede gehouden zijn na te leven. In 1626 (vgl.

---

1) *Waerachtigh ende noodigh bericht*, blz. 18 vlg.; *Deductie ofte verantwoording van de Heeren burgemeesteren ende ses-en-dertigh raden op en tegens de propositie by sijn Hoogheyt den Heer prins van Orangien overgelevert ter vergadering van de Ed. Groot Mogende heeren staten van Hollant ende West-Vrieslandt*, 1650, *Tiele*, II, n° 3622, blz. 2; *Antwoort van de magistraet van Amsterdam op de propositie ghedaen bij sijn Hoogheyt in de vergadering van de Ed. Mog. Heeren staten van Hollant ende West-Vrieslant den 30 Junij* 1650, 1650, *Tiele*, II, n° 3628, blz. 2 vlg.; *Extract uyttet register der resolutiën van de Heeren burgermeesteren ende ses en dertigh raden der stadt Amstelredamme*, 1850, *Tiele*, II, n° 3629, blz. 1 vlg.

2) *De heldere dageraet verscheenen over de provintie van Hollandt*, 1650, *Tiele*, II, n° 3711, uitgegeven van wege de burgemeesters van Amsterdam, blz. 1 vlg.

boven blz. CLXXIV) had men dan ook anders gedaan: men had afgevaardigden gezonden aan de staten van Zeeland, niet aan de steden [1]).

Men begrijpt in der daad niet, hoe de Generaliteit op het denkbeeld is gekomen, dien stap te doen. Men staat er versteld van, hoe een zoo klein getal van afgevaardigden [2]) heeft durven wagen, dergelijk besluit te nemen, dat niet alleen de bezending voorschreef, maar Zijn Hoogheid ook machtigde, er voor te waken, dat de Unie in stand en de rust bewaard bleef [3]), een opdracht, die, zooals door sommigen is opgemerkt, niet ongelijk was aan die, welke de senaat te Rome nu en dan aan de consuls placht te doen met de termen: „videant consules", etc. Het schijnt dan ook, dat de afgevaardigden van menig gewest zeer veel moeite hebben gehad, om de goedkeuring der staten van hun provincie op dit besluit te verkrijgen [4]).

In de resolutie der bezending lag geenszins opgesloten dat de prins mede zou gaan. Het is geheel uit eigen beweging geweest, dat hij zich er bij voegde. Gelijk *de brief rakende het vangen der ses leden van de Grootmogende Heeren staten van Hollandt en West-Vrieslandt en 't belegeren aan Amsterdam* door Wel-hem Rechthert van Vrij-land [5]) zeer juist opmerkt, het paste hem niet zulks te doen. De Staten-Generaal hebben dit ook geenszins bedoeld. Zij hadden alleen de samenstelling der commissie aan hem overgelaten. Dat zij volstrekt niet hadden verwacht, dat hijzelf mede zou rondtrekken, ziet men in het derde lid van 't besluit,

---

1) *Noodige aenmerckingen op seeckere propositie in Junio* 1650 *gedaen in de Hollantsche steden*, 1650, *Tiele*, II, n° 3715, blz. 11.

2) Zie boven, blz. L vlg. 3) Zie blz. XLIX.

4) *De heldere daegheraedt*, blz. 3.

5) *Brief* enz., 1650, *Tiele*, II, n° 3719, blz. 5.

dat „middelerwijl" Zijn Hoogheid werd verzocht en geautoriseerd [1]) enz., woorden, die zonneklaar te kennen geven, dat de meening der Staten-Generaal is geweest, dat, terwijl hun gemachtigden bezig waren met de volvoering hunner zending, de prins werkzaam zou zijn ter bewaring van de rust en ter instandhouding van de Unie. Dat de prins zich bij de commissie aansloot en, wat vanzelf spreekt, er het hoofd van werd is een zware fout geweest. Had hij dit niet gedaan, dan was, hoezeer hij steeds partij had getrokken voor de zienswijze der Generaliteit, het verschil van inzicht over de af te danken manschappen een strijdvraag geweest tusschen die van Holland en de Staten-Generaal. Dan was de stadhouder van Holland buiten 't spel gebleven en had men hem, als een onzijdig middelaar, de beslissing van het vraagstuk kunnen opdragen. Dan ook had hij geen gevaar geloopen, de zoogenoemde beleedigingen te moeten verduren, waarvan hij zoo hoog opgaf [2]) en die hij, naar de schrijver van „het rechte tweede deel van 't Hollands praatje" meent, gezocht had.

Gedurende denzelfden tijd, waarin de gedeputeerden van de Generaliteit bij de steden van Holland rondreisden, had, volgens de opdracht, hem geworden, de prins maatregelen aan te wenden om de rust te bewaren en voor de instandhouding der Unie te zorgen. In plaats van zich van deze taak, hem in 't bijzonder toevertrouwd, te kwijten deed hij de rondte door Holland mede. Den 27sten Juni (zie boven blz. LXIII) bracht de commissie in de vergadering der Staten-Generaal rapport uit van haar zending. Hierop werden

---

1) Boven, blz. XLIX.

2) *Het rechte tweede deel van 't Hollands praatje*, blz. 17 vlg.; *Het leven van Willem II*, II, blz. 526 vlg. Boven, blz. LXIV vlg.

Zijn Hoogheid en de overige afgevaardigden bedankt voor de moeite, die zij hadden genomen.

Wie zou nu niet gedacht hebben, dat het gebruiken van „de ongewone middelen (nl. de bezending), waardoor, zooals de Heer van Aartsbergen zich te Dordrecht uitdrukte, de prins en de raad van state zich genoodzaakt hadden gevonden te voorzien in de ongewone wijze van doen van Holland" [1]), d. i. in de zoogenoemde afzonderlijke afdanking, hiermede ten einde was? Wel verre intusschen dat alles ten einde was geloopen, begon het aanwenden van ongewone middelen na den afloop der bezending eerst recht. Het voornaamste bedrijf van het treurspel moest nog komen. De zes heeren werden gearresteerd, de aanslag op Amsterdam ondernomen.

Deze beide handelingen waren daden van den prins, niet van de Staten-Generaal. Dit lichaam was er niet voor aansprakelijk, vermits het de algemeene volmacht, aan Zijn Hoogheid verstrekt, had beperkt tot den tijd, waarin de gecommitteerden den tocht langs de steden deden [2]). In de „Redenen en motiven", die de prins aan den voorzitter der Generaliteit ter hand stelde, wordt naar die algemeene opdracht verwezen, doch is het hier veelbeteekenend woord „middelerwijl" uitgelaten. [3]) Bovendien moet men geenszins uit het oog verliezen, dat de volmacht van den 6den Juni (zie boven blz. LVI) luidde, om middelen van overreding,

---

1) *Van der Capellen, Gedenkschriften*, II.

2) Boven, blz. CLXXX.

3) *Redenen ende motiven, die Sijn Hoogheyt de prince van Orangien hebben bewogen bij de hant te nemen soo ten regarde van de gearresteerde Heeren als van 't gene aengevanghen is voor ende ontrent de stadt Amsterdam*, 1651, *Tiele*, II, n° 3893 (opgesteld door den griffier Corn. Musch), blz. 2 vlg. Vgl. boven, blz. CLIX.

niet van geweld, te bezigen. Alzoo beroept zich de prins evenzeer ten onrechte [1]) op die volmacht in den brief, door hem den 31sten Juli geschreven aan de zes provinciën. [2]) Hijzelf toont dit door in 't verder beloop van dien brief te zeggen, dat hij vertrouwt, dat wat hij heeft gedaan niet alleen aangenaam zal zijn aan de staten dier gewesten, maar dat zij hem ook de goede hand zullen bieden, opdat de zaak tot een goed en verzekerd einde worde gebracht. Ook zal een stadhouder toch wel hebben geweten, dat het hem niet betaamde, van gewesten, die geen bevoegdheid van rechtspraak over elkander hadden, een volmacht aan te nemen om hun regenten te arresteeren of een stad te beoorlogen [3]).

Ook indien eens de Staten-Generaal den prins zoodanige machtiging hadden verleend, hadden zij, evenals Zijn Hoogheid thans deed, hun bevoegdheid overschreden. Van de zeven Vereenigde Gewesten had het eene geen recht om over het andere gezag te voeren. Anders zouden immers de sterkste provinciën ieder oogenblik inbreuk hebben kunnen maken op de zelfstandigheid der andere gewesten, die dan geen vrije, maar verheerde provinciën zouden zijn geweest [4]).

Alzoo: het zijn eigenmachtige handelingen geweest van den prins en van niemand anders. Wat men bij *Groen van Prinsterer* leest: „Responsable au gouvernement central de la Republique, le prince était déterminé à ne pas céder", is in tweederlei zin een

---

1) Vgl. *d'Onstelde Amsterdammer met sijn trouwe waerschouwinghe, raed en antwoort op Bickers beroerten*, eerste deel, 1650, *Tiele*, II, n° 3787, blz. 14 vlg.

2) Beneden, n° 2645, n° 10, blz. 198 vlg.

3) *Brief rakende het vangen*, etc., blz. 1, 2, 3. 4) *Ibid.*

machtspreuk. Er was geen „gouvernement central", en het lag niet op den weg van den prins, ongevraagd den Gordiaanschen knoop door te hakken. Dat het eigenmachtige handelingen van den prins zijn geweest, daarvan strekken ten bewijze de brieven van goedkeuring en instemming, door de staten van vijf gewesten in de maanden Augustus en September tot Zijn Hoogheid gericht [1]). Want die brieven van goedkeuring zijn eigenlijk verklaringen, houdende dat men het besluit der Generaliteit van den 5den Juni, sub 3, zóó kon uitleggen, alsof daarmede was bedoeld hetgeen door den prins was verricht. Dusdanige verklaringen waren onnoodig, indien het uit dat derde lid der resolutie zelf kon blijken. En voorzoover het er niet uit kon blijken, was dergelijke uitlegging, achteraan komende hinken, krachteloos. Zij kon niet goed heeten of goed maken wat, ten tijde toen het werd voltrokken, een verkeerdheid of onrecht was. Quod ab initio vitiosum est tractu temporis corrigi nequit. Dat de prins zelf de gevangenen als gevangenen van hem alleen aanmerkte ziet men hierin, dat hij aan van Meteren voorschriften geeft aangaande hun behandeling en dat het alleen van hem afhangt, wanneer zij in vrijheid worden gesteld.

Het waren voorwaar geen onbeduidende daden. Met de wapenen van den staat, voor een niet gering deel onderhouden door de machtigste stad van de Republiek, tastte de prins die stad aan. Hoe weinige dagen de aanval ook duurde, hij veroorzaakte, om niet te spreken van andere nadeelige gevolgen, een schade van wel honderd tonnen gouds. [2])

---

1) Boven, blz. CLXIV vlg. — Vgl *Extract eens briefs uyt Vlissingen*, blz. 4, 5.

2) *Extract eens briefs uit Vlissingen, roefpraatje*, blz. 9.

Zij, die gegrepen en vastgezet werden, waren gecommitteerden, afgevaardigd om de hoogheid en souvereiniteit van Holland te vertegenwoordigen. Het waren gezanten van een vrije Republiek, die door niemand mochten worden verkort in hun recht om te komen en te gaan. [1]) Het arresteeren der zes Heeren, zegt de schrijver van den brief uit Vlissingen [2]), is geweest een verplettering van de vrijheid en souvereiniteit van Holland. Hij, die het heeft gedaan, was de stadhouder, een dienaar der souvereine vergadering. Hij heeft het gewaagd zonder eigen of van elders bekomen macht, zonder eenige voorafgegane beraadslaging of besluit, tegen den afgelegden eed van trouw, in strijd met alle rede en billijkheid, tegen den gewonen stijl en manier van doen. De manier, vervolgt dezelfde auteur [3]), van in hechtenis nemen is ook geweest exorbitant. De stadhouder heeft hen bedrieglijk ontboden en laten gevangen nemen, terwijl naar rechten wordt verstaan, dat iemand, die op diewijze uit een vrije plaats is gelokt, uit de hechtenis moet worden ontslagen. De plaats verder, waar het geschiedde, was in den Haag, op het domein van Holland, waar noch de stadhouder, noch het college der Staten-Generaal een voet eigendom had; waar zijzelven door de gunst van Holland gehuisvest werden; waar niemand eenig rechtsgebied had dan het hof van Holland. Wat de oorzaak der inhechtenisneming aanbelangt, men kan de zes heeren geen misdrijf te last leggen. Zij hadden zich slechts gekweten van de taak, hun opgedragen [4]). De gronden, waarmede de

---

1) *Brief rakende het vangen*, blz. 2.
2) *Extract eens briefs uyt Vlissingen*, blz. 6.
3) *Ibid.* 4) *Ibid.*

prins dat arresteeren zoekt te rechtvaardigen, n.l. booze voornemens, hun toegeschreven, beteekenen hoegenaamd niets [1]).

Vreemd is het dus niet, dat, op het hooren van de tijding der tweeledige daad van Zijn Hoogheid, een zeer geleerd heer uitriep: „van daag is de graaf van Holland verkracht" [2]), en dat anderen herinnerden aan de gewelddadigheden van den hertog van Anjou, van Karel I, van Alva [3]). Niet zonder reden vroeg men, of zij de Unie niet verbraken, die de voorwaarden dezer verbintenis niet nakwamen, van welke de voornaamste was de handhaving der gerechtigheden van de provinciën [4]).

Een zeer juiste opmerking van het „Extract eens briefs uit Vlissingen" is, dat, door partij te kiezen, de prins zich zelf als scheidsrechter of middelaar onmogelijk heeft gemaakt [5]). Immers er staan artikelen in de Unie, die er toe leiden, dat men hem als zoodanig had kunnen inroepen. Het zijn de art. 9, 16 en 21, waarvan de twee laatste niet veel meer zijn dan een verwijzing naar het eerste. Dit artikel, het 9de, schrijft voor, dat, zoo de provinciën het met elkander niet eens kunnen worden over aangelegenheden van gewicht, het geschil „gerefereerd en gesubmitteerd" zal worden bij provisie aan de stadhouders. Dan eerst echter zou door den stadhouder Willem II,

---

1) *Redenen en motiven*, blz. 3 vlg.

2) *Hollants praatje tusschen vier personen* (boven blz. CLXVIII, *noot* 1), Het eerste deel, blz. 11.

3) *Ibid.* blz. 1 vlg., 11; *Het rechte tweede deel van 't Hollands praatje* (boven blz. CLXVIII vlg.), blz. 7.

4) *Het tweede deel van 't Hollandts praatje* (boven blz. CLXIX), blz. 13.

5) *Extract eens briefs uit Vlissingen*, blz. 11 en 13.

indien hij zich onzijdig had gehouden, een uitspraak hebben kunnen worden gedaan, wanneer de geschilvoerende partijen zich tot hem hadden gewend, hetgeen geenszins is geschied, iets, dat de tegenstanders van Holland geheel uit het oog verliezen [1]).

Welke de vermoedelijke beweegredenen van den prins zijn geweest, die hem bewogen juist Amsterdam aan te tasten, hebben wij boven nagegaan [2]). Geen recht van bestaan heeft in allen gevalle de grond, die in een der geschriften van dien tijd wordt aangevoerd, d. i. om te verhinderen, dat de gevangen genomen heeren door die stad werden bevrijd en zich van alles meester maakten [3]). Evenals tegenover Oldenbarnevelt en de zijnen werd ook nu weer, tegenover een aantal leden van de staten van Holland, als voorwendsel gebezigd het streven naar overheersching. Lette men niet op hetgeen het dezen of genen behaagde van een boos opzet te mompelen, waarvan geen blijken aanwezig waren, maar op hetgeen men werkelijk zag, dan was er veeleer grond om te duchten, dat die begeerte naar vermeerdering van gezag zich elders deed bespeuren. De schranderste mannen van dien tijd zelf zagen dit in, o. a. Milton, die in zijn „Verdediging van 't Engelsche volk" de staten dezer landen toeroept: Gedenkt, hoe de slavernij bij u voor de deur en een heer gereed stond om over u te gebieden, zoo niet de dood den vermetelen jongeling had weggerukt. „Reputate vobiscum, illustrissimi foederatorum ordines, et cum animis vestris cogitate, quis nuper apud vos regie se gerere incoeperit, quae consilia, qui conatus, quae turbae denique per Hollandiam secutae sint;

---

1) *Ibid.*, blz. 13, 14. 2) Boven blz. CXIX vlg.

3) *Het recht der souverainiteyt van Hollandt* etc. (boven blz. CLXIX, *noot* 1), blz. 9, 18.

quae nunc essent, quam vobis parata servitus novusque dominus erat atque illa vestra tot annorum armis atque laboribus vindicata libertas, quam prope extincta apud vos nunc foret, nisi opportunissima nuper temerarii juvenis morte respirasset" [1]).

Ook landgenooten begrepen dit, b.v. Radboud Herman Schele [2]), die het niet wijt aan den prins, noch aan zijn raadgevers, dat zulke ongehoorde dingen hebben kunnen gebeuren, maar aan de Nederlanders van die dagen zelven, die het geduld en verheerlijkt hebben. „Cui enim exciderunt illa, quae ante paucos annos gesta et deinde e memoria erasa sunt? quando praefectus privato consilio sine auctoritate ordinum exercitum ad florentissimam Bataviae urbem admovere simulque delegatos civitatum aliquot in carcerem abducere potuit. Nec tamen haec narro, ut culpem principem adolescentem. Erat enim in eo ingenium et ut ea aetate virtutis indoles, ut, si non incidisset in corruptissimos magistros, evasisset vir egregius et hisce terris majores suos fortasse reddidisset. Nos sumus culpandi, qui in Amstelodamo petivimus libertatem publicam et in corpore captorum ordinum leges proculcavimus. Nostra enim ora post facinus audacissimum adulata sunt; nostrae sententiae decoravere quasi republica bene gesta gratiis publice per literas actis, et si qui liberiores videbamur nobis, silentio tamen adulabamur. Atque hic finis libertatis. Nihil ille deinde petere quod non posset jubere, nihil concupiscere quod negaretur, nihil agere quod non com-

---

1) *Joannis Miltoni Angli pro populo Anglicano defensio*, 1652, *Praefatio*, p. 8, 9.

2) R. H. Schele, geb. 1622, overl. 1662, lid der ridderschap van Overijsel, drost van IJselmuiden, *van der Aa*, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, X (2), blz. 78.

probatum esset, ut jam dubium nemini esse posset, quo loco futura fuisset libertas Belgica, si per insidias capta urbs et e voto successisset, cum non capta etiam et re irrita omnis dicendi libertas jam ad tenuissimi ordinis homines et vulgus infimum recessisset. Bataviae fuit illa fortuna, et est quod debeamus juveni: erubuit plura jubere quam nos pati. Exeant tamen merito ex aevo illa tempora, nec unquam illa audiat posteritas, non tam principis causa (iniquum enim est postulare, ne quis opprimat, si nobis perdere lubet libertatem), sed nostri, qui tam abjecto degenerique animo fuimus, ut illud tanto sanguine emptum majoribus nostris ne verbis quidem fortibus propugnare ausi, nescio anne meruerimus amittere, certe omnes potuerimus, et quod nefas, quidam etiam voluerimus" [1]).

Eveneens laakt *Kluit* de gedragingen van Willem II. Hij stelt een uitvoerige vergelijking in tusschen de wijze van doen van Maurits en die van dezen stadhouder, welke in 't nadeel van den laatste uitvalt, en voegt er als zijn oordeel bij, dat „de daad van 't gevangen nemen dier zes heeren en 't verrassen van Amsterdam, zonder uitdrukkelijken last der Algemeene Staten en buiten kennis of goedvinden van Holland, niet anders kan aangemerkt worden dan voor eene met 's lands rechten en verordeningen strijdende onderneming" [2]).

Gelijk 's prinsen aanhangers aan de leden van 't bewind van Holland allerlei geheime kuiperijen en verderfelijke raadslagen hebben toegeschreven [3]), zoo

---

1) *Rabodi Hermanni Schelii libertas publica*, *in R. H. Schelii opuscula politica*, edidit Petrus Burmannus secundus, 1772, p. 73 vlg.

2) *Historie der Hollandsche staatsregering*, III, blz. 245 vlg., 250.

3) *Den ommegangk van Amsterdam* (boven aangehaald blz. CI), blz. 1 vlg.

wisten de schrijvers van meer dan een pamflet uit die dagen te gewagen van booze voornemens, door Zijn Hoogheid gekoesterd tegen de bank van Amsterdam en andere [1]). Het een en het ander, als niet te bewijzen, gaan wij met stilzwijgen voorbij.

Hetgeen werkelijk gebeurd is is voorwaar reeds erg genoeg. De verstandigste uitspraak daarover, geloof ik, is die van van Slingelandt: „een zaak, die misschien in haar zelve goed was, werd kwaad gemaakt door het gebruik van onverschoonlijke middelen" [2]). Hiermede kan men instemmen. Ook indien de stadhouder Willem II aan zijn bedieningen geen bevoegdheid kon ontleenen om het geschil op de eene of andere wijze tot een eind te brengen; ook indien de Staten-Generaal hem daartoe geen volmacht mochten geven, wie zou het hebben gewraakt, zoo het hem gelukt was, door overreding en zonder geweld een oplossing der moeielijkheden te vinden?

Doch naar een zoodanige oplossing heeft hij zelfs niet gezocht. Het was destijds, zooals in 1851 en 1852, de tijd, dat de „coups d'état" in den smaak vielen. Het was nog niet zoo lang geleden, de dag, 4 Januari 1642, was nog niet vergeten, waarop de koning van Engeland in persoon in het lagerhuis verscheen, om vijf zijner leden in hechtenis te nemen, die even tevoren de zaal hadden verlaten [3]). Den

---

1) *D'Onstelde Amsterdammer*, eerste deel (boven blz. CLXXX, *noot* 1), blz. 4 en elders; *Het rechte derde deel van 't Hollands praatje aangaande de wettige souverayniteyt van de Groot-mogende heeren staten van Hollandt*, etc., 1650, *Tiele*, II, n° 3781, blz. 9; *Openhertig discours tusschen een Hollander, een Zeeuw, een Vries en een Overijselaar* (boven blz. LI, *noot* 1), blz. 5.

2) *Van Slingelandt, Staatkundige geschriften*, IV, blz. 150.

3) *Ranke, Englische Geschichte*, II, p. 552 vlg.; *Guizot, Hist. de la révolution d'Angleterre*, 1866, I (1), p. 324 vlg.

1sten Febr. 1650 schrijft de gezant van Frankrijk te 's Gravenhage, Brasset, aan Mazarin, hoezeer de prins er zijn ingenomenheid mede had betuigd, dat Mazarin er in was geslaagd, in januari Condé met zijn broeder, den prins van Conti, en zijn zwager, den hertog de Longueville, te Vincennes te doen opsluiten [1]). Die Fransche wijze van doen, had hij er bijgevoegd, achtte hij ook voor zichzelf zeer doelmatig.

Zoo verstaanbaar het gezegde van van Slingelandt is, zoo onverstaanbaar schijnt mij dat van Thorbecke: „De magt der Generaliteit is ten jare 1650 wettig, in volkomen overeenstemming met het oude Unieregt, tegen de provincie Holland uitgeoefend" [2]). Ik weet niets van een unierecht en bespeur niets anders dan geweld, uit eigen beweging door den stadhouder aangewend tegen de voornaamste leden der regeering van Holland [3]) en tegen de voornaamste stad van deze provincie. Het ware ongetwijfeld voor de Republiek wenschelijk geweest, dat er een instelling of persoon hadde bestaan, bevoegd en met genoegzame macht toegerust om in te grijpen en te beslissen, hoe het zou zijn. Doch het college, in Augustus 1579 opgericht met het doel om zelfstandig gezag te voeren over de zaken der Unie, had zijn taak eigenlijk nooit kunnen vervullen en was binnen kort te niet gegaan.

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 343; *Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt*, I, p. 47.

2) *Thorbecke, Historische schetsen*, blz. 3, in de beoordeeling van *Simon's Johan de Witt.*

3) *De Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 321 vlg.: „Ces Messieurs estoient plustost prisonniers du prince d'Orange que de l'estat. C'estoit lui qui les avoit fait arrester; c'estoit lui qui les avoit fait conduire au chasteau de Louvestein, et l'officier qui les gardoit et qui commandoit au chasteau ne recevoit point ordre sinon de lui."

Bij ontstentenis van dusdanig hoofd der Unie was het zeker noch geoorloofd aan de Staten-Generaal, noch aan den prins, die plaats in te nemen.

Niet aan de Staten-Generaal. Dit erkent ook Thorbecke in een andere verhandeling, zeggende, dat, volgens de praktijk der Unie, dat lichaam niets mocht aanvatten dan met goedvinden van elk van de leden der vereeniging afzonderlijk; dat geen besluit kon worden aangenomen, tenzij allen in één gevoelen overeenstemden; dat de macht der Generaliteit om te gebieden alleen maar in schijn bestond [1]).

Ook niet aan den stadhouder. Wie dit vroeger moge gemeend of beweerd hebben zal er nu wel anders over denken, na kennis te hebben genomen van den inhoud der documenten, hem hier aangeboden, gesteund door de vroeger uitgegevene. Gelijk wij weten (zie boven blz. XXXVII vlg.), kwam het in den loop der maand Mei 1650 hoe langer hoe meer uit, dat de partijen scherp tegen elkander over stonden en het uitzicht op eenparigheid ten aanzien van het stuk der afdanking steeds meer naar den achtergrond week. Uit de instemming der zes gewesten met zijn meening putte de prins toen ook nog zoo weinig kracht tot zelfvertrouwen, dat hij zich met Brasset verstond, opdat Mazarin hem, den resident van Frankrijk, gelastte, indien het vereischt werd, in 't openbaar te verklaren, dat hij de Generaliteit ter zijde stond, ten einde Holland bevreesd te maken. In een brief van den 31sten Mei 1650 schrijft Brasset aan Mazarin: „Monseigneur. Je seppare cette lettre de mon autre, parceque le suject le requiert ainsy, estant fondée sur un poinct que M. le prince d'Orange a désiré confier

1) *Ibid.*, blz. 76, 77, in *Rede over Simon van Slingelandts toeleg om den staat te hervormen.*

à V. Em. seule, pour le ménager, sans qu'il passe à d'autres connoissances que celles que V. E. jugera le plus à propos, en y gardant le dernier secret. C'est, Monseigneur, que S. A., prévoyant que les extrémitez où quelques uns de la province de Hollande portent les affaires, n'obligeront aussi les autres provinces de se roidir à l'encontre, ce qu'arrivant elle espère que l'appuy de S. M., paroissant en leur faveur, contribuera puissamment pour ramener à la raison ceux qui se laissent emporter à l'envie de s'attribuer une authorité prédominante dans cet estat. Ce que S. A. désireroit donc présentement seroit qu'il me fust envoyé une lettre de créance de S. M. pour M^rs^ les Estats, par où elle leur fairoit connoistre, en termes généraux, que, meue de l'affection qu'elle a pour le bien, repos et seureté de cet estat, elle auroit trouvé bon de me commander de les voir de sa part et de leur exposer ce qui est de ses bonnes intentions, les priant de prendre créance entière en ce que je leur déduiray sur ce sujet. Le dit S^r^ prince m'a dit que, lorsque l'occasion requerra de mettre en oeuvre cette lettre, il concertera avec ceux de son party ce que j'auray à exposer, ne doutant point que, quand ceux de Hollande, qui sont divisez entre eux et dont plusieurs villes principales tiendront pour luy, voyent la France prendre l'affirmative pour la Généralité, cela ne les estonne et réduise à suivre des conseils plus modérez" [1]).

In den brief van denzelfden datum, waarvan hij in den aanhef van de boven afgedrukte letteren gewag maakt, laat hij reeds doorstralen, dat de prins het oogmerk heeft, maatregelen te nemen, opdat „ceux qui prétendent enjamber sur l'authorité souveraine

---

1) *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 362, 363.

soient réduitz et ramenez aux termes de la raison par quelque voye ce soit" [1]).

Destijds alzoo dacht Zijn Hoogheid niet langer aan middelen, om het met Holland eens te worden, maar slechts aan geweld, waardoor die provincie zou genoodzaakt worden te doen wat hij verkoos. Van dit oogenblik af bleef dit zóó. Gedurende den tocht langs de steden was Willem Frederik reeds in 't bezit van stukken, op maatregelen van geweld betrekking hebbende: „la liste [2]), schrijft hij den 14/4 Juni, sera ménagée, comme les aultres papiers qne V. A. m'a confié [3]). In dezelfde missive staat: „si Amsterdam continue en son entreprinse de refuser les portes à V. A. cela excuseroit tout ce que l'on entreprandroit à l'ancontre d'eux. S'ils le font, il fault estre quoy, n'en faire grand bruict et ne les advertir qu'avecq le coup, car les menaces n'aydent qu'à se donner plus de garde. Il fault que les effects et coups parlent" [4]).

Dit schrijven is van den 14den Juni. Bijna acht dagen vroeger had de prins alreede beschikkingen genomen ten opzichte van de kosten der onderneming en van de hoofd- en andere officieren, die, onder 't opperbevel van Willem Frederik, tegen Amsterdam zouden werkzaam zijn [5]).

Al die stukken leveren het overtuigend bewijs, dat 's prinsen daden in 't geheel geen wraakneming waren wegens de zoogenaamde beleedigingen, hem op zijn tocht langs de steden aangedaan, noch zich grondden op het besluit der Staten-Generaal van den 5den Juni, maar reeds op 't eind van Mei of in de eerste dagen

---

1) *Ibid.*, p. 361.

2) Misschien de lijst, beneden te vinden, nº 2545, nº 16, blz. 207 vlg.

3) *Ibid.*, p. 366. 4) *Ibid.*

5) Boven blz. XCIII vlg.

van Juni in hoofdtrekken bij hemzelf en een enkele zijner vertrouwelingen waren vastgesteld. En bij 't ontwerpen dier plannen liet hij zich door geen bedenking weerhouden. Zelfs deinsde hij er niet voor terug, tot 250,000 rijksdaalders te bieden voor de Zweedsche troepen, die aan de oostelijke grens van ons land in garnizoen lagen [1]), indien zij zich wilden verbinden, hem een vijftal weken ten dienst te staan [2]).

Zijn de voorgenomen en ten uitvoer gebrachte handelingen te veroordeelen van het standpunt der rechtvaardigheid en der politiek, niet minder voorzeker is uit het oogpunt der moraal af te keuren, dat daarbij zooveel misleiding is gepleegd. De wapenschouwing op de heide nabij Wageningen heet, om geen argwaan te verwekken, te zullen worden gehouden door de prinses [3]). Graaf Willem Frederik zal, volgens een der ontwerpen, dat niet is nageleefd, een reis naar Turnhout voorwenden [4]). De zes heeren worden uitgenoodigd, zich naar de kamer van Zijn Hoogheid te begeven, omdat hij hen wenscht te spreken, niet om zich te laten gevangen nemen. Dewijl het is te vreezen, dat Holland een deel der troepen, op zijn repartitie staande, niet zal betalen, moet men „dit voorwendsel" aangrijpen, opdat de Staten-Generaal de gouverneurs der gewesten machtigen, die provincie tot rede te brengen [5]).

Het kan geen billijke en rechtmatige zaak zijn, ter uitvoering waarvan de ontwerpers zoovele omwegen noodzakelijk hebben geacht. De Staten-Generaal hebben

---

1) Boven blz. CXXXIX en XCII.

2) *Note autographe du prince d'Orange* du 27 Juillet 1650 bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 378.

3) Beneden, n° 2544, n° 33, sub 4, blz. 149.

4) *Ibid.*, n° 32, blz. 145.

5) *Ibid.*, n° 35, blz. 153.

dan ook geen edelmoediger daad kunnen verrichten dan die der akte van amnestie van den 19den Augustus 1651, waarin zij de resolutiën van den 5den en den 6den Juni van onwaarde verklaarden, gelijk mede al hetgeen krachtens die resolutiën was gedaan, tevens gelastende, dat uit de notulen werden gelicht alle besluiten, hierop betrekking hebbende [1]). Tevoren, in de maand Juli van 't zelfde jaar, was 's prinsen geschrift „Redenen en motiven", dat (zie blz. CLIX en aldaar *noot* 6) in 1650 bij Holland en ter Generaliteit was ingediend, maar voorloopig ter zijde gelegd, in de staten-vergadering van Holland voorgelezen en was daarop genomen het besluit, dit schriftelijk te weerleggen. Uit dat besluit zijn voortgesproten zoowel de akten van justificatie, als het „Waarachtig en noodig bericht", waarvan boven, blz. CLX; L en elders, gewag is gemaakt [2]).

---

1) *Aitzema, Herstelde leeuw*, blz. 693 vlg.; *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 601.

2) *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 582 vlg.; *Herstelde leeuw*, blz. 573 vlg.

HUIS-ARCHIEF DES KONINGS.

N° 2543ª.

EIGENHANDIGE MEMORIËN

VAN

PRINS WILLEM II,

MEEST RAKENDE DE VERMINDERING VAN DE TROEPEN

1649—1650.

N°. 1.
Schrift van den
Secretaris.

Nieuwen voorslagh van S. Hooch^t^ den Heere Prince van Orange op 't stuck van de verminderinge van de militie [1]).

Sijne Hooch^t^, houdende voor verhaelt [2]) de verklaringe ende protest voor desen op hetselve subject gedaen, hebbende niettemin ondertusschen gehoort d'inclinatie van de provincien, anders ende verder gaende dan de eerste consideratien van S. Hooch^t^ ende den Raad van State waren gedragende.

Ende daernaer noch vernemende d'intentie van de E. Groot Mo. Heeren Staten van Holland ende Westfriesland tot meerder verminderinghe van de militie ende andere saken van mesnage tenderende.

Heeft hoogstged^e^ S Hooch^t^ ten hoogsten in achtinge nemende de conservatie van de eenigheit van den Staet van alle ende yeder provincie, ende oock van de leden ende steden derselver, sijne gedachten ernstelijck laten gaen op eenen naerderen voorslagh de voors. materie rakende.

---

1) Gedrukt in *Resolut.-Holl.*, 11 Mei 1650, blz. 565 vlg.

2) Zóó ook in de *Resolut-Holl.* Beter schijnt: „herhaald."

Vertrouwende dat deselve de Heeren Staten van Holland ende Westfriesland wel sal gevallen.

Alsoo welgem^te^ S. Hooch^t^ niet anders voor ooghen en heeft als den dienst van den lande, mitsgaders de handhavinge ende conservatie van denselven, sonder denwelcken de religie, justitie ende goede politie niet en konnen werden bewaert tegen uytwendighe ende inwendighe vijanden [1]), die sich lichtelijck bij d'eene oft d'andere occasie souden komen te openbaren.

Ende alhoewel hoochstged^te^ S. Hooch^t^ ende een yeder kennelijck is, dat in tijde van trefves van wegen den Staet meer crijgsvolck is aengehouden [2]) ende evenwel veel minder besettinge is te doen geweest als jegenwoordelijck [3]).

Dat van gelijcken ten voors. tijde niet sooveel machtighe leghers ontrent de frontieren van desen staet en waren swevende als ten jegenwoordighen tijde.

Soo heeft evenwel hoogstged^te^ S. Hooch^t^ om redenen voren verhaelt goed gevonden te doen den naerderen voorslagh hiernaer volgende.

Dat het voetvolck sal werden gereguleert volgens d'advisen van de sess provincien, Sijne Hooch^t^ aenbiedende te doen sien door de lijste van de besettinghe dat het qualick daertoe strecken kan.

Dat de ruyterije sal werden vermindert met twintigh compagnien, blijvende de resterende op zestigh coppen,

---

1) Met die inwendige vijanden worden bedoeld: „beaucoup des catholyckes, desquels on ne se peult fier, estant très-espagnolisez, lesquelles ne parlent et conseillent que de casser les troupes, qu'on se peult bien fier au roy d'Espagne," *Frederik Willem aan den prins van Oranje, Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 325. Vgl. ook den brief van denzelfden aan denzelfden, *Ibid.*, p. 344.

2) Vgl. beneden n°. 22, *noot* 3.

3) Vgl. beneden n°. 24, *noot* 4.

ende dat de cuirassiers [1]) in arquebusiers [2]) sullen werden verandert.

Dat de helft van de serviciegelden sal werden afgeschaft.

Dat geene andere reductie oft cassatie van militie sal werden gedaen voor en alleer de croonen van Vranckrijck ende Spagnen metten anderen sullen zijn verdragen ende tot vrede gebracht, ende de vrede in Duytsland sal wesen geexecuteert, ende dat soodanighe reductie ofte cassatie alsdan sal geschieden volgens d'ordre van de regering.

Dat de verlaten officiers sullen werden getracteert volgens den voorslagh der provincien.

Dat den nieuwen staet van oorloghe sal werden aengenomen invoeghen als denselven bij den Raed van State lest is uytgebracht.

Dat hetgheene voors. is bij de Heeren Staten van Holland ende Westfriesland zijnde aengenomen, Sijne Hooch[t] sijn uyterste debvoir sal aenwenden om d'andere provincien daertoe te disponeren.

N°. 2.
Kopij.

Extract uyt 't Register der resolutien van de Hooch Moogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Lunae den 2 Marty 1648.

Sijnde gehoort 't rapport van den Heer van Wimmenum in cracht van Hare Hoog Mogende appoinc-

1) De kurassiers zijn een soort van benden van ordonnantie of zwaar gewapende ruiters, *Wagenaar, Vaderlandsche historie*, XII, blz. 62.

2) Arquebusiers zijn lichte paarden, *Wagenaar* l. l.

tement van den 14 February lestleden gecommuniceert hebbende aen Sijn Hoocheijt den inhout van de missive van Cap[n] Robbert van Ittersum, drossaert van 's Hertogenraede, oock daerop ingenomen de hoochwijse consideratien van Sijn hoochgem. Hoocheijt, is naer voorgaende deliberatie in conformité van dien goetgevonden ende verstaen, dat geschreven sal worden aen Hare Furstel[e] Doorl[t] de Vrouwe Landtgravinne van Hessen, dat Haer E. soodanige ordre wille stellen ende die voorsieninge doen, aen ende onder het guarnisoen van Bredenbert, oock elders van nooden wesende, dat sij aen de ingesetenen van Simpelvelt, lande van 's Hertogenraede, restitueren de twintich peerden, die sij hun, vervoerende eenich coornwerck nae Aken, op den wech hebben uijtgespannen ende gebracht in het voors. guarnisoen, onder pretext van passagiegelt off licent dat sij ten laste van de voors. ingesetenen, als over rijcx bodem varende, sijn pretenderende, ende dat voorts de militie van Hare Furstel. Doorl[t] haer voor het toecomende wachten van sulcx off diergelycke meer ten laste van de ingesetenen deser landen te vorderen ofte hun daermet te beswaren.

Voorts hebben Haer Hoog Mogende geordonneert, dat den agent van der Burch sal hebben op te soecken, oock voorts te brengen de retroacta die hier bevorens op sulck off dergelijck subject van soodanige nature sijn gevallen, om, gesien, wijders gedaen te worden naer behooren.

N°. 3.
Kopij.

Extract uyt 't Register der resolutien van de Hooch Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Mercury den 24 Juny 1648.

Is ter vergaederinge gelesen, vertoont ende geexhibeert seeckere memorie dienende op den staet van reductie van 't chrijchsvolck bij Sijn Hoocheijt Sijn Excellentie Stadthouder ende den Raedt van State, met hare propositie overgelevert aen Haer Hoog Mogende den 22e deses, wat deselve reductie sal importeren, soo in volck, als in gelde, waarop gedelibereert sijnde, hebben de provincien van de voors. memorie versocht copie, die Haer E. mits desen geaccordeert.

N°. 4.
Schrift van
Willem II.

Wij hebben gesien uyt de missive van den eerste deses hoe dat by UE. achtervolgende het goedtvinden van de Staten van Zeelant ses schepen van oorloge vaerende buijten Duyns en eene binnen Jorck zyn gelicentiert, waertoe wij ons sijn gedragende, doch alsoo nu verstaet [1]) dat bij ons met u advis en communicatie keust ende verkiesinge werde gedaen wat voor capiteijnen in dienst sullen werden aengehouden om op de beste en bequaemste schepen geemploieert

---

1) Versta, n.l. wij verstaan.

te werden, soo sullen u niet geliefven leedich te staen ons op het spoedichste toe te laten comen de namen van alle de capiteijnen van de schepen van oorloge onder UE. collegie behoorende ende op de affdanckinge van de schepen in dienst geweest hebbende, mitsgaders u advis ende bericht wie van de voorschreve capiteijnen u de bequaemste sijn oordeelende, ten eijnde bij ons volghens 't ghene ons competeert ende de welgemelte Heeren Staten van Zeelant hebben verstaen ons te behooren, bij ons gedaen soude moghen werden tghene den meeste dienst van den lande sal comen te vereischen.

(Buiten op stond)

Aen de admiraliteijt van Zeelant.

Den 5 October 1648.

N°. 5.
Kopij.

Extract uyt 't Register der resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Veneris den 7n Augusti 1648.

Sijn in de vergaderinge gecompareert vier Gecommitteerden van het collegie ter Admiraliteit tot Rotterdam ende hebben aen Haere Hoog Mogende overgelevert een lijste van de schepen, die onder de directie van het gemelte collegie sijn geemploijeert tot besettinge van de binnenstroomen, ende daervan dat volgens het hoochwijs advis van Sijne Hoocheijt het getall van negen soude connen affgedanckt worden. Item

hebben de gemelte Heeren gecommitteerden van het meergemelte collegie ter admiraliteit daernevens aen Haer Hoog Mogende overgelevert een sommiere staet van tgeene de scheepsvolckeren op de voors. schepen in soldije ten achteren sijn tot den 31 July lestleden, monterende ter somme van sess en'tnegentich duijsent seshondert negenentwintich guldens, daervan sij versoecken geprovideert te mogen worden, om bij affdanckinge yedereen contentement ende betalinge van hare gedaene dienst te doen. Waerop gedelibereert sijnde, is bij de provincien van het een ende het ander versocht copie om in den haren breeder gecommuniceert te worden, ende hebben Hare Hoog Mogende dien onvermindert geresolveert ende vastgestelt, dat in cas van affdanckinge aen Sijn hoochgem. Hoocheijt sal worden gelaten, gelijck van nu aff gelaten wort mits desen, wat schepen ende capiteinen deselve sal believen dat in dienst werden gecontinueert ende aengehouden, ofte niet.

N°. 6.
Minuut van
Willem II.

Memorie.

Vast te stellen dat alle de penninghe sullen gevonden worden op de Oostersche negotie.

Dat men sal laeten aen S. H. en eenighe Heeren te mogen emploieren sonder prohibitive last van deselve niet te moghen emploieren op de kust van Portugal.

De contrariteijten bij Apelboom [1]) aengewesen soodanich niet te sijn.

Den ambassadeur van Portugal behoirde audientie te gheven en alsdan de notificatien doen van de gearresteerde articles.

Dat alle dese saecke gedaen sijnde dat men een besoigne sal maecken om te sien of men de vaert op Ginea aen de compagnie alleen sal laeten of open sal geset worden.

N°. 7.
Willem Frederik
scripsit.

Gelijck [2]) bij Haer Hooch Mogende gepractiseert is en te werck gestelt worden de 1 November 1623. Den 9 February 1626. En bij de Heeren Staeten van Hollandt ende Westfrieslandt noch soo onlangs op den 12 April 1642 is verstaen dat behoort gedaen te worden. Tot welcken einde dan deselfde gecommitteerden van de andere provintien versochten, sich met henluyden in die doemaels voorgeslaegne reductie te conformeren, opdat dezelfde reductie soude mogen geschieden volgents de Unie en de eenparigheijt.

Achtervolgentz het 9, 16, 21 articul [3]).

---

1) Harald Appelboom, gezant van koningin Christina van Zweden bij de Staten-Generaal sedert October 1649. Hij kwam in de plaats van Spiering. Vgl. *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 383; *Resolut.-Holland*, 24 Nov. 1650, blz. 803 en elders.

2) Zooals het laatste dezer punten aanduidt, zijn zij op het papier gebracht kort na het verdrag, met Amsterdam gesloten, en vóór het in vrijheid stellen van de gevangen Heeren.

3) De drie aangehaalde artikels bepalen, dat, bij geschillen over belangrijke aangelegenheden of over den zin van eenig artikel der Unie, de uitspraak bij voorraad zal zijn aan de stadhouders der gewesten.

A. Gelijck ettelijcke van henluyden voor eenighe jaeren in de vergaderingen van de Staeten van Vrieslant tot groote verbaestheit derselver opentlijck hebben durven uytseggen.

B. Staet hierop te letten oft men sich alhier van het 10 articul van de Unie niet soude willen behelpen aliantie van buyten [1]).

C. Waertoe wij verstaen volgents het 23 articul der Unie genouchsaem geautoriseert te sijn [2]).

D. Door haere harde, stoute en insolente discoursen, persuaesien en dreigementen.

Ende ingevalle S. H. instantelijck mochte versocht worden die aengeholdene persoonen van haere intentie [3]) te ontslaen, en ofter lieden waeren, die niet souden willen aviseren [4]), aleer sulckx gedaen waere, staet te bedencken oft daerop niet te antwoorden soude sijn, dat men sulckx te doen weinich bedenckens hadde, mitz dat henluyden van haere principaelen belast wierde sich voortaen van alle regeringen te ontholden. En op die manier gelijck de Heeren Bickers is gedaen,

---

1) Het 10de artikel van de Unie luidt aldus: Dat geen van deze voorschreven provincien, steden of leden van dien eenige confederatien of verbonden met eenige nabuyrheeren of landen zullen mogen maken zonder consent van deze geunieerde provincien en bondgenooten. — De bedoeling schijnt te zijn, dat Willem II, met toestemming van de zes gewesten, een verbond moet aangaan met een buitenlandsche mogendheid, b. v. met Frankrijk.

2) De zin van dit artikel is: Tot het aangaan van zoodanig verbond schijnt Willem II, gesteund door de zes provinciën, genoegzaam gerechtigd te zijn, dewijl Holland het 23ste artikel der Unie heeft overtreden, waarbij alle bondgenooten beloven, de artikels der Unie te zullen nakomen, en tot waarborg hun personen en goederen verbinden.

3) detentie. 4) adviseren.

oft op een ander manier, alsoo sieluyden tesamen hebben gesocht de saecken in de uyterste confusie te brengen en regeringe in regeringe te maecken. Want contrarie geschiedende soude oorsaeck [1]) dat S. H. hiernaer mit de provintie van Hollant niet in goede correspondentie soude gaen kunnen, twelck tot grooten ondienst van die provintie ende het geheele landt soude moeten uytvallen.

N°. 8.
Minuut van
Willem II.

Memorie [2]).

Drie redenen waerom ick nu niet en ben van deselfste meyninghe als in December, te weten de provincien daertoe niet sien te kunnen disponeren; 2. vernomen in den Raet dat drie duysent man meer in dienst sijn gheweest als ick te vooren wistte; 3. dat men nu meer ruijterije casseert als doen en vermindert in tractementen.

Daer sijn 30000 mannen in dienst, te laten casseren tot 27000 mannen.

Daer sijn 4300 paerden, deselve te casseren tot 3000 paerden.

De staeten van Hollandt hebben willen casseren als de provincien.

---

1) oorsaeck zijn.

2) Deze memorie schijnt te zijn opgesteld in Mei 1650. Immers den 15den Mei rapporteert de raadpensionaris in de vergadering der staten van Holland, dat, volgens den prins, toen in dienst van het land waren niet meer dan 4340 ruiters en 30,070 voetknechten, weshalve Zijn Hoogheid verklaart niet te kunnen treden in den voorslag tot afdanking, hem door die staten gedaan. Zie *Resolut.-Holl.*, 15 Mei 1650, blz. 574.

No. 9.
Minuut van
Willem II.

Memorie om 500000 gl. te profitteren [1]).

Voorslaeg om een derde reductie te doen over het crijsvolk te voet ende te peerde en oock eenighe posten te verminderen in den nieuwen staet van oorlogh.

Alle compagnien peerden te reduceren tot het getal van 40 peerden profiteert	106000 gl.
De compagnien van de vreemde natien te verminderen tot 45 hoofden profiteert	144000 gl.
Te verminderen een derde deel van de cerviscien [2]) sou profiteren	90000 gl.
Te casseren tien compagnien peerden sou profitteren	190000 gl.
De convercie van de cuirassiers [3]) in carabins [4]) sou profitteren	50000 gl.
In alles sou men profitteren	544400 gl.[5]).

(In margine stond:)

Om het equivalent te vinden van de 50 compagnien wert voorgeslaghen als hiernae volgt:

De compagnien peerden te reduceren tot 50 peerden en de compagnien te voet van 't lant te reduceren tot 60 hoofden.

Oock in bedencken te nemen oft met afsterven van den capiteijn men van een compagnie niet twee sou kunnen maecken, en dat ook te practiseren in 't regard van de ruijterije.

---

1) De beide hier volgende memoriën moet de prins in Dec. 1649 hebben opgesteld, zie blz. 14, *noot* 3.

2) Servicen of serviesgelden.

3) en 4) Vgl. boven blz. 5, *noot* 1 en 2.

5) Lees: 580,000 gl.

Ander [1]) memorie om 1262700 gl. [2]) te profitteren [3]).

1.

Een compagnie van yder regiment en van de stercke twee te licentieren sou profitteren 346600 gl. [4])

2.

De Nederlantsche compagnien te reduceren op 60 coppen en de vreemdelinge tot 45 coppen sou ontrent bedraegen 266700 gl. [5])

3.

Twaelff compagnien te licencieren en de resterende te reduceren tot 45 peerden sou profitteren 400000 gl. [6])

4.

Te laeten sijn voorganc nemen [7]) 50000 gl.

5.

Te laeten doen [8]) sou profitteren 50000 gl.

6.

Te verminderen [9]) met een derde en daerbij gevoeght de servicien van de gereduceerde coppen beloop 140000 gl.

1262700 gl. [10])

---

1) Andere. 2) 1,253,300 gl.

3) In de vergadering der staten van Holland van den 8sten Dec. 1649 werd door den raadpensionaris verslag gegeven van een nieuw voorstel ter vermindering van het leger, door den prins gedaan. Dit voorstel loopt over dezelfde punten als deze memorie. Het cijfer der sommen verschilt eenigszins. Zie *Resol.-Holl.*, blz. 377.

4) In de *Resolut.-Holl.* is het: 350,000 gl.

5) Aldáár is het: 346,500. 6) Alcáár is het: 415,200.

7) De uit de *Resolut.* aangehaalde plaats toont, dat deze woorden beteekenen: het afdanken van 585 man voetvolk.

8) Dezelfde plaats leert, dat dit beduidt: de kurassiers veranderen in arquebusiers.

9) Lees: „de servicien te verminderen," zie *Resolut.* LL.

10) Lees: 1,253,300 gl.

(In margine stond:)

1.

Tot het equivalent van de 50 compagnien [1]).

2.

Teghens de vijftigh compagnien [2]) die afgeschaft soude [3]) werden om te comen tot d'egalisatie van de regiment [4]).

3.

Teghens de cassatie van de helft van de ruijterije.

4.

De reductie van de 22 compagnien [5]).

5.

De conversie van cuirassiers in carabins [6]).

6.

In plaets van de cerviscien [7]) in 't geheel af te schaffen.

N°. 10.
Minuut van
Willem II.

Den 18 Augustus 1650 [8]).

Gelderlant persisteren bij haer vorighe resolutie van gisteren.

---

1) Holland had voorgeslagen het afdanken van 50 compagniën voetvolk, uit vreemdelingen samengesteld. De prins was hier tegen, zie de Inleiding en Resolut.-Holland, 6 Mei 1649.

2) Volgens een voorstel van Holland, 2 Oct. 1649, zouden de regimenten van de uitheemsche natiën, thans bestaande uit 23, 18, 17, 14 en 10 compagniën, alle op tien compagniën worden gebracht, waardoor men een vermindering van ongeveer 50 compagniën zou verkrijgen. Zie de Inleiding.

3) zouden. 4) regimenten. 5) Zie de Inleiding.

6) Zie de Inleiding. 7) Serviesgelden.

8) Dit schijnen te zijn de hoofdpunten der resolutie van de Staten-Generaal van den 18den Augustus 1650, beneden te vinden n° 2545, n° 5, door den prins opgeteekend. Vgl. *Resolut.-Holl.*, 17 en 18 Aug. 1650, blz. 696 vlg.

Hollandt nochmaels de provincien te verzoecken haer te willen conformeren met den voorslagh den [1]) 15 Julii, dat alle cassatie en reductie voortaen sal werden gedaen volghens d'ordre van de regeringhe en in cas dat eenich different daerover soude mogen comen te vallen, dat sulcx bij minnelijcke conferentie bij de provincien sal worden bijgelegt en in cas van geen verdrach dat het different sal werden ghestelt aen het hooghwijs advis van de Heeren Stadhouderen.

Gelderlandt persisteren bij haere voorighe resolutien en versoecken de Heeren van Hollandt en d'andere provincien sich te willen conformeren met haer, te weeten met de jongste resolutie.

Zeelandt neemen aen den voorslaegh op agreatie van haer heeren principaelen en aengaende de leste clausule meenen dat deselve behoorde te blijven, maer soo men de woorden wilde versachten dat se daer niet teghens en souden hebben, soo de andere provincien sulcx conden goedt vinden.

Uytrecht is een voorslagh bij haer gedaen gheweest tot moderatie in die leste clausule.

Vrieslant persisteren bij voorighe resolutie en versoecken de Heeren van Hollant sich daermede souden willen conformeren.

Overissel persisteren bij vorighe resolutien van gisteren.

Groeninghe persisteren bij vorighe resolutien.

Raet van Staten conformeren met het nader advis van den Raet van Staeten ende aengaende de leste clausule souden sijn in plaets van.....

Hollant conformeren sich met den eersten voorslagh van de Heeren van Uytrecht aengaende de leste clausule.

---

1) van den

Ende [1]) op de request van de coronels van de Fransche, Engelsche en Schotsche natien [2]) seggen de heeren van Hollandt dat se aengaende dat versoeck persisteren bij voorighe resolutien van dat de gecasseerde troupen sullen weesen vreemde, maer te weeten wie men op den naem van vreemde sal stellen, te weeten [3]) Hoogduytsche en Waelen, dat stellen sij aen Sijn Hoocheyt.

Gelderlandt nemen aen op agreatie van haer heeren principaelen de cassatie van de 4 compagnien peerden en de 1000 man te voet.

Aen Sijn Hoocheyt te stellen wat vreemde sijn.

Zeelant van gelijcken.

Uytrecht niet en kunnen laten passeren.

Overissel van gelijcken als Gelderlant.

Groeninghe van gelijcken als Vrieslant.

Is [4]) goedtgevonden en verstaen met eenparicheyt van d'advisen van alle de provincien mits desen aen te nemen en te arresteren den nieuwen staet van oorlogh ghelijck die bij Sijn H^t^, S. E. Stadhouder en den Raet van Staeten is geconcipieert, inghestelt en de provincien toeghesonden, ende dat onder de [5]) modificatie van den voorslagh van den 15^n^ July lestleden, ende sal die te doene cassatie en reductie van crijgsvolck

---

1) Ook deze punten staan in verband met dezelfde resolutie.

2) Dit request strekte om te verzoeken, dat de afdanking zich niet zou bepalen bij de genoemde natiën, maar zich zou uitstrekken over de geheele militie der Republiek. Het werd ondersteund door Z. H. Zie *Resolut.-Holl.* 17 Aug. 1650, blz. 696.

3) Lees: te weten „ook Hoogduitsche" enz. Zie *Resolut.-Holl.* l. l., blz. 697.

4) Wat hier volgt komt overeen met het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal.

5) „de" is overbodig.

sal [1]) worden geeffectueert door Sijn Hoocheyt en den Raet van Staeten volghens d'ordre van't lant, in dien verstande nochtans dat de 4 compagnien en de 1000 man te voet daerover noch eenich discrepantie is ten regarde van de advisen van eenighe [2]) provincien en den meergenoemden voorslag bij provisie sullen worden aangehouden in dienst, ook betaalt, totdat dezes aangaande de provinciën haare provinciale resolutiën daerover zullen hebben ingebracht binnen den tijd van vijf of zes weecken ten uiterste, onder de poene binnen dien tijd niet incomende dat naar expiratie van dien de voorz. cassatie en reductie sal worden geeffectueert.

Voorts hebben de provincien aengenomen te betaelen alle soldien, tractementen, achterstant ende andere costen begrepen in den staet van oirlogh van den jaere 1621 als oock het volck van oirlogh te peerdt ende te voete, vervat in de respective nadere repartitien van de jaeren 1626, 1627 en 1628,

Voor sooveel deselve noch in dienst zijn ende dat tot ultimo December 1648 incluys en met ingang van Januari 1649 volgens [3]) den nieuwen staat van oorlog, den 8sten des voorschreven maands December 1648 alhier ter vergadering overgelevert en de provincien toegesonden, en dat tot den tijdt van de te doene cassatie en na den tijd van deselve cassatie volgens den staet van oirlog, gelijk die nu wordt gearresteert.

---

1) „sal" moet wegvallen.

2) Vanhier tot beneden, regel 12 v. b., „geeffectueert" is de open plaats, overeenkomstig het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal, door mij ingevuld.

3) Vanhier tot beneden, regel 9 v. o., „December 1648" is de open plaats, overeenkomstig het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal, door mij ingevuld.

Wijders is geresolveert en vastgestelt dat geen separate en afsonderlinghe cassatie, reductie of afwijsinghe van eenich crijgsvolck te peerde ofte te voet in dienst en eed der Generaliteit sijnde eygener autoriteyt bij de eene of d'andere provincie en sal moghen ondernomen worden, als strijdich teghens de resolutien van den 1 Novembris 1623 en de 9 Februario 1626, dewelcke hiermede worden gerenoveert en geconfirmeert, maer dat alle cassatie, reductie ofte afwijsinghe van militie zullen moeten worden gedaan, volgens d'ordre van de regeeringhe, en bijaldien [1]) dat over de aanhouding of verandering van den staat van oorlog in het toekomende eenig different onder de provinciën soude mogen comen te ontstaan of vallen, dat zulks bij minnelijke conferentie tusschen de provinciën zal worden nedergelegt en in cas van geen verdrag dat het different of verschil zal worden gedefereert aan het hoogwijs advijs en ter decisie van de heeren stadhouders of stadhouder der provinciën in der tijd.

N°. 11.
Minuut van
Willem II.

Den 17 Augustus 1650 [2]).

Gelderlant neemt aen de concepte resolutie, behalven de cervisien [3]) ende alles op behaeghen van haer heeren principaelen.

---

1) Vanhier tot het einde is de open plaats, overeenkomstig het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal, door mij ingevuld.

2) Dit schijnen de hoofdpunten te zijn der Resolutie van de Staten-Generaal, ook gedrukt in het Register van Holland op 17 Augustus 1650, blz. 696, zooals zij door den prins zijn opgeteekend.

3) servicien of serviesgelden.

Hollandt nemen aen den voorslagh bij den Raet en versoeken dat de provincien hetselve ghelieven aen te nemen, ten minste op behaghen van haer heeren principaelen, en aengaende de leste clausele van de resolutie meenen dat men daarop sal kunnen naeder delibereeren als den staet van oorlogh vast sal ghestelt werden.

Zeelandt neemen aen de geconcipieerde resolutie ghelick die leyt op behaeghen van haer heeren principaelen ende soude de leste clausule laeten blijven ofte wat modificeren.

Uytrecht van gelijcken als Zeelant.

Vrieslant conformeert sich met Gelderlant.

Overissel conformeren haer met Gelderlant.

Stadt en Lande conformeren haer met Gelderlant.

Hollandt versoecken raport te doen aen haer heeren principalen en dan morghen daer [1]) .....

N°. 12.
Minuut van
Willem II.

Advisen van de provincien [2]).

Gelderlant bedancken voor de sorghe die men draegt.

Eerst te willen versoecken dat die van Holland haer consideratien gelieven in te brengen, en dat de militie mach ondertusschen betaelt worden, die bij Hol-

---

1) Wellicht aldus aan te vullen: daarop finalijk te resolveeren. Vgl. de plaats, boven, blz. 19, *noot* 2, aangehaald uit het Register van Holland.

2) Dit schijnen aanteekeningen te zijn, terneergeschreven naar aanleiding van het voorstel ter afdanking, den 15den Juli 1650 door den prins ter Generaliteit gedaan, en van de meeningen, daarover door de provinciën geuit.

landt ghelicencieert is, om gehoort het advies van Hollandt verders te delibereren.

Hollant bedancken oock en versoecken copie en dat het aen haer heeren principalen sullen raporteeren.

Zeelant bedancken en versoecken dat de gedeputeerde van Hollant de sake in haer vergaederinghe ghelieven te raporteren en ondertusschen te doen betaelen de troupes.

Uytrecht bedancken, versoecken oock dat de Gedeputeerde van Hollant [1]) in haer vergaderinghe te [2]) brenghen om haer advisen te hooren en oock de betalinghe te willen continueren.

Vrieslant bedancken, en dat Vrieslant niet sal tarderen om te adviseren ter saecke ten principale als het soo ver sal comen en versoecken copie.

Overissel bedancken, versoecken oock die van Hollandt hetselve te willen raporteren en haer te willen verclaeren, en dan souden sij oock raporteren, ondertusschen de trouppes te betaelen.

Groeninghe bedancken en eyschen copie en versoecken oock dat die van Hollandt hetselve willen raporteren, om haer advis gehoord verders te delibereren.

Conclusie bedancken, en worden de ghedeputeerde van de provincie van Hollant verzocht het geproponeerde te willen communiceeren aen haer heeren principalen die nu vergaedert sijn en hetselve te willen smaeckelijck maken en haer resolutie hier binnen te brenghen, en werden de Staeten van Hollandt versocht te willen continueren in de betaelinge van de militie die sij afghewesen hebben.

---

1) Vul in: „de zaak." 2) „te" vervalt.

N°. 13.
Kopij.

Alsoo [1]) naer het sluyten van den glorieusen vreede met den Coninck van Hispanien verscheidene projecten [2]), voorslagen ende consideratien sijn gevallen in't formeren van den staet van oorloge, welcke geduirende den vrede onderhelden [3]) ende specialick mede nopens de militie, soo in dienst tot verseeckeringe van den Staet onderholden en gecontinueert solde worden tot defentie van de provintien van buyten ende weringe van alle vijantlijcke attentaten van binnen, ten einde oock de provintien bij de vrienden aensienlijck ende voor den vijand formidabel mochten zijn. Ende nu eyndelijck door het hoochwijs advijs van Sijn Hoocheyt de Heere Prins van Orange, Sijn Excie Stadthouder ende den Raedt van State op den 15n July 1650 tot weeringe van alle discreperende advisen ingebracht ende overgelevert is seecker project van de militie, soo te peerde als te voet, welcke in dienst geholden, gecontinueert ende widers gelicentieert solden worden, welcke oock eenpaerlijck bij de Heeren Gecommitteerde van de provintien, hoewel onder seeckere reserven relatyff tot het goetvinden der Heeren principalen, bij resolutien van den 13n ende 18n Augusti gerapporteert, goet gekent is, soo is't dat de Staten van Vrieslant om te onderholden alle onderlinge eenicheyt ende vruntschap onder de

---

1) Afzonderlijk uitgegeven, zie *Tiele, Bibliotheek van Nederlandsche pamfletten*, 1860, II, n° 3677. — Ook gedrukt onder de „Bijlagen" in *het Geschied- en regtskundig onderzoek rakende het eigenmagtig en afzonderlijk afdanken van krijgsvolk bij de staten van Holland* etc., uitgegeven door *Wiselius*, 1828, blz. 169 vlg.

2) Bij Wiselius: „poincten."

3) onderhouden zoude worden?

provintien nae rijpe deliberatie deselve staet van den 15n July mede geapprobeert ende gelaudeert hebben, 'tselve doende in crachte deses.

Siende voorts mede voor goet aen dat van de 201 compagnien worden gereduceert 5 coppen [1]), ende boven voorige geconsenteerde 12 compagnien noch vier ende soo te samen 16 compagnien ruyteren van de vreemde natien gecasseert sullen worden.

Ende belangende de servys- ofte logysgelden worden de Heeren Gecommitteerde in den Hage gelast ende geauthoriseert in conferentie te treden met de andere provintien en sluyten soo ten dienst van de provintie bevonden sal worden te behoren.

Ende wert Sijn Hoocheyt de Heere Prins van Orange serieuselick bedanckt voor de groote moeite, sorge ende voorsichticheyt, welcke Zijn meerhoochged. Hooch^{t} belieft heeft aen te wenden tot vereeninge van de provinciale advisen rakende den staet van oorloge.

Aldus geresolveert op het landtschapshuys den xviin Augusti xvicL ende was getekent voor Oostergoe F. [2]) van Aylva, S. v. Hittinga. Voor Westergo Serapius van Ejzema [3]), R. Gravius. Voor de Sevenwolden Hessel van Smijma [4]), Symon Oosterzee. Voor de steden Bancke [5]) Sickes Viersma, Taecko Lauta [6]).

---

1) Dit zijn de duizend man voetknechten, die nog voorloopig in dienst bleven, zie *het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal op* 18 *Aug.* 1650 en de Inleiding.

2) Lees: „T." — Zóó bij *Wiselius.*

3) Lees: „Epema." — Zóó bij *id*

4) Lees: „Smijnia" — Zóó bij *id.*

5) Lees: „Baucke." — Zóó bij *id.*

6) Lees: „Lanta." — Zóó bij *id.*

N°. 14.
Kopij.

De Staten des Forstend Graaffschaps Zutphen [1]) ha gewenst dat de samentlijcke leden van desen Staet, naulijx uyt de sware lasten van den langdurigen oorloch respirerende, de heylsame vruchten van den gemaeckte vrede metterdaet soo spoedich hadden connen genieten, als men voor het gemene interest hadde verwacht ende te gemoet gesien.

Dan bemerckende dat aen een sijde d'executie van gemaackte vrede in't rijck dagelijx door vele ende verscheydene swarigheden wort opgehouden ende getraverseert, ende aen d'andere sijde de wapenen tusschen de twee machtige benaebuyrde cronen niet alleen met woorden ter nedergeleyt, maar de animositeyten door allerley toevallen schijnen aen te wassen,

Hebben de Heeren Staten van hoochgemelte Forstendom ende Graaffschap geoordeelt, in de tegenwoordige

---

1) Den 30sten December 1649 deed Willem II in een vergadering van den landdag van Gelderland, op zijn verzoek bijeengekomen, den voorslag, den nieuwen staat van oorlog aan te nemen, zie beneden n°. 2544, n°. 27. Het resultaat dier aansporing schijnt te zijn dit besluit, door de staten van Gelderland genomen. — Vruchteloos had ik gehoopt, het met het oorspronkelijke stuk in de Resolutiën der staten van Gelderland te kunnen vergelijken en het daaruit te kunnen aanvullen. Maar noch van dit stuk, noch van het boven genoemde, n°. 2544, n°. 27, zijn de origineelen in het provinciaal archief van Gelderland aanwezig, getuigt de Hr. Bijleveld. Evenmin is de boven genoemde propositie van Willem II op het Rijksarchief te 's Gravenhage na te slaan, want, schrijft mij de Hr. van den Bergh, de landdagsrecessen van Gelderland van 1649, dáár te vinden, eindigen met 28 December 1649. Dewijl nu dit besluit der staten, zooals men ziet, geen datum draagt, is het wel niet onmogelijk, maar toch niet zeer waarschijnlijk, dat het in de verzameling dier landdagsrecessen is na te sporen.

constitutie van saken ende tijden nodich te sijn, dat de samentlijke leden sich stellen ende houden in sulcken posture, daermede den staet van den lande in't gemeyn ende Gelderland (welck als geheel frontier [1]) den brand van het oorloch meer als eenige andere opte quade en ongelegentheyt soo van binnen als uyten [2]) mach sijn ende gehouden worden in genougsame versekertheyt, ende dat men tenselven eynde moet onbeweeglijck houden de grondslagen ende fundamenten, daarop den Staat gebouwt ende door Godes zegen is geconserveert geweest, sijnde de religie, unie, milicie.

Ende dewijl ontwijffelijck de fundamenten van de religie ende unie bij sich selffs niet connen bestaan, oock den staat van 't land van buyten en van binnen niet can blijven in verseeckeringe, sonder onderstant van militie, gecompasseert nae de tegenwoordige constitutie van de landen ende de frontieren van deselve, die sedert den 12jarigen trefves wijdt uytgebreydet ende vermeerdert sijnde, bij nootwendich gevolg mede vereyschen, dat het aental van crijgsvolck met bequame proportie worde geextendeert.

Soo is dat de Heeren Staten van Gelderland alles overwogen ende in goede achtinge genomen, nae rijpe deliberatie hebben geconsenteert ende goetgevonden, aengaande den nieuwen staat van oorloghe

St
geproiecteert en
overgesonden.

Ende alles onder alsulcke modificatien, restrictien

---

1) Vgl. beneden, n°. 2544, n°. 27, *noot* 2.

2) Dat is: buiten.

ende consideratien, als hiernae breder gestelt ende uytgedruckt is. En na dewelcke welgemelte Heeren Staten verstaen dat den voors. nieuwen staat soude behoren te worden geredresseert.

Consenteren ende vinden goet, dat in alles 55 compagnien te voet van uytheemsche natien in plaatse van 105 sullen mogen worden gecasseert, om te egaliseren de regimenten van de voors. uytheemsche ofi vreemde natien, alsmede te vinden, en hebben het equivalent van de 50 Nederlandsche compagnien in 't jaar 1628 gelicht, die daartegen in dienst van desen Staat sullen blijven [1]).

Sullen mede mogen affgedanckt werden den twalift compagnien ruyteren ende d'andere compagnien op 50 coppen gereduceert [2]).

Ende wort toegestaen de veranderinge van de curassiers in harquebusiers.

Aengaende de logys- ofte servitiegelden

respecten
concerneren
niet werden affgeweecken, dan
te worden gelaten. Edoch dat

deselve mogen ophouden ende affschafft worden in de steden ende plaatsen daar de middelen van desen Staet niet verpacht, noch daarinne gecontribueert, en in de lasten van de Generaliteyt niet gedragen en wort, ten ware aldaar bij speciale capitulatie anders mocht bedongen sijn.

Belangende de te licentieren officieren, dat een ritmeester 1500 £ ende een kapiteyn te voet 1000 £ jaarlycx tot een pensie soude mogen toegelecht worden, ende de lieutenants, cornets, vaandragers naar

---

1) Vgl. boven de Inleiding.

2) Vgl. boven de Inleiding.

advenand soo lange sij haar in dese landen ophouden, off met geen ander charges soo binnen als buyten landts versien sijn, welke pensie off tractamenten nochtans van jaar tot jaar bij speciale petitie van den Raad van State buyten den staat van oorloge.

Aengaande de vordere posten van den voors. nieuwen staat van oorlog, dat het verdubbelde politycq tractement van Sijn Hoocheyt op den staat gebracht, oft andersins dat het tractement van Sijn Hoocheit op den staat gebracht, off andersins dat het tractament van den lieutenant stadhouder in Overijssel mede als een provinciaal last werde gelaten.

ende Quartiermees
cavallery
Maastrecht, Bosch Sluys, Hulst, Utrecht, superintendenten van den crijgsraad, sullen worden affgeschaft, off ten weynigsten vermindert. Ende in cas deselve op den staat souden mogen verblijven, dat het gouvernement van Wesel daaronder mede begrepen worde.

Dat de sergeant major ende quartierm^{r} generaal van 't leger ende van de cavallerye sullen uytsterven, sonder successeurs aen te stellen.

Van gelijcken de quartiermeesters ende provoost van de regimenten gestelt, de eerste op 25 ende d'andere op 20 £ ter maand.

Dat de lieutenants te peerde ende te voet souden mogen continueren sonder uytsterven.

Dat het presidentschap van den crijgsraad moge comen te cesseren.

Alsmede de geweldige generael van 't leger, van 't hoff en van de cavallerye.

Den Generaal van de artillerye te brengen

van de artillerye sal continueren.

Dat den wagemeester generaal, commissaris generael van de schepen, van vivres ende ammunitie mogen comen te cesseren.

De capiteyns van de tochtpeerden ende timmerluyden te doen uytsterven.

Den equipagiemeester van de Generaliteit tot Dordrecht vacant te laten.

Capiteyn Caeckmes te continueren met 30 guldens ter maand als capiteyn van een jacht.

Dat de oude pontons ende chaloupen souden mogen vercoft worden ende uyt de penningen nieuwe getimmert.

Daar eenige schansen ende wercken geen frontier sijnde, mochten worden gedemolieert off verlaten, dat de eygenaars van de gronden deselve wederom sullen mogen aentasten ende gebruycken.

Dat de majors van de steden ende in spetie
op hetgene
beyde

Dat de commandeurs ten platten lande ad vitam souden mogen worden gecontinueert.

Dat de medecijns tot Nimwegen, Zutphen, Arnhem, met de opsienders van de medecijnen tot Grol ende Bredevoort, dienen te worden gecontinueert.

Van gelijcken een geweldige provoost binnen Zutphen op sijn oud tractament, als moetende daeruyt betalen een scherprechter aldaer, als oock den geweldiger binnen Doesburch ende Bredevoort.

Den geweldige binnen Grol, sijnde seer out ende impotent op sijn oude tractament ad vitam te continueren.

Dat den post van appointez mogen worden vermeerdert tot II^{m} £ ter maand voor Gelderland off daar-

boven, sijnde Gelderland tot nu toe daarvan onversien geweest.

Dat de post van fortificatien ende logysgelden
binnen
tot verval
in de provintie ende met
van desen post te diverteren
buyten de provintien, en het cort van de provintie niet te soecken bij de Generaliteit.

De poste van lijffpensioenen voor Gelderland te verhogen, off van de lijffpensien te maken een affzonderlijcken staat.

De extraordinaris commissarissen te casseren.

Te ondersoecken ofte de compagnie van Sweeder van Boetselaer ende de compagnie van den Heer van Leeuwen, staande in den voors. nieuwen staat beyde gestelt op Hollant, en beyde (soo men meent) is een persone, een ende deselve compagnie, ende nae bevinden te reformeren.

Dat de post van oncosten van ambassadeurs mede sal worden verdeylt per quota op Gelderland, mits dat gelijckewel de penningen ten comptoire van den Ontfanger Generael werden gefurneert.

Dat de appointez werden gehouden boven 't getall der hooffden van de compagnien
ende een

De placcaten van 't land over vercopen van militaire cherges preciselijck sonder dispensatie te onderhouden, ende geen dispensatie te geven, sonder voorgaende speciale resolutie van de samentlycke provintien.

Dat geen compagnie te voet ende te peerde tegelijck aen een persone, noch meer als een compagnie aen een persone geconfereert werde, ende daar anders is, deselve vacant wordende met officiers apart te versien.

Dat tot bevrijdinge van de quartieren ende fron-

tieren van Gelderlandt tegens allerhande foules, voorts tegen lopers, stropers ende vagebonden een post op den staat van oorloghe werde gestelt, tot onderhout van een roede roe van 25 man in elck quartier, halff te peerde ende halff te voet.

Dat hier wort verbijgaen soude men op den staat mogen laten verblijven.

Gelderlant
van de resolutien
provintien te dienen van nader esclaircissement ende nae gelegentheit ende vereysch van saken deselve mogen vermeerderen off verminderen, ten eynde de provintien mogen worden gebracht in onderling verstant.

N°. 15.
Kopij.

Brief van den Raed van State aen de Edel Mogende Heeren Staten van Hollandt ende Westfrieslant jegenwoordigh staatsgewijse vergadert wesende, 29 July 1650.

Edel Mogende Heeren. Wij en hadden niet getwijffelt off U Edel Mogende souden haer al voor lange hebben geconformeert met de ses andere provintien in het stuck van de dry Landen van Overmaze, om de redenen en consideratien, begrepen in 't advijs des Raedts van State, geformeert alhier in den Hage den 23 January 1649, waervan ten overvloet copie hiernevens gaet; maer alsoo sulcx tot noch toe niet en is geschiet, soo hebben wij amptshalven nodich geacht, U. Ed. Mo. midts desen te representeren, dat geduyrende d'oorloge met een gemeene toestemminge jure belli aen wederzijden onverbreeckelijck is onder-

houden, dattet gesach over de quartieren van het plattelandt moet volgen het corpus daeronder deselve quartieren resorteren. Dat alle 't selve in de conferentien tot Tilborch anno 1630 gehouden met vele redenen ende exempelen is bevesticht geweest, dat de contradictien ende turbatien aen de Spaensche zijde naer de veroveringe van 's Hertogenbosch ondernomen anno 1629, daernaer bij tractaet van vrede anno 1648 den 30 January gesloten, opgenomen ende te niete sijn gegaen, ende de justitie van deeses Staedtsrechts ende sustenue geavoueert ende geconfirmeert met het derde articul van dien, spreeckende in generale termen: Een ygelijck sal behouden ende datelijck gebruyken de lantschappen, steden, plaetsen, landen ende heerlijcheden, die hij tegenwoordich hout ende besith, sonder daarin getroubleert off beleth te worden, directelijck noch indirectelijck in wat manieren dattet sij, daeronder men verstaet te begrijpen de vlecken, dorpen, gehuchten ende platte landen, die daervan dependeren; tot overvloet ende tot meerder securiteyt is doenmaels van wegen desen Staedt gestipuleert, met speciale woorden, rakende de voors. dry landen van Overmaze, deselve sullen blijven in den staet, in dewelcke die sich tegenwoordich vinden. De woorden tegenwoordich connen niet anders verstaen worden als van den tijt dattet tractaet gesloten ende onderteeckent is geweest, dat is den dach van den 30 Januarij 1648. Den staet van de voornoemde dry landen bij de Spaensche voor de conclusie van het voors. tractaet van vrede questieus gemaeckt ende de besettinge van de stadt Dalem met Spaens guarnisoen voor January des jaars 1648 is verandert geworden mettet belech, daerop in 't begin van deselve maent January gevolght, ende de dubieuse possessie is geworden seecker ende gestelt buyten dispute ende twijffel, den dach van

onderhandelinge gehouden tusschen de plenipotentiarissen ten wederzijden, doenmaels reflexie nemende op eene dubieuse possessie compt nu niet meer in consideratie, te meer overmidts hetgene van wegen desen staet in Januario 1648 is geschiet ons vrijgestaen heeft. De volgende woorden, aengaende disputen gerenvoyeert aen de Chambre mi-parthie, comen oock vooralsnoch in geen consideratie, maer bijaldien de Spaense meynen eenige pretensie te hebben de saecke ten principale raeckende over de dependentie der meergen. dry landen van Limburch, off andersints aengaende de souverainiteyt, soo connen sij die brengen aan de Chambre Mi-parthie geërigeert wesende, de possessie moet alvorens liber ende vrij, soo van de dry steden als platteland daervan dependerende, aan desen Staet gelaeten ende gerestitueert worden, ende alle turbatien affgedaen, d'ordre ende regulen van de gemeene rechten sijn attentata ante omnia esse reparanda d'intentie ende letter van 't voorne derde articul brengt sulcx oock claerlijck mede; de memorie bij den Heer ambassadeur de Brun op den 22 December 1649 aen ons gepresenteert, agnosceert deselve distinctie tusschen possessie ende eygendom, trachtende de differenten over de possessie op te heffen met een provisionelen interim ende de disputen over den eygendom te brengen aen de Chambre Mi-parthye. Wij hebben deselve intentie, die hij Heer ambassadeur heeft, te weten verlichtinge ende soulagement van de in- ende opgesetenen, ende vermeynen dattetselve sal bereykt worden, soo wanneer aen de Spaensche zijde affstandt gedaen wort van onbehoorlijcke turbatien tegens ons welvercregen recht ende superioriteyt, ende van de vexatie die de voorn. in- ende opgesetenen onbetaemelijck door Spaense ministers aengedaen wert. De justitie van de saecke op nieuws bij ons rijpelijck

geexamineert sijnde, is gebleecken dat wij anno 1644 met macht van wapenen de dry capitale plaetsen in de meergenoemde dry landen, bestaende in de casteelen off stedekens van Valckenburch, Daelhem ende 's Hertogenrade, hebben geoccupeert ende beseth, ende tot soulagement van de onderdanen aldaer de fortificatien gedemolieert, blijvende behouden ende doende bedienen de gerichtsbancken door officieren, alsnoch haere commissie hebbende ende exercerende, d' acten contrarie aen de Spaensche zijde gepleecht, oock de turbatien ende attentaeten, daeryegens is met seven verscheyden placcaten van deser zijde gegaen ende versien geworden, de eenige plaetse bij de Spaensche ondertusschen ingenomen ende beseth geweest, is Daelhem, dewelcke gelijck vooren is verhaelt in 't begin van January 1648 door wijlen de Heer Graeff van Solms met formele belegeringe haer is ontweldigt. Ende sijn doenmaels soowel de stadt Daelhem, als de twee andere plaetsen van Valckenburch en 's Hertogenrade van wegen desen Staedt gefortificeert ende met guarnisoen verseeckert, daermede deselve plaetsen tsedert bewaert ende tot desen dach beseth sijn gebleven. De Heere Rhijngrave is tot meerder verseeckeringe terselver tijt met volck te voet ende te peerde gaen logeren in het plattelandt, onder de dry plaetsen resorterende. Den vrede is daerop den 30^{n} January 1648 gesloten, als wanneer de possessie van de voors. plaetsen ende plattelant van Overmaze onwederspreeckelijck is geweest aen de zijde van desen Staedt, de turbatien tsedert bij de Spaense ondernomen sijn pure attentaten, gewelt ende oppressien van de ingesetenen ende contraventien tegens het tractaet van vrede, ende te querelleren de justitie ende het recht van de wapenen van desen Staedt is te choqueren in 't generael de rechtveerdicheyt van alle hetgene wij be-

sitten ende bij tractaet bedongen hebben, ende aenleydinge te geven, om in tijden ende wijlen 'tgeheele fondament van het voorn. tractaet van vrede questieus te maecken. Alle welcke redenen, als oock diegene in 't lange ende breede in het voors advijs des welgem. Raedts van State gededuceert, wij vruntlijck versoucken dat U. Ed. Mog. naer behooren in den haeren gelieven te pondereren ende overwegen, ende dienvolgens haer alnoch met de gemelte andere ses provincien, nopende het stuck der meergen. dry landen van Overmaze te conformeren, opdat die saecke eenmaels met eenpaericheyt tot een gewenscht eynde mach worden gebracht, daeraen ten verscheyden respecten voor den dienst, eere ende reputatie van desen Staedt ten allerhoochsten is gelegen. Waermede eyndigende etc. Actum den 29 July 1650.

N°. 16/1.
Kopij.

Notule sommier van 't geene de extraordinaris ende ordinaris Gecommitteerden van de provincie van Hollant ende Westvrieslant desen 12n November 1650 ter Generaliteit hebben geproponeert [1]).

Dat Haer Ed. Groot Mogende oordeelen de eenicheyt van de provintien te sijn het rechte grontstuck om den Staet te doen consisteren [2]) ende dat daerom

---

1) Gedrukt afzonderlijk, *Tiele*, II, n° 3684, in de *Resolut.-Holland*, 12 Nov. 1650, blz. 785 vlg., en bij *Wicquefort, Hist. des Provinces-Unies des Païs-Bas*, publiée par *Leuting*, 1861, I, p. 496 vlg.

2) In de afzonderlijke uitgaaf: subsisteren.

jegenwoordiglijk aen de provincien verclaringe wert gedaen der [1]) censere [2]) intentie van Haer Ed. Groot Mogende te wesen d' eenicheyt, liefde, vruntschap, goede correspondentie ende confidentie tusschen d'onderlinge provincien te releveren, mainteneren ende deselve voor altijt heylichlijck ende onverbreeckelijck t'onderhouden ende cultiveren, sonder immermeer daervan te wijcken, ende sulcx niet met woorden alleen, maer met effecten sullen [3]) betoonen.

Dat wijders is de vaste intentie van Haer Ed. Groot Mogende te hanthaven de religie volgens de sinode van Dordrecht ende gelijck deselve in de publycque kercken jegenwoordich wert geleert, dat heylichlijck sal worden gehouden d'unie gelijck deselve anno 1579 tot Utrecht is geslooten, dat aengehouden sal worden de militaire [4]) ten dienste van den Staet, volgende de resolutie op de praeliminaire poincten, raeckende den vreede voor desen genomen.

Dat de provincien werden versocht dat eene generale convocatie van Staten hier in 's Gravenhage moge werden gedaen, met versoeck van alle ende een yder van deselve op't voorgeroerde important werck behoorlijck gelast ende geinstrueert te comen.

Dat Haer Ed. Groot Mog. goed hebben gevonden tenselven eynde de provincien respectivelijck te besenden.

Dat de Heeren Gecommitteerden van d'andere provincien ernstelijck werden versocht de goede intentie

---

1) de. — *Zóó* in de afzonderlijke uitgaaf, in de *Resolut.-Holland* en bij *Wicquefort.*

2) sinceere. — *Zóó* bij dezelfden.

3) te zullen. — *Zóó* bij dezelfden.

4) militie. — *Zóó* bij dezelfden, behalve in de afzonderlijke uitgaaf.

van Haer Ed. Groot Mogende bij serieuse brieven aen haere respective principalen te willen seconderen.

Dat middelertijt alle saecken den Staet raeckende sullen werden gelaten bij den gewoonlijcken voet ende fondamentele ordre van de regeringe, blijvende de collegien ende de hooge militaire officieren bij derselver respective commissien ende instructien ter tijt ende wijle toe [1]) naerder [2]) resolutie op het geheele werck bij de provincien sal wesen genomen.

N°. 16/2.
Kopij.

Extract uyt het Register der Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Sabbathy den 12 November 1650.

Sijnde gehoort de propositie bij de Heeren extraordinaris ende ordinaris Gedeputeerden van wegen de provincie van Hollant in Haer Hoog Mogende vergaderinge over den jegenwoordigen toestant der saecken van desen staet in dese conjuncture van tijden, vermits den dootlijcken afganck van den Heer Prince Willem, Prince van Oraigne onsterffelijcke memorie, hebben Haer Hoog Mogende de opgem. Heeren Gedeputeerden van d'opgem. provincie van Hollant bedanckt over ende ter saecke van de openinge bij de voors. propositie gedaen. Ende is voorts goetgevonden

---

1) tot. — Zóó bij dezelfden, maar niet in de afzonderlijke uitgaaf. — Vgl. over een vroegere lezing in een eerste concept *de Wicquefort*, l.l., p. 497, *noot* 1.

2) In de afzonderlijke uitgaaf: meerder.

ende verstaen, mits desen te versoecken deselve Heeren Gedeputeerden dat deselve onbeswaert willen sijn de voorn. propositie in substantie te stellen ende aen Haer Hoog Mogende over te leveren bij geschrifte, 't welk Haer E. aengenomen hebben desen naemiddagh te doen in handen van den Griffier van Haer Hoog Mogende, om daervan copien gegeven te worden aen de Heeren Gedeputeerden van de andere provintien, die aengenomen hebben de voors. copijen over te stueren aen de Heeren derselver respective principalen, ende sal dese Haer Hoog Mogende resolutie uytgegeven worden sonder voorgaende resumptie van dien.

N°. 16/3.
Kopij.

Den 12 November 1650. Concept.

Is in de vergaderinge gecompareert Sijn Excellencie Stadthouder ende den Raet van State ende hebben Haer Hoog Mogende te gemoet gevoert verscheyden consideratien op derselver resolutie van den 6^{n} deses, daerbij den gemelten Raet versocht is ten spoedichsten Haer Hooch Mogende te berichten van de rechte beschapentheyt der besettinge ende guarnisoenen in de frontiersteden ende plaetsen van desen Staet, om naer bevindinge van saecken soodanige ordre gestelt ende voorsieninge gedaen te worden, als men tot de meeste securiteyt van deselve sal bevinden te behooren, ende dat dienvolgende Sijn welgem. Excellencie stadthouder ende den Raet van State het oogh hadden laten gaen over de voors. besettinge ende bevonden dat Sijn Hoocheyt hoochloffel. memorie geduerende desselfs leven daerinne met groote voorsichticheyt ende discretie ordre hadde gestelt, ende dat de saecke bij

die ordre wel hadde connen gelaten worden, in cas dat Godt de Heere Almachtich Sijne Hoochgedachte Hoocheyt in het leven hadde gelaten, maer alsoo het Sijne Goddelijcke Majesteyt sulcx niet en heeft belieft, dat Sijne meergemelde Excellencie ende den Raet van State meynen, datter eenige frontieren souden behooren met guarnisoen versterckt te worden, ende dat de compagnien, van wegen desen Staet in Oostvrieslant gelogeert, van daer vertrocken ende weder yder van dien in derselver voorgaende guarnisoen soude werden gebracht, ende dat oock de guarde van Groeningen weder derwarts soude werden gesonden, hebbende Sijne meergem. Excellencie ende den Raet van State hierbenevens bij lecture van Haer Hoog Mogende gecommuniceert seeckere veranderinge, die sij meynen dat in de lijste van de generale besettinge soude connen gedaen worden, ende geexpresseert de quantiteyt ende de sterckte van compagnien die van binnen het lant en de stede van dien souden werden getrocken ende geleyt in eenige frontierplaetsen, die Haer E. oock naemachtich [1]) hebben gemaect.

Ten tweeden, dat de respective militaire officieren gelast souden mogen werden haer respectivelijck te begeven naer hunne respective guarnisoenen, met versoeck dat alles secreet gehouden soude mogen worden. Waerop de Heer presideerende Sijne meergem^{e} Excellencie ende den Raet heeft bedanckt over ende ter saecke van de moeyte bij hun genomen, ende voorts geantwoort dat Haer Hoog Mogende de voors. propositie bij Haer E. gedaen sullen leggen in serieuse deliberatie, ende heeft deselve Heer presiderende Sijn meerwelgem. Excellencie ende den Raet van State weder gerecommandeert ende versocht mede

---

1) Het Hoogduitsche „namhaft".

alles te willen secreet houden, ende is Sijne meerwelgemelte Excellencie ende den Raet van State daerop affgegaen.

N°. 16/4.
Origineel.

Gecasseerde rittmeesters zijn: Heije, Stone, Honywood en Tailly [1]).

Hume was oock casseert geweest ten waere ick mijn clein vermogen niet bijgebracht en hadde, het heeft maar een stemme gescheelt, niettegenstaende Haere Hoocheit Mevrouwe Douagere voor hem intercedeerde en hij bevonden wierde de jongste mede te sijn.

Sijne Excellentie heeft mij belast neffens sijn vrindelick gebiedenisse deesen extract uyt mijnheer Andla brief aan U E. te senden.

Ick blijve altoos U. E.

dienstwillige dienaer
(geteekend)
VEGELIN [2]).

Den 6 Dec./26 Nov. 1650.

---

1) Vgl. *Resolut.-Holland*, 24 Nov. en 3 Dec. 1650, blz. 799 en 816, alwaar als gecasseerde ritmeesters worden genoemd: Robert Houwaart of Hauwaart, William Hay, Robbert Stone en Pierre de Blanche, Sieur du Tailly. Vgl. verder een „lijste van de ritmeesters en capiteynen, die afgedanckt zijn bij de staten van Hollandt, als staende op hare repertitie," gedrukt achter „Concept ofte Voorslag ten regarde van de militie" enz., van 15 Juli 1650, *Tiele*, II, n° 3637, op welke lijst de naam van „du Tailly" of „Tailly" eveneens voorkomt, gelijk mede op een „Lijste van de afgedanckte en gelisentieerde comp. etc., volgens de resolutie van Haere Ho. Mo. van 18 Aug. 1650," *Tiele*, II, n° 3674.

2) Secretaris van Z. E. graaf Willem Frederik, zie het opschrift van de brieven, onder n° 4 en n° 12 opgenomen beneden in n° 2545, en *Groen*, *Archives*, 2de série, p. 322, lettre DCCCCXXVII.

N°. 16/5.
Kopij.

„Copia."

Edele Mogende Heeren, besondere goede Vrunden, nagebuyren ende bontgenoten [1]).

Op den onverwachten ende deplorabelen toeval door beclaechlijck overlijden van den persoon van Sijne Hoocheyt den Heere Prince van Oragne onsterffelijcker gedachtenisse, sijn wij aenstonts alhier staetsgewijse bijeengecomen, omme te resolveren op de saecken daeruyt nootwendich resulterende; maer dewijle deselve saecken sijn van de hoochste importantie, ende niet alleen onse provincie in 't besonder, maer oock den staet der landen in 't gemeen aengaen, soo achten wij nodich onsenthalven alles te houden in sijn geheel ende ongeprejudiceert ter tijt en wijlen toe, dat de gelegentheyt sal geven dat daerover met de gesamentlijcke leden van de Unie geconfereert ende door Godes zegen alles met eendracht ende goede correspondentie ten besten ter neder sal mogen werden gestelt. Ende om U. Ed. Mog. dienthalven van onse goede ende oprechte meyninge te verseeckeren, hebben wij goetgevonden eenighe uyt den onsen te committeeren, dewelcke sonder uytstel staen derwaerts te comen, hetwelcke opdat niet te vergeeffs geschieden moge, soo versoecken wij gantsch vrunt- ende naebuyriglijck, dat Uwe Ed. Mog. bijeen sijnde gedient willen wesen

---

1) Onderstaande brief diende om de drie Heeren, door de staten van Holland naar Friesland afgevaardigd, bij de staten van dit gewest in te leiden, zie *Resolut.-Holland*, 12 Nov. 1650, blz. 786, alwaar men leest: „In deliberatie zijnde gebragt de deputatie te doen aan de respectieve provincien, om uit te werken de resolutie van Haar Edele Groot Mog. (zie boven n° 16/1), is na deliberatie goed gevonden, daartoe te committeeren de persoonen in voegen als hierna is volgende etc."

te blijven vergadert, ofte anderssints ten spoedichsten bijeen te comen, ende dat deselve onder des (gelijck wij verclaren van onse sijde te sullen doen) alles gelieven te houden in sijn geheel ende buyten prejuditie, Uwe Ed. Mog. verseeckerende dat hetselve niet anders sal strecken als tot der landen meesten dienst, ende derhalven ons daertoe verlatende,

Edele Mogende Heeren, besondere goede Vrunden, nagebuyren ende bontgenoten, bevelen wij Uwe Ed. Mog. in Godes bescherminge.

Geschreven in den Hage den xii[n] November 1650.

Uwe Ed. Mo. goede vrunden,
nagebuyren ende bondtgenoten,
De Staten van Hollandt
ende Westvrieslandt.

Ter ordonnantie van deselve.
(geteekend)
Herb[t] van Beaumont.

'Topschrift luyde:

Edele Mogende Heeren nagebuyren ende bontgenoten, onse besondere goede Vrunden, de Staten van Vrieslandt off Haer Ed. Mog. Gedeputeerden.

N°. 16/6.
Kopij.

Notule sommier van 't geene de extraordinaris ende ordinaris Gecommitteerden van de provintie van Hollandt ende Westvrieslandt desen 12[n] November 1650 ter Generaliteyt hebben geproponeert.

Dat Haere Edele Groot Mogende oordeelen de eenicheyt van de provintien te sijn het rechte grontstuck enz.

(Als N°. $16/_1$).

N°. 17.
Kopij.

Bij de Staten van Vrislandt rijpelijck examineert weesende de propositie bij de Groot Mogende Heeren Staten van Hollandt en Westvrislandt ter vergaderinge van Haer Hoog Mogende gedaen en de verscheyden instantie bij Haar Eedele Mogende diverselijck inheert [1]) en de Staten deeser provintie door missieve meede gecommoniseert [2]), tenderende tot nader reductie van de militie door casseeringe van een groot getal compagnien te voet ende toe paerde, conen niet naerlaten Haer Hoog Mogende te gemoet te voeren de swaricheden voor welcken Haer Ed. Mogende bevreesen [3]) zijn dat dewille [4]) alle prinsen van Europa noch in wapenen sijn en in den brandt van oorloge staen, soo te water als te lande, bij welcken gelegenheyt wel en verwacht [5]) inval en inbruicken [6]) solde conen geschyeden, als onlangs bij de Lottringesche troupen [7]) gedaen is, 'twelck door een redutable militie en staet wel met de wapenen in den handt sijnde solde conen voorgecomen worden, en nu reede over de dartich duisent man affgedanck sijn en niet meer dan drie duisent acht hondert in dinst als ten tijden van de trefes alwanneer de provintie booven de

---

1) geinhaereerd. 2) gecommuniceerd. 3) bevreesd. 4) dewijl.
5) onverwacht in plaats van: „en verwacht"? 6) inbreuken.
7) Een legerbende van den hertog van 6000 ruiters en vierduizend voetknechten onder den prins van Salm trok in 't laatst van 1649 het land van Ravenstein binnen en vermeesterde de stad Megen, ten n.w. van Ravenstein, zie *Groen, Archives*, 2de série, IV, p. 327, 331, 336, en *Resolut.-Holland*, 16 en 17 Dec. 1649, blz. 394 en 397. *Van der Capellen, Gedenkschr.*, II, blz. 263 vlg., heeft slechts 2600 paarden en 1500 voetknechten en bericht tevens, dat die troepen, op een schrijven der Staten-Generaal, zich spoedig weder verwijderden.

wapenen meede hadde guarantie van de Cronen van Vranckrick en Engelant, daer nochtans den Staet vergrotet is met soo een notable getal van groote steeden en forten tot vifftien steden en drie ende dartich forten [1]), soo aensiennelijck besettinge vereysschen, en oock de militie gelicenteerd werdende 'twelck niet anders [2]) prinsen dinst begevende voor deesen staet te vreesen waren, sijnde door reduictie [3]) den staet verschat [4]) sijnde [5]) en de nabuiren gesterck worden [6]), dat oock het volck in te [7]) van noot aengenomen worden [8]) ongeoeffent is ende niet ter bequaemer tidt conen becomen worden, te meer de ingesetenen deser landen meer te water als te lande geoeffent sijn en niet conen vergeleecken worden bei [9]) de Switsers, haer dagelijck selff in de wapenen oeffenende, waerbij comdt dat de militie sullen worden afgedanckt de [10]) hitte van de wapenen hier gedraghen heeft, en smaecken solde naer ignommen [11]) deselve nu af te dancken ende de reste in vreede te mesamen [12]), staende meede te conciderreeren [13]) dat seer grooten notable en considerae [14]) steeden sijn voort meerendeel bestaen [15]) uyt Catolycke ende tot de regeringe quaet-

---

1) Dezelfde cijfers komen voor in een brief van 27 Jan./6 Febr. 1650, door Willem Frederik geschreven aan den prins van Oranje, bij *Groen, Archives*, 2de série, IV, p. 344, 345. Ook verzekert graaf Willem Frederik Zijn Hoogheid bij herhaling, dat de staten van Friesland geenszins genegen zijn troepen af te danken, zie *Ibid.*, p. 351 en 353.

2) „zich in anderer" schijnt te moeten gelezen worden in plaats van: „niet anders".

3) reductie. 4) verzwakt? 5) „sijnde" schijnt overbodig.

6) gesterkt geworden. 7) tijd. 8) geworden.

9) bij. 10) die de. 11) ignominie.

12) vermeensamen, d. i. wegzenden. 13) considereeren.

14) considerabele. 15) bestaande.

gesiende [1]) papisten die toe [2]) beduichten [3]) staet dat de steeden ontbloedt [4]) sijnde van nodige besettinghe revolteeren en haer onder andere gehoorsaemheyt begeven solde, sulx de verseeckerheyt van de provintien en guaran [5]) bestaende in macht van wapenen, niet door al te grote reductie enerveert behoort te worden, principaelijck in deesen tijt, daer de provintien in een florissanten staet sijn, door welcke de nabuiren aengelockt solde connen worden omme teegens trouw en belofte iets nadelijck [6]) aen te richten, alwaeromme noodich is voorsichtich te gaen in't casseeren van olde en geoeffende soldaten, edach [7]) dewijle Staten van Vrislandt sien de groote genegentheyt van de Staten van Hollandt tot het vermindringhe der militie om meerder quaet voor te comen opdat de Unie mach gecontenteert worden, waerdoor de reliesie, justitie en policie conen bestaen, soo sullen Haer Ed. Mog. hoewel teegens haer meynyge en gemoet te [8]) omme Hollandt contenteert [9]) te geeven ende te gemoet te connen [10]) onrust en oneenich . . . . .

N°. 18.
Kopij.

Edele Mogende Heeren besondere goede vrunden, naegebuyren ende bontgenoten [11]).

Met wat ijver de provintie van Holland ende West-

---

1) kwaadgezinde. 2) te 3) duchten.
4) ontbloot. 5) garantie. 6) nadeelige. 7) edoch.
8) en. 9) contentement. 10) komen.
11) Deze brief is afzonderlijk gedrukt, zie *Tiele*, II, n° 3642 vlg., ook onder den titel: *Notabele getrouwigheid der G. M. staten van Holland en West-Vriesland, blijkende uit de navolgende missive*

vriesland van den beginne van de tegenwoordige regeringe ende vervolgens altijts heeft behartigd de behoudenisse, versekertheyt, vermeerderinge ende welvaren van het lichaem van de Unie in het gemeen ende van de leden van dien in het particulier, heeft daaruyt cunnen blijcken, dat niettegenstaande bij het eeuwich verbond, tusschen de provincien in den jare 1579 gemaeckt, is verdragen, dat in alle deselve provintien eenpaerlijck ende op eenen voet sekere imposten op eenige specien soude werden geheven, omme daaruyt te vervallen de costen, die men genootsaeckt soude sijn te doen tot gemeene defentie, de provintie van Holland ende Westvriesland echter ende diesniettegenstaende de gemeene sake ten beste in de verdeelinge van de voors. costen haer heeft laten beswaren met een seer hooge quote, verre excederende de quoten van de ses andere provintien tesamen. Ende deselve in de jaarlijksche oncosten, hoewel met groote becommernissen, bij invoeringe van alle bedenckelijcke middelen genougsaem tot ondraaglijcke belastinge van de goede gemeenten, gebonden [1]) sijnde, niet alleenlijck benevens, jae dickwils boven eenige van de andere provintien, die daarvan veelmaal in gebreeke sijn gebleven, ten comptoire van den Ontfanger Generaal opgebracht, maar oock boven de voors. quote in tijde van noot excessive somme van

---

aan de staten van de provinciën van Gelderland, enz. en mede te vinden in de *Resolut.-Holland*, 27 Juli 1650, blz. 664 vlg., in *de Herstelde Leeuw* van *Aitzema*, Amsteldam bij Jasper Adamsz. Star, 1652, blz. 89 vlg.; bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, 1669, III, blz. 438 vlg., en bij *de Wicquefort*, ed. *Lenting*, I, p. 472 vlg. — In de *Gedenkschriften* van *van der Capellen*, II, blz. 315 vlg., treft men aan een reeks *Considerati*ën *op deze missive.*

1) Lees: „gevonden", zooals overal staat, zie t. p. aangehaald in *Noot* 11 op de vorige blz.

penningen voor de Generaliteyt aen [1]) d'andere provintien verschoten heeft, die deselve alsnoch te buyten is staande, door alle hetwelcke de finantien soodanich zijn uytgeput, dat niet mogelijck is dat deselve ende den staet deser provintie, die het voetsel van hare behoeftigheden daeruyt moeten trecken, langer soude cunnen bestaen, ten waere de lasten merckelijck werden vermindert, — Soo hebben wij, naardat God Almachtich den Staet heeft belieft te zegenen met een glorieusen vreede, geoordeelt betamelijck te sijn, dat men dencken hoe het swacke lichaam van de finantie, hetwelck de costelijckheyt van den langdurigen oorloch sooveel bloets heeft afgetapt, onder beneficie van de ruste wederom tot sodanige crachten soude cunnen werden herstelt, dat de quaetwillige de gedachten van yets op den Staat te attenteren, ende die sulx soude mogen ondernemen door een vigoureusen tegenstaande [2]) hope van succes soude mogen werden benomen, sijnde onwederspreecklijcken dat bij continuatie van lasten, die uyt het incomen niet en cunnen werden vervallen, de Staat selfs bij de vrede, dewelcke de behoudenisse behoort te sijn, verloren sal moeten gaan, hetwelcke, gelijck het tegens God de Heere een groote ondanckbaarheyt soude sijn, die den Staat in soo heeten ende langduyrigen oorloch niet alleen bewaart, maar oock vermeerdért heeft, en tegens de posteriteyt niet en soude cunnen verantwoorden, dat soo een heerlijck gebou, 't welck tegens sijne vijanden onbeweeglijck heeft gestaan, door quade toesicht van vrienden ende die de sorge daerover is bevolen, soude comen in te storten, soo hebben wij, aen d'eene sijde lettende op

---

1) In de *afzonderlijke uitgaaf;* in de *Resolut.-Holland* en bij *de Wicquefort* staat: „en".

2) tegenstand.

de ontlastinge van de finantien, aen d'ander sijde oock niet minder het ooge gehad op de sekerheyt van den Staat, ende daeromme ons advijs op den nieuwen staat van oorloch, uytgebracht bij Sijne Hoocheyt, Sijne Excellentie Stadhouder ende den Raad van Staten, met soodanige omsigtigheyt geformeert ende vervolgens ter Generaliteyt laten inbrengen, dat wij de saken van liberaliteyt hebben gescheyden van saken van necessiteyt ende niettemin in de eerste soorte sooveel heusheyt gebruyckt, dat de modestie van een discrete begeerte daerinne soude behooren gecontenteert te sijn, ende in de tweede met die sorgvuldigheyt geprocedeert, dat wij daarinne niet te cort sijn gebleven, behalven dat wij daarnaar, omme d'andere provintien te gemoet te comen, ende soo het mogelijk hadde geweest met eenparigheyt in desen te gaen, hebben gepresenteert gehad onder affdanckinge [1]) van 20 compagnien te paart ende 55 compagnien te voet, yder van 50 coppen, ende reductie [2]) van de compagnien van 70 coppen op 60, de vordere militie soo te voet als te peert, mits curassiers verandert sijnde in harquebusiers, ende sulx [3]) 2700 peerden en bij de 26000 man te voet in dienst te continueren. Ende hoewel wij wel hadden verhoopt, dat de oprechte openinge, die wij van den staat van onse finantien in confidentie aen de Heeren Gedeputeerden van de provintien hebben gedaen, met aanwijsinge dat men minder volck

---

1) Vgl. over die getallen de Inleiding en *Resolut.-Holland* 16 Juli 1650, blz. 652 vlg.

2) Vul in: „van de compagnieën van 60 paarden op 50 en". Dezelfde uitlating treft men aan bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, en in *de Herstelde Leeuw*. Overal elders, zie blz. 44, *noot* 11, heeft men het volledig.

3) Vgl. over die getallen de Inleiding, gelijk mede *Resolut.-Holl.* 28 en 29 Mei 1650, blz. 588 vlg.; 16 Juli 1650, blz. 650 vlg.

effective in dienst sal behouden als de voors. presentatie medebrengt, indien men meerder volck aen wil houden als men can betalen, waardoor dan en de Staet in militie min versekert ende in de finantien meerder geruyneert soude worden, ende de conferentie [1]) die daerover ter Generaliteyt in de publycque deliberatien te meermalen sijn gehouden, ende insonderheit de communicatie, die wij daarvan bij missive aen alle de provintien als bondtgenoten in December laatstleden hebben gedaen, van die operatie soude sijn geweest dat d'opgemelde provintien, ende onder die U. Ed. Mog. [2]), met ons van een verstandt souden sijn geworden, — Soo heeft echter de Staat niet alleen dat geluck niet gehadt, maer oock niet, dat de Heeren Gedeputeerden van de Provintien daertoe hebben willen verstaen, dat hetgene, waernae [3]) deselve volgende d'advijsen van de Heeren hare principalen met ons eens sijn, door den Raad van State ende sulx met eenparigheyt bij provisie soude werden geexecuteert, ende dat Haer Ed. nopende het vordere bij de Heeren hare principalen nader devoiren souden doen, omme dienaengaande mede tot eenparigheyt te mogen comen, in dier voegen dat onse menichvuldige devoiren ende iterative instantien, vele maenden aen den anderen ter Generaliteit gecontinueert, vruchteloos gebleven sijnde, wij eyntlijck genootsaakt sijn geweest te discontinueren de betalinge van de militie, tot aenhoudinge van dewelcke wij bij ons ingebracht advijs

---

1) Eveneens bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, en in *de Herstelde Leeuw*. Bij de anderen: „conferentien".

2) De woorden: „en onder die U. Ed. Mog." vindt men niet bij *de Wicquefort*. In de *Resolut.-Holland* leest men: „*die* onder die" in plaats van „*ende* onder die", hetgeen verkeerd is.

3) Overal elders: „waarin".

hadden verclaart niet te connen consenteren, hetwelck off wel ter Generaliteyt bij eenige soodanich wert opgenomen, alsof sulx in ons vermogen niet souden sijn, vermits de samentlijcke bondtgenoten het opperste commandement, aanneminge, affdanckinge ofte reductie van het crijgsvolck souden hebben gedifferreert [1]) aen Sijne Hoocheyt ende den Rade van State, ende dat d'officieren bij eede verplicht souden sijn, oock [2]) hoochgemelte Sijne Hoocheyt ende de Heeren van de Raden van Staten te obedieren, ende dat de voors. discontinuatie van betalinge soude sijn een verbrekinge van de Unie, ende dat hetselve oock bij ons tegens andere bondtgenoten t'anderen tijden in dier vougen soude sijn verstaen, — Soo willen wij doch van den yver [3]) van U. Ed. Mogende ende van de Heeren Staten van de andere provintien tot de conservatie van hare vrijheyt, alsmede van derselver bescheydentheyt nopende het verstant van de Unie ende 'tgunt bij ons tegens andere bontgenoten voor desen mede soude sijn gesustineert, een geheel ander oordeel verwachten, want gelijck de provintien bij de Unie in materie van belastingen aen haar hebben behouden de vrijheyt in het dragen van hare consenten, dewelcke oock alle jaren (vermits de veranderinge die de tijt can geven) op een nieu hebben moeten werden versocht, gelijck daartoe bij den Raad van State jaarlijx een petitie [4]) uytgebracht, den bondtgenoten toege-

---

1) Overal elders: „gedefereert".

2) Eveneens staat het bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, en in *de Herstelde Leeuw*. Bij de overigen is dat „ook" uitgelaten, hetgeen beter is.

3) In de *Resolut.-Holland* en bij *de Wicquefort* ontbreken de woorden: „van den yver".

4) In *de Resolut.-Holland* leest men hier „een partye".

sonden ende daarop derselver consent versocht is geweest, soo en heeft die vrijheyt niet bestaan in een ijdel geluyt van woorden, maar in soodanige effective realiteyten, dat men sich vrijgehouden heeft van de betalinge van de lasten, tot de continuatie van dewelcke men hadde verclaert geen consent te cunnen dragen, sonder dat de provintien den anderen in het dragen van de consenten hebben mogen overstemmen, veel min tegens de geweygerde consenten tot eenige contributien cunnen bedwingen [1]), daarvan alle de bondtgenoten, ende onder deselve met namen de provintien van Utrecht ende Vriesland getuygen connen sijn, als hebbende de eerste in het heetste van den oorloch vele jaren [2]) achter den anderen hare consenten ingehouden op de subsidie voor de custschepen, sijnde geweest het leger te water van desen Staet [3]), ende de tweede op de subsidie van [4]) de West-Indische Compagnie tot beschermínge van de conquesten in Brasil ende affweringe van het trouloose gewelt der Portugesen, ende dienvolgende tot het eene ende het andere respectivelick niet eenen stuyver gecontribueert. Sijnde wel sulx dat de Raad van Staten als executeurs van de resolutien van de gemeene Unie, naardat alle de bondtgenoten tot aanneminge van crijgsvolck hare consenten hebben gedragen, bevoegt sijn, omme vol-

---

1) dwingen.

2) Eveneens in *de afzonderlijke uitgaaf*, alsmede bij *Aitzema. Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw.* In de *Resolut.-Holland* en bij *de Wicquefort*: „twee jaren".

3) Zóó mede in *de afzonderlijke uitgaaf*, gelijk ook bij *Aitzema. Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw.* Bij *de Wicquefort* mist men de woorden: „sijnde geweest het leger te water van dezen Staet". In *de Resolut.-Holland* leest men slechts: „zijnde geweest", hetgeen geen zin heeft.

4) Lees: „voor".

gende deselve consenten de wervinge van crijgsvolck te doen ende deselve in den eed te ontvangen, dat mede [1]) de officieren, in sulcker voegen aengenomen, nopende de militaire exploicten tot dienste ende conservatie van den Staat ter obedientie staan van Sijn hoochgemelte Hoocheyt ende den Raad van State, maar sijn deselve geensins [2]) bevoegt ende noyt aen deselve gedefereert, omme tegens de consenten van de provintien volck aan te nemen ofte in den dienst te continueren, veel min deselve onder pretext van den eedt deselve in den name van de gemeene Unie affgenomen tot eenige obedientie aen haar tegens de gedifficulteerde aenhoudinge van de leden van de Unie tot continuatie van haren dienst te bedwingen, sullende niet bevonden werden, dat de provintie van Holland ende Westfriesland dese sake oyt anders tegens hare bontgenoten soude hebben verstaen, dewijle de exempelen, die men daartoe soude willen bijbrengen, geheel van een andere natuyre sijn, ende namentlijck dat eenige provintien ofte contrarie haere gedragene consenten, ofte sonder vorige notificatie aen de bondtgenooten van de discontinuatie van dien, haer selve bij heymelijcke reductie van militie ofte andere affleginge van lasten hebben gepoocht te verlichten, hetwelck niet sonder reden heeft geseyt connen werden tegens de Unie te zijn, als waardoor de versekertheyt van den Staet tegens gedragen, immers geen gedis-continueerde consenten, buyten kennisse van de bontgenoten is vermindert geworden, maar soo wanneer eenige provintien hare onvermogentheyt in het dragen

---

1) In *de Resolut.-Holland* staat, in plaats van „mede": „in", hetgeen den zin onverstaanbaar maakt.

2) *Ibid.* heeft men, in plaats van „geensins": „meest", hetgeen den zin nog meer bederft.

van hare opgenomen lasten aen de bondtgenoten hebben bekent gemaeckt ende daerop hebben gedifficulteert, tot de aenhoudinge van soodanige lasten, die sij niet en conden dragen, verder te consenteren ende sulx de betalinge van dien van haar affgewesen hebben, soo is soo [1]) verre van daar, dat de provintie van Holland soude hebben gesustineert, dat sulx soude strijden tegens de Unie, dat [2]) deselve niet alleenlijck de voors. affwijsinge heeft moeten aensien, maar (den noot van het land sulx vereyschende) hare schouderen selfs onder soodanige affgewesen lasten mede gestelt heeft, door welcken ijver ende gewilligheyt de rugge haar te meerder ingedruckt sijnde, soo en cunnen wij niet vertrouwen, dat wij, tegenwoordelijck affleggende 'tgene wij langer niet cunnen dragen, ende daarinne doende 'tgene waartoe de vrijheyt, bij de Unie gereserveert, ons gequalificeert [3]), ende daerinne volgende d'exempelen van de andere bontgenoten, U. Ed. Mog. ons soude willen schuldich houden tot de prestatie van 'tgene ons onmogelijck is, ende naar bevochten vrijheyt tegens diegene, die onse vijanden sijn geweest, [soude willen gedogen dat ons ende U. Ed. Mog. selffs in de vrede door de bontgenoten de vrijheyt soude werden gedisputeert, die in den oorloch noyt controvers is geweest, ende voor den oorloch bij de Princen van den lande selffs erkent heeft moeten werden, insonderheyt gelet ons oogemerck streckt tot aansienlijckheyt, eere ende versekertheyt van den Staet, ende het missen van dien tot vercleyninge,

---

1) Dit „soo" ontbreekt bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw.*

2) In *de Resolut.-Holland* staat „van" in plaats van „dat", hetgeen verkeerd is. Bij *de Wicquefort* ontbreekt dit „dat".

3) Lees, zooals overal staat: „qualificeert".

disreputatie ende pericul van deselve, geconsidereert dat de aensienlijcheyt daarinne bestaat, dat men bij tijt van vrede door een betamelijcke ende wijse mesnage behoort [1]) te letten op versterckinge van hetgunt door den oorloch is verswakt, ende d'eere dat men daardoor mach becomen het cieraat van welgestelde finantien ende de versekertheyt dat men door prompte betalinge mach hebben een wel gedisciplineerde militie, in plaatse dat het versuym van soodanige mesnage bij de vrienden soude veroorsaken een cleynachtinge, het verder verval van de finantien bij de vijanden een verheuginge ende een sekere hope van dat onse eigen achteloosheyt in cort te wege souden brengen hetgene in vele jaren het gewelt [2]) van buyten, staande voor de goede saken [3]) de wackere dapperheyt der mannelijcke veldoversten ende de voorsightige wijsheyt der ijverige regenten [4]) onder den zegen van God Almachtich, niet en heeft cunnen werden geeffectueert, gelijck mede d'aenhoudinge van crijgsvolck ende andere lasten meerder, als men uyt het incomen can vervallen een sekere wanbetalinge ende daerdoor verminderinge in de militie, ende dat erger is gedachten van inobedientie ende onwilligheyt in deselve, ende sulcx daardoor een apparent pericul voor den Staat soude mede-

---

1) In *de Resolut.-Holland* leest men, in plaats van „behoort": „betoond", bij *de Wicquefort:* „betoont", wat geen zin geeft.

2) Lees, hoewel het nergens staat: „door het gewelt".

3) Lees: „zaak".

4) *Zóó* ook in *de afzonderlijke uitgaaf.* Bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, en in *de Herstelde Leeuw*, is te lezen: „voorsightige" in plaats van „voorsightigheyt". Bij *de Wicquefort* ontbreken de woorden: „veldoversten ende de voorsightige". In *de Resolut.-Holland* eindelijk leest men: „de wakkere dapperheid, de mannelijke wijsheid", hetgeen den zin onverstaanbaar maakt.

brengen. Sijnde dese landen soodanich gelegen dat, als men finantie heeft, daaruyt goede betalinge can werden gedaen, in tijde van noot geen gebreck aen crijgsvolck soude sijn, ende meerder crijgsvolck te willen aenhouden, als men can betalen, onvermijdelijck gebreck van finantien soude moeten veroorsaken. Ende dewijle U. Ed. Mog. uyt hetgunt voors. is te [1]) cunnen verstaan, dat wij in desen alleen hebben geprocedeert met volcomen communicatie van onse bontgenoten ende niet en hebben gedaen als hetgene waertoe onse onvermogentheit, veroorsaeckt door onsen onverdrietigen ijver voor de behoudenisse van den Staat, ons heeft genecessiteert, ende hetgene wij naar ons recht ende vrijheyt hebben vermogen te doen, ende andere bontgenoten in tijden van meerder noot voor ons hebben gedaan, tot conservatie van welck recht ende vrijheyt alle de bontgenoten selfs volgende de Unie gehouden sijn ons de hand te bieden, ende dat alle hetselve nieuwers anders toe en streckt als tot onse eigen behoudenisse, aen dewelcke hoeveel alle d'andere bontgenoten gelegen is, deselve [2]) in den tijt van den oorloch te meermalen hebben gesmaackt ende tegenwoordelijck naar hare wijsheyt alsnoch wel connen considereren, ende dat het oogmerck van de Unie is, de behoudenisse van den gemeenen Staat ende van de leden van dien, soo en willen wij niet twijffelen, dat onse sincere intentie bij U. Ed. Mog. ons sal guaranderen van alle sinistre impressie, van dat wij niet genegen souden zijn onverbreeckelijcken te verblijven bij de Unie, die wij heyliglijcken protesteren met lijff ende goet eeuwiglijck

---

1) Dit „te" vervalt.

2) Hier staat in *de Resolut.-Holland* „welke", te veranderen in „deselve".

te willen ende sullen vasthouden ende mainteneren op het serieuste om de lieffde van [1]) ons lieff vaderland, om de memorie van diegene die met haar bloet de vastigheyt van dien hebben versegelt, om de behoudenisse van ons selffs ende die [2]) aangaan ende lieff sijn, ende om de eere Gods ende sijnes zoons, die wij in vrijheyt hier mogen belijden, U. Ed. Mog. biddende dat deselve met ende benevens ons door afflegginge van ondraaglijcke lasten die soude [3]) evident pericul van den Staat affgewesen cunnen werden, willen helpen bevorderen d'ontlastinge van den overladen Staat, ende in achtinge nemende U. Ed. Mog. eigen behoudenisse ons verder niet doen vergen hetgene wij niet en cunnen ende, soo wij wilden, soude strecken tot ons onvermijdelijck verderff ende bijgevolge ruyne van den geheelen Staet, hetwelck wij vertrouwende van U. Ed. Mog. wijsheyt ende ijver,

Edele Mogende Heeren, besondere goede vrunden, nagebuyren ende bondgenoten, sullen wij God bidden U. Ed. Mog. regeringe te zegenen met geluck ende voorspoet ten besten van den gemeenen staat van ons lieff vaderland.

Geschreven in den Hage den 27n July 1650.

U. Ed. Mog. goede vrunden, nagebuyren
ende bontgenoten.

De Staten van Holland ende Westvriesland.

Ter ordonnantie van deselve,
(getekent)
HERBERT VAN BEAUMON.

---

1) Lees, met *de Resolut.-Holland* en met *de Wicquefort*: „tot".
2) Vul in: „ons", gelijk overal gelezen wordt.
3) Lees: „sonder", zooals overal staat.

№. 19.
Originell.

Hochgeborner Graff E. Hochg. Extz. seinn [1]) meine underthanig gehorsambst gefliessene dinst [2]) bestenn vermogens jederzeit zuvor, Gnediger Herr,

Mit nicht weinig [3]) bekummernus [4]) habe des Hernn Rittmeisters Carl Vollers cassation, daran seine 4 brave Sohne unnd gantze famili, wie auch Ich, meiner thochter halbenn, welche ann dessenn Sohn unnd Leutenantes getrauwt, so mercklich interessirt, unvermut unnd unverhoffendtlich verstandenn, da wir doch dero festen intention gestanden, dessenn sehligenn Vatters Thomassenn Vollers, item seine, auch seiner Sohne meriten unnd tapfferheit, andere soltenn vorgezogenn seinn wordenn. Nhunn vermeinen noch viele (wiewohl Ich solchs nichtt absehenn kann) dies noch wohl uff [5]) veranderung oder einen anderen standt gebracht unnd reducirt werdenn konne, dahero inn diesenn Ihrren hohestenn angstenn unnd beschwerden nehest [6]) Gott bei E. Hochg. Excell. genedigenn trost zu suchenn veranlasset, wie ich dann auch ..... eithumbshalben [7]) untertahnig begehre da noch jenige gratia oder beforderung zu geniessen unnd zu gewarten, dieselbe Ihnes [8]) wiederfahren zu lassenn, sonderlich weillen mein Eithumb [9]) als Leuthenandt unterschiedtliche mahlen die compagney gefurt, mit guetenn Rhum [10]) hinn unnd her grosse periculen ausgestandt unnd befochten, ob durch E. Hochg. Excell. direction demselbenn nicht das zugelagte gantz geringe salarium so es jà uff [11]) vorigen fues nicht zu brengenn,

---

1) seien. 2) Dienste. 3) wenig. 4) Bekümmerniss.
5) auf. 6) nächst. 7) Eidamshalben. 8) ihnen.
9) Eidam. 10) Ruhm. 11) auf.

ein mercklichs verbessert, Ihme auch in der nhae [1]) etliche Jahren sich nieder zu setzenn begnadigt werden konne; solche grosse gnade umb [2]) E. Hochg. Excell. auserstenn fleisses hinwiederumb zu verdienen wir uns zum hohesten verobligirt halten werden, dieselbe hiemit Gottlichem schutz unnd schirm zu allem erwunschten hohenn wolstandt getreuwligst unnd mich zu deroselben beharlichen gnaden underthanig empfehlendt, verbliebe E. Hochg. Excell. underthanig gehorsamster diener

(geteekend)
JOH. PAGESTECH.

Bentheim den 28 Augusty 1650.

(Het opschrift was:)

Dem Hochgebornen Graven und Herrn Hernn Wilhelm Friederichen Graven zu Nassauw, Catzenelnbogen, Vianden und Dietz etc. dero Unyrten Niederlandtschen Provintien Stadhaltern in Vriesland meinem Gnadigen Graven unnd Herren.

N°. 20.
Kopij.

Extract uyt de resolutien van de Ed. Mog. Heeren Staten van Utrecht [3]).

Martis 29 October 1650.

Bij Hare Ed. Mog. alhier jegenwoordich in deliberatie

---

1) Nähe. 2) um.

3) Komt woordelijk overeen met het Register der Resolut. van de staten van Utrecht op 29 Oct. 1650.

geleyt wesende 't gene alsvoren roerende den subiten onverwachten bedroefden ende beclagelijcken dootval ende aflijvicheyt van Sijne Hoocheyt hoochloflijcker ende onsterfelijcker memorie vermelt ende geannoteert is, hebben Hare Ed. Mog. geconsidereert, hoedat bij de tegenwoordige gelegentheyt des tijts vele verscheydene saecken van importantie ende gewichte sijn occurrerende, waeraen den staet deser lande niet alleen in 't gemeen, nemaer oock dese provintie in het particulier merckelijck ende veel gelegen is, dewelcke ook in rijpe deliberatie wel dienen geleyt, voorts daerop gebesoigneert, mitsgaders geresolveert ende geeffectueert te worden, soo haest als doenlijck 't geene tot den meesten welstant, rust ende eenicheyt der landen voors. bevonden sal worden te behooren nodich ende dienstich te wesen, ende daerom goetgevonden tot dien eynde te schrijven alle d'absente Heeren van deze Hare Ed. Mog. vergaderinge ende beschrijvinge van Staten tegens Woensdach den 6^{en} November naestkomende ouden stils, omme beneffens Hare Ed. Mog. ter gewoonl. uyre alhier ter camer t'erschijnen, versoeckende deselve alsdan mede gelieven te compareren, daertoe wij ons sullen verlaten.

Ende hebben Hare Ed. Mog. voorts mede bij desen goetgevonden ende verstaen, dat men ondertusschen ende middelertijt goede acht ende oogmerck sal nemen op 't gene in dese gelegentheyt van tijt ende saecken bij die van de naeburige provintien soude mogen werden verstaen ende gedaen, blijvende Hare Ed. Mog. dienaengaende seer circumspect ende eenich, sonder dat de Heren respective leden van dese vergaderinge in 't particulier, hetsij litswijse ofte per capita haer in iets ofte eenige der voors. saecken sullen mogen inlaeten ofte engageren met eenige beloften ofte toesegginge, den drovigen dootval ofte aflijvicheyt

van hoochgemelte Sijne Hoocheyt raeckende, met den gevolge, appendentie off dependentie van dien, opdat dienaengaende alles eenpaerlijck bij Haere Ed. Mog. staetsgewijse geleyt moge werden in goede ende serieuse deliberatie, omme daerop also te delibereren ende resolveren, gelijck deselve ten meesten dienste, welstant, ruste ende eenicheit van den Staet deser landen in het gemeen, gelijck oock mede van dese provintie in het particulier sullen bevinden te behooren.

Veneris den 8 November 1650 [1]).

De Staten van den lande van Utrecht, nae voorgaende wettige beschrijvinge staetsgewijse vergadert sijnde, gehoort de mondelinge propositie gedaen bij den welgeboren Here van Brederode etc. de Here Beveren, Here van Strevelshoeck, ende de Heere M[r] Hieronimus van Beveringen, schepen der stadt Gouda, hebben neffens behoorlijcke danckseggingе over de moeite, bij de welgemelde Heeren ten desen eynde genomen, mitsgaders over de gansch vrund- ende naebuerlijcke aenbiedinge van wegen derselver Heeren Committenten gedaen met reciproque dienstvrundelijcke gebiedenisse van wegen Hare Ed. Mog. bij desen wel willen betuygen hoe lief ende aengenaem Hare Ed. Mog. het geproponeerde is geweest, als uytdruckende de groote becommernisse ende goede voorsorge der Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslant tot behoudenisse van den Staet, met verseeckeringe van derselver groote genegentheyt tot effective vaste ende onverbreeckelijcke conservatie ende onderhoudinge van liefde, vrundschap, eenicheyt, goede correspondentie ende confidentie tusschen d'on-

1) Afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3685. — Komt overeen met het Register der Resolut. van de staten van Utrecht op 8 Nov. 1650.

derlinge provintien, waertoe Hare Ed. Mog. bij dese sincerelijck ende oprechtlijck verclaren mede ten hoogsten genegen te sijn ende te verstaen 't selve te wesen de rechte pylaer ende grontvestinge van den Staet der Vereenichde Nederlanden.

Daerbij doende dat Hare Ed. Mog. vaste resolutie ende intentie is te hanthaven de waere Christelijcke Gereformeerde religie, gelijck deselve in de sinode nationaal anno 1619 binnen Dordrecht gehouden is bevesticht ende alomme in de publique kercken deser landen wort gepredickt ende geleert.

Sonder te sullen gedogen dat bij iemant daerinne veranderinge werde gedaen, mitsgaders de placaten tegens de pausgesinden geemaneert te houden in haere vigeur ende deselve nae haere forme ende inhout te doen executeeren.

Ende voorts heylichlijck ende onverbreekelijck te conserveren ende mainteneren ende vast te houden d' unie anno 1579 alhier t' Utrecht gesloten. Ende daerbeneffens de militie van den Staet aen te houden volgens resolutie op de preeliminaire poincten raeckende de vrede bij de Hoog Mogende Heeren Staten Generael den 16^{n} November 1646 genomen. Achtende mede noodich ende dienstich bij dese constitutie van tijden ende saecken, dat een generaele convocatie der Staten aller provintien werde gedaen, ingevolge van de voorverhaelde Unie, verclarende van nu aff op d'eerste aenschrijvinge der voors. convocatie ons te sullen bequamen; welverstaende dat middelertijt alle saecken van den Staet sullen werden gelaten bij den vorigen voet ende gewoonlijcke ordre, blijvende de collegien ende hooge militaire officieren bij derselver respective commissien ende instructien ter tijt toe bij de regeringe naeder sal wesen geresolveert ende gedisponeert.

De Staten [1]) van den lande van Utrecht conform Haere Ed. Mog. resolutie ende acte van dato op huyden, achtende mede nodich ende dienstich bij dese constitutie van tijden ende saecken, dat een generale convocatie van de Staten aller provintien werde gedaen, lasten ende authoriseren Hare Ed. Mog. gecommitteerden ter Generaliteyt bij desen: Omme daer ende soo sulcx behooren sal, te procureren dat de voors. convocatie van de Staten der respective provintien werde gedaen alhier binnen de stat Utrecht, in conformite van het XIX articul van de Unie, sonder nochtans daerdoor te geven enich retardement aen de voors. convocatie.

N°. 21.
Origineel.
Eigenhandig.

Sijn Hoheyt last hiermede en ordoneert aen alle Gouverneurs, coronels, commendeurs en andere officieren van de militie nae te volghen de ordres die haer bij Graeff Willem Gouverneur van Vrieslant haer sal [2]) werden gegeven.

Gedaen in den Haeghe den 8n Junii 1650.

(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

Met opgedrukt zegel.

(Lager stond)
Ter ordonnantie van S. Hoocheit.
(geteekend)
J. HEILERSIEG [3]).

---

1) Deze opdracht der staten van Utrecht aan hun gecommitteerden ter Generaliteit ontbreekt in de afzonderlijke uitgaaf.

2) Lees, in plaats van „haer sal": „zullen".

3) Secretaris van Zijn Hoogheid, zie *Aitzema, Herstelde Leeuw*, blz. 581, 583.

N°. 21/2.
Origineel.
Eigenhandig.

Sijn Hoheyt last hiermede sijnnen Tresorier Generael Scelting te tellen in handen van Graeff Willem, Gouverneur van Vrieslant, ofte in handen van dieghene die hij daertoe sal autoriseren de somme van hondert duysent guldens, ende dat dattelijck nadat hij dese sal hebben gesien.

Gedaen in den Haeghe den 8 Junii 1650.

(geteekend)

G. P. d'ORANGE.

N°. 22.
Schrift van
Willem II.

Memorie.

Redenen waerom men tot geen meerderen cassatie kan comen [1]).

Op voorgaende protestatie te vernieuwen.

Dat om eenicheyt te bewaeren soo doet Sijn Hoheyt den voorslaegh, te weten en [2]) hoop dat de Heeren van Hollant dit sal welgevallen, want Sijn Hoheyt niet en sueck [3]) als den dienst van't lant en maintien en conservacien van dien, sonder dewelcke de religie, justitie en policie niet kan bewaert worden teghen uytwendighen en inwendighe vianden die sich souden kunnen openbaren.

---

1) Dit stuk bevat in hoofdzaak hetzelfde als dat, hetwelk boven onder n° 1 voorkomt.

2) in. 3) zoekt.

Dat in tijde van treves men meer volck heeft gehadt [1]) en nu meer besettinghe van forten en steden [2]) en dat dier tijdt niet sooveel leghers en waeren om de frontieren als nu.

Het voetvolck vast te stellen volghens den voorslagh van de 6 provincien.

De ruyterye 20 compagnien af te nemen in alles mits dat de resterende compagnien blijven op 60 coppen.

De helft van de cerviscien [3]) af te schaffen.

En dat vast te stellen dat men geen naedere reductie of cassatie van militie sal doen of spreecken, als wanneer dat de Croonen van Vranckrijck en Spangnien met den anderen souden vergeleken sijn, en dat met eenparicheyt van de provincien.

Ende de afgedanckte officiers getracteert volghens de voorslagh van de provincien.

En de rest van de Staet van oorlogh aen te nemen soo die legt.

Dit alles aldus bij mijnheeren van Hollant aengenomen sijnde, soo neemt Sijn Hoheyt aen, alle sijn uyterste devoiren aen te wenden om de andere provincien daertoe te beweghen.

---

1) Volgens een brief van Willem Frederik aan den prins van Oranje, bij *Groen van Prinsterer, Archives*, 2ième série, IV, p. 344, 345, had men in 1609 25,591 man in dienst en in 1617 29,138 voetknechten en 3020 ruiters.

2) Volgens denzelfden brief, l.l., had men thans 15 steden en 33 forten meer te bewaken.

3) servicegelden.

N°. 23.
Schrift van
Willem II.

Memorie den 19 Augustus 1650 [1]).

Hollandt meenen dat men de sake van de agreatie van de tractaten van Demarcken [2]) behoorde af te doen en ook de saecke van de West-Indische Compagnie.

Ick ghevraegt sijnde mijn advis aengaende de sake van de West-Indische Compagnie hebbe ick geseit dat ick meende dat men behoirde die resolutien genomen den 8 Octobris 1649 wederom te exploteren en alle die clausule die bij mijn heeren van Hollant sijn ghestelt souden behooren ghelicht te werden en dat men datelick behoorde te treden tot equipagie van de 25 schepen en daertoe gedeputeerde noemen om mijn [3]) daerover te besoigneren.

Gelderlandt conformeren sich met mijn advis.

Hollandt soude geerne dat ick mijn naeder soude willen verclaeren en oock de provincien sich naeder te willen verclaeren.

Zeelandt conformeren sich met de resolutie genomen den 8n Octobris 1649.

Uytrecht van gelijcken.

Overissel van gelijcken.

Groeninghe van ghelicken.

Gelderlant aengaende d'aprobatie van de tractaten van Denemarcken meenen dat men de tractaten behoort te agrieeren op eenighe conditien ghespecificeert.

Hollandt fiat.

Zeelandt geen last te hebben.

Uytrecht van gelicken.

---

1) Vgl. hierover o. a. *Resolut.-Holland* 8 Oct. 1649, blz. 336 vlg.; 8 April 1650, blz. 539 vlg.; 19 Aug. 1650, blz. 701 vlg.

2) Denemarken. 3) met mij.

Vrieslandt morghen haer last in te brenghen.

Overissel conformeren in efect met het advis van Gelderlandt.

Groeninghe van ghelicken als Gelderlandt.

N°. 24.
Schrift van
Willem II.

September 1650 [1]).

Hollandt. De saeke van de West-Indische Compagnie.

En de ratificatie van de tractaten van de Croon van Denemarcken.

Dat alle de penningen sullen gevonden werden buyten beswaernisse van den Staet en van de respective admiraliteiten, maer alles sal gevonden worden op Oostersche waeren; aengaende de controversie van de tractaten met Sweden meenen dat die van Vrieslant wel hebben getoont datter geen en sijn.

Aengaende de vloot dat sij het emploi van die sullen laeten aen Sijn Hoheyt en de Gedeputeerde van de Generaliteyt om deselve vloote te moghen enploieren waer men het sal goedtvinden.

Aengaende den audiencie van den ambassadeur meenen dat men behoort audiencie te gheven en alsdan hem voor te brenghen het concept tractaet te presenteren en bij weygeringen hem dan aen te seggen hem te retireren.

Gelderlandt meenen dat men eerst behoorde nae te sien het antwoort dat men hadde goedtgevonden te

---

1) Vgl. o. a. *Resolut.-Holland*, 27 Sept. 1650, blz. 750; 29 Sept., blz. 755 vlg.; 1 Oct. 1650, blz. 764 vlg.

doen aen steyn [1]) en dat vaststellen dat men niet sal doen dat Sweeden ofte andere gealieerde soude moghen misnoeghen gheven en dat beweesen sijnde dan souden se niet tegen de ratificatie te hebben.

Aengaende het point van de West-Indische Compagnie sij daer wel toe geneghen sijn.

Aengaende den ambassadeur audientie geven meenen dat men behoorde te volgen het advis van Sijn Hoheyt.

Zeelant conformeren haer met het advis van Hollandt aengaende West-Indie en dat den Ontfanger Generael sal werden geautoriseert om de penningen te negotieren.

Aengaende de tractaten van Denemarcken souden geerne eerst wat eclaircissement hebben op veel pointen, te weeten op de derwaersvaerders, hoe de penningen souden gevonden werden en Sweeden geen ofencie gegeven.

Aengaende de audiencie conformeren Hollant [2]).

Uytrecht wil noch naeder esclairgissement hebben aengaende hoe men de penninghe sal vinden en alsdan esclaircissement sal aen sijn principaelen oversenden.

Aengaende de saeke van de West-Indische Compagnie dat sij meenen dat men klaer moest spreeken dat men den oorlogh overal soude aendoen ende aenseggen.

Aengaende den ambassadeur meent eer dat men soude aresteeren van sijn audientie, men het concept tractaet soude arresteren.

Overissel dat se gelast sijn tot het ratificieren van

---

1) Vermoedelijk „:Cantersteyn", gezant van koningin Christina van Zweden bij de Staten-Generaal, vgl. *Resolut.-Holland*, 1650, op 25 Jan., 14 en 29 Maart, 7 en 8 April, 20 Mei, blz. 454, 487, 523, 538, 542, 576.

2) met Holland.

de tractaten op die conditien dat men geen ofencie aen Sweeden en soude geven en dat oock de saecken van Bresil souden teghelijck afgedaen werden naer den esclaircissement aengaende waer men de penningen sal vinden.

Aengaende den ambassadeur audientie dat men eerst het concept tractaet behoorde te arresteeren.

Groeningen conformeren sich met de andere provincien aengaende de drie pointen.

Bij mijn geresumeert, dat ick sie dat alle de provincien gesint sijn mits hebbende esclaircissement op de penninghe, aengaende de West-Indische Compagnie dat men den oirloghe sal verclaeren, den ontfangher autoriseren, aengaende den ambassadeur dat men eerst behoorde het tractaet te arresteren.

President versueckt aen de Heeren van Hollandt te willen naeder verclaeren aengaende op de desergaensvaerders [1]).

Oock op de listen hoe men de penninge sal vinden en deselve verhoogen.

Aengaende hoe men contentement aen Sweeden sal gheven.

Hollant op de desergaensvaerders [1]) sullen betaelt worden en defereren aen het advis van de respective collegien ter admiraliteyt.

Oock om de penningen van de redemptie te vinden te laeten aen de respective collegien.

Aengaende het misnoeghen dat die van Sweeden souden kunnen hebben, meenen dat men soude kunnen hooren de commissarissen die daerover hebben gebesoigneert.

---

1) Dit woord schijnt gelijkbeteekenend met het op de vorige bladzijde voorkomende „derwaersvaerders" en te beduiden: de schepen, die van deze zijde derwaarts gaan.

Aengaende de West-Indische Compie dat moest tegelijck afgedaen werden.

Aengaende den ambassadeur conformeren haer met mijn advis.

Gelderlant in effect meenen als Hollant, behalven dat de saecke van de West-Indische Compagnie niet en behoorde opgehouden te worden.

Zeelant conformeren sich met Gelderlant dat de admiraliteyten de saecke sullen examineren.

Versoecke dat men de saecke van de West-Indische Compagnie niet wil aenbinden aen die van Denemarcken.

Den ambassadeur audientie conformeren sich met mijn advis.

Uytrecht ad idem.

Overissel ad idem.

Groeningen.....

Mijn advis gevraegt sijnde is dat men behoorde de tractaten te ratificeren, maer niet over te geven voor en alleer dat men de ratificatie sal ophouden tot dat de respective admiraliteyten souden geadviseert hebben op de maniere hoe men de penninghen sal vinden en teghelijck resolut verclaeren dat men de Portugeesche den oorlogh sal verclaeren.

Alle de provincien hebben sich met mijn advis geconformeert, behalven Hollandt die bij haer advis persisteren.

HUIS-ARCHIEF DES KONINGS.

N° 2544.

LOEVESTEIN.

N°. 1.
Minuut.
Schrift van
Prins Willem II.

Burghemeesters [1]) en regeerders der stadt Delft hebben nae voorgaende communicatie ende goedtvinden van Heeren 40 Raeden en vroedschappen derselver stadt, ende op het versoeck van Jan Duys van Voorhoulte, vervat in deselve missive aen Haer Achtbaerheeden gheschreven den 12 Augustus 1650, denselven Jan Duys van Voorhoulte ontslaeghen ende ontslaegh [2]) hem bij dese van alle ampten ofte diensten die hij

---

1) Een soortgelijk stuk als dit is dat van Dordrecht, betrekkelijk Jakob de Witt, beneden in dezen bundel, onder n° 38, en bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 452, voorkomende, hetwelk in ongeveer dezelfde bewoordingen is vervat. — Wat de stad Delft betreft, vindt men hetzelfde, dat hier staat, in eenigszins andere woorden vermeld bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 449 vlg., en *Herstelde leeuw*, blz. 126 vlg., als mededeeling, op last van Zijn Hoogheid, op den 15den Augustus 1650, van den heer van Renswoude, presideerende ter vergadering, aan de Staten-Generaal. — Ook is het afzonderlijk gedrukt, *Tiele*, II, n° 3671. — Insgelijks heeft dezelfde voorzitter, wederom op last van den prins, dienzelfden dag aan Hun Hoog Mog. mededeeling gedaan van een dergelijk stuk, waarin geen namen zijn ingevuld, en dat als model voor de zes gevallen schijnt te hebben gediend. Het is te vinden in *den Hollandschen Mercurius* op 15 Aug. 1650, blz. 38, 39.

2) ontslaan.

voor desen van de voorschreve stadt weghen mach hebben bedient, geen uytgesondert, met vorder verclaringhe dat hij oock nae dese in geener der voorschreve stadt diensten, nochte oock in het collegie der heeren 40 ofte vroetschappen aldaer sal werden genomineert ofte ghebruyckt, sonder nochtans dat door dese acte verstaen werd des voorschreven Jan Duys van Voorhoult eere, reputatie, goede naem en faem sal wesen vercort ofte geledeert, maer dat hem deselve in alle manieren sullen blijven geconserveert en behouden.

N°. 2.
Minuut van
Prins Willem II.

Memorie van 'tghene ick soude kunnen seggen aen de gedeputeerde van de steden die gevanghens hebben [1]).

Versoecke ende begeere dat de respective Heeren die ghevanghen sijn moghen ghestelt worden buyten [2]) regeeringhe volghens den voet van Amsterdam, sulex oordeelende te sullen strecken tot dienst van 't landt en gerusticheyt [3]) van de respective steden, ende hebbende niet anders voor als alles wederom te brenghen in stilte en tot ruste, ende een goede en nauwe correspondentie te houden met de steden, hetwelcke niet soude kunnen gheschieden de gearresteerde [4]) heeren

---

1) Gedrukt bij *Groen van Prinsterer*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 397.

2) Bij *Groen*, *Archives*, l.l., staat: „bij", hetgeen verkeerd is.

3) Bij *Groen* staat: „gerechtigheyt", hetgeen verkeerd is.

4) Bij *Groen* staat: „gecesseerde", aldáár veranderd in „gesasiseerde".

blijvende in de regeeringen, dewelcke altijt souden trachten te verhinderen de goede correspondentie die behoort te wesen tusschen den stadhouder en de respective steden, ende tot dien eynde devoiren doen bij haer heeren principaelen om volkomen autorisatie te hebben om de sake af te doen [1]), ofte dat ick anders genootsaek sal weesen te doen het oficie van accusatien [2]) wesende teghens mijn naturel.

N°. 3/a.
Origineel.

Sijne Hoocheit [3]) last ende authoriseert mits desen den Lieutenant Coronel van Meteren [4]), Commandeur tot Worcum ende Loevestein, de gearresteerde Heeren de Witt, de Wael, Ruyl, Duyst van Voorhout, Keiser ende Stellingwerf in goeder versekeringe te brengen van hier op den huyse van Loevestein voornt, alwaer hij deselve wel ende sorghvuldighlijck sal hebben te logeren ende bewaren, haerluyden ondertusschen bejeghenende ende tracterende met alle behoorlicke discretie ende civiliteit.

Lastende Sijne Hoocheit allen denghenen dien het soude mogen aengaen hem van Meteren in desen

---

1) De woorden „ende tot dien eynde" tot en met „de sake af te doen" zijn bij *Groen* eerst aan 't slot, alzoo op een verkeerde plaats, gedrukt.

2) Bij *Groen* „accusateur", hetgeen beter is.

3) Dit stuk is gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 387, 388, waar evenwel de onderteekeningen en de datum ontbreken. Volledig heeft men het in *de Loevesteinsche gevangenschap* door Mr. van Hasselt, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 287.

4) Kuik van Meteren.

geene verhinderinge te doen, maer veeleer alle behulpsaemheyt ende assistentie.

In 's Gravenhaghe den lesten July 1650.

(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

(Lager)
Ter ordonnantie van S. Hooch[t]
(geteekend)
C. HUYGENS.

N°. 3/b.
Origineel.

Monsieur [1]), Je vien de recevoir vostre lettre du 3e avec celle que le Sr de Witte vous a mise en main, et desire que continuiez de m'envoyer de mesme les lettres que ces Messieurs voudront escrire, sans souffrir toutefois qu'ils en reçoivent aucune de dehors. Sur quoy en attendant que me mandiez de temps en temps ce qui se passe par delà, je demeure, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

J'ay ordonné à mon Cousin le Comte Guillaume de vous envoyer de la poudre.

A la Haye ce 4 Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

---

1) Gedrukt bij *Groen, Archives*, 2ième série, IV, p. 392, en bij *van Hasselt, Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 288.

N°. 3/c.
Origineel.

Monsieur [1]), J'ay receu la lettre que vous m'avez envoyée signée par tous ces Messieurs qui sont soubs vostre garde et vous ay voulu dire la-dessus par cestes, que vous n'ayez plus à recevoir aucune lettre de leurs mains, ni à permettre qu'ils en envoyent à qui que ce soit, en prenant d'ailleurs bien garde qu'il ne leur en soit rendue aucune de dehors, de quoy me fiant en vos soings et que me tiendrez adverti de temps en temps de ce qui se passe, je demeure, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'Orange.

A la Haye le 11e Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

N°. 3/d.
Kopij.

Monsieur [2]), Le porteur de cestes est le frère du Sr Duyst van Voorhout, auquel je desire que vous lui permettiez de parler l'espace d'environ une heure ou deux, les soldats ne demeurants qu'à la porte, sans autrement les importuner dans la chambre, et

---

1) Gedrukt bij *Groen, Archives*, 2ième série, IV, p. 396, waar echter de datum een andere is, n.l. 4 Augustus, en bij *van Hasselt, Gids*, 9de jaarg., 2de deel, 1845, blz. 288.

2) Gedrukt bij *Groen, Archives*, 2ième série, IV, p. 396, en bij *van Hasselt, Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz 289.

ne souffrirez vous que cest homme voye aucun autre des prisonniers que son frère susd.

Je suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'Orange.

A la Haye ce 12 Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

N°. 8/e.
Kopij.

Monsieur [1]), Je desire que vous permettiez aux porteurs de cestes, qui sont les deux fils du Sr de Witte, de parler pour deux ou trois heures à leur Père. Les soldats qui les gardent ne demeurants qu'à la porte de sa chambre, sans que ces jeusnes gens voyent aucun autre des prisonniers.

Je suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'Orange.

A la Haye le 12 Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

---

1) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 396, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 288, 289.

N°. 3/f.
Origineel.

Monsieur [1]), Ayant permis au Conseillier de Wael et au fils du Sr Ruyl de veoir l'un son frère et l'autre son père, j'ay voulu vous en faire ce mot, à ce que leur permettiez ceste visite pour quelques heures, de mesme qu'aux autres que je vous ay adressez par mes lettres, tant pour le faict des gardes, qu'en ce qu'ils n'ayent à veoir personne autre des prisonniers, et à tant je demeure, Monsieur,

Vostre tres affectionné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye le 13e Aoust 1650.
Le Coronel Meteren.

N°. 3/g.
Origineel.

Monsieur [2]), La femme du Sr Keiser vous rendra ce mot. Elle m'a faict demander la permission d'estre un jour avec son mari, et je la luy ay accordée. C'est selon quoy vous pourrez vous regler, en continuant d'avoir bien soing de ces prisonniers, et me mandant de temps en temps ce qui se passe. Je suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye le 14 Aoust 1650.
Le Coronel Meteren.

---

1) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 396, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 289, 290.

2) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 402, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 290.

N°. 3/h.
Kopij.

Monsieur [1]), C'est ici pour vous dire que si des fils ou autres parents du Sr de With desirent le veoir, vous ayez à le leur permettre sans difficulté, en continuant cependant les bons soings que vous avez eu de ces personnes [2]) jusques à present.

Je suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye le 16 Aoust 1650.

Le Coronel v. Meteren.

N°. 3/i.
Kopij.

Monsieur [3]), La soeur et belle-soeur du Sr Keiser m'ont fait demander la permission de le visiter et je la leur ay accordée pour le temps de trois ou quatre heures, selon quoy vous aurez à vous y regler.

Je suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye ce 17 Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

---

1) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 402, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 291.

2) Bij *Groen* staat „prisonniers"; eveneens bij *van Hasselt*.

3) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 403, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 291.

N°. 83.
Origineel.

Monsieur [1]), Ce mot vous sera rendu par deux Deputez de la ville de Medemblick, qui ayans dessein de veoir le Sr Stellingwerf, je desire que vous le leur permettiez, et suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

Vous pourrez quelquesfois laisser promener le Sr Keiser sur les remparts, mais tousjours bien accompagné.

A la Haye le 17e Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

N°. 84.
Origineel.

Monsieur [2]), J'ay resolu de faire relascher le Sr Duyst van Voorhout de sa detention, et desire en suitte que comme la presente vous sera rendue vous le laissiez sortir en franchise et se retirer vers où il voudra, demeurant, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

Vous devez avoir un soing fort particulier des

---

1) Gedrukt bij *Groen, Archives*, 2ième série, IV, p. 403, en bij *van Hasselt, Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 291.

2) Gedrukt bij *Groen, Archives*, 2ième série, IV, p. 402, en bij *van Hasselt, Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 290.

autres prisonniers mesme encor plus exact que par le passé.

Que si led. Duyst van Voorhout en partant en desire veoir quelques uns, vous pourrez le luy permettre, mais qu'il ne leur parle pas qu'en vostre presence, ou bien celle de quelqu' officier, et mandez moy quels discours ils auront tenu sur le subject de son eslargissement.

A Honsholredijck [1]) ce 15e Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

N°. 8/1.

Origineel.

Monsieur [2]), Je desire que la presente venant à vous estre rendue vous mettiez en liberté les Sieurs de Wael et Ruyl, pour se retirer vers où il leur plaira, demeurant, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.

(geteekend)

G. P. d'Orange.

A la Haye le 18e Aoust 1650.

Touchant le Sr Ruyl en particulier, vous devez avoir soing de ne le point relascher, que premierement il n'ayt signé en vostre presence le contenu du billet cy-joinct, dont le double luy sera presenté. Aussi quand il l'aura signé j'entens qu'il vous soit mis en mains, pour me l'envoyer aussitost.

Le Coronel Meteren.

---

1) Twee uur ten zuiden van 's Gravenhage.

2) Dit stuk, evenals het vervolg, hieronder staande, is eveneens te vinden bij *Groen, Archives*, 2ième série. IV, p. 403, en bij van *Hasselt, Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 292.

N°. 8/m.
Origineel.

Monsieur [1]), Comme ce mot vous sera rendu, je desire que vous laissiez sortir en liberté le Sr de Witt, pour se retirer vers où bon luy semblera, et demeure, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye le 18e Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

N°. 8/m.
Origineel.

Monsieur [2]), Quand ceste lettre vous sera rendue, vous pourrez mettre le Sr Keiser en liberté, pour se retirer vers où il trouvera à propos; bien entendu qu'avant que sortir il aura à signer et à mettre entre vos mains semblable declaration à celle que je vous ay envoyée pour le Sr Ruyl dont pour cest effect la copie va cy-joincte, et j'attendray que cette declaration estant signée vous me la fassiez tenir aussitost, qui suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye le 20e Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

---

1) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 403, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 222.

2) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 403, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 292, 293.

N°. 3/o.
Origineel.

Monsieur [1]), C'est ici finalement pour vous dire, que vous aurez à relascher aussi le Sr. Stellingwerf, pour se retirer en liberté apres qu'il aura signé et mis en vos mains la mesme déclaration que je vous ay envoyée pour les Srs Ruyl et Keiser, dont [2]) encor autre copie va ci-joincte pour cest effect. Je suis, Monsieur,

Vostre tres affné à vous faire service.
(geteekend)
G. P. d'ORANGE.

A la Haye le 20 Aoust 1650.

Le Coronel Meteren.

N°. 3/p.
Kopij.

Uit het Register getiteld: „Ordonnantie-Boeck, beginnende met den 14 Meert 1647."

Op de declaratie van den Heer van Meteren, Commandeur van Loevesteyn, van oncosten bij hem verschooten voor de gearresteerde Heeren, soo in 't reysen als 't geene sij in den tijdt van ontrent drie weecken op Loevesteyn verteert hebben, is ordonnantie gedepecheert als volcht:

Die van den Rade van Sijne Hoocheit verstaen dat

---

1) Gedrukt bij *Groen*, *Archives*, 2ième série, IV, p. 403, en bij *van Hasselt*, *Gids*, 9de jaargang, 2de deel, 1845, blz. 293.

2) De hier volgende woorden ontbreken bij *Groen*, niet bij *van Hasselt*.

de bovenstaende declaratie ter somme van veerthien hondert een en twintich gulden achtien stuyvers bij den Tresorier Generael van Sijn Hoocheit sal werden betaelt, midts dat deselve sal werden ingesl. op de rekeninge van de camer van de maent Augustus 1650. Actum ter camere van voors. Rade in 's Gravenhage desen 29 November 1650 . . . . . 1421. 18. 0.

N°. 4.
Kopij.

Le Resident de France [1]) s'estant le VI de ce moys adressé à Mr Haren [2]), President en l'assemblée de Messieurs les Estats Generaux des Provinces Unies du Pays Bas, pour scavoir quelle responce Leurs Seigneuries auroient eue de l'admirauté d'Amstredam sur l'equipage des fregates pour le service d'Espagne contre la France, dont il avoit dès le 18 du passé donné une specification à M. de Wimenon [3]) lors aussy président, afin que le Roy son maistre en estant in-

---

1) Brasset, zie *Groen, Archives*, 2e série, IV, b.v. p. 273.

2) Willem van Haren, geboren 1581, overleden 9 December 1649, opperstalmeester van Willem Lodewijk van Nassau, afgevaardigde ter Staten-Generaal als lid der staten van Friesland, zie *van der Aa, Biograph. Woordenb. der Nederl.*, VI, blz. 57; *Groen, Archives*, 2de série, IV, p. 320, 321, 349 met *noot* 1, alwaar als jaar der geboorte van van Haren verkeerd wordt opgegeven 153 . Dat hij den 9den Dec. is overleden, staat bij *van der Aa*. *Brasset* schrijft den 14den Dec., dat dit overlijden reeds acht dagen geleden heeft plaats gehad, bij *Groen*, l.l., p. 325.

3) Amelius van Boekhorst, heer van Wimmenum, afgevaardigde ter Staten-Generaal uit het lid der edelen van Holland, zie *Register van Holland*, 14 Jan. 1649, blz. 2 en elders; *Kok, Vaderlandsch Woordenboek*, XXXII, blz. 208; *Wagenaar*, XI, blz. 490.

formé, Sa Majesté peust regler ses dispositions sur les choses que Leurs Seigneuries desirent d'Elle en consequence de l'alliance et traictéz allegués dans les lettres dernierement escrittes, tant sur la prise de quelques vaisseaux Hollandois en la mer Mediterranée, que sur les drapperies de laine de soye, il n'a peu jusques à ce jourdhuy en rien apprendre.

Mais d'autant qu'il est bien informé que quatre fregates sont prestes à faire voyle du premier vent vers St Sebastian en Biscaye, qu'elles se trouvent presentement au lieu dict Biker-eiland hors la porte d'Amstredam vers Harlem, et que sur icelles se faict l'embarquement de troys ou quatre cens soldatz levez publiquement en ce payz par Ambrosio Mexia Bocanegra, soubs le faux pretexte que ce soit contre le Portugal, et lesquelz durant les dernieres gelées ont esté retiréz des vaisseaux pour estre logéz dans le Doule sur le Cingle proche le temple Lutherien, ce qui se dict avoir esté faict par ordre du magistrat.

Il supplie tres humblement Leurs Seigneuries de luy declarer positivement et par escrit, si cet equipage, armement et embarquement de soldatz se faict de leur sceu, adveu et permission.

Et bien que le dit Resident ayt peine à se l'imaginer, dans la créance où il est que Leurs Seigneuries auront tousjours un juste esgard à l'anciene amitié, bonne correspondance et bienfaictz de la France, et qu'elles ne se fonderoient pas sur le traicté de 1646 pour pretendre la relaxation des vaisseaux dont le Commissaire Copez faict instance de leur part, dans le mesme temps que les choses cy-dessuz se passent contre et au prejudice d'iceluy nottamment de 2 et 4 articles.

Si est ce que pour satisfaire à ses obligations envers le service du Roy son maistre, il espere que Leurs

Seigneuries ne luy refuseront point cette declaration pour en informer au plustost Sa Majesté, laquelle sera tousjours disposée d'entretenir avec cet Estat toute bonne et sincère correspondance, tant sur le faict du commerce, que sur toutes autres choses qui tendront au bien, service et utilité commune, selon les occasions qui luy en seront données, et que la subsistance des traictéz ne se trouvera point avoir esté interrompue, ny enfrainte.

Afin aussy que Leurs Seigneuries considerent de plus prez, selon leur singuliere prudence, les suictes hazardeuses de l'equipage susdict, et autres que les ennemiz de la France ont faictz et pourroient encores faire dans les lieux sujectz à cet Estat, —

Le d. Resident estime devoir leur notifier que dez l'année passée l'on a esté suffisament adverty que les ennemiz de Sa Majesté ont eu et ont encores dessein de faire des descentes et invasions vers les costes de la Rochelle et autres endroictz plus proches de ces Provinces Unies. Oultre et par dessuz quoy aulcuns sujectz d'icelles seroient entrez en convention avec les Espagnolz pour envoyer des vaisseaux à Ostende afin que soubz commission et baniere d'Espagne ils puissent pirater sur les Françoys, à l'execution desquelz desseins s'il estoit proceddé (bien que Dieu ayant [1]) il s'y trouvera bonne opposition) Leurs Seigneuries seroient sans doubte desplaisantes qu'il eust esté rien contribué de la part de leurs sujectz qui pust tourner à un reproche general.

Faict à la Haye le 14 Janvier 1649.

Copie du Memoire donné à Messieurs les Estatz par le Resident de France le 14 Janvier 1649.

---

1) aidant.

N°. 5.
Kopij.

Aussy tost que le Consul d'Hollande fut arrivé en cette ville, il commenca d'abord en excedant les limites de sa charge de parler aux ministres et conseillers de Sa Majesté sur les affaires d'estat avec tant d'ardeur que le secretaire d'Estat ne put s'empescher de croire qu'il n'estoit ici venu à autre fin que pour descouvrir jusques ou se pourroit bien estendre le traicté des affaires de Brezil, examinant par toutes voyes si c'estoit avec sincerité que Sa Majesté le desiroit, ou si les propositions desja faites n'estoient que pour le dilayer davantages. Car touts ses discours ne tendoient qu'à nous persuader que si on ne vouloit ceder à la compagnie ce qu'elle demandoit, on vint sans autre delay à mettre sur le tapis la vente de ce qu'elle a dans le Brezil, pour ce qu'il scavoit de bonne part que cette proposition seroit bien receue de plusieurs, et enfin admise de touts, se tesmoignant au reste extremement affectionné de cet Estat et porté pour la paix entre les deux nations, pour l'avancement de laquelle il suggeroit qu'un des meilleurs moyens estoit de contracter avec les Hollandois pour le sel de Portugal conformement aux articles couchés dans le papier cy-joinct, et a fait jusques à present et fait encore tant de diligences pour ce contract, qu'on diroit qu'il n'est ici venu que pour cet affaire.

Le Secretaire d'Estat luy a tousjours respondu en termes generaulx, se tenant d'autant plus reservé, que les soings et les diligences du Consul estoient plus grandes. De sorte que ne pouvant avancer autre chose avec le secretaire d'Estat, il s'en alla plaindre à l'Evesque de Coimbre et luy declara, qu'il s'estonnoit de quoy ledit Secretaire d'Estat ne s'ouvroit pas davantage avec luy et monstroit au contraire se deffier de la

bonne et sincere affection dont il usoit en cet affaire, adjoustant que bien qu'il n'eut par escrit le pouvoir necessaire pour traicter d'accommodement, si nous voulions neantmoins achepter le Brezil, il en avoit par parole la commission des principaux de Mrs les Estats, lesquels desiroient l'accommodement en cet forme, et luy avoient devant son depart recommandé qu'il en fit la proposition. L'Evesque a diverses fois rendit conte de ces plaintes et discours du Consul au Secretaire d'Estat, parce que le Consul l'avoit diverses fois esté voir et pressé sur cet affaire. Enfin le Secretaire d'Estat dit au Consul les deux choses suivantes.

Premierement que cet affaire n'estoit pas un sujet de conversation, et qu'à moins de monstrer par escrit les ordres et pouvoirs necessaires pour en traicter c'estoit perdre le temps d'en conferer si souvant.

Secondement que Sa Majesté desiroit avec ardeur s'accommoder et continuer la bonne union avec Mrs les Estats, mais qu'il ne l'avoit pas encore fait, pourceque le Commun de son royaume n'en vouloit ouyr parler qu'en acheptant les places du Brezil. Et pour ce que Sa Majesté jugeoit bien que cette proposition ne seroit pas bien receue de Mrs les Estats, il desiroit et procuroit efficacement que le Royaume consentit à relascher du Brezil à la Compagnie ce qui se trouveroit equitable. Et pour leur persuader encore mieux l'accommodement en cette maniere, en cas que Mrs les Estats n'en voulussent pas accepter d'autre, il avoit rappellé Francisco de Souza Coutinho. Pour conclusion que si la Compagnie venoit à vouloir s'accommoder par achapt, Sa Majesté et son Royaume y seroient disposés à toute heure. Que si neantmoins la Compagnie persistoit dans la manière d'accommodement qu'elle avoit proposé à son ambassadeur Francisco de Souza Coutinho, il luy envoyeroit les ordres qu'il

devroit suivre pour ne manquer pas de sa part à la conclusion du traicté.

Le Consul ne satisfit point encore [1]) des deux responses du secretaire d'Estat, il n'en put toutefois non plus que l'Evesque de Porto tirer autre chose. Il s'avisa donc d'un troisieme ressort, et employa Dom Jean de Menezes, qui fut en sa compagnie parler de cet affaire au Secretaire d'Estat, lequel ne fit que raconter ce qui s'estoit passé, et conclut comme auparavant.

En dernier lieu le Consul fut en personne avec la mesme proposition vers Sa Majesté, qui luy donna la mesme response. Apres toutes ces diligences il se resolut d'escrire tout ce que dessus aux personnes de qui il disoit avoir ordre de faire ces propositions, et tesmoigne avoir beaucoup d'esperance qu'on luy envoyera touts les ordres et pouvoirs necessaires pour ajuster et conclure l'accommodement par la voye d'achapt, ce qu'il dit scavoir estre le plus expedient à Mrs les Estats et à la Compagnie, et qu'avec tels ordres il seroit mieux ouy et creu dans cette affaire, qu'il esperoit conclure à la satisfaction de Portugal, pressant neantmoins tousjours, comme il presse encore pour le parti du sel, disant de plus que s'il croyoit que Mrs les Estats ne se deussent accommoder avec le Portugal, il estoit superflu de traicter de tel parti, puisqu'en ce cas il se romproit aussytost avec la guerre. Et pour conclusion adjousta que sa femme estant sur le point de faire rapporter ches soy les hardes qu'elle avoit fait embarquer avec soy pour passer en Portugal, un des Mrs les Estats son parent luy asseura qu'elle pourroit en toute asseurance partir pour Lisbonne, pour ce que Mrs les Estats ne vien-

1) Le consul ne fut point encore satisfait?

droient point à declarer la guerre contre le Portugal, aportant pour confirmation de son dire quelques autres raisons de moindre consideration.

C'est une traduction de mot à mot du narré que m'a envoyé le Roy mon maitre, et s'il est besoing d'une forme plus authentique je suis prest de la faire venir de Portugal. A la Haye ce premier de Decembre de l'an 1649.

FRANCISCO DE SOUZA COUTINHO [1]).

N°. 6.
Kopij.

High and Mightie Lords.

Out of the earnest and sinceress [2]) desire of this Commonwealth to maintaine and keepe a right understanding and good correspondence between this Commonwealth and the United Provinces, we have long since sent in [3]) Strickland to reside with Your Lordships, by whom we might upon all occasions represent unto Your Lordships any complaints that should been made unto us from any of the people of ship [4]) nation of any thing werein they may account themselves wronged by any of the people of the United Provinces. But hee [5]) hath not hitherto beene reveared [6]) of you, not [7]) audience given him. Wee [8]) have given him matters of weight in change [9]) to represent unto Your Lordships, both in things concerning the publique interest of both commonwealths [10]) concerning some injuries offered to some of our merchants by your fleet upon

---

1) Vgl. over dezen gezant en over de aanbiedingen, die hij in last had te doen, *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 210 vlg.
2) sincerest. 3) Mr? 4) this? 5) he. 6) received.
7) nor. 8) We. 9) charge. 10) commonwealths and.

the cost of Brasil, wherein wee are sorry that hee cannot bee [1]) heard by Your Lordships with that equity and honour that becomes the publique minister of the Commonwealth of England. And that by this [2]) ..... we must of necessitie take the matter complained of as granted, true and thereupon proceed to such other wayes for theire releife and redresse, as we shall thereby be left under, being bound in dutie to procure justice to all of their nation that shall desire the same at our hands, which course if wee bee necessitated unto, will not bee the best way to take that good correspondency between the nations which is soe much in our desires; and by that meanes also it may come to passe that those who are innocent may suffer for the faults of those who have done the wrong which wee would bee sorry should come to passe. And therefore wee have thought fitt yet againe to desire your Lordship that in [3]) Higland [4]) may bee admitted to audience in due manner to prevent that other course of satisfaction, by which if any inconvenience shall arise to particular men, wee shall bee innocent of it before all the world as having omitted nothing in our power to prevent it. We rest Your Lordships affectionate friend and servant

W. [5]) Lenthall, speaker of the parliament of England [6]).

---

1) be. 2) this way? 3) Mr. 4) Strickland. 5) William.

6) Zie over hem *Clarendon, The history of the rebellion and civil wars in England*, Oxford, 1849, boek III, 82, dl. I, p. 238 vlg.; dl. VI, p. 280 en elders; *Ranke, Englische Geschichte*, 1860, II, p. 429; *Carlyle, Oliver Cromwell's lettres and speeches*, Leipzig, 1861, II, p. 217.

N°. 7.
Kopij.

Mon Seigneur.

C'est l'heur de mon arrivé et la poste estant preste à partyr (quoyque je n'ay pas encore eu l'honneur d'entretenir la Reyne) je n'ay pas volu manquer de Vous escrire, afin que Vostre Altesse peut croyre que je n'oublie pas ce que [1]) appartient à mon devoir. La semaine prochaine Vostre Altesse sera furny avecque tout ce qui touche l'interest du Roy. Cependant il est necessaire de vous faire cognaitre que le parliament ont imprimé que ils ont intercepté une de mes lettres au Roy en cyphre, dans laquel ils disent que j'avoy [2]) averty le Roy, que il ne signast point les propositions à cause que la pais [3]) seroit conclue et a [4]) general puisqu'il seroit assisté avec 4000 hommes. Vostre Altesse purray [5]) bien s'assurer que cela n'est pas, ny que cela ne scauroit estre, car premierement il est impossible de deciphré [6]) mon cyphre, et puis je n'ai jamais escrit au Roy que les premieres lettres (dont V. A. me donna permission) 84, 24, 43, 62, 73, 90, 106, 89, 33, 13, 84, 27, 53, 59, 37, 6, 87, 36, 16, 47, 60, 25, 44, 74, 34, 52, 59, de quoy il y a ceste heure six mois.

Qui est tout ce que j'ay à dire à Vostre Altesse pour le present, sinon que je suis comme mon devoir et vos obligations m'ont randu, Monseigneur,

Vostre tres humble et tres obeissant serviteur

ASCHBURNHAM [7]).

---

1) qui. 2) j'avais. 3) paix.
4) en. 5) pourra. 6) déchiffrer.
7) Misschien is de schrijver van dezen brief John Ashburnham; over wien men kan raadplegen *Clarendon, the history of the rebellion*, boek X, § 36, dl. IV, p. 212, en andere plaatsen (zie het Register).

N°. 8.
Kopij.

May it please Your Highness.

I send Your Highnes heere inclosed the copy of the last paper which the King gave to the Commissioners of the Church. Most of the Commissioners seeme to be satisfyed with what His Ma^ty has done, and I believe we are very neere [1]) an agreement if there be noe [2]) underhand practises to hinder it. The Commissioners have been with the King to give him thankes for wath he hath done, but so dense [3]) he would be pleased to consent to the oath in their forme, and so [4]) the clause of revoking the trealy [5]) with the Irish [6]). His Mat. answered that he doubted not but that when he came into Scotland his parliament and he would adinet [7]) those particulars, with which answere he [8]) seemd to be satisfyed. They have not yet given their answer in writing, nor any answere under their hands to His Maties demands. I shall make bold so [9]) advertise their answere to Your Highnes as soone as it comes, in the meane tyme I perceyve they intend to send an expresse into Scotland, and to desire His Maties letters to the parliament and to the church which I am afraid will occasion some losse of tyme, but may give us an opportunity of adjusting other things. I humbly begg Your

---

1) near. 2) no. 3) to desire? 4) to. 5) treaty.
6) Waarschijnlijk wordt bedoeld het verdrag, door James Butler, graaf van Ormond, in 1646, uit naam van Karel I, met de Ieren gesloten, zie *Leland, Histoire d'Irlande*, traduite de l'Anglais, 1779, VI, p. 123 vlg.; *Hume, the history of England*, 1794, XI, p. 10, *Ranke, Englische Geschichte*, 1861, III, p. 333.
7) admit? 8) they? 9) to.

Highness' pardon for te [1]) many troubles I give You, remayning to Your Highnes most humble and most obedient servant

ROB. LONG [2]).

Breda the first of May 1650.

N°. 9.
Kopij.

Pourvu [3]) que le Roy recoive asseurance qu'il aura l'exercise de son authorité royalle selon les loix du Royaume, et que le Royaume d'Escosse s'engage de faire tout ce qui leur sera possible pour son restablissement en tous les droits dans ses royaumes d'Engle-

---

1) the.

2) Secretaris van Karel II, *Clarendon*, *Hist. of the rebellion*, boek XI, § 36, dl. IV, p. 376; boek XII, § 2, dl. V, p. 2, en elders.

3) Het schijnt, dat dit stuk een ontwerp is van een verdrag tusschen Karel II en de Schotten, door Willem II of op zijn last opgesteld. Is dit zóó, dan is daarmede bewezen, dat de prins het onderteekenen van het covenant door Karel II raadzaam heeft geacht, iets dat door *Guizot*, *Hist. de la révolut. d'Angleterre*, 2de partie, I, 1864, p. 117, 118, verzekerd, door *Groen*, *Archives*, 2de série, IV, p. CII, betwijfeld wordt. De plaats van *Guizot* wordt door *Groen*, l.l., *noot* 1, aangehaald; maar een andere bladzijde van *Guizot*, waarin hetzelfde met nadruk wordt beweerd, wordt verzwegen. Het is l.l., p. 76, 77: „Montrose exhortait Charles à repousser toutes ces prétentions (de zeer harde vorderingen der Schotten) qui le mettraient en servitude sous prétexte de le refaire roi. Charles goûtait assez les avis de Montrose, sans y croire beaucoup; mais le prince d'Orange, d'accord en ceci avec les lettres de la reine mère et avec l'opinion commune de la Hollande, le détournait vivement de s'y confier, l'exhortant, au contraire, à accepter les propositions des commissaires écossais, et ne concevant pas qu'il s'obstinât à refuser un royaume qui venait le chercher, pour soutenir l'Église anglicane et les évêques qui avaient déjà coûté au roi son père la couronne et la vie."

terre et d'Irelande et pour faire executer justice contre tous ceux qui ont esté coupables de l'horrible parricide du feu Roy son père, et aussi qu'une amnestie generalle soit faicte et accordee afin que personne ne soit praejudicié pour s'estre engagé dans le dernier engagement du parlement d'Escosse l'an 1648. Mais que tous acts faicts contre eux à cause de cela soient cassez et revoquez.

Sa Majesté approuvera le covenant National d'Ecosse[1]) et la ligue et covenant solemnell [2]), et il ratifiera tous acts des parlements enjoignans la ligue et covenant, le gouvernement Presbiterien, le directoire [3]), la confession de foy et le catechisme dans le Royaume d'Escosse selon qu'ilz sont approuvéz par les assemblées generalles et les parlements du dit Royaume.

Le Roy aussi confirmera la ligue et covenant pour tous ceux qui l'ont pris en Angleterre ou Irelande, ou qui le prenderont volontiers. Et Sa Majesté declare qu'elle convoquera un parlement en Angleterre aussitost que la condition de ses affaires le pourra permettre, et y consentira à telles acts du parlement qui luy seront presentez par les deux maisons pour l'establissement du covenant, du gouvernement presbiterien,

---

1) Het covenant van 28 Februari 1638, zie *Hume, the hist. of England*, 1793, IX, p. 223; *Clarendon, the hist. of the rebellion*, boek II, § 20, dl. I, p. 157 vlg.

2) Dit is „the solemn league and covenant", het plechtige verbond en verdrag, den 17den September 1643 gesloten door de Schotsche natie en het Engelsche parlement, zie *Hume, the hist. of England*, 1793, X, p. 125 vlg.; *Clarendon, the history of the rebellion*, boek VII, § 251 vlg., dl. III, p. 211 vlg., waar men het stuk op p. 216 vlg. vindt afgedrukt.

3) Dit is „the directory", de kerkorde of het richtsnoer voor den openbaren eeredienst, op den zoo even genoemden tijd, in plaats gesteld voor de door Laud ingevoerde liturgie, zie *Hume*, l.l., p. 165 vlg.

du directoire [1]), de la confession du [2]) foy et du catechisme, et ne fera jamais rien contraire à cela. Et cependant le Roy pratiquera le directoire en sa famille quand il est parmy ses subjects d'Escosse.

Sa Majesté aussi reconnoistra ceux qui ont envoyé ces Commissaires icy pour vray et legitime parlement d'Escosse, pourvu qu'ils s'engagent comme est dict cy-dessus, et s'unissent pour une telle amnestie.

Et le Roy declarera (aux mesmes termes qu'a fait le feu Roy son pere) qne dans les affaires ecclesiastiques il suivera les advis des assemblées generalles d'Escosse et les advis des parlements dans les affaires civiles.

Mais si le Roy ne veut pas faire ce dernier pour les affaires civiles, —

Que Sa Majesté escrire [3]) une lettre à l'Eglise par laquelle il declare qu'il veut suivre les advis de l'assemblée generalle dans les affaires ecclesiastiques concernans ce Royaume-là (comme son père a faict expressement par l'act 4 de son second parlement) et pour les choses civiles qu'il declare qu'il sera tousjours prest d'entendre et de recevoir les advis de ses parlements.

N°. 10.

Kopij.

May it please Your Highnesse.

His Maties subjects of the Kingdome of Scotland are soe sensible of the sad condition he is now in through the power of the sectaries and their adherents in England as they are resolved to hazard their lives and fortunes for his rescue. The parliament here have sent some demands in order thereunto to the two

---

1) Zie blz. 94, *noot* 3. 2) de. 3) écrive.

houses of the parliament of England, to which they have received noe answere, the time limited for the messenger's returne not being as yet elapsed. Untill which time a publique application to Your Highnesse for assisting them in their loyall endeavours for His Mat[ies] rescue hath bin [1]) delayed. Which wee [2]) have presumed to supply by our humble desires to Your Highnesse for your allowance to this berar [3]) Sir William Bannatine (one of the gentlemen of His Mat[ies] privie chamber) to represent to Your Highnesse from us such particulares as our present condicion and wants forceth us to begg your assistance in, to whom wee desire Your Highnesse would be pleased to give trust. Your neere [4]) relations to and interest in His Mat[ie] gives us assurance that Your Highnesse will countenance our undertakings for him and pardon this boldness of.

Your Highnesse most humble and most obedient servants.

HAMILTON [5]).
LAYDERDAILL [6]).
ROXBOROUGH.
LALANDER.
W. MIDDLESTONE [7]).

---

1) been. 2) we. 3) bearer. 4) near.

5) Deze Hamilton schijnt te zijn William Hamilton, de tweede hertog van dien naam, die een tijdlang met Karel II in ons land vertoefde en een vertrouweling van dien koning was. Vgl. *Clarendon, the hist. of the rebellion*, boek XII, § 4 en 5, dl. V, p. 5 vlg.; *ibid.*, § 17, p. 17 vlg.; boek XIII, § 49, dl. V, p. 188.

6) Eveneens vertoefde met Karel II in ons land en stond hoog bij hem aangeschreven graaf John Lauderdale, vgl. *Clarendon*, op de plaatsen, zoo even aangehaald.

7) Middleton een vurig aanhanger van Karel II en bevelhebber in zijn dienst. Zie *Clarendon*, boek XIII, § 47 vlg., dl. V, p. 187 vlg.

N°. 11.
Kopij.

S.

Your good acceptance of my former letter gives my [1]) the boldness to renue [2]) my sute [3]) to Your Highnesse hat [4]) you would be pleased to continue your favour in being assisting to the Commissioners sent from this Kingdome (who, I am confident, will cleere [5]) all mistakes and answere any objection to the satisfaction of such as desire to be satisfied) for procuring their just and necessarie desires from His Maty.

I heare, there is great industry used to persuade His Maty to goe to Ireland [6]), as a probable meane to restore His Maty to his right, but it is to be feared, that this remedy may probe as dangerous as the disease, and that His Maties prejudice in loseing [7]) the affections of his loyal Protestant subjects in Scotland and England will be greater then his advantage by joining with the Irish, whose religion is Popish, and their loyaltie not so firme to him. And it is to be wished, that those, who advise His Maty to preferre the projects and undertakings of Ireland to the faithfull counsels and invitations to his ancient Kingdome of Scotland, be not carried with private interest, more then any sincere respect to His Maties honour and happinesse of his Kingdomes. And as Your Highnesse relation is nearer to His Maty then others, so I wish your counsell (who I am persuaded will be for His Maties reall good) may be more prevalent

---

1) me. 2) renew. 3) suit. 4) that? 5) clear.
6) Zie over de uitnoodiging, tot Karel II gericht, om naar Ierland te gaan: *Guizot, Hist. de la révolution d'Angleterre*, 1864, II(1), p. 75.
7) losing.

with him then theirs, who are led with private ends. If any of my expressions be more pathetick then ordinary I hope Your Highnesse goodnesse will pardon it, since it doth only proceed from my true zeale to His Maties service; and I am so sensible of your Princely favour to this Kingdome and to myself in particular, as I doe humble desire, Your Highnesse would be assured that no man shall more earnestly endeavour to give testimony of reall thankfulnesse then Your Highnesse most humble servant.

LOUDOU [1]).

Edinburgh 4th of April 1649.

N°. 12.
Kopij.

Most Illustrious and Highborn Prince.

The great interest, which Your Highnes hath in the Royall person of our Soveraigne the King, and the faithfull advyce and counsell which wee [2]) understand Your Highnes hes [3]) given to His Maty in those things that concerne his honor and happines and the satisfying the desyres of this Kingdome doe call for great expressions of thankfulnes from us and make us with confidence expect the improvement of those your hearty endeavour for the peace and good of this kingdomes, and that Your Highnes will not hearken to any calumnies and aspersions, that by the

---

1) Vermoedelijk John Campbell Lowden, kanselier van Schotland, over wien men kan raadplegen *Clarendon, the hist. of the rebellion*, boek XII, § 136, dl. V, p. 128, en elders.

2) we. 3) has.

disaffected adversaryes may be cast upon our loyall intentions and proceedings, haveing nothing before our eyes but the good of religion and happines of our Soveraigne, however matters may be otherwayes .. nis represented [1]) by those, who are enemeyes [2]) to both. As to the present state of our affaires, though wee are not without feares of enemyes from within and from abroad, yet we hope that God, who hes hitherto gone along with us, will disappoint their malignant plotts and breake their wicked designes and practises.

And in reguard of Your Highnes particular interest in our staple [3]) at Campvere [4]) which wee looke upon as an other tye of mutual amity between this nation and Your Highnes, wee think fitt to desyre Your Highnes with much earnestnes to recomend to the Lords of the Admirality in Zeland, that as the burrowes [5]) of this Kingdome are not onely very willing to establish and continue, but also most desyreous of the encrease of their staple trade at that toun [6]), so their LL[ds] would be pleased not to diminish, but rather to enlarge their accustomed favour and care, to caus [7]) accomodat [8]) our shypps (for the greater encouragement ot the merchants and improvement of the trade) with ordynary convoyes upon all necessary occasions, especially in those pyrating tymes, and for this effect to entrust Captain

---

1) misrepresented. 2) enemies.

3) Zie over dit onderwerp beneden n° 28.

4) de stad Veere in Zeeland, op Walcheren, die eertijds Kampveer heette, *Bachiene, Nieuwe tegenwoordige staat der Nederlanden*, 1791, II, blz. 862.

5) boroughs. 6) town. 7) cause.

8) accommodate.

Gorcum [1]) with that service, in reguard of his sympatie with this nation and the experience wee have of his faithfulnes and service.

And becaus Thomas Cuninghame [2]), Conservator of the Priviledges of the Scotts nation in the Low countreyes, is a person so highly deserveing of this Kingdom, and hes given such constant proof of his integrity and many good offices and of his care for the maintenance of the staple and encrease of trade and commerce with Your Highnes toun [3]) of Campvere [4]), that the Estates of this Kingdome thought it necessery for the publicq good to substitute him in the place of Sir Patrik Drummond, who was most justly removed from that charge by the committee of Estates (whatever may be misrepresented to Your Highnes in the contrary) wee could not but with much earnestnes recommend him to Your Highnes' favour as one, who meriteth to be cherished with all encouragements, in the discharge of the trust so deservedly put upon him by this Kingdome, in confidence whereof wee shall be ready at all occasions to witnes ourselfes

Your Highnes' most affectionat [5]) friends and servants

LOUDOUX [6]).

Signed in name and by command of the Committee of parliament of the Kingdome of Scotland.

Edinburgh 13th September 1649.

---

1) Zie over dien kapitein beneden n° 28.

2) Zie over hem beneden n° 28. 3) town.

4) Veere op Walcheren, zie boven blz. 99, *noot* 4.

5) affectionate.

6) Denkelijk Lowden, zie *noot* 1 op 't einde van den vorigen brief.

N°. 13 als N°. 12.

N°. 14.
Kopij.

May it please Your Highnesse.

We have hitherto forborne to give Your Highnesse the trouble of any accompt of our service here, haveing beene desireous as well to have presented to Your Highnes some conjecture of the inclinations and affections of this Court, as onely to informe you that wee [1]) are in it; but wee must no longer deferre [2]) the complying with the commands of the King our master, who hath injoined us upon all occasions to give information to Your Highness of whatsoever does most nearely concerne him and with our owne particular duety and obligation, which calls upon us to pay all respects and reverence to your person, and, therefore, wee must beseech Your Highnes to give us leave hereafter to trouble you with frequent accompts of what passeth here of concernement to His Maty and to begg your advice and direction, by which in all occasions we shall governe ourselves.

Wee have found greate cause to wish that wee had beene dispatched hither from the Hagh at the time, when Your Highnes first advised His Maty to send an ambassy hither which wee are persuaded would have provid [3]) before this time of good advantage to the King, but His Maties long stay in France and the greate successes of the rebells in Ireland had raised soe greate jealousies and apprehensions here, that when wee came to St Sebastian [4]) (though wee

1) we. 2) defer. 3) proved? 4) In 't n. van Spanje, ten z.w. van Bayonne.

were received there with all demonstrations of honour and respect [1]) wee found advise to stay there still advertisements were sent hither of our arrivall and an answere returned, soe that it was the end of November before wee could bring ourselves to this towne. Since wee came hither, we must acknowledge wee have received as greate civillities and favour as wee could desire, our first publique audience was as full of respect and honour, both in the companimiento [2]) from the Court and in the gratious reception of us from his Catholique Maty [3]), as wee could have received if our master had beene in his full glory, and in our private audiences which we have since had of His Maty, when no other person hath beene in the roome, he hath expressed extraordinary affection to the person of the King, and the most passionate sense of the abominable murther of his late Maty that can be imagined, and told us, if his owne affaires were not in so greate disorder, the world should by this time have seene, how much he takes him selfe concerned in that wicked acte. He asked us very many questions concerning the Kings person and concerning the state of the three kingdomes and of his resolutions, what course he meant to steere, and concluded that though his owne condition was such as at present he could not give him

---

1) In het breedvoerig verhaal, dat de een der gezanten in „the history of the rebellion", op de plaats, beneden aangehaald blz. 105, *noot* 3, heeft ingelascht, wordt op de uitnemende beleefdheid hunner ontvangst, zoowel te St. Sebastiaan, als te Madrid, niet zoo zeer geroemd. Zie b.v. dl. V, p. 76, 77, 79, 80, 84. Zie ook *Guizot, Hist. de la révolut. d'Angleterre*, 2e partie, I, 1864, p. 223 vlg. en de *documents hist.*, dáár aangehaald.

2) accompaniment. 3) Philips IV.

such assistance, as he desired to doe, he would yet doe what was in his power. His Maty likewise asked us many questions concerning Your Highness and seemed to rejoyce very much of the greate affection he said he understood Your Highnes had expressed to the King our master, and mentioned Your Highnes with greate affection and vallue. Don Luis de Haro [1]) makes ample professions of his affection to His Maty and is very particularly carefull of us and hath accommodated us with a very good house provided and furnished by the King, which is not usuall, yet with all this they proceed with warinesse and greate deliberation upon whatsoever wee propose and doe not dissemble the haveing greate feare and apprehension of the power of the rebells in England and no mind to provocate them to be their avowed enemies; but if a peace could be affected betweene the two crownes, which is passionately desired here, we doe really believe this King will very franckly declare for His Maty. In the meane time whatsoever advantage can be drawen from hence must be done very privately and wee hope shortly to be able to give Your Highnes an accompt of some progresse made of that nature.

The King [2]) himselfe and Don Louis de Haro have spoken to us soe freely concerning the peace, that with their privity and approbation wee have made severall dispatches to the Queene [3]), that Her Maty may use her mediation and interposicion for the procureing a treaty upon these borders, Don Louis

---

1) Eerste minister van Spanje sinds 1643.

2) Philips IV.

3) Anna van Oostenrijk, een dochter van Philips III, weduw van Lodewijk XIII.

being very willing to meete the Cardinall [1]) to that purpose, and wee expect every day letters from France of the advancement of that good worke, for without doubt if that court be as well inclined to it as this, the warre will not continue long betweene them.

Prince Rupert [2]) was at the beginning of this moneth in Lisboa, where he hath had a very noble reception, and sold some prizes of very greate vallue, and though this court thinkes not fitte to publish the full liberty of their portes to him, whilst they say those of France and Holland are absolutely denyed, yet letters are sent to the governors that if His Highnes or any of his shippes come into their harbours, that he be treated with all civility and respect and supplyed with any thing he stands in need of, and the King told us, whatever liberty of this kind should be indulged by France or Holland, he would indulge the same and more.

Wee have troubled Your Highnes with such an accompt as at present wee are able to give and shall presume to make further addresses to you, as our bussinesse shall be advanced here, and wee shall be most ready to obey any directions or commands which Your Highnesse shall to [3]) thinke us

---

1) Mazarin.

2) Ruprecht, een der zonen van Frederik V, keurvorst van de Palts en een oogenblik koning van Bohemen, en Elizabeth, een dochter van Jakob I. In 1648 werd hij tot admiraal benoemd van de vloot van den prins van Wales, den lateren Karel II, *Clarendon, the history of the rebellion*, boek XI, § 142, dl. IV, p. 460 vlg.; § 119, 150, *ibid.*, p. 467 vlg. — Over zijn komst, als bevelhebber dier vloot, te Lissabon zie men *ibid.*, boek XII, § 111 vlg., dl. V, p. 108 vlg.

3) „to" vervalt.

worthy of, and if wee might be applyed to any particular service, which in the least degree might concerne Your Highnesses, we should think ourselves highly honoured, being with singular devotion

Your Highness' most humble and most obedient servants

COTTINGSON.
EDW. HYDE [1]).

Madrid this 31th of January 1650, st. novo.

N°. 15.
Kopij.

Memoire of the particulars moov'd at Concill this day in the presence of His Highnes the Prince of Orange [2]).

1. The resolution for the Kings departure upon Moonday next [3]), and His Highnes is humbly desired

---

1) Francis Cottington en Edward Hyde, graaf van Clarendon, de schrijver der „history of the rebellion", gezanten van Karel II in Spanje, *Clarendon, hist. of the rebellion*, boek XII, § 81 vlg., deel V, p. 76 vlg.

2) Bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. CI, *noot* 1, wordt een plaats aangehaald uit *Clarendons hist. of the rebellion*, waar gewag wordt gemaakt van een vergadering, waarin over de Schotsche en de Engelsche aangelegenheden is geraadpleegd in 't bijzijn van Zijn Hoogheid den prins van Oranje.

3) Den 2den Juni 1650 scheepte Karel II zich te Veere in om naar Schotland over te steken, *Guizot, Hist. de la révolut. d'Anglet.*, 2e partie, I, 1864, p. 119.

to give all necessary ordres for the shipps [1]) and to be pleased to advertise His Maty when and where they will be redy [2]), that His Maty may without delay repaire to them.

2. His Maty, being resolved to send one Mr Coke into England for the setling of necessary correspondencies there, doth intreate His Highness to assist him with some meanes of private and secure transportation into England and to be pleased to take notice of him and to permitt him to hold correspondence with His Highnes from England.

3. Concerning a resident [3]) to be left heere, and that His Highness will be pleased to direct him what he shall say to the States Generall in the Kings name when His Maty is gone.

4. That His Highnes will be pleased [4]) to forraign [5]) princes for assistance, especially in Germany.

5. That His Highness wil be pleased to consider what instance the commissioners may fitly make to the States concerning the Scotch regiments.

This particular was not moov'd at Councill and is not knowen to the commissioners.

The islands of Silley [6]) lying neere [7]) the west of England are now in His Maties hands, but are in danger

---

1) Bij *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 267 vlg., heeft men een memorie, door den prins van Oranje geadresseerd aan den prins van Wales, waarin hij zich verontschuldigt, dat hij hem geen schepen kan leenen.

2) ready.

3) Vgl. beneden, n° 23, blz. 117, *noot* 1, en blz. 118, *noot* 6.

4) Hier schijnt te zijn uitgevallen: „to apply" of iets dergelijks.

5) foreign.

6) De Scilly-eilanden, ten z.w. van Engeland. 7) near.

to be lost because His Maty hath not meanes to keepe such a garnison there as will be necessary to defend them; there are severall harbours for shipps belonging to those islands and they lye in the road and way of all the trade of the towne of Amsterdam. His Maty hath by Mr Webster mooved the chiefe of the towne to fournish him with 50000 £ sterling and to receyve those islands into their hands as a caution for their money. Mr Webster hath often advertised me by letters that they are willing to fournish His Maty with money upon those islands, but I know not whether the whole summe of 50000 £ or not, but will not be seene in [1]) it, but say if the Prince of Orange will be pleased to owne the busines and to lett the transaction of it passe in His Highness' name, they will fournish the money as suere as His Highness will be pleased to take his resolution heere upon, I will send to Mr Webster and acquaint him with it, and will immediately acquaint His Highnes with the answere of the towne, but Webster hath by severall letters assured me, that they will fournish your [2]) monay.

No. 16.
Kopij.

Most illustrious and heigh Prince.

The Estates of Parliament of this Kingdome being verie sensible of the hard condition thair King is in, and most desirous against all dangers and difficulties to give reall testimonies of the tender and heigh regard they have of his persone and Royal authoritie, that he may reigne happilie over them and all his

---

1) at. 2) you of their?

other Kingdomes, have thought fit to make a new address to His Maty. And the experience of Your Heighness' great favour doeth encourage them to send this noble gentleman [1]), who was a witnes and faithfull reporter of your former respects to this nation and to our commissioners to communicate to Your Heigness what he hath to represent to the King. And wee doe with alle earnestnes beseich [2]) Your Heighness that you may be pleased to interpose the power and new interest you have with His Maty and his royall familie, to move him to give gratious acceptance and satisfaction to the humble and trusty desires of his most loyall and faithfull subjects, who (next to the deutie [3]) they ow [4]) to God Almighty) desire nothing so much as the establishment of His Mat[ies] throne. Which as it is a worke worthy of Your Heighness' care and wisdome, so is [5]) the only visible meane with Gods assistance to restore His Maty to the government of his Kingdomes, and Your Heighness' mediation and favour for so good ends will lay a ty of perpetuall thankfulnes upon this wholl Kingdome, in whose name I am commanded to give this assureance from

Your Heighness' most affectionat
freinds and humble servants
Loudoux [6]), Canc[llr].

Edinburgh 13th September 1649.

Lord Lowdoux's letter to the Prince of Orange.

---

1) Waarschijnlijk Joseph Douglas, zie beneden n° 17, *noot* 1.
2) beseech. 3) duty. 4) owe. 5) it is.
6) Zie boven, blz. 98, *noot* 1 op 't einde van n° 11.

N°. 17.

Kopij.

May it pleas Your Highnes.

I was not in town when Sr Joseph Douglas [1]) returned but Your Highnes' letter gave me much satisfaction and hoops of a good answer from His Maty whairin [2]) his own happines is neerlie [3]) concerned, and if I be not muche mistaken, Your Highnes cannot doe His Maty better service, nor in persuading him to concur in the league and covenant [4]) and perfecting what was wanting in his fathers answers for satisfaction of his good subiects, especialie in religion, and as thair [5]) is not any so good way for disapointing the Kings enemies and strenthening [6]) his interest in the three Kingdomes, so I howpe [7]) Your Highnes will not leave off to pres [8]) it, and in so far as this Kingdome may be conserved I know thair [9]) is no intercessour [10]) whom they doe so muche valu or rely upon as Your Highnes, and as a mean subiect in it no man is mor

Your Highnes' most humble servant then
ARGYLL [11]).

25 September 1649.

---

1) Een edelman, door den geheimen raad van Schotland in 1649 naar den Haag tot Karel II gezonden, om hem te melden, dat hij was uitgeroepen als koning van Schotland en hem uit te noodigen, naar dit land over te steken, zie *Clarendon, the hist. of the rebellion*, boek XII, § 4, dl. V, p. 4.

2) wherein. 3) nearly. 4) Zie boven, blz. 94, n° 9, *noot* 2.
5) there. 6) strengthening. 7) hope. 8) press.
9) there. 10) intercessor.

11) Vermoedelijk de markies Archibald Campbell Argyle, zie *Clarendon, the history of the rebellion*, boek XII, § 6 vlg., § 12 vlg., dl. V, p. 6 vlg., 13 vlg.; *Carlyle, Oliver Cromwell's letters and speeches*, Leipzig, 1861, III, p. 2.

N°. 18.
Kopij.

May it please Your Mty.

Upon the 5th/15th of April, wee [1]) the Commissioners of the church of Scotland did on their name present their humble and earnest desires of these things, which they conceaved necessary for the security of religion for the establishment of Your Maties throne and for the putting of them in a confident expectation of the Lords blessing upon Your Maties government. Since that time we have been allwise [2]) wayting and often humbly moveing for ane answer, but as yet non at all is given, we cannot conceale but so long a delay has affected us with grief, so much the more as Your Maty has declared your resolution to be gone from the [3]) on Thursday nixt [4]) wek [5]) make [6]) the time we have to consider, what Your Maty shall be pleased to offer, very short wher for [7]) with all humilty and earnestnes we doe [8]) supplicat [9]) that without the loss of more time now at last wee may have so gracious and satisfactory a returne to our former papers as may make be seate [10]) Your Maty with joy and cary [11]) home to them that have sent us matter of praise to God for inclyning your heart towards these theire counsels which are most sickly [12]) to procure to Your Maty and all your dominions ane happy delyberance [13]) from all their present distresses.

Fryday May 18/28 1649.

---

1) we. 2) always. 3) thence? 4) next.
5) week. 6) . It makes? 7) wherefore. 8) do.
9) supplicate. 10) sated? 11) carry?
12) likely? 13) deliverance.

N°. 19.
Kopij.

Sir.

Haveing returned an answere to the King's Maty of the paper which wee [1]) received from Your Highnes, we have, as you decived [2]), given an double thereof to the Earle of Lauderdaill [3]), to be sent to Your Highnes. Our desire is, that there should be no further interchangeing of papers, for thereby much time is lost, seing this containeth the last satisfaction which we can accept, and all the answere, which wee (preserveing our trust) can give to His Maties demands; and if in any particular our answeres be not fully satisfactory to His Maties desires, wee humbly conceive it more expedient, that His Maty, putting himself upon the affections of his people, should referre [4]) them to his parliament [5]), where his royall presence will obtaine more than wee are warrented to grant. Wee doe therefore humbly beseech Your Highnes to croune [6]) all your respects to His Maty and your favours to the Kingdome of Scotland by interposing yourself with His Maty to grant the desires of this people, that at last this treaty may have the desired issue for which wee are confident you shall be honoured in this and renowned in the age to come. There is nothing wee desire more

---

1) we. 2) decided.

3) Lauderdale, zie boven, blz. 96, *noot* 7 op 't einde van n° 10.

4) refer.

5) Deze raad komt overeen met dien, welken de Schotsche commissarissen, volgens *Clarendon, the hist. of the rebellion*, boek XII, § 123, dl. V, p. 117, aan Karel II gaven. Vgl. *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. CII, *noot* 1.

6) crown.

than to have the happines of Your Highnes' presence if your weighty affaires may permitt.

The dayes prescribed for our stay are neere [1]) antrunne [2]), it is His Maties advantage that there should be no further inprofitable losse of precious time. In the meane time wee wait for Your Highnes' pleasure to be signifyed to Your Highnes' humble and most obliged servants

CASSILIS LOSHNAN.
AL. JAFFRAY [3])

Breda Aprill 15/25th 1650.

For His Highnes the Prince of Orange.

N°. 20.
Kopij.

I [4]) have considered the severall papers and propositions, delivered to me by you, and doe assure you, I desire nothing more, than that I may intirely [5]) unite the hearts and affections of all my good subjects of Scotland to me, and amongst themselves, as well for the honor, peace and prosperity of that kingdome, as that they may jointly and unanimously assist me in the revenge of that horride and impious murther of my farther [6]) and the recovery of my just rights

---

1) near. 2) outrun?

3) Alexander Jaffray, „provost", d. i. opperburgemeester of opperschepen (gelijk de lord-mayor te Londen) van Aberdeen, lid van 't Schotsche parlement, vgl. *Carlyle, Oliver Cromwell's letters and speeches*, II, p. 333; III, p. 36.

4) Het stuk is blijkbaar van Karel II. 5) entirely.

6) father.

in my other dominions (to which they are all esqually [1]) engaged by the lawes of God and of that Kingdome) and to the obtaining of such an union I will consent to all that in conscience and honour I may, without imposing on my other kingdomes. I have not the least thought of violating or infringing the established lawes of Scotland, or any of them, or of altering the government ecclesiasticall, or civill, as it is settled there bij law, but shall maintaine, confirme and defend all those lawes, and particularly those concerning the nationall covenant [2]), the confession of faith and presbyteriall government of that church. Touching that part of the league and covenant [3]) which concerneth my other kingdomes of England and Ireland, it is not in my power justly to take any resolution therein without the advise of my respective parliaments of those kingdomes, by whose advice and consent only lawes are to be made or altered. Neither can I consent to any thing, which shall oppose or disturbe the peace lately concluded in Ireland [4]). But I am very willing to referre [5]) the full consideration of the said league and covenant and of all other particulars you mention (as to England) to a free parliament to be convinced there by my writ, as soone as the condition of that Kingdome will permitt me so to doe, by whose advice I am resolved wholly to governe myselfe therein. In the meane time, as I am very ready to do all that is in my power to the safe and quiet protection of my people of Scotland under the benefit of the lawes of that kingdome, as likewise further to gratify them in all that may really tend

---

1) equally. 2) Zie boven n° 9, blz. 94, *noot* 1.
3) Zie boven n° 9, blz. 94, *noot* 2.
4) Zie boven n° 8, blz. 92, *noot* 6. 5) refer.

to their welfare, so I shall expect that obedience and duty from them in the exercise of my royall power as is due to me by their allegiance. And for the burying all bitternesse and animosities, which the former distractions and divisions may have produced, and for the better effecting the happy union before mentioned, I am very willing and desirous to consent to an act of oblivion and indempnity to all persons of what condition soever of that Kingdome of Scotland (excepting only such as had private confederacy with the murderers of their late soveraigne, and with them did designe, contrive and consent to the same).

And if it shall appeare to me, that the league and covenant [1]) containeth any thing in it, not comprised in those acts concerning the nationall covenant and presbyteriall government of the church of Scotland, and necessary to the welfare of the said Church and Kingdome, without reference to England or Ireland, I shall upon the settling of such an union and the passing such an act of oblivion as is before mentioned, apply myselfe to give full satisfaction therein.

Passionately desiring to remove all occasions of misunderstanding between myselfe and all my good subjects of that my Kingdome of Scotland. And what is not particularly answered at this time shall be supplyed by an expresse whom I shall dispatch into Scotland as soone as conveniently I can.

N°. 21.

Kopij.

Sa [2]) Majesté approuvera le covenant national d'Es-

---

1) Zie boven n° 9, blz. 94, *noot* 2.

2) Hoewel eenigszins korter, is dit stuk geheel gelijk aan dat, hetwelk onder n° 9 boven is te vinden.

cosse [1]), et la ligue et covenant solemnel [2]), et ratifiera tous acts des parlements enjoignans la ligue et covenant, le gouvernement presbyterien, le directoire [3]), la confession de foy et le catechisme dans le royaume d'Escosse, selon qu'ils sont approuvez par les assemblées generales et les parlements du dit Royaume.

Le Roy aussi confirmera la ligue et covenant pour tous ceux qui l'ont prins [4]) en Angleterre ou Irlande, ou qui le prendront volontiers. Et Sa Majesté declare qu'elle convoquera un parlement en Angleterre aussitost que la condition de ses affaires le pourra permettre, et y consentira à tels acts du parlement qui luy seront presentéz par les deux maisons pour l'establissement du covenant, du gouvernement presbyterien, du directoire, de la confession de foy et du catechisme, et ne fera jamais rien contraire à cela. Et cependant le Roy practiquera le directoire en sa famille, quand il est parmy ses subiects d'Escosse.

Sa Majesté aussi recognoistra ceux qui ont envoyé ces commissaires icy pour vray et legitime parlement d'Escosse, pourveu qu'ils s'engagent comme est dict cy-dessus, et s'unissent par une telle amnestie.

Et le Roy declarera aux mesmes termes qu'a fait le feu Roy son père, que dans les affaires ecclesiastiques il suivra les advis des assemblées generales d'Escosse, et touchant les affaires civiles il prendra l'advis du parlement.

---

1) Zie boven n° 9, blz. 94, *noot* 1. 2) Zie *ibid.*, *noot* 2.
3) Zie *ibid.*, *noot* 3. 4) pris.

N°. 22.
Kopij.

May it pleas your Hignesse.

Our earnest desyres to preserve monarchicall governement (under which these Kingdomes have beene governed these many ages) in His Maties Royall person have moved us to make our addresses to His Maties [1]) and to tender to him our most humble and faithfull advyce in those things which wee [2]) conceave to be most necessary and effectuall for his attaineing to the exercyse of his kingly office and just royall power, and Your Highnesse near relation to His Maties [3]) and his Royall family, and the many testimoneyes of your brotherly kindnesse doe encourage us to desyre and confidently to expect, that Your Highnesse will interpose seriouslie, that His Maties [4]) may speedelie [5]) hearken to the faithfull advyce and grannt the just and necessary desyres of the parliament of this Kingdome, which wil be made knowne te Your Highnesse by our commissioners, to whome wee desyre you may be pleased to give credit in our behalf, which shall be acknowledged as a real testimony of Your Highness' reguard to His Maty and will add very much to your former favours toward this nation and lay a perpetuall obligation

Your affectionat [6]) freends and servants
Loudoux [7]). Cancell^rius^.

Signed in name and by command of the parliament of the Kingdome of Scotland.

Edinburgh Februar 1649.

---

1) Maty. 2) we. 3) Zie *noot* 1. 4) Zie *noot* 1.
5) speedily. 6) affectionate.
7) Zie boven n^r^ 11, blz. 98, *noot* 1.

N°. 23.
Kopij.

In regard of the present constitution of Your Maties affaires in Your Kingdome of Scotland and my zeall upon all occasions to make appeare my best wishes and advise for Your Maties behalf

I could not forbeare to represent unto Your Maty that there liveth in these countryes one M. James Mackdowell [1]), president of the councill of Warre at Grounig, one of your loyall subjects of your Kingdome, whose fidelity and good cariege [2]) in this state by many years tryall [3]) hath been well knowne and approved, who likewise severall tymes before these troubles hath been sent with good effect by this state unto Your Maties father (of gl. [4]) Mem.) concerning business of state then in hand. In which His Maty toke such particular liking of his worth and discretion, as that he nominated him to be a member of the session or High Court of Justice in your kingdome.

So as in respect of his knowledge and education abroad, his credit and acceptation at home (as well amongst his kindred of cheef [5]) families, as another conditions of people, and above all for his loyalty to Your Maties person and the service in my opinion he may prove a very fit instrument of begetting a

---

1) Bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 469, leest men, dat „Macdowell Richt-Scholte tot Groeningen door Karel II tot ridder is geslagen en benoemd tot resident in plaats van Boswel" (zie beneden, *noot* 6). — In de vergadering der staten van Holland van 15 Sept. 1650 staat binnen de Heer ridder Machdowel, *Resolut.-Holl.*, 15 Sept. 1650, blz. 717. Later heeft hij een bijeenkomst met den raadpensionaris, *Ibid.*, blz. 722.

2) carriage. 3) trial. 4) glorious. 5) chief.

more cleare and happy intelligence between Your Maty and your subiects of your kingdome.

Wherupon I have thought good to give Your Maty notice heerof that, of [1]) Your Maty shall to [2]) think fit, this gentleman may be employed by Your Maty in that business, for the better facilitating and speed wherof Your Maty may be pleased eyther to send your commission and instructions unto him heere, or if the tyme will permit, the party may come and receve [3]) Your Maties commands immediatly from Yourself etc.

C. Boswel [4]).

Hagh 14 September 1649.

N°. 24.

Kopij.

Messieurs.

Je ne doubte pas que Messieurs voz deputez n'ayent faict de temps en temps un fidelle rapport à Voz Seigneuries de toutes les ouvertures que j'ay faictes à Messieurs les Estatz Generaux ou à Messieurs leurs

---

1) if?

2) Dit „to" schijnt overbodig of men kan lezen „please to."

3) receive.

4) Bij *Clarendon*, *the history of the rebellion*, boek XI, § 213, dl. IV, p. 517, wordt melding gemaakt van een resident van koning Karel I in de Zeven Gewesten, die den naam „Boswell" draagt, maar zijn voornaam is een andere, n.l. „William". Vgl. *Arend*, *Algem. Geschiedenis des Vaderlands*, III (4), blz. 637, volgens wien William Bothwell in September 1632 als resident herwaarts kwam. — *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 469, meldt op het jaar 1650 het overlijden van Boswel, resident van Karel II in deze landen, en kenschetst hem als een eerlijk, redelijk, verstandig man, getrouw aan zijn vorst, als zacht en gematigd. — Vgl boven n° 15, blz. 106, *noot* 3.

commissionairs qui ont traicté avec moy pour avancer la conclusion d'une paix seure et honorable, tant pour cet Estat que pour la France. Cette croyance m'empeschera de vous en faire une redittе qui ne pourroit estre qu'importune et je me contenteray de vous representer, Messieurs, qu'apres m'estre accommodé autant qu'il m'a esté possible à la constitution de cette Republique qui ne resould d'ordinaire les affaires qu'avec un peu de longueur, j'ay eu toute la patience immaginable depuis prez de quatre moys que je suis icy pour attendre une resolution telle que je la dois esperer. Je n'ay jamais peu doubter, qu'elle ne fust tres favorable, n'ayant rien proposé qu'ensuitte de l'alliance et des interestz communes qui obligent la France et cet Estat de finir conjointement une guerre qu'ilz ont si heureusement faicte ensemble contre un mesme ennemy affin de luy oster l'esperance des avantages qu'il cherche dans les divisions et jalousies qu'il tasche de jetter entre nous, mais, Messieurs, je me trouve extresmement surpris aprez tant de demonstrations de confiance, dont Sa Majesté a usé envers Messieurs les Estatz Generaux, tant de protestations reiterées que je leur ay faictes de sa part d'une parfaicte et tres sincère amitié et tant de preuves qu'ilz ont receues d'une fidelle correspondance entierement conforme à ce qui est prescrit par les traictéz, de veoyr qu'on n'ayt pas encor pris la peine de respondre à divers memoires que j'ay presentez encores qu'ilz soient remplis de plusieurs propositions importantes au bien et advantage de cet Estat. Je veoy au cela de cela [1]) que bonnes [2]) intentions de Sa Majesté sont non neuselement [3]) peu considerées, mais mal inter-

---

1) „au lieu de cela" in plaats van „au cel s de cela"?

2) les bonnes. 3) se ulement.

pretées de quelques espritz passionnéz qui par un proceddé qui eust esté en honeur à voz devanciers, prestent [1]) hardiment parmy vous l'affection à la sincerité de vostre ennemy et travaillent ouvertement à rendre suspecte la conduitte et la foy inviolable de voz plus asseurez amis, affin de rompre par des conseilz violens et precipitez une confoederation si sainctement cultivée de la part de la France et qui a esté la principale cause de prosperitéz qui accompagnent aujourdhuy voz affaires et les nostres. Je me prometz [2]), Messieurs, que considerant les dangereux progrez que l'ennemy a desja faictz par cet artifice pour vous separer de la France et causer de la desunion parmy vous, et faisant reflexion sur le nombre de partisans qu'il a desja acquis dans vostre payz, descouvert [3]) la faulceté des calomnies que noz ennemyz ont eu l'audace de debiter en presence de Vos Seigneuries. Quand je veoy qu'on essaye de persuader que les ministres du Roy s'opposent aux avantages des Estatz protestanz dans l'Allemagne, que Sa Majesté empesche la paix et ne souhaitte que la continuation de la guerre, qu'elle faict des traictéz secrets avec l'Espagne à l'insceu de ses alliéz, et que pour aigrir les peuples de ce payz on suppose que ceux de leur religion sont traictez rigoureusement en France et aux autres endroictz de la domination du roy, je ne m'estonne pas que ceux qui fuyent la lumiere de la verité tombent dans de si grands aveuglements. Il me semble que la France, ayant entrepris une perilleuse

---

1) prêchent?

2) Indien men dit „je me promets" opvat in den zin van „j'espère" en beneden (zie *noot* 2) een paar woorden invoegt, heeft men een redelijken zin.

3) vous aurez découvert?

guerre dans l'Allemagne pour restablir les princes protestans anciens alliéz de la couronne, lorsque leurs affaires estoient entierement ruinées, et l'ayant si constamment sustenue [1]) avec une perte d'hommes et une despence incroyable, merite une autre reconnoissance que des reproches, apres avoir obtenu par les armes conjoinctement avec la couronne de Suede le restablissement de tous les oppriméz. Si elle conseille aux Protestans pour faciliter la conclusion de la paix de ne porter pas les choses dans l'extremité et d'estre sages aux despens de l'ennemy qui a ruiné cy-devant ses affaires pour n'avoir pas usé moderement de la victoire, si elle tesmoigne franchement qu'on n'a jamais entendu de faire une guerre de religion dans l'Allemagne, et qu'ayant pris les armes pour la deffense de tous les princes de l'Empire esgalement, ce seroit travailler contre la fin, qu'on s'est proposée si ceux qui sont restituéz dans leurs biens et dignitéz n'en estants pas contentz vouloient opprimer les autres, et que ce seroit eternier [2]) la guerre au lieu de la finir. Chacun advouera que c'est un conseil qui est plus digne de louange que de blasme, et qu'au moins il ne devroit pas estre censuré par ceux qui souhaittent ardammant le repoz. Ils ne prennent pas garde aux contradictions ou ilz tombent, puisque, si on tient ferme pour l'interest de quelque allié, ils inferent de la qu'on ne veult point de paix, et que si on persuade de prendre quelque temperament en faveur de la paix ils se pleignent sans raison qu'on abandonne les alliez.' Il en arrive presque de mesme dans la negociation avec l'Espagne. L'on soustient aveuglement que la France veult la continuation de la guerre, et en mesme temps on dict qu'elle faict la paix secrettement avec

1) soutenue. 2) éterniser.

l'ennemy. Il y a quatre moys que j'offre de faire veoyr à tous ceux qui voudront entrer en conference avec moy, qu'en tous les articles du traicté nous nous sommes portéz dans tous les temperamens qu'on peut desirer avec raison, supposé que les ennemyz executent de bonne foy quatre ou cinq des principaux poincts dont nous croyons estre d'accord avec eux, à scavoir celuy de ne rien rendre de part ny d'autre entre la France et l'Espagne, et que chacun demeure en possession de ce qu'il tient avec les dependances et annexes, si ce n'est qu'on entre en restitution des anciennes conquestes aussy bien que des nouvelles. Celuy qui concerne la seureté de Casal [1]) pour empescher qu'il ne puisse jamais tomber entre les mains des ennemyz lorsqu'il aura esté rendu à M. de Mantoue, estant la moindre recompense qu'on puisse pretendre de trois batailles et de dix millions d'or qui ont esté despensez pour luy conserver cette importante place. Celuy de la Catalogne pour prevenir les pratiques qui pourroient estre faicts d'un costé ou d'autre capables d'interrompre la paix et dont les Espagnolz ont promis de convenir par l'entremise de voz plenipotentiaires et celuy de la seureté du traicté par le moyen des ligues et garantiez reciproques qui doivent estre accordées, supposé, dis-je, que les ennemyz executent de bonne foy tout ce qui a desja esté concerté sur les dicts poinctz. Le roy a tant de confiance en l'affection et bonne justice de Messieurs les Estatz Generaux que Sa Majesté ne refusera pas de se conformer pour le reste des differends qui sont encor indeciz à ce qu'ilz jugeront raisonnable, an lieu de travailler sur une proposition si juste qui auroit pû produire la paix. Il y a deux moys, ceux qui des [2]) interestz particu-

1) Casale, aan de Po, ten o. van Turijn. 2) pour des?

liers, qu'un chacun peut connoistre et que le temps descouvrira plus clairement veullent causer des divisions entre la France et cet Estat aiment mieux persister dans une faulce [1]) opinion que de consentir qu'on face [2]) la moindre diligence pour s'esclaircir d'une verité de si grande consequence. Cependant comme si on vouloit fermer la porte d'un lieu, ou l'on a envie d'entrer, en [3]) faict des declarations tantost de ne pouvoir point mettre en campagne, tantost d'avoir droict de traicter separement, sans vouloir prendre garde que ce sont autant d'obstacles qui empeschent l'ennemy de venir à la raison pour veoyr si les inclinations ou considerations seront changées en resolutions et si les menaces seront suivies des effectz.

Quand aux pretenduz traictéz de mariage ou d'eschanges [4]), c'est une fourbe si grossiere qu'il n'y a personne intelligente dans les affaires qui ne connoisse qu'il y auroit autant d'imprudence que d'infidelité, d'entendre presentement de semblables propositions. Aussy n'a on ozé produire autre preuve de cette supposition que des lettres qu'on dict avoir esté escrittes par le roy d'Espagne et par ses ministres, et celuy qui les a presentées a esté contrainct de confesser publiquement qu'il n'avoit rien veu qui vinst du costé de la France, encores qu'il n'y ayt pas lieu de doubter pour cela des assurances qui ont cy-devant esté données par les ministres de Sa Majesté. Je proteste de nouveau à voz Seigneuries sur ma vie et sur mon honneur que ce sont des faulcetez [5]) malicieusement inventées par

---

1) fausse. 2) fasse. 3) on.

4) Vgl. over dergelijke plannen, den koning van Frankrijk toegeschreven, *Arend*, *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, III (5), blz. 618.

5) faussetés.

les ennemyz et que je me soubmets à perdre l'un et l'autre si on peut monstrer [1]). Avant mesme que la guerre soit finie vous ferez revivre cette ancienne prudence de voz peres qui ont tousjours trouvé la plus grande seureté de cet estat dans un juste ressentiment des injures qu'il a recues des Espagnols et dans une sage defiance de toutes leurs actions et de tous leurs desseins. L'on ne peut pas apprendre sans estonnement que ceux qui pour favoriser les intentions de l'ennemy voudroient rompre la constante union qui a duré si longtemps entre vostre nation et la nostre ayent desja oublié qu'il n'y a presque point de lieu dans les provinces, ou les Espagnols ayent faict sentir leur cruaulté qui n'ayt aussy esté rougy du sàng que les Francois y ont respandu pour vostre service. S'ilz croyent qu'il vous reste encore quelque souvenir des choses passées, je ne scay comme ilz osent se rendre autheurs d'une nouveauté si estrange et si perilleuse, et comme ilz n'apprehendent point que les inconveniens qui peuvent naistre d'un si notable changement qu'ilz proposent quelque jour la posterité de leur demander raison d'une conduite si mal fondée qui tend à faire cesser l'aversion hereditaire contre les Espagnolz que voz predecesseurz ont laissée comme en partage à leurs enfants et à vous rendre suspecte une amitié qu'ilz ont crue le plus seur appuy de cet estat. Ce qui paroist de plus extraordinaire dans le dessein de noz ennemyz est que pour rendre les impostures qu'ilz ont forgées de concert avec les ministres d'Espagne plus efficaces et pour leur donner moyen de faire plus d'impression dans les esprits ilz ont exigé par serment qu'elles demeureroient secrettes, affin qu'on n'en puisse pas

---

1) montrer le contraire?

faire veoyr la faulceté [1]) et que le venin ayt faict son effect avant qu'on ayt loisir d'y apporter du remedde, comme si l'accusation d'un ennemy rapportée par un de ses partisans estoit suffisante pour faire condamner ou soupçonner un ancien allié, et comme si la justice autant que la prudence n'obligeoit pas d'examiner soigneusement des choses de cette importance et d'ouyr les raisons des interesséz avant que d'y adjouster foy pour ne tomber pas dans les maux qui naissent ordinairement d'une resolution prise avec precipitation et sur de faulces [2]) presuppositions. Mon devoir m'oblige, Messieurs, d'avertir Vos Seigneuries de bien ouvrir les yeux en cette rencontre qui peult avoir beaucoup de suittes dangereuses et de vous prier tres instamment de ne prendre point de conclusion sur ce que l'on pourroit vous donner à entendre jusques à ce que j'aye eue communication de la part de l'estat, selon la raison et la coustume, de tout ce qui a esté advancé ou [3]) le service de Sa Majesté peust estre interessé et des circonstances qui y ont été faictes. J'ose bien promettre qu'apres cela je donneray un entier esclaircissement sur tous les doubtes qu'on peut avoir priz et que je feray paroistre a [4]) que de la part de la France on y [5]) ayt jamais le moins du monde presté l'oreille, ny qu'on soit entré en aucune negociation sur ce subject, mais certes il seroit bien juste que l'imposture estant decouverte on fist punir exemplairement ceux qui en sont autheurs et qui ont l'audace d'attaquer par ces calomnies la foy et la reputation d'un grand roy, amy de cette republique. Je ne respondray rien sur le mauvais traictement qu'on dict

---

1) fausseté. 2) fausses. 3) où.
4) „a" is overbodig of er is iets uitgevallen, b.v. „à tout le monde".
5) n'y.

que reçoivent ceux de vostre religion dans les pays de l'obeissance de Sa Majesté. Il y en a qui agissent si glorieusement à vostre veue dans le commendement des armées et tous ceux du royaume jouissent aujourdhuy de l'exercice de leur religion dans une si heureuse tranquilité que je m'estonne comment on ose dire le contraire. En deguisant une verité si publique il paroist bien que les autheurs de ces faulces [1]) nouvelles ont dessin [2]) de rendre le gouvernement de la France odieux à vos peuples pour commencer à leur rendre agreable celuy d'Espagne, quoyqu'elle persecute en tous lieux ceux de vostre creance par les rigoureuses poursuittes de l'inquisition et par des cruautéz dont il y a peu de familles parmy vous qui se soient exemptées avant que voz armes et l'assistance de voz amis vous eussent affranchiz de sa tyrannie. Toutes ces choses et beaucoup d'autres que j'y pourrois adjouster seroient mieux esclaircyes dans des conferences que dans une lettre, si l'on avoit de toutes parts autant de dessein de bien connoistre la verité par la bouche des amis qu'on est facile à escouter le mensonge de celle des ennemys. En attendant qu'il plaise à Messieurs les Estatz Generaux de prendre sur ce subject la resolution que l'on doit attendre de leur grande prudence je supplye Vos Seigneuries de faire une serieuse reflexion sur ce que la briefveté du temps me permet de leur representer à la haste qui ne tend qu'à prevenir les mauvais offices de ceux qui ne craignent pas de faire du mal à leur patrye, pourveu qu'ilz nous enfuient [3]), et à destourner les tascheuses [4]) deliberations qu'on voudroit vous faire prendre sur des presuppositions tres faulces [5]). Ma pensée est bien

---

1) fausses. 2) dessein. 3) nuisent? 4) fâcheuses.
5) fausses.

eloignée du dessein d'exciter ou de fomenter aucune sorte de division dans cet estat. Le roy en a tousjours desiré la grandeur et la prosperité qui depend principalement de l'estroicte union des provinces et de la bonne intelligence qu'elles entretiendront avec leurs anciens amis. J'employerai de bon coeur suivant les ordres de Sa Majesté tous mes soings pour conserver et affermir celle qui doit estre entre la France et cet estat, affin de faire connoistre par mes actions mieux que par ma parolle que je suis veritablement, Messieurs,

Vostre tres humble et tres affectionné serviteur

SERVIEN.

A la Haye le 25 Avril 1647 [1]).

N°. 25.
Kopij.

Monseigneur.

J'ay receu celle que Vostre Altesse m'a fait l'honneur de m'escrire du 24 de Juin, et l'ayant fait voir à la Royne ma maitresse, elle m'a commandé de rendre conte à Vostre Altesse de ses sentiments sur tous les points. Premierement au regard des affaires d'Angleterre, quoyqu'il y ayt un grand changement, et qui promet des avantages importants au roy, neant-

---

1) Bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 178, heeft men deze aanteekening: „Au commencement de Janvier (1647) M. Servien se rendit à la Haye pour s'opposer à la ratification des conventions préalables qui venaient d'être signées à Munster par les députés des Provinces-Unies et pour conclure un traité de garantie de la paix future." Zie ook *Arend*, III (5), blz. 720.

moins les choses se font voir encore si peu clairement que nous ne scavons pas ce que nous avons à craindre, ny à esperer, et par consequence ne pouvons juger des voyes qu'il faudra tenir pour en profiter. Le temps nous doit tout aprendre, mais certainement nous n'entreprendrons rien qui puisse estre accompagné des [1]) grandes consequences et suites sans en premierement donner la communication à Vostre Altesse et recevoir ses advis. A propos de quoy Sa Majesté souhaite que Vostre Altesse scache qu'elle ne luy a pas fait proposer que dans [2]) les resolutions que Vostre Altesse auroit à prendre en ces [3]) affaires ou les nostres en pouroient estre interessées, de considerer et en avoir egard aux nostres sens [4]) les resolutions [5]) d'en user de mesme, et le feroit [6]) beaucoup plus volontiers si l'utilité en pouvoit estre mutuelle, comme à present elle ne peut estre que tout à fait de nostre costé. C'est ce que Vostre Altesse doit mettre pour un fondement sur cet article duquel l'on ne separera [7]) d'aucune manière. Pour l'affaire de 89, 17, 84, 6, 47, 62, 74, 86, 90, Sa Ma. nous [8]) prie de croire qu'elle n'y songe point moins que quand la première proposition en a esté faite et ne laira [9]) passer aucune occasion pour venir à l'execution, mais jusques à present il en a esté impossible, la cognoissance certaine que nous avons eu du 90, 67, 18, 86, 23, 70, 74, 83, qui nous en auroit esté faite 36, 82, 64, 85, 90, 87, 500, 39, 81, 87, 94, selon les 88, 63, 47, 43, 33, 13,

---

1) de.

2) Wellicht heeft men, in plaats van „que dans", te lezen: „qu'en tant que".

3) ses. 4) sans? 5) la résolution.

6) Sa Majesté le ferait. 7) se séparera. 8) vous?

9) „laira", d. i. laissera.

44, 18, 68, 89, 83, 27, 70, 90, 98, nous a pas seulement empesché de 24, 16, 58, 9, 59, 30, 11, 47, 84, 63, 18, 67, 60, 32, 74, 44, 34, 43, 59, 83, 56, 7, 79, pour les 40, 16, 57, 13, 11, 68, 86, 90, 84 necessaires, mais aussy de les 7, 43, 60, 33, 54, 59, 34, 66, 57, 18, 67, que nous 16, 62, 84, 6, 45, 34, 52, 61, 62, 68, 87, 63, 82, 64, 86, 42, 9, 90, 14, 48, 37, 73, 18, 85, 24, 11, Vostre Altesse 39, 16, 44, 87, 60, 53, 32, 21, 62, 68, 90, 27, 13, 85, 40, 11, 74, 86, 23, 82, 38, 64, 18, de sorte que de ceste affaire ce que Vostre Altesse aura à s'assurer est que des que les choses d'Engleterre et celles d'icy le voudra [1]) permettre il n'en sera pas perdu un moment de temps, et qu'en atendant nul extremité à quoy Sa Ma. puisse estre reduite ne luy fera 84, 90, 27, 11, 49, 43, 70, 64, 59, 13, 47, 85, 7, 18, 65, 86, 9, 64, 17, 16, 62, 73, et quand le 30, 16, 68, 44, 21, 32, 2, 59, 87, 37, 11, 83, 68, 13, 84, 49, 47, 48, 54, 70, 21, 64, 43, 31, 73, 90, 36, 9, 68, 86, 63, 67, 82, 7, 73, 38, 8, 6, 14, 42, 21, il sera punctuellement 83, 89, 64, 16, 59, 27, 57, 87, selon les promesses que je me donne la liberté de vous envoyer. Pour la 44, 43, 67, 49, 32, 13, 87, 84, 30, 45, 86, 91, 90, 95, 24, 34, 65, 90, 66, 54, 18, c'est une chose de haute consideration au regard de nos affaires, et se [2]) peut estre seulement quelqu'issue dans celles d'Engleterre qui nous pourroit instruire des resolutions qu'il faudra tenir. Vostre Altesse se pourroit bien s'assurer que nous ne manquerons pas autant que nous en puissions estre garanties par toute sorte des [3]) precautions necessaires de pourvoir à ce qui nous est si important, et de temps en temps Vostre Altesse en sera adverty de ce que nous en aurons pensé ou resolu. Depuis

1) voudront. 2) ce. 3) de.

l'arrivé du 90, 84, 33, 43, 37, 49, 64, 53, 74, 86, Sa Majté a eu plusieurs consultations avec 87, 83, 39, 70, 79, 5000, sur le sujet de 42, 9, 90, 30, 32, 57, 16, 64, 73, 13, 48, 62, qu'il se pourroit faire 84, 88, 16, 59, 90, 116, 36, 6, 47, 90, 64, 18, 65, 53, 70, 47, au reste 27, 45, 87, 30, 18, 14, 67, 31, 74, 88, 30, 11, 83, 44, 43, 59, 87, 36, 6, 67, 73, 79; mais soit ce par les conjunctures de nos affaires qui ne l'ont pas rendu tant à propos, soit ce par le manque des moyens qui auroit esté necessaires pour les 36, 47, 11, 63, 6, 64, 9, 49, 32, 53, 59, 68, 90, 24, 45, 62, 89, 27, 13, 44, 68, 18, 34, 17, 62, 86, 27, 11, 90, 8, 16, 44, 49, 21, 87, 37, 9, 65, 54, 67, 21, la chose n'a pas esté possible ny ne l'est pas encore. Ce que seulement nous en pouvons faire est de 39, 54, 79, 90, 17, 9, 64, 30, 11, 67, 87, 63, 67, 88, 68, 73, pour l'occasion quand elle s'en presentera et tenir l'affaire dans la pensée. Pour ce qui est d'aucune 49, 67, 82, 34, 65, 18, 90, 56, 10, 79, Vostre Altesse se peut assurer que nous n'en avons point, ny n'en aurions, que elle ne sera adverty de nos premières pensées, et peust croire de cest heure, que nous n'ignorons point par comme bien [1]) de raisons solides et importantes les interests de la 7, 35, 47, 43, 59, 11, 90, 24, 86, 115, et 10, 13, 45, 55, 90, 24, 18, 103, sont lyees [2]) ensemble, et demandent pour leur commune [3]) bien d'estre dans la plus estroit amitié qui se peuvent former.

Au reste, Monseigneur, dans l'instant que je escris celle-cy, je reçois les nouvelles d'Angleterre qui promettent tousjours les mesmes choses que les commencements de ce changement nous ont donné lieu

---

1) lees: „combien" in plaats van „comme bien". 2) liés.
3) commun.

d'esperer, mais rien n'est encore clair, ny assuré, de sorte que je n'ay point occasion de rien adjouter. J'en ay beaucoup de demander pardon à Vostre Altesse de luy avoir tant importuné. Si je l'avois moins fait, j'employerois davantage des [1]) paroles, quoyqu'elles ne me suffiroient pas pour luy tesmoigner avec combien de zèle, passion et reconnoissance je suis, Monseigneur, de Vostre Altesse le tres humble, tres obeissant et tres fidele serviteur 101.

98, 90, 16, 44, 49, 86, 11, 37, 85, 17, 47, 9, 59, 27, 83, 30, 32, 68, 43, 64, 27, 67, 11, 86, 24, 13, 63, 70, 32, 74, 87, 66, 57, 16, le seige [2]) de Livida [3]) est levée, est [4]) on attende le Prince de Condé à la Court.

De St Germaynes ce 4 de Juillet 1647.

N°. 26.
Kopij.

Mon advis dans les nobles de Hollande le 30 Mars 1648.

De Ridderschap van Hollant vergadert sijnde, hebbe ick voor mijn advis gegeven.

Dat van weghen Hollant behoorde Commissarissen geordoneert worden om in conferentie met de andere

---

1) de. 2) siége.

3) Lerida, ten w. van Barcelona. Condé had voor deze vesting het beleg geslagen in Mei 1647; doch de wakkere verdediging door den commandant George Brice dwong hem, het den 17den Juni 1647 weder op te heffen. Zie *Désormeaux, Abrégé chronologique de l'hist. d'Espagne*, 1758, IV, p. 418; *Martin, Hist. de France*, 4e édit., XII, p. 240.

4) et.

provincie te komen om te sien, door dat middel sich te accommoderen om gelijckelijck met alle de provintie een finale resolutie te kunnen nemen, soo op de saeke van Franckrijck als van de ratificatie.

Dat voor alle dinghe behoorde vastgesteld te worden, dat al gebeurde, dat Vranckrijck met Spangnien sich nu niet en accommodere, maer dat het geschiede een jaer twee of drie nae ons, dat nochtans ons tractaet van garantie dan behoort sijn effect te sorteren, dat een vaste resolutie behoort genomen te worden dat in cas de steden soude willen comen om te concluderen, dat van weghen Hollant alleen een ratificatie behoort gegeven te worden, van weghen de Ridderschap teghens behoort geprotesteert te worden.

(onder stond)

Afgeschreven naar het oorspronkelijke stuk, geheel eigenhandig geschreven door Prins Willem II, en berustende in het huisarchief van Z. D. H. den Hertog van Anhalt te Dessau. Juny 1865.

(geteekend)
J. W. van Sypesteyn.

N°. 27.
Kopij.

Propositie aen den lantdaegh van Gelderlant door mijn gedaen den 30^{n} Decembris tot Aernem 1649 [1]).

E. M. Ick hebbe versocht dat dese vergaederinghe bijeen mochte comen om te kunnen overdraeghen en

---

1) Het origineele stuk is noch op het Rijksarchief, noch op 't archief van Gelderland, zie boven *noot* 1 op n° 2543*a*, n° 14, blz. 24.

in bedencken te gheven aen U. E. M. of het niet dienstich voor den Staet en principalijck voor dese provincie dewelcke het meeste aengheleghen is aen de militie, leggende op de uytterste frontieren [1]), dat den nieuwen staedt aengenomen mochte werden gelijck die bij 't meest alle de andere provincie hetselve sulx gedaen hebben, en vorders wat aengaet de naedere pointen van mesnage over de militie, bij mijnheere de Staten van Hollant voorgheslaeghen, (draag) ik aen U. E. M. voor of het niet best waeren, dat, eer men op die pointen eenighe resolutie naeme, men van weghen dese provincie eenighe gedeputeerde autoriseerden met den Heere van den Houve, gelijck men gedaen heeft op het leste tijdt van de besoignes van den vreede, om in conferencie te treden met de gedeputeerde van de andere provincien over die pointen en oock om eens vast te stellen in wat staedt dat de militie soude blijven in den tijdt van vrede, ende souden de gedeputeerden daervan een besoigne kunnen maecken nae genomen advis van den Raet van Staten, om alsdan die besoignes aen de provincien te senden om geagreeert te worden. Door dit middel nae mijn opinie sullen kunnen [2]) de provincien tot een meerder eenparicheyt kunnen gebracht worden en den Staedt behouden sulcke militie die men sufisant sal oordeelen tot bewaeringe van den Staet, want het is niet alleen te menageren, maer men moet oock vreesen geen kleynigheden en affronten te lijden, gelijck noch corts gebeurt is van de Coninck, en hadde die militie ghelicentieert gheweest die men voorsloegh, soo hadt men in staet gheweest hetselve te hebben moeten lijden sonder in staedt gheweest te sijn hetselve bij macht

1) Vgl. boven, n° 2543*a*, n° 14, *noot* 1, blz. 25.

2) „kunnen" is overbodig.

te kunnen beletten, hadt men sulx goedt gevonden te willen doen; en behoorde oock in consideratien genomen te werden, dat rontom de frontieren van desen Staet leghers en trouppes sijn.

Ick versoeck U. E. M. alle dese saecken te willen overdencken en sulcke resolutie nemen als sij tot het beste van den Staet en dese provincie in't particulier sullen vinden te behooren, en soo der alle eenighe resolutie aengaende casseeren van militie genomen was, versoeck U. E. M. deselve te willen veranderen, want ick meen, het sal beter tot eenparicheyt kunnen gebracht worden, soo wanneer alster noch geen resolutie op de saecken genomen sijn. Dit is hetghene ick hebbe geoordeelt tot dienst van 't lant en dese provincie in't particulier U. E. M. voor te sullen draeghen.

Vorders en kan ick U. E. M. niet verswijghen, dat de heeren van de magistraet van Nimeghen bij mijn hebben gesonden in den Haegh, om te verclaeren dat se nu gereet waeren om te volghen U. E. M. resolutie. Ick en hebbe haer geen finale resolutie willen seggen, maer versocht van U. E. M. te weten, hoe sij verstaen dat ick mijn daerin sal hebben te gedraeghen, of ick bij de oude maniere sal blijven, dewelcke ick hebbe genootsaeck gheweest verleden jaer te continueren, door dien desen met U. E. M. resolutie pareren, of dat ick anders daerin sal moeten doen.

(onderstond)

N. B. Alles, geheel eigenhandig geschreven door Willem II, berust in het archief van Z. D. H. Hertog van Anhalt te Dessau, afgeschreven naar het origineel door mij

(geteekend)

J. W. VAN SYPESTEYN. July 1865.

N°. 28.
Kopij.

Archief Dessau.

Sijn Hoogheyt den Prince van Oragnien,

Geconsidereert hebbende den inhoudt van de respective missiven van Mijne heeren de Gecommitteerde van de Staten des Parlements en Gedeputeerden van de Coninkl. Steden van Schotlandt, sal gelieven:

1° Te schrijven aen de Ed. Hⁿ Gecommitteerde Raeden ter admiraliteyt van Zeelandt, Hare Ed. ten hooghsten recommanderende te versorgen een schip van oorloghe tot ordinaris convoy van de Schotse stapelschepen en dat Capiteyn Pieter Gorcum [1]) tot dien eynde mochte werden geemployeert, en in gevalle hij met den Heer Libertoun na Vranckrijck gaet, dat Hare Ed. middelertijt een ander schip van oorloghe tot convoy op Schotlandt gelieve te vergonnen tot allertijt dat den voorn. Capⁿ Gorcum de voors. voyage sal volbracht hebben.

2° Te schrijven aen de magistraet der stede Vere hun recommanderende de Schotse natie alle mogelijcke faveur en vrientschap te bethoonen, insonderheyt nu wanneer de verbeteringhe van de stapel [2]) op goede hope staet en seer noodigh is de contramineurs van dien na vermogen te prevenieren.

3° Ende belangende mijn interest particulier, gelijck ick voormaels altijt geweest en oock bereyt ben Sijn Hoogheyt volcomen satisfactie te geven van mijn wettelijck beroep tot conservateur van de previlegien van de Schotse natie in de Nederlanden en deselve charge inderdaet alreede den tijt van negen jaren hebbe bedient, soo is mijn vertrouwen, dat Sijn Hoog-

1) Zie over hem boven nº 12, blz. 99, 100.

2) Zie boven nº 12, blz. 99.

heyt mij in der voors. qualiteyt sal erkennen, mainteneren en in aller manieren doen tracteren, gelijck andere mijne voorsaten sijn getracteert geweest.

(geteekend)
CUNINGHAM [1]).

Hage 1649, 3 November.

N°. 29.
Kopij.

Archief Dessau titel 6 n° 34.

Boreel [2]) aan Z. H.

Monseigneur, l'entrevue de Monsieur le Cardinal [3]) et Monsieur le Duc de Bouillon [4]) n'a point esté sans

---

1) Zie over hem boven n° 12, blz. 100.

2) Willem Boreel, geboren 1591, overleden 1668, pensionaris van Amsterdam, gezant der Algemeene Staten in Frankrijk sedert Juni 1650, zie *van der Aa, Biograph. Woordenboek der Nederlanden*, I, blz. 281 vlg.; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 386, 420, 426, 472, enz. Vgl. *Boreels brieven aan de Staten-Generaal* in *Bijdragen en Mededeelingen van 't Hist. Genootschap*, VII, blz. 139 en 142.

3) Mazarin.

4) Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, geb. 1605, overl. 1652, was een zoon van Henri de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, en van Elizabeth, een dochter van Willem I, en een broeder van den vermaarden Turenne. Als medeplichtige in de samenzwering van Cinq-Mars, was hij verplicht, in 1642 Sedan aan Lodewijk XIII af te staan. In 1649 sloot hij zich aan bij de fronde en knoopte onderhandelingen aan met de Spanjaarden, de vijanden van Frankrijk. In 1650 verzoende hij zich met het hof en met Mazarin; doch Sedan herkreeg hij nooit, want bij een verdrag van 20 Maart 1651 werden hem, in ruiling met die plaats, andere goederen toegekend, zie *Petitot, Collect. des mémoires relatifs à l'hist. de France*, 2e série, LXXVIII, *Table générale et analytique*, p. 68 vlg.; *Nouvelle biographie univers.*, VI, p. 928 vlg.; *Martin, Hist. de France*, 4e édit., XI, p. 570; XII, p. 315, 321, 361.

succes, le dict duc estant venu à Bourg [1]) pour faire les debvoirs à Leurs Majestés il s'est party assez content comme on m'assure [2]). On luy a parlé de Sédan qu'il luy pourra estre restitué sitost que la paix avec l'Espagne sera conclue, les [3]) quarante mille escus par an qu'il avoit pretendu par cy-devant qu'on luy feroit tenir ces biens seigneuraulx et rentes [4]) luy seront cependant avancez chasque moys dix mille livres pour se pouvoir entretenir. On me dict que cette restitution de Sedan se peult faire aussi durant la minorité du roy selon les loix du royaulme, la cour est après pour raccommoder tout s'il est possible, tant la necessité est grande et si les ...teurs [5]) surviennent en beaucoup d'enporter [6]) de places, on ne scait comment se maintenir. Permettez s'il vous plaist que je signe, Monseigneur, de Vostre Altesse tres humble et tres obeyssant serviteur

G. Boreel.

A Bordeaux ce 13 d'Octobre 1650.

Monseigneur. Apres que ceste mauvaise volonté occasionée par les traictéz de Munster est changée

---

1) ten n. van Bourdeaux bij de samenvloeiing van de Dordogne en de Garonne.

2) Vgl. den brief van 13 Oct. 1650 van Boreel aan den Hr. van Zuylichem bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 422: „Monsieur le duc de Bouillon, estant à la cour depuis peu, y a receu de la satisfaction, comme on croit, dont on attend le succès."

3) et des?

4) In plaats van „tenir ces biens seigneuraulx et rentes" misschien te lezen: „tenir. Des biens seigneuraulx et rentes" etc., d. i. Uit zijn heerlijke goederen, enz.

5) ? Wellicht frondeurs.

6) Misschien: „et emportent beaucoup de places" in plaats van: en beaucoup d'enporter etc.

en bien et que la mediation de l'Estat est acceptée [1]), on me parle et decouvre tout franchement du grand dechet de leurs affaires et finances et me veulent rendre sensible du grand advantage où se trouvent les Espagnols et qu'ils ne peuvent croire (ce sont leurs mots) qu'on souffrira vous [2]) que ceste monarchie aille se reunier [3]) et m'ont compté toutes leurs pertes en [4]) si bonne intelligence chez plusieurs et estats d'Italie, et que les Suedois ont quitté l'Allemagne, que la Cataloigne ne se peult defendre, ny l'Elsace, ny la Lorraine, et que les conquestes au Pais-Bas sont en grand danger de se trouver separé du corps de la France. Ils m'ont requis que je fisse part de tout cecy à Vostre Altesse et la prier qu'elle veuille par son grand credit effectuer pres de Messeign^rs les Estats qu'on vienne à faire une bonne assistence à la France en l'ont [5]) present grand besoing, soit en restitution de sommes deues (comme ils disent) à la France par des precedents traictéz ou par force d'assistence comme ils disent que portent les dits traictéz, et combien que on vouldroit disputer ceste leur demande qu'on ne le debvroit faire presentement que leurs affaires la requirent [6]) necessairement.

Vostre Altesse obligera grandement Leurs Majestés

---

1) Den 27sten Oct. 1650 schrijft Boreel aan Zuylichem: „la France convie messieurs les estats de vouloir faire le hollà entre eux et l'Espaigne et que nous n'entendons pas qu'ils s'entrefont plus de guerre", bij *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 427. Vgl. verder over dat middelaarschap *Ibid.*, p. LXIV vgl. en 420 vlg., en *de brieven van Boreel*, boven aangehaald blz. 136, *noot* 2, uitgegeven bij *het Hist. Genootschap*, VII, blz. 141 vlg.

2) staat hier op ongeschikte wijze in den weg. 3) ruiner.

4) De woorden „en si — Italie" zijn onverstaanbaar.

5) „dont elle a à présent" in plaats van: en l'ont present.

6) requièrent.

en cas qu'ils puissent obtenir l'effect de leur demande par son intercession et authorité, je me signeray avec permission, Monseigneur, de Vostre Altesse tres humble et tres obeissant serviteur

G. Boreel.

A Bordeaux ce 13 d'Octobre 1650.

N°. 30.
Origineel.

A Paris ce 27 d'Avril 1714.

Monsieur mon tres honoré Cousin.

J'ay bien reçu à son temps la Votre que vous m'aves bien voulu écrire le 10e de ce mois. Je n'ay pas manqué de faire les compliments de Madame la Baronne de Meissenbuch à Son Excellence et de luy dire en mesme temps ce dont Vous faites mention à l'égard du Baron de Meyssenbuch. S. E. me repondit qu'Elle vouloit bien continuer de luy rendre tout le service possible. Il me semble que ce jeune homme ne fait pas trop bien de ce qu'il ne vient pas plus souvant voir S. E. ni se presenter à Elle, car par là S. E. luy pourroit procurer et luy rendre quelque plaisir. On le trouve aussi rarement chez luy, car je luy ay cherché souvant sans que je l'ay pu trouver, puisque je souhaiterois beaucoup de luy donner quelques bons conseils et d'entretenir la conversation avec luy, pour luy detourner par là des autres compagnies non des plus modestes qu'il frequente à ce que l'on m'a dit, scavoir des Allemans et des autres etrangers, dont il profitera guerres, de crainte aussi qu'il ne s'egare du bon chemin par la frequentation d'une pareille compagnie; mais je n'ay encore rien entendu qui soit contraire à la bonne conduite. Je l'ay aussi remarqué, que son humeur est tel que vous le dites, et je n'appercoive non plus aucun esprit extraordinaire, ni que

son jugement soit du plus avantageux, mais je n'en scaurois juger de tout ceci avec assés de fondement, puisqu'il parle fort peu, et principalement quand il est avec nous on entend rarement quelque discours de luy. Je ne crois point qu'il fait d'autre exercice que monter à cheval, au commencement il avoit l'inclination d'apprendre les fortifications. Je luy avois recommandé un maitre fort capable, mais il n'a point voulu commencer encore, sans qu'il en donne aucune raison. Je doute fort s'il s'applique à des autres sciences. Ainsi, mon tres cher cousin, pour dire mon sentiment, et puisque vous le voules, je ne vois point qu'il y a beaucoup à esperer de ce jeune homme, et je crains meme que l'argent, que Madame sa mere luy donne icy, ne soit si bien emploié que l'on le souhaiteroit, et qu'il ne tirera non plus l'utilité requisse de ce voyage qui est le plus avantageux pour former un jeune cavallier. Je crois que l'on n'auroit pas mal fait, si on luy auroit donné un gouverneur dans ce pays. Peut-être qu'alors il en auroit plus profité. Vous pouves assurer Madame la Baronne que de mon côté je negligeray point de veiller sur sa conduite, quoyque c'est fort difficil, et que je tacherai de luy donner tous les conseils que je pourrois juger necessaires pour sa bonne conduite.

Comme le roy [1]) est encore à Marly et que l'on n'entend rien icy, les nouvelles sont presentement fort steriles. L'arrivée du cardinal Giudices [2]) de la

---

1) Lodewijk XIV.

2) Kardinaal del Giudice, groot-inquisiteur en in 1714 buitengewoon gezant van den koning van Spanje, Philips V, bij het Fransche hof, oefende een tijdlang aan 't hof van Madrid zoo goed als alle macht, zie *Désormeaux, abrégé chronol. de l'hist. d'Espagne*, 1758, V, p. 320 vgl.

cour de Madrid donne quelque esperance pour la conclusion de notre paix avec l'Espagne. Le dit cardinal a eu la semaine passée une audience particuliere aupres de Sa Majesté, dans laquelle le roy luy a parlé assés vivement et avec beaucoup d'empressement touchant cett'affaire, car le roy s'interesse avec beaucoup de sincerité pour notre Republique pour obtenir cette paix. Le dit cardinal a ecrit à sa cour les intentions et les sentimens de S. M. Mr de Torcy [1]) l'a fait de même, ainsi qu'il faut esperer l'effet desirable. Le roy restera à Marly jusqu'à la semaine de Pentecote, quand alors LL. E.E. croyent encore de faire leur entrée, les ouvriers de leurs equipages donnent l'esperance d'en être prêt. Comme Son Excellence Mr de Goslinga [2]) aime beaucoup les promenades. J'ay l'honneur d'aller souvant avec luy, mais cela se fait à cheval avec deux de ses gentilhommes, son ecuyer et deux valets. S. E. est fort aimé icy, et on parle partout de luy avec une veneration extreme. Notre jeune noblesse se conduit fort bien, ils sont tous dans une bonne santé. Je vous suis infiniment obligé, tres cher Cousin, de la faveur que vous me voules bien faire de me faire connoitre à S. A. Madame la Princesse. Je voudrois que je puisse un jour me rendre digne d'un pareil bonheur, que vous me voules procurer d'un si bon coeur. Je vous aurois jusqu'à la

---

1) Jean Baptiste Colbert, markies de Torcy, secretaris van staat voor de buitenlandsche zaken in Frankrijk en auteur der „Mémoires pour servir à l'hist. des négociat. depuis le traité de Ryswyck jusqu'à la paix d'Utrecht".

2) Sicco van Goslinga, een der gedeputeerden te velde bij het leger der Republiek gedurende den Spaanschen successie-oorlog en schrijver van de „Mémoires relatifs à la guerre de succession de 1706—1709 et 1711."

mort une obligation veritable. Vous aures bien la bonté d'assurer Monsr et Madame de Hubert et tous les chers amis de mes profonds respects et de dire à Monsr de Huber que j'ay bien reçu sa chère lettre et que je ne manquerai point de luy en faire responce avec le premier ordinaire. Je suis avec une veneration et estime veritable vostre tres humble et tres obeissant serviteur.

E. P. Rumpf [1]).

Met potlood was geschreven: Aen den Heer de Hertoghe voor Prince d'Orange.

N°. 31.
Origineel.

Doorluchtighe, Hoogh ende Wel Gebooren Heere.

De conditien gemaeckt tusschen Sijn Hoogheyt en Amsterdam [2]) heeft alhier bij de quaetwillighe bijgebracht groote verslaegentheyt en alteratie, sulcx dat verleeden Maendagh bij den outraet en goede mannen van de achten (die altoos neffens eenighe van den gemelten outraet goet ende onveranderlijck sijn gebleven) is goet gevonden en geresolveert, op Dinsdagh soude werden gedaen een publicatie, niemant sich voortaen soude vervorderen yetwes te seggen 'twelck soude moghen strecken tot nadeel en disreputatie van Sijn Hoogheyt, dat niemant sich meer soude bemoeyen

---

1) Bij *Wagenaar*, XIV, blz. 7, komt een Rompf voor als geheimschrijver van het Nederlandsche gezantschap, die in 1672 de zaken der Staten-Generaal aan 't hof van Frankrijk waarneemt.

2) Zie beneden n° 2545, n° 7 en 7/3.

in't maecken en vercoopen van eenighe diffamatoyre libellen; dat oock tot schande en verwijt van de ses gevangene Heeren niet en soude werden gesprooken, alles op swaere straffe, 't welck op gesteren alhier voor 't stadthuys is afgeroepen, de vordere resolutien aengaende 't casseeren en reduceeren der militie is te swijghen alles verboden op den eedt, doch kan sooveel segghen dat alles sal comen tot contentement van Sijn Hoogheyt wtwijsens de resolutie; kan verders seeker aen U Ex^tie^ advyseeren dat geduyrende deese troubelen den burghemeester Berck [1]), Streevelshoek [2]), Barendrecht [3]), van der Burgh, van den Honaert, Halewijn [4]) en andere in alle vergaderinghen seer modest en pacifyke hebben gegaen, en dat in tegendeel is geschiet is doorgedronghen, selver met kermen en weenen, door de bloetvrienden van den gevanghen burghemeester de Wit. Is op heeden den outraet weeder vergaedert geweest op seeckeren bryef uyt den Haeghe van den pensionaris Berck [5]), meldende Sijn Hoogh^t^ schriftelijck aen den Raedtpensionaris Cats hadt overgegeven de reedenen van't vanghen der gemelte Heeren, en dat bij Hollandt goet was gevonden de openinghe daervan te doen niet in de volle vergaderinghe, maer voor gecommitteerde uyt hun [6]),

---

1) Misschien Johan Berck, genoemd in de „lijst van schepenen en raden" bij *Balen*, *Beschrijving der stad Dordrecht*, 1677, blz. 339.

2) Cornelis van Beveren, heer van Strevelshoek, burgemeester, zie *Resolut.-Holl.*, 23 Juni en 13 Sept. 1650, blz. 615 en 710.

3) Burgemeester Barendrecht, zie *Ibid.*, 23 Juni 1650, blz. 615.

4) Bij *Balen* (zie *noot* 1), blz. 339, komen voor: Johan van der Burg, Johan van den Honaert, Aelwijn van Halewijn.

5) Wellicht Matthijs Berck, zie *Balen*, blz. 356.

6) Van de benoeming dier commissie wordt in het *Register van Holland*, op 9 Aug. 1650, blz. 685, geen melding gemaakt, maar staat alleen als besluit aangeteekend, „dat de leden, tot dewelke de

te weeten de eedelen, vijf voorgaende Zuyt-hollantsche steeden en drie Noorthollantsche, en aldaer meteen soude werden affgehandelt 'tstuk rakende de militie, 't welck hier wel wert aengenomen. Hadt U Ex^tie voor deesen geadvyseert, ick volgens U Ex^ties ordre dienst had gegeeven aen U Ex^ties regiments provoost, en al was't dat ick alsdoen gheen plaets open en was hebbende, en hebbe hem efter op U Ex^ties costen de twee gulden niet gegeeven, was mij versoeckende in't bijweesen van een Frans Cap^n en U Ex^ties sargeanten, hij als een ander soldaet mochte waeken, midts hij niet alleen om gelt te winnen mochte wacht doen onder de Compagnie, maer oock onder 't guarnisoen, 'twelck alsoo is geschiet, is den gemelten provoost den tweeden dach van de troubelen bij mijn om verloft gecomen, en alsoo ick hem was versoeckende eenighe daeghen te willen wachten, dat wij stonden om alle uyr in de waepenen te comen, en ick hem van noode soude hebben, scheen hij tevreeden te sijn, is efter den dach daeraen sonder spreecken vertrocken, metneemende een capoot [1]) van dertigh gulden, waer ick borghe voor sij gebleeven. Dunckt mijn, Doorluchtighe Heere, (onder goetwillighe correctie), het dinghen sijn van quade consequentie, hadt mijn verders belooft het caertspeelen en drincken te sullen laeten, maer verstaen tot mijn leetweesen hij daerin is continueerende; verwachte van U Ex^tie ordre, soo hij weeder comt, hoe ick mijn met soo een persoon sal hebben te verdraeghen. Den grooten Godt verleene U Excel-

---

gedetineerde Heeren, als gecommitteerden van hun respective steden, zijn specteerende, by zijn Hoogheid zullen mogen aanhouden tot relaxatie van meergemelde Heeren, hetzij dan bij provisie of anderszins, zoo dezelve best zullen oordeelen."

1) kapot of soldatenmantel.

lentie geluck, gesontheyt en lanck leeven, en mijn de genaede ick altoos mach werden bekent te sijn, gelijck ick zij, van U Doorluchtighe Hoogheit en Wel-Gebooren Heere

den aldergehoorsaemsten en getrouwsten dienaer

(geteekend)

MAURICE DE CASTILLEIOS

Dordrecht, den 10^{en} Augusty anno 1650.

(Het opschrift was:)

A Son Excellence Illustrissime Monseigneur le Conte Guillaume Fredrick de Nassau, Gouverneur, Capitaine General de la province de Frise, grand-maistre de l'artillerye des Provinces-Unies.

à la Haye.

N°. 82.
Origineel.
Schrift van
Prins Willem II.

Memoire touchant ce qui ce [1]) feroit à la Haye.

Quand je partirois pour m'en aller [2]), le Conte Guillaume diroit qu'il s'en veut aller faire un tour à Turhout pour oster tout soubçon qu'il demeure.

Il auroit une autorisation de moy pour arêter les soubsnommés (assavoir Beveren [3]), de Wit, Ruyl,

---

1) se.

2) Vgl. beneden n° 35 in dezen bundel, blz. 153, en *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 375.

3) Cornelis van Beveren, Heer van Strevelshoek en West-IJselmonde, afgevaardigde der stad Dordrecht in de staten van Holland, zie b.v. *Resolut.-Holl.*, 2 Maart 1650, en boven blz. 143, n° 31, *noot* 1.

Meermans [1]), Duys van Voirhoulte de Delft, Nieupoort [2]), Keyser, Stellingwerff) laquelle autorisation cervit [3]) en suitte de l'autorisation des Estats Generaux du 10 Juin [4]) dernier.

Je luy laisserois aussi une lettre aux Estats Generaux affin que, quand l'affaire ceroit [5]) faictte, de la pouvoir delivrer, laquelle avoit en effect qunne lettre de créance [6]).

Je laisserois aussi entre ces [7]) mains quelques lettres à des particuliers pour leur recommander de vouloir tenir la main à ce que l'affaire commencée fut bien soustenue.

Je luy laiserois aussi un ordre pour ma compagnie de faict [8]) ce qu'il trouveroit bon et ordonneroit.

Aussi il luy faudroit laisser des patentes pour les compagnies de Delft et de Rotterdam pour venir à la Haye.

Pour la maniere de la rest [9]) il faudroit qu'il fit de cestte maniere celon [10]) mon opinion.

Je laisserois un valet de chambre à la Haye, lequel auroit ordre de faire ce que le conte Guillaume luy ordonneroit, lequel conte Guillaume il feroit entrer par le jardin dans la court et le dit valet de chambre diroit par devant que ce seroit moy qui cerois [11]) de retour et soubs ce pretexte envoyroit un hallebardier prevenir ces messieurs nommés l'un apres l'aultre que je les voulois parler.

---

1) François Meerman, afgevaardigde van Delft ter statenvergadering van Holland, zie *ibid.* in *Resolut.-Holland.*

2) Mr. Willem Nieuwpoort, pensionaris van Schiedam en afgevaardigde ter statenvergadering van Holland, zie *ibid.* en *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 385, *noot* 3.

3) servirait of servît. 4) Lees: „5 Juin". 5) sersit.

6) laquelle aurait l'effet d'une lettre de créance? 7) ses.

8) faire? 9) du reste. 10) selon. 11) sersis.

Eux venants l'on les feroit entrer dans ma chambre du lict où ils trouveroient le lieutenant de mes gardes avec deux [1]) soldats, lequel lieutenant leur diroit qu'il les aretoit par mon ordre de la part des Estats Generaux et après l'on les feroit mener par ces deux soldats chaqun dans unne chambre ou ils demeureroit [2]) gardes [3]) par ces deux soldats.

Et l'on agiroit de ceste fason pour eu [4]) tous et pour ces 16 soldats qui sont de besoin, l'on les oroit [5]) faitte [6]) entrer l'un apres l'aultre par le petit jardin.

Tout cecy estant faict le conte Guillaume demanderoit audience aux Estats Generaux et leur notifieroit ce qu'il avoit faict faire et leur donneroit ma lettre.

Aussi il envoyroit vers le pansionaire de Hollande pour le prier de vouloir notifier à l'assembleé ce qu'il avoit faict et que cela cestoit [7]) faict par mon ordre.

Or parceque il ce [8]) faut tenir toujours en estat de ne point recevoir des affronts, il me semble que pour ce mettre en estat de n'en point recevoir, l'on pouroit sur pretexte de faire faire l'exercisie à ma compagnie la faire prendre les armes de bon matin et la faire aller au Coucamp, et devers l'heure que l'on voudroit areter ces gens faire revenir l'esquadre à la court avec le lieutenant et laisser le restte de la compagnie au dit lieu, pouvant la faire venir au moindre besoin que l'on en auroit et devers le midi cy il [9]) ni [10]) avoit point de desordre la faire retourner

---

1) Wanneer ieder der acht heeren dadelijk hierop door twee soldaten in zijn kamer werd bewaakt, moeten er meer dan twee zijn geweest, zooals dan ook blijkt uit hetgeen volgt.

2) demeureraient. 3) gardés. 4) eux.

5) aurait. 6) fait.

7) s'était. 8) se.

9) Lees, in plaats van „cy il": „s'il". 10) n'y.

au logis avec ordre au [1]) soldats de ce [2]) tenir tous prest de pouvoir venir dossitost [3]) à la court.

Et pour plus grande seureté faire venir les deux compagnies de Rotterdam lesquelles ne devront pas ariver à la Haye qu'à 11 heures et aussi faire venir les deux de Delft, et donner tel ordre qu'il [4]) arivasschet [5]) aussi à la mesme heure cil [6]) ce pouroit, mais bien prandre garde que ceux de Delft ne ce mettent pas en estat de partir de la ville que un heure et demie apres que les deputés de la ville ceroit [7]) partis de la ville pour venir à la Haye à l'assemblée.

Ces compagnies estant venue à la Haye l'on les pouroit loger unne au petit jeu de paume, prosche là où l'on joue la commedie, un aultre là où l'on font [8]) le canon et les deux aultres dans le jeu de paume vis à vis de Paw, et celon [9]) les affaires l'on s'en pouroit servir.

Tout cecy estant faict aincy [10]), le conte Guillaume envoyeroit advertir avec un homme expres en toute diligence et celon que les affaires ce seroit [11]) passée [12]) à Amsterdam l'on prandroit ces [13]) mesures touchant leur prison ou leur garde.

N°. 33.

Raisons pourquoy l'on doit faire l'affaire le plustost que l'on peut.

1. Premierement qunne des plus grandes raisons est que l'on previendra ces [14]) ennemis a [15]) qui mettra

---

1) aux. 2) se. 3) aussitôt. 4) qu'elles.
5) arrivassent. Liever „arrivent. 6) s'il. 7) seraient.
8) fond. 9) selon 10) ainsi. 11) seraient.
12) passées. 13) ses. 14) ses. 15) ce.

tout leur desseins en desordre et ce qui aura esté concerté entr'eux ils ne le pouront plus faire.

2. Que cy [1]) l'on tarde davantage que peut-estre l'assemblee de Hollande ce [2]) ceparera, et alors l'on ne cera [3]) pas en estat de faire la capture en mesme tempts que la surpriesse, laquelle capture neanmoins est tres necessaire.

3. Pour le soubson qu'il me semble que presentement il [4]) en auront moins, pourvu que cela ne leur viendra jamais en pencée [5]) que l'on oseroit faire cela et surtout durant que l'assemblée de Hollande est ensemble; mais l'assemblée estant ceparée [6]) avec unne mechantte resolution, allors tout cera [7]) bien plus sur la méfiance.

4. Que le prétexte de le [8]) Princesse leur donnera pas tant d'ombrage que cy c'estoit nous qui voulois [9]) voir la cavallerye [10]).

5. De plus les Suedois sont a present en ces quartiers, cy l'affaire manquoit et qu'il falloit venir aux grandes extremités, l'on en pouroit servir; que cy l'on tarde davantage, ils ne seront plus en ces quartiers icy [11]).

---

1) si. 2) se. 3) sera. 4) ils. 5) pensée.
6) séparée. 7) ira. 8) la. 9) voulions.

10) Opdat het oprukken der ruiterij uit Nijmegen, Doesburg en Zutfen, die voor den aanval op Amsterdam stond te worden ontboden, geen argwaan mocht verwekken, zou het heeten, dat de prinses zich op Vrijdag, 29 Juli 1650, naar Dieren wilde begeven en onderweg, op de heide nabij Wageningen, over die troepen een revue zou houden, vgl. den brief van Z. H. aan de bevelhebbers der garnizoenen van die drie steden, beneden, n° 2545, n° 15, en *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 375.

11) Er waren omstreeks dien zelfden tijd, in 't midden van Juli 1650, een zes à zeven duizend man Zweedsche troepen het land van Gulik binnengetrokken. Niet geheel ten onrechte meenden later, bij

6. Que l'on a de l'argent, que cy [1]) les affaires ne ce [2]) fondt [3]) pas asteure [4]), que l'on ne le poura pas garder sans donner quelque jalousie, et surtout leur donner encore du tempts cela ne cert [5]) qu'à leur donner moyen de faire leur ligue plus forte et de gaigner la commune laquelle est presentement en une bonne inclination.

7. Pour ce qui est qu'ils peuvent estre advertis et que l'affaire manque, l'on n'en est jamais asseuré qu'elle réusira et hasardant asteure-cy [6]) l'on aura pas touttes ces aultres affaires contre, comme cela sera indubitablement cy l'on tarde.

8. Et aussi que les provinces s'ensuivront pas leur payet les trouppes et la Hollande ruine [7]) et pour estre dechargées ce confirmeront [8]) peut-estre avec la Hollande.

9. Cy bien que pour touttes ces raisons je cerois [9]) d'avis que l'on doit demeurer dans cestte resolution de l'efectuer Sammedi [10]) qui vient et faire son mieux, le malheur voulant que l'on manque la surpriese, l'on est

---

den aanslag op Amsterdam, de Heeren van Haarlem, toen zij dachten, dat het op hun stad gemunt was, dat Z. H. wellicht die troepen had ontboden. Zie *de verklaring van den Heer van Sommelsdijk over de expeditie tegen Amsterdam* en *het geschrift, door hem overgeleverd*, in de *Resolut.-Holl.*, 15 Juli 1651, blz. 425 en 428; ook in *de Herstelde Leeuw*, blz. 591 en 596.

1) si. 2) se. 3) font. 4) à cette heure. 5) sert.

6) à cette heure-ci.

7) Deze overweging is tamelijk onverstaanbaar. Misschien is 's prinsen bedoeling, dat, wanneer Holland geruïneerd was, de overige provinciën ook wel eens staking konden aanbrengen in 't betalen van 't krijgsvolk en zou men alzoo kunnen lezen: „s'ensuivront en ne payant pas leurs troupes la Hollande ruinée."

8) conformeront. 9) serais.

10) Zaterdag 30 Juli 1650, zie *Resolut.-Holland*, 1650, blz. 676.

10. toujours en estat de ce [1]) rendre mettre [2]) des aultres villes [3]) tout de mesme, cy [4]) l'on n'avoit pas 12. toutes la surpriese [5]), et cela donnera courage aux aultres provinces de voir que l'on tient Amsterdam blocqué, car l'entreprisse manquand il faudroit faire come le bruit que l'on estoit seullement venue pour la tenir blocquée ce que l'on feroit aussi.

13. Cecy animeroit aussi peut-estre les oficiers qui commencent desja à ce refroidir, voyant que l'on ne les payet point.

Voila mes raisons et avis, bien aise d'abandonner d'aultres [6]).

14. J'avois oublié que il ni [7]) aura dans la ville q'un seul bourghemaistre [8]) à [9]) qui aportera encore de l'avantage pour nous.

(Op de rugge staat:)

Memoire pour quoy l'on doit faire l'affaire au plustot.

N°. 34.

Origineel.

Geheel eigenhandig.

Ick [10]) ondergeschreven belove ende gheeve over bij

---

1) se. 2) maître.

3) Met die andere steden worden o. a. bedoeld Brielle, Dordrecht, Haarlem, den Haag, zie *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 386, 387, en *Wagenaar*, XII, blz. 92.

4) si.

5) „Si l'on n'avait pas toute la surprise." Beteekent dit: indien men niet geheelenal slaagde in de voorgenomen verrassing, n.l. ten opzichte van Amsterdam?

6) d'autres, n.l. avis. 7) n'y.

8) Kornelis Bicker, zie *de Wicquefort*, *ed. Lenting*, I, p. 307; *Wagenaar*, XII, blz. 97.

9) ce.

10) Een gelijkluidend stuk, onderteekend door A. Ruyl, is afgedrukt

deesen dat ick mij noch als magistraet, noch als pensionaris in gheenighe steeden van Hollandt ende Westvrieslandt sal moghen laeten ghebruycken, ten waere bij mij aen Sijn Hoogheyt alvooren naerder satisfactie sal sijn ghedaen. Toirconde deesen bij mij gheteyckent op 'thuys te Loevesteyn deesen 21n Augusti anno 1650.

(geteekend)
N. STELLINGWERFF.

N°. 35.
Minuut van
Prins
Willem II.

Les Estats de Hollande voulant venir à unne cassacion particulière et la voulant faire, il faut la faire empecher par le conseil d'estat, ce qui cera [1]) facille à faire; mais comme s'en [2]) doutte ceux de Hollande ne paseront [3]) point les trouppes et que il y pourroit

---

bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 403. Het is gedagteekend van den 25sten Augustus, wat vreemd is, daar de brief van den prins, het ontslaan van Ruyl gelastende, den 18den Augustus is geschreven, twee dagen vóór dien, waarop hetzelfde bevel ten opzichte van Stellingwerff wordt uitgevaardigd, en hij, Ruyl, den 21sten Augustus reeds weder te Haarlem was, zie *Hollandsche Mercurius*, jaar 1650, blz. 39, en *De gesteeurde Hollantsche leeuw ofte het belegerde Amsterdam, zijnde een korte beschrijving van hetgeene datter voorgevallen is tusschen Sijn Hoogheyt den prince van Orangie en de stadt Amsterdam, mitsgaders het droevigh afsterven van den doorluchtigen Heer Wilhelm, prins van Orangien*, etc., gedrukt na de copy van den Haegh, 1650 (sijnde, met eenig verschil in titel, hetzelfde stuk als dat, hetwelk bij *Tiele*, II, n° 3804 en 3805, en in de catalogus-Meulman, II, n° 3170, voorkomt), blz. 22.

1) sera. 2) sans. 3) payeront.

ensuivre de sinistre accidens à l'estat d'avoir de la milice point payeé, il faut sur ce prétexte faire en sorte aux Estats Generaux qu'ils autorisent les gouverneurs des provinces, cela estant dans l'Union [1]) qu'ils facet [2]) leur mieux affin que la Hollande vienne à la raison et ne ce [3]) cepare [4]) pas des aultres, cela [5]) estant faiet, le plus court chemin cera [6]) de schenger les magistrats dans les villes, et il faudra commencer par celle d'Amsterdam, accause que c'est celle de la plus grande inportance et la plus puissante pour [7]) en venir à bout avec facilité, il faudra ce [8]) servir de gens de guere pour estre en estat de chenger de magistrats de force cy [9]) ils ne le veulent pas faire de bonne volonté.

Et je croy que pourveu que l'on puisse faire entrer la milice qui est specifié icy joignant que l'on cera [10]) en estat de ne rien craindre mais de tout faire; mais la grande dificulté cera de faire entrer les gens de guerre. Le moyen [11]) le plus seur est de faire semblant que je m'en va en Geldre et prandre avec moy tous les oficiers qui seront à la Haye et m'en aller tout droit à Uytrecht et faire en sorte di [12]) ariver de bon heure en repartir le soir et s'en aller avec les trouppes toutte la nuit estant [13]) arivé à demie lieu de

---

1) De prins doelt op art. 9 en 16 der Unie van Utrecht.

2) fassent. 3) se. 4) sépare. 5) autres. Cela.

6) sera. 7) puissante. Pour. 8) se. 9) si.

10) sera.

11) Dit gedeelte van 's prinsen plan, zelf eerst naar Utrecht en vandaar naar Amsterdam te gaan, is geheel in overeenstemming met het voornemen, dat hij had, toen hij opstelde een „Note relative à l'entreprise contre Amsterdam", te vinden bij *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 373, en met een advies van Sommelsdijk, *ibid.*, p. 370 en 371.

12) d'y. 13) nuit. Étant.

la ville m'avancer devant avec quelques oficiers et entrer dans la ville cy [1]) je vois qu'il ni [2]) a point du rumeur ce [3]) faire suivre par 200 mousquetaires choisies lesquels estant arrivées à la porte, je pouray entrer tout à faict dans la ville et ces 200 mousquetaires demeureront à la porte jusques à ce que les restte des trouppes ceront [4]) arrivées tant à pie qu'à cheval, et allors chaqun fera celon [5]) les ordres qu'il aura et prandront leur postte il [6]) faudra sur toutte schose prandre garde que tout ce [7]) fasse en bon ordre sans que l'on vienne à aucun extremité cy [8]) l'on ni [9]) est forcé absolument et donner bon ordre que les officiers prennent garde que les soldats disent ni ne fasschet [10]) rien de insolent à la bourgoisie.

Cy tost [11]) que je ceray entray dans la ville, on doit envoyay [12]) vers les oficiers des trois compagnies qui y sont en garnison pour leur demender cy ils [13]) ne veullent pas m'obeir et leur commender de donner ordre que leurs compagnies ne prenne [14]) point les armes, et cy il [15]) y a quelques-uns qui les ont priese, de les faire retourner schaqun chez soy, eux refusant les faire areter.

Avoir soin que l'on aye un cheveau [16]) avec des amunitions de guerre que l'on tiendra aupres les trouppes d'infanterye.

Cy tost [17]) que l'on cera [18]) mettre [19]) de la porte, les pieces de canon qui sont proches de là sur le

---

1) ville. Si. 2) n'y. 3) se. 4) sera.
5) selon. 6) poste. Il. 7) se. 8) si. 9) n'y.
10) fassent. 11) Sitôt. 12) envoyer. 13) s'ils.
14) prennent. 15) s'il.
16) chariot. Vgl. *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 373, *noot* 1; 375, *noot* 1.
17) Sitôt. 18) sera. 19) maître.

rampart, les faire tirer afin d'en estre les maistres, prosche de la porte ou l'on doit toujours laisser un bon corps d'infanterye et cavallerye.

Avoir quelques personnes que cy tost [1]) que l'on cera [2]) entré dans la ville qui aielle [3]) de rue en rue pour raporter tout ce qui ce [4]) passe dans la ville et lesquels pouront aussi tenir des discours que l'on ne vient que pour les oster de la tirannie de Bicker et de son parti.

Tout cecy estant bien succede [5]) dossitost [6]) apres escriere aux Estats-Generaux les raisons pourquoy l'on a esté obligé de faire cela et avoir aussi un manifeste de prest pour estre publié parmi le peuple [7]).

Et affin que quand tout cera faict l'on puisse faire repartir la cavallerye, je feray venir encore quelques compagnies d'infanterye pour estre mises dans leur places à schavoir de Zutphen 7 compagnies commandées par Evenruyter, et 3 de Tiel et 4 de Bommel,

---

1) sitôt. 2) sera. 3) aillent. 4) se.
5) succédé. 6) aussitôt.

7) Dit manifest volgt beneden in nº 2545, nº 1, als straat-bericht. — Het verspreiden van een dergelijke verklaring was aangeraden door Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck in een brief van den laatsten Juli 1650 aan den prins van Oranje: „Pour conformer et animer les provinces et les bonnes villes dans la Hollande et n'aliéner aussi le peuple d'Amsterdam il sera nécessaire de faire une succincte déclaration, en laquelle on prendra seulement à partie tout ou quelques-ungs du magistrat d'Amsterdam sur ce que par leur avarice et ambition (qui ont tousjours esté la perte des republiques) ils travaillent avec leurs correspondans en d'autres villes, en rompant malicieusement et pour peu de chose l'union, qui a esté le ciment de ceste républiqne, à en changer, à leur adventage, mais à la ruine de l'estat, la forme du gouvernement, ce que, pour empescher selon son authorisation, l'a obligé au siège et au saisissement à mesme temps", bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 386.

commandées par le Lt Coronel Steelant, et donner de fason les patantes que ces compagnies puissent ariver le midi ou l'après-dinee du mesme jour que l'on cera [1]) entré dans la ville.

(Buiten op staat:)

Memoire touchant le dessein d'Amsterdam par entrepriese.

N°. 36.
Kopij.

Dessau archief tit. 6, pak 7.

Doorluchtighe Hoochgeboren Vorst en Heere.

U Vorstelicke Hoocheyts ootmoedighe ende onderdaenighe dienaer heeft niet connen naelaeten Uw Hoocheit ootmoedelick ende onderdaeniglyck voor te draeghen, hoe dat Zaterdach voorleden [2]) U Hoocheits ootmoedighe dienaer op het hoff comende om de affaire in 't collegie van de Heeren Gecommitteerde Raden te bevoirderen, een van Uw Hoocheyts helebardiers hem aensprack ende seyde dat Uw Vorstelicke Doorluchtige met andere Heeren in besoigne wesende mij gelieffde daerneffens te hebben, 'twelck ick onderdaniglyck achtervolcht hebbe, ende aldaer gecomen sijnde is mij tot groote verwonderinghe aengeseyt uyt Uw Hoocheyts naem, door last van de Heeren Staten Generael, dat ick mij soude hebben te vervoeghen met seven soldaeten aldaer staende op een camer, daer sij mij leyden souden om daer te verblijven, een sake die mij seer onverwacht is voor-

---

1) sera. 2) 30 Juli 1650.

gecomen, alsoo ick mijns wetens noyt iets misdaen hebbe, veel min in 't geene Uw Hoocheyt soude moghen tot eenighe de minste disrespect gestreckt hebben, maer altoos sorchvuldich geweest, gelijck ick noch tegenwoordich ben, Uw Hoocheyts respect, digniteyt ende eere voor te staen, als ick oock gedaen hebbe aen Sijn Hoocheyt hoochloffelicker memorie, Uw Hoocheyts vader; bevinde oock 't selve gedaen te wesen bij mijn voorouders aen Sijn Ext^le^ Prince Wilhelm hoochloflicker memorie, Uw Hoocheyts groote vader [1]) maer [2]) alleen in eere ende respect, maer in 't versorgen van eene meer speciale commissie, doen [3]) Sijn hoochgemelte Ex^cie^ hoochloflicke memorie in den jare 1572 buyten 's lants was, daervan de brieven en bescheyden noch huyden soude connen getoont werden bij Sijn hoochgemelte Ex^tie^ onderteeckent van penningen bij mijn voorouders uyt haer boel verstreckt die noch dese uyre onbetaelt sijn. Verders daer [4]) yets binnen Delff gepasseert soude moghen wesen, doen [5]) Uw Hoocheyt daer geweest sijt, om audientie bij de veertigh raden te hebben, ende tgene in die qualiteyt geweygert soude sijn ende Uw Hoocheit onaengenaem, hebbe noyt bij soodaenighe resolutie present geweest, dat [6]) ick nu in mijn oude daghe ende een swack lichaem hebbende niet wel gedisponeert sijnde, dat door gestadighe fatige [7]) soo in 's lants als stadts diensten bijnae affgeslooff is, dese onluste noch moet uitstaen, valt mij seer beswaerlick ende verdrietich, bidde ende versoecke seer ootmoedelick Uw Vorstelicke Doorluchticheyt met de oogen der bermhertigheyt wilt aensien ende ordre stellen dat ick uyt dese arrest

---

1) grootvader. 2) niet. 3) toen.
4) zoo daar. 5) toen.
6) geweest. Dat 7) fatigue.

mach werden ontslagen, dat ick weder bij mijn seer bedroefde huysvrouwe en famyelie mach begeven, sal altoos blijven

Uw Vorstelicke Doorluchtigheyt
ootmoedighe en onderdanighe dienaer
J. Duyst van Voorhout.

Loevesteyn,
den 2 Augusty 1650.

Opschrift:

Aen Sijn Hoocheyt Mijnheere den Prince van Orange.

Alles geheel eigenhandig.

N°. 37.
Kopij.

Dessau archief tit. 6, N° 7.

Edele Groot Mogende Heeren [1]).

Mijne heeren. Het is aller gisteren geweest acht daeghen dat wij op het hof van Sijn Hoocheit door ordre van deselve van wegen de Heeren Staeten Gene-

---

1) Dit is de brief, die, zeggen *Geddes, History of the administration of John de Witt grand pensionary of Holland*, I, p. 122, en *Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt, grand pensionnaire de Hollande*, I, p. 54, *noot* 5, niet bewaard gebleven of niet weergevonden is. Beiden begaan, met betrekking tot dien brief, een dwaling. Niet in den brief van 4 Augustus 1650 (boven n° 2544, n° 3*b*), wat Geddes heeft, maar in dien van 11 Augustus (boven n° 2544, n° 3*c*) toont de prins kennis van dit schrijven te dragen. Geddes is door den verkeerden datum bij Groen in de war gebracht. Wat Lefèvre-Pontalis betreft, hij vergist zich, meenende dat de brief aan Zijn Hoogheid is geadresseerd.

rael in arrest sijn genomen, vanwaer des Sondachs daeraenvolgende 's nachts ontrent ten elff uyren vervoert ende des Dinghsdaghs 's morgens ontrent ten twee uyren alhier op het huys te Loevesteyn gebracht sijn, alwaer wij elck op een bijsondere camer sonder bij den anderen te mogen comen door wachten stricktelyck bewaert werden. Wij weten niet waermede wij sulx hebben verdient, ende gelijck onse goede conscientie ons absolveren, soo kunnen oock Uw Ed. Groot Mog. getuygen sijn van onse comportementen, met dewelcke wij altijts hebben bethoont geen ander ooghmerck te hebben gehadt als voor sooveel in ons is geweest te helpen bevorderen het gemeene beste ende seeckerheit van den Staet, dewelcke wij altijts oock hebben geoordeelt insonderheyt te bestaen in een goede ende vertrouwde eenicheyt tusschen de bondgenooten. Wij weten tegenwoordigh niet in hoedanige constitutie de saecken dienaengaende sijn gebracht, als hebbende gansch geen communicatie van tgheene passeert, hopen niettemin dat Godt de Heere, als de vorst des vredes, door sijnen goeden geest in de harten van de regenten van den algemeenen staet sodanige gedachteu sal inspireren, dat deselve niet preciselijck blijvende yeder bij sijne opinie in het stuck van de verminderinge van de milicie ende 't gunt daeraen dependeert, maer daerinne den anderen wat te gemoet gaende, deselve door het hooghwijs beleyt van hooghged. Sijne Hoocheit tot een goede overeenstemminge sullen kunnen werden gebracht, ende dat sulx dese ontsteltenisse die den Staet uyterlycken schijnt als groot quaet te dreygen door de goedertierende beschickinge van Godt Almaghtigh sulx sal werden gemesnaigeert, dat daerdoor en meerdere liefde ende vertrouwen onder de bondtgenoten verweckt ende altijts onderhouden sal werden, tot eere

ende aensienlyckheyt van den Staet bij de vrienden ende ontsagh bij deghene die deselve bedecktelyck quaet souden mogen willen. Ende gelijck wij dit van herten wenschen, soo is het ons oock leet dat wij door de tegenwoordige onse detentie daertoe het onse mede niet en mogen contribueren ende metterdaedt bethonen hoe naer [1]) ons de ruste van het lief vaderlandt aen het herte leyt, ende dat wij geheel anders sijn gesint als de werelt uyt hetghene ons bejegent lichtelijck van ons sal oirdelen. Doch wij moeten patientie nemen ende gerust sijnde op onse goede conscientien vertrouwen dat Godt de Heere ons een goede uytcomste sal verleenen. Ondertusschen willen wij Uwe Ed. Groot Mog. onderdanigh ende gedienstich gebeden hebben te willen dencken op betamelycke middelen, waerdoor wij sonder verminderinge van eer ende reputatie uyt dese detentie spoedelijcken verlost ende weder bij den onsen gebracht mogen werden tot troost van deselve ende verheuginge van onse persoonen, die door de eensaemheyt als een baermoeder van swaermoedige gedachten lichtelijck tot sodanige indispositie souden kunnen vervallen, die naemaels niet te verwinnen soude sijn tot d'uytterste bedroeffenisse van onse respective huysvrouwen ende kinderen.

Immers bij sooverre sulx vooralsnoch niet soude kunnen werden geeffectueert (als verhopen jae) dat ten minsten Uwe Ed. Groot Mog. gelieven te bevorderen, dat wij den anderen mogen sien ende tesamen aen eenen tafel eten ende somtijts onder 't opsicht van goede wachters het fort bewandelende tot onse verlichtinge lucht mogen scheppen, welcke gunste van Uwe Ed. Groot Mog. verwachtende sullen wij

---

1) na.

Ed. Groot Mogende Heeren, Godt bidden Uwe Ed. Groot Mog. regeringe met sijnen zegen te begenadigen. Uwe Ed. Groot Mogende onderdanige dienaeren.

(geteekend)

JACOB DE WITT.	JAN DE WAEL.
J. DUYST VAN VOORHOUT.	A. RUYL.
1650.	1650.

NANNINGH KAISER.
N. STELLINGWERFF.

Van den huyse van Loevesteyn,
den 8 Augustus 1650.

N°. 38.
Kopij.

Dessau Archief, Tit. 6, pak 7.

Mijnheeren [1]) van den gerechte outraet ende goede luyden van den achte der stadt Dordrecht gesien sekere schriftelijcke note [2]) bij den Heere Mr Jacob de With out-borgemeester derselver stede [3]) op den 14^n Augusty 1650 onder sijne gewoonnelijke signature gepasseert [4]) en geleth op Sijn E. versoeck [5]), hebben

---

1) Dit stuk, hoewel hier en daar eenigszins anders luidende, is mede te vinden bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 452. — Vgl. nog boven, blz. 71, n° 1, *noot* 1.

2) Bij *Aitzema*: „acte".

3) Bij *Aitzema* volgt hierop: „tegenwoordig gecommitteerde raad van de Edel Groot Mog. Heeren staten van Holland en West-Vriesland",

4) Bij *Aitzema* is hier het schriftelijk verzoek van de Witt woordelijk ingelascht, gedagteekend van 14 Augustus.

5) Bij *Aitzema* staat: „gelet op de motieven daarin gededuceerd" en volgt alsnog: „hebben zeer ongaarne en tot hun groot leedwezen, alleen bewogen door inzicht, daarin geroerd, dezelve geapprobeerd", enz.

deselve geapprobeert gelijck sij deselve sijn approbeerende bij desen, en ontslaen dienvolgende den gemelten heer de With soo van de publique fnnctien van den staet alsmede van de regeeringe derselver stede, egeene uytgesondert, met verclaeringe dat den bovenoemden heer de With mede in toecomende van de regeeringe derselver stede soo buyten als binnen sal blijven geexcuseert en ontledicht [1]), sonder nochtans dat [2]) hetselve Sijn E. ofte desselfs familie ende nacomelingen nu ofte hiernaemaels tot eenige de minste disreputatie ofte krenckinge in haer eer, goeden naem en faem sal worden geduydet, 't welck Haer Achtbaerheden in allen manieren bij desen in de beste forme willen hebben geprecureert [3]).

Actum in Dordrecht onder den voors. stede segel bij saecken en signature van den Secretaris op den XI [4]) Augusty 1650.

(geteekend)

J. [5]) Ruysch.

1650.

---

1) Bij *Aitzema* is dit eenigermate anders uitgedrukt.

2) Hier volgt bij *Aitzema*: „hierin den gemelden Heer in zijn rang, respect en aanzienlijkheid iets zal wezen verkort, noch ook" enz.

3) Bij *Aitzema*: „geprecaveert".

4) Bij *Aitzema*: „15 Augustus", hetgeen het ongetwijfeld moet zijn.

5) De voornaam van den pensionaris Ruysch was Nikolaas, zie *Resolut.-Holland*, 24 Nov. 1649, blz. 347; 12 Jan. 1650, blz. 416; 2 Maart 1650, blz. 458, enz. en *Balen, Beschrijving der stad Dordrecht*, 1677, blz. 356.

N°. 39.
Kopij.

Mijnheer Almonde.

Verleden Saterdagh te huys koomende heb ick twee brieven gevonden ende daeruyt verstaen dat U. E. geresolveert is het ontfangerschap van de verponding, 't welck door het afsterven van den Heer van Ellemete is vacant geworden, te solliciteren ende daertoe begeert mijne stemme, soo is het dat ick U. E. van deselve nu bij dese verseker ende soude U. E. deselve oock voor deese gegeeven hebben, indien ick van U. E. intentie hadt kennis gehadt, voor en alleer ick mijn aen den Heer van Ellemete geengageert hadde, ende sal altijd blijd zijn, U. E. eenigen aengenaemen dienst te kunnen doen. Ick soude U. E. hiervan mondeling versekert hebben, indien ick niet noodsakelijck een reys naer Amsterdam hadde moeten doen. Sal U. E. dan oock door desen bidden toch sooveel gemacks als mogelijk is te willen brenghen tot dat groote werck om hetwelcke Sijn Hoocheit geresolveert heeft een keer in alle de steden van Holland te doen. Ick verklaer voor Godt, dat het geen eygen intrest is, dat mijn doet spreken, maer een puyre genegentheit die ick hebbe voor den dienst van den Staet, die ick meen dat nergen beter met kan betracht werden, als dat men alle mogelijcke devoiren doet, om de provincien in goede unie ende eenicheit te houden, dat is, mijns oordeels, de beste mesnage ende als dien bandt eens gebroken was, soo kan ick niet sien, dat de particuliere mesnage van de Heeren van Hollandt ons sou kunnen salveren, dat wij niet verloren en gingen.

Ick wil vast vertrouwen dat U. E. dit soo opneemt en daerom mijn versekeren, dat U. E. met al sijn

cracht sal helpen bevorderen, dat de sake tot contentement van Sijn Hoocheit ende vaststellinge van de waerde unie, die het eenighe fondament is van onsen Staet, mach komen uyt te vallen. Ick sal dit vastelijck van U. E. verwachten, ondertusschen U. E. mitsgaders U. E. gansche familie in 't schut des Alderhoogste bevelen en altijt blijven, Mijnheer, U. E. dienstwilligen dienaer

(geteekend)

J. VAN WASSENAER [1]).

Haghe, desen 16n Juni 1650.

Het opschrift was:

Aen Mijnheer, Mijnheer Almonde, Outborgemeester der stadt Briele [2]).

N. B. Genomen naer een afschrift geheel eigenhandig geschreven door Constantijn Huygens [3]) die er bij heeft gevoegd het volgende:

---

1) Jacob van Wassenaer, heer van Obdam, geboren in 1610, lid van den raad van state, bij herhaling als gezant gezonden naar Kleef tot Frederik Willem, keurvorst van Brandenburg, luitenant-admiraal van Holland in 1656 en 1658 ter bestrijding van de Zweden, gesneuveld bij Lowesthoff in 1665, *van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, XII, blz. 21.

2) Niet onwaarschijnlijk is het, dat deze Almonde is Adriaan van Almonde, pensionaris van Brielle en lid der staten van Holland, in 1654 lid eener commissie, naar Engeland gezonden ter vereffening van onderscheiden geschillen, o. a. over de zaak van Amboina, later lid van het hof van Holland en kort vóór zijn dood, die in 1659 plaats had, benoemd tot raad van Indië, *van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, I, blz. 59, bij wien evenwel van dat burgemeesterschap der stad Brielle geen gewag wordt gemaakt.

3) Constantijn Huygens, een zoon van Christiaan Huygens, geb. 1596, overleden 1687, de vermaarde dichter en geheimschrijver van Frederik Hendrik, Willem II en Willem III, *van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, VI, blz. 467 vlg.

„Het principal van desen, geschreven met de eighen hand van den Hr van Obdam, hebbe ick hem door handen van de Vrouwe van Merode, sijne suster, doen restitueren den 6 May 1655, korts naer den ondienst die het hem gelieft hadde mij te helpen doen in 't vervolghe van mijne oudste sone tot de raedsheerplaetse in't hof van Holland, tot een vreemde erkentenisse van de menigvuldighe diensten die ick hem hebbe gedaen, als ten deele blijcken kan uyt de brieven (43 in getal) hierbij liggende, en hem en alle de sijne over en over bekent is — men oordeele of ick wraeckgierigh ben geweest."

N°. 40.

Kopij.

Archief Dessau. Tit. 6. N° 7.

Doorluchtich Hoochgeboren Furst en Genadige Heere.

Ick kan niet nalaten te betuygen mijne hertelicken blijtschap over de continuatie van Uw Hots goede affectie tot mijwaert daerop ick wel altijt betrouwt hebbe (leggende dese mijne ongelegentheyt op recommandatie van elwaerts) doch nu te meer van versekert worde door de toegeneychde bejegeninge van Uwer Doorluchte Hot aen mijn vrou huysvrouw soo genadelic gedaen en bidde ick Uw Hot dat, gelijck hij mij sijnde in de regieringhe heeft bevonden te sijn, oock nu resolutelick en blijmoedich gaende uyt de regieringe wil houden te sullen blijven

Uw Doorluchtige Hots
onderdanichste en getrouwe dienaer
Nanningh Kaiser.

Op 't huys tot Loevesteyn, den 16 Augusti 1650.

Aen Sijn Hoocheyt Mijnheere den Prince van Orange etc.

Geheel eigenhandig.

Doorluchtich HoochGeboren Furst en Genadigen Heere.

Ick hebbe in dese ongelegentheyt mij naest Godt en mijn goede conscientie vertrouwt op Uwer Ho^{ts} goede affectie te mijwaert en bidde Uwer Ho^{s} bij dese occasie van mijne susters die van Uwer Ho^{t} zijn toegelaten bij mij alhier te comen, dat doch mijner relaxatie op 't spoedichste mach worden gedecreteerd en voort bij Uwe Doorluchtige Ho^{t} sorge gedragen, daer Uwer Ho^{t} weet te behooren, dat mij gaende neffens d'andere Heeren uyt alle des stadts Hoorn regeeringe geen meerder prejuditie en woirde geleyt, maer moge toecomen door Uwer Ho^{ts} hoochwijse directie in de sake, daervan ick Uwer Ho^{t} tevoren openinge hadde gedaen en de eygenste voormiddach van mijn arrest geresolveert was Uwer Ho^{t} [1]) genadelick sal believen te bewijsen dengenen die altijt geweest is en sal blijven

Uwer Doorluchtige Hoocheyts
onderdanichste en getrouwe dienaer
NANNINGH KEISER.

Op 't huys tot Loevestein, den 18 Augusti 1650.

Opschrift:

Aen Sijn Hoocheit Mijnheere den Prince van Orange.

Geheel eigenhandig.

---

1) Het slot van dezen zin is niet te verstaan. Wellicht heeft de schrijver iets van dezen aard willen inlasschen: „Uwer Hoogheid nader bericht te geven, dat Uwe Hoogheid genade (in plaats van genadelick) zal believen" enz.

HUIS-ARCHIEF DES KONINGS.

N° 2545.

AMSTERDAM.

N°. 1.
Schrift van
den Secretaris?

14 Augustus 1650.

Straet-Bericht [1]).

Onse wolcken waeyen over. God seghent merckelijck hetghene hij den jonghen held van Oragnien in 't groene hert heeft gestiert. Het land dreunde van

---

1) Zie boven, blz. 155, n° 2544, n° 35, *noot* 7. — Zoowel met betrekking tot de gronden, die de prins voor zijn onderneming had, als ten aanzien van de uitdrukkingen komt dit vlugschrift zeer overeen met het geschrift, getiteld: „Redenen en motiven die Zijn Hoogheid den prins van Oranje hebben bewogen bij de hand te nemen zoo ten regarde van de gearresteerde Heeren als van 't geen aangevangen is voor en omtrent de stad Amsterdam", *Tiele*, II, n° 3893, een geschrift, opgesteld door den griffier Corn. Musch (zie beneden, blz. 175, *noot* 5), en mede met de „Motifs du prince d'Orange pour l'arrestation des députés et l'entreprise contre Amsterdam", *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 398 vlg. Mr. Groen, *Ibid.*, *noot* 1, teekent bij dat opschrift „Motifs etc." aan: „Le titre de cette pièce est: „Redenen die Zijne Hoogheid" enz. Mij schijnt het veeleer, dat het stuk in „de Archives" een proef, een ontwerp is; de „redenen en motieven" daarentegen het artikel, zooals het gearresteerd is. Er is te veel verschil in de wijze van ineenzetten, hier en daar ook in de manier van uitdrukken, om het een voor geheel en al hetzelfde te houden als het andere. Bovendien getuigt ten gunste van mijn veronderstelling, dat de prins naast het artikel in de „Archives" kantteekeningen heeft gemaakt. — Naar 't schijnt is het „Straatbericht" in dezen vorm niet door den druk verspreid.

de beghinselen, niet sonder reden. D'uytkomste lacht ons toe, ende soo derven wij de sake eenighsins met gunstighe ooghen aensien, maer daermede en is de reden ende de gerechticheyt niet voldaen. Wijze luyden ontsien sich bij de successen te oordeelen. Sij willen soo vergenoeght wesen over de middelen, dat deghene die se in 't werck heeft gestelt oock buyten schuld blijve, schoon sij verongeluckt waren. Men heeft mij gevraeght oft ick dat soude vermeinen te onderstaen voor den Prince. Ende ick ben soo verwondert geweest over die twijffelighe vraghe, als de vraghers over mijn resolute antwoord. Maer mij heeft weinigh moeytens gekost de vragers onder mijn gevoelen te brenghen, want de luyden waren redelijck en vredelijck. Zijt ghij van dat volck, leser, lichtelijck gelukt het mede so tusschen ons. Van den naesten Raed en ben ick geenssins; maer dat behoeft voortaen niet, want de druckers schijnen 't te zijn, en all stonden haere perssen in de Staten-camers, konden wij niet pertinenter op straet gedient werden van hetghene daer dagelix gedelibereert en geresolveert werdt. Soo, seid ick, dunckt mij dese questie goed te solveren uyt hetghene wij all van den 5 Junij langs het land hebben sien loopen. Namentlijck [1]) dat de Staten-Generael, als ter herten nemende de langdurighe, verdrietighe ende periculeuse onlusten en verwijderingen dagelijx meer ende meer in den staet deser landen toenemende, ter oorsake van de discrepantie ontstaen tusschen de 6 provincien ter eenre ende de provincie van Holland ende Westvriesland

---

1) Van hier af tot beneden, blz. 171, bij N.B. is de inhoud geheel gelijk aan dien der „Redenen en motiven" en grootendeels gelijk aan dien der „Motifs" bij Mr. Groen.

ter anderer zijde, over de cassatie ende reductie van een gedeelte der militie ende het vaststellen van eenen staet van oorloghe, ende te gemoet siende de inconvenienten die daeruyt souden komen te volghen, insonderheit dewijle de provincie van Holland alreede eene separate cassatie bij pluraliteit hadde geresolveert ende begonnen in 't werck te stellen, dat, segh ick, Hare Hoog Mogende neffens haere doenmaels seer noodighe ende seer wel geintentionneerde besendinghe, gedecreteert om alle de steden ende leden van gemelte provintie van Holland met alle bedenckelicke redenen van inductie te beweghen, dat sij sich wilden onthouden van alle separate cassatie, verminderinghe ofte veranderinghe van krijghsvolck in dienst van de Generaliteit zijnde, volgens hare wijsheid goed ende noodigh hebben gevonden ten selven tijde den Prince te versoecken ende authoriseren, *alle noodige ordre te stellen, ten einde dat alles in goede ruste ende vrede werde geconserveert, ende insonderheit gemainteneert ende vastgehouden de Unie met den gevolghe ende aenkleve van dien, ende in 't tegendeel geweert ende te gemoet getreden dat ter contrarie van dien soude werden voorgenomen.* N.B.

Dat [1]) de Prince hierop de moeyte hadde genomen van sich in persoone bij dese besendinghe te vervoeghen, niet sonder verwonderinghe ende eenighe .... van [2]) indignatie van velen die verstonden dat hij sulx aenvaerde tot sijner verkleininghe, als hem uyt krachte ende in conformiteit van de artyckelen van de Unie competerende het recht ende gesagh om discreperende provincien bij decisive uytsprake te bevre-

---

1) Wat hier volgt tot beneden, blz. 172, bij N.B. staat niet in de „Redenen en motiven", noch in de „Motifs" bij Mr. Groen.

2) „Van" vervalt, of men leze: „uiting van" etc.

dighen, sonder sich te behoeven de moeyte te geven van eenighe derselver provincien, leden ofte steden in soodanighe gevallen sijne redenen van inductie
N.B. ende persuasie 't huys te gaen brenghen.

Dat [1]) ondertusschen hij Prince, siende de voors. besendinghe geen effect en hadde gedaen, vermits de contrarie machinatien van eenighe quaedwillighe tot een werck van uyterste supererogatie, neffens den stadhouder van Vriesland en den Raed van State in menighvuldighe sessien ende conferentien onder protestatie van de provincie van Holland te gemoet te willen gaen, getracht hadde te formeren een bondighe besoigne over het stuck van de militie, 't welck de tsamentlicke provintien aengenaem ende smakelick moghte wesen, ende voorts strecken tot maintien ende conservatie van de Unie, ende vervolgens tot den meesten dienst, rust, eenigheyt ende versekerheit van den staet deser landen.

Dat hij Prince daerop hopende, ende, als yedereen gesien ende vernomen hadde, daertoe publiquelijck ende onder de hand alle vrundlicke inductien aenwendende, endtelick scheen tot sijn hoogste leedwesen bevonden te hebben dat dien welgemeenden arbeid soo langer soo vruchtelooser werde gemaeckt door d'insolente steeghheit [2]) van eenighe die liever 's lands sekerheit van buyten ende der goeder ingezetenen ruste van binnen in de waeghschale wilden leggen, dan dat sij een haer breed souden hebben willen wijcken van hare schadelijcke opinien, met dewelcke

---

1) Van hier aan tot beneden, blz. 175, bij N.B. komt de inhoud weder geheel overeen met dien der „Redenen en motiven", gelijk mede met dien der „Motifs" bij Mr. Groen, hoewel het hier in korter bestek is saamgetrokken.

2) Bij Groen: stugheid.

sij hare respective vroedschappen hadden geabuseert ende abusivelick geinformeert, arbeidende ondertusschen voort om andere goede leden van de vergaderinghe van Holland ende Westfriesland bij vuyle menees ende onbehoorlicke achterraed te perduceren tot het goedvinden van die onbillicke, ongerechtighe ende pernicieuse separate cassatie die sij als uyt enckelen moedwill ende verwaentheyt drijven dorsten ende mainteneren, jae sich niet ontsiende te seggen raed ende middel te weten om d'andere sess provincien sulx te doen gehengen ende gedoogen, ende in somma, dat de Unie was gedissolveert ende t'eenemael vernietight [1]).

Bij vervall dan van welcke unie een notable veranderinghe niet alleen in de Generaele politique Regering onvermijdelijk staende te volgen, maer oock in het stuck van de ware Gereformeerde religie, soo die jegenwoordigh in de provincien ende derselver geassocieerde landschappen ende steden bij publique authoriteyt werdt geleert.

Ende geene apparentie meer resteerende dat daerteghens langer eenighe forme van inductie ofte voorslagen van accomodatie souden moghen gelden.

Dat ondertusschen (soo als wij van goederhand bericht waren) den Prince velerhande stoute, seditieuse ende dangereuse discoursen van die qualick geintentionneerde persoonen ter ooren waren gekomen, neffens andere welgefondeerde waerschouwingen van seer ongehoorde pernicieuse ende den Staet deser landen notoirlijck ruineuse desseins ende machinatien die

---

1) Dit verwijt, het verbreken der unie, wordt mede als een noodzakelijk bestanddeel der verklaring opgegeven in den brief van Aerssen van Sommelsdijck aan Zijne Hoogheid, zie boven, blz. 155, *noot* 7, in n° 2544, n° 35.

onder haer wierden ontworpen ende ten deele begonst waren bij der handt te nemen, dewijle men onder schoonen schijn ende specieuse pretexten sochte tijd te winnen tot het uytwercken van die schadelijcke projecten om den staet der landen bij dien wegh in totale scheuringe ende confusie te brengen, tot merckelijck vermaeck ende avantagie van deghene die wij weten swanger te gaen met gedurighe jalousie over onse prosperiteit, dat dienvolgens goed te besluyten ware hoe de Prince considererende ten eenre den inhoud sijner commissie, ende ten andere de voors. speciale resolutie ende authorisatie hem door de Staten Generaal gegeven ende ter handen gestelt, wijsselick geoordeelt hadde dat gemelte pernicieuse desseins die met soo grooten prejudicie ende peryckel van de gemeene sake contrarie de Unie werden voorgenomen, noodsakelijck ende eer het te laet wierdt diende geweert ende te gemoet getreden.

Dat hem dan waerschijnelijck alle die wichtighe consideratien hadden doen resolveren (hoewel ongeerne, als bij alle sijne vorighe vreedsame officien ende tentativen konde blijcken) de voorn. persoonen in haer boos voornemen te prevenieren ende eenighe van de principaelste belhamels [1]) derselve in arrest te doen nemen ende houden, opdat sij d'andere goede ende welgeintentionneerde leden van de vergaderinghe van Hollandt niet en quamen te misleiden ende verder t'abuseren.

Dat hij dan mede ter selver tijd ende op hetselve fondament genoodsaeckt waere geweest te resolveren de stadt van Amsterdam met assistentie van eenigh volck van oorloghe te gemoet te voeren, hoe dat [2])

---

1) Dezen beleefden term treft men niet aan in het stuk in „de Archives", wel in de „Redenen en motiven".

2) hoe dat zij (n.l. de stad Amsterdam).

seer weinighe personen onder den haren van de voorneemste aanleiders deeser distractien zijnde, ende onlangs daerom met sinister beleidt ende directie belett hebbende d'audientie die hij als Stadthouder van Hollandt in hare vroedschap ten dienste ende tot bevoorderingh van de gemeene sake hadde versocht, mede noodsakelick hare regeeringe van soodanige instrumenten behoorde te ontslaen, zijnde sulx ende hetghene daeromtrent verder in consideratie genomen is geweest, ter wederzijde in 't goede verdragen. N.B.

Tot [1]) hier toe doght mij dat sich mijn ondervrager neffens mij vergenoeght hiel [2]) over de waerschijnelickheit van des Princen beleit.

Maer ick sagh hem naer mijn oogen sien, als vragende naer de justificatie van dat beleit.

Ende dit beantwoorde ick sonder de minste hesitatie. Het quaed [3]), seide ick, was ten scherpsten uytge- N.B.
broken, ja geschapen den ganschen Staet ende den band deser provintien te sullen scheuren, ende deselve alsoo te involveren in eene onvermijdelicke ruine. De sachte remedien met sooveel bekommeringe ende soo lange patientie aengewendt waren vruchteloos bevonden, ende daer most [4]) nochtans remedie wesen, ende die noodsakelick dan wat scherp ende onsacht. N.B.

Alles besloot ick met eene gelijkenis, die mij docht de beste relatie tot alle de leden van dit werck te hebben. Gelijck [5]) men, seide ick, eenen periculeusen

---

1) Wat hier volgt tot beneden bij N.B. staat niet in de „Redenen en motiven", noch in de „Motifs" bij Mr. Groen.

2) hield.

3) Van hier aan tot beneden op deze blz. bij N.B. is 't weder geheel hetzelfde als in de „Redenen en motiven" en in de „Motifs" bij Mr. Groen.

4) moest.

5) Deze geheele gelijkenis staat bijna woordelijk eveneens in het

brand siende opgaen alles aenwendt ende bij der hand neemt om dien te slissen, daeraen men anderssins niet en soude willen dencken, als daer is somwijlen de ruine ende spoedighe demolitie van eenighe huysen, om een gansche straet ende daerdoor een gansche stadt te salveren, soo is het in desen gebeurt dat de stadhouder van dese ende andere provincien, bij sijne commissie ende eede verplicht de unie ende religie te mainteneren, ende noch daertoe bij versche speciale resolutie van de Staten Generael geauthoriseert, siende onder de provincien een vlamme opgaen, die yedereen wel konde mercken dat bij hare voortgangh alle deselve in kolen ende in aschen soude hebben geleght, ende in de hand hebbende de eenighe middelen om daertegens te versien, wel ende wijsselijck heeft verstaen, dat hij sijne gemelte commissien, eere, eed ende conscientie geensins gequeten, nochte de voorn. soo speciale ende expresse authorisatie van de hoogste Regeringe naer behooren gerespecteert [1]) ende betracht soude hebben, ten ware hij met allen spoed ende yver tegens dat rijsende vyer waer ingeloopen ende hetselve getracht hadde te wederhouden ende te dempen in voeghen als in desen is geschiet.

Dit [2]) laeste bericht aenvaerde mijn toehoorder soo danckelick, dat hij erkende van mij geleert te heb-

---

slot van de „Redenen en motiven die Zijn Hoogheid den prins van Oranje", enz., een stuk, gesteld door den griffier Corn. Musch, zie *Herstelde Leeuw*, blz. 582 en 584. Ook vindt men deze gelijkenis weer op 't einde van de „Motifs du prince d'Orange pour l'arrestation des députés et l'entreprise contre Amsterdam", bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 401.

1) Bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 401, en in „de redenen en motiven" staat: „gerespicieerd".

2) Hetgeen hier volgt tot het einde wordt niet aangetroffen in de „Redenen en motiven", noch in de „Motifs" bij Mr. Groen.

ben, dat de Prince van Oragnen hetghene hij gedaen heeft niet alleen heeft moghen maer oock moeten doen, ende oversulx gedaen heeft hetghene alleen de quade van hem te vreesen ende de goede van hem alleen hadden te hopen.

Hoe ghij het opnemen sult, Leser, staet aen den goeden will ende verstand daermede U God geseghent moge hebben. In allen gevalle, en wilt niet van leser schrijver worden, op hope van Blauwe Boexkens tegens mij te wisselen. Ick verstae dat ambacht niet. T'is ledighe ende wreveligher luyden onnut tijdverdrijf, met die en soeck ick niet ingespannen te zijn ende de bescheidene sullen mij wel verstaen hebben.

N°. 2.

Kopij.

Aen Sijn Hoocheyt Prins Willem de 2de.

Doorluchtige, Hoochgeboren Vorst, Genadigen Heer [1]).

Wij hebben door brieven van Uwe Hooch^t^ van den 31 Julij jongstleden verstaen, hoe dat Uwe Hoocheyt tott conservatie van goede ruste ende vrede, oock tott hanthoudinge van de lofflycke Unie tusschen de provintien van desen Staet, veroorsaeckt sijn geweest te

---

1) Gedrukt bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 455, en in *de Herstelde Leeuw*, blz. 134, 135; ook bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek rakende het eigenmagtig en afzonderlijk afdanken van krijgsvolk bij de staten van Holland in den jare* 1650 *met de gevolgen daarvan, vooral wat betreft de handelingen van de Algemeene Staten en van prins Willem den tweede, uitgegeven naar een gevonden handschrift*, enz., Brussel, 1828, blz. 173 vlg. — Bij wijze van uittreksel is de brief opgenomen in *Het Leven van Willem II, prins van Oranje*, enz., beschreven door ....., 's Gravenhage, 1738, II, blz. 709, 710.

doen saiseren eenige personen ende toesenden [1]) een goet getal van compagnien te peerde ende te voete naer Amsterdam, om deselven stadt bij de Unie te behouden ende te gemoet te gaen de menees van eenighe quaetwillige, die streckende waren tott disordre, confusie ende dissolutie van deselve Unie, weesende het eenichste ende resteerende middel, boven alle voorgaende vruntlicke tentativen, om het landt in ruste ende onderlinghe eenicheyt te onderhouden. Wij hebben ditselve overwogen, ende vertrouwende, dat Uwe Hoocheyt hiertoe pregnante redenen gehadt, dat Uwe Hoocheit oock niet anders, als met goede ende rijpe consideratien tott handthoudinge van de meergemelte Unie, ruste ende nodige eenicheyt tusschen de provintien hebbe geprocedeert, soo hebben wij ons debvoir geacht, Uwe Hoocheit eerst te congratuleren over de geluckige uytvoeringe van dese importante saecke, ende daerbeneffens ten hoochsten te bedancken voor de moeyten, die Uwe Hoocheit daerover hebben beliefft aen te nemen, wenschende ende biddende, datt de Goeden Godt desselffs regieringe mett vordere voorspoet, ter eeren van Sijne heylige naeme ende tot 's lants besten, genadich wyl [2]) segenen ende de persoon van Uwe Hooch[t] in goede gesondtheyt lange wyl bewaren.

Ende blijven hiermede, Doorluchtige Hooghgeboren Vorst, Genadigen Heer, Uwe Hoocheits dienstwillige

De Staten van Overijssel

Datum Swol, den 25 September 1650.

---

1) Lees: „te senden". 2) wil.

N°. 3.
Gedrukt.

Extract wt een brief van den Heere Kelffken, Raed des Vorstendoms Gelre ende Graefschap Zutphen, geschreven tot Aernem den 27/17 Augusty anno 1650 [1]).

Die Heeren van den Raedt alhier nu sterck vergadert zijnde, hebbende gehoort 't rapport van den Heere van Aertsbergen (die van alles omstandelijck wat daer in 't geheele werck gepasseert is bericht ghedaen heeft), hebben geresolveert Sijn Hoogheyt, tot Dieren komende, en corps offte door een competent getal van Gecommitteerden te gaen congratuleeren ende uyt den name van onse Provintie te bedancken voor die goede voorsorge ende gedaene officien tot dienst van 't Landt ende conservatie van d'Unie, daeraen onse provintie ten hooghsten is gelegen. En is naer gedaene rapport oock danckseggínge gedaen in pleno consilio [2]) aen den Heere van Aertsbergen.

Anno 1650.

N°. 4.
Origineel.
Geheel eigenhandig.

Amplissimae Dom. Vigelius [3]). Naedemael UEd. hebt gelieft..... eere aen te doen ende te antwoorden, soo bekenne ..... in dien deele mijn groote vriendschap geschiet is, gemerckt de distantie van

---

1) Mede afzonderlijk uitgegeven, *Tiele*, II, n° 3676, en bij *Wiselius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 166 vlg.

2) Bij *Wiselius*: „concilio"

3) Vigelinus.

plaets, daer ick nu moet wesen, ende de cautelen ende versekeringen, die over den ontfang in UEd. provintie moeten geschieden. Ick hebbe geschreven ende ordre gegeven van [1]) Aemsterdam, daer de attestatie van daen moet komen, dat men deselve aen den Heer Geldorpio soude senden, ende soo U Ed. mij in Vrieslant de penningen soude konnen doen ontfangen, dat ic daer niemand en hebbe als hem, die ooc de rentebrieven in originali selven noch heeft, doch soo t'Aemsterdam, aen Claes Wagenaer, wonende in de Oude sijts Narmsteegh, in de Vorstin van Holstein, dewelcke verleden jare ende meermaels deselve heeft ontfangen. Ende soo dan noch in den Hage konden bekomen worden, gelieve U Ed. deselve vrijelic laten ontfangen door een van mijn neven, M[r] Cornelis Fannius, Advocaet, wonende in de Speuystraet, bij de weduwe van den Commys Martini, waerop ick U Ed. ordre, beleit, geliefte ende alles sal afwachten, alsoo mij sulx een gerief sal sijn; doch alles onder seer oprecht ende innerlijck versoeck, dat U Ed. sich geen moeiten gelieve aen te doen ende mij dese vrijmoedicheyt vergeve. Godt sij gelooft dat alles in ons vaderlant sonder verder verwijderinge is afgeloopen, ende alles tot 's Lands gemeene beste ende welvaert, tot conservatie van de Unie mach strecken. De [2]) tijdingen hiervandaen te schrijven schijnt een cooman [3]) te sijn, ende ick placht te meenen, dat een publicq minister sulx behoorde te doen, insonderheit verhalende soosals de meeste berichten loopen, als niet mogelijck sijnde, alles voor de vaste waerheyt te

---

1) aan?

2) Is hier misschien uitgevallen: „De persoon, aan wien opgedragen is, de tijdingen" enz. of iets dergelijks?

3) ?

versekeren. Immer hebbende bij alle manieren getracht, hier mij soo te dragen ende toonen, dat ick niet anders te doen hadde, als dat seker employ, daer mijnheeren van Hollant mij om gesonden hebben, namentlijck te vigileeren voor 't intrest van de negotianten, ende alsoo sulx mogelijck gecauseert was door diegeene, die mij in dit wrack wilden steken, so hebb ic soo wat volens nolens geobtempereert, et ut alij, et forte tu qq. nostri, wat moeten duycken voor de vlagen, die ons wt bittere hoecken van daen quamen etc., sapienti satis, alsoo nu op haer eygen hooft gevallen. Ende hebbe doch voor mij genomen, dat ick deselve wech wel graegh sal weder te huys komen, si Deo visum, die ick gegaen ben, als 't mijnheeren ende meesters sal gelieven.

Dit vermane ic en passant aen U Ed. om in soodanige occasien doch gewisselijck nu wel voorkomen sullen te bidden, noit te admitteren sulcken dwaesheyt in mij, dat ick sou willen, durven of ooc konnen yets onderstaen tegen mijn last, order ende commissie, of yets ter weerelt doen, daerdoor de goede correspondentie, unie ende eendracht onder de provincien ende Sijne Hoocheyt soude worden geluxeert, alsoo de glorie van deselve is de subsistentie van onse welvaert. Doch dit schrijven sou ooc al qualijck konnen geduyt worden, indien ick het niet en dede aen soo eene ..... deucht, verre was van sulcke .... late staen, een t'onrecht beschuldichde niet te ..... ende ongehoordt te aggraveren. Ende alsoo ick t' .... een eere rekene van U Ed. dese vriendschap te hebben ..... in 't gerief van de bewuste lijfrenten, soo vertrouwe ick mij oock op U Ed. verdere ende aengeborene beleeftheyt, mijn woord te sullen houden, ofte mogelijck believen noch te waerschouwen, indien mij te hove een sinistre opinie ende soo wat van de

quade tonge (geen ..... alle hoven) mochte aengewreven worden.

Van de legers in Schotland is niet te seggen, immer kan ic geen sekerheyt hooren.

Eyndigende bidde mijn vrijmoedich schrijven ten goede te nemen ende mij te houden, Mijnheer, voor

UEd. seer verplichte Vr. en dienar

(geteekend)

G. SCHAEP [1]).

ende desen, soo 't U Ed. belieft maer alleen te lesen ende dan te vernielen.

Londen,
26 Augustus 1650.

(Het opschrift was:)

Aen Mijnheere Mijnheere Vigelinus, Secretaris van Sijn Excellentie, Graef Willem van Nassou, stadhouder etc. Hage.

---

1) Gerard Schaap Pietersz., geb. 1599, overl. 1654, lid der vroedschap en schepen te Amsterdam, lid van 't college der admiraliteit te Amsterdam, lid der rekenkamer, in 1650 als commissaris der staten van Holland naar Engeland gezonden, ten einde er voor de bijzondere belangen van dit gewest te waken en te pogen, een goede verstandhouding met het parlement in 't leven te roepen, zie *Resolut.-Holland*, 17 Jan., 22 Jan., 4 April 1650, blz. 429, 445 vlg., 531; *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 412, 469; *van der Aa, Biograph. Woordenb. der Nederl.*, X (2), blz. 63.

N°. 5.
Kopij.

Extract uyt het Register der Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden [1]).

Jovis den 18 Augusti 1650.

Sijnde nochmaels getreden in deliberatie over den inhoudt van den nieuwen staet van oorloge, gelijck die bij Sijn Hoocheyt, Sijn Excellentie Stadhouder ende den Raedt van State is geconcipieert, ingestelt ende aen de respective provintien hier bevorens overgesonden, als oock over de modificatie, vervatt in de voorslag van accommodatie bij deselve Sijne Hoocheyt, Sijn Excellentie Stadhouder ende den Raadt van State den 15 July laestleden alhier ter vergaderinge overgelevert, is nae voorgaende deliberatie goet gevonden ende verstaen met eenparicheyt van de advijsen van alle de provintien, mits desen aen te nemen ende te arresteeren den voornoemden staet van oorloge, gelijck die bij Sijn hoochgemelte Hoocheit, Sijn Excellentie Stadthouder ende den Raedt van State is geconcipieert, ingestelt ende de provincien toegestuyrt, ende dat onder de voornoemde modificatie van den voornoemden voorslach van den 15 July, ende sall de te doen cassatie ende reductie van chrijchsvolck, soo te paerd als te voet, dienvolgens werden geeffectueert door

---

1) Komt woordelijk overeen met het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal; is gedrukt afzonderlijk, zie *Tiele*, II, n° 3671; ook te vinden in *de Resolut.-Holl.* op 18 Aug. 1650, blz. 698 vlg.; bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 453 vlg., en in de *Herstelde Leeuw*, blz. 127 vlg. — Den hoofdinhoud treft men mede aan in *'t Leven van Willem II*, II, blz. 700.

Sijn meerhoochgemelte Hoocheit, Sijn welgemelte Excellentie Stadthouder ende den Raadt van State volgens d'ordre van het landt, in desen verstanden nochtans dat vier [1]) compagnien te paerdt ende dry duysent [2]) man te voet daerover noch eenig [3]) discrepantie is ten reguard van de advijsen van eenig provintien ende den meergenoemden voorslag bij provisie sullen werden aengehouden in dienst oock [4]) betaelt totdat deses aengaende de provintien hare provintiale resolutien daerover sullen hebben ingebracht binnen den tijdt van vijff ofte ses weecken ten uytersten, onder de poene binnen die tijdt niet incomende dat nae expiratie van dien de voors. cassatie ende reductie sal worden geeffectueert. Voorts hebben de provintien aengenomen te betaelen alle soldijen, tractementen, achterstallen ende andere posten, begrepen in den staet van oorloge van den jare 1621, als oock het volck van oorloge te paerd ende te voet, vervat in de respective naedere repartitien van de jaeren 1626, 1627 en 1628, voor sooveel deselve noch in dienst sijn, ende dat tot ultimo December 1648 incluys, ende met inganck January 1649 volgens den nieuwen staet van oorloge, den 8^{n} des voorleden [5]) maendts December 1648 alhier ter vergadering overgelevert ende de provintien toegesonden, ende dat tot den tijdt van de te doene cassatie, ende nae den tijdt van deselve cassatie volgens den staet van oorloge, gelijck die nu wert gearresteert. Wijders is geresolveert ende

---

1) de vier.

2) *Niet* „drie duizend", maar „de duizend": zóó in het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal, in de *Resolut.-Holl.*, in de afzonderlijke uitgaaf en bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw*.

3) eenige. 4) en ook. 5) voorschreven.

vastgestelt dat geen separate ofte afsonderlijcke cassatie, reductie off affwijsinge van eenich crijgsvolck te paerd ofte te voet, in dienst ende eedt van de Generaliteit sijnde, eygener authoriteyt bij de eene ofte andere provincie en sall mogen ondernomen worden, als strijdich tegens de resolutie [1]) van den 1n November 1623 ende den 9n Februarij 1626, die hiermede worden gerenoveert ende geconfirmeert, maer dat alle cassatien, reductien off affwijsingen sullen moeten worden gedaen volgens de ordere van de regeringe, ende bijaldien dat over de aenhoudinge off veranderinge [2]) van desen staet van oorloge in het toecomende eenich different onder de provincien soude mogen comen te ontstaen of te vallen, dat sulx bij minnelijcke conferentie tusschen de provintien sall worden nedergelecht, ende in cas van egeen verdrach, dat het differentoff [3]) verschill sall worden gedefereert aen het hoochwijs advijs ende ter decisie van de Heeren Stadhouders ofte Stadhouder der provintien in der tijdt. Ende sall dese Haer Hoog Mogende resolutie uytgegeven worden sonder nader resumptie.

Dan hebben d' Heeren Gedeputeerde van Gelderlandt hierop laten aanteeckenen dat sij den staet van oorloge niet en connen accepteeren, als met die conditie, dat de servitien daerin sullen worden uytgetrocken, gelijck die tot noch toe over de vereenigde provintien sijn verdeelt ende betaelt, in conformiteit van 't sevende articul van de Unie [4]).

---

1) resolutiën.

2) In de *Resolut.-Holl.* staat „vermindering".

3) De woorden „of verschil zal worden gedefereerd" ontbreken in de *Resolut.-Holl.*

4) In het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal, in de *Resolut.-Holl.* en in de afzonderlijke uitgaaf volgen hier nog de

De Heeren Staten van Hollandt en corps hebben hierop laeten aenteeckenen, dat Haer Ed. Mog. in bovenstaende conclusie hebben geconsenteert voorbehoudens ende sonder prejuditie van derselver gewoontlijcke vrijheyt in 't stuck van de consenten.

De Heeren Gedeputeerden van wegen de provintie van Zeelandt in Haer Hoog Mogende vergaderinge hebben hierop laeten aenteekenen, dat sij gehoort het hoochwijs advys van Sijn Hoocheyt, Sijn Excellentie Stadthouder ende de Heeren Raaden van Staten, oock reguardt genomen op d' advijsen van d' andere provintien, verclaeren dese conclusie te acquiesceeren op 't wellbehagen van de Heeren hunne principalen, ende voorts voorbehoudens [1]) sonder prejudicie van derselver gewoonlijcke vrijheyt in 't stuck van de consenten.

De Heeren Gedeputeerde van de provintie van Utrecht hebben hier op de bovenstaende conclusie laeten aenteekenen als Zeelandt.

De Gedeputeerde van Vrieslandt hebben hierop laten aenteekenen, dat sij niet vermogen den nieuwen geprojecteerden staet van oorloge aen te nemen, als onder expresse conditie, dat denselven werde gerevideert ende

---

woorden: „en voorts voorbehoudens en sonder praejuditie van derselver vrijheid in het stuk van de consenten". — Het aangehaalde 7de artikel van de Unie bevat, onder meer, het volgende als datgene, waarop wordt gedoeld: „Dat de voorz. frontiersteden en ook andere, als de noot vereyschen zal, t' allen tijden gehouden zullen wezen te ontfangen al zulke garnizoenen, als dezelve geunieerde provincien goed vinden ende henluyden bij advijs van de gouverneur van de provincie, daar 't garnisoen geleyt zal worden, ordonneren zullen, etc. —, mits dat ook denzelven burgers ende inwoonders (nl. van die steden) bij de Generaliteit logijsgelt verstrekt zal worden, gelijk tot nog toe in Holland gebruikt is".

1) voorbehoudens en.

geredresseert, gelijck de resolutie van de Ed. Mog. Heeren Staten van Vrieslandt van den 20ⁿ October 1649 hier ter vergaderinge ingebracht [1]), poinctuelijck is medebrengende. Ende aengaende het licentieren van 55 compagnien te voet ende 12 te paerde consenteren daerin, des dat sulx geschiede uyt de natien [2]) in 't provinciael advijs van hunne heeren principalen van den 25ⁿ Februarij [3]) 1650 geexpresseert, met verclaeringe tot geen vorder consent van cassatie geauthoriseert te wesen, veel min om eenige poenale clausulen [4]) te admitteeren, waerdoor de Heeren hare principalen in hare liberteyt van adviseeren mochten wesen geprejudiceert. Amplecteerende daerentusschen bij provisie ende op behagen van de welgemelte Heeren haere heeren principalen de modificatie der servitien ende tractementen, in den voorslag van den 15 July laestleden vermelt, en voorts voorbeholdens ende sonder praejuditie van de vrijheyt van de Heeren derselver principalen in 't stuck van de consenten.

De Heeren Gedeputeerden van wegen de provintie van Overijssell hebben op dese conclusie laten aenteekenen, dat deselve 't stuck van servicien betreffend mede laten tot nader deliberatie ende dispositie van

---

1) Deze Resolutie is niet ingelascht in het Register der resolutiën van de Staten-Generaal.

2) Lees „vreemde natien", gelijk bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw* staat.

3) Lees: „21 Febr.", wat èn in het Register van de Resolut. der Staten-Generaal, èn in *de Resolut. Holl.*, èn bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog* en *Herstelde Leeuw*, èn in de afzonderlijke uitgaaf staat.

4) Met die „poenale conclusie" schijnt te worden bedoeld de bepaling, dat de vier compagniën te paard en de duizend man te voet na vijf of zes weken kunnen worden afgedankt, ook indien de provinciën zich er niet voor hebben verklaard.

hunne Heeren principalen, ende voorts voorbehoudens ende sonder praejuditie van derselver vrijheit int stuck van de consenten.

De Heere Eysing [1]) heeft wegen de provincie van de stadt Groningen ende Ommelanden laeten aenteekenen in de voors. conclusie niet anders te connen acquiesceeren, als onder expresse reserve: 1° dat de affdanckinge van de 55 compagnien te voet ende van 12 te paerde niet anders en geschiede als onder de vremde natien; 2° dat logysgelden voor de militie binnen de respective provincien ende de forten daerontrent voor als nae [2]) sullen worden getrocken tot last van de Generaliteyt; 3° Ende dat noch die voor desen gemoveerde consideratien van sijne Heeren principalen over den nieuwen staet van oorloge, met alsulcke meerdere eerlange daerbij te voegen, in goede achtinge mogen werden genomen.

Wordt de poenale clausule [3]) in de conclusie gebracht mits desen mede gedisadvoyeert ende voorts voorbehoudens ende sonder prejuditie van de vrijheit van de Heeren Staten van de [4]) Stadt en Landt int stuck van de consenten.

N°. 6.
Gedrukt.

Extract uyt de resolutie van de Ed. Mog. Heeren Staten van de provintie van Zeelandt, den 16 Augusty 1650 [5]).

De Heeren Staten van Zeelandt, geexamineert heb-

---

1) Eysinga.

2) „nog", gelijk in de *Resolut.-Holl.* staat, alsmede in de afzonderlijke uitgaaf.

3) Zie *noot* 4 op de vorige blz. 4) vervalt.

5) Geheel gelijkluidend gedrukt bij *Aitzema*, *Zaken van staat en*

bende de middelen ende proceduyren, die Sijn Hoogheyt goet gevonden heeft te gebruycken, soo ten aensien van eenighe militaire troupen om ende ontrent Amsterdam ghehouden [1]), alsmede rakende het saisissement van eenighe Heeren uyt de vergaderinghe van Hollant, oordelende daertoe applicabel te zijn de resolutie van Haer Hoog Mogende den vijfden Junij lestleden genomen, hebben alle hetgene hiervoren vermelt geadvoyeert en gelaudeert, advoyeren ende lauderen mits desen, Sijne Hoogheyt bedanckende over de moeyten ende devoyren te desen aengewent, met versoeck in denselven yver te willen continueren, gelastende onse Gedeputeerden ter Generaliteyt hetselve aldaer bekendt te maeken, ten Registere van Haer Hoog Mogende te doen insereren en andere provincien te versoecken sich daermede te willen conformeren.

Actum ter vergaderinghe van de Heeren Staten van Zeelant den 16 Augusty 1650.

Onder stont: Accordeert met de notule.

Geteyckent DE BRUNE.

---

oorlog, III, blz. 454, en in *de Herstelde Leeuw*, blz. 131; ook afzonderlijk uitgegeven, *Tiele*, II, n° 3673; mede in 't *Leven van Willem II*, 1738, II, blz. 704 vlg., en bij *Wieliius*, *Geschied- en regtskundig onderzoek*, blz. 167 vlg.

1) Zóó ook bij *Wieliius*. Overal elders: „gezonden".

N°. 7.
Kopij.

Verdrach gemaeckt tusschen Sijne Hoocheit aen d'eene sijde ende de Heeren Burgemeesteren ende ses ende dertich Raden der Stadt Amstelredamme door haare speciale vollmachtichden volgens de procuratie hiernaer geinsereert aen d'ander sijde [1]).

Wij Burgemeesteren ende ses ende dertich Raden der Stadt Amstelredamme verclaeren mits desen gecommitteert, geauthoriseert ende volcomen macht gegeven te hebben aen de Heeren Cornelis de Graeff, Vrijheer van Zuyd-Polsbroeck, Oud-Burgermeester, Simon van der Does ende D^r^. Nicolaes Tulp, Raden ende Oud-Schepenen, mitsgaeders M^r^. Pieter Cloeck, Raed deser steede, omme in onsen naeme te treden in onderhandelinge met Sijne Hoocheit den Heere Prince van Orangien, nopende de differenten, ontstaen tusschen hoochgem. Sijne Hoocheit ende dese stadt, dienthalven met Sijne Hoocheit te concerteeren, accordeeren ende sluyten, sulx als de voorn. onse Gecommitteerdens goed ende oirbaer vinden sullen, beloovende van waerden te houden ende te sullen ratificeren, alle tgeene de voorn. onse Gecommitteerde

---

1) Woordelijk gelijkluidend gedrukt in een afzonderlijke uitgaaf, *Tiele*, II, n° 3660, bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 447 vlg., en in *de Herstelde Leeuw*, blz. 120 vlg., in *den Hollandschen Mercurius*, Amsterdam, 1660, I, 1650, blz. 35 vlg., in de *Histoire des Provinces Unies des Païs-Bas* van *de Wicquefort*, ed. Lenting, 1861, I, p. 488 vlg., bij *Commelin*, II, blz. 1138 vlg., en in *de gesteeurde Hollantsche leeuw ofte het belegerde Amsterdam*, (zie boven blz. 151, *noot* 10), blz. 19 vlg. — De hoofdinhoud komt mede voor in 't *Leven van Willem den II*, II, blz. 670 vlg. en elders.

in desen sullen doen, handelen ende sluyten, onder allen verbande als nae rechte. Des t'oorconde hebben wij 't segel ten saecken der voors. steede hieronder gedruckt den 2 Augusti anno 1650. Was ondergeteeckent Gerard Hulft, hebbende een opgedruckt seghel in groenen wassche.

Dat de Heeren van Amsterdam resolutie sullen nemen om haer te conformeren met d'andere ses provincien aengaende den staet van oorloge, met versoeck, dat Sijne Hoocheit gelieven sall debvoir te contribueeren om den staet van oorloghe te mogen brengen op den voet ende voorslach van Sijne Hoocheit ende den Raedt van Staete, gedaen tot accommodatie van de Geunieerde Provincien, ende dat niettemin ende ondertusschen gevolcht sall worden den staet van oorloghe, nevens d'andere ses provincien, tot soo lange 't voors. naerder consent van d'andere provincien sal wesen uytgewerckt, ende bij ontstentenisse van't selve consent, tot soo langh den oorloch tusschen Vranckrijck ende Spagnien sal duyren, ende sulx ten langsten voor dry à vier jaeren, op hoope dat de voors. oorloge tusschen Vranckrijck ende Spangien middelertijdt sall mogen bijgelecht wesen, ende 't selve niet vallende in deselve tijdt, dat men sich alsdan gedraegen sal nae tijdtsgelegentheit ende tot meeste dienste van 't landt volgens d'ordre van de regeeringe.

Ende dat voorts gelijcke resolutie sal werden innegebracht ten eynde de troupen, bij de Heeren Staeten van Holland affgeweesen, sullen van haer achterstellen[1]) werden betaelt, ende met eenen helpen goede ordre stellen tot goede betaelinge van de vordere militie.

Dat Sijne Hoocheit gelievende te coomen in de stadt gerecipieert sal werden gelijck sijne predeces-

1) achterstallen.

seurs Stadthouders van Holland gerecipieert sijn geweest met alle eere, respect ende gedienstigheit, ende goedvindende te verschijnen in de vroedtschap, dat Sijn Hoocheit in de voors. qualiteit aldaer audientie sal werden verleent.

Dat voorts de Heeren van Amsterdam alle goede ende moogelijcke debvoiren ter vergaederinge van de Staeten van Holland sullen aenwenden, dat alle onlusten mogen in 't geheel wechgenomen worden ende de saecke gebracht in vaste ende vertrouwde vrundschap ende confidentie, ende alles gestelt in vergeetelheit, gelijck off het noyt en was voorgevallen. Tot welcken eynde sijluyden daerover met Sijne Hoocheit concerteeren ende communicatie houden sullen.

Soo haest desen contracte aen wederzijden sall voltrocken ende onderteeckent weesen, neemt Sijne Hoocheyt aen, de aengevoerde militie te doen vertrecken in haer oude garnisoenen, gelijck oock daertegens de stadt aenneemt haer aengenomen volck afi te dancken, ende voorts in haer stadt alles te herstellen op den ouden voet.

Geloovende aen wederzijden in aller goeder trouw en sonder eenich argh ofte list desen contracte ofte verdrach in allen deelen naer te coomen ende te onderhouden.

Gedaen tot Amsterveen desen 3 Augusti 1650.

Ende sijn hiervan twee gelijcke acten gemaeckt ende ten wederzijden onderteeckent, daervan aen yder sijde een gevolcht is. Was onderteeckent: G. P. d'Orange, C. de Graeff, Simon van der Does, Nicolaes Tulp, Petrus Cloeck, sijnde [1]) daernevens gedruckt 't cachet van hoochgemelte Sijne Hoocheit in rooden wassche.

---

1) Deze woorden: „zijnde" tot en met „wassche" gaan overal elders vooraf aan de onderteekening der Heeren van Amsterdam.

Laeger stond:

Burgermeesters ende ses ende dertich Raden der stadt Amstelredamme approbeeren ende ratificeeren 't voorstaende verdrach, tusschen Sijne Hoocheit ter eenre ende haere speciale gemachtichden op den 3 Augusti anno 1650 tot Amsterveen geslooten.

T'oorconde is desen bij eene der secretarissen ondergeteeckent ende 't seghel ten saecken der voors. steede hieronder gedaen drucken den 3 Augusti 1650.

Was ondergeteeckent Gerard Hulft [1]), hebbende daerneffens een opgedruckt segel in groenen wassche.

N°. 7/2.
Minuut.

De eerste burgermeester tegenwoordighe regeeringhe Cornelis Bicker.
2de burgermr Oetges [2]), heer van Waveren.
3de burgermr Nicolas Corfer [3]).
4de overleden [4]).
8 andere burgemeesters.
36 raeden daeronder begrepen.

Onderteekent:
1. Cornelis de Grave, oud-burgermeester thans.
2. Verdoes [5]).
3. D. Tullip [6]).
4. Kloeck, Advocaet.

---

1) In de *Herstelde Leeuw* staat: „Hulst".

2) Anthonis Oetgens, zie *Resolut.-Holl.*, 27 April 1650, blz. 550.

3) Corver, zie *Resolut.-Holl.*, 2 Maart 1650, blz. 459.

4) Hij heette Wouter Valkenier, zie *Wagenaar, Amsterdam in zijne opkomst, aanwas*, enz., I, blz. 561.

5) Van der Does: zóó staat de naam onder 't Verdrag.

6) Nicolaas Tulp: zóó staat de naam onder 't Verdrag.

N°. 7/8.
Kopij.

Separaet articul van het verdrach op den 3 Augusti 1650 gemaeckt tusschen Sijne Hoocheit ende de stadt Amsterdam [1])

Dat Sijne Hoocheit buyten praejuditie van d'eere ende goede naem van de Heeren Andries ende Cornelis Bicker, d'eene oud- ende d'ander teghenwoordigh regerende burgemeester der stadt Amsterdam, ende buyten beswaer ende crenkinge van haere persoonen ende goederen, daervooren Sijne Hoocheyt haer verseeckert, naer dese tijdtsgelegentheyd oordeelt dienstich te wesen voor den dienst van 't Landt, dat se haer ontrecken van alle vordere regeringhe van de stadt, sonder weder daertoe beroepen te werden, des dat niettegenstaende Sijne Hoocheit bereyt is, in persoon haer te hooren ende gehoort hebbende, soo Sijne Hoocheyt alsdan mochte blijven bij sijn voorich goetvinden, soo sullen sij alsdan haer vrijwillich ontledigen van de voors. regeringhe op den voet als vooren, mits dat se van nu aff haer sullen onthouden van de voors. publycque functie van de stadt.

Ten oirconden desen ten wedersijden onderteeckent ende geconfirmeert achtervolgende 't verdrach tusschen Sijne Hoocheit ende de Gecommitteerden van de stadt

---

1) Gedrukt in een afzonderlijke uitgaaf, *Tiele*, II, n° 3660, bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 448, en *Herstelde Leeuw*, blz. 122 vlg., in den *Hollandschen Mercurius*, I, 1650, blz. 36 vlg., in de *Histoire des Provinces Unies des Païs-Bas* van *de Wicquefort*, ed. Lenting, I, blz. 490 vlg., bij *Commelin*, II, blz. 1138 vlg., en in *de Gesteeurde Hollantsche leeuw ofte het belegerde Amsterdam* (zie boven, blz. 151, *noot* 10), blz. 21. — De hoofdinhoud is weder te vinden in *'t Leven van Willem den II*, II, blz. 672 vlg., en elders.

op heden tot Amsterveen gemaeckt desen derden Augusti 1650. Was onderteeckent: G. P. d'Orange, C. de Graeff, Symon van der Does, Nicolaes Tulp, Petrus Cloeck, sijnde [1]) daerneffens opgedruckt het cachet van hoochgemelte Sijne Hoocheit in rooden wassche.

Lager stond als volgt:

Burgemeesteren ende ses en dertich Raden der stadt Amstelredam approberen ende ratificeren 't voorstaende separaet articul van 't verdrach, tusschen Sijne Hoocheit ter eenre ende hare speciale gemachtichden ter andere sijde op den 3 Augusti 1650 tot Amsterveen geslooten. T'oirconde is dese bij eene der secretarissen ondergeteeckent ende 't segel ten sake der voors. stede hieronder gedruckt, den derden Augusti anno 1650. Was ondergeteeckent Geraert Hulft [2]), hebbende daerneffens een opgedruckt segel in groen wassche.

N°. 8.

Extract uyt het Register der Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden [3]).

Lunae den 1ⁿ Augusty 1650.

De Heeren extraordinaris ende ordinaris Gedeputeerden van wegen de provincie van Hollant in Haer Hoog Mogende vergaderinge hebben aen d'andere pro-

---

1) De hier volgende woorden gaan overal elders vooraf aan de onderteckening der Heeren van Amsterdam.

2) In de *Herstelde Leeuw* staat: „Hulst".

3) Komt overeen met het *Register der Resolutiën van de Staten-Generaal* en met de *Resolut.-Holl.*, 1 Aug. 1650, blz. 679.

vincien te gemoet gevoert de jegenwoordige constitutie van saecken ende versocht dat deselve provincien wilden voorbrengen eenige expedienten, waerdoor de opgeresene swaricheden souden connen worden weghgenomen. Waerop gedelibereert sijnde, hebben d'andere provincien verclaert dat het hun seer leet is dat de saecken in die jegenwoordige swaricheden geraect sijn, versoeckende de opgemelte Heeren van Hollant als in hare provintie best bekent sijnde, selfs voorslagen van expedienten te willen doen op de jegenwoordige constitutie van saecken passende, waermede de voors. swaricheden souden connen worden weghgenomen, daertoe de gemelte provincien verclaren bereyt te sijn alles goets te willen contribueren. Hierop hebben de Heeren van Hollant gesegt verwacht te hebben dat de provincien eenige voorslagen van expedienten souden hebben goet gevonden te doen, doch sulcx niet geschiet sijnde, hebben de meergem. Heeren van Hollant aengenomen het jegenwoordige gepasseerde te refereren aen de Heeren derselver principalen, die sij desen avont alhier in den Hage sijn verwachtende.

N°. 9.
Kopij.

Extract uyt het Register der Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden [1]).

Dominica den 31 Julij 1650.

De Heer Bronckhorst ter vergaderinge presiderende

---

1) Komt overeen met het Register der Resolutiën van de Staten-Generaal. — Gedrukt in de *Resolut.-Holl.* op 31 Juli 1650, blz. 677 vlg., alwaar ook de namen der presente leden zijn opgeteekend.

heeft tot sijne decharge aen Haer Hoog Mogende bekent gemaeckt dat hij niet en heeft becomen het geschrift van Sijn Hoocheyt van de nadere oopeninge daervan mentie gemaeckt wort in Haer Hoog Mogende notulen van gisteren, ende heeft de gemelte Heer Bronchorst hierbij gevoecht dat Sijn meer hoochgem. Hoocheit gemeynt is deesen dach te vertrecken naer de trouppes leggende aen, bij ende omtrent Amsterdam, om ordre te stellen dat aldaer geen foulen ende disordren en geschieden.

Waerop gedelibereert sijnde, hebben Haer Hoog Mogende geresolveert hetselve aen te neemen voor notificatie, ende alsnoch aff te wachten de redenen ende motiven die Sijn meer hoochgem. Hoocheyt hebben bewogen de Heeren [1]) genoemt te doen arresteren, mitsgaders eenige trouppen van ruyteren ende soldaten onder het beleyt van Sijn Exc. Stadthouder te senden om ende omtrent de voorn. stadt van Amsterdam, gelijck de Heer presiderende gisteren op't begeeren van Sijn meerhoochgem. Hoocheyt de vergaderinge heeft bekent gemaeckt. Dan hebben de Heeren extraordinaris ende ordinaris Gedeputeerden van Hollant op de bovenstaende resolutie doen aenteeckenen [2]) van protestatien ende obtestatien voor desen op den 26^{n} October 1649, 9, 10 April, 5, 6, 7 Julij [3]) lestleden respectivelijck gedaen.

---

1) Vul in: „gisteren".

2) Vul in: „alsnog te inhaereeren derselver gedaane aanteekeningen".

3) Juni.

N°. 10.
Gedrukt.

Missive bij Sijne Hoogheyt geschreven aen de respective provintien van Gelderlandt, Zeelandt, Uytrecht, Vrieslandt, Overijssel, Stadt Groningen ende Ommelanden [1]).

Edele Mogende Heeren, bijsondere Goede Vrunden.

Alsoo de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden Ons den vijfden Junij lestleden hebben versocht ende geauthoriseert, om alle noodige ordre te stellen ende die voorsieninge te doen, ten eynde dat alles in goede ruste ende vrede werde geconserveert, ende insonderheyt gemainteneert ende vastgestelt de Unie met den gevolghe ende aenkleven van dien, ende in tegendeel geweert ende te gemoet getreden hetgeene dat contrarie van dien soude mogen werden voorgenomen, ende dat wij nietjegenstaende alle goede ende vriendelijcke middelen van inductie soo door de Generaele Regeeringhe, als door ons selfs persoonelijck, respectivelijck bij de Heeren Staten van de provintie van Hollandt ende West-Vrieslandt, de Heeren Leden van dien in het

---

1) Woordelijk gelijkluidend gedrukt in een afzonderlijke uitgaaf, bij *Tiele*, II, n° 3651, en in den *Hollandschen Mercurius*, I, 1650, blz. 30; verder nagenoeg woordelijk bij *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 445 vlg., en in *de Herstelde Leeuw*, blz. 114 vlg., alsmede bij *de Wicquefort*, *Histoire des Provinces Unies des Païs-Bas*, Ed. *Lenting*, I, p. 487 vlg., en in *Amsterdams journael, vervatende kortelijk van dag tot dag alles watter gepasseert is van den 30 Julij tot den 4 Augusti* 1650, *Tiele*, II, n° 3662, blz. 20, 21, en n° 3664, blz. 17 vlg. — Behalve in de afzonderlijke uitgaaf ontbreekt overal het toevoegsel onder de letters P. D.

bijsonder aengewent [1]), dagelijcks hoe langhs soo meer klaerlijck voor oogen hebben gesien ende bemerckt de apparente desordren, confusie, scheuringe ende dissipatie van de opgemelte Unie door de meneez ende aendringhen, ooc saggillatien [2]) van eenige quaetwillige persoonen van de vergaderinge van de opgemelte provintie van Hollant, oock anderen binnen derselver provintie gesteunt ende gesupporteert wesende bij ende van wegen de regeringe der stadt Amsterdam ende derselver gecommitteerden, soo hebben wij (om soodanige quade meneez ende slim beleydt te steuyten ende te hanthaven de meergemelte Unie) hooghnoodigh ende voor den Landen dienstigh geacht, op gisteren morgen voor den middach te doen saiseren de persoonen van de Heeren de Wit van Dordrecht, de Wael ende Reuyl van Haerlem, Jan Duyst van Voorhout van Delff, Keyser van Hoorn, Stellingwerf van Medenblyck, ende hierenboven den WelGebooren Heere Grave Wilhelm van Nassou, Stadthouder van Vrieslandt, onsen vrundtlijcken lieven Neve, met een goede nombre van compagnien van ruyteren ende knechten te senden naer Amsterdam, om deselve stadt bij de Unie te conserveren, wesende het eenighste ende resterende middel boven alle voorgaende aengewende vrundelijcke tentativen, om het landt in ruste, eenigheydt ende onderlinghe vrede te onderhouden, vertrouwende dat de boven verhaelde saecken U. Ed. Mog. niet alleen aengenaem en sullen wesen, nemaer oock de goede handt bieden ende houden, dat die saecken werden gemainteneert ende tot een goedt ende verseeckert eynde gebracht, waer-

---

1) Verkeerd in den *Hollandschen Mercurius*, alsmede in *Amsterdams journael*: „aan geweest".

2) sugillatien.

N°. 10.
Gedrukt.

[illegible] en de continuatie van
[illegible] erlijcke genegentheydt
Mis[illegible] nderlandt, verklarende
de re[illegible] dat wij in desen geen
Zeelan[illegible] en hebben, als de voors.
Stad[illegible] ringe van de ware Chris-
[illegible] , daervoor wij bereyt
Edele Mog[illegible] goedt op te setten, ende
[illegible] landt in 't generael ende
Alsoo de [illegible] getrouwelijck te dienen,
der Vereeni[illegible] , in wiens heylighe be-
lestleden h[illegible] Mog. zijn bevelende. In den
alle noodig[illegible]
te doen, [illegible] dienstwillige vrundt
vrede werd[illegible]
teneert en[illegible] was onderteeckent
ende aenk[illegible] G. Prince D' ORANGE.
ende te [illegible] meer van die saecken met
dien soud[illegible] , maer de kortheydt des
nietjegen[illegible] niet toelatende, sullen wij
delen va[illegible] ende bequaemste occasie uyt-
als door [illegible]
Heeren [illegible]
West-V[illegible]

[illegible] uyt het Register der Resolutien
[illegible] Hoog Mogende Heeren Staten Gene-
[illegible] Vereenichde Nederlanden [1]).

Sabbathi den 30 Juli 1650.

[illegible] ter vergaderinge presiderende

---

1) W[illegible] *Tiele*, [illegible] blz. 30 [illegible] *en oor*[illegible] vlg., [illegible] *Païs-*[illegible] *verval*[illegible] *den* [illegible] 21, [illegible] onth[illegible]

[illegible] Register der Resol. van de Staten-Gene-[illegible] *Resolut.-Holl.*, 30 Juli 1650, blz. 677, alwaar [illegible] Heeren worden vermeld.

heeft aen Haer Hoog Mogende gecommuniceert, dat Sijn Hoocheyt hadde begeert dat hij der [1]) vergaderinge soude bekent maecken, dat Sijn Hoocheit uyt cracht van Haer Hoog Mogende resolutie van den 5n Junij lestleden om veele ende wichtige oorsaecken eenige weynige Heeren van Hollant hadde doen in arrest nemen ende Sijn Excellencie Stadthouder met een goet aental ruyteren ende soldaten gesonden om ende omtrent de stadt van Amsterdam, waervan Sijn meerhoochgem. Hoocheyt bij geschrifte Haer Hoog Mogende nader openinge soude doen ende de redenen van dien bekent maecken.

Ende sijn Haer Hoog Mogende versocht op morgen nae de predicatie ten ellef uyren te willen vergaderen.

N°. 12.
Origineel.
Eigenhandig.

..... te hebben. Nieus sal ic hier niet bij doen, alsoo ick niet wete, wanneer desen UEd. ter hand sal komen. Ick hebbe hier verstaen dat de secretaris van den Heer Joachimi [2]) Sijn Excellencie bericht van

---

1) In de *Resolut.-Holl.* „ter".

2) Albert Joachimi en Adriaan Pauw, heer van Heemstede, werden in 't begin van 1649 door de Staten-Generaal naar 't parlement van Engeland gezonden, ten einde te pogen, ten minste het leven van Karel I te redden, *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 297; *Wagenaar*, XII, blz. 33. Albert Joachimi, geb. 1590, overl. 1654, was reeds over de twintig jaren gewoon gezant der Staten-Generaal te Londen geweest, *Van der Aa*, *Biograph. Woordenb. der Nederl.*, VII, blz. 45 vlg.

de nouvelles, maer dat hij, als sijn Heer buyten vigeur, geene vele besondere saken schrijft, doch dit is mij van een Engelsman geseidt, die 't selve door 't openen van sijn Narven [1]) geintercipieerde brieven geremarqueert sou hebben, ende wete niet off soo is, segge maer alleenlijck, als of hij seer penetrant ware: sed hec [2]) cursim. God beware UEd. in goede gesontheyt ende conservere mij in UEd. vriendschap, omdat ick blijve

UEd. dienstwillige
(geteekend)
G. Schaep.

29 Julij anno 1650. Westmunster.

Mijnheere, Indien UEd. mij alhier of ergens gelieft te gebieden, hebt maer de brieven te geven aen Monsr van Wou, oic aen brenger deses.

(Het opschrift was:)

Aen Mijnheere Mijnheere Vigelinus, Secretaris van Sijn Excellentie Graaf Willem, Stadhouder van Vriesland.

N°. 13.
Minuut van
Prins Willem II.

Laisser le Comte Guillaume pour commender touttes les trouppes.

Et luy laisser pour soubs-oficiers d'infanterye et de cavallerye les suivans:

---

1) ? 2) haec.

Infanterye.

Scilpatrick [1]).	Hinderson.
Alart [2]).	Marac.
Noordwijck.	Duyck.
Scillegrau [3]).	Sideney.

Cavallerye.

Harsolte.	Sommerdick [5]).
Welderen.	Entes [6]).
Dona [4]).	

La repartition des trouppes.

Le Comte Guillaume gardera aupres de luy 30 compagnies d'infanterye et 10 de cavallerye, Noortdwijck aura 15 compagnies d'infanterye et 2 de cavallerye, Sommerdick aura 15 compagnies d'infanterye et 6 de cavallerye.

---

1) Op de „lijst", *Tiele*, II, n° 3637, boven, blz. 39, *noot* 1, aangehaald, n° 2543*a*, n° 16/4, komt voor de naam „John Kilpatrick". In de *Resolut.Holl.*, 7 Aug. 1648, blz. 669, heeft men „den kolonel John Kirpatricx". Op de „lijst der ritmeesters en kapiteins, staande voor gelicentieerd gehouden te worden", *Resolut.-Holl.*, 2 Juni 1650, blz. 605, treft men onder de Schotsche kapiteins aan: „Everwijn Kirpatrick" en „Johan Kirpatrick".

2) Op de „lijst", *Tiele*, II, n° 3674, boven, blz. 39, *noot* 1, aangehaald, n° 2543*a*, n° 16/4, komt voor de naam „Alarts regiment".

3) Killegrew ?

4) Frederik, graaf van Dona, een neef van Willem II, zie *Amsterdam in zijne opkomst, aanwas*, enz., 1760, I, blz. 559. In zijn *Vaderl. Hist.*, XII, blz. 95, noemt *Wagenaar* hem, zeker ten onrechte, „Baron".

5) Kolonel Kornelis van Aerssens van Sommelsdijk, een boezemvriend van Willem II, *Wagenaar*, XII, blz. 95.

6) Zie beneden n° 16, blz. 208, de kantteekening.

N°. 14.
Minuut
Willem Frederik.

De Prince van Orangnien [1]).

Sijn Hoocheit last hiermede aen den heer van Somersdijck en de Graef van Dona [2]) en den Colonel Welderen en alle andere officieren van de gespecificeerde compagnien te peerde en gemeene ruyteren te obedieren en nae te komen al 't gene haer de [3]) Graef Willem van wegen Sijn Hoocheit belast sal worden.

---

1) De beide onderstaande orders, alsmede de brief van Z. H. aan de overheid van Amsterdam, zijn ook gedrukt bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 371 vlg. De datum is aldáár 27, hier 26 Juli. Mr. Groen teekent er bij aan, dat die geschriften van de hand van den prins van Oranje zijn. Hier zijn zij, gelijk men ziet, van Willem Frederik. — Het laatste stuk, de brief aan de regeering van Amsterdam, is ook afzonderlijk uitgegeven, *Tiele*, II, n° 3650, en verder opgenomen bij *Aitzema, Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 444, en *Herstelde Leeuw*, blz. 109, als ook in den *Hollandschen Mercurius*, I, 1650, blz. 28, in *de Gesteurde Hollantsche leeuw* (zie boven n° 7/, blz. 194, *noot* 1), blz. 15, in *Amsterdams journael, vervatende kortelijk van dag tot dag alles watter gepasseert is van den* 30 *Julij tot den* 4 *Augusti* 1650, *Tiele*, II, n° 3662, blz. 20, en 3664, blz. 16, 17, en in *Wagenaar, Amsterdam*, I, blz. 562. In de *Archives* draagt de brief geen datum; overal elders is hij gedagteekend van den 29sten Juli. Bij *Groen* ontbreekt de lijst der namen, volgende op de eerste order. Daarentegen bevindt zij zich in het *handschrift-Grovestins* (zie beneden over dat handschrift), blz. 18.

2) Frederik, graaf van Dona, zie boven blz. 203, *noot* 3.

3) door.

S. H. Compagnie Hanniwoud [1]).	Pelnitz.	Somersdijck.
G. Willem [2]).	Welefelt.	G. v. Stirum.
Marlot.	Schimmel-	Hum [3]).
	penninck.	Bax [4]).
		Mum [5]).
		Deramei [6]).
		Greven.

De Prince van Orangnien.

Sijn Hoocheit belast hiermede aen Graef Willem om sich te vervoegen naer Apkoude alwaer den Heer van Somersdijck en den Graf van Dona haer bijhebbende troupen hem sullen toebrengen, mit dewelcke hij sijn uyterste best sal doen, om sich mit de gemelte troupen te begeven binnen Amsterdam en sich van deselfde stadt te verseeckeren op de beste ende sachste voet, die hem mogelijck is, voornamelijck sorge te draeghen, dat alles in stilte en goede ruste geholden worde, sonder te gedogen dat de minste ooverlast de burgers kome te geschieden, en houden alles in sulcken staet, totdat Sijn Hoocheit kompt.

Actum Haghe, den $^{26}/_{16}$ Julij 1650.

---

1) Op de „lijst der gecasseerde rittmeesters", boven, n° 2543*a*, n° 16/4, blz. 39, *noot* 1, komt voor de naam „Honywood". Bij *Grovestins* gaat aan dezen naam vooraf die van „Welderen".

2) Bij *Grovestins*: „Wittem".

3 en 4) De namen „Bacx" en „Herry Hum" komen ook voor op de „lijst", *Tiele*, II, n° 3637, aangehaald boven n° 2543*a*, n° 16/4, blz. 39, *noot* 1, en evenzeer op de „lijst der ritmeesters en kapiteins, staande voor gelicentieerd gehouden te worden", *Resolut.-Holland*, 2 Juni 1650, blz. 605.

4 en 5) De namen „Bacx" en „Mom" komen ook voor op de „lijst", *Tiele*, II, n° 3674, aangehaald boven n° 2543*a*, n° 16/4, blz. 39, *noot* 1.

6) Bij *Grovestins*: „Derames".

De Prince van Orangnien [1]).

Laestemael in UL. stadt sijnde voor den dienst van 't landt, soo heb ick soo vreempt van UL. bejegent geweest, dat om diergelijcke niet meer onderworpen te wesen, heb ick G. Willem van Nassau met bijhebbende troupen in UE. stadt willen schicken met ordre om alles daer in ruste en stilte te hebben [2]), opdat hetgene ik UL. noch voor te dragen hebbe, den dienst van 't lant betreffende, mij niet door eenige qualijck geintentioneerde en kome belet te worden, daertoe ick dan van UL. begeer de goede handt te willen holden, en [3]) graaf Willem hierin te assisteren. En ons hierop verlaetende bevelen wij UL. in de protextie [4]) des Alderhoochsten ende blijven

26 Julij 1650, Haghe.

N°. 15.
Kopij.

Copie de la lettre escritte aux commendeurs de Nimeghen, Doesburgh et Zutphen [5]).

De Prince van Orangnien.

Edele Eerentfeste Lieve Getrauwe. Alsoo de Princess Royal voorhebbens is om des Vrijdachs naestkomende, die den 29 Julij sijn sal nieuwe stijls, haer

---

1) Overal, behalve hier en in *de Archives*, is de brief onderteekend „G. P. d'Orange" en heeft hij tot opschrift: „Eerentfeste, voorzienige, seer discrete, besondere goede vrienden".

2) houden.

3) Deze woorden „en graaf Willem hierin te assisteren" leest men nergens dan ook in de *Archives*.

4) Eveneens in de *Herstelde Leeuw*.

5) Vgl. boven n° 2544, n° 33, blz. 149, *noot* 10.

naer Dieren te begeven, soo belasten wij U mits desen, dat ghij die ruyterie van U guarnisoen mit achter- en voorstuck ende vaenen te Herten [1]) op de heyde omtrent Wageningen precys te elf uir 's morgens des Vrijdaechs voornoempt sult laeten vinden, alwaer sie ordre van den Graef van Dona sullen ontfangen om nae de reveuwe dienselfden avont wedrom binnen 't guarnisoen te komen. Waertoe ons verlaetende biijven

U goeden vrundt.

Copie de l'ordre donné à Mr de Dona.

Sijne Hoocheit belast aen de officieren van de Compagnien hiervolgentz gementionneert dat si niet sullen naelaeten in alles te volgen 't gene haer van den Graef van Donau van Sijn Hoocheitz wegen sal geordonneert worden om dat te volgen.

Den 26 Julij.

N°. 16.
Minuut van
Prins Willem II.

Liste des garnisons que l'on tire

De Friese	10.	Ceux de Friese viendront [2]) patente pour venir à Muyden pour y attendre aultre ordre.

---

1) Hiermede wordt zeker bedoeld Harten, Hatten, Hatte of Wageningse-Hatte, gelegen 2½ uur w.n.w. van Arnhem, 1½ uur n.n.o. van Wageningen, zie *van der Aa, Aardrijksk. Woordenboek der Nederl.*, V, 1844, blz. 221. — In een „Mémoire du prince d'Orange touchant le dessein sur Amsterdam", bij *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 375, wordt de plaats keer op keer „Herben" genoemd.

2) auront of ont, of wel viendront avec.

Entes vient aussi de Groeninghe.	de Groeninghe	7. Ceux de Groeninghe ont patente de venir à Amersfoirt jusques autre ordre.
	de Uytrecht	11. Ceux d'Uytrech à Oudekercke[1]).
	de Vianen	2. Ceux de Vianen de mesme.
	de Aernem	2. de Aernem de mesme.
	Renen	2. de Rhenen de mesme.
	Wagheninghe	1. Wagheninghe de mesme.
	Wijck	1. Wijck de mesme et suivront les ordres du Comte Guillaume.
	Bommel	4. Bommel et Tiel ont ordre de venir à Uytrech et attendre autre ordre.
	Tiel	3.
	Zutphen	5. Viendront à Oudekercke [2]) obeir au Comte Guillaume.

N°. 17.

Schrift van Prins Willem II.

Copie van den brieff aen de Gedeputeerde Staeten van Groeninghe.

Edele Mogende Heeren.

Hebbende goedt gevonden de compagnien in de stadt Groeningen guarnisoen holdende uyt te laeten komen en te ontbijden door patente tot dienst van het gemein vaderlant, soo hebben wij U. E. M. sulckx willen te weten doen, ende 'tselfde tot gheen anderen einde dienende, sal ick eindighende verblijven en U. E. M. recommanderen in de protectie des Alderhoochsten.

U. E. M. seer geaffectioneerden goeden vrundt

G. P.

Gegeven in den Haeghe, den 20 Julii 1650.

---

1) Ouderkerk of Ouwerkerk, ten z van Amsterdam, aan de Amstel.

2) Zie boven *noot* 1.

(Met potlood geschreven:)

Edele, Erentfeste, Manhafte. Ick schicke U de patenten voor het guarnisoen van Groeningen, dewelcke begere dat wel naegekomen en achtervolcht wort, want den dienst van 't landt daeraen gelegen is. Mij hiertoe verlatende, verblijve ick

Aen Groeningen, Tiel, Bommel, commandeurs.

Edele, Erentfeste, Manhafte. Also wij goet gevonden het guarnisoen van Groeningen te ontbijden met patente, soo souden wij goet vinden dat ghij mede quaemt om deselfde te commanderen ende te doen marcheren met alle mogelicke diligentie tot Amersfort ende te beletten dat in 't marcheren gheen overlast en geschiede aen de aengesetenen deser lande. Waertoe wij ons verlaten, alsoo den dienst van 't landt daeraen gelegen is.

Verblijven ondertusschen

Aen IJsselmuyden, Colonel.

N°. 18.
Origineel.

Welgeboren Graeff, Genadige Heer.

Wij hebben volgens patente [1]) van Sijn Hoocheyt ende U Excellentie terstondt ordre gegeven dat de compagnien, binnen onse provincie althans guarnisoen holdende, haer voorts sonder eenige vertoeff souden begeven ter plaetse, in de patenten geexprimeert, ende is den Capitein Hemmema met zijn gecommandeert volck op gisteren des morgens te ses uren vertrocken,

---

1) Vgl. hierbij beneden blz. 212, n° 20, *noot* 1.

vertrouwende dat hij in alles U Excellencie ordre sal hebben gevolght. Versoeckende gansch vriendt- ende serieuselijck dat U Excellencie ons gelieve van tijt tot tijt te adverteren wat wijders dagelijcx mochte comen voor te vallen. Wij sullen aen onse zijde niet mancqueren om in goede correspondentie met U Excellencie in desen ende alle andere voorvallende saken te gaen. Ende desen tot anders geen eynde, zijt hiermede, Welgeboren Graeff, Genadige Heere, in de genadige protectie van Godt aenbevolen.

Leeuwarden desen 23 Julij 1650.

U Excellencie dienstwillige goede vrunden.

De Gedepe Staten van Vrieslant.

Ter ordonnantie van deselve.

(geteekend)

F. Beljma.

(Het opschrift was:)

Aen Sijn Excellentie in 's Gravenhage ofte omtrent Amsterdam.

N°. 19.

Minuut

Prins Willem II.

Edele Mogende Heeren [1]).

Wij hebben goedt gevonden U Ed. Mog. bekent te

---

1) Verscheiden overwegingen en wendingen in dit stuk maken het waarschijnlijk, dat dit een concept is van den brief, die later, hier en daar gewijzigd en uitgebreid, aan de staten der zes provincien is gezonden. Zie boven blz. 198, n° 10 in dezen bundel. Of wel het is een ontwerp, ingezonden door Willem Frederik. Immers in het handschrift-*Grovestins*, blz. 23, is deze kantteekening er bij gezet: „Copie van eene minuut geschreven door graaf Willem Frederik van Nassau".

maecken dat de groote noot en de apparente disordre, confusie, scheuring en dissipatie van de Unie die wij sagen voor oogen te sullen geschieden door het aendrieven en surrogatie [1]) van eenige quaetwillige in de vergadering van Hollant, gesteunt sijnde door de stadt van Amsterdam. En ons aenbevolen wesende door de Staten Generael volgentz resolutie van den — Junij dat wij souden — Hier volcht nu de resolutie in 't gheheel — heeft ons genootdruckt [2]) te resolveren, om te arresteren de heeren — volgen haer naemen. — En daerbeneffens Graef Willem te seinden naer Amsterdam met compagnien te voet en te peerdt, om soo mogelijck is deselfde stadt bij de Unie te conserveren, wesende het eenichste middel om het landt in ruste, eenicheit en vrede te onderholden. Niet twiefelende oft dit voorverhaalde sal U. Ed. Mog. niet alleen aengenaem wesen, maer oock de goede handt daeraen te holden, dat dese saeck mach gemainteneert worden en tot een goedt einde gebracht, waerdoor U Ed. Mog. sullen toonen de genegentheit, den dienst [3]) en affectie voor het gemeine vaderlant, 't welck mijn eenichste ooghmerck is; verseeckerende U Ed. Mog. voor Godt dat ick gheen ander intentie oft dessein en heb, al mochten de luyden en quaetgunstige anders daeraf spreecken, het ten quaetsten uytleggen ende uytstroyen. En sal ick noit mijn persoon, goedt ende bloet spaeren om den lande in aller getrouwicheit te dienen en volgen de voetstappen van mijne voorolders, die door Godts segen van een klein beginsel dese landen tot groote staet hebben helpen brengen. En in die goede intentie sal ick alletijt volharden,

---

1) *Zóó* ook bij *Grovestins*. Lees: sugillatie.

2) „genooddunkt" bij *Grovestins*.

3) Bij *Grovestins:* „en de rust" in plaats van „den dienst".

employeren alles wat in mijn is tot dienst van den lande, de maintien van de religie en oprechte vrijheit. En sal dahr noit in veranderen, mahr dahrin volharden tot den einde toe. Hiermede eindigende in sulcke goede gedachten, sal ick den Alderhoochsten bidden hij U Ed. Mog. regeringe wil segenen, doen wassen, groeijen en bloeijen in menschen en neringen, en verblijve alletijt mijns levens.

N°. 20.

„Copie."

Wel Edele Gestrenge Heer.

't Gene tusschen U Wel Edele Gestrenge en mij is versproken geweest om uyt te vinden een accommodement over het werck van de patenten [1]) heb ik aen Sijn Hoocheit gecommuniceert, en heeft Sijn Hoocheit nogmaels verklaert wel tevreden te sijn geen krijgs-

---

1) De manier, waarop men sedert 12 April 1588 tot den 18den Juli 1651, toen de Instructie van den raad van state werd gewijzigd, te werk ging met het geven van *patenten* of open brieven, waarop het krijgsvolk van de eene plaats naar de andere marscheerde, was de volgende. De raad van state vaardigde die brieven uit en adresseerde ze aan de stadhouders-kapiteins-generaal, die, indien zij er geen bezwaren tegen hadden, hun patenten er bij voegden. Vgl. *Slingelandt*, *Staatkundige geschriften*, 1785, IV, blz. 171 vlg.; *Kluit*, *Historie der Hollandsche staatsregering*, 1803, III, blz. 14. Intusschen konden de staten der provinciën of de gecommitteerde raden of gedeputeerde staten tegen dergelijke marschorders vertoogen indienen, *Slingelandt*, l.l., blz. 104; *Kluit*, l.l. — Hier en boven, blz. 209, n° 18, ziet men, dat de raad van state er buiten wordt gehouden. Het overleg om uit te vinden een „modus vivendi" met betrekking tot de patenten geschiedt klaarblijkelijk met het oog op hetgeen de prins het voornemen heeft te doen tegen de stad Amsterdam.

volck in de provincie van Vrieslandt en Stadt en Lande te senden, anders dan [1]) bewillinge van de Heeren Staten, den Heere Stadthouder of Heeren Gedeputeerden van de hooggemelte Heeren Staten in derselver absentie, welck krijgsvolck ten dien eynde sal krijgen patent van intocht van de hooggemelte Heeren Staten, Heere Stadthouder of Gedeputeerde Staten. En soo wanneer Sijn Hoocheit uyt een van de twee hooggemelde provincien zoude willen trecken eenige militie bij gedetacheerde compagnien, dat Sijn Hoogheit in soodanigen geval aen de meerhooggemelde Heeren Staten, den Heere Stadhouder of de Heeren Gedeputeerden van de hooggemelde Heeren Staten sal senden patenten met open naem, om bij deselve gevult te worden met soodanige compagnien als deselve sullen goed vinden, accompagnerende het voors. patent van Sijn Hoocheit met haer patent van uyttocht [2]), en dat wanneer hooggemelte Sijne Hoocheit uyt een van deselve provincien soude willen trecken eenige militie bij regimenten dat Sijn Hoocheit alsdan in desselfs brief, die bij het patent sal sijn gevoeght, sal schrijven den naem van den Colonel, zonder die naem in het patent uyt te drucken, met versoeck dat deselve die in 't voors. patent willen doen stellen, en dat de meerhooggem. Heeren Staten, Heere Stadhouder of Heeren Gedep[e] Staten in sulcken geval den naem, in de voors. brief vermelt, sullen doen stellen in het patent van Sijn Hoogheit ende 't selve accompagneren

---

1) dan met.

2) Zóó als hier bij onderling onderhandsch overleg wordt bepaald werd het later de regel, vastgesteld in art. 10, 11 en 12 van de Instructie van den raad van state van den 18[den] Juli 1651. Zie *Aitzema*, *Zaken van staat en oorlog*, III, blz. 576, 577; *Herstelde Leeuw*, blz. 540 vlg.

met haer patent van uyttocht [1]), sonder hetselve krijgsvolck, daervoor Sijn Hoogheit in manieren als voren patent sal geven, te mogen op- of terughouden; en nademael U Wel Ed. Gestr. versocht dat ick 't gunt voors. is in geschrifte soude willen stellen, zo heb ik die zijne begeerte geerne voldaen en meteen wel willen betuygen dat ik ben, Wel Edele Gestrenge Heere, U Wel Ed. Gestr. ootmoedigen dienaer

CASP. FAGEL [2]).

N°. 21.

Kopij.

Edele ende Mogende Heeren, besondere goede vrunden [3]).

Wij hebben U Ed. Mog. schrijven van den 6/16ª deses wel ontfangen ende vinden ons dienvolgende

---

1) Zie de voorafgaande *noot*.

2) Wie die Kaspar of Gaspar Fagel is is mij onbekend. De later zoo bekende raadpensionaris van Holland van dien naam werd in 1629 geboren en promoveerde eerst in 1653 aan de academie te Utrecht, *van der Aa*, *Biograph. Woordenb. der Nederlanden*, i. v. Dewijl deze brief in 1650 moet zijn geschreven, kan men bijna niet denken, dat hij van dien jongeling zal zijn.

3) Den 6/16 Augustus 1650 richtten de staten van Zeeland een dankbetuiging tot den prins ter zake van „de moeiten en devoiren door hem aangewend" (zie het stuk boven blz. 188, n° 10 in dezen bundel). De zoo even aangehaalde uitdrukking komt mede voor in het begin van dezen brief. Daarenboven is het ondenkbaar, dat Z. H. vóór het midden van Augustus spreekt van zulke „devoiren, die hij aanwendt ter handhaving van de Unie" en zich vóór dien tijd genoopt gevoelt, zijn erkentelijkheid aan de staten van eenig gewest te betuigen. Om die redenen zou ik meenen, dat dit schrijven geadresseerd is aan de staten van Zeeland en dat de datum moet zijn „23 Aug."

geobligeert, U Ed. Mog. gansch vrundelijck te bedancken voor de goede genegentheit die het haer gelieft ons te toonen ter sake van devoiren, die wij dagelijx, als daertoe eer- ende amptshalven verplicht sijnde, ten beste van de gemene sake sijn aenwendende. Versoeckende U Ed. Mog. vastelijck te willen vertrouwen, dat wij noyt en sullen ophouden van alles bij te brengen ende met gestadige sorge ende arbeyt te betrachten hetgene wij sullen nodich ende dienstich oordeelen tot hanthavinge ende conservatie van de Unie tusschen de provintien van desen Staet, onderling vastgestelt, als waeraen wij met U Ed. Mog. verstaen dat derselver ruste van binnen ende sekerheyt van buyten voornamentlijck is dependerende.

Ende bidden hiermede, God Almachtich, Edele ende Mogende Heeren, besondere goede vrunden, deselve te houden in sijne heylige protectie.

In 's Gravenhage den 23n Julij [1]) 1650.

U Ed. Mog. dienstwilligen vrunt,

geteekent

G. P. D'ORANGE.

---

1) Augustus?

P. 9. MANUSCRITS GROVESTINS.

Pièces relatives a Guillaume II prince d'Orange et à la minorité de son fils Guillaume III.

Alle uit de „Archives de la maison d'Orange-Nassau."

Bij *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 373, reg. 12 v. o., heeft men: „Ici suit *une liste des trouppes*" etc. Daarop volgt nog bij *Grovestins* (de la main du prince d'Orange), p. 12: „Pour les patentes de l'infanterie ceux qui sont hors d'Utrecht les envoyer pour venir à Utrecht.

Pour ceux d'Utrecht, moi y etant, commander seulement qu'ils ayent à marcher.

Pour la cavalerie leur donner patente de venir à Arnhem et la il faudrait une personne confidente qui leur donnat l'ordre pour me venir trouver à Utrecht.

Bij *Groen*, l.l., p. 373, reg. 14 v. b., staat (eumettre ?) en in *noot* 2 esmeutte (?). — Bij *Grovestins*, p. 12, verso: „rumeur," wat verkieslijk schijnt.

Bij *Groen*, l.l. reg. 3 v. o., leest men: „l'on devreroit veoire." — Bij *Grovestins*, p. 13: „l'on donnerait ordre," hetgeen een betere lezing is.

Bij *Groen* l.l. p. 374, reg. 7 v. b., heeft men „Bolduc." — Bij *Grovestins*, l.l.: „Bois le duc."

Bij *Groen*, p. 375, reg. 12 en 13 v. b., leest men: „et on aura en oultre en ordre." — De voorkeur verdient wat bij *Grovestins*, p. 15, staat: M. de Dona aura en outre un ordre."

Bij *Groen*, p. 376, reg. 14 v. b., staat: „en allant." — Bij *Grovestins*, pag. 16, heeft men: „s'en allant," hetgeen te verkiezen is.

Bij *Groen*, p. 376, reg. 8 v. o., leest men: „poste." — Het moet zijn: „porte" zooals bij *Grovestins*, p. 16, verso, staat.

Daarop volgen bij *Groen*, l.l. onmiddellijk de woorden: „la (derrier) suiveroit quelques 4 ou 5^{c} chevaux." — Dit is, in overeenstemming met *Grovestins*, l.l., zóó te veranderen: „là donc suivrait quelques 4 ou 5 chariots." Voor 't overige heeft Grovestins hier en overal, waar Groen „chariots" leest, „chevaux;" doch dit is blijkbaar verkeerd.

Bij *Groen*, p. 377, reg. 2 v. b., leest men: „bourghemaistres." — Bij *Grovestins*, p. 17, staat: „bourguemestre." Dit schijnt beter, omdat het blijkt, zie blz. 151, n° 2544, n° 33, sub. 14, dat de prins er op rekende, dat er maar één burgemeester in de stad zoude zijn.

Bij *Groen*, l.l., reg. 3 v. b., heeft men: „missent." — Bij *Grovestins*, l.l., „mette," terwijl voorafgaat: „j'enverrai," niet: „j'enverrais," zooals bij *Groen*.

Bij *Groen*, l.l., reg. 5 v. b., staat: „j'avois donné." — Bij *Grovestins*, l.l., „j'aurais." Dit is beter.

Bij *Groen*, l.l. reg. 11 v. b., staat: „j'envoyrois (au) les deux bourghemaistres et Bicker." — Zóó ook bij

Grovestins, l.l. — Naar 't schijnt, zou er behooren te staan: j'envoyrois aux deux bourguemestres Bicker." Immers 's prinsen handelingen toonen, dat hij het te Amsterdam alleen verzien had op de beide Heeren Bicker, Cornelis, regeerend, en Andries, oud-burgemeester.

Bij *Groen*, p. 321, reg. 6 v. b., leest men: „Je trouve peu de gens icy qui (ne) sont malcontents" etc. — Bij *Grovestins*, p. 19, wat de voorkeur verdient: „Je trouve force gens ici qui sont malcontens."

Bij *Groen*, p. 337, reg. 4 v. b., staat: „et ceroit l'affaire faiste." — Bij *Grovestins*, p. 19, verso, heeft men, wat beter schijnt: „et croit l'affaire facile."

Bij *Groen*, p. 366, reg. 18 v. b., staat: „le peuple les lapideroit; s'ils le font, il fault estre quoy." — Lees, met de *Grovestins*, p. 21: „le peuple les lapiderait s'ils le font. Il faut être coi."

Monseigneur [1]). Songeant toujours à l'affaire que V. A. sait, il m'est venu dans la pensée qu'il faut bien faire valoir que les états de Hollande veulent retrancher aux soldats les services, ce qui touche tout ces pauvres gens en particulier, ce qui les fera tant plus hair des soldats et seront tant plus animez contre les Hollandais generalement et plus prompts d'etre employez. Telles petites choses peuvent beaucoup servir aux grandes affaires.

Bij *Groen*, p. 381, staat, reg. 2 v. b. rechts: „villes

---

1) Sans date. Bij *Grovestins*, p. 21, verso; brief van Willem Frederik aan den prins van Oranje; bij *Groen*, *Archives*, 2e série, IV, p. 374.

d'Utrecht" enz. — Bij *Grovestins*, p. 25: „villes d'Utrecht, Naarden," etc.

De „détails topographiques," uitgelaten bij *Groen*, p. 382, reg. 16 v. b. links, zijn ingelascht bij *Grovestins*, p. 25 verso, in voege als volgt:

„ainsi qu'il s'ensuit: d'Amersfort à Soest une lieue de Soest à Loosdrecht deux lieues de Loosdrecht à Vreland une lieue et c'est la ou l'on passe la rivière qu'il faudroit passer à Vesep ou Muide de Vreland à Bambrug une lieue de Bambrug à Abkoud une lieue d'Abkoud à A. deux lieues.

ou ainsi:

d'Amersfort à Soest une lieue de Soest à Hilversum deux lieues de Hilversum à Ankenen [1]) une lieue d'Ankenen [1]) à Hinderdam une lieue et c'est là ou l'on trouve le passage de la rivière que l'on passe par l'autre chemin à Vreland d'Hinderdam à Abkoud une lieue et demi d'Abkoud à A. deux lieues.

Et par le chemin de Naarde ou Vesep il y a sept lieues d'Amersfort à A.

Bij *Groen*, p. 382, reg. 22 v. b. links, is achter „d'Abkoud" uitgelaten wat bij *Grovestins*, p. 26, staat: „l'autre est ainsi qu'il s'ensuit: d'Utrecht à Loosdrecht deux heures de Loosdrecht à Ankenen [1]) une heure d'Ankenen [1]) à Hinderdam une heure d'Hinderdam à Abkoud et d'Abkoud à A. ainsi qu'il a été dit.

Bij *Groen* heeft men onder n° DCCCCLXV*a* en onder den titel *Réponses à des informations touchant l'entreprise contre Amsterdam* een stuk, toegeschreven aan graaf Willem Frederik, zie aldaar p. CXLII en 380 vlg. — Bij *Grovestins*, p. 25 vlg., staat hetzelfde, eenigszins

1) Ankeveen.

nader uitgewerkt. Hier is echter de titel *Copie d'un mémoire écrit par le Sr Aerssens* en vult het stuk de blz. 25, 26 en 27.

Bij *Groen*, p. 382, reg. 9 v. o. links, is uitgelaten hetgeen men bij *Grovestins*, p. 26, vindt, achter „Vreland": „(qui ne sont distant l'un de l'autre que d'un quart de lieue)".

Bij *Groen*, l.l., reg. 1 v. o. links, is uitgelaten wat zich bij *Grovestins*, l.l., bevindt, achter „Abkoud": „qui est à six heures d'Amersfort, cinq heures d'Utrecht et deux d'A."

Bij *Groen*, p. 383, reg. 1 v. b. links en rechts, is achter „portes" uitgelaten wat bij *Grovestins*, l.l., staat: „à A."

Bij *Groen*, l.l., reg. 3 v. b. links, is uitgelaten hetgeen bij *Grovestins*, l.l., volgt:

„savoir celle de St. Anthoine qui est celle de Naarde et Vesep.

Celle d'Utrecht autrem. regulispoort [1]).

Celle de Leyde autrem. heiligewegspoort et celle d'Harlem à celle de St. Antoine il y a une porte au bout du pont, puis deux ponts levis, puis une heerse, ensuite une porte, de la une heerse et puis une porte. Il y a celle [2]) d'Utrecht une porte au bout du pont, ensuite deux ponts levis et puis une porte.

Celle de Leyde est le même que celle là. Celle d'Harlem a une porte au bout du pont puis deux ponts levis, ensuite une porte, puis une heerse et finalement deux portes l'une après l'autre".

---

1) Regulierspoort, zie *Groen*, p. 379, reg. 5 v. o.

2) lees à celle.

Copie d'un mémoire ecrit par M. d'Aerssens [1]), bij Grovestins, p. 29.

Pour éviter ou faire évanouir tous soupçons et dementir toutes les mauvaises impressions qu'on tâche de donner au peuple il faut non seulement en ce temps ici temoigner une entiere disposition à un accommodement, mais même aussi en faire de belles et apparentes ouvertures en conferences, afin qu'au lieu de la defiance on les engage en pleine confiance et qu'en tout cas si on trouve que la surprise ne se puisse tenter que pour le moins on se reserve toujours par cette fois [2]) le moyen de se tirer de cette affaire de bonne grace et avec le plus d'avantage qu'il sera possible, sans que pour cela on se doive défier que le desir des autres provinces à se voir hors de ces disputes les pourrait rendre trop facile à embrasser et acquiecer à tout ce qu'on leur proposerait puisque par l'intervention du comte Guillaume la Frise seule assurement peut apporter assez d'acchroche et donner fort specieusement assez de temps pour voir ce qui se pourra tenter et executer ou ce qu'on a minuté. Et si le chemin ne se trouve trop long et qu'on croit pour l'abaissement des eaux les canaux assez remplis et nourris d'herbe pour fournir à la traverse, outre l'ordre qu'on a specifié auparavent et qu'on y devra tenir.

C'est que de plus il serait grandement avantageux que sous pretexte de vouloir terminer le different avec ceux d'Amsterdam on sommât et attirât par lettres les Srs de Bicquer [3]) et Outiens [4]) à Utrecht

---

1) Niet bij *Groen*. 2) voie.

3) Cornelis Bicker, regeerend burgemeester van Amsterdam.

4) Anthonis Oetgens van Waveren, heer van Waveren, regeerend burgemeester van Amsterdam, zie *Resolut.-Holland*, 1650, 27 April en 9 November, blz. 550 en 777.

pour le soir même qu'on aurait résolu l'expedition, afin que s'en faisant accompagner la surprise s'en face [1]) avec plus de facilité, ou quand elle viendrait à manquer que par la destitution de ces chefs et de leur conseil l'etonnement du parti et même leur entremise envers celui par apprehension en face avoir meilleur marché, et pour les mieux leurer on pourra écrire à chaqun de ces Messieurs en cette sorte:

Dewijl der groote apparentie is tot eene goede uitkomst voor de differentiale zake met de andere provincie zoo resolveer ik mij met u en de heer Outiens van mijn particulier misnoegen over de magistraat van Amsterdam zoo opentlijk of grondelijk of gevoeliglijk te spreken, dat ik niet en twijfel ofte als ook van uw kant daarin wel gerespondeerd wordt of deze zake zal mede haast tot een goed einde gebragt worden, doet u dan hiertoe wel autoriseren van uwe magistraat, en in mijne reize na de princesse royal tot Rheenen of Diere neemt mijn op den zooveelsten tot Utrecht s'avonds ten vijf ure in de place royal waar.

Pour differer aussi l'accommodement avec ceux d'Amsterdam et leur en faire bien espérer il sera bon de leur repondre sur les instances qu'ils font pour faire accepter une satisfaction particuliere que selon qu'ils se comporteront en l'affaire principale on se rendra facile ou difficile à terminer le différent.

Bij *Groen*, p. 403, reg. 1 v. o., is de datum „den 25 Augusti 1550", bij *Grovestins*, p. 32, „de 22 Augustus".

Bij *Groen*, p. 298 vlg., treft men onder n° DCCCCXI*a* en onder den titel „Instruction pour un envoyé du prince d'Orange en France" een stuk aan, waarbij de uitgever deze aanteekening, n° 3, heeft geplaatst:

---

1) fasse.

„En tête de ce brouillon autographe on lit: Instruction pour (le nom est effacé) s'en allant [trouver LL. MM.] [1]) — La pièce est sans date, mais problablement rédigée vers la fin de février".

Hetzelfde stuk vindt men, onder den titel „Instruction..... s'en allant trouver E L C M", bij *Grovestins*, p. 34 vlg., die er deze kantteekening bij heeft gezet: „Copie d'un memoire ecrit de la main du prince d'Orange Guillaume II. Cette pièce est relative à une négociation entre le prince d'Orange et la cour de France. Le nom de la personne qui devait aller trouver E L C M est effacé. Il est probable que ces lettres initiales signifient Son *Eminence le cardinal Mazarin.*"

Bij *Groen*, p. 298, reg. 6 v. o., leest men: „m'y continuant. — Bij *Grovestins*, p. 34, staat: „moi continuant," wat beter is.

Bij *Groen*, l.l., reg. 5 v. o., staat: „de la mesme," bij *Grovestins*, l.l.,: „de la mienne."

Bij *Groen*, p. 299, reg. 3 v. b., heeft men: „particulier," bij *Grovestins*, l.l.: particuliers," wat te verkiezen is.

Bij *Groen*, p. 288, reg. 2 v. b., staat „[tels]" [2]), bij *Grovestins*, p. 37, „tous", wat beter is.

Bij *Groen*, p. 290, reg. 13 v. b., ontbreekt achter „ratifications": „du traité," dat terecht bij *Grovestins*, p. 38, verso, staat.

---

1) De beteekenis dier vierkante haken wordt bij *Groen, Archives*, 2e série, I, p. XXVI, aangeduid als dienende om daartusschen te plaatsen „les mots qu'on ne sauroit affirmer avoir rendu exactement."

2) Zie boven, *noot* 1.

Bij *Groen*, p. 290 vlg., treft men, onder n° DCCCCXa en onder den titel „Note pour le prince d'Orange sur une communication à faire à M. Brasset," een stuk aan, waarbij deze noot staat: „Sans date. — De la main de M. de Sommelsdijck." — De Hr. *Grovestins* daarentegen heeft er, p. 40, bij aangeteekend: „Copie de l'original. Ecrit de la main du comte Guillaume Frédéric de Nassau."

Bij *Groen*, p. 291, reg. 16 v. o., staat: „qu'il pourra porter." — Bij *Grovestins*, p. 40, leest men, wat beter is: „qu'il le pourra porter."

Bij *Grovestins*, p. 33, leest men de volgende aanteekeningen, van hemzelf afkomstig:

Relations du prince d'Orange avec la cour de France.

C'est dans les relations du prince d'Orange avec les cours de France et d'Angleterre qu'il faut chercher l'origine de ses démêlés avec les états de Hollande [1]).

Le prince avait à coeur de cultiver la bienveillance dont son père avait été l'objet de la part de Louis XIII, et il ne pouvait donner une plus grande preuve de son désir de plaire à la cour de France qu'en se montrant disposé à la soutenir dans la guerre contre

---

1) Hoewel van een ander punt van uitgang uit, zoekt ook Mazarin den oorsprong der geschillen tusschen Willem II en Holland in den loop der binnenlandsche aangelegenheden en verdeeldheden van Engeland en van Frankrijk. Den 17den December 1649 schrijft hij aan Brasset: „J'ay esté extrêmement touché de ce que vous me marquez des desseins que la province de Hollande a contre l'authorité de M. le prince d'Orange et de ce qu'elle fait pour la diminuer tousjours de plus en plus, croyant en avoir trouvé la raison à cause de la révolution d'Angleterre et des brouilleries de France", *Groen, Archives*, 2e série, IV, p. 326.

l'Espagne et d'employer toute son influence dans la République pour arriver à ce résultat.

Guillaume II y voyait d'ailleurs profit et gloire pour lui même, son autorité grandissait dans l'état et aux yeux des puissances étrangères, et l'occasion de s'illustrer par de brillants faits d'armes devait immanquablement se présenter si les hostilités étaient reprises.

C'est dans cet esprit que le prince entretint des relations à la cour de France et qu'il promit sa coopération au cardinal Mazarin.

Quant aux relations du prince d'Orange avec la famille royale d'Angleterre elles étaient bien plus intimes. Comme gendre de Charles I il épousa chaudement la cause de ce prince, et son mariage même avec la fille aînée du monarque anglais avait été conclu dans un but politique et pour procurer à la maison de Stuart, alors en but [1]) au malheur, l'appui de la maison d'Orange, si puissante, si prospère, si heureuse, et à laquelle le plus brillant avenir paraissait réservé à cette époque.

---

1) Lees „butte".

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) *f* 5.—.	4e jaargang. 1848. . *f* 3.70.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.	5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*	
6e jaargang. 1850. . *f* 6.—.	19e jaargang. 1863. . *f* 7.40.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.	20e jaargang. 1864. . - 7.20.
8e jaargang. 1852. . - 6.80.	5e *serie*
9e jaargang. 1853. . - 6.80.	21e jaargang. 1865. . - 7.60.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.	22e jaargang. 1866. . - 7.20.
3e *serie*	23e jaargang. 1867. . - 9.20.
11e jaargang. 1855. . - 3.20.	24e jaargang. 1868. . - 9.40.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.	25e jaargang. 1869. . -10.70.
13e jaargang. 1857. . - 4.80.	6e *serie*
14e jaargang. 1858. . - 5.10.	26e jaargang. 1870. . - 8.00.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.	27e jaargang. 1871. . - 8.20.
4e *serie*	28e jaargang. 1872. . - 6.20.
16e jaargang. 1860. . - 5.40.	29e jaargang. 1873. . - 8.30.
17e jaargang. 1861. . - 5.80.	30e jaargang. 1874. . -10.30.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.	31e jaargang. 1875. . - 8.40.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. *f* 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.	(Verhooren van JOHAN
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.	v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. *f* 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852. *f* 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
1 deel. 2e afd. 1852. - 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.	5e deel. 1860. . . . -12.00.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.	6e deel. 1863. . . . - 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk, Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams, uitgegeven door Mr. J. F. Bodel Nyenhuis . . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko, uitgegeven door Mr. Feith en Dr. Ackerstratingh. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten, uitgegeven door Prof. Peerlkamp en A. Perk . . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594, uitgegeven door Mr. H. O. Feith. . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw, uitgegeven door Dr. E. Verwijs . . . . . - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken. den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Eerste Deel.* 1584—1618 . . . . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Jurriaan Quint Ondaatje, by Mrs. Davies . . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door Prof. R. Fruin . . . . . *f* 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. - 5.50.

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627. - 6.50.

No. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . - 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629. - 8.20.

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630 . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644 . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . - 7.20

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

No. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . - 6.20.

N°. 27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort . . . . . f 10.80.

N°. 27*b*. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen tot den Pol. Uitgegeven door Mr. J. A. Sillem. Aanhangsel van de Brieven uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort. Met twee registers. - 1.40.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . - 1.40.

N°. 29. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 6.80.

N°. 30. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel* . . . . - 5.30.

N°. 31. Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken. Met opgave van bestaande Handschriften en Litteratuur, door Mr. S. Muller. Fz. . . . . - 1.40.

N°. 32. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . . . - 3.50.

N°. 33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. - 8.00.

N°. 34. Idem. Tome deuxième . . . . . - 5.40.

N°. 35. Idem. Tome troisième. (première partie) . . - 5.60.

N°. 36. Idem. Idem. (deuxième partie) . . - 3.90.

N°. 37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetie in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . - 6.10.

N°. 38. Brieven aan R. M. van Goens en Onuitgegeven Stukken hem betreffende. I^e^ Deel . . . . - 6.60.

N°. 39. Dagverhaal van Jan van Riebiek, Commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. I^e^ Deel (1652—1655) . . . . . - 7.80.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Ie Deel. *f* 5.60.
Idem. IIe Deel . . . . . - 5.20.
Idem. IIIe Deel . . . . . - 5.20.
Idem. IVe Deel . . . . . - 8.80.
Idem. Ve Deel . . . . . - 5.40.
Idem. VIe Deel . . . . . - 6.00.
Idem. VIIe Deel . . . . . - 5.00.
Idem. VIIIe Deel . . . . . - 3.60.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

SUPPLEMENT-KATALOGUS der derde uitgave in 1872 van de Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 1882. . . . . - 1.10.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I—IV. . . - 26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, door de Leden tegen de helft van den prijs te bekomen.

Gedrukt bij KEMINK & ZOON, over de Domkerk te Utrecht.

RECEIVED
JAN 24 19[illegible]
UNIV. OF MICH.
LIBRARY

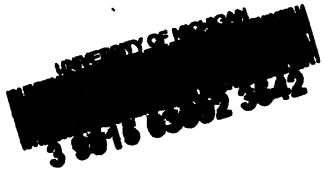
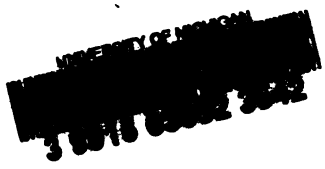
BOUND
JAN 24 1921
UNIV. OF MICH.
LIBRARY